TITI LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA

DECADIS III.

LIBER
TRIGESIMVS.

FRANCOFVRTI

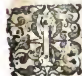
Typis Caſpari Rötelij, Sumptibus Hæredum IACOBI FISCHERI.

M. DC. XXXIV.

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS III LIBER Trigesimus.

EPITOME LIBRI XXX.

N Africa Scipio Carthaginenses & eundem Syphacem Numidarum regem, Asdrubalemque pluribus prœliis vicit, adiuuante Masanissa, binaque hostium castra expugnauit, in quibus XL. millia hominum ferro igniq; consumpta sunt. Syphacem per C. Lælium & Masanissam cepit. Masanissa Sophonisbam vxorem Syphacis, filiam Asdrubalis captam, statim adamat: & nuptijs factis vxorem habuit: castigatusq; à Scipione, venenum ei misit: quo hausto illa decessit. Effectumq; est multis Scipionis victorijs, vt Carthaginenses in desperationem acti, in auxilium publicæ salutis Annibalem ex Italia reuocarent, isq; anno decimosexto Italia discedens, in Africam traiecit, tentauitque per colloquium pacem cum Scipione componere: & quum de conditionibus pacis non conuenisset, acie victus est. Pax Carthaginensibus data est petentibus. Annibal Gisgonem pacem dissuadentem manu sua detraxit: excusata deinde temeritate facti, ipse pacem suasit. Mago, qui bello in agro Insubrium cum Romanis conflixerat, vulneratus, dum in Africam per legatos reuocatus reuerteretur, ex vulnere mortuus est. Masanissæ regnum restitutum est. Reuersus in vrbem Scipio, amplissimum nobilissimumq; egit triumphum, quem Q. Terentius Culleo senator pileatus secutus est. Scipio Africanus (incertum militari prius fauore, an populari aura ita cognominatus) primus certe hic imperator victa à se nomine gentis nobilitatus est.

CN. Seruilius Cæpio, & C. Seruilius Geminus Consules (sextusdecimus is annus belli Punici erat) quum de Republica belloque & prouincijs ad senatum retulissent, censuerunt patres, vt consules inter se compararent, sortirenturve, vter Brutios aduersus Annibalem, vter Etruriam ac Ligures prouinciam haberet. cui Brutij euenissent exercitum à P. Sempronio Consule acciperet. P. Sempronius (ei quoque enim proconsuli imperium in annum prorogabatur) P. Licinio succe-

deret; Is Romam reuerteretur. Bello quoq; bonus habitus ad cetera, quibus nemo ea tẽpestate instructior ciuis habebatur, congestis omnibus humanis à natura fortunaq; bonis, nobilis idem ac diues erat, forma viribusque corporis excellebat, facundissimus habebatur, seu causa oranda, seu in senatu & ad populũ suadendi ac dissuadendi locus esset, iuris pontificii peritissimus, sup hæc, bellicæ quoq; laudis consulatus compotem fecerat. Quod in Brutiis prouincia, idem in Etruria ac Liguribus decretum. M. Cornelius nouo consuli tradere exercitum iussus; ipse prorogato imperio Galliam prouinciam obtineret cum legionibus iis, quas prætor L. Scribonius priore anno habuisset. Sortiti deinde prouincias: Cæpioni Brutii, Seruilio Gemino Etruria euenit. Tum prætorum prouinciæ in sortem coniectæ. Iurisdictionem vrbanam P. Ælius, Sardiniam P. Lentulus, Siciliam P. Villius, Ariminum cum duabus legionibus (sub Spurio Lucretio eæ fuerant) Quintilius Varus est sortitus. Et Lucretio prorogatum imperiũ, vt Genuam oppidum à Magone Pœno dirutum exædificaret. P. Scipioni non temporis, sed rei gerendæ fine, donec debellatum in Africa foret, ꝓrogatum imperium est: decretumq; *vt supplicatio fieret, quod is in Africã prouinciam traiecisset, vt ea res salutaris populo Romano, ipsiq; duci atq; exercitui esset.* In Sicilia tria millia militum sunt scripta. & quia quod roboris ea prouincia habuerat, in Africam transuectum fuerat, ne qua classis ex Africa traiiceret, quadraginta nauibus custodiri placuerat Siciliæ maritimam oram. Tredecim nouas naues Villius secum in Siciliam duxit: cæteræ in Sicilia veteres refectæ. Huic classi M. Pomponius prioris anni prætor ꝓrogato imperio præpositus, nouos milites ex Italia aduectos in naues imposuit. Parem nauium numerum Cn. Octauio Prætori item prioris anni cũ pari iure imperii ad tuendã Sardiniæ orã patres decreuerunt. Lentulus prętori duo millia militum dare in naues iussus. Et Italiæ ora, quia incertum erat, quo missuri classem Charthaginenses forent (videbãtur autem quicquid nudatũ præsidiis esset petituri) M. Marcio Prætori prioris anni cum totidem nauib. tuenda data est: tria millia militũ in eam classem ex decreto patrum consules scripserunt, & duas legiones vrbanas ad incerta belli. Hispaniæ cum exercitibus imperioq; veteribus imperatoribus, Lentulo & L. Manlio Acidino decretæ. Viginti omnino legionibus, & centũ sexaginta nauib. longis res Romana eo anno gesta. Prætores in prouincias ire iussi. Consulibus imperatũ, *vt priusquã ab vrbe proficiscerẽtur, ludos magnos facerent, quos T. Manli⁹ Torquat⁹ dictator in quintũ annũ vouisset, si eodẽ statu Respublica staret.* Et nouas religiones excitabãt in animis hominũ ꝓdigia ex plurib. locis nunciata. Aurũ in Capitolio corui non lacerasse tantum rostris crediti, sed etiã edisse. Mures Antii coronam auream arroserunt. Circa Capuam omnẽ agrum locustarum vis ingens

Prouincia in sortitio.

Ludi magni.

Prodigia.

ingens, ita vt vnde aduenissent, parum constaret, cõpleuit. Equuleus Reate cum quinque pedibus natus. Anagniæ sparsi primùm ignes cœlo, dein fax ingens arsit. Frusinone arcus solem tenui linea amplexus: circulum deinde ipsum maior solis orbis extrinsecus inclusit. Arpini terra campestri agro in ingentem sinum consedit. Consulum alteri primam hostiam immolanti, caput iecino-
III ri defuit. Ea prodigia maioribus hostiis procurata. editi à collegio pontificum Dii quibus sacrificaretur. Iis transactis, consules prætoresque in prouincias profecti. omnibus tamen, velut eam sortitis, Africæ cura erat, seu quia ibi summam rerum belliq; verti cernebant: seu vt Scipioni gratificarentur, in quem tum omnis versa ciuitas erat. itaque non ex Sardinia tantum, (sicut ante dictum) sed ex Sicilia quoq; & Hispania vestimenta, frumentumque, & arma etiam ex Sicilia & omne genus commeatus eo portabantur. Nec Scipio vllo tempore hyemis belli opera remiserat, quæ multa simul vndique eum circumstabant. Vticam obsidebat, castra in conspectu Asdrubalis erant. Carthaginenses deduxerant naues, classem paratam instructamque ad commeatus intercipiendos habebant. inter hæc ne Syphacis quidem reconciliandi curam ex animo dimiserat: si fortè iam satias amoris in vxorem ex multa copia eum cepisset. Ab Syphace magis pacis cũ Carthaginensibus conditiones, vt Romani Africa, Pœni Italia excederet, quam si bellaretur, spes vlla desciturum afferebatur. Hæc p nuncios magis equidem acta crediderim (& ita pars maior auctores sunt) quam ipsum Syphacem, vt Antias Valerius prodit, in castra Romana ad colloquium venisse. Primo eas conditiones imperator Romanus vix aurib. admisit, postea vt causa probabilis suis commeandi foret in castra hostium, mollius eadem illa abnuere: ac spem facere, *sæpius vltro citroque agitantibus rem conuenturam.* Hybernacula Carthaginensium, congesta temerè ex agris materia exædificata, lignea fermè tota erant. Numidæ præcipuè arundine textis storeaq; pars maxima tectis, passim nullo ordine, quidam vt sine imperio occupatis locis extra fossam etiam vallumq; habitabant. Hæc relata Scipioni spem fecerant, castra hostium p
IV occasionem incendendi. Cum legatis quos mitteret ad Syphacem, calonum loco primos ordinis spectatæ virtutis atque prudẽtiæ seruili habitu mittebat: qui dum in colloquio legati essent, vagi per castra alius alia, aditus exitusq; omnes, situm formamq; & vniuersorum castrorum, & partium, qua Pœni, qua Numidæ haberent, quantum interualli inter Asdrubalis ac regia castra esset, specularentur: moremque simul noscerẽt stationum, vigiliarumq;: nocte, an interdiu opportuniores insidiantib. essent. & inter crebra colloquia alii atq; alii de industria, quo plurib. omnia nota essent, mittebantur. Quum sæpius agitata res certiorem spẽ pacis indies & Syphaci & Carthaginensibus per eum faceret,

Calonum loco spectatissimũ quemque cum legatis ad Syphacem Scipio mittit.

 legati

legari Romani *vetitos se reuerti ab imperatore* aiunt, *nisi certũ respõsum detur prointe seu ipsi staret iã sententia, seu consulendus Asdrubal & Carthaginenses essent, consuleret. tempus esse. aut pacem cõponi, aut bellum neutiter geri.* Dum consulitur Asdrubal ab Syphace, ab Asdrubale Carthaginenses: & speculatores omnia visendi, & Scipio ad comparanda quæ in rem opus erant, tempus habuit, & ex mẽtione ac spe pacis negligentia, vt fit, apud Pœnos Numidasq; orta cauendi, ne quid hostile interim paterentur. Tandem relatum responsum, quibusdã (quia nimis cupere Romanus pacem videbatur) iniquis per occasionẽ adiectis: quę peropportune cupienti tollere inducias Scipioni causam præbuere. ac nuncio regis, quũ relaturum se ad consiliũ dixisset, postero die respondit: *se vno frustra tendente, nulli alij pacem placuisse. renunciaret igitur, nullã aliã spẽ pacis, quam relictis Carthaginensibus, Syphaci cum Romanis esse.* Ita tollit inducias, vt libera fide incepta exsequeretur, deductisq; nauibus (& iam veris principium erat) machinas tormentaq;, velut a mari aggressurus Vticam, imponit. duo millia militum ad capiendum, quem antea tenuerat, tumulum super Vticam mittit: simul vt ab eo quod parabat, in alterius rei curã conuerteret hostium animos: simul ne qua, quum ipse ad Syphacẽ Asdrubalemque profectus esset, eruptio ex vrbe & impetus in castra sua relicta cũ leui præsidio fieret. His præparatis, conuocatoq; cõcilio, & dicere exploratorib. iussis, quæ comperta afferrent, Masanissaq; cui omnia hostium nota erant: postremo quid ipse pararet in proximã noctẽ, proponit. tribunis edicit, *vt vbi prætorio dimisso signa concinuissent, extemplo educerent è castris legiones.* Ita, vt imperauerat, signa sub occasum solis efferri sunt cœpta. ad primam ferme vigiliam agmen explicauerunt: media nocte (septem enim millia itineris erãt) modico gradu ad castra hostium peruẽrum. Ibi Scipio partem copiarum Lælio, Masanissamq; ac Numidas attribuit: & *castra Syphacis inuadere, ignesq; cõijcere* iubet. singulos deinde separatim, Lælium ac Masanissam seductos obtestatur, *vt quantũ nox prouidentiæ adimat, tantum diligentia expleant, curaq;: se Asdrubalẽ Punicaque castra aggressurum. ceterum non ante cœpturum, quã ignẽ in regiis castris cõspexisset.* Neque ea res morata diu est. nam vt proximis castris iniectus ignis hęsit, extemplo proxima quæq;, & deinceps continua amplexus, totis se passim dissipauit castris. & trepidatio quidem, quanta necesse erat nocturno effuso tam late incendio, orta est. ceterum fortuitum, non hostilẽ ac bellicum ignẽ rati esse, sine armis ad restinguendum incendium effusi, in armatos inciderunt hostes, maxime Numidas, ab Masanissa notitia regiorum castrorum ad exitus itinerum idoneis locis dispositos. Multos in ipsis cubilib. semisomnes hausit flamma: multi in præcipiti fuga, ruentes sup alios alij in angustijs portarũ obtriti sunt. Relucentem flammã primo vigiles Carthaginensium, deinde ex- VI

In Syphacis castra ignes conijciunt.

citati

citati alii nocturno tumultu quum cõspexissent, ab eodem errore *credere & ipsi sua sponte incendium ortum.* & clamor inter cædem ad vulnera sublatus, an ex trepidatione nocturna esset, cõfusus, sensum veri adimebat. Igitur pro se quisq; inermes, vt quib. nihil hostile suspectum esset, omnib. portis, qua cuiq; proximum erat, ea modo quæ restinguendo igni forẽt portãtes, in agmen Romanũ ruebant. Quibus cæsis omnibus, præterquã hostili odio, etiam ne quis nũci⁹ effugeret, extẽplo Scipio neglectas, vt in tali tumultu, portas inuadit, ignibusq; in prima tecta cõiectis, effusa flamma primo veluti sparsa plurib. locis reluxit. dein per continua serpens vno repentè omnia incendio hausit. Ambusti homines iumẽtaq; fœda primũ fuga, dein strage obruerant itinera portarũ. quos nõ oppresserat ignis, ferro absumpti. binaq; castra vna die deleta, duces tamẽ ambo, & ex tot millib. armatorũ duo millia peditum, & quingenti equites semiermes, magna pars saucii, afflatiq; incendio effugerunt. Cæsa, aut hausta flãmis ad quadraginta millia hominũ sunt, capti sex millia: multi Carthaginensium nobiles, XI. senatores, signa militaria CLXXVIII. equi Numidici supra II. millia DCC. elephanti sex capti: octo flãma ferroq; absumpti, magnaque vis armorũ capta. Ea omnia imperator Vulcano sacrata incendit.

Asdrubalis castra incendit Scipio.

VII Asdrubal ex fuga cum paucis Afrorũ vrbem proximam petierat: eoq; omnes qui supererant, vestigia ducis sequentes, se contulerãt. metu deinde, ne dederetur Scipioni, vrbe excessit. Mox eodẽ patentib. portis Romani accepti, nec quicquã hostile, quia volũtate concesserant in deditionem, factum. duæ subinde vrbes captæ direptæque. ea præda & quæ castris incẽsis ex igne rapta erãt, militi concessa sunt. Syphax octo milliũ fermè inde spatio loco munito consedit. Asdrubal Carthaginem contendit, ne quid per metum ex recenti clade mollius consuleretur. quo tantus primo terror est allatus, vt omissa Vtica Carthaginem crederent extemplo Scipionem obsessurum. Senatum itaque Suffetes, quod velut consulare imperium apud eos erat, vocauerũt. ibi trib. dictis sententiis, vna *de pace legatos ad Scipionem decernebat:* altera *Annibalem ad tuendam ab exitiali bello patriã reuocabat:* tertia *Romana in aduersis rebus constantiæ exemplo reparandum exercitum: Syphacemq; orandum, ne bello absisteret, censebat.* Hæc sententia, quia Asdrubal præsens, Barchinæque omnes factionis bellum malebant, vicit. Inde delectus in vrbe agrisq; haberi cœptus, & ad Syphacem legati missi, summa ope & ipsum reparantem bellum: quum vxor iam non vt antè blanditiis satis potentibus ad animum amantis, sed precibus & misericordia valuisset, plena lacrymarum obtestans, *ne patrem suum patriamque proderet: iisdemque flammis Carthaginem, quibus castra conflagrassent, absumi sineret.* Spem quoque opportunè oblatam afferebant legati*: quatuor millia Celtiberorum circa vrbem nomine Olbam ab conquisitorib. suis conducta in Hispania,*

Varia in senatu Carthagine sententia.

egregia iuuentutis sibi occurrisse: & Asdrubalem propediem affore cum manu haudquaquã contemnenda. Is non benigne modo legatis respondit, sed ostendit etiã multitudinem Numidarum agrestium, quibus per eosdẽ dies arma equosque dedisset, & omnem iuuenturem affirmat exciturum ex regno. *scire incendio, nõ prælio cladem acceptã. eum bello inferiorem esse, qui armis vincatur.* Hæc legatis responsa. Et post dies paucos rursus Asdrubal & Syphax copias iunxerunt. is omnis exercitus fuit triginta ferme millium armatorum. VII Scipionem velut debellato iam, quod ad Syphacem Carthaginensesque attineret, Vticæ oppugnandę intentum, iamq; machinas admouentem muris, auertit fama redintegrati belli. modicisque præsidijs ad speciem modo obsidionis terra mariq; relictis, ipse cum robore exercitus ire ad hostes pergit. Primo in tumulo quatuor ferme millia distante ab castris regis consedit. postero die cum equitatu in magnos (ita vocãt) cãpos subiectos ei tumulo degressus, succedendo ad stationẽ hostium, lacessendoq; leuibus prælijs, diem absumpsit: & per insequens biduum tumultuosis hinc atque illinc excursionib. inuicẽ nihil dictu satis dignum fecerunt. quarto die vtrimque in aciem descensum est. Romanus post principes hastatorum prima signa, in subsidijs triarios constituit: equitatum Italicum ab dextro cornu, ab læuo Numidas Masanissamque opposuit. Syphax Asdrubalq; Numidis aduersus Italicum equitatum, Carthaginensibus contra Masanissam locatis, Celtiberos in mediam aciem in aduersa signa legionum accepere. Ita instructi concurrunt. Primo impetu simul vtraq; cornua & Numidæ & Carthaginenses pulsi. nam neque Numidæ, maxima pars agrestis, Romanum equitatum: neq; Carthaginenses, & ipse nouus miles, Masanissam recenti super cetera victoria terribilem sustinuere. Nudata vtrimque cornibus Celtiberorum acies stabat: quod nec in fuga salus vlla ostẽdebatur locis ignotis: neque spes veniæ ab Scipione erat, quem bene meritum de se & gente sua mercenarijs armis in Africam oppugnatum venissent. Igitur circumfusis vndique hostibus, alij super alios cadentes obstinati moriebãtur. omnibusque in eos versis, aliquantum ad fugam temporis Syphax & Asdrubal præceperunt. fatigatos cæde diutius, quam pugna victores nox oppressit. Postero die Scipio II Lælium Masanissamq; cum omni Romano & Numidico equitatu expeditissimisq; militum ad persequendos Syphacem atq; Asdrubalem mittit. ipse cum robore exercitus vrbes circa omnes quæ Carthaginensium ditionis erant, partim vi, partim metu subegit. Carthagine quidem erat ingens terror, & circumferentẽ arma Scipionem omnib. finitimis raptim perdomitis, ipsam Carthaginem repente aggressurum credebãt. itaque & muri reficiebantur, ꝓpugnaculisque armabãtur: & pro se quisque, quæ diutinæ obsidioni toleranda sunt, ex agris cõuehebat. Rara mentio est pacis

Asdrubal & Syphax reparant exercitũ.

Syphax & Asdrubal in fugam versi.

Carthaginensium terror.

pacis, frequẽtior legatorum ad Annibalem accendum mittendorum. pars maxima classem, quæ ad cõmeatus excipiendos parata erat, mittere iubent ad opprimendam stationem nauium, ad Vticam incaute agentẽ: *forsitan & naualia castra relicta cum leui præsidio oppressuros.* In hoc consilium maxime inclinant: legatos tamen ad Annibalem mittendos censent, *quippe classe vt felicissime gerantur res, parte aliqua leuari Vtica obsidionem: Carthaginẽ ipsam qui tueantur, neq; imperatorem alium quam Annibalem, neq; exercitum alium quam Annibalis superesse.* Deductę ergo postero die naues, simul & legati in Italiam profecti, raptimq; omnia stimulante fortuna agebantur: & in quo quisq; cessasset prodi ab se salutem omnium rebatur. Scipio grauem iam spolijs multarum vrbium exercitum trahens, captiuis aliaq; pda in vetera castra ad Vticam missis, iam in Carthaginem intentus, occupat relictũ fuga custodum Tuneta. (abest ab Carthagine XII millia ferme passuũ) loc⁹ quum operibus, tum suapte natura tutus, & qui ab Carthagine conspici, &

X præbere ipse prospectũ quum ad vrbem, tum ad circumfusũ mare vrbi posset. Inde quũ maxime vallũ Romani iacerent, cõspecta classis hostium est Vticam Carthagine petens. Igitur omisso opere, pronunciatũ iter, signaq; raptim ferri sunt cœpta, ne naues in terram & obsidionem versæ ac minime nauali prælio aptæ opprimerentur. *quin. restitissent agili & nautico instrumento aptæ & armata classi, naues tormenta machinasq; portantes? & aut in onerarium vsum versæ: aut ita appulsa muris, vt pro aggere ac pontib. præbere ascẽsum possent.* Itaq; Scipio, postq̃ eo vẽtum est, vt in nauali certamine solet, rostratis q̃ præsidio aliis esse poterant, in postremam aciẽ receptis prope terram, onerariarum quadruplicem ordinem pro muro aduersus hostem opposuit. easque ipsas, ne in tumultu pugnæ turbari ordines possent, malis antennisq; de naue in nauem traiectis, ac validis funib. velut vno inter se vinculo illigatis, cõprehendit; tabulasq; superstrauit, vt peruius in totum nauiũ ordo esset: & sub ipsis pontib. interualla fecit, qua pcurrere speculatoriæ naues in hostem, ac tuto recipi possent. His raptim p tẽpore instructis, millẽ ferme delecti propugnatores onerarijs imponũtur: telorum maxime missilium, vt q̃uis longo certamine sufficerent, vis ingens congeritur. Ita parati atque intenti hostium aduentum operiebantur. Carthaginenses, qui, si maturassent, omnia permista turba trepidantium primo impetu deprehẽdissent: perculsi terrestrib. cladibus, atq; inde ne in mari quidẽ vbi ipsi plus poterant, satis fidentes, die segni nauigatione absumpto, sub occasum solis in portũ (Ruscinona Afri vocant) classẽ appulere. postero die sub ortũ solis instruxere ab alto naues, veluti ad iustum prælium nauale, tãq̃ exituris cõtra Romanis. Quum diu stetissent, postq̃ nihil moueri ab hostib. viderunt, tum demum onerarias aggrediuntur. Erat res minime certamini nauali similis pro-

Legati ad Annibalem reuocandum.

Carthaginẽses classem Romanam oppugnãt.

xime specimen muros oppugnātium nauium, altitudine aliquā-tum onerariæ superabant. ex rostratis Pœni vana plecaq; (vtpote supino iacta tela in superiorē locū mittebant. grauior ac pondere ipso libratus superne ex onerarijs ictus erat. speculatoriæ naues ac leuia nauigia, quæ sub constratis pontiū per interualla excurrebant, primo ipso tantum impetu ac magnitudine rostratarum obruebantur. deinde & propugnatorib. quoq; incommodæ erant: quod permistæ cum hostium nauib. inhibere sæpe tela cogebant, ne ambiguo ictu suis inciderēt: postremo asseres ferreo vnco præfixi (*harpagones* vocant milites) ex Punicis nauib. inijci in Romanas cœpti. quos quū neq; ipsos neq; catenas quib. suspēsi inijciebātur, incidere possent: vt quæq; retro inhibita rostrata onerariā hærētē vnco traheret, scindi videres vincula, quibus alijs innexa erat: seriemq, aliam simul plurium nauium trahi. Hoc maxime modo lacerati quidē omnes pōtes, & vix transiliēdi secundū ordinē nauium spatium propugnatorib. datum est. Sex ferme onerariæ puppib. abstractæ Carthaginē sunt, maior q̄ pro re lætitia, sed eo gratior, q inter assiduas clades ac lacrymas vnum quantumcunq; ex insperato gaudium affulserat, cum eo, vt appareret haud procul exitio fuisseRomanā classē, ni cessatum a præfectis suarum nauium foret, & Scipio in tēpore subuenisset. Per eosdem fere dies quum Lælius & Masanissa quintodecimo ferme die in Numidiam peruenissent, Massylij regnum paternum Masanissę læti, vt ad regē diu desideratum, cōcessere. Syphax, pulsis inde præfectis præsidijsq; suis, vetere se cōtinebat regno, neutiq̄ quieturus. Stimulabant ægrum amore, vxor socerque; & ita viris equisq, abundabat, vt subiectæ oculis regni per multos florentis annos vires, etiā minus barbaro atque impotenti animo spiritus possent facere. Igitur omnibus, qui bello apti erant, in vnum coactis, equos, arma, tela diuidit: equites in turmas, pedites in cohortes, sicut quondam à Romanis centurionib. didicerat, distribuit. Exercitu haud minore, quam quem prius habuerat, ceterum omni prope nouo atq; inconditoire ad hostes pergit. Et castris in propinquo positis, primo pauci equites ex tuto speculātes ab stationib. progredi, inde iaculis summoti recurrere ad suos: inde excursiones inuicē fieri, & quū pulsos indignatio accēderet, plures subire: quod irritamētum certaminum equestrium est, quum aut vincentib. spes, aut pulsis aggregat suos. Ira tum à paucis prælio accenso, omnem vtrimq; postremo exercitum certaminis studium effudit, ac dum equestre prælium erat, multitudo Masæsylorum, ingentia agmina Syphace emittēte, sustineri vix poterat: deinde vt pedes Roman⁹ repētino per turmas suas viā dantes intercursu stabilem aciē fecit, absterruitq; effuse inuehentem sese hostē: primo barbari segnius permittere equos, deinde stare ac prope turbati nouo genere pugnæ: postremo non pediti solum cedere, sed ne equitem

Syphax aduersus Læliū & Masanissam copias educit.

XI

equitem quidem sustinere peditis præsidio audentem. Iam signa quoq; legionum appropinquabant: tum vero Masæsyli nō modo primum impetum, sed ne conspectum quidem signorum atq; armorum tulerunt. tātum seu memoria priorum cladium, seu præ-
XII sens terror valuit. Ibi Syphax, dum obequitat hostium turmis: si pudore, si periculo suo fugam sistere posset, equo grauiter icto effusus opprimitur, capiturq;: & viuus, lætum ante omnes Masanissæ præbiturus spectaculum, ad Lęlium attrahitur. *Syphax capitur.* Cirtha caput regni Syphacis erat: eoq; se ingens vis hominum ex fuga cōtulerat. Cædes in eo prælio minor q̄ victoria fuit, quia equestri tantummodo p̄lio certatum fuerat. non plus quinq; millia occisa, minus dimidium eius hominum captum est. impetu in castra facto; quo perculsa rege amisso multitudo se cōtulerat. Masanissa Lælio dicere, *sibi quidem nihil esse in præsentia pulchrius, quā victorē, recuperatum tātopost interuallo, inuisere receptum patrium regnum: sed tam secundis, quā aduersis rebus non dari spatium ad cessandum, si se Lælius cum equitatu victoque Syphace Cirthā præcedere sinat, trepida omnia metu se oppressurum, Lælium cum peditib. subsequi modicis itinerib. posse.* Assentiente Lęlio pręgressus Cirtha, euocari ad colloquiū principes Cirthensium iubet. sed apud ignaros regis casus, neq; quæ acta essent, p̄mēdo, nec minis, nec suadendo ante valuit, quam rex vinctus in cōspectū datus est. *Cirtha deditur Masanissæ.* Tum ad spectaculum tā fœdū cōploratio orta: & partim pauore mœnia sunt deserta, partim repētino consensu gratiā apud victorē quærentium patefactæ portæ. Et Masanissa præsidio circa portas opportunaq; mœniū dimisso, ne cui fugæ pateret exitus, ad regiam occupandā citato vadit equo, intranti vestibulū in ipso limine Sophonisba vxor Syphacis, filia Asdrubalis Pœni occurrit. & quū in medio agmine armatorū Masanissā insignē quum armis, tum cetero habitu conspexisset, regē esse (id q̄ erat) rata, genib. aduoluta eius: *Sophonisba ad Masanissam oratio.* *Omnia quidem,* inquit, *vt posses in nos, Dii tibi dederūt, virtusq; & felicitas tua: sed si captiuæ apud dominum vitæ necisq; suæ vocem supplicem mittere licet, si genua, si victricem attingere dextrā, precor quæsoq; per maiestatē regiā, in qua paulo ante nos quoq; fuimus: perque gentis Numidarum nomen, quod tibi cum Syphace cōmune fuit: per huiusce regiæ Deos, qui te melioribus ominib. accipiant, quā Syphacē hinc miserunt: hanc veniā supplici des, vt ipse quodcumque fert animus, de captiua statuas, neque in cuiusquā Romani superbum ac crudele arbitrium venire sinas. si nihil aliud quam Syphacis vxor fuissem, tamen Numidæ atque in eadem mecum Africa geniti, quam alienigenæ & externi fidem experiri mallem. quid Carthaginensi ab Romano, quid filiæ Asdrubalis timendum sit, vides. si nulla alia re potes, morte me vindices ab Romanorum arbitrio, oro obtestorq;.* Forma erat insignis & florentissima ætas. itaq; quum modo dextram amplectens, in id, ne cui Romano traderetur, fidē exposceret, propiusque iam blanditias oratio esset, quam preces:

non

non in misericordiam modo prolapsus est animus victoris, sed (vt
est genus Numidarum in Venerē præceps) amore captiuæ victor
captus, data dextera in id quod petebatur obligãdæ fidei, in regiã
concedit. Instituit deinde reputare secũ ipse, quemadmodum pro-
missi fidem præstaret, quod quum expedire non posset: ab amore te-
merarium atque impudens mutuatur consilium. nuptias in eum
ipsum diem repente parari iubet, ne quid relinqueret integri aut
Lælio, aut ipsi Scipioni consulendi velut in captiuam, quæ Masa-
nissæ iam nupta foret. Factis nuptijs superuenit Lælius: & adeo nõ
dissimulauit improbare factum, vt primo etiam eum Syphace &
ceteris captiuis detractã eam toro geniali mittere ad Scipionem
conatus sit. victus deinde precib. Masanissæ orantis, *vt arbitrium,
vtrius regũ duorũ fortuna accessio Sophonuba esset, ad Scipionem reij-
ceret*: misso Syphace & ceteris captiuis, ceteras vrbes Numidæ, quę
præsidijs regijs tenebantur, adiuuãte Masanissa recepit. *Syphacē in* XIII
castra adduci, quum esset nunciatum, omnis velut ad spectaculum
triumphi multitudo effusa est. Præcedebat is vinctus, sequebatur
grex nobilium Numidarum, tum quantum quisq; plurimũ pos-
set magnitudini Syphacis famæque gentis victoriã suã augendo,
addebat: *illum esse regem, cuius tantum maiestati duo potentissimi in
terris tribuerint populi, Romanus Carthaginensisq́;, vt Scipio impera-
tor suus ad amicitiam eius petendam, relicta prouincia Hispania exer-
cituq́; duab. quinqueremibus in Africam nauigarit: Asdrubal Pœno-
rum imperator non ipse modo ad eum in regnum venerit, sed etiam filiã
ei nuptum dederit. habuisse eum tēpore vno in potestate duos imperato-
res, Pœnum Romanumq́;. sicut ab Dijs immortalib. pars vtraq; hostiis
mactandis pacem petisset, ita ab eo vtrimq́; pariter amicitiam petitam.
iã tãtas habuisse opes, vt Masanissam regno pulsum eo redegerit: vt vi-
ta eius. fama mortis, & latebris, ferarum modo in syluis rapto viuentis,
tegeretur*. His sermonib. circumstantium celebratus rex, in præto-
rium ad Scipionem est perductus. Mouit & Scipionē quũ fortuna
pristina viri præsenti fortunæ collata: tum recordatio hospitii
dextræq; datæ, & fœderis publice ac priuatim iuncti. Eadē hęc &
Syphaci animum dederunt in alloquendo victore. nã quũ Scipio
quid sibi voluisset, quæreret, *qui nõ societatē solum abnuisset Romanã,
sed vltro bellum intulisset*: tũ ille *peccasse quidem sese, atq́; insanisse fa-
tebatur. sed tum demum, quũ arma aduersus populũ Romanũ cepisset,
exitum sui furoris fuisse, nõ principium. tunc se insanisse, quum hospitia
priuata & publica fœdera omnia ex animo eiecisset: quum Carthaginē-
sem matronã domum acceperit: illis nuptialib. facibus regiam confla-
grasse suã: illam furiam pestemq́; omnib. delinimentis animum suum
auertisse atq́; alienasse: nec quieuisse, donec ipsa manib. suis nefaria sibi
arma aduersus hospitem atq́; amicum induerit. perdito tamen atq́; af-
flicto sibi hoc in miseriis solatii esse, quod in omnium hominum inimi-
cissimi sibi domum ac penates eandē pestem ac furiam transisse videat,
neq;*

Masanissa ducit Sophonubã.

Syphacis ad Scipionem oratio.

neq; prudentiorem, neq; constantiorem Masanissam quã Syphacem esse, etiam ab iuuenta incautiorem. certe stultius illum atq; intẽperantius
XIV *eam quàm se duxisse.* Hæc non hostili modo odio, sed amoris etiã stimulis, amatã apud æmulum cernens, quum dixisset, nõ mediocri cura Scipionis animũ pepulit & fidem criminibus, factæ prope inter arma nuptiæ, neq; consulto neq; exspectato Lælio, faciebant: iamque præceps festinatio, vt quo die captam reginam vidisset, eodem matrimonio iunctam acciperet, & apud penates hostis sui nuptiale sacrum conficeret. Et eo fœdiora hæc videbantur Scipioni, quod ipsum in Hispania iuuenem nullius forma pepulerat captiuæ. Hæc secum volutanti Lælius ac Masanissa superuenerunt; quos quũ pariter ambos & benigno vultu excepisset, & egregijs laudibus frequenti prætorio celebrasset; abductum in secretũ Masanissam sic alloquitur: *Aliqua te existimo Masanissa intuentem in me bona, & principio in Hispaniam ad iungendam mecũ amicitiam venisse. & postea in Africa teipsum, spesq; omnes tuas in fidẽ meam cõmisisse. atqui nulla earum virtus est, propter quas appetendus tibi visus sim, qua ego æquè atq; temperantia & continentia libidinum gloriatus fuerim. Hanc te quoque ad cæteras tuas eximias virtutes Masanissa adiecisse velim. nam non est (mihi crede) tãtum ab hostibus armatis ætati nostræ periculi, quantum ab circumfusis vndiq; voluptatibus. qui eas sua tẽperantia frenauit ac domuit, multo maius decus maioremq; victoriam sibi peperit, quã nos Syphace victo habemus. Quæ me absente strenue ac fortiter fecisti libenter & commemoraui, & memini; cetera teipsum reputare tecum, quàm me dicente erubescere malo. Syphax populi Romani auspicijs victusq; captusq; est: itaq; ipse, coniunx, regnum, ager, oppida, homines qui incolunt, quicquid deniq; Syphacis fuit, præda populi Romani est: & regem coniugemq; eius, etiamsi non ciuis Carthaginensis esset, etiamsi non patrem eius imperatorem hostium videremus, Romam oporteret mitti: ac senatus populiq; Romani de ea iudicium atq; arbitrium esse, quæ regem nobis socium alienasse, atque in arma coegisse præcipitem dicatur. Vince animum, caue deformes multa bona vno vitio, & tot meritorum gratiam maiore*
XV *culpa, quam causa culpæ est, corrumpe.* Masanissæ hæc audienti non rubor solum suffusus, sed lacrymæ etiam obortæ, & quum *se quidem in potestate futurum imperatoris* dixisset, orassetq; eum, *vt quãtum res sineret, fidei suæ temere obstrictæ consuleret, (promisisse enim sese in nullius potestatem eam traditurũ)* ex prætorio in tabernaculum suum confusus cõcessit. Ibi arbitris remotis quũ crebro suspirio, & gemitu, quod facile à circumstantib. tabernaculum exaudiri posset, aliquantum temporis consumpsisset, ingenti ad postremũ edito gemitu, fido ex seruis vno accito, sub cuius custodia regio more ad incerta fortunæ venenũ erat, ei mistũ in poculo ferre ad Sophonisbam iubet, ac simul nunciare: *Masanissam libẽter primã ei fidẽ præstaturum fuisse, quã vir vxori debuerit, quoniam arbitrium eius,*

Scipio Masanissam reprehendit ob Sophonisbæ nuptias.

Masanissa venenũ in

poculo ad Sophonisbam mittit.

eius, qui possint, adimant. secundam fidem praestare, ne viua in potestatem Romanorum veniat: memor patris imperatoris, patriaeq́, & duorum regum, quibus nupta fuisset: sibi ipsa consuleret. Hoc nuncium, ac simul venenũ ferens, minister, quũ ad Sophonisbam venisset: *Accipio*, inquit, *nuptiale munus, nec ingratũ: si nihil maius vir vxori praestare potuit. hoc tamen nuncia: melius me morituram fuisse, si nõ in funere meo nupsissem.* nec locuta est ferocius, q̃ acceptum poculum nullo trepidationis signo dato impauide hausit. Quod vbi nunciatum est Scipioni: ne quid aeger animo ferox iuuenis grauius consuleret, accitum eum extemplo nunc solatur; nũc *quod temeritatem temeritate alia luerit, tristioremq́; rem quã necesse fuit, fecerit,* leniter castigat. Postero die vt à praesenti motu auerteret animum eius, in tribunal ascendit: & concionem aduocari iussit, ibi Masanissam primum *regem appellatum, eximijsque ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, sella curuli, & scipione eburneo, toga picta, & palmata tunica donat.* addit verbis honorem, *neq; magnificentius quicquam triumpho apud Romanos, neq; triumphantibus ampliorem eo ornatu esse, quo vnum omnium externorum dignum Masanissam populus Romanus ducat.* Laelium deinde & ipsum collaudatum aurea corona donat. & alij militares viri, prout à quoque nauata opera erat, donati. Ijs honoribus mollitus regis animus, erectusque in spem propinquam, sublato Syphace omnis Numidiae potiundae. Scipio C. Laelio cum Syphace alijsque captiuis XVI Romam misso, cum quibus & Masanissae legati profecti sunt, ipse ad Tuneta rursum castra refert: & quae munimẽta inchoauerat, permunijt. Carthaginenses non breui solum, sed prope vano gaudio ab satis prospera in praesens oppugnatione classis perfusi, post famam capti Syphacis, in quo plus prope, quam in Asdrubale atque exercitu suo spei reposuerant, perculsi, iam nullo auctore belli vltra audito, oratores ad pacem petendam mittunt triginta seniorum principes. id erat sanctius apud illos cõsilium, maximaque ad ipsum senatum regẽdum vis. Qui vbi in castra Romana & praetorium peruenerunt, more adorantium (accepto, credo, ritu ex ea regione, ex qua oriundi erant) procubuerunt. Conueniens oratio tam humili adorationi fuit, *non culpã purgantium, sed trãsferentium initium culpae in Annibalem, impotentiaeq́; eius fautores, veniã ciuitati petebãt. ciuium temeritate bis iam ante euersa, incolumi futura iterum hostium beneficio, imperium ex victis hostib. populum Romanum, non perniciem petere paratu obedienter seruire, quae vellet, imperaret.* Scipio *& venisse ea spe in Africam se ait, & spẽ suam prospero belli euentu auctam, victorem iam se, non pacẽ demum reportaturum esse: tamen quũ victoriam propè in manib. habeat, pacem non abnuere, vt omnes gentes sciant populũ Romanum & suscipere iuste bella, & finire. Leges pacis se has dicere. Captiuos & perfugas, & fugitiuos restituant. exercitus ex Italia & Gallia deducant. Hispania abstineant. insulis*

Scipio Masanissam amplissimis donis decorat.

Carthaginenses à Scipione pacem petunt.

Scipionis responsio.

sulis omnibus, quæ inter Italiam & Africam sunt, decedant. naues longas, præter viginti, omnes tradāt. tritici quingēta, hordei trecēta millia modiûm. Pecuniæ summam quantam imperauerit, parum conuenit, alibi * quinq; millia talentum, alibi quinq; millia pondo argenti, alibi duplex stipendium militibus imperatum inuenio. *His conditionibus*, inquit, *placeatne pax, triduum ad cōsultandum dabitur. si placuerit, mecum inducias facite, Romā ad senatum mittite legatos.* Ita dimissi Carthaginenses, nullas recusandas conditiones pacis cum censuissent: quippe qui moram temporis quærerent, dū Annibal in Africā traijceret: legatos alios ad Scipionē, vt inducias facerent: alios Romā ad pacem petendam mittunt, ducentes paucos in speciem captiuos, perfugasq; & fugitiuos, quo impetrabilior pax esset. *Val. 3000000 coron.* *Val. 30000. coron.*

XVII Multis ante diebus Lælius cum Syphace primoribusq; Numidarū captiuis Romam venit: quæque in Africa gesta essent, omnia exposuit ordine patrib. ingenti omnium & in præsens lætitia, & in futurum spe. Cōsulti inde patres, *regem in custodiam Albam mittendum censuerunt: Lælium retinendum, donec legati Carthaginenses venirent.* Supplicatio in quatriduum decreta est. P. Ælius prætor senatu misso, & concione inde aduocata cum C. Lælio in rostra ascendit. Ibi vero audientes *fusos Carthaginēsium exercitus, deuictum & captū ingentis nominis regem, Numidiam omnē egregia victoria peragratam:* tacitum continere gaudium nō poterant. quin clamoribus, quibusq; alijs multitudo solet, lætitiā immodicā significarēt. Itaq; prætor extemplo edixit; *vt æditui ædes sacras omnes tota vrbe aperirent, circūeundi, salutandiq; Deos, agēdiq; gratias per totum diem populo potestas fieret.* Postero die legatos Masanissæ in senatū introduxit. *Gratulati primū senatui sunt, quod P. Scipio prospere res in Africa gessisset: deinde gratias egerunt. quod Masanissam non appellasset modo regē, sed fecisset, restituendo in paternū regnum: in quo post Syphacem sublatum, si ita patribus visum esset, sine metu & certamine esset regnaturus. deinde, quod collaudatum pro concione amplissimis decorasset donis: quib. ne indignus esset, & dedisse operam Masanissam, & porro daturū esse, petere vt regium nomen, cæteraque Scipionis beneficia & munera senatus decreto confirmaret: &, nisi molestum esset, illud quoq; petere Masanissam, vt Numidas captiuos, qui Romæ in custodia essent, remitterent. id sibi amplum apud populares futurum esse.* Ad ea responsum legatis: *Rerum gestarum in Africa prospere communem sibi cum rege gratulationem esse. Scipionem recte atq; ordine videri fecisse, quod eum regem appellasset: & quicquid aliud fecisset, quod honori foret Masanissæ, ea patres comprobare atque laudare. Munera, quæ legati ferrent regi, decreuerūt: singula purpurea duo cū fibulis aureis singulis, & lato clauo tunicis: & equos duos phaleratos, bina equestria arma cum loricis: & tabernacula, militaremque supellectilem, qualē præberi cōsuli mos est.* Hæc regi prætor mittere iussus *legatis in singulos donare minus * quinûm millium, comitibus* *Lælius cū captiuis Romam venit.* *Masanissæ legati in senatum introducti.* *Val. 50. ecrum cor.*

** Val. 10. coron.* — *Prœlium cum Magone in Insubria.*

eorum millib. æris: & vestimenta bina legatis, singula comitibus, Numidisq́; qui ex custodia missi redderentur regi, ad hoc ædes, libera loca, lautia legatis decreta.* Eodem æstate, qua hæc decreta Romæ, & in XVIII
Africa gesta sunt, P. Quintilius Varus prætor, & M. Cornelius Proconsul in agro Insubrium Gallorum cũ Magone Pœno signis collatis pugnauerunt. Prætoris legiones in prima acie fuerunt. Cornelius suas in subsidijs tenuit, ipse ad prima signa equo aduectus: proq; duob. cornib. prætor ac proconsul milites ad inferẽda in hostes signa summa vi hortabantur. posteaquam nihil commouebant, tum Cornelio Quintilius: *Lentior, vt vides, fit pugna,* inquit, *& induratus præter spem resistendo hostium timor: ac ne vertat in audaciam periculum est. equestrem procellam excitemus oportet, si turbare ac statu mouere volumus. itaq; vel tu, ad prima signa prælium sustine, ego inducam in pugnam equites: vel ego hic in prima acie rem geram, tu quatuor legionum equites in hostem emittito.* Vtrã vellet prætor muneris partẽ proconsule accipiente, Quintilius prætor cum filio, cui Marco prænomen erat, impigro iuuene, ad equites pergit, iussosq; ascendere in equos, repente in hostem emittit. Tumultum equestrem auxit clamor ab legionib. additus: nec stetisset hostium acies, ni Mago ad primũ equitum motum paratos elephantos extemplo in prœlium induxisset. ad quorum stridorẽ odoremq; & adspectum territi equi, vanum equestre auxilium fecerũt. & vt permixt⁹, vbi cuspide vti & cominus gladio posset, roboris maioris Rom. eques erat: ita in ablatum pauentib. procul equis melius ex interuallo Numidæ iaculabantur. simul & peditũ legio duodecima magna ex parte cæsa, pudore magis q̃ virib. tenebat locum: nec diutius tenuisset, ni ex subsidijs XIII legio in primã aciem inducta, prœlium dubium excepisset, Magoq; ex subsidijs Gallos integræ legioni opposuisset. quibus haud magno certamine fusis, hastati legionis vndecimæ cõglobãt sese, atq; elephantos iam etiam peditũ aciem turbantes inuadunt. in quos quum pila confertos coniecissent, nullo ferme frustra emisso, omnes retro in aciem suorũ auerterunt. quatuor grauati vulnerib. corruerunt. Tum prima commota hostium acies, simul omnib. peditibus, vt auersos videre elephantos, ad augendum pauorem ac tumultum effusis. sed donec stetit ante signa Mago, gradum

Cæsorum numerus.

sensim referentes ordines tenorem pugnæ seruabãt: posteaquam femore transfixo cadentem, auferriq; ex prœlio prope exsanguinẽ videre, extẽplo in fugam omnes conuersi. Ad quinq; millia hostium eo die cæsa, & signa militaria duodeuiginti capta, nec Romanis incruenta victoria fuit. duo millia & treceñ de exercitu prætoris, pars multo maxima ex legione XII amissa. inde & tribuni militũ duo, M. Cosconi⁹, & M. Mænius: tertiæ decimæ quoq; legionis, quæ postremo prœlio affuerat, Cn. Heluius tribunus militũ in restituenda pugna cecidit, & duodeuiginti ferme equites

illustres

illustres obtriti ab elephantis cũ centurionib. aliquot perierunt:
XIX & longius certamẽ fuisset, ni vulnere ducis cõcessa victoria esset.
Mago proximæ noctis silentio profectus, quantum pati viæ per vulnus poterat, itineribus extentis, ad mare in Ligures Ingaunos peruenit. ibi eum legati ab Carthagine paucis ante diebus in sinũ Gallicum appulsis nauib. adierunt, iubentes *primo quoq; tempore in Africã traijcere, idem & fratrem eius Annibalẽ* (nam ad eum quoq; isse legatos eadẽ iubentes) *facturum. non in eo esse Carthaginensium res, vt Galliam atq; Italiam armis obtineant.* Mago nõ imperio modo senatus periculoq; patriæ motus, sed metuens etiam, ne victor hostis moranti instaret: Liguresq; ipsi relinqui Italiam à Pœnis cernentes, ad eos quorum mox in potestate futuri essent, deficerent: simul sperans leniorem in nauigatione quã in via iactationem vulneris fore, & curationi omnia commodiora: impositis copiis in naues profectus, vixdũ superata Sardinia ex vulnere moritur, naues quoq; aliquot Pœnorum disiectæ in alto à classe Romana, quæ circa Sardiniam erat, capiuntur. Hæc terra mariq; in parte Italiæ, quæ iacet ad Alpes gesta. Cõsul. Cn. Seruilius nulla memorabili re in prouincia Etruria, & Gallia (nam eo quoque processerat) gesta, patre Cn. Seruilio, & C. Lutatio patruo ex seruitute post decimũ sextum annũ receptis, qui ad vicum Tanetũ à Boiis capti fuerant: hinc patre, hinc patruo latera circumdantibus, priuato magis quam publico decore insignis Romam rediit. Latum ad populũ est, ne Cn. Seruilio fraudi esset, quod patre, qui sella curuli sedisset, viuo, quũ id ignoraret, tribunus plebis atq; ædilis plebis fuisset, cõtra quam sancitum legibus erat. Hac rogatione perlata, in prouinciam rediit. Ad Cn. Seruilium consulem, qui in Brutiis erat, Consentia, Vffugum, Vergæ, Besidiæ, Hetriculum, Sypheum, Argentanum, Dampetia, multiq; alij ignobiles populi senescere Punicum bellum cernentes, defecere. Idem consul cum Annibale in agro Crotoniensi acie cõflixit. Obscura eius pugnæ fama est. Valerius Antias quinq; millia hostium cæsa ait, quæ tanta res est, vt aut impudenter ficta sit, aut negligenter
XX prętermissa. Nihil certe vltra rei in Italia ab Annibale gestum. nam ad eum quoque legati ab Carthagine vocantes in Africam ijs forte diebus, quibus ad Magonẽ, venerunt. Frendens gemensque ac vix lacrymis temperans dicitur legatorum verba audisse. Posteaquam edita sunt mandata: *Iam non perplexè,* inquit, *sed palã reuocant, qui, vetando supplementum & pecuniam mitti, iampridem retrahebant. Vicit ergo Annibalem non populus Romanus toties cæsus fugatusq;, sed senatus Carthaginensis obtrectatione, atque inuidia. neque hac deformitate reditus mei tam P. Scipio exsultabit atque efferet sese, quam Hanno, qui domum nostram, quando alia re non potuit, ruina Carthaginis oppressit.* Iam hoc ipsum præsagiens animo præparauerat ante naues. itaque inutili militum turba præsidij specie in

Mago in Liguriam perfugit.

Mago ex vulnere moritur.

Brutiorũ vrbes desciunt.

cie in oppida Brutii agri, quæ pauca magis metu, quam fide continebantur, dimissa. q roboris in exercitu erat, in Africam transnexit: multis Italici generis quia in Africam secuturos abnuentes concesserant in Iunonis Laciniæ delubrum, inuiolatum ad eam diem, in templo ipso fœdè interfectis. Raro quemquam alium patriam exilii causa relinquentē, magis mœstum abiisse ferunt, quā Annibalem hostium terra excedētem respexisse sæpe Italiæ littora, & Deos hominesq; accusantem: *se quoq; ac suū ipsius caput exe-cratū, quod non cruentū ab Cannensi victoria militē Romam duxisset. Scipionē ire ad Carthaginē ausum, qui consul hostē in Italia Pœnum nō vidisset: se centū millib. armatorum ad Thrasimenum & Cannas cæsis, circa Casilinū, Cumas, Nolamq; cōsenuisse.* Hæc accusans, querēsq; ex diutina possessione Italiæ est detractus. Romam per eosdem dies, & Magonem & Annibalem profectos allatum est, cuius duplicis gratulationis minuit lætitiam, & quod parum duces in retinendis iis, quum id mandatū ab senatu esset, aut animi, aut virium habuisse videbantur: & quod soliciti erāt, omni belli mole in vnum ducē exercitumq; inclinata, quo euasura esset res. Per eosdem dies legati Saguntini venerunt, comprehensos eum pecunia adducentes Carthaginenses, qui ad conducenda auxilia in Hispaniam traiecissent. *ducenta & quinquaginta auri, * octingēta pondo argenti in vestibulo curiæ posuerunt. Hominib. acceptis, & in carcerem conditis, auro argentoq; reddito, gratiæ legatis actæ: atq; insuper munera data, ac naues, quib. in Hispaniā reuerterentur. Mentio deinde ab senioribus facta est, *segnius homines bona quam mala sentire. transitus Annibalis in Italiā quantum terroris pauorisq; iniecisset sese meminisse, quas deinde clades, quos luctus incidisse? visa castra hostium è muris vrbis: quæ vota singulorū, vniuersorumq; fuisse? quoties in conciliis voces, manus ad cœlū porrigentium auditas? en vmquam ille dies futurus esset, quo vacuam hostibus Italiā bona pace florentem visuri essent? dedisse tādem id Deos sexto decimo demū post anno: nec esse qui Diis gratias agēdas cēseat, adeo ne aduenientē quidem gratiam homines benignè accipere, nedū vt præterita satis memores sint.* Cōclamatū deinde ex omni parte curiæ est, vti referret P. Ælius prætor: decretumque, *vt quinq; dies circa omnia puluinaria supplicaretur, victimæq; maiores immolarentur centum viginti.* Iam dimisso Lælio, legatisq; Masanissæ, quum Carthaginensium legatos de pace ad senatum venientes Puteolis visos, inde terra venturos allatum esset: reuocari C. Lælium placuit, vt coram eo de pace ageretur. Q. Fuluius Cillo legatus Scipionis Carthaginenses Romam adduxit; quib. vetitis ingredi vrbem, hospitium in villa publica, senatus ad ædem Bellonæ datus est. Orationem eandem fermè, quam apud Scipionem, habuerunt, *culpam omnem belli à publico consilio in Annibalem vertentes. Eum iniussu senatus non Alpes modo, sed Iberū quoq; transgressum: nec Romanis solum, sed antè etiam*

Sagun-

Annibal in Africam traijcit.

III

* *Vel. 28000. coron.*
* *Vel. 8000. coron.*

Carthaginensium legatorum in senatu petitio.

IIII

Saguntinis priuato consilio bellū intulisse senatui ac populo Carthaginē-si, si quis vera æstimet, fœdus ad eum diem inuiolatum esse cum Romanis. itaq; nihil aliud sibi mandatū esse vti peterent, quam vt in ea pace, qua postremo cū consule Luctatio facta esset, manere liceret. Quū more tradito à patribus potestatem interrogandi, si quis quid vellet, legatis prætor fecisset: senioresq; qui fœderibus interfuerant, alia alij interrogarent, nec meminisse se per ætatem (etenim omnes ferme iuuenes erant) dicerent legati: conclamatum ex omni parte curiæ est, *Punicā fraude electos, qui veterem pacem repeterēt, cuius ipsi non meminissent.* Emotis deinde curia legatis, sententiæ interrogari cœptæ. M. Liuius Cn. Seruilium Consulem, qui propior esset, accersendum, vt coram eo de pace ageretur cēsebat. quum de re maiore quam quanta esset, consultatio incidere non posset: *non videri sibi absente consulum altero, ambobusve eam rē agi, satis ex dignitate populi Romani esse.* Qu. Metellus, qui triennio ante cōsul, dictatorque fuerat: *cum P. Scipio cædendo exercitus, agros populando, in eam necessitatem compulisset hostes, vt supplices pacem peterent? & nemo omnium verius existimare posset, qua mēte ea pax peteretur, quā is qui ante portas Carthaginis bellum gereret: nullius alterius consilio, quam Scipionis accipiendam, abnuendamque pacem esse.* M. Valerius Læuinus, qui bis consul fuerat, *speculatores, non legatos venisse arguerat: iubendosq; eos Italia excedere, & custodes cum ijs vsq; ad naues mittendos: Scipioniq; scribendum ne bellum remitteret.* Lælius Fuluiusq; adiecerunt. *& Scipionē in eo positam habuisse spem pacis, si Annibal & Mago Italia non reuocarentur: ceterum omnia simulaturos Carthaginenses, duces eos exercitusq; exspectantes. deinde quamuis recentium fœderū & Deorum omnium oblitos, bellū gesturos.* Eo magis in Læuini sententiam discessum. Legati pace infecta, ac prope sine responso dimissi. Per eos dies Cn. Seruilius consul, haud dubius quin pacatæ Italiæ penes se gloria esset, velut pulsum ab se Annibalem persequens, in Siciliam, inde in Africam transiturus, traiecit. Quod vbi Romæ vulgatum est, primo cēsuerunt patres, vt prætor scriberet cōsuli, *senatum æquum cēsere in Italiam reuerti eum:* deinde quū prætor *spreturū eum literas suas* diceret; dictator ad idipsum creatus P. Sulpicius, pro iure maioris imperij consulē in Italiam reuocauit. reliquum anī cū M. Seruilio magistro equitū circumeundis in Italia vrbibus, quæ bello alienatæ fuerāt, noscendisq; singularū causis cōsumpsit. Per induciarum tēpus, & ex Sardinia ab Lentulo prætore centū onerariæ naues cū commeatu, & viginti rostratarum præsidio, & ab hoste, & ab tempestatib. mari tuto in Africā transmiserunt. Cn. Octauio ducentis onerarijs, triginta lōgis nauib. ex Sicilia traiicienti, non eadem fortuna fuit. In conspectum ferme Africæ prospero cursu vectum, primo destituit ventus, dein versus in Africum turbauit, ac passim naues disiecit. ipse cum rostratis per aduersos fluctus ingenti remigum

XXIII [margin, beside "ipsi non meminissent"]
XXIV [margin, beside "ne responso dimissi"]

labore enixus, Apollinis promontorium tenuit. onerariæ pars maxima ad Ægimurum insulam (ea sinum ab alto claudit, in quo sita Carthago est) triginta ferme millia ab vrbe, alia aduersus vrbem ipsam ad Calidas Aquas delatæ sunt. Omnia in conspectu Carthaginis erant. itaq; ex tota vrbe in forũ concursum est. magistratus Senatum vocare, popul' in curiæ vestibulo fremere, ne tanta ex oculis manibusq; amitteretur prǽda. Quum quidã pacis petitæ, alij induciarum (nedũ enim dies exierat) fidem opponerent: postremo permisto pene senatus populiq; cõcilio, consensum est, vt classe quinquaginta nauium Asdrubal Ægimurũ traijceret: inde per littora portusq; dispersas Romanas naues colligeret. Desertæ fuga nautarum, primum ab Ægimuro, dein ab Aquis onerariæ Carthaginem puppibus tractæ sunt. Nondum re- III uerterant ab Roma legati, neq; sciebatur quæ senatus Romani de bello, aut pace sententia esset: necdum induciarum dies exierat, eo indigniorem iniuriam ratus Scipio, ab ijs, qui petiissent pacem & inducias, spem pacis & fidem induciarum violatã esse, legatos Carthaginem, M. Bębium, L. Seruilium, L. Fabium extemplo misit. qui quũ multitudinis concursu propè violati essent, nec reditum tutiorem futurum cernerent: petierũt à magistratibus, quorum auxilio vis prohibita erat, *vt naues mitterẽt, quæ se prosequerẽtur.*

Legati Romani à Carthaginensib. prope violati.

Datæ triremes duæ quum ad Bagradam flumen peruenissent, vnde castra Romana conspiciebantur, Carthaginẽ rediere. Classis Punica ad Vticam stationem habebat: ex ea tres quadriremes, seu clam misso à Carthagine nuncio vti fieret, seu Asdrubale qui classi præerat, sine publica fraude auso facinus, quinqueremem Romanam superãtem promontoriũ ex alto repẽte aggressæ sunt. sed neq; rostro ferire celeritate subterlabentem poterant, neque transilire armati ex humilioribus in altiorem nauem. & defendebatur egregie, quoad tela suppeditarunt, quibus deficientibus, quum iam nulla alia res eam, quam propinquitas terræ, multitudoque à castris in littus effusa, tueri potuisset, concitatam remis quanto maximo impetu poterant, in terrã quum immisissent, nauis tantum iactura facta, incolumes ipsi euaserunt. Ita alio super aliud scelere quũ haud dubie induciæ ruptæ essent, Lælius Fuluiusq; ab Roma cũ legatis Carthaginensib. superuenerunt. quib. Scipio, *etsi non induciarũ modo fides à Carthaginensib. sed etiam ius gentium in legatis suis violatũ esset, tamen se nihil nec instituti populi Romani nec suis moribus indignũ in ijs facturum esse quum dixisset*, legatis dimissis, bellum parabat. Annibale iã terræ appropinquãte, iussus è nauris vnus ascendere in malum, vt specularetur quã tenerent regionẽ, quum dixisset, *sepulchrum dirutum proram spectare*, abominatus, præteruehi iusso gubernatore, ad Leptim appulit classem, atq; ibi copias exposuit. Hæc eo anno in Africa gesta. Insequentia excedunt in eum annũ, quo M. Seruilius Geminus, qui XXVI tum

Annibal in Africã appulit.

rum magister equitum erat, & T. Claudius Nero consules facti sunt. Ceterum exitu superioris anni quum legati sociarum vrbium ex Græcia questi essent, *vastatos agros ab regiis præsidiis, missosque in Macedoniā legatos ad res repetendas, non admissos ad Philippum regē*: simul nunciassent, quatuor millia *militum cum Sopatro duce traiecta in Africā duci, vt essent Carthaginensib præsidio, & pecunia aliquantum vna missum: legatos ad regē, qui hæc aduersus fœdus facta videri patrib. nunciarent*, mittendos cēsuit senatus. Missi C. Terētius Varro, C. Manlius, M. Aurelius. ijs tres quinqueremes datæ. Annus insignis incendio ingenti, quo cliuus publicus ad solū exustus est, & aquarum magnitudine, & annonæ vilitate fuit, præterquam ꝙ pace omnis Italia erat aperta, etiam quod magnā vim frumenti ex Hispania missam M. Valerius Falco, & M. Fabius Buteo ædiles curules quaternis æris vicatim pop. descripserunt. Eodem anno Q. Fabius Maximus moritur, exactæ ætatis, si quidem verum est, augurē duos & quadraginta annos fuisse, quod quidā auctores sunt. Vir certe fuit dignus tanto cognomine, vel si nouū ab eo inciperet, superauit paternos honores, auitos æquauit. Pluribus victoriis, & maioribus prælijs auus insignis Rullus, sed omnia æquare vnus hostis Annibal potest. cautior tamē q̄ promptior hic habitus fuit. & sicut dubites, vtrum ingenio cunctatior fuerit, an quia ita bello ꝓprie, quod tum gerebatur, aptū erat: sic nihil certius est, q̄ *vnum hominē nobis cunctando rē restituisse*, sicut Enni⁹ ait. Augur in locum eius in augurat⁹ Q. Fabius Maximus filius. in eiusdē locū pontifex (nā duo sacerdotia habuit) Ser. Sulpicius Galba Ludi Romani diē vnum, plebeij ter toti instaurati ab ędilib. M. Sextio Sabino, & C. Tremellio Flacco. ij ambo prętores facti, & cum ijs C. Liuius Salinator, & C. Aurelius Cotta. Comitia eius anni vtrum Cn. Seruilius cōsul habuerit, an, quia eum res in Etruria tenuerit, quæstiones ex S. C. de coniurationib. principum habentē, dictator ab eo dictus P Sulpicius, incertum diuersi auctores faciunt.

Legati Romani ad Philippū.

Q. Fabius Maximus moritur.

XVII Principio insequentis anni M. Seruilius, T. Claudius senatu in Capitolium vocato de ꝓuincijs retulerunt. Italiam atq; Africā in sortē cōijci, Africā ambo cupientes, volebant. ceterum Q Metello maxime annitēte, neq; data, neq; negata est Africa. Consules iussi cum tribunis plebis agere: *vt si iis videretur, populum rogarent, quē vellet in Africa bellum gerere.* omnes trib. P. Scipionem iusserunt. nihilominus consules ꝓuinciam Africā (ita n. senatus decreuerat) in sortem coniecerunt. T. Claudio Africa euenit, vt quinquaginta nauium classem, oēs quinqueremes, in Africam traijceret, parique imperio cum Scipione imperator esset. M. Seruilius Etruriam sortitus. In eadem prouincia & Cn. Seruilio prorogatum imperium, sic consulē remorati ad vrbē senatui placuisset. Prætores, M. Sextius Galliā est sortitus, vt duas legiones, ꝓuinciamq; traderet ei P, Quintilius Varus, C. Liuius Bru-

Prouinciarum sortitio.

tios cum duab. legionibus, quibus P. Sempronius procõsul priore anno præfuerat: Cn. Tremellius Siciliam, vt ab P. Villio Tappulo Prætore prioris anni prouinciã & duas legiones acciperet. Villius proprætor cum viginti nauib. longis, militibus mille orã Siciliæ tutaretur; inde M. Põponius viginti nauib. reliquis mille & quingentos milites Romam deportaret. C. Aurelio Cottæ vrbana euenit. ceteris ita, vti quisq; obtinebant prouincias, exercitusq;, prorogata imperia. Sexdecim non amplius eo anno legionib. defensum imperium est. Et vt placatis Dijs oĩa inciperent, agerentque, quos ludos M. Claudio Marcello, T. Quintio Consulib. T. Manlius dictator, quasq; hostias maiores vouerat, *si per quinquennium illud Respublica eodem statu fuisset*, vt eos consules prius q̃ ad bellũ proficiscerentur, facerent. Ludi in circo per quatriduũ facti: hostiæque quibus votæ erant Diis, cæsę. Inter hæc simul spes, simul

Ludi.

cura indies crescebat: nec satis certum constare apud animos poterat, *vtrum gaudio dignius esset, Annibalẽ post sextum decimum annum ex Italia decedentem vacuã possessionem eius reliquisse populo Romano, an magis metuendum, q incolumi exercitu in Africã traiecisset. Locum nimirum, nõ periculum mutatum. cuius tãta dimicationis vatem, qui nuper decessisset, Q. Fabium haud frustra canere, solitum, grauiorẽ in sua terra futurum hostẽ Annibalem, quã in aliena fuisset, nec Scipioni aut cũ Syphace, incõdita barbaria rege, qui statarios semilixas ducere exercitus solitus sit, aut cũ socero eius Asdrubale, fugacissimo duce rem futurã aut tumultuarijs exercitib. ex agrestiũ semiermi turba subito collectis: sed cũ Annibale, pene nato in prætorio patris fortissimi ducis alito atq; educato inter arma, puero quõdã milite, vix dũ iuuene imperatore: qui senex vincẽdo factus, Hispanias, Gallias, Italiã ab Alpib. ad fretũ monumẽtis ingentiũ rerũ cõplesset, ducere exercitũ æqualẽ stipendiis suis, duratũ omniũ rerũ patientia, quas vix fides fiat homines passos, pfusum milites cruore Rom. exuuias nõ militũ modo, sed etiã imperatorũ portantẽ. multos occursuros Scipioni in acie, qui prætores, qui cõsules Roman. sua manu occidissent, muralib. vallaribusq; insignes coronis, peruagatos capta castra, captas vrbes Roman. nõ esse hodie tot fasces magistratib. populi Roman. quot captos ex cæde imperatorum præ se ferre posset Annibal.* Has formidines agitando animis, ipsi curas & metus augebant, etiã q, quum assuessent per aliquot annos bellum ante oculos aliis atq; aliis in Italiæ partib. lẽta spe, in nullum ppinquũ debellãdi fine gerere, erexerãt omniũ animos Scipio & Annibal, velut ad supremum certamen cõparati duces. ij quoque, quib. ingens erat in Scipione fiducia, & victoriæ spes, quo magis in propinquã eã imminebãt animis, eo curę intentiores erant. Haud dispar habitus animorũ Carthaginensib. erat: *quos modo petisse pacem, intuentes Annibalẽ ac rerum gestarũ eius magnitudinẽ, pœnitebat: modo, cum respicerent, bis sese acie victos, Syphacẽ captum, pulsos Hispania, pulsos Italia, atq; ea oĩa vnius virtute & consilio Scipionis facta, velut fata-*

Quanta cura solicitabantur Romani ob Africanum bellum.

Varie afficiebantur Carthaginenses

XXIX *fatalē eum ducē in exitiũ suum natum horrebāt*. Iam Adrumetum peruenerat Annibal. vnde ad reficiendũ ex iactatione maritima militē paucis dieb sumptis, excitus pauidis nũciis, *omnia circa Carthaginē obtineri armis* afferentiũ, magnis itinerib. Zamā contēdit. Zama quinq; dierũ iter ab Carthagine abest. inde pręmissi speculatores quũ excepti à custodib. Romanis deducti ad Scipionē essēt: traditos eos tribunis militũ, iussosq; omisso metu visere omnia, per castra, qua vellēt circũduci iussit: percunctatusq; *satin' percōmodè omnia explorassent*, datis qui prosequerētur, retro ad Annibalē dimisit. Annibal nihil quidē eorũ q̃ nunciabantur (*nã & Masanissam cũ sex millib. peditũ, quatuor equitũ venisse eo ipso fortè die afferebãt*) læto animo audiuit: maximè hostis fiducia, q̃ non de nihilo profecto cōcepta est, perculsus. itaq; quamquā & ipse causa belli eius erat, & aduentu suo turbauerat pactas inducias, & spē fœderum: tamē, si integer, quam si victus peteret pacem, æquiorē impetrari posse ratus, nuncium ad Scipionē misit, *vt colloquendi secum potestatē faceret*. Id vtrum sua sponte fecerit, an publico consilio, neutrũ cur affirmē habeo. Valerius Antias primo prœlio victũ eũ à Scipione, quo duodecim millia armatorũ in acie sunt cæsa, mille & septingenti capti, legatum cum aliis decē legatis tradit in castra ad Scipionē venisse. Ceterùm Scipio quũ colloquium haud abnuisset, ambo ex cōposito duces castra protulerunt, vt coire ex propinquo possent. Scipio haud procul Nadagara vrbe, tum ad cetera loco opportuno, tum quod aquatio intra teli coniectum erat, consedit. Annibal tumulũ à quatuor millib. inde, tutũ commodumq; alioqui, nisi quod longinquæ aquationis erat, cepit. ibi in medio

Ob Annibalis reditum.

XXX locus conspectus vndiq;, ne quid insidiatũ esset, delectus. Summotis pari spacio armatis, cum singulis interpretibus cōgressi sunt, non suæ modo ætatis maximi duces, sed omnis ante se memoriæ omniũ gentiũ cuiliber regũ imperatorũve pares. Paulisper alter alterius conspectu, admiratione mutua prope attoniti conticuere.

Scipionis & Annibalis congressus.

Tum Annibal prior: *Si hoc ita fato datũ erat, vt qui primus bellũ intuli populo Romano, quiq; toties prope in manib. victoriā habui, is vltro ad pacem petendam venirem: lætor te mihi potissimum datum, à quo peterem. Tibi quoq; inter multa egregia non in vltimis laudum hoc fuerit, Annibalem, cui de tot Romanis ducibus victoriā Dij dedissent, tibi cessisse: teq; huic bello vestra prius quam nostris cladibus insignem finē imposuisse. hoc quoq; ludibriũ fortunæ casus ediderit, vt cum patre tuo consule ceperim arma, cum eodē primũ Romano imperatore signa contulerim, ad filiũ eius inermis ad pacē petendā veniam. Optimũ quidē fuerat, eam patrib. nostris mentē datā ab Diis esse, vt & vos Italiæ, & nos Africæ imperio contenti essemus. neq; enim ne vobis quidem Sicilia atq; Sardinia satis digna precia sunt pro tot classibus, tot exercitibus, tot tamq; egregiis amissis ducibus. Sed præterita magis reprehēdi possunt, q̃ corrigi. Ita aliena appetiimus, vt de nostris dimicaremus, nec in Italia solũ vobis bellũ,*

Annibalis oratio.

*nobis in Africa est: sed & vos in portus vestris prope, ac mœnib. signa ar-
maq; hostium vidistis: & nos ab Carthagine fremitum castrorũ Roma-
norum exaudiuimus. Quod igitur nos maxime abominaremur, vos an-
te omnia optaretis, in meliore vestra fortuna de pace agitur: agimusq; ij,
quorum & maxime interest pacem esse, & qui quodcumq; egerimus, ra-
tum ciuitates nostræ habituræ sint. animo tantum nobis opus est non ab-
horrente à quietis consiliis. Quod ad me attinet: iam ætas, senem in pa-
triam reuertentem, vnde puer profectus sum: iam secunda, iam aduersæ
res ita erudierunt, vt rationem sequi quam fortunam malim. tuam &
adolescentiam, & perpetuam felicitatem, ferociora vtraque quã quietis
opus est consilijs, metuo. Non temere incerta casuum reputat, quem for-
tuna numquam decepit. Quod ego fui ad Thrasimenum, ad Cannas, id
tu hodie es. vix dum militari ætate imperio accepto omnia audacissime
incipientem nusquã fefellit fortuna. patris & patrui persecutus mortẽ,
& calamitate vestrâ domus decus insigne virtutis pietatisque eximiæ
cepisti: amissas Hispanias recuperasti, quatuor inde Punicis exercitibus
pulsis consul creatus, quum ceteris ad tutandam Italiam parum animi
esset, transgressus in Africam, duobus hic exercitibus cæsis, binis eadem
hora captis simul incensisq; castris, Syphace potentissimo rege capto, tot
vrbib. regni eius, tot nostri imperij ereptis, me sextum decimum iã an-
num hærentem possessione Italiæ detraxisti. Potest victoriam malle, quã
pacem animus. Noui vobis spiritus magnos magis, quam vtiles. & mihi
talis aliquando fortuna affulsit. Quod si in secundis rebus bonam quoq;
mentem darent Dii, non ea solum quæ euenissent, sed etiam ea, quæ eue-
nire possent, reputaremus. Vt omnium obliuiscaris aliorum, satis ego do-
cumenti in oẽs casus sum, quem modo castris inter Anienem atque vrbẽ
vestrã positis, ac iam prope scandentem mœnia Romæ videras, hic cernis
duobus fortissimis viris fratrib. clarissimis imperatoribus orbatum an-
te mœnia prope obsessæ patriæ, quibus terrui vestram vrbem, ea pro mea
deprecantem. Maximæ cuique fortunæ minimè credendum est. In bonis
tuis rebus, nostris dubiis, tibi ampla ac speciosa danti est pax: nobis pe-
tentibus magis necessaria, quam honesta. Melior tutiorq; est certa pax,
quã sperata victoria. hæc in tua, illa in Deorum manu est. Ne tot anno-
rum felicitatem in vnius horæ dederis discrimẽ, quum tuas vires, tum
vim fortunæ, Martemque belli cõmunẽ propone animo. vtrimq; ferrũ,
corpora humana erunt. nusquam minus quam in bello euentus respon-
dent. Non tantum ad id quod data pace iã habere potes, si prælio vincas,
gloriæ adieceris: quantum ademeris, si quid aduersi eueniat. simul parta
ac decora, vnius horæ fortuna euertere potest. omnia in pace iungenda
tuæ potestatis sunt P. Corneli. tunc ea habenda fortuna erit, quã Dii de-
derint. Inter pauca felicitatis virtutisq; exẽpla M. Attilius quondã in
hac eadẽ terra fuisset, si victor pacem petentib. dedisset patrib. nostris: sed
non statuendo tandem felicitati modum, nec cohibendo efferentem se
fortunã, quanto altius elatus erat, eo fœdius corruit. Est quidẽ eius, qui
dat, nõ qui petit, cõditiones dicere pacis: sed forsitã nõ indigni sumus, qui
nobis imet-*

nobismetipsis mulctam irrogemus. non recusamus, quin omnia propter quæ bellum initũ est, vestra sint, Sicilia, Sardinia, Hispania, quicquid insularum toto inter Africã Italiamq; cõtinetur mari. Carthaginenses inclusi Africæ littoribus, vos: quando ita Diis placuit, externa etiã terra marique videamus regentes imperia. Haud negauerim, propter non nimis sincere petitã aut exspectatam nuper pacem, suspectam esse vobis Punicã fidem. multum per quos petita sit, ad fidẽ tuendæ pacis pertinet Scipio. vestri quoque (vt audio) patres nonnihil etiã ob hoc, quia parum dignitatis in legatione erat, negauerunt pacem. Annibal peto pacẽ: qui neq; peterẽ, nisi vtilem crederem: & propter eandem vtilitatem tuebor eam, propter quam petii. & quemadmodum, quia à me bellum cœptum est, ne quem eius pœniteret, quoad ipsi inuidere Dii, præstiti: ita annitar, ne quẽ pacis per me partæ pœniteat. Aduersus hæc imperator Roma- *Scipionis responsio.*

XXXI nus in hanc fere sententiã respondit. *Non me fallebat Annibal, aduentus tui spe Carthaginenses & præsentẽ induciarum fidem & spẽ pacis turbasse, neq; tu id sane dissimulas, qui de conditionib. superiorib. pacis omnia subtrahas, præter ea quæ iampridem in nostra potestate sunt. ceterum sicut tibi cura est, sentire ciues tuos, quãto per te onere leuẽtur: sic mihi laborandũ est, ne quæ tunc pepegerunt, hodie subtracta ex cõditionibus pacis præmia perfidiæ habeant indigni quib. eadem pateat conditio, vt etiã prosit vobis fraus, petitis. Neque patres nostri priores de Sicilia, neque nos de Hispania fecimus bellum. & tunc Mamertinorum sociorum periculũ, & nunc Sagunti excidium nobis pia ac iusta induerunt arma. vos lacessisse, & tu ipse fateris, & Dii testes sunt: qui & illius belli exitum secundum ius fasque dederunt, & huius dant & dabunt. Quod ad me attinet, & humanæ infirmitatis memini & vim fortunæ reputo, & omnia quæcumq; agimus, subiecta esse mille casib. scio. ceterum quemadmodum superbe, & violenter me fateter facere, si priusquã in Africam traiecissem, te tua voluntate cedentem Italia & imposito in naues exercitu ipsum venientẽ ad pacem petendã aspernarer: sic nunc, quum prope manu cõserta restitantẽ ac tergiuersantem in Africã traduxerim, nulla sum tibi verecundia obstrictus. proinde si quid ad ea, in quæ tum pax cõuentura videbatur, quæ sunt, nosti: mulctæ, nauiũ cum cõmeatu per inducias expugnatarum, legatorumq; violatorum, adiicitur, est quod referã ad concilium. sin illa quoque grauia videntur, bellum parate, quoniã pacem pati non potuistis.* Ita infecta pace ex colloquio ad suos quum se recepissent, *frustra verbis tentatã rẽ,* nunciant: *armis decernendum esse, habendamque eã fortunã quam Dii dedissent.* In castra vt est ventum, pronunciant ambo, *arma expedirent milites animosque ad supremum certamẽ nõ in vnum diem, sed in perpetuum, si felicitas adesset, victores. Roma an Carthago iura gentib. daret, ante crastinam noctem scituros. neque n. Africam, aut Italiam sed orbem terrarũ victoriæ præmium fore, par periculum præmio; quib. aduersa pugna fortuna fuisset. nã neque Romanis effugium vllum patebat in aliena ignotaque terra: & Carthagini supremo auxilio effuso*

XXXII

Annibal & Scipio suos ad certamen instruunt.

adesse videbatur præsens excidium. Ad hoc discrimē ꝓcedūt postero die duorum opulētissimorum populorum duo lōge clarissimi duces, duo fortissimi exercit⁹; multa ante parta decora aut cumulaturi eo die, aut euersuri. Anceps igitur spes & metus miscebant animos: cōtemplantibusq; modo suā, modo hostium aciē, quum oculis magis q̄ ratione pensa[...]nt vires, simul læta, simul tristia obuersabantur. quæ ipsis sua sponte non succurrebant, ea duces admonendo atque hortando subijciunt. Pœnus XVI *annorum in terra Italia res gestas, tot duces Romanos, tot exercitus occidione occisos: & sua cuiq; decora, vbi ad insignem alicuius pugnæ memoriam militem venerat, referebat.* Scipio *Hispanias, & recentia in Africa prælia, & confessionem hostium, q neque non petere pacem propter metum, neque manere in ea præ insita animis perfidia potuissent. ad hoc, colloquiū Annibalis in secreto habitum, ac liberum fingenti, qua velit flecti: ominatur (quib. quondā auspicijs patres eorum pugnauerint ad Ægates insulas, ea illis exeuntib. in aciem portendisse Deos) adesse finē belli, ac laboris: in manib. esse prædam Carthaginis, reditum domum in patriam ad parentes, liberos, coniuges, penatesq; Deos.* Adeo cel[...], hæc corpore, vultuq; ita læto, vt vicisse iam crederes, dicebat. [...] struit deinde primos hastatos, post eos principes: triarijs postremā aciē clausit. non confertas a. cohortes ante sua quemque signa instruebat, sed manipulos aliquantum inter se distantes, vt esset spatium, quo elephanti hostium accepti nihil ordines turbarent. Lælium, cuius ante legati, eo anno quæstoris extra sortem ex Senatusc ōsulto opera vtebatur, cum Italico equitatu ab sinistro cornu, Masanissā Numidasq; ab dextro opposuit. vias patētes inter manipulos antesignanorum velitib. (ea tunc leuis armatura erat) cōpleuit: dato præcepto, *vt ad impetum elephantorum, aut post rectos refugerent ordines, aut in dextrā leuamq; discursu applicantes se antesignanis, viam qua irruerent in ancipitia tela, belluis darent.* Annibal ad terrorem primum elephantos (octuaginta a. erant, quot nulla vnq̄ in acie ante habuerat) instruxit: deinde auxilia Ligurum, Gallorumque, Balearibus, Maurisque admisti[...]: in secunda acie Carthaginenses Afrosq;, & Macedonum legionem: modico deinde interuallo relicto subsidiariā aciem Italicorum militum (Brutij pleriq; erant, vi ac necessitate plures quā sua voluntate decedentem ex Italia secuti) instruxit, equitatum etiam ipsum circumdedit cornibus; dextrum Carthaginenses, sinistrū Numidæ [...]runt. Varia adhortatio erat in exercitu inter tot homines, [...] non lingua, nō mores, non lex, non arma, nō vestitus habitusq;, non causa militandi eadem esset. *auxiliaribus & præsens, & multiplicata merces ex præda ostentatur. Galli proprio atq; insito in Romanos odio accēduntur. Ligurib. cāpi vberes Italiæ deducti ex asperrimis montib. in spem victoria ostentantur, Mauros Numidasq; impotenti Masanissæ futuro dominatu terret. alius alia spes ac metus iactantur. Carthaginensib. mœnia*

patriæ,

patria, Dij penates, sepulchra maiorum, liberi cum parentib. coniugesq; pauida, aut excidi[illegible] aitiumq;, aut imperium orbis terrarum; nihil aut in metum, a[illegible] medium ostentatur. Quũ maxime hæc imperator apud Carthaginenses duces suarum gentium inter populares pleraq; per interpretes intermistos alienigenis ageret, tubæ cornuaq; ab Romanis cecinerunt: tantusq; clamor ortus, vt elephãti in suos, sinistro maxime cornu, verterẽtur, Mauros ac Numidas. addidit facile Masanissa perculsis terrorẽ, nudauitq; ab ea parte aciẽ equestri auxilio. paucæ tamẽ bestiarũ intrepidæ in hostem actæ, inter velitum ordines cum multis suis vulnerib. ingentem stragẽ edebant, resilientes n. ad manipulos velites, quum viã elephantis ne obtererentur, fecissent, in ancipites ad ictũ vtrimq; conijciebant hastas: nec pila ab antesignanis cessabant: donec vndique incidentib. telis exacti ex Romana acie, hi quoque in suo dextro cornu ipsos Carthaginensium equites in fugã verterunt. *Romani Pœnos adoriuntur.*

XXXIV Lælius, vt turbatos vidit hostes, addit perculsis terrorem. Vtrimque equite nudata erat Punica acies, quum pedes concurrit nec spe, nec virib. iam pat. ad hoc, dictu parua, sed magni eadem in re gerenda momenti res: congruens clamor à Romanis eoque maior & terribilior: dissonæ illis, vt gẽtium multarum discrepantib. linguis, voces. pugna Romana stabilis, & suo & armorum pondere incumbentium in hostem: concursatio & velocitas illinc maior, quam vis. Igitur primo impetu extẽplo mouere loco hostium aciem Romani: ala deinde, & vmbonibus pulsantes, in summotos gradu illato, aliquantum spacij, velut nullo resistente, incessere: vrgentib. & nouissimis primos, vt semel motam aciem sensere; quod ipsum vim magnam ad pellendum hostem addebat. Apud hosteis auxiliareis cedenteis secunda acies Afri & Carthaginenses adeo nõ sustinebant, vt contra etiã, ne resistentes pertinaciter primos cædendo ad se perueniret hostis, pedẽ referrent. Igitur auxiliares terga dant repente: & in suos versi, partim refugere in secundam aciem: partim non recipientes cædere: vti paulo ante non adiuti, & tunc exclusi & prope duo iam permista prælia erant, quum Carthaginenses simul cum hostibus, simul cum suis cogerentur conserere manus. non tamen ita perculsos iratosque in aciem accepere; sed densatis ordinibus, in cornua, vacuumque circa campũ extra prælium eiecere, ne pauidos fuga, vulneribusque milites in certã & integram aciem miscerent. Ceterum tanta strages hominum, armorumq; locum, in quo steterant, paulo ante auxiliares compleuerat: vt prope difficilior transitus esset, quã per cõfertos hostes fuerat: itaq; qui primi erãt hastati, per cumulos corporum armorumque, & labẽ sanguinis, qua quisque poterat, sequentes hostem & signa, ordines confuderunt. principũ quoque signa fluctuare cœperant, vagã ante se cernentes aciem. Quod Scipio vbi vidit, receptui propere canere hastatis iussit: & saucios

ſauciis in poſtremã aciem ſubductis, principes triarioſq; in cornua inducit, quo tutior firmiorq; media haſtatorum acies eſſet. Ita nouum de integro prælium ortum eſt: quippe ad veros hoſtes peruentum erat, & armorum genere, & vſu militiæ, & fama rerũ geſtarũ, & magnitudine vel ſpei vel periculi pares: ſed & numero Romanus ſuperior erat, & animo; quod iam equites elephantos fuderant: iam prima acie pulſa, in ſecundam pugnabat. In tempore Lælius ac Maſaniſſa pulſos per aliquãtum ſpacij ſecuti equites, reuertentes in auerſam hoſtium faciem incurrere. Is demum impetus perculit hoſtẽ. multi circumuenti in acie cæſi: multi per patentem circa campum fuga ſparſi; tenente omnia equitatu, paſſim interierunt. Carthaginenſium ſociorumq; cæſa eo die ſupra millia viginti, par ferme numerus captus eſt, cum ſignis militaribus centum triginta ttibus, elephantis vndecim. Victores ad duo millia cecidêre. Annibal cum paucis equitibus inter tumultum elapſus, Adrumetum perfugit: oĩa & prælio, & ante aciem, priuſquam excederet pugna, expertus: & confeſſione etiam Scipionis, omniumque peritorum militiæ, illã laudẽ adeptus, *ſingulari arte aciem eo die inſtruxiſſe: elephantos in prima fronte; quorum fortuitus impetus atq; intolerabilis vis ſigna ſequi, & ſeruare ordines, in quo plurimum ſpei ponerent, Romanos prohiberet. deinde auxiliares ante Carthaginenſium aciem, ne homines miſti colluuione omniũ gentium, quos non fides teneret, ſed merces, liberum receptum fugæ haberent: ſimul primum ardorem atq; impetum hoſtium excipientes fatigarent: ac ſi nihil aliud, vulnerib. ſuis ferrum hoſtile hebetarent. tum vbi omnis ſpes eſſet, milites Carthaginenſes, Afroſq;, vt omnib. rebus aliis pares, eo quod integri cum feſſis ac ſauciis pugnarent, ſuperiores eſſent, Italicos interuallo quoq; diremptos, incertos ſocii an hoſtes eſſent in poſtremã aciẽ ſummotos.* Hoc edito velut vltimo virtutis opere, Annibal quum Adrumetum refugiſſet, accituſq; inde Carthaginem ſexto ac trigeſimo poſt anno, quam puer inde profectus erat, rediſſet: fatſus in curia eſt, *non prælio modo ſe, ſed bello victum: nec ſpem ſalutis alibi quam in pace impetranda eſſe.* Scipio cõfeſtim à prælio expugnatis hoſtium caſtris, direptiſque, cum ingenti præda ad mare ac naues rediit, nuncio allato: *P. Lentulum cum L roſtratis, C onerariis, omni genere commeatus ad Vticam acceſſiſſe.* Admouendum igitur vndiq; terrorem perculſæ Carthagini ratus, miſſo Lælio Romã cum victoriæ nũcio, Cn. Octauium terreſtri itinere ducere legiones Carthaginem iubet, ipſe ad ſuam veterem noua Lentuli claſſe adiuncta, profectus ab Vtica, portum Carthaginis petit. Haud procul aberat, quum velata infulis ramiſq; oleæ Carthaginenſium occurrit nauis. decem legati erant principes ciuitatis, auctore Annibale miſſi ad petendam pacem, qui cum ad puppim prætoriæ nauis acceſſiſſent. velamenta ſupplicum porrigentes, orantes, implorantéſque fidem & miſericordiam Scipionis, nullum ijs aliud reſponſum datum

Pœni funduntur.

Annibal Adrumetum perfugit.

tum

tum, quam *ut Tunetem venirent: eò se moturum castra.* ipse ab contemplato situ Carthaginis, non tam noscendi in præsentia, quam terrendi hostis causa, Vticam, eodem & Octauio reuocato, rediit. Inde procedentibus ad Tunetem nuncius allatus: *Verminam Syphacis filium cũ equitibus pluribus, quam peditibus, venire Carthaginensibus auxilio.* pars exercitus cum omni equitatu missa, turmalib. primum agmẽ aggressa, Numidas leui certamine fudit. exitu quoq; fugæ interclusi à parte omni circũdatis equitib. quinquaginta millia hominũ cæsa, mille & cc. viui capti sunt, & equi Numidici M.&D. signa militaria LXXII. Regulus ipse inter tumultũ cũ paucis effugit. Tum ad Tunetem eodem, quo antea, loco castra posita, legatiq; triginta Carthagine ad Scipionẽ venerunt & illi quidem multo miserabilius quã ante, quo magis cogebat fortuna, egerunt: sed aliquanto minore eum misericordia ab recenti memoria perfidiæ audiri sunt. In concilio, quamquam iusta ira omneis ad delendam stimulabat Carthaginẽ; tamẽ quum & quanta res esset, & quam longi tẽporis obsidio tam munitæ & validæ vrbis, reputarent & ipsum Scipionem exspectatio successoris, vẽturi ad paratam alterius labore ac periculo finiti belli famã solicitaret, ad pacem omnium animi versi sunt. Postero die reuocatis legatis, & cum multa castigatione perfidiæ monitis, *ut tot cladib. edocti, tandẽ Deos & iusiurandum esse crederent*, conditiones pacis dictæ: *Vt liberi legibus suis viuerẽt, quas vrbes, quosq; agros, quibusq; finibus ante bellum tenuissent, tenerẽt, populandiq; finem eo die Romanus faceret. perfugas, fugitiuosq;, & captiuos omnes, & naues rostratas præter decem triremes, traderent: elephantosq;, quos haberent domitos, neq; domarent alios bellum neve in Africa, neve extra Africam iniussu populi Romani gererent. Masanissæ res redderent, fœdusq; cum eo facerent frumẽtum, stipẽdiumq; auxiliis, donec ab Roma legati redissent. præstarẽt decẽ millia talẽtũm argẽti, descripta pensionib. æquis in annos quinquaginta soluerẽt. obsides cẽtũ arbitratu Scipionis darẽt: ne minores XIV. annis, neu XXX. maiores. inducias ita se daturũ, si per priores inducias naues onerariæ captæ quæq; fuissent in nauib. restituerentur. aliter nec inducias, nec spẽ pacis vllam esse.* Has conditiones legati cum domum ferre iussi in concione ederent, & Gisgo ad dissuadendã pacem processisset, audireturq; à multitudine inquieta eadem & imbelli, indignatus Annibal, dici ea in tali tempore, audiriq; : arreptũ Gisgonem manu sua ex superiore loco detraxit, quæ insueta liberæ ciuitati species, quũ fremitũ populi mouisset, perturbatus militaris vir vrbana libertate: *Nouem*, inquit, *annorum à vobis profectus, post XXXVI annũ redij. militares artes, quas me à puero fortuna nunc priuata nunc publica docuit, probè videor scire: vrbis ac fori iura, leges, mores vos me oportet doceatis.* Excusata imprudentia, de pace multis verbis disseruit, *quàm nec iniqua, & necessaria esset.* Id omnium maximè difficile erat, quod ex nauibus per inducias

captis

Vermina deleto exercitu suo fugit.

XXXVII

Pacis conditiones cũ Carthaginensibus.

captis nihil, præter ipsas cõparebat naues: neq; inquisitio erat facilis. Quum aduersantes paci arguerẽtur; *placuit naues reddi, & homines vtiq; inquiri: cætera, quæ abessent, æstimãda Scipioni permitti: atq; ita pecunia luere Carthaginenses.* Sunt qui Annibalẽ ex acie ad mare peruenisse, inde præparata naue ad regem Antiochum extemplo profectum tradunt: postulantiq; ante omnia Scipioni, *vt Annibal sibi traderetur.* responsum esse, *Annibalẽ in Africa nõ esse.* Posteaquam redierunt ad Scipionem legati: quæ publica in nauibus fuerãt, ex publicis descripta rationib. quæstores, quæ priuata profiteri domini iussi: pro ea summa pecuniæ * xxv millia pondo argenti præsentia exacta. induciæq; Carthaginensib. datæ in tres menses, additum ne per induciarum tempus alio vsquam quam Romam mitterent legatos: & quicumque legati Carthaginem venissent, ne ante dimitterent eos, quam Romanum imperatorẽ, qui, & quæ petentes venissent, certiorem facerent. Cum legatis Carthaginensibus Romam missi L. Veturius Philo, & M. Marcius Ralla, & L. Scipio imperatoris frater. Post eos dies commeatus ex Sicilia Sardiniaq; tantam vilitatem annonæ effecerunt, vt pro vectura frumentum mercator nautis relinqueret. Romæ ad nuncium primum rebellionis Carthaginensium trepidatum fuerat: iussusq; erat T. Claudius mature in Siciliam classem ducere, atq; inde in Africam traijcere: & alter consul M. Seruilius ad vrbem morari, donec quo statu res in Africa essent, sciretur. Segniter omnia in comparanda deducendaque classe ab T. Claudio consule facta erãt, quod patres de pace Scipionis potius arbitrium esse, quib. legibus daretur, quàm consulis censuerant. Prodigia quoq; nunciata sub ipsam famam rebellionis terrorem attulerant. Cumis solis orbis minui visus & pluit lapideo imbri. & in Veliterno agro terra ingentibus cauernis consedit, arboresque in profundum haustæ. Ariciæ forum, & circa tabernæ, Frusinone murus aliquot locis, & porta de cœlo tacta: & in palatio lapidib. pluit. ad prodigium more patrio nouendiali sacro, cætera hostijs maioribus expiata. inter quæ ẽt aquarum insolita magnitudo in religionem versa. nam ita abundauit Tiberis, vt ludi Apollinares, circo inundato, extra portam Collinam, ad ædem Erycinæ Veneris parari sint. cæterum ludorum ipso die serenitate subita orta, pompa duci cœpta ad portam Collinam, reuocata, deductaq; in circum est, quum *decessisse inde aquam*, nũciatum esset: lætitiamq; populo & ludis celebritatem addidit sedes sua solenni spectaculo reddita. Claudium Cõsulẽ profectum tandẽ ab vrbe inter portus Cossanum Lauretanumq; atrox vis tempestatis adorta, in metum ingẽtem adduxit. Populonios inde quum peruenisset, stetissetque ibi dum reliquum tempestatis exsæuiret: Illuam insulam & ab Illua Corsicam à Corsica in Sardiniam traiecit. ibi superantem Insanos montes multo & sæuior & infestioribus locis tempestas

* Valet 250000. cor.

Legati Carthaginensium Romam missi.

Prodigia,

Claudij classis tempestate disijcitur.

pestas adorta disiecit classem. multæ quassatæ, armamentisque spoliatæ naues: quædam fractæ. ita vexata ac lacerata classis Carales tenuit. vbi dũ subductæ reficiũtur naues, hyems oppressit: circumactumq; anni tempus, & nullo prorogante imperium priuatus T. Claudius classem Romã reduxit. M. Seruilius, ne comitiorum causa ad vrbem reuocaretur: dictatore dicto C. Seruilio Gemino, in prouinciam est profectus. Dictator magistrum equitum P. Ælium Pætum dixit. Sæpe comitia indicta perfici tẽpestates prohibuerunt itaq; quum pter Idus Martias veteres magistratus abissent, noui suffecti nõ essent, Respublica sine curulib. magistratib. erat. L. Manlius Torquatus põtifex eo anno mortuus in locũ eius suffectus C. Sulpicius Galba. Ab L. Licinio Lucullo, & Q. Fuluio ædilib. curul. ludi Romani tertio instaurati. Pecuniam ex ærario scribæ, viatoresque ædilitij clam egessisse per indicem compertì, damnati sunt, non sine infamia Luculli ædilis, P. Ælius Tubero, & L. Lectori⁹ ędiles plebis vitio creati, magistratu se abdicarũt, quũ ludos ludorumq; causa epulũ Ioui fecissent, & signa
XL tria ex mulctaticio argento facta in Capitolio posuissent. Cereales ludos dictator, & magister equitum ex senatusconsulto fecerunt. Legati ex Africa Romani simul Carthaginensesq; quũ venissent Romã, senatus ad ædem Bellonæ habitus est. vbi quum L. Veturius Philo *pugnatum cum Annibale esse supremam Carthaginensibus pugna, finemq; tãdẽ lugubri bello impositum*: ingẽti lætitia patrum exposuisset, adiecit: *Verminam etiam Syphacis filium, quæ non parua bene gestæ rei accessio erat, deuictum.* in concionẽ inde prodire iussus, gaudiumq; id populo impertire. Tũ patefacta gratulatione omnia in vrbe tẽpla, supplicationesq; in triduum decretæ. Legatis Carthaginensium & Philippi regis (nam ij quoq; venerãt) petentibus, *vt senatus sibi daretur*, responsum iussu patrũ à dictatore est, *consules nouos eis senatum daturos esse.* Comitia inde habita: creati consules Cn. Cornelius Lẽtulus, P. Ælius Pætus: Prætores M. Iunius Pennus, cui sors vrbana euenit. M. Valerius Falco Brutios, M. Fabius Buteo Sardiniam, P. Ælius Tubero Siciliam est sortitus. De prouincijs consulum nihil ante placebat agi, q̃ legati Philippi regis, & Carthaginensiũ audiri essent. belli finẽ alterius, principiũ alteri⁹ prospiciebãt animis. Cn. Lẽtulus cõsul cupiditate flagrabat prouinciæ Africæ: *seu bellũ foret, facilẽ victoriam: seu iã finiretur, finiti tanti belli se cõsule gloriam petens. negare itaq; prius quicquã agi passurum, q̃ sibi Africa decreta esset*; cõcedente collega, moderato viro & prudẽti: qui gloriæ eius certamẽ cum Scipione præterquã quod iniquum esset, etiã impar futurum cernebat. Q. Minutius Thermus & M. Acilius Glabrio tribuni plebis rẽ priore anno nequiquam tentatam ab T. Claudio consule, Cn. Corneliũ tentare aiebant. *ex auctoritate patrum latum ad populum esse, cuius vellẽt imperiũ in Africa esse: omnes quinq; & triginta trib. P. Scipioni id impe-*

Cereales ludi.

De prouinciis certamen.

imperium decreuisse. Multis contentionibus & in senatu, & ad populum acta res, postremo eo deducta est, vt senatus permitterent. Patres igitur iurati (ita cōuenerat) cēsuerunt, *vti cōsules prouincias inter se compararent, sortirēturve, vter Italiam, vter classem nauium quinquaginta haberet, cui classis obuenisset, in Siciliā nauigaret. si pax cum Carthaginensibus componi nequisset, in Africā traijceret: consul mari, Scipio eodē, quo adhuc, iure imperij terra rem gereret. si conditiones conuenissent pacis, tribuni plebis populum rogarent, vtrum consulē, an P. Scipionem iuberent pacē dare: & quem, si deportandus exercitus victor ex Africa esset, deportare, si pacē per P. Scipionē dari, atq; ab eodē exercitū deportari iussissent, ne consul ex Sicilia in Africam traijceret. alter cōsul, cui Italia euenisset, duas legiones à M. Sextio Prætore acciperet.* P. Scipioni cum exercitib. quos haberet, in prouincia Africa XII prorogatum imperium. Prætori M. Valerio Falconi duæ legiones in Bruttiis, quibus C. Liuius priore anno præfuerat, decretæ, P. Ælius prætor duas legiones in Sicilia ab Cn. Tremellio acciperet. Legio vna M. Fabio in Sardiniam, q̃ P. Lentulus proprætor habuisset, decernitur. M. Seruilio prioris anni cōsuli cum suis duab. item legionib. in Etruriam prorogatum imperium est. Quod ad Hispanias attineret, aliquot iam annos ibi L. Cornelium Lentulū, & L. Manlium Acidinum esse, vt ij consules cum tribunis agerēt, si eis videretur, vt plebem rogarent, cui iuberent in Hispania imperium esse. is ex duob. exercitib. in vnam legionem cōscriberet Romanos milites, & in quindecim cohortes socios Latini nominis, quib. prouinciam obtineret: veteres milites L. Cornelius & L. Manlius in Italiam deportarēt. Cornelio cōsuli quinquaginta nauium classis ex duabus classibus, Cn. Octauij, quæ in Africa esset, P. Villij, quæ Siciliæ orā tuebatur, decreta: vt quas naues vellet, deligeret. P. Scipio quinquaginta longas naues haberet, quas habuisset. quib. si Cn. Octauium, sicut præfuisset, præesse vellet, Octauio proprætori in eum annū imperium esset: si Lælium præficeret, Octauius Romam decederet: reduceretq; naues, quibus proconsul vsus non esset. Et M. Fabio in Sardiniam decem lōgæ naues decretæ. Et cōsules duas legiones vrbanas scribere iussi, vt quatuordecim legionib. eo anno, centum nauibus longis Respublica administraretur. Tum de legatis Philippi, & Carthaginensium actum, priores Macedonas introduci placuit, quorum varia oratio fuit: partim *purgantium, quæ questi erant missi ad regem à Roma legati de populatione sociorum:* partim *vltro accusantium quidem & socios populi Romani, sed multo infestius M. Aurelium: quē ex trib. ad se missis legatis delectu habito substitisse, & se bello lacessisse contra fœdus, & sæpe cum præfectis suis signis collatis pugnasse:* partim *postulātium, vt Macedones, duxq; eorum Sopater, qui apud Annibalem mercede militassent, captiq; in vinculis essent, sibi restituerētur.* Aduersus ea M. Furius missus ad idipsum ab Aurelio ex Macedonia, disseruit,

Macedones legati in senatū introducti.

IV II

tuit. *Aurelium relictum, ne socij populi Romani fessi populationib. atq;*
iniuria ad regem deficerent, finib. sociorum non excessisse. dedisse operã,
ne impune in agres eorum transcẽderent populatores. Sopatrum ex pur-
puratis & propinquis regis esse: eum cũ quatuor millibus Macedonũ &
pecunia missum nuper in Africã esse, Annibali Carthaginensibusque
auxilio. De his reb. interrogati Macedones quũ perplexè respon-
derent, ipsi antè respõsum tulerunt: *Bellum quærere regẽ, & si per-*
gat, propediem inuenturũ. dupliciter ab eo fœdus violatũ: & quod socijs
populi Romani iniurias fecerit bello armisq; lacessiuerit: & quod hostes
auxilijs & pecunia iuuerit. & P. Scipionẽ recte atq; ordine videri fecisse,
& facere, quod eos qui arma contra populũ Romanũ ferẽtes capti sunt,
hostium numero in vinculis habeat. & M. Aurelium è Republica face-
re, gratumq; id senatui esse, quod socios populi Romani quãdo iure fœde-
ris nõ posset, armis tueatur. Cũ hoc tã tristi respõso, dimissis Mace-
donib. legati Carthaginenses vocati, quorum ætatibus dignitati- *Carthagi-*
busq; conspectis (nã longè ptimi ciuitatis erant) tũ pro se quisq; *nẽses lega-*
dicere, *verè de pace agi.* Insignis tamen inter cęteros Asdrubal erat *ti in sena-*
(Hędum populares cognomine appellabãt) pacis semper auctor, *tũ vocati.*
aduersusq; factioni Barchinæ. eo tũ plus illi auctoritatis fuit, *belli*
culpã in paucorũ cupiditatẽ à Republica transferenti. qui quum va-
ria oratione vsus esset, nunc purgãdo crimina, nunc quædã fatẽ-
do, ne impudenter certa negantib. difficilior venia esset: nũc mo-
nendo etiam patres cõscriptos, vt rebus secundis modestè ac mo-
deratè vterẽtur: *Si se atq; Hannonem audissent Carthaginenses, & tẽ-*
pore vti voluissent, daturos fuisse pacis cõditione, quas tunc peterẽt. Ra-
ro simul hominibus bonam fortunam, bonamq; mentem dari. populum
Romanum eo inuictum esse, quod in secũdis reb. sapere, & consulere me-
minerit. & hercule mirandum fuisse, si aliter facerẽt. ex insolẽtia quib.
noua bona fortuna sit, impotẽtes lætitia insanire: populo Romano vsita-
ta, ac propè iã obsoleta ex victoria gaudia esse, ac plus penè parcẽdo vi-
ctis, quã vincendo imperium duxisse. Cæterorũ miserabilior oratio
fuit, cõmemorantium, *ex quantis opib. quo recidissent Carthaginen-*
sium res. nihil eis qui modo orbẽ propè terrarũ obtinuissent armis, super-
esse, præter Carthaginis mœnia ijs inclusos nõ terra, non mari quicquã
sui iuris cernere: vrbẽ quoq; ipsam, ac penates ita habituros, si non in ea
quoq;, quo nihil vlterius sit, sæuire populus Romanus velit. Quũ flecti
misericordia patres appareret, senatorũ vnum infestum perfidiæ
Carthaginẽsium succlamasse ferunt: *per quos Deos fœdus icturi es-*
sent, quũ eos, per quos ante ictum esset, fefellissent? Per eosdẽ, inquit As-
XLIII drubal, *qui tam infesti sunt fœdera violantibus.* Inclinatis omnium
ad pacem animis, Cn. Lentulus consul, cui classis prouincia erat,
senatusconsulto intercessit. Tum M. Attilius & Q. Minutius tri-
buni plebis ad populum tulerunt: *vellent iuberentne senatũ decer-*
nere, vt cum Carthaginensibus pax fieret, & quem eam pacem dare,
quemque ex Africa exercitum deportare iuberent? De pace vti rogata

omnes tribus erant, *iusserunt pacē dare P. Scipionem, eundem exercitus deportare*. Ex hac rogatione senat' decreuit, *vt P. Scipio ex decem legatorum sententia pacē cum populo Carthaginensi, quibus legibus ei videretur, faceret*. Gratias deinde patribus egere Carthaginenses, petieruntque, *vt sibi in vrbem introire, & colloqui cum ciuibus suis liceret, q capti in publica custodia essent esse in iis partim propinquos, amicosq; suos, nobiles homines, partim ad quos mandata à propinquis haberent*. Quibus conuentis quum rursus peterent, *vt sibi quos vellent, ex iis redimendi potestas fieret*, iussi nomina edere, & quum ducentos fermè ederent, S.C. factum est, *vt legati Romani ducētos ex captiuis, quos Carthaginenses vellent, ad P. Cornelium Scipionem in Africam deportarēt, nunciarentq; ei, vt si pax conuenisset, sine precio eos Carthaginensib. redderet*. Fetiales quum in Africam ad fœdus feriendum ire iuberentur, ipsis postulantibus, Senatusconsultum in hæc verba factum est: *Vt priuos lapides silices, priuasq; verbenas secum ferrent: vti prætor Romanus his imperaret, vt fœdus ferirent, illi prætorem sagmina poscerent*. Herbæ id genus ex arce sumptum dari fetialib. solet. Ita dimissi ab Roma Carthaginenses, quum in Africam venissent ad Scipionem, quibus ante dictum est legibus, pacem fecerunt. Naues longas, elephantos, perfugas, fugitiuos, captiuorum quatuor millia tradiderunt, inter quos Q. Terentius Culeo senator fuit. Naues profectas in altum incendi iussit. quingentas fuisse omnis generis, quæ remis agerentur, quidam tradunt. quarum conspectum repentè incendium tam lugubre fuisse Pœnis, quam si ipsa Carthago arderet. De perfugis grauius, quàm de fugitiuis consultum. nominis Latini qui erant, securi percussi, Romani in crucem sublati. Annis ante quadraginta pax cum Carthaginensib. postremo facta erat, Q. Lutatio, A. Manlio Consulibus. bellum initum annis post tribus & xx. P. Cornelio, T. Sempronio Coss. Finitum est, octauo decimo anno Cn. Cornelio, P. Ælio Pęto Consulibus. Sæpe postea ferunt Scipionē dixisse: *T. Claudij primum cupiditatem, deinde Cn. Cornelij, fuisse in mora, quo minus id bellum excidio Carthaginis finiret*. Carthaginensibus quum prima collatio pecuniæ diutino bello exhaustis difficilis videretur, mœstitiaq; & fletus in curia esset, ridentem Annibalem ferunt conspectum. cuius quum Asdrubal Hædus risum increparet in publico fletu, quum ipse lacrymarū causa esset: *Si quemadmodum oris habitus cernitur oculis, inquit, sic & animus intus cerni posset, facile vobis appareret, non læti, sed propè amentis malis cordis hūc, quē increpatis, risum esse, qui tamen nequaquā adeo est intempestiuus, quā vestræ istæ absurdæ atq; abhorrentes lacrymæ sunt. tūc flesse decuit, quum adempta nobis arma, incēsæ naues, interdictum externis bellis. illo enim vulnere cōcidimus. Nec esse in vos odio vestro consultū ab Romanis credatis. Nulla magna ciuitas diu quiescere potest, si foris hostē non habet, domi inuenit: vt præualida corpora ab externis causis tuta videntur, sed suis ipsa viribus onerantur*.

Fetiales in Africam ad fœdus feriendum, ire iussi.

Pœnis in curia flentibus Annibal ridet.

tur. Tantum nimirum ex publicis malis sentimus, quantum ad priuatas res pertinet: nec in eis quicquam acrius, quam pecuniæ damnum stimulat. Itaq; quum spolia victæ Carthagini detrahebantur, quum inermem iam ac nudam destitui inter tot armatas gentes Africæ cerneretis, nemo ingemuit. nunc quia tributum ex priuato conferendum est, tamquam in publico funere comploratu quam vereor, ne propediem sentiatis leuissimo in malo vos hodie lacrymasse. Hæc Annibal apud Carthaginenses. Scipio concione aduocata Masanissam ad regnum paternum Cirtha oppido, & cæteris vrbibus agrisque, quæ ex regno Syphacis in pop. Rom. potestatem venissent, adiectis donauit. Cn. Octauium classem in Siciliam ductam Cn. Cornelio consuli tradere iussit. legatos Carthaginensium Romam proficisci, vt quæ ab se ex decem legatorum sententia acta essent, ea patrum auctoritate, populique iussu confirmarentur. *Scipio Romam reuersus triumphat.*

LV Pace terra marique parta exercitu in naues imposito, in Siciliam Lilybæum traiecit. inde magna parte militum in nauibus missa, ipse per lætam pace non minus quam victoria Italiam, effusis non vrbibus modo ad habendos honores, sed agrestium etiam turba obsidere vias, Romam peruenit, triumphoque omnium clarissimo vrbem est inuectus. Argenti tulit in ærariũ * pondo centũ millia xxxiii. militibus ex præda * quadragenos æris diuisit. Morte subtractus spectaculo magis hominum, quam triumphantis gloriæ Syphax est. Tybure haud ita multo ante mortuus, quo ab Alba traductus fuerat. conspecta mors tamẽ eius fuit, quia publico funere est elatus. Hunc regem in triumpho ductum Polybius, haudquaquam spernendus auctor, tradit. Secutus Scipionem triumphantem est pileo capiti imposito Q. Terentius Culleo, omniq; deinde vita, vt dignum erat, libertatis auctorem coluit. Africanum cognomẽ militaris prius fauor, an popularis aura celebrauerit: an sicuti Felicis Sullæ, Magnique Pompeij patrum memoria cœptum ab assentatione familiari sit, parum compertum habeo. primus certe hic imperator nomine victæ ab se gentis est nobilitatus: exemplo deinde huius, nequaquam victoria pares insignes imaginum titulos, claraque cognomina familiæ fecere.

** Val. 1230000. coron.*

** Alias quadringenos, qui faciunt coronatos 4.*

EPITOME LIBRI XXXI.

BELLI *aduersus Philippum Macedoniæ regem, quod intermissum erat, repetiti causæ feruntur hæ: Tempore initiorum duo iuuenes Acarnanes, qui non initiati erant, Athenas venerunt, & in sacrarium Cereris cũ alijs popularib. suis intrauerũt. ob hoc tamquã nefas summũ commisissent, ab Atheniensibus cæsi sunt. Acarnanes mortibus suorum cõmoti, ad vindicandos illos auxilium à Philippo petierunt. Paucis mẽsibus post pacem Carthaginensib. datam, quingentesimo quadragesimo anno ab vrbe condita, cum Atheniensium, qui obsidebantur à Philippo, legati auxilium, à senatu petissent, & senatus id censuisset ferendũ, plebe, quod tot bellorum continuus labor grauis erat, dissentiente, tenuit*

auctoritate patrum, vt sociæ ciuitati ferri opem populus iuberet. Bellum id P. Sulpicio consuli mandatum est, qui exercitu in Macedoniam ducto, equestribus prœlijs cum Philippo prosperè pugnauit. Abydeni à Philippo obsessi ad exemplum Sagūtinorum, suos seq; occiderunt. L. Furius prætor Gallos Insubres rebellantes, & Amilcarem Pœnum bellum in ea parte molientem acie vicit. Amilcar eo bello occisus est, & millia hominum XXXV. Præterea expeditiones Philippi regis, & Sulpicij consulis, expugnationesq; vrbium ab vtroq; factas continet. Sulpicius Consul *adiuuantib. rege Attalo, & Rhodijs, bellum gerebat. Triumphauit de Gallis L. Furius prætor.*

ME quoque iuuat, velut ipse in parte laboris ac periculi fuerim, ad finem belli Punici peruenisse. nam etsi profiteri ausum, *perscripturum res omnes Romanas*, in partib singulis tāti operis fatigari minimè conueniat: tamen quum in mentem venit, tres & sexaginta annos (tot enim sunt à primo Punico ad secundum bellum finitum) æquè multa volumina occupasse mihi, quam occupatint quadringenti LXXXVIII anni à condita vrbe ad Appium Claudium consulem, qui primus bellum Carthaginensibus intulit: iam prouideo animo, velut quæ proximis littori vadis inducti mare pedibus ingrediuntur, quicquid progredior, in vastiorem me altitudinem, ac velut profundum inuehi, & crescere penè opus, quod prima quæq; perficiendo minui videbatur. Pacem Puniam bellum Macedonicum excepit, periculo haudquaquam comparandum aut virtute ducis, aut militum robore: claritate regum antiquorum, vetustæque fama gentis, & magnitudine imperij, quo multa quondam Europæ, maioremque partem Asiæ obtinuerant armis, propè nobilius. Cæterum cœptum bellum aduersus Philippum decem ferme ante annis, triennio prius depositum erat, quum Ætoli & belli & pacis fuissent causæ. vacuos deinde pace Punica iam Romanos, & infensos Philippo quum ob infidam aduersus Ætolos, aliosq; regionis eiusdem socios pacem, tum ob auxilia cum pecunia nuper in Africam missa Annibali, Pœnisque, preces Atheniensium, quos agro peruastato in vrbem compulerat, excitauerunt ad renouandum bellum. Sub idem ferè tempus & ab Attalo rege, & Rhodijs legati venerunt nunciantes, *Asiæ quoque ciuitates solicitari.* His legationibus responsum est: curæ Asianam rem senatui fore. Consultatio de Macedonico bello integra ad Cōsules, qui tunc in prœlio cum Boijs erant, reiecta est. Interim ad Ptolomæum Ægypti regem legati tres missi, C. Claudius Nero, M. Æmilius Lepidus, P. Sempronius Tuditanus: vt & annunciarent victum Annibalem, Pœnosque: & gratias agerēt regi, *quod in rebus dubijs, quum finitimi etiam socij Romanos desererent, in fide mansisset: & peterent, vt si coacti iniurijs bellum aduersus Philippum suscepissent, pristinum animum erga populum Romanum conseruaret.* Eodem fere tempore P. Ælius Consul in Gallia,

Macedonici belli causa.

Romani legati ad Ptolomaeū Ægypti regem.

in Gallia, quum audisset à Boiis ante suum aduentum incursiones in agros sociorum factas, duab. legionib. subitariis tumultus eius causa scriptis, additisque ad eas quatuor cohortib. de exercitu suo, C. Appium præfectum sociûm hac tumultuaria manu per Vmbriam, quam tribum Sappiniam vocant, agrum Boiorum inuadere iussit. ipse eodem aperto itinere per medios mõtes duxit. Appius ingressus hostium fines, primo populationes satis prospere, ac tuto fecit. delecto deinde ad castrum Mutilum satis idoneo loco ad demetenda frumenta (iam n. maturæ erant segetes) profectus, neq; explorato circa, nec stationibus satis firmis, quæ armatæ inermes atque operi intentos tutarentur, positis, improuiso impetu Gallorum cum frumentatoribus est circumuentus. inde pauor fugaque etiam armatos cepit ad septem millia hominum palata per segetes sunt cæsa: inter quos ipse C. Appius præfectus. ceteri in castra metu compulsi, inde sine certo duce consensu militari proxima nocte, relicta magna parte rerum suarum, ad consulem per saltus prope inuios peruenere. qui, nisi quod populatus est Boiorum fines, & cum Ingaunis Ligutibus fœdus icit, nihil, quod esset memorabile, aliud in prouincia quum gessisset, *Appius à Gallis cæditur.*

III Romam rediit. Quum primum senatum habuit, vniuersis postulantibus, *ne quã prius rem quam de Philippo sociorumque querelis ageret*, relatum extemplo est: decreuitque frequens senatus, *vt P. Ælius Consul quẽ videretur ei, cum imperio mitteret, qui classe accepta, quam ex Sicilia Cn. Octauius reduceret, in Macedoniam traiiceret.* M. Valerius Læuinus proprætor missus, circa Vibonem duodequadraginta nauib. ab Cn. Octauio acceptis in Macedoniam transmisit. ad quẽ quum M. Aurelius legatus venisset, *edocuissetque eum quantos exercitus, quantum nauium numerum comparasset rex: & quemadmodum circa omnes nõ continentis modo vrbes, sed etiam insulas, partim ipse adeundo, partim per legatos conciret homines ad arma: maiore conatu Romanis id capessendum bellum esse, ne cunctantibus iis auderet Philippus, q Pyrrhus prius ausus ex aliquanto minore regno es-* *De bello aduersus Philippũ ad senatũ refertur.*

IV *set*: hæc eadẽ scribere Aureliũ consulibus & senatui placuit. Exitu huius anni cum de agris veterum militum relatum esset, qui ductu atque auspicio proconsulis Scipionis in Africa bellum perfecissent; decreuerunt patres, vt M. Iunius prætor vrbis, si ei videretur, decemuiros agro Samniti Apuloque, quod eius publicum populi Romani esset, metiendo diuidendoque crearet. Creati P. Seruilius, Q. Cæcilius Metellus, C. & M. Seruilii (Geminis ambobus cognomen erat) L. & A. Hostilii Catones, P. Villius Tappulus, M. Fuluius Flaccus, P. Ælius Pætus, Q. Flaminius. Per eos dies P. Ælio consulum comitia habente, creati Consules P. Sulpicius Galba, C. Aurelius Cotta. Prætores exinde facti, Q. Minutius Rufus, L. Furius Purpureo. Q. Fuluius Gillo, Cn. Sergius Plancus. Ludi Romani scenici eo anno magnifice *Decemuiri creantur, vt veteranis Scipionis agrum diuiderent.* *Ludi scenici.*

apparateque facti ab ædilibus curulibus L. Valerio Flacco, & T. Quintio Flaminio, biduum instaurati sunt. frumentique vim ingentem, quod ex Africa proconsul Scipio miserat, quaternis æris populo cum summa fide & gratia diuiserunt. Et plebeij ludi ter toti instaurati ab ædib. plebis, L. Apustio Fullone, & Q. Minutio Rufo: qui ex ædilitate prætor creatus erat. & Iouis epulum fuit ludorum causa. Anno quingentesimo quadragesimo quarto ab vrbe condita, P. Sulpicio Galba, C. Aurelio Consulibus bellum cum rege Philippo initum est, paucis mensibus post pacem Carthaginensibus datam. Omnium primum eam rem Idibus Martijs, quo die tum consulatus inibatur, P. Sulpicius Consul retulit: senatusque decreuit, vti Cõsules maiorib. hostijs rem diuinã facerent, quib. Dijs ipsis videretur cum precatione ea: *Quam rem senatus populusq. Romanus de Republica, deq. incundo nouo bello in animo haberet: ea res vti populo Romano, socijsq. ac nomini Latino bene ac feliciter eueniret.* secundum rem diuinam, precationemque, vt de Republica, deq; prouincijs senatum cõsulerent. Per eos dies opportune irritandis ad bellum animis, & literæ à M. Aurelio legato, & M. Valerio Læuino proprætore allatæ: & Atheniensium noua legatio venit, quæ *regem appropinquare finib. suis nunciaret. breuiq. non agros modo, sed vrbem etiã in ditionem eius futuram, nisi quid in Romanis auxilij foret.* Quum pronunciassent Consules *rem diuinam rite perfectam esse, & precationi annuisse Deos*, aruspices respondere. *lætaq. exta fuisse, & prolationẽ finium, victoriamq. & triumphũ portendi*: tum literæ Valerij, Aurelijq; lectæ, & legati Atheniẽsium auditi. Senatus inde consultum factum est: *vt socijs gratiæ agerentur, quod diu sollicitati, ne obsidionis quidem metu fide decessissent.* de auxilio mittendo tum respondere placere, quum cõsules prouincias sortiti essent; atque is Consul cui Macedonia prouincia euenisset, ad populum tulisset, vt Philippo regi Macedonum indiceretur bellum. P. Sulpicio prouincia Macedonia sorte euenit, isq; rogationem promulgauit: *vellent, iuberent Philippo regi Macedonibusque, qui sub regno eius essent, ob iniurias, armaq. illata socijs popu. Romani bellum indici.* alteri consuli Aurelio Italia prouincia obtigit. Prouincias prætores exinde sortiti sunt. Cn. Sergius Plancus vrbanã, Q. Fuluius Gillo Siciliam: Q. Minutius Rufus Brutios, L. Furius Purpureo Galliam. Rogatio de bello Macedonico primis comitiis ab omnib. ferme centurijs antiquata est. id quũ fessi diuturnitate & grauitate belli sua sponte homines tædio laborũ, periculorumq; fecerant, tum Q. Bæbius tribunus plebis viam antiquam criminãdi patres ingressus, incusauerat bella ex bellis seri, ne pace vnquam frui plebs posset. Ægre eam rem passi patres, laceratusque probris in senatu tribunus plebis: & consulem pro se quisq; hortari, vt de integro comitia rogationi ferendæ ediceret, castigaretq; segnitiem populi: atq; doceret quanto damno, dedecorique

Atheniensium legati ad senatum.

eoque dilatio ea belli futura esset. Consul in Campo Martio comitiis habitis, priusquam centurias in suffragium mitteret, concione
VII aduocata. *Ignorare, inquit, videmini mihi Quirites, nō utrum bellū an pacē habeatis, vos cōsuli: (neque n. liberum id vobis permittet Philippus, qui terra mariq; ingens bellum molitur) sed utrum in Macedoniā legiones transportetis, an hostē in Italiā accipiatis. hoc quantum intersit, si vnquā ante alias, Punico certe proxime bello experti estis. Quis n. dubitat, quin, si Saguntinis obsessis fidemq; nostrā implorantibus impigre tulissemus opem, sicut patres nostri Mamertinis tulerant: totum in Hispaniā auersuri bellum fuerimus, quod cunctando cum summa clade nostra in Italiā accepimus? Ne illud quidem dubium est, quin hunc ipsum Philippum pactum iā per legatos, literasque cum Annibale in Italiā traycere, missis cum classe Lauino, qui vltro ei bellum inferret, in Macedonia continuerimus. & quod tunc fecimus, quum hostē Annibalē in Italia haberemus: id nunc pulso Italia Annibale, victis Carthaginensibus, cunctamur facere? Patiamur expugnandis Athenis, sicut Sagunto expugnando Annibalē passi sumus, segnitiem nostrā experiri regem non quinto inde mense, quemadmodum ab Sagunto Annibal, sed quinto inde die, quā ab Corintho soluerit naues, in Italiā perueniet. Ne aequaueritis Annibali Philippum, ne Carthaginensib. Macedonas, Pyrrho certe aequabitis. dico, quantum vel vir viro, vel gens genti praestat. Minima accessio semper Epirus regno Macedoniae fuit, & hodie est. Peloponnesum totā in ditione Philippus habet, Argosq; ipsos, non vetere fama magis, quā morte Pyrrhi nobilitatos. nostra nunc compara. quanto magis florentem Italiā, quanto magis integras res, saluis ducibus, saluis tot exercitibus, quos Punicum postea bellum absumpsit: aggressus Pyrrhus tamen concussit, & victor prope ad ipsam urbem Romā venit. nec Tarentini modo, oraque illa Italiae, quā maiorem Graeciam vocant, ut linguam, ut nomē secutos crederes: sed Lucanus & Brutius, & Samnis à nobis defecerunt. hac vos, si Philippus in Italiam trāsmiserit, quietura aut mansura inde creditis? manserunt n. Punico postea bello. numquā isti populi, nisi quum deerit ad quem desciscant, à nobis non deficient. Si piguisset vos in Africam traijcere, hodie in Italia Annibalem & Carthaginenses hostes haberetis. Macedonia potius, quā Italia bellum habeat: hostium urbes agriq; ferro atq; igni vastentur. experti iā sumus foris nobis, quam domi feliciora, potentioraque arma esse. Ita in suffragium bene iuuantib. Diis: & quae patres censuerunt, vos iubete. Huius verbis sententiae non cōsul modo auctor est, sed etiā Dii immortales, qui mihi sacrificanti precantiq;, ut hoc bellū mihi, senatui, vobisq; & sociis ac nomini Latino, classib. exercitibusq; nostris bene ac feliciter eueniret:*
VIII *lata omnia, prosperaq; portendere.* Ab hac oratione in suffragiū missi, vti rogarat bellum, iusserunt. Supplicatio inde à Consulibus in triduum ex Senatusconsulto indicta est, obsecratiq; circa omnia puluinaria Dij, *quod bellum cum Philippo populus iussit, id bene ac feliciter eueniret.* consultique fetiales ab Consule Sulpicio, *iubet*

Sulpicij oratio de bello Macedonico.

Populus bellum aduersus Philippū iubet.

bellum quod indiceretur regi Philippo, vtrum ipsi vtiq; nunciari iuberent; an satis esset, in finib. regni quod proximum præsidium esset, eo nunciari: feciales decreuerunt, *vtrū eorum fecisset, recte facturum*. Consuli à patrib. permissum, vt quem videretur ex ijs, qui extra senatum essent, legatum mitteret ad bellum regi indicendum. Tum de exercitib. cōsulum, prætorumq; actum. cōsules binas legiones scribere iussi: veteres dimittere exercitus. Sulpicio, cui nouum, ac magni nominis bellum decretum erat, permissum: *vt de exercitu, quē procul Scipio ex Africa deportasset, voluntarios quos posset, duceret: inuitum ne quem militem veterē ducendi ius esset. Prætorib. L. Furio Purpurioni, & Q. Minutio Rufo quina millia sociūm Latini nominis consul daret: quib. ex præsidijs alter Galliā, alter Brutios prouinciā obtineret* Q. Fulnius Gillo & ipse iussus ex eo exercitu, quem P. Ælius Cōsul habuisset, vt quisque minime multa stipendia haberet, legere, donec & ipse quinq; millia sociūm ac nominis Latini, effecisset: id præsidio Siciliæ prouinciæ esset. M. Valerio Falconi, qui prætor priore anno Campaniā prouinciam habuerat: & prorogatum in annum imperium est, vti proprætor in Sardiniam traijceret. atque de exercitu, qui ibi esset, quinq; millia sociūm nominis Latini, qui eorum minime multa stipendia haberet, legeret. Et consules duas vrbanas legiones scribere iussi: quæ si quo res posceret, multis in Italia contactis gentib. Punici belli societate, itaque inde tumentib. mitterētur. Sex legionib. Romanis eo anno vsura Respublica erat. In ipso apparatu belli legati ab rege Ptolemæo venerunt, qui nunciarunt, *Athenienses aduersus Philippum petisse ab rege auxilium, ceterum etsi communes socij sint, tamen nisi ex auctoritate populi Romani, neque classem, neque exercitum defendendi aut oppugnandi cuiusquā causa regem in Græciam missurum esse: vel quieturum eum in regno, si populo Romano socios defendere liceat: vel Romanos quiescere, si malint, passurum: atque ipsum auxilia, qua facile aduersus Philippum tueri Athenas possent, missurū.* Gratiæ regi ab senatu actæ, responsumque: *tutari socios populi Romano in animo esse: si qua re ad id bellum op⁹ sit, indicaturos regi, regnique eius opes scire subsidia firma ac fidelia suæ Reipublicæ esse.* Munera deinde legatis in singulos *quinum millium æris ex Senatusconsulto missa. Quum delectum cōsules haberent, pararentq; quę ad bellum opus essent: ciuitas religiosa, in principijs maxime nouorum bellorum, supplicationib. habitis iam, & obsecratione circa oīa puluinaria facta, ne quid prætermitteretur, quod aliquando factum esset: *ludos Ioui, donumque vouere cōsulem, cui prouincia Macedonia euenisset, iussit.* Morā voto publico Licinius pontifex maximus attulit, qui *negauit, ex incerta pecunia vouere debere, si ea pecunia nō posset in bellum vsui esse, reponi statim debere, nec cum alia pecunia misceri. quod nisi factum esset, votum rite solui non posse.* Quamquam & res, & auctor mouebat: tamen ad collegium pontificum

refert

Legati Ptolemæi ad pop. Rom.

** Valet 50. cer.*

referre consul iussus, si posset recte votũ incertæ pecuniæ suscipi: *posse, rectiusq́; etiã esse, põtifices decreuerunt.* Vouit in eadẽ verba Cõsul præeunte maximo põtifice, quib. antea quinquẽnalia vota suscipi solita erant. præterq̃ φ tanta pecunia, quantã tum, quum solueretur, senatus cẽsuisset, ludos, donaque facturum vouit. toties ante ludi magni de certa pecunia voti erant: ij primi de incerta.

X Omnium animis in bellum Macedonicum versis, repente nihil min⁹ eo tempore timentib. Gallici tumultus fama exorta est. Insubres, Cœnomanique, & Boij, excitis Sallyis, Ilnatibusque, & ceteris Ligusticis populis, Amilcare Pœno duce, qui in ijs locis de Asdrubalis exercitu substiterat, Placentiam inuaserant, & direpta vrbe, ac per irã magna ex parte incensa, vix duob. millib. hominũ inter incendia ruinasque relictis, traiecto Pado ad Cremonam diripiendam pergunt. Vicinæ vrbis audita clades, spacium colonis dedit ad claudendas portas, præsidiaque per muros disponenda. vt obsiderentur tamen prius q̃ expugnarentur: nunciosque mitterent ad populum Romanum. L. Furius Purpureo tum prouinciæ præerat. cetero ex Senatu[consulto] exercitu dimisso, præter quinque millia sociũm ac Latini nominis: cum ijs copijs in proxima regione prouinciæ Ariminum substiterat. is tum senatui scripsit, quo in tumultu prouincia esset. *duarum coloniarum, quæ ingentem illã tempestatem Punici belli subterfugissent, alterã captã ac direptam ab hostibus, a'terã oppugnari. nec in exercitu suo satis præsidii colonis laborantib. fore, nisi quinque millia sociũm quadraginta millibus hostium (tot n. in armis esse) trucidanda obiicere velit. & tanta sua cla-*

XI *de tam inflatos excidio coloniæ Romanæ augeri hostium animos.* His literis recitatis decreuerunt, vt C. Aurelius Consul exercitum, cui in Etruriam ad conueniendum diem edixerat, Arimini eadem die adesse iuberet, & aut ipse, si per cõmodum Reipublicæ posset, ad opprimendum Gallicum tumultum proficisceretur: aut L. Furio prætori scriberet, vt quum ad eum legiones ex Etruria venissent, missis inuicem earum quinque millib. sociorum, qui interim Etruriæ præsidio essent, proficisceretur ipse ad coloniã liberandã obsidione. Legatos item mittendos in Africam censuerunt, eosdem Carthaginem, eosdem in Numidiã ad Masanissam. Carthaginem, vt nunciarent, *ciuem eorum Amilcarem relictum in Gallia, haud satis scire ex Asdrubalis prius, an ex Magonis postea exercitu, bellum contra fœdus facere. exercitus Gallorum, Ligurumque exciuisse ad arma contra populum Romanum. eum, si pax placeret, reuocandum illis, & dedendum populo Romano esse:* simul nunciare iussi, *perfugas sibi non omnes redditos esse, magnam partem eorum palam Carthagini obuersari dici, quos comprehendi conquirique debere, vt sibi ex fœdere restituantur.* Hæc ad Carthaginenses mandata. Masanissæ *gratulari iussi, quod non patrium modo recuperasset regnum, sed parte florentissima Syphacis finium adiecta, etiam auxisset.* Nunciare præ-

Placentia direpta.

Cremona oppugnata.

Romani legatos mittunt ad Carthaginenses & Masanissam.

terea iussi *bellum eum rege Philippo susceptum, quod Carthaginenses auxilio iuuisset, iniuriasque inferendo sociis populi Romani, flagrante bello Italia coegisset classes exercitusque inGraciam mitti; & distinendo copias, causa imprimu fuisset serius in Africā trayciendi, peterēt, vt ad id bellum mitteret auxilia Numidarum equitum.* Dona ampla data, quæ ferrent regi, vasa aurea argenteaq;, toga purpurea, & palmata tunica cum eburneo scipione, & toga prætexta cum curuli sella; iussique polliceri, *si quid ei ad firmandum augendumq; regnum opus esse indicasset, enixe ad populum Romanū merito eius præstaturum.*

Vermina Syphacis filij ad senatum Rom. legati. Verminę quoq; Syphacis filij legati per eos dies senatū adierunt, excusantes errorem, adolescentiamq;, & culpā omnē in fraudem Carthaginensium auertentes. *Et Masanissam Romanis ex hoste amicum factum: Verminam quoque annixurum, ne officiis in populum Romanum aut à Masanissa, aut ab vllo alio vincatur. petere vt Rex, sociusq;, & amicus ab senatu appellaretur.* Responsum legatis est: *& patrē eius Syphacem sine causa ex socio & amico hostem repente populi Romani factum: & eum ipsum rudimentum adolescentia bello lacessentem Romanos posuisse. itaque pacem [illegible] petendam à populo Romano esse, quam vt rex, sociusque & amicus appelletur. nominis eius honorem pro magnis erga se regum meritis dare populum Romanum consuesse. legatos Romanos in Africa fore: quibus mandaturum senatum, vt Verminæ pacis dent leges: liberum arbitrium eis populo Romano permittente; si quid ad eas addi, demi, mutarive vellet, rursus ab senatu ei postulandum fore.* Legati cum ijs mandatis in Africam missi: C. Terentius Varro, Ap. Lucretius, Cn. Octauius, quinqueremes singulis datæ. Literæ deinde in senatu recitatæ sunt Q. Minutij prætoris, cui Brutij prouincia erat: *pecuniā Locris ex Proserpina thesauris nocte clam sublatā: nec ad quos pertineat facinus, vestigia vlla extare.*

Ex Proserpina thesauris pecunia clā sublata. Indigne passus Senatus nō cessari ab sacrilegijs: & ne Pleminium quidem tam clarum recensque noxæ simul ac pœnæ exemplum: homines deterrere. Cn. Aurelio consuli negotium datum, vt ad prætorem inBrutios scriberet: *senatui placere, quæstionem de expilatis thesauris eodem exemplo haberi, quo M. Pomponius prætor triennio ante habuisset. quæ inuenta pecunia esset, reponi. si quo minus inuentum foret, expleri: ac piacularia, si videretur sicut ante pōtifices censuissent, fieri causa expiandæ violationis eius templi.*

Prodigia. Prodigia etiam sub idem tempus pluribus locis nunciata acciderunt. In Lucanis cœlum ardere afferebant. *Priuerni sereno per diem totum rubrum solem fuisse. Lanuuij templo Sospitæ Iunonis nocte strepitum ingentem exortum.* iam animalium obscœni fœtus pluribus locis nunciabantur. in Sabinis incertus infans natus masculus an fœmina esset. alter sexdecim iam annorum item ambiguo sexu inuentus. Frusinone agnus cum suillo capite, Sinuessæ porcus cum capite humano natus: in Lucanis in agro publico equuleus cum quinq; pedib. Fœda omnia & deformia; errātisq; in alienos fœtus naturæ visa. ante

omnia

omnia abominati semiviri, iussiq; in mare extéplo deportari: sicut proxime C.Claudio, M.Liuio Cósule deportatus similis ꝓdigij foetus erat. nihilominus decemuiros adire libros de portêto eo iusserunt. decemuiri ex libris res diuinas easdé, quæ proxime secundum id prodigium factæ essent, imperarunt. carmen ꝑterea ab ter nouenis virginib. cani per vrbé iusserunt, donumq; Iunoni reginæ ferri. Ea vti fierent C.Aurelius Consul ex decemuirorum

XIII responso curauit. carmen sicut patrum memoria Liuius, ita tum condidit P.Licinius Tegula. Expiatis omnibus religionib. (nam etiã Locris sacrilegiũ peruestigatũ à Q. Minutio erat, pecuniaq; ex bonis noxiorum in thesauris reposita) quum cósules in ꝓuincias proficisci vellent: priuati frequentes, quib. ex pecunia, quam M.Valerio & M Cl[illegible]dio Coss. mutuũ dederãt, tertia pẽsio debebatur eo anno, adierunt senatũ: quia cósules, quũ ad nouũ bellũ, q̃ magna classe magnisq; exercitib. gerendum esset, vix ærarium sufficeret: negauerant esse, vnde ijs in præsentia solueretur. Senatus querentes eos nõ sustinuit: *si in Punicum bellum pecunia data, in Macedonicum quoq; bellum vti Respublica vellet: aliis ex aliis orientibus bellis, quid aliud quã publicã pro beneficio tamquã ob noxã suam pecuniã fore*? Quum & priuati æquum postularent: nec tamen soluendo ære alieno Respublica esset, quod medium inter æquum & vtile erat, decreuerũt: *vt, quoniã magna pars eorum agros vulgo venales esse diceret, & sibimet emptis opus esse, agri publici, qui intra quinquagesimum lapidem esset, copia ijs fieret. cõsu. es agrum æstimaturos, & in iugera asses vectigales, testandi causa publicum agrum esse imposituros, vt si quis, cum soluere posset populus, pecuniã habere, quam agrum mallet, restitueret agrum populo.* Læti eã conditionẽ priuati accepere. Trientius, Tabuliusq; is ager, quia pro tertia parte pecuniæ

XIV datus erat, appellatus. Tum P.Sulpicius secundũ vota in Capitolio nuncupata paludat⁹ cum lictorib. profectus ab vrbe, Brundusium venit, & veterib. militib. voluntariis ex Africano exercitu in legiones descriptis, nauibusq; ex classe Cósulis Cornelij lectis: altera die, quam à Brundusio soluit, in Macedoniam traiecit. ibi ei præsto fuere Atheniensium legati, orantes, *vt se obsidione eximeret*. Missus extéplo Athenas est C.Claudius Cento cum xx longis nauibus, & militum copiis. neque n. ipse rex Athenas obsidebat. eo maxime téporeAbydum oppugnabat, iam cum Rhodiis & Attalo naualib. certaminibus, neutro feliciter prælio vires expertus. sed animos ei faciebat præter ferociã insitam, foedus ictum cum Antiocho Syriæ rege: diuisaque iam cum eo Ægypti opes, cui morte audita Ptolemæi regis ambo imminebant. Contraxerant autẽ cum Philippo bellum Athenienses haudquaquã digna causa: dum ex vetere fortuna nihil præter animos seruant. Acarnanes duo iuuenes per initiorũ dies non initiati, tẽplum Cereris imprudentes religionis cũ cetera turba ingressi sunt. facile eos sermo prodidit, absurde

Expiantur prodigia.

Sulpicius consul in Macedoniam traijcit.

Causa belli Atheniensium cum Philippo.

ad populandos Atheniensium agros misso, classe tradita Heraclidi, vt Maroneam peteret: ipse terra eodem cum expeditis duob. millib. peditum, equitibus ducentis pergit. & Maroneam quidem primo impetu expugnauit. Ænum inde cum magno labore, postremo per proditionem Ganymedis præfecti Ptolemæi cepit. deinceps alia castella, Cypsela, & Dorisco, & Serrheum occupat. inde progressus ad Chersonesum, Elæunta & Alopeconnesum, tradentibus ipsis, recipit. Callipolis quoq; & Madytos dedita, & castella quædã ignobilia. Abydeni ne legatis quidem admissis, regi portas clauserunt. ea oppugnatio diu Philippum tenuit, eripique ex obsidione, ni cessatũ ab Attalo & Rhodijs foret, potuerũt. Attalus trecentos tãtum milites in præsidium, Rhodij quadriremẽ vnã ex classe, quum ad Tenedũ staret, miserunt. eodẽ postea quũ iã vix sustinerent obsidionẽ, & ipse Attalus quum traiecisset, spẽ tãtum auxilij ex propinquo ostẽdit, neq; terra neq; mari adiutis *Abydenos oppugnat Philippus.*

XVII socijs. Abydeni primo tormentis per muros dispositis, non terra modò adeuntes aditu arcebant: sed nauium quoq; stationẽ infestã hosti faciebãt, postea quum & muri pars strata ruinis, & ad interiorẽ raptim oppositum murum cuniculis iã peruentum esset: legatos ad regem de conditionib. tradendæ vrbis miserunt. Paciscebantur autẽ, *vt Rhodiam quadriremem cum socijs naualibus, Attaliq. præsidium emitti liceret: atq; ipsis vrbe excedere cũ singulis vestimẽtis* quib. quum Philippus nihil pacati, nisi omnia permitterẽtibus respondisset. adeo renunciata hæc legatio ab indignatione simul ac desperatione irã accẽdit, vt ad Saguntinam rabiem versi, matronas omnes in templo Dianæ, pueros ingenuos, virginesq;, infantes etiam cum suis nutricib. in gymnasium includi iuberẽt: aurum & argentum in forum deferri, vestem preciosam in naues Rhodiam Cyzicenamq;, quæ in portu erant, conijci: sacerdotes victimasq; adduci, & altaria in medio poni. ibi delecti primum, qui vbi cæsam aciem suorum pro diruto muro pugnãtẽ vidissent, extemplo coniuges liberosq; interficerent: aurum, argentum, vestemq; quæ in nauib. essent, in mare deijcerẽt: tectis publicis, priuatisq; quam plurimis locis possent, ignes subijcerent: & se facinus perpetraturos, præeuntibus execrabile carmen sacerdotibus iureiurãdo adacti: tum militaris ætas iurare *neminem viuum, nisi victorem, acie excessurum.* Hi memores Deorum adeo pertinaciter pugnauerunt, vt quum nox prœlium diremptura esset, rex prior territus rabie eorũ, pugna abstiterit. Principes quib. atrocior pars facinoris delegata erat: quum paucos & confectos vulnerib. ac

XVIII lassitudine superesse prœlio cernerẽt, luce prima sacerdotes cum infulis ad vrbem dedendam Philippo mittunt. Ante deditionem ex ijs legatis Romanis, qui Alexandriam missi erant, M. Æmilius duorum consensu minimus natu, audita obsidione Abydenorum ad Philippum venit, qui questus *Attalo, Rhodijsque arma illata* *M. Æmilius legatus ad Philippum.*

ad populandos Atheniensium agros misso, classe tradita Heraclidi, vt Maroneam peteret: ipse terra eodem cum expeditis duob. millib. peditum, equitibus ducentis pergit. & Maroneam quidem primo impetu expugnauit. Ænum inde cum magno labore, postremo per proditionem Ganymedis præfecti Ptolemæi cepit. deinceps alia castella, Cypsela, & Doriscó, & Serrheum occupat. inde progressus ad Chersonesum, Elæunta & Alopeconnesum, tradentibus ipsis, recipit. Callipolis quoq; & Madytos dedita, & castella quædā ignobilia. Abydeni ne legatis quidem admissis, regi portas clauserunt. ea oppugnatio diu Philippum tenuit, eripique ex obsidione, ni cessatū ab Attalo & Rhodijs foret, potuerūt. Attalus trecentos tātum milites in præsidium, Rhodij quadriremē vnā ex classe, quum ad Tenedū staret, miserunt. eodē postea quū iā vix sustinerent obsidionē, & ipse Attalus quum traiecisset, spē tātum auxilij ex propinquo ostēdit, neq; terra neq; mari adiutis socijs. *Abydenos oppugnat Philippu.*

XVII Abydeni primo tormentis per muros dispositis, non terra modò adeuntes aditu arcebant: sed nauium quoq; stationē infestā hosti faciebāt, postea quum & muri pars strata ruinis, & ad interiorē raptim oppositum murum cuniculis iā peruentum esset: legatos ad regem de conditionib. tradendæ vrbis miserunt. Paciscebantur autē, *vt Rhodiam quadriremem cum socijs naualibus, Attaliq. præsidium emitti liceret: atq. ipsis vrbe excedere cū singulis vestimētis* quib. quum Philippus nihil pacati, nisi omnia permittētibus respondisset. adeo renunciata hæc legatio ab indignatione simul ac desperatione irā accēdit, vt ad Saguntinam rabiem versi, matronas omnes in templo Dianæ, pueros ingenuos, virginesq;, infantes etiam cum suis nutricib. in gymnasium includi iuberēt: aurum & argentum in forum deferri, vestem preciosam in naues Rhodiam Cyzicenamq;, quæ in portu erant, conijci: sacerdotes victimasq; adduci, & altaria in medio poni. ibi delecti primum, qui vbi cæsam aciem suorum pro diruto muro pugnātē vidissent, extemplo coniuges liberosq; interficerent: aurum, argentum, vestemq; quæ in nauib. essent, in mare deijcerēt: tectis publicis, priuatisq; quam plurimis locis possent, ignes subijcerent: & se facinus perpetraturos, præeuntibus execrabile carmen sacerdotibus iureiurādo adacti: tum militaris ætas iurate *neminem viuum, nisi victorem, acie excessurum*. Hi memores Deorum adeo pertinaciter pugnauerunt, vt quum nox prœlium diremptura esset, rex prior territus rabie eorū, pugna abstiterit. Principes quib. atrocior pars facinoris delegata erat: quum paucos & confectos vulnerib. ac

XVIII lassitudine superesse prœlio cernerēt, luce prima sacerdotes cum infulis ad vrbem dedendam Philippo mittunt. Ante deditionem ex ijs legatis Romanis, qui Alexandriam missi erant, M. Æmilius duorum consensu minimus natu, audita obsidione Abydenorum ad Philippum venit, qui questus *Attalo, Rhodijsque arma illata* *M. Æmilius legatus ad Philippum.*

pronio Longo tribuno plebis, qui *nihilo magis id more maiorū, aut vllo exemplo futurū diceret*. postremo victus consensu patrum tribunus cessit: & ex S.C. L. Lentulus ouans vrbē est ingressus. Argēti tulit ex præda * quadraginta quatuor millia pondo: * auri duo millia quadringenta, L. militib. ex præda * centum XX. asses diuisit.

XXI Iam exercitus consularis ab Aretio Ariminum traductus erat, & quinque millia sociûm Latini nominis ex Gallia in Etruriam transierant. itaq; L. Furius magnis itinerib. ab Arimino aduersus Gallos Cremonam tum obsidentes profectus, castra mille quingentorū passuum interuallo ab hoste posuit. Occasio egregiè rei gerendæ fuit, si protinus de via ad castra oppugnāda duxisset. palati passim vagabantur per agros, nullo satis firmo relicto præsidio lassitudini militum timuit, quod raptim ductum agmen erat. Galli clamore suorum ex agris reuocati, omissa præda, quæ in manib. erat, castra repetiuere; & postero die in aciem progressi, nec Romanus moram pugnandi fecit. sed vix spatium instruendi fuit, eo cursu hostes in prœlium venerunt. Dextra ala (in alas diuisum socialē exercitū habebat) in prima acie locata est, in subsidijs duæ Romanæ legiones. M. Furius dextræ alæ, legionib. M. Cæcilius, equitibus L. Valerius Flaccus (legati omnes erant) præpositi. Prætor secum duos legatos, Cn. Lætorium, & P. Titinium habebat, cum quibus circumspicere, & obire ad omnes hostium subitos conatus posset. Primo Galli omni multitudine in vnum locum adnixi, obruere atq. obterere sese dextrā alam, quæ prima erat, sperarunt posse. vbi id parū procedebat, circūuenire à cornibus, & amplecti hostium aciem, quod multitudini aduersus paucos facile videbatur, conati sunt. Id vbi vidit prætor, vt & ipse dilataret aciem, duas legiones ex subsidijs dextra læuaque alæ, quæ in prima acie pugnabat, circumdat: *ademq; Deo Ioui vouit, si eo die hostes fudisset*. L. Valerio imperat, vt altera parte duarum legionum equites, altera sociorum equitatum in cornu hostium emittat, nec circumuenire eos aciem patiatur. simul & ipse, vt extenuatam mediam diductis cornib. aciem Gallorum vidit, signa inferre cōfertos milites, & perrumpere ordines iubet. & cornua ab equitibus & medij à pedite pulsi, ac repentè, quum omni parte cæde ingenti sternerētur, Galli terga vertunt, fugaq; effusa repetūt castra, fugientes persecutus eques. mox & legiones insecutæ in castra impetum fecerunt. Minus sex millia hominū inde effugerunt. cæsa & capta supra quinq; & triginta millia cū signis militaribus LXXX. carpentis Gallicis multa præda oneratis plus ducētis. Amilcar dux Pœnus eo prœlio cecidit, & tres imperatores nobiles Gallorum. Placētini captiui ad duo millia liberorū capitum reddit colonis.

XXII Magna victoria, lætaq; Romæ fuit. literis allatis, supplicatio in triduum decreta est. Romanorum, sociorumq; ad duo millia eo prœlio ceciderant, plurimi dextræ alæ, in quam primo

* Valet 440000 coron.

* Valet 274460. coron.

* Valet coron. vnum & quintam eius partem.

Galli Romanos ad Cremonā bello lacessunt.

Galli terga vertūt

Supplicatio.

primo impetu vis ingens hostium illata est. Quamquam à prætore propè debellatum erat, consul quoq; C. Aurelius perfectis, quę Romæ agenda fuerãt, ꝓfectus in Galliã, victorẽ exercitum à prętore accepit. Consul alter, quum autumno ferme exacto in prouinciã venisset, circa Apolloniã hybernabat, ab classe, quæ Corcyræ subducta erat, C. Claudius, triremesq; Romanæ (sicut ante dictum est) Athenas missæ quũ Piræum peruenissent, despondẽtib. iam animos socijs spem ingentem attulerãt. nam & terrestres ab Corintho, quæ per Megaram incursiones in agros fieri solitæ erant, non fiebant, & prædonum à Chalcide naues, quæ non mare solum infestum, sed etiam omnes maritimos agros Atheniensibus fecerant, non modo Sunium superare, sed nec extra fretum Euripi committere aperto mari se audebant. Superuenerunt his tres Rhodiæ quadriremes, & erant Atticæ tres apertæ naues ad tuendos maritimos agros cõparatæ. Hac classe si vrbs agriq; Atheniensium defenderetur, satis in præsentia existimãti Claudio esse, maioris etiam rei fortuna oblata est. Exules ab Chalcide regiorum iniurijs pulsi attulerunt, *occupari Chalcidem sine certamine vllo posse. nam & Macedonas, quia nullus in propinquo sit hostium metus, vagari passim, & oppidanos præsidio Macedonũ fretos, custodiam vrbis negligere.* His auctorib. profectus, quamquã Sunium ita maturè peruenerat, vt inde prouehi ad primas angustias Eubœæ posset: ne superato ꝓmontorio cõspiceretur, classem in statione vsq; ad noctẽ tenuit. primis tenebris mouit: & tranquillo profectus Chalcidẽ, paulo ante lucẽ, qua infrequẽtissima vrbis sunt, paucis militib. turrim proximam, murumq; circa scalis cepit: alibi sopitis custodib. alibi nullo custodiente. progressi inde ad frequentia ædificijs loca, custodib. interfectis, refractaq; porta, ceterã multitudinẽ armatorum acceperunt. Inde in totã vrbẽ discursum est: aucto etiam tumultu, quod circa forum ignis tectis iniectus erat. conflagrarunt & horrea regia, & armamentarium cum ingenti apparatu machinarum, tormentorumque. cædes inde passim fugientium pariter ac repugnãtium fieri cœpta est. nec vllo iã, qui militaris ætatis esset, non aut cæso, aut fugato: Sopatro ẽt Acarnane præfecto præsidij interfecto, ꝑda omnis primo in forũ collata, deinde in naues imposita. carcer etiam ab Rhodijs refractus: emissiq; captiui, quos Philippus tamquã in tutissimã custodiam cõdiderat. statuis inde regis deiectis, truncatisq;, signo receptui dato, conscenderunt naues: & Piræeum, vnde profecti erant, redierunt. Quod si tantum militũ Romanorum fuisset, vt & Chalcis teneri, & non deseri præsidium Athenarũ potuisset: magna res principio statim belli, Chalcis & Euripus adempta regi forent: nam vt terra Thermopylarum angustiæ Græciam, ita mari fretũ Euripi claudit. Demetriade tũ Philippus erat. quo quũ esset nunciata clades sociæ vrbis, quamquã serum auxilium perditis erat, XXI
tamen

Chalcis à Romanis capta & direpta.

tamen quæ proxima auxilio est, vltionem petens, cum expediris quinq; millibus peditum, & trecentis equitib. ex tẽplo profectus, cursu propè Chalcidem contendit, haudquaquã dubius opprimi Romanos posse. à qua destitutus spe, nec quicquam aliud, quam ad deforme spectaculum semirutæ ac fumantis sociæ vrbis, quũ venisset: paucis vix qui sepelirent bello absumptos relictis, æquè raptim ac venerat, transgressus ponte Euripũ, per Bæotiam Athenas ducit, pari incœpto haud disparem euentum ratus responsurum & respondisset, ni speculator (hemerodromos vocãt Græci, ingens die vno cursu emetientes spatium) contemplatus regium agmen è specula quadam, prægressus nocte media Athenas peruenisset. idem ibi somnus, eademq; negligentia erat: quæ Chalcidẽ dies ante paucos prodiderat. Excitati nuncio trepido & prætor Atheniensium, & Dioxippus præfectus cohortis mercede militãrium auxiliorum, cõuocatis in forũ militib. tuba signum ex arce dari iubent, vt hostes adesse omnes scirent. ita vndiq; ad portas, ad muros discurrunt. Paucas post horas Philippus, aliquanto tamen ante lucem appropinquans vrbi, cõspectis luminib. crebris, & fremitu hominum trepidantium (vt in tali tumultu) exaudito, sustinuit signa: & cõsidere, ac conquiescere agmen iussit, vi aperta propalã vsurus: quando parum dolus profuerat. ad Dipylon accessit. Porta ea, velut in ore vrbis posita, maior aliquanto patentiorque, quam cæteræ est: & intra eam extraq; latæ sunt viæ, vt & oppidani dirigere aciem à foro ad portam possent: & extra limes mille fermè passus in Academiæ gymnasiũ ferens, pediti equitiq; hostium liberũ spatium præberet. Eo limite Athenienses cũ Attali præsidio, & cohorte Dioxippi, acie intra portã instructa signa extulerũt. Quod vbi Philippus vidit, habere se hostes in potestate ratus, & diu optata cæde (neq; n. vlli Græcarũ ciuitatum infestior erat) expleturũ, cohortatus milites, *vt se intuentes pugnarẽt, scirentq; ibi signa, ibi aciem esse debere, vbi res esset*, cõcitat in hostes equum, non ira tantum, sed etiam gloria elatus: quod ingenti turba completis etiam ad spectaculum muris, conspici se pugnantem egregium ducebat. Aliquantum ante aciẽ cum equitib. paucis euectus in medios hostes, ingentem cum suis ardorẽ, tum pauorem hostibus iniecit. plurimos manu sua cominus eminusque vulneratos, compulsosq; in portã cõsecutus & ipse, quum maiorẽ in angustiis trepidãtium edidisset cædem, in temerario incœpto tutum tamen receptum habuit: quia qui in turribus portæ erant, sustinebãt tela, ne in permistos hostib. suos cõiicerent. intra muros deinde retentibus milites Atheniensibus, Philippus signo receptui dato, castra ad Cynosarges, (tẽplũ Herculis, gymnasiumq; & lucus erat circũiectus) posuit. sed & Cynosarges, & Lyceum, & quicquid sancti amœnive circa vrbẽ erat, incensum est: dirutaq; nõ tecta solũ, sed etiã sepulchra: nec diuini humanive iuris quic-

Hemerodromus.

Philippus Athenas oppugnat.

quam præ impotenti ita est seruatū. Postero die quū primo clausæ fuissent portæ, deinde subito apertæ: quia præsidium Attali ab Ægina, Romaniq; ab Piræeo intrauerant vrbem, castra ab vrbe retulit rex tria ferme millia passuum. inde Eleusinū profectus, spe improuiso rempli castellique, q & imminet & circumdatū est têplo, capiendi. quū haudquaquā neglectas custodias animaduertisset, & classem à Piræeo subsidio venire: omisso incœpto, Megarā, ac protinus Corinthū ducit. & quū Argis Achæorū concilium esse audisset, inopinantib. Achæis, concioni ipsi superuenit. Consultabant de bello aduersus Nabin tyrannū Lacedæmoniorū: qui translato imperio à Philopœmene ad Cycliadem, nequaquā parem, illi ducē, dilapsa cernens Achæorū auxilia, redintegrauerat bellum, agrosq; finitimorū vastabat, & iam vrbib. quoq; erat terribilis. Aduersus hunc hostem quum quantum ex quaq; ciuitatū militum conscriberetur cōsultarent: Philippus *dempturū se eis curam, quod ad Nabin & Lacedæmonios, attineret*, pollicitus: *nec tantū agros sociorū populationib. prohibiturum, sed terrorē omnē belli in ipsam Laconicam, ducto eo extemplo exercitu, translaturū.* hæc oratio quū ingenti hominū assensu acciperetur: *Ita tamen æquū est*, inquit, *me vestra meo armis tutari, ne mea interim nudētur pſidijs, itaq; si vobis videtur, tantum parate militū, quantum ad Oreum, & Chalcidem, & Corinthū tuenda satis sint: vt meis ab tergo tutis, securus bellū Nabidi inferam & Lacedæmonijs.* Non fefellit Achæos, quo spectasset tā benigna pollicitatio, auxiliumq; oblatum aduersus Lacedæmonios: id quæri, vt obsidem Achæorum iuuētutem educeret ex Peloponneso ad illigandam Romano bello gentem, & id quidē coarguere Cycliades prætor Achæorum nihil attinere ratus, id modo quum dixisset, *non licere legib. Achæorum de alijs rebus referre, q̄ propter quas conuocati essent*, decreto de exercitu parando aduersus Nabin facto, concilium fortiter ac libere habitū dimisit, inter assentatores regios ante eam diē habitus. Philippus magna spe depulsus, voluntarijs paucis militib. conscriptis, Corinthum, atq; in Atticā terram redijt. Per eos ipsos dies, quib. Philippus in Achaia fuit, Philocles præfectus regius ex Eubœa pfectus cū duob. millib. Thracū Macedonumq; ad depopulandos Atheniensiū fines, è regione Eleusinis saltū Cithæronis transcēdit. inde dimidia parte militū ad prędandū passim p agros dimissa, cū parte ipse occultus loco ad insidias opportuno cōsedit, vt si ex castello ab Eleusine in pdantes suos impetus fieret, repente hostes effusos ex improuiso adoriretur. Non fefellere insidiæ. itaq; reuocatis, qui discurrerāt ad prædandū, militibus, instructisq;, ad oppugnandū castellū Eleusinē profectus, cum multis inde vulnerib. recessit, Philippoq; se venienti ex Achaia cōiunxit. Tētata & ab ipso rege oppugnatio eius castelli est. sed naues Romanæ Piræeo venientes, intromissumq; præsidiū, absistere incœpto coegerūt. Diuiso deinde exercitu re-

Achæi cōsultant aduersus Nabin regem.

Achæos tentat Philippus illigare Romano bello.

Philocles Atheniensium fines populatur.

XXV

XXVI

citu rex cũ parte Philoclẽ Athenas mittit, cũ parte ipse Piræeum
pergit: vt dum Philocles subeundo muros, & comminãda oppu-
gnatione cõtineret vrbe Athenienses, ipsi Piræeum leui cũ præ-
sidio relictũ expugnãdi facultas esset. Cæterũ nihilo ei Piræi, quã
Eleusinis facilior, iisdẽ fere defendẽribus, oppugnatio fuit. A Pi-
ræeo Athenas repente duxit inde eruptione subita peditum equi-
tũq; inter angustias semiruti muri, q brachijs duob. Piræeum A-
thenis iũgit, repulsus: omissa oppugnatione vrbis, diuiso cũ Phi-
locle rursus exercitu, ad vastãdos agros profect⁹, quũ priorẽ po-
pulationem sepulchris circa vrbẽ diruendis exercuisset; ne quid
inuiolatum relinqueret, tẽpla Deûm, quæ pagatim sacrata habe-
bant, dirui atq; incẽdi iussit. Exornata eo genere operum eximiè
terra Attica, & copia domestici marmoris, & ingenijs artificũ p-
buit huic furori materiam, neq; enim diruere modo ipsa tẽpla, ac
simulacra euertere satis habuit: sed lapides quoq; ne integri cu-
mularet ruinas, frangi iussit. & posteaq̃ non tã ira satiata, quã iræ
exercendæ materia hæc deerat, agro hostiũ in Bœotiam excessit,
XXVII necaliud quicquã dignum memoria in Græcia egit. Cõsul Sulpi-
cius eo tẽpore inter Apolloniam ac Dyrrachium ad Apsum flumẽ
habebat castra: quo accersitũ T. Apustium legatum, cũ parte co-
piarũ ad depopulãdos hostiũ fines mittit. Apustius extrema Ma-
cedoniæ populatus Corrhago, & Gerhunio, & Orgesso castellis
primo impetu captis, ad Antipatriam, in faucib. angustis sitã vr-
bẽ venit: ac primo euocatos principes ad colloquiũ, vt fidei Ro-
manorũ se cõmitterent, pellicere est conatus: deinde vbi magni-
tudine ac mœnibus, situq; vrbis freti dicta aspernabantur; vi atq;
armis adortus, expugnauit, puberibusq; interfectis præda omni
militib. cõcessa, diruit muros, atq; vrbẽ incendit. Hic metus Co-
drionem, satis validum & munitum oppidũ, sine certamine vt de-
deretur Romanis, effecit. Præsidio ibi relicto, Iliõ (nomẽ propter
alteram in Asia vrbẽ quam oppidum, notius) vi capitur. Reuertẽ-
tẽ legatum ad consulem cũ satis magna præda, Athenagoras qui-
dã regius præfectus in transitu fluminis à nouissimo agmine ad-
ortus, postremos turbauit. ad quorum clamorem, & trepidationẽ
quũ reuectus equo propere legatus signa conuertisset, cõiectisq;
in medium sarcinis aciem direxisset, non tulere impetum Roma-
norum militum regij. multi ex ijs occisi, plures capti. Legatus in-
columi exercitu reducto ad cõsulem, remittitur inde extẽplo ad
XXVIII classem. Hæc satis felici expeditione bello commisso, reguli ac
principes accolæ Macedonũ in castra Romana veniunt, Pleura-
tus Scerdileti filius, & Aminander Athamanũ rex, & ex Dardanis
Baro, Longari filius. Bellum suo nomine Lõgarus cum Demetrio
Philippi patre gesserat. pollicentibus auxilia respondit consul
Dardanorum & Pleurati opera, quum exercitũ in Macedoniam
induceret, se vsurum. Aminandro Ætolos concitandos ad bellũ

Philippus Athenien-sium agros vastat tẽ-plaq; di-ruit.

Principes accolæ Ma-cedonum deficiunt ad Roma-nos.

quam præ impotenti ita est seruatū. Postero die quū primo clausæ fuissent portæ, deinde subito apertæ: quia præsidium Attali ab Ægina, Romaniq; ab Piræeo intrauerant vrbem, castra ab vrbe retulit rex tria ferme millia passuum. inde Eleusinū profectus, spe improuiso templi castellique, q& imminet & circumdatū est templo, capiendi. quū haudquaquā neglectas custodias animaduertisset, & classem à Piræeo subsidio venire: omisso incœpto, Megarā, ac protinus Corinthū ducit. & quū Argis Achæorū concilium esse audisset, inopinantib. Achæis, concioni ipsi superuenit. Consultabant de bello aduersus Nabin tyrannū Lacedæmoniorū: qui translato imperio à Philopœmene ad Cycliadem, nequaquā parem, illi ducē, dilapsa cernens Achæorū auxilia, redintegrauerat bellum, agrosq; finitimorū vastabat, & iam vrbib. quoq; erat terribilis. Aduersus hunc hostem quum quantum ex quaq; ciuitatū militum conscriberetur cōsultarent: Philippus *dempturū se eis curam, quod ad Nabin & Lacedæmonios, attineret,* pollicitus: *nec tantū agros sociorū populationib prohibiturum, sed terrorē omnē belli in ipsam Laconicam, ducto eo extemplo exercitu, translaturū.* hæc oratio quū ingenti hominū assensu acciperetur: *Ita tamen æquū est*, inquit, *me vestra meis armis tutari, ne mea interim nudētur pſidijs. itaq; si vobis videtur, tantum parate militū, quantum ad Oreum, & Chalcidem, & Corinthū tuenda satis sint: vt meis ab tergo tutis, securus bellū Nabidi inferam & Lacedæmonijs.* Non fefellit Achæos, quo spectasset tā benigna pollicitatio, auxiliumq; oblatum aduersus Lacedæmonios: id quæri, vt obsidem Achæorum iuuētutem educeret ex Peloponneso ad illigandam Romano bello gentem, & id quidē coargnere Cycliades prætor Achæorum nihil attinere ratus, id modo quum dixisset, *non licere legib. Achæorum de alijs rebus referre, q̄ propter quas conuocati essent*, decreto de exercitu parando aduersus Nabin facto, concilium fortiter ac libere habitū dimisit, inter assentatores regios ante eam diē habitus. Philippus magna spe depulsus, voluntarijs paucis militib. conscriptis, Corinthum, atq; in Atticā terram redijt. Per eos ipsos dies, quib. Philippus in Achaia fuit, Philocles præfectus regius ex Eubœa pfectus cū duob. millib. Thraecū Macedonumq; ad depopulandos Atheniensiū fines, è regione Eleusinis saltū Cithæronis transcēdit. inde dimidia parte militū ad prędandū passim p agros dimissa, cū parte ipse occultus loco ad insidias opportuno cōsedit, vt si ex castello ab Eleusine in pdantes suos impetus fieret, repente hostes effusos ex improuiso adoriretur. Non fefellere insidiæ. itaq; reuocatis, qui discurrerāt ad prædandū, militibus, instructisq;, ad oppugnandū castellū Eleusinē profectus, cum multis inde vulnerib. recessit, Philippoq; se venienti ex Achaia cōiunxit. Tētata & ab ipso rege oppugnatio eius castelli est. sed naues Romanæ Piræeo venientes, intromissumq; præsidiū, absistere incœpto coegerūt. Diuiso deinde exercitu rex

Achæi cōsultant aduersus Nabin regem.

Achæos tentat Philippus illigare Romano bello.

Philocles Atheniensium fines populatur.

XXV

XXVI

citu rex cũ parte Philoclẽ Athenas mittit, cũ parte ipse Piræeum pergit: vt dum Philocles subeundo muros, & comminãdã oppugnatione cõtineret vrbe Athenienses, ipsi Piræeum leui cũ præsidio relictũ expugnãdi facultas esset. Cæterũ nihilo ei Piræi, quã Eleusinis facilior, iisdẽ fere defendẽtibus, oppugnatio fuit. A Piræeo Athenas repente duxit inde eruptione subita peditum equitũq; inter angustias semiruti muri, q brachijs duob. Piræeum Athenis iũgit, repulsus: omissa oppugnatione vrbis, diuiso cũ Philocle rursus exercitu, ad vastãdos agros profectꝰ, quũ priorẽ populationem sepulchris circa vrbẽ diruendis exercuisset; ne quid inuiolatum relinqueret, tẽpla Deũm, quæ pagatim sacrata habebant, dirui atq; incẽdi iussit. Exornata eo genere operum eximiè terra Attica, & copia domestici marmoris, & ingenijs artificũ p̄buit huic furori materiam, neq; enim diruere modo ipsa tẽpla, ac simulacra euertere satis habuit: sed lapides quoq; ne integri cumularet ruinas, frangi iussit. & posteaq̃ non tã ira satiata, quã iræ exercendæ materia hæc deerat, agro hostiũ in Bœotiam excessit,

Philippus Athenensium agros vastat templaq; diruit.

XXVII nec aliud quicquã dignum memoria in Græcia egit. Cõsul Sulpicius eo tẽpore inter Apolloniam ac Dyracchium ad Apsum flumẽ habebat castra: quo accersitũ T. Apustium legatum, cũ parte copiarũ ad depopulãdos hostiũ fines mittit. Apustius extrema Macedoniæ populatus Corrhago, & Gerhunio, & Orgesso castellis primo impetu captis, ad Antipatriam, in faucib. angustis sitã vrbẽ venit: ac primo euocatos principes ad colloquiũ, vt fidei Romanorũ se cõmitterent, pellicere est conatus: deinde vbi magnitudine ac mœnibus, situq; vrbis freti dicta aspernabantur; vi atq; armis adortus, expugnauit, puberibusq; interfectis præda omni militib. cõcessa, diruit muros, atq; vrbẽ incendit. Hinc metus Codrionem, satis validum & munitum oppidũ, sine certamine vt dederetur Romanis, effecit. Præsidio ibi relicto, Ilió (nomẽ propter alteram in Asia vrbẽ quam oppidum, notius) vi capitur. Reuertẽtẽ legatum ad consulem cũ satis magna præda, Athenagoras quidã regius præfectus in transitu fluminis à nouissimo agmine adortus, postremos turbauit: ad quorum clamorem, & trepidationẽ quũ reuectus equo propere legatus signa conuertisset, cõiectisq; in medium sarcinis aciem direxisset, non tulere impetum Romanorum militum regij: multi ex ijs occisi, plures capti. Legatus incolumi exercitu reducto ad cõsulem, remittitur inde extẽplo ad

XXVIII classem. Hæc satis felici expeditione bello commisso, reguli ac principes accolæ Macedonũ in castra Romana veniunt, Pleuratus Scerdileti filius, & Aminander Athamanũ rex, & ex Dardanis Bato, Longari filius. Bellum suo nomine Lõgatus cum Demetrio Philippi patre gesserat. pollicentibus auxilia respondit consul Dardanorum & Pleurati opera, quum exercitũ in Macedoniam induceret, se vsurum. Aminandro Ætolos concitandos ad bellũ

Principes accolæ Macedonum deficiunt ad Romanos.

quam præ impotenti ita est seruatū. Postero die quū primo clau- XXV
sæ fuissent portæ, deinde subito apertæ: quia præsidium Attali ab Ægina, Romaniq; ab Piræeo intrauerant vrbem, castra ab vrbe retulit rex tria ferme millia passuum. inde Eleusinū profectus, spe improuiso templi castellique, q & imminet & circumdatū est tē-

Achæi cōsultant aduersus Nabin regem.

plo, capiendi. quū haudquaquā neglectas custodias animaduertisset, & classem à Piræeo subsidio venire: omisso incœpto, Megarā, ac protinus Corinthū ducit. & quū Argis Achæorū concilium esse audisset, inopinantib. Achæis, concioni ipsi superuenit. Consultabant de bello aduersus Nabin tyrannū Lacedæmoniorū: qui translato imperio à Philopœmene ad Cycliadem, nequaquā parem, illi ducē, dilapsa cernens Achæorū auxilia, redintegrauerat bellum, agrosq; finitimorū vastabat, & iam vrbib. quoq; erat terribilis. Aduersus hunc hostem quum quantum ex quaq; ciuitatū militum conscriberetur cōsultarent: Philippus *dempturū se eis curam, quod ad Nabin & Lacedæmonios, attineret,* pollicitus: *nec tantū agros sociorū populationib prohibiturum, sed terrorē omnē belli in ipsam Laconicam, ducto eo extemplo exercitu, translaturū.* hæc oratio quū ingenti hominū assensu acciperetur: *Ita tamen æquū est,* inquit, *me vestra meis armis tutari, ne mea interim nudētur psidijs, itaq; si vobis videtur, tantum parate militū, quantum ad Oreum, & Chalcidem, & Corinthū tuenda satis sint: vt meis ab tergo tutis, securus bellū Nabidi inferam & Lacedæmonijs.* Non fefellit Achæos, quo spectasset tā

Achæos tentat Philippus illigare Romano bello.

benigna pollicitatio, auxiliumq; oblatum aduersus Lacedæmonios: id quæri, vt obsidem Achæorum iuuētutem educeret ex Peloponneso ad illigandam Romano bello gentem, & id quidē coarguere Cycliades prætor Achæorum nihil attinere ratus, id modo quum dixisset, *non licere legib. Achæorum de alijs rebus referre, q̃ propter quas conuocati essent,* decreto de exercitu parando aduersus Nabin facto, concilium fortiter ac libere habitū dimisit, inter assentatores regios ante eam diē habitus. Philippus magna spe depulsus, voluntarijs paucis militib. conscriptis, Corinthum, atq; in Atticā terram redijt. Per eos ipsos dies, quib. Philippus in Achaia XXVI

Philocles Atheniensium fines populatur.

fuit, Philocles præfectus regius ex Eubœa, pfectus cū duob. millib. Thracū Macedonumq; ad depopulandos Atheniensiū fines, è regione Eleusinis saltū Cithæronis transcēdit. inde dimidia parte militū ad prędandū passim p agros dimissa, cū parte ipse occultus loco ad insidias opportuno cōsedit, vt si ex castello ab Eleusine in pdantes suos impetus fieret, repente hostes effusos ex improuiso adoriretur. Non fefellere insidiæ. itaq; reuocatis, qui discurrerāt ad prædandū, militibus, instructisq;, ad oppugnandū castellū Eleusinē profectus, cum multis inde vulnerib. recessit, Philippoq; se venienti ex Achaia cōiunxit. Tētata & ab ipso rege oppugnatio eius castelli est sed naues Romanæ Piræeo veniētes, intromissumq; præsidiū, absistere incœpto coegerūt. Diuiso deinde exer-

citu re-

citu rex cũ parte Philoclẽ Athenas mittit, cũ parte ipse Piræeum pergit: vt dum Philocles subeundo muros, & comminãda oppugnatione cõtineret vrbe Athenienses, ipsi Piræeum leui cũ præsidio relictũ expugnãdi facultas esset. Cæterũ nihilo ei Piræi, quã Eleusinis facilior, iisdẽ ferè defendẽtibus, oppugnatio fuit. A Piræeo Athenas repente duxit inde eruptione subita peditum equitũq; inter angustias semiruti muri, q brachijs duob. Piræeum Athenis iũgit, repulsus: omissa oppugnatione vrbis, diuiso cũ Philocle rursus exercitu, ad vastãdos agros profect⁹, quũ priorẽ populationem sepulchris circa vrbẽ diruendis exercuisset; ne quid inuiolatum relinqueret, tẽpla Deûm, quæ pagatim sacrata habebant, dirui atq; incẽdi iussit. Exornata eo genere operum eximiè terra Attica, & copia domestici marmoris, & ingenijs artificũ pbuit huic furori materiam, neq; enim diruere modo ipsa tẽpla, ac simulacra euertere satis habuit: sed lapides quoq; ne integri cumularet ruinas, frangi iussit. & posteaq̃ non tã ira satiata, quã iræ exercendæ materia hæc deerat, agro hostiũ in Bœotiam excessit, *Philippus Atheniensium agros vastat, tẽplaq; diruit.*

XXVII nec aliud quicquã dignum memoria in Græcia egit. Cõsul Sulpicius eo tẽpore inter Apolloniam ac Dyrrachium ad Apsum flumẽ habebat castra: quo accersitũ T. Apustium legatum, cũ parte copiarũ ad depopulãdos hostiũ fines mittit. Apustius extrema Macedoniæ populatus Corrhago, & Gerhunio, & Orgesso castellis primo impetu captis, ad Antipatriam, in faucib. angustis sitã vrbẽ venit: ac primo euocatos principes ad colloquiũ, vt fidei Romanorũ se cõmitterent, perlicere est conatus: deinde vbi magnitudine ac mœnibus, situq; vrbis freti dicta aspernabantur; vi atq; armis adortus, expugnauit, puberibusq; interfectis præda omni militib. cõcessa, diruit muros, atq; vrbẽ incendit. Hinc metus Codrionem, satis validum & munitum oppidũ, sine certamine vt dederetur Romanis, effecit. Præsidio ibi relicto, Iliõ (nomẽ propter alteram in Asia vrbẽ quam oppidum, notius) vi capitur. Reuertẽtẽ legatum ad consulem cũ satis magna præda, Athenagoras quidã regius præfectus in transitu fluminis à nouissimo agmine adortus, postremos turbauit. ad quorum clamorem, & trepidationẽ quũ reuectus equo propere legatus signa conuertisset, cõiectisq; in medium sarcinis aciem direxisset, non tulere impetum Romanorum militum regij. multi ex ijs occisi, plures capti. Legatus incolumi exercitu reducto ad cõsulem, remittitur inde extẽplo ad

XXVIII classem. Hæc satis felici expeditione bello commisso, reguli ac principes accolæ Macedonũ in castra Romana veniunt, Pleuratus Scerdileti filius, & Aminander Athamanũ rex, & ex Dardanis Bato, Longari filius. Bellum suo nomine Lõgarus cum Demetrio Philippi patre gesserat. pollicentibus auxilia respondit consul Dardanorum & Pleurati opera, quum exercitũ in Macedoniam induceret, se vsurum. Aminandro Ætolos concitandos ad bellũ *Principes accolæ Macedonum deficiunt ad Romanos.*

quam præ impotenti ira est seruatũ. Postero die quũ primo clau- XXV
sæ fuissent portæ, deinde subito apertæ: quia præsidium Attali ab Ægina, Romaniq; ab Piræeo intrauerant vrbem, castra ab vrbe retulit rex tria ferme millia passuum. inde Eleusinũ profectus, spe improuiso templi castellique, q & imminet & circumdatũ est tẽplo, capiendi. quũ haudquaquã neglectas custodias animaduertisset, & classem à Piræeo subsidio venire: omisso incœpto, Megarã, ac protinus Corinthũ ducit. & quũ Argis Achæorũ concilium esse audisset, inopinantib. Achæis, concioni ipsi superuenit. Consultabant de bello aduersus Nabin tyrannũ Lacedæmoniorũ: qui translato imperio à Philopœmene ad Cycliadem, nequaquã parem, illi ducẽ, dilapsa cernens Achæorũ auxilia, redintegrauerat bellum, agrosq; finitimorũ vastabat, & iam vrbib. quoq; erat terribilis. Aduersus hunc hostem quum quantum ex quaq; ciuitatũ militum conscriberetur cõsultarent: Philippus *dempturũ se eis curam, quod ad Nabin & Lacedæmonios, attineret,* pollicitus: *nec tantũ agros sociorũ populationib prohibiturum, sed terrorẽ omnẽ belli in ipsam Laconicam, ducto eo extemplo exercitu, translaturũ.* hæc oratio quũ ingenti hominũ assensu acciperetur: *Ita tamen æquũ est,* inquit, *me vestra meis armis tutari, ne mea interim nudẽtur pſidijs, itaq; si vobis videtur, tantum parate militũ, quantum ad Oreum, & Chalcidem, & Corinthũ tuenda satis sint: vt meis ab tergo tutis, securus bellũ Nabidi inferam & Lacedæmonijs.* Non fefellit Achæos, quo spectasset tã benigna pollicitatio, auxiliumq; oblatum aduersus Lacedæmonios: id quæri, vt obsidem Achæorum iuuẽtutem educeret ex Peloponneso ad illigandam Romano bello gentem, & id quidẽ coarguere Cycliades prætor Achæorum nihil attinere ratus, id modo quum dixisset, *non licere legib. Achæorum de alijs rebus referre, q̃ propter quas conuocati essent,* decreto de exercitu parando aduersus Nabin facto, concilium fortiter ac libere habitũ dimisit, inter assentatores regios ante eam diẽ habitus. Philippus magna spe depulsus, voluntarijs paucis militib. conscriptis, Corinthum, atq; in Atticã terram redijt. Per eos ipsos dies, quib. Philippus in Achaia XXVI
fuit, Philocles præfectus regius ex Eubœa pfectus cũ duob. millib. Thracũ Macedonumq; ad depopulandos Atheniensiũ fines, è regione Eleusinis saltũ Cithæronis transcẽdit. inde dimidia parte militũ ad prędandũ passim p agros dimissa, cũ parte ipse occultus loco ad insidias opportuno cõsedit, vt si ex castello ab Eleusine in pdantes suos impetus fieret, repente hostes effusos ex improuiso adoriretur. Non fefellere insidiæ. itaq; reuocatis, qui discurrerãt ad prædandũ, militibus, instructisq;, ad oppugnandũ castellũ Eleusinẽ profectus, cum multis inde vulnerib. recessit, Philippoq; se venienti ex Achaia cõiunxit. Tẽtata & ab ipso rege oppugnatio eius castelli est. sed naues Romanæ Piræeo veniẽtes, intromissumq; præsidiũ, absistere incœpto coegerũt. Diuiso deinde exercitu re-

Achæi cõsultant aduersus Nabin regem.

Achæos tentat Philippus illigare Romano bello.

Philocles Atheniensium fines populatur.

citu rex cũ parte Philoclẽ Athenas mittit, cũ parte ipse Piræeum pergit: vt dum Philocles subeundo muros, & comminãda oppugnatione cõtineret vrbe Athenienses, ipsi Piræeum leui cũ præsidio relictũ expugnãdi facultas esset. Cæterũ nihilo ei Piræi, quã Eleusinis facilior, iisdẽ fere defendẽtibus, oppugnatio fuit. A Piræeo Athenas repente duxit inde eruptione subita peditum equitũq; inter angustias semiruti muri, q brachijs duob. Piræeum Athenis iũgit, repulsus: omissa oppugnatione vrbis, diuiso cũ Philocle rursus exercitu, ad vastãdos agros profect⁹, quũ priorẽ populationem sepulchris circa vrbẽ diruendis exercuisset; ne quid inuiolatum relinqueret, tẽpla Deûm, quæ pagatim sacrata habebant, dirui atq; incẽdi iussit. Exornata eo genere operum eximiẽ terra Attica, & copia domestici marmoris, & ingenijs artificũ pbuit huic furori materiam, neq; enim diruere modo ipsa tẽpla, ac simulacra euertere satis habuit; sed lapides quoq; ne integri cumularet ruinas, frangi iussit. & posteaq̃ non tã ira satiata, quã iræ exercendæ materia hæc deerat, agro hostiũ in Bœotiam excessit, nec aliud quicquã dignum memoria in Græcia egit. Cõsul Sulpicius eo tẽpore inter Apolloniam ac Dyrrachium ad Apsum flumẽ habebat castra: quo accersirũ T. Apustium legatum, cũ parte copiarũ ad depopulãdos hostiũ fines mittit. Apustius extrema Macedoniæ populatus Corrhago, & Gerhunio, & Orgessio castellis primo impetu captis, ad Antipatriam, in faucib. angustis sitã vrbẽ venit: ac primo euocatos principes ad colloquiũ, vt fidei Romanorũ se cõmitterent, pellicere est conatus: deinde vbi magnitudine ac mœnibus, situq; vrbis freti dicta aspernabantur; vi atq; armis adortus, expugnauit, puberibusq; interfectis præda omni militib. cõcessa, diruit muros, atq; vrbẽ incendit. Hic metus Codrionem, satis validum & munitum oppidũ, sine certamine vt dederetur Romanis, effecit. Præsidio ibi relicto, Iliõ (nomẽ propter alteram in Asia vrbẽ quam oppidum, notius) vi capitur. Reuertẽtẽ legatum ad consulem cũ satis magna præda, Athenagoras quidã regius præfectus in transitu fluminis à nouissimo agmine adortus, postremos turbauit. ad quorum clamorem, & trepidationẽ quũ reuectus equo propere legatus signa conuertisset, cõiectisq; in medium sarcinis aciem direxisset, non tulere impetum Romanorum militum regij. multi ex ijs occisi, plures capti. Legatus incolumi exercitu reducto ad cõsulem, remittitur inde extẽplo ad
XXVIII classem. Hæc satis felici expeditione bello commisso, reguli ac principes accolæ Macedonũ in castra Romana veniunt, Pleuratus Scerdileti filius, & Aminander Athamanũ rex, & ex Dardanis Bato, Longari filius. Bellum suo nomine Lõgatus cum Demetrio Philippi patre gesserat. pollicentibus auxilia respondit consul Dardanorum & Pleurati opera, quum exercitũ in Macedoniam induceret, se vsurum. Aminandro Ætolos concitandos ad bellũ

Philippus Atheniensium agros vastat tẽplaq; diruit.

Principes accolæ Macedonum deficiunt ad Romanos.

citu rex cũ parte Philoclẽ Athenas mittit, cũ parte ipse Piræum pergit: vt dum Philocles subeundo muros, & comminãda oppugnatione cõtineret vrbe Athenienses, ipsi Piræum leui cũ præsidio relictũ expugnãdi facultas esset. Cæterũ nihilo ei Piræi, quã Eleusinis facilior, iisdẽ fere defendẽtibus, oppugnatio fuit. A Piræeo Athenas repente duxit inde eruptione subita peditum equitũq; inter angustias semiruti muri, q brachijs duob. Piræeum Athenis iũgit, repulsus: omissa oppugnatione vrbis, diuiso cũ Philocle rursus exercitu, ad vastãdos agros profect⁹, quũ priorẽ populationem sepulchris circa vrbẽ diruendis exercuisset; ne quid inuiolatum relinqueret, tẽpla Deûm, quæ pagatim sacrata habebant, dirui atq; incẽdi iussit. Exornata eo genere operum eximiẽ terra Attica, & copia domestici marmoris, & ingenijs artificũ p̃buit huic furori materiam, neq; enim diruere modo ipsa tẽpla, ac simulacra euertere satis habuit: sed lapides quoq; ne integri cumularet ruinas, frangi iussit. & posteaq̃ non tã ira satiata, quã iræ exercendæ materia hæc deerat, agro hostiũ in Bœotiam excessit, nec aliud quicquã dignum memoria in Græcia egit. Cõsul Sulpicius eo tẽpore inter Apolloniam ac Dyrachium ad Apsum flumẽ habebat castra: quo accersitũ T. Apustium legatum, cũ parte copiarũ ad depopulãdos hostiũ fines mittit. Apustius extrema Macedoniæ populatus Corrhago, & Gerhunio, & Orgesso castellis primo impetu captis, ad Antipatriam, in faucib. angustis sitã vrbẽ venit: ac primo euocatos principes ad colloquiũ, vt fidei Romanorũ se cõmitterent, pellicere est conatus: deinde vbi magnitudine ac mœnibus, situq; vrbis freti dicta aspernabantur; vi atq; armis adortus, expugnauit, puberibusq; interfectis præda omni militib. cõcessa, diruit muros, atq; vrbẽ incendit. Hinc metus Codrionem, satis validum & munitum oppidũ, sine certamine vt dederetur Romanis, effecit. Præsidio ibi relicto, Iliõ (nomẽ propter alteram in Asia vrbẽ quam oppidum, notius) vi capitur. Reuertẽtẽ legatum ad consulem cũ satis magna præda, Athenagoras quidã regius præfectus in transitu fluminis à nouissimo agmine adortus, postremos turbauit. ad quorum clamorem, & trepidationẽ quũ reuectus equo propere legatus signa conuertisset, cõiectisq; in medium sarcinis aciem direxisset, non tulere impetum Romanorum militum regij. multi ex ijs occisi, plures capti. Legatus incolumi exercitu reducto ad cõsulem, remittitur inde extẽplo ad classem. Hæc satis felici expeditione bello commisso, reguli ac principes accolæ Macedonũ in castra Romana veniunt, Pleuratus Scerdileti filius, & Aminander Athamanũ rex, & ex Dardanis Bato, Longari filius. Bellum suo nomine Lõgarus cum Demetrio Philippi patre gesserat. pollicentibus auxilia respondit consul Dardanorum & Pleurati opera, quum exercitũ in Macedoniam induceret, se vsurum. Aminandro Ætolos concitandos ad bellũ attribuit

Philippus Atheniensium agros vastat tẽplaq; diruit.

XXVII

Principes accolæ Macedonum deficiunt ad Romanos.

XXVIII

attribuit. Attali legatis (nam ij quoque per id tempus venerant) mandat, *vt Æginæ rex, vbi hybernabat, classem Romanā operiretur: qua adiuncta, bello maritimo, sicut ante, Philippum vrgeret.* Ad Rhodios quoq; missi legati, *vt capesserent partē belli.* Nec Philippus segnius (iā enim in Macedoniam peruenērat) apparabat bellum. filium Persea, puerum admodum, datis ex amicorum numero, qui ætatem eius regerent: cum parte copiarum ad obsidendas angustias, quæ ad Pelagoniam sunt, mittit. Sciathum, & Peparethum, haud ignobiles vrbes, ne classi hostium prædæ ac præmio essent, diruit. Ad Aetolos mittit legatos, ne gens inquieta aduentu Romanorum fidem mutaret. Cōcilium Ætolorum statuta die, quod

Panætolium. Panætolium vocant, futurum erat. huic vt occurrerent, & legati regis iter accelerarunt, & ab consule missus L. Furius Purpurio legatus venit. Atheniensium quoq; legati ad id concilium occurrerunt. Primi Macedones, cum quibus recentissimum fœdus erat, auditi sunt. qui *nulla noua re nihil se noui habere, quod afferrēt,* dixerunt: *quibus enim de caussis, experta inutili societate Romana, pacem cū*

Legatus Philippi ad Ætolos. *Philippo fecissent, compositam semel seruare eos debere. An imitari,* inquit vnus ex legatis, *Romanorum licentiam, an leuitatē dicam, mauultis? qui quū legatis vestris Romæ respōderi ita iussissent: quid ad nos venitis Ætoli, sine quorum auctoritate pacē cum Philippo fecistis? ijdem nunc, vt bellum secum aduersus Philippum geratis, postulant: & antea propter vos, & pro vobis arma sumpta aduersus eum simulabant: nunc vos in pace esse cū Philippo prohibent. Messanæ vt auxilio essent, primo in Siciliam conscenderunt: iterum, vt Syracusas oppressas ab Carthaginensibus in libertatē eximerent. Et Messanam & Syracusas, & totā Siciliam ipsi habent, vectigalemq; prouinciam securibus & fascib. subiecerunt: Scilicet sicut vos Naupacti legib. vestris per magistratus à vobis creatos cōcilium habetis, socium hostemq; libere, quē velitis, lecturi pacē ac bellum arbitrio habituri vestro: sic Siculorū ciuitatib. Syracusas, aut Messanam, aut Lilybaeum indicitur. concilium prætor Romanus cōuentus agit: eo imperio euocati cōueniunt: excelso in suggestu superba iura reddentē, stipatū lictorib. vident: virgas tergo, secures ceruicib. imminēt: & quotānis alium atq; alium dominū sortiuntur. Nec id mirari debēt, aut possunt: quum Italiæ vrbes, Rhegium, Tarentū, Capuam, ne finitimas nominem, quarū ruinis creuit vrbs Roma, eiusdē subiectas videant imperio. Capua quidem sepulchrum ac monumētum Campani populi, elato & extorri eiecto ipso populo, superest vrbs trunca sine senatu, sine plebe, sine magistratib. prodigium, relicta crudelius habitanda, quā si deleta foret. Furor est, si alienigenæ homines plus lingua & morib. & legib. quā maris terrarumq; spacio discreti, hæc tenuerint, sperare quicquā eodem statu mansurum. Philippi regnū officere aliquid videtur libertati vestræ: qui quū merito vestro vobis infestus esset, & nihil à vobis vltra quam pacem petijt, fidemq; hodie pacis pactæ desiderat? Assuefacite ijs terris legiones externas, & iugum accipite: sero ac nequicquam,*

quum

quum dominum Romanũ habebitis, socium Philippum quæretis. Ætolos: Acarnanas, Macedonas eiusdẽ linguæ homines, leues ad tempus orta causa disiungunt, coniunguntq́; : cum alienis, cum barbaris æternum omnibus Græcis bellum est, eritque. natura enim, quæ perpetua est, non mutabilibus in diem caussis, hostes sunt. sed vnde cœpit oratio mea, ibi desines. Hoc eodem loco iidem homines de eiusdem Philippi pace triennio antè decreuistis, iisdem improbantib. eam pacem Romanis, qui nunc pactam & compositam turbare volunt. in qua consultatione nihil for-
XXX tuna mutauit: cur vos mutetis, non video. Secundum Macedo- Atheniensium legati
nas, ipsis Romanis ira concedentibus iubentibusque, Athenien- ad Ætolos.
ses, qui fœda passi, iustius in crudelitatem sæuitiamque regis inuehi poterant, introducti sunt. Deplorauerunt vastationem populationemque miserabilem agrorum. Neque id se queri, quod hostilia ab hoste passi forent. esse enim quædam belli iura: quæ vt facere, ita pati sit fas. sata exuri, dirui tecta, prædas hominum pecorumque agi, misera magis, quam indigna patienti esse. Verum enimuero id se queri, quod is qui Romanos alienigenas & barbaros vocet, adeo omnia simul diuina humanaq́; iura polluerit, vt priore populatione cum infernis Diis, secunda cum superis bellum nefarium gesserit: omnia sepulchra monumentaq́; diruta esse in finibus, omnium nudatos manes, nullius ossa terra tegi: delubra sibi fuisse, quæ quondã pagatim habitantes in paruis illis castellis vicisq́; consecrata, ne in vnam vrbem quidem contributi maiores sui deserta reliquerint. circa ea omnia templa Philippum infestos circumtulisse ignes: semiusta & truncata simulacra Deûm, inter prostratos iacere postes templorum. Qualem terram Atticam fecerit, exornatam quondam, opulentamque: talem eum, si liceat, Ætoliam, Græciamque omnem facturũ. Vrbis quoque suæ similem deformitatem futuram fuisse, nisi Romani venissent. eodem enim scelere vrbem colentem hos Deos, præsidemq́; arcis Mineruam petitam, eodem Eleusine Cereris templum, eodem Piræei Iouem Mineruamque. sed ab eorum non templis modo, sed etiã mœnibus vi atque armis repulsum, in ea delubra, quæ sola religione tuta fuerint, sæuisse. Itaq; se orare atque obsecrare
Ætolos, vt miserti Atheniensium, ducib. Diis immortalibus, deinde Ro-
XXXI manis, qui secundum Deos plurimum possint, bellum susciperent. Tum Romanus
Romanus legatus: Totam orationis meæ formã Macedones primum, legatus ad
deinde Athenienses mutarunt: nã & Macedones, quũ ad conquerendas Ætolos.
Philippi iniurias in tot socias nobis vrbes venissem, vltro accusando Romanos, defensionem vt accusatione potiorem haberem, effecerunt: & Athenienses in Deos superos inferosq́; nefanda atque inhumana scelera eius referendo, quid mihi aut cuiquã reliquerunt, quod obiicere vltra possim? Eadem Chios, Abydenos: Æneos, Maronitas, Thasios, Parios, Samios, Larissenses, Messenios: hinc ex Achaia existimate queri grauiora etiam acerbioraque eos, quibus nocendi maiorem facultatem habuit. Nã quod ad ea attinet, quæ nobis obiecit: nisi gloria digna sunt, fateor ea defendi non posse, Rhegiũ, & Capuã, & Syracusas nobis obiecit. Rhegiũ

Pyrrhi bello legio à nobis, Rheginis ipsis vt mitteremus orantib. in præsidium missa, vrbem ad quam defendendã missa erat, per scelus possedit, cõprobauimus ergo id facinus? An bello persecuti sceleratam legionem in potestatem nostram redactam, tergo & ceruicibus pœnas sociis pendere quum coegissemus, vrbẽ, agros, suaque omnia cum libertate, legibusque Rheginis reddidimus? Syracusanis oppressis ab externis tyrãnis, quod indignius esset, quum tulissemus opẽ, & fatigati prope per triennium terra marique, vrbe munitissima oppugnanda essemus: quum iam ipsi Syracusani seruire tyrannis. quã capi à nobis mallent; captã iisdem armis, & liberatam vrbem reddidimus. neque inficias imus, Siciliam prouinciam nostrã esse: & ciuitates quæ in parte Carthaginensium fuerunt, & vno animo cum illis aduersus nos bellum gesserunt, stipẽdiarias nobis, ac vectigales esse, quin contra hoc, & vos & omnes gentes scire volumus, pro merito cuique erga nos fortunam esse. An Campanorum pœnæ, de qua neque ipsi quidem queri possunt, nos pœniteat? Hi homines, quum pro iis bellum aduersus Samnites per annos prope septuaginta, cum magnis nostris cladib. gessissemus: ipsos fœdere primum, deinde connubio, atque inde cognationibus, postremo ciuitate nobis coniunxissemus: tempore nostro aduerso primi omnium Italiæ populorum, præsidio nostro fœde interfecto, ad Annibalem defecerunt: deinde indignati se obsideri à nobis, Annibalem ad oppugnandam Romam miserunt. Horum si neque vrbs ipsa, neque homo quisquam superesset, quis durius quã pro merito ipsorum statutum indignari posset? Plures sibimet ipsi conscientia scelerum mortem consciuerunt, quã à nobis supplicio affecti sint. ceteris ita oppidum, ita agros ademimus, vt agrum locumque ad habitandum daremus: vrbem innoxiã stare incolumem pateremur, vt qui hodie videat eam, nullum oppugnatæ captæve ibi vestigium inueniat. Sed quid ego Capuam dico? quum Carthagini victæ pacem ac libertatem dederimus? magis illud est periculũ: ne nimis facile victis ignoscendo, plures ob idipsum ad experiẽdam aduersus nos fortunã belli incitemus. Hæc pro nobis dicta sint, hæc aduersus Philippum: cuius domestica parricidia, & cognatorum amicorumque cædes, & libidinem inhumaniorem prope quã crudelitatem vos, quo propiores Macedoniæ estis, melius nostis. Quod ad vos attinet Ætoli, nos pro vobis bellum suscepimus aduersum Philippum. vos sine nobis cũ eo pacem fecistis. & forsitan dicatis: bello Punico occupatis nobis, coactos metu vos leges pacis ab eo, qui tum plus poterat accepisse: & nos quũ alia maiora vrgerent, depositum à vobis bellum, & ipsi omisimus. Nunc & nos Deûm benignitate Punico perfecto bello, totis virib. nostris in Macedoniam incubuimus: & vobis restituendi vos in amicitiã societatemque nostram fortuna oblata: nisi perire cum Philippo, quã vincere cum Romanis mauultis. Hæc dicta ab Romano quum essent, inclinatis omnium animis ad Romanos, Damocritus prætor Ætolorum, pecunia, vt fama est, ab rege accepta, nihil aut huic aut illi parti assẽsus: *rem magni discriminis consiliis nullam esse tam inimicam, quam celeritatem, dixit. celerem enim pœnitentiam, sed eandem seram atque inutilem*

Damocriti prætoris Ætolorũ sententia. XXX. II

inutile equi: cum præcipitata raptim consilia neq; reuocari, neq; in integrum restitui possint. deliberationis a. eius, cuius ipse maturitatem exspectandam putaret, tempus ita iam nunc statui posse, quum legibus cautū esset, ne de pace belloue, nisi in Panætolico, & Pylaico concilio ageretur, decernerēt extēplo, vt prætor sine fraude, quū de bello aut de pace agere velit, aduocet conciliū, & quod tum referatur decernaturq;, vt perinde ius ratumq; sit, ac si in Panætolico, aut Pylaico cōcilio actū esset. Dimissis ita suspensa re legatis, *egregiè consultum genti* aiebat, *nam vtrius partis melior fortuna belli esset, ad eius societatem inclinaturos.*

Philippi in apparatu bellico diligentia.

XXXIII Hæc in concilio Ætolorum acta. Philippus impigre terra mariq; parabat bellum: nauales copias Demetriadem in Thessalia contrahebat. Attalū, Romanamq; classem principio veris ab Ægina ratus moturos: nauibus maritimæque oræ præfecit Heraclidem, quem & ante præfecerat. ipse terrestres copias comparabat, magna se duo auxilia detraxisse Romanis credens, ex vna parte Ætolos, ex altera Dardanos, faucib. ad Pelagoniam à filio Perseo interclusis. Ab cōsule nō parabatur, sed gerebatur iam bellum: per Dassaretiorum fines exercitum ducebat, frumentum quod ex hybernis extulerat, integrum vehēs, quod in vsum militi satis esset, prædantibus agri, oppida viciq; partim volūtate, partim metu se tradebant: quædam vi expugnata: quædā deserta, in montes propinquos refugientib. barbaris, inueniebantur. Ad Lyconi statiua posuit ꝓpe flumen Beuū: inde frumentatū circa horrea Dassaretiorum mittebat. Philippus consternata quidem omnia circa, pauoremque ingentē hominū cernebat, sed parum gnarus q̄ partē petisset. Consul alā equitum ad explorādum, quonam hostes iter intendissent, misit. Idem error apud consulem erat. mouisse ex hybernis regem sciebat, quam regionem petisset ignorās. is quoque speculatū miserat equites. Hę duę alę ex diuerso, quū diu incertis itineribus vagatæ per Dassaretios essent, tandem in vnum iter conuenerunt. neutros fefellit, vt fremitus procul hominum equorumq; exauditus est, hostes appropinquare. itaq; priusquā in cōspectum venirent, equos armaq; expedierant. nec mora, vbi primum hostē videre, concurrendi facta est. Forte & numero, & virtute, vtpote lecti vtrimq;, haud impares, æquis viribus per aliquot horas pugnarunt: fatigatio ipsorum equorumq; incerta victoria diremit prælium. Macedonū quadraginta equites, Romanorū quinq; & triginta ceciderūt. Neq; eo magis explorati quicquā, in qua regione castra hostiū essent, aut illi ad regē, aut hi ad consulē retulerunt. per transfugas cognitum est, quos leuitas ingeniorum ad cognoscendas hostium res in omnib. bellis præbet.

Sulpicius Cos. Dassaretiorū fines populatur.

Romanorum & Philippi exploratores manus conserunt.

XXXIV Philippus aliquid & ad charitatē suorum, & vt promptius pro eo periculum adirent, ratus ꝓfecturum se, si equitum, qui ceciderāt, in expeditione, sepeliendorum curā habuisset: *afferri eos in castra iussit, vt cōspiceretur ab omnibus funeris honos.* Nihil tam incertum,

nec tam inæstimabile est, quam animi multitudinis. quod promptiores ad subeundam omnem dimicationẽ videbãtur facturum,
Macedonum pauor conspectu suorum vulneribus. id metum pigritiamque ineussit. nam qui hastis sagittisque, & rara lanceis vulnera facta vidissent, cum Græcis Illyrijsque pugnare assueti: posteaq̃ gladio Hispaniensi detruncata corpora brachijs abscissis, aut tota ceruice desecta, diuisa à corpore capita, patẽtiaque viscera, & fœditatem aliã vulnerum viderunt: aduersus quæ tela quosq; viros pugnandũ esset, pauidi vulgo cernebant. ipsum quoque regem terror cœpit, nondum iusto prælio cum Romanis congressum. itaq; reuocato filio, præsidioque quod in Pelagoniæ faucib. erat, vt ijs copijs suas augeret, Pleurato Dardanisque iter in Macedoniam patefecit. Ipse cum viginti millib. peditum, quatuor millibus equitum, ducibus transfugis ad hostem profectus, paulo plus ducentis passibus à castris Romanis tumulum propinquum Athaco, fossa ac vallo cõmuniuit: ab subiecta cernens Romana castra, *admiratus esse dicitur, & vniuersã speciẽ castrorum, & descripta suis quæq; partib. tum tendentium ordine, tum itinerũ interuallis: & negasse barbarorum ea castra vlli videri posse.* Biduum Cõsul & rex, alter alterius conatus exspectantes, continuere suos intra vallum. tertio die Romanus omnes copias in aciem eduxit. Rex XXXV
vero tam celerem aleam vniuersi certaminis timens, quadringẽtos Triballos (Illyricorũ id, sicut alio diximus loco, est genus) & Cretenses trecentos, addito ijs peditib. pari numero equitũ cum duce Athenagora, vno ex purpuratis, ad lacessendos hostiũ equites misit. Ab Romanis quum aberat acies eorum paulo plus quingẽtos passus, velites & equitum duæ ferme alæ emissæ: vt numero quoq; eques pedesq; hostem æquarent. Credidere regij genus
Leuia certamina inter Cos. & Philippum. pugnæ cui assueuerant, fore, vt equites inuicem insequentes refugientesque, nunc telis vterentur, nunc terga darent: Illyriorum velocitas ad excursiones, & impetus subitos vsui esset: Cretenses in inuehentem se effuse hostem sagittas conijcerent. Turbauit hunc ordinem pugnandi non acrior, quam pertinacior impetus Romanorum. nam haud secus, quam si tota acie dimicatẽt, & velites emissis hastis cominus gladijs rem gerebant: & equites vt semel in hostem euecti sunt, stantib. equis, partim ex ipsis equis, partim desilientes immiscentesq; se peditibus pugnabant. ita nec eques regius equiti par erat, insuetus ad stabilem pugnã: nec pedes concursator, & vagus, & prope seminudus genere armorum veliti Romano parmã gladiumque habenti, pariterq; & ad se tuendum, & ad hostem petendum armato. non tulere itaque dimicationẽ, nec alia re quam velocitate tutantes se, in castra refugerũt. Vno deinde intermisso die, quũ omnib. copiis equitũ leuisq; XXXVI
armaturæ pugnaturus rex esset, nocte cetratos, quos peltastas vocãt, loco opportuno inter bina castra in insidijs abdiderat. præceperatq; Athenagoræ & equitib. *vt si aperto prælio procederet res, vterẽtur fortunæ*

fortuna: si minus, cedēdo sensim ad insidiarum locum hostem pertraherent, & equitatus quidem cessit. duces cetratæ cohortis, non satis exspectato signo ante tempus excitatis suis, occasionem bene gerēdæ rei amisere. Romanus & aperto prælio victor, & tutus á fraude insidiarum in castra sese recepit. Postero die omnib. copiis cōsul in aciē descēdit, ante prima signa locatis elephātis: quo auxilio tum primum Romani, quia captos aliquot bello Punico habebant, vsi sunt, vbi latentem intra vallum sensit, *exprobrās metum* successit. Posteaquam ne tum quidem potestas pugnandi dabatur, quia ex tam propinquis stationibus parum tuta frumētatio erat, dispersos milites per agros equitib. extemplo inuasuris: octo ferme inde millia interuallo tutiorem frumentationē habiturus, castra ad Octolophum (id est loco nomen) mouit. Quum in propinquo agro frumētarentur Romani, primo rex intra vallum suos tenuit, vt cresceret simul & negligētia cum audacia hosti, vbi effusos vidit, cū omni equitatu, & Cretēsium auxiliarib. quantum equitē velocissimi pedites cursu æquare poterant, citato ꝑfectus agmine, inter castra Romana & frumētatores cōstituit signa. inde copiis diuisis partim ad consectandos vagos frumentatores emisit, dato signo, *ne quem viuum relinquerent*: cum parte ipse substitit, itineraq;, quib. ad castra recursuri videbantur hostes, obsedit. Iam passim cędes ac fuga erat, nec dum quisquā in castra Romana nuncius cladis peruenerat: quia refugientes in regiā stationē incidebant: & plures ab obsidentib. vias, quam ab emissis ad cædem interficiebantur. tandem inter medias hostium stationes elapsi quidam trepidi tumultum magis, quam certum nuncium intulerunt castris. Consul equitib. iussis qua quisque posset, opem ferre laborantibus: ipse legiones è castris educit: & agmine quadrato ad hostem ducit. Dispersi equites per agros quidem aberrarunt, decepti clamoribus alijs ex alio existentib. loco, pars obuios habuerunt hostes. pluribus locis simul pugna cœpit. Regia statio atrocissimum prælium edebat. nam & ipsa multitudine equitum peditumq; propè iusta acies erat: & Romanorum, quia medium obsederat iter, plurimi in eā inferebantur. Eo quoque superiores Macedones erant, quod & rex ipse hortator aderat, & Cretensium auxiliares multos ex improuiso vulnerabant, conferti ꝑparatiq; in dispersos & effusos pugnantes. Quod si modum in insequendo habuissent, non in præsentis modo certaminis gloriā, sed in summā etiā belli profectum foret: nunc auiditate cædis intemperantius insecuti, in prægressas cum tribunis militū cohortes Romanas incidêre. & fugiens eques vt primo signa suorum vidit, conuertit in effusum hostē equos; versaque momento tēporis fortuna pugnæ est, terga dantib. qui modo secuti erant. multi cominus congressi, multi fugientes interfecti. nec ferro tantum periere, sed in paludes quidam coniecti profundo limo cum ipsis equis

Philippus Romanos frumentatores intercipit.

XXXVII

Philippus fere capitur.

hausti sunt. Rex quoque in periculo fuit: nam ruente saucio equo præceps ad terram datus, haud multum abfuit, quin iacens opprimeretur. saluti fuit eques, qui raptim ipse desiluit, pauidumq; regē in equum subiecit. ipse quū pedes æquare cursu fugientes non posset equites, ab hostib. ad casum regis cōcitatis cōfossus perijt. Rex circūuectus paludes peruias inuiasq; trepida fuga, in castra tandem, iam desperantib. plerisq; incolumem euasurum, peruenit. Ducenti Macedonū equites eo prælio periere, centum ferme capti, LXXX admodum ornati equi, spoliis simul armorum relatis, abducti. Fuerunt, qui hoc die regem temeritatis, consulem segnitiæ accusarent. *nam & Philippo quiescendum fuisse, quum paucis diebus hostes exhausto circa omni agro ad vltimum inopiæ vēturos sciret: & consulem quum equitatum hostium leuemque armaturam fudisset, ac prope regem ipsum cepisset, protinus ad castra hostiū ducere debuisse. nec enim mansuros ita perculsos hostes fuisse, debellariq; momento temporis potuisse.* Id dictū, quam re, vt pleraque facilius nam si omnib. peditum quoq; copiis rex cōgressus fuisset, forsitan inter tumultum, quum omnes victi metuq; perculsi ex prælio intra vallum, protinus inde superuadentem munimenta victorem hostem fugerent, exui castris potuerit rex. quum vero integræ copiæ peditum in castris mansissent, stationes ante portas, præsidiaq; disposita essent, quid, nisi vt temeritatem regis effuse paulo ante secuti perculsos equites imitaretur, profecisset? neque n. ne regis quidem primum consilium, quo impetum in frumentatores palatos per agros fecit, reprehendendū foret, si modum prosperæ pugnæ imposuisset. Eo quoq; minus est mirū, tentasse eum fortunam: ꝙ fama erat, *Pleuratum, Dardanosque ingentibus copiis profectos domo, iam in Macedoniam transcendisse*: quibus si vndique circumuentus copijs foret, sedentem Romanum debellaturum, credi poterat. Itaque secundum duas aduersas equestres pugnas multo minus tutam moram in ijsdem statiuis fore Philippus ratus, quum abire inde, & fallere abiēs hostem vellet, caduceatore sub occasum solis ad consulem misso, qui *inducias ad sepeliendos equites* peteret, frustratus hostem secunda vigilia, multis ignibus per tota castra relictis, silenti agmine abijt. Corpus iam curabat Consul, quum *venisse caduceatorem, & quid venisset*, nunciatum est. Responso tātū dato, *mane postero die fore copiam conueniendi*, id ꝙ quæsitū erat, nox, dieiq; insequentis pars ad præcipiendum iter Philippo data est. montes, quam viam non ingressurum graui agmine Romanum sciebat, petit. Consul prima luce caduceatore datis inducijs dimisso haud ita multo post abisse hostē quum sensisset, ignarus qua sequeretur, ijsdē statiuis frumentando dies aliquot consumpsit. Struberam deinde petit, atque ex Pelagonia frumentum, ꝙ in agris erat, conuexit. inde ad Pluinam est progressus, nondum comperto, quam regionem hostes petissent. Philippus quum primo

Philippus nocte discedit.

(margin: XXXVIII. … XXXIX)

primo ad Bruannam stativa habuisset, profectus inde transuersis limitibus, terrorem præbuit subitum hosti. mouere itaq; ex Pluuina Romani: & ad Osaphagum flumẽ posuerunt castra. Rex haud procul inde & ipse vallo super ripam amnis ducto (Erigonum incolæ vocant) consedit. inde satis comperto *Eruduam petituros Romanos*, ad occupandas angustias, ne superare hostes arctis faucib. inclusum aditum possent, præcessit. ibi alia vallo, alia fossa, alia lapidum congerie, vt pro muro essent: alia arborib. obiectis, ita vt locus postulabat, aut materia suppeditabat, opere permunijt, atque (vt ipse rebatur) viam suapte natura difficilem, obiectis per omnes trãsitus operib. inexpugnabilem fecit. Erant pleraq; syluestria circa, incommoda phalangi maxime Macedonum: quæ, nisi vbi prælongis hastis velut vallum ante clypeos obiecit; (quod vt fiat, libero campo opus est) nullius admodum vsus est. Thracas quoque romphææ, ingentis & ipsæ longitudinis, inter obiectos vndiq; ramos impediebant. Cretensium vna cohors non inutilis erat: sed quę quoque ipsa, vt si quis impetum faceret, in patentem vulneri equum, equitemq; sagittas conijcere poterat: ita aduersus scuta Romana nec ad traijciendum satis magnam vim habebat, nec aperti quicquam erat, quod peteret. Itaque id vt vanum teli genus senserunt esse, saxis passim tota valle iacentib. incessebant hostem. ea maiore cum sonitu, quam vulnere vllo, pulsatio scutorum, parumper succedentes Romanos tenuit. Deinde iis *Romani* quoque spretis, partim testudine facta per aduersos vadũt hostes: *deturbant* partim breui circuitu quũ in iugum collis euasissent, trepidos ex *ex angu-* præsidiis stationibusq; Macedonas deturbãt: &, vt in locis impe- *stiis Mace-* ditis difficili fuga, plerosq; etiam obtruncant. ita angustiæ mino- *dones.* re certamine, quam quod animis proposuerant, superatæ: & in Eruduam peruentum; vbi peruastatis passim agris, in Elimeam se recepit. inde impetum in Orestidem fecit: & oppidum Celetrum est aggressus, in peninsula situm. lacus mœnia cingit: angustis

XL faucibus vnum ex continenti iter est. Primo situ ipso freti, clausis portis imperium abnuere: deinde postquam signa ferri, ac testudine succedi ad portam, obsessasque fauces agmine hostium viderunt, priusquam experirentur certamen, metu in deditionẽ *Celetrum* venerunt. Ab Celetro in Dassaretios processit: vrbemque Pelium *deditur,* vi cepit. seruitia inde cum cetera præda abduxit, & libera capita *& Pelium* sine pretio dimisit: oppidumque iis reddidit, præsidio valido im- *vi capi-* posito: nam & sita opportune vrbs erat ad impetus in Macedo- *tur.* niam faciendos. Ita peragratis hostium agris, consul in loca pacata ad Apolloniam, vnde orsus bellum erat, copias reduxit. Philippum auerterant Ætoli, & Athamanes, & Dardani, & tot bella repente alia ex aliis locis exorta. Aduersus Dardanos iam recipientes ex Macedonia sese, Athenagorã cũ expeditis peditib. ac maiore parte equitatus misit, iussum *instare ab tergo abeuntibus, & carpendo*

Ætolos ad arma contra Philippum concitat Damocritus.

carpēdo postremum agmen, segniores eos ad mouendos domo exercitus efficere. Ætolos Damocritus prætor, qui moræ ad decernendū bellum ad Naupactum auctor fuerat, idē proximo concilio ad arma conciuerat: post famam equestris ad Octolophum pugnæ, Dardanorumque & Pleurati cum Illyrijs transitum in Macedoniā, ad hæc classis Romanę aduentum in Oreum, & super circumfusas tot Macedoniæ gentes, maritimam quoque instantem obsidionem. Hæ causæ Damocritum Ætolosq; restituerant Romanis. & Amynandro rege Athamanum adiuncto profecti, Cercinū obsedêre. Clauserant portas, incertum vi, an voluntate: quia regium habebant præsidium. ceterum intra paucos dies captum est Cerciniū atque incēsum. qui superfuerant è magna clade, liberi seruiq; inter cæterā prædā abducti. Is timor omnes, qui circumcolunt Bœben paludem, relictis vrbibus, mōtes coegit petere, Ætoli inopia prædæ inde auersi, in Perrœbiā ire pergunt. Cyretias ibi vi capiunt, fœdeque diripiunt: qui Mallœam incolunt, voluntate in deditionem societatemque accepti. Ex Perrœbia Gomphos petendi Aminander auctor erat: & imminet Athamania huic vrbi, videbaturque expugnari sine magno certamine posse. Ætoli campos Thessaliæ opimos ad prædam petiere, sequente, q̄q̄ non probante, Aminandro, nec effusas populationes Ætolorum, nec castra, quo sors tulisset loco, sine vllo discrimine ac cura muniendi posita. itaque ne temeritas eorum, negligentiaque, sibi ac suis etiam cladis alicuius causa esset, quum campestrib. locis subijciētes eos castra Phecado vrbi videret, ipse paulo plus quingentorum passuum inde tumulū suis, q̄uis leui munimento tutum, cepit. Quū Ætoli, nisi quod populabantur, vix meminisse viderentur se in hostium agro esse: alij palati semiermes vagarentur, alii in castris sine stationib. per somnum vinumque dies noctib. æquarent. Philippus inopinantibus aduenit, quem quum adesse refugientes ex agris quidā pauidi nunciassent, trepidare Damocritus, ceterique duces. & erat forte meridianum tempus, quo plerique graues cibo sopiti iacebant. excitare igitur alii alios, iubere *arma capere*, alios dimittere ad reuocandos, qui palati per agros prædabātur, tantaque trepidatio fuit, vt sine gladiis quidā equitum exirēt, loricas pleriq; non induerent, ita raptim educti, quū vniuersi sexcentorum ægre simul equites peditesq; numerum explessent. incidunt in regium equitatum, numero, armisque præstantem. itaque primo impetu fusi, vix tentato certamine turpi fuga repetunt castra. cæsi, captique quidam, quos equites ab agmine fugientium interclusere. Philippus suis iam vallo appropinquantib. receptui cani iussit. fatigatos enim equos, virosq; non tam prælio, quam itineris simul longitudine, simul præpropera celeritate habebat. itaque turmatim equites, inuicemque *manipulos leuis armaturæ aquatū ire, & prandere iubet*; alios in statione armatos retinet, operiens

XLI (beside "Hæ causæ Damocritum…")

XLII (beside "cani iussit…")

tiens agmen peditum tardius ductũ propter grauitatẽ armorum. quod vbi aduenit, & ipſis imperatum, *vt ſtatutu ſignu, armiſq́; ante ſe poſitis, raptim cibum caperẽt, binu, terniuve ſummum ex manipulu aquandi cauſa miſſis:* interim eques cum leui armatura paratus, inſtructuſq; ſtetit, ſi quid hoſtis moueret. Ætoli (iam enim & q̃ per agros multitudo ſparſa fuerat, receperat ſe in caſtra) vt defen- *Ætoli caſtru exuti.*
ſuri munimenta, circa portas vallumq; armatos diſponunt, dum quietos hoſtes ipſi feroces ex tuto ſpectabant. poſteaquam mota ſigna Macedonum ſunt, & ſuccedere ad vallũ parati atq; inſtructi cœpere, omnes repente relictis ſtationib. per auerſam partem caſtrorum ad tumulum, ad caſtra Athamanum perfugiunt. multi in hac quoque tam trepida fuga capti, cæſique ſunt Ætolorum. Philippus ſi ſatis diei ſupereſſet, nõ dubius quin Athamanes quoque exui caſtris potuiſſent, die per prœlium, deinde per direptionem caſtrorum abſumpto, ſub tumulo in proxima planitie conſedit, prima luce inſequentis diei hoſtem aggreſſurus. Sed Ætoli eodem pauore, quo ſua caſtra reliquerãt, nocte proxima diſperſi fugerunt. Maxime vſui fuit Aminãder, quo duce Athamanes itinerum periti ſummis montibus per colles ignotos ſequentib. eos hoſtib. in Ætoliam perduxerunt. non ita multos in diſperſa fuga error intulit in Macedonum equites, quos luce prima Philippus, vt deſertum tumulum vidit, ad carpendum hoſtium agmẽ miſit.

XLIII Per eos dies & Athenagoras regius præfectus Dardanos recipẽtes *Athenagoras Dardanos adoritur.*
ſe in fines adeptus, poſtremũ agmen primo turbauit. dein poſteaquã Dardani conuerſis ſignis direxere aciem, æqua pugna iuſto prœlio erat. vbi rurſus procedere Dardani cœpiſſent, equite & leui armatura regii nullum talis auxilij genus habentes, Dardanos oneratos immobilib. armis vexabant, & loca ipſa adiuuabant. Occiſi perpauci ſunt, plures vulnerati, captus nemo, quia non excedunt temerè ordinibus ſuis, ſed confertim & pugnant & cedunt. Ita damna Romano accepta bello, duabus per opportunas expeditiones coercitis gentib. reſtituerat Philippus incœpto forti, nõ proſpero ſolũ euentu. Minuit deinde ei fortè oblata res hoſtium Ætolorum numerum. Scopas princeps gentis ab Alexandria magno cum pondere auri ab rege Ptolemæo miſſus, ſex millia peditum, & equites mercede conductos Ægyptum auexit. nec ex iuuentute Ætolorum quemquam reliquiſſet, ni Damocritus nunc belli quod inſtaret, nunc futuræ ſolitudinis admonens, (incertũ cura gentis, an vt aduerſaretur Scopæ, parũ donis cultus) partem iuniorum caſtigando domi cõtinuiſſet. Hæc ea æſtate ab Roma-

XLIV nis, Philippoque geſta erant. Claſſis à Corcyra eiuſdem principio æſtatis cũ L. Apuſtio legato profecta, Malea ſuperata, circa Scyllæum agri Hermionici Attalo regi coniuncta eſt. Tũ vero Atheniensium ciuitas, cui odio in Philippũ per metum iam diu moderata erat, id omne in auxilij præſentis ſpem effundit. Nec vnquã

ibi de-

tiens agmen peditum tardius ductũ propter grauitatẽ armorum. quod vbi aduenit, & ipsis imperatum, *vt statutis signis, armisq; ante se positis, raptim cibum caperẽt, binis, ternisve summum ex manipulis aquandi causa missis*: interim eques cum leui armatura paratus, instructusq; stetit, si quid hostis moueret. Ætoli (iam enim & q̃ per agros multitudo sparsa fuerat, receperat se in castra) vt defensuri munimenta, circa portas vallumq; armatos disponunt, dum quietos hostes ipsi feroces ex tuto spectabant. posteaquam mota signa Macedonum sunt, & succedere ad vallũ parati atq; instructi cœpere, omnes repente relictis stationib. per auersam partem castrorum ad tumulum, ad castra Athamanum perfugiunt. multi in hac quoque tam trepida fuga capti, cæsique sunt Ætolorum. Philippus si satis diei superesset, nõ dubius quin Athamanes quoque exui castris potuissent, die per prœlium, deinde per direptionem castrorum absumpto, sub tumulo in proxima planitie consedit, prima luce insequentis diei hostem aggressurus. Sed Ætoli eodem pauore, quo sua castra reliquerãt, nocte proxima dispersi fugerunt. Maxime vsui fuit Aminãder, quo duce Athamanes itinerum periti summis montibus per colles ignotos sequentib. eos hostib. in Ætoliam perduxerunt. non ita multos in dispersa fuga error intulit in Macedonum equites, quos luce prima Philippus, vt desertum tumulum vidit, ad carpendum hostium agmẽ misit.

Ætoli castris exuti.

XLIII Per eos dies & Athenagoras regius præfectus Dardanos recipiẽtes se in fines adeptus, postremũ agmen primo turbauit. dein postea quã Dardani conuersis signis direxere aciem, æqua pugna iusto prœlio erat. vbi rursus ꝓcedere Dardani cœpissent, equite & leui armatura regii nullum talis auxilij genus habentes, Dardanos oneratos immobilib. armis vexabant, & loca ipsa adiuuabant. Occisi perpauci sunt, plures vulnerati, captus nemo, quia non excedunt temerè ordinibus suis, sed confertim & pugnant & cedunt. Ita damna Romano accepta bello, duabus per opportunas expeditiones coercitis gentib. restituerat Philippus incœpto forti, nõ prospero solũ euentu. Minuit deinde ei fortè oblata res hostium Ætolorum numerum. Scopas princeps gentis ab Alexandria magno cum pondere auri ab rege Ptolemæo missus, sex millia peditum & equites mercede conductos Ægyptum auexit. nec ex iuuentute Ætolorum quemquam reliquisset, ni Damocritus nunc belli quod instaret, nunc futuræ solitudinis admonens, (incertũ cura gentis, an vt aduersaretur Scopæ, parũ donis cultus) partem iuniorum castigando domi cõtinuisset. Hæc ea æstate ab Romanis, Philippoque gesta erant.

Athenagoras Dardanos adoritur.

XLIV Classis à Corcyra eiusdem principio æstatis cũ L. Apustio legato profecta, Malea superata, circa Scyllæum agri Hermionici Attalo regi cóniuncta est. Tũ vero Atheniensium ciuitas, cui odio in Philippũ per metum iam diu moderata erat, id omne in auxilij præsentis spem effudit. Nec vmquã ibi de-

Plebiscitũ Atheniensium aduersus Philippum.

ibi desunt linguæ promptæ ad plebem concitandam, quod genus
quum in omnib. liberis ciuitatibus, tum præcipue Athenis, vbi o-
ratio plurimum pollet, fauore multitudinis alitur. Rogationem
extemplo tulerunt, plebsque sciuit, *vt Philippi statua, imagines o-
mnes, nominaq; earum, item maiorum eius virilis ac muliebris sexus
omnium tollerentur, delerenturq;: dies festi, sacra, sacerdotes, quæ ipsius
maiorũve eius honoris causa instituta essent, omnia profanarentur. loca
quoq; in quibus positũ aliquid inscriptumve honoris eius causa fuisset,
detestabilia esse, neq; in ijs quicquam postea poni dedicarique placere,
eorum quæ in loco puro poni dedicariq; fas esset, sacerdotes publicos, quo-
tiescumq; pro populo Atheniensi; socijsq; & exercitibus, & classibus eo-
rum precarentur, toties detestari, atq; execrari Philippum, liberos eius,
regnumq;, terrestres naualesq; copias, Macedonum genus omne, nomẽ-
que:* additumq; decreto: *si quis quin postea, quod ad notam ignomi-
niamq; Philippi pertineret, ferret, id omnem populum Atheniensem ius-
surum, si quis contra ignominiam, prove honore eius dixisset, fecisset ve:
qui occidisset eum, iure casurum,* postremo inclusum, *vt omnia quæ
aduersus Pisistradias decreta quondã erãt, eadẽ in Philippo seruarẽtur.*
Athenienses quidem literis, verbisq;, quibus solis valent, bellum XLV
aduersus Philippum gerebãt. Attalus, Romaniq; quum Piræeum
primo ab Hermione petissent: paucos ibi morati dies, oneratiq;
atque immodicis ad honores sociorum, ac quæ in iram aduersus
hostem fuerant, Atheniensium decretis, nauigant à Piræeo An-
drum, & quum in portu, quem Gauteleon vocant, constitissent,
missis qui tentarent oppidanorum animos, si volũtate tradere vr-
bem, q̃ vim experiri mallent; postquam *præsidio regio arcem teneri,
nec se potestatis suæ esse* respondebant; expositis copiis, omniq; ap-
paratu vrbium expugnandarum, diuersis partibus rex & legatus
Romanus ad vrbem subeunt. Plus aliquanto Græcos Romana si-

Andros insula capitur à Romanis.

gna, armaq; non ante visa, animiq; militum tam prompte succe-
dentium muro terruere. itaq; fuga extemplo in arcem facta est.
vrbe hostes potiri, & in arce quum biduum loci se magis quàm
armorum fiducia tenuissent: tertio die pacti ipsi præsidiumq;, *vt
cum singulis vestimentis Delium Bœotiæ transueherentur.* Ea ab Ro-
manis regi Attalo concessa, prædã ornamentaq; vrbis ipsi auexe-
runt. Attalus ne desertã haberet insulam, & Macedonum fere o-
mnibus, & quibusdam Andriorum vt manerent, persuasit. postea
& ab Delio, qui ex pacto transuecti eo fuerãt, promissis regis quũ
desiderium quoq; patriæ facilius ad credendum inclinaret ani-
mos reuocati Ab Andro Cithnũ traiecerunt. ibi dies aliquot op-
pugnanda vrbe nequiquã absumpti: & quia vix operæ pretium e-
rat, abscessere Ad Prasias (continentis Atticæ is locus est) Issæo-
rum viginti lembi classi Romanorum adiuncti sunt. ij missi ad po-
pulandos Carystiorum agros. cætera classis Geræstum, nobilem
Eubœæ portum, dum à Carysto Issæi redirent, tenuit. Inde omnes
velis

velis in altum datis, matis medio præter Scyrum insulam Icum peruenere. ibi paucos dies sæuiente Borea retenti, vbi prima trãquillitas data est, Sciathum traiecere, vastatam vrbem, direptam, que nuper à Philippo. Per agros palati milites frumentũ, & si qua alia vsui esse ad vescendũ poterant, ad naues retulere. prædæ nec erat quicq̃, nec meruerant Græci cur diriperentur. Inde Cassandream petentes, primo ad Mendin, maritimũ ciuitatis eius vicũ tenuere. inde quum superato promontorio ad ipsa mœnia vrbis circumagere classem vellent, sæua coorta tempestate propè obruti fluctib. dispersi magna ex parte amissis armamentis in terram effugerunt. Omen quoque ea maritima tempestas ad rem terra gerendam fuit. nam collectis in vnum nauibus, expositisq; copijs aggressi vrbem, cum multis vulnerib. repulsi (& erat validum ibi regium præsidium) irrito incœpto regressi Canastrum Pallenes traiecere. inde superato Toronæ promontorio, nauigantes Acanthum petiere. ibi primo ager vastatus, deinde ipsa vrbs vi capta, ac direpta nec vltra progressi, iam enim & graues præda naues habebant) retro, vnde venerant, Sciathum, & ab Sciatho Eubœam repetunt. Ibi relicta classe, decem nauibus expeditis sinum Maliacum intrauere, ad colloquendũ cum Ætolis de ratione gerendi belli. Sipyrrhicas Ætolus princeps legationis fuit; qui ad *Tempestas classem Rom. prope obruit.*

XLVI communicanda consilia Heracleam cũ rege, & cum Romano legato venit. Petitum ex fœdere ab Attalo est, vt mille milites præstaret tantum enim numerũ bellum gerentibus aduersus Philippum debebat. Id negatum Ætolis: quod illi quoq; grauati prius essent ad populandũ Macedoniam exire, quo tempore Philippo circa Pergamum vrente sacra profanaq; abstrahere eum inde respectu rerum suarum potuissent. Ita Ætoli cũ spe magis, Romanis omnia pollicentibus, quam cum auxilio dimissi. Apustius cũ Attalo ad classem redijt. inde consultari de Oreo oppugnando cœptum. Valida ea ciuitas & mœnibus, &, quia ante fuerat tentata, firmo erat præsidio. Coniunxerãt se ijs post expugnationem Andri cum præfecto Agesimbroto, viginti Rhodiæ naues, tectæ omnes: eam classem in stationem ad Zelasium miserunt (Isthmiæ id super Demetriadem promõtorium est peropportune obiectũ) vt si quid inde mouerent, Macedonum naues in præsidio essent. Heraclides præfectus regius classem ibi tenebat: magis per occasionem, si quam negligentia hostium dedisset, quam aperta vi quicquam ausurus. Oreum diuersi Romani, & rex Attalus oppugnabant: Romani à maritima arce, regij aduersus vallem inter duas iacẽtem arces, qua & muro intersepta vrbs est. & vt loca diuersa, sic dispari modo etiam oppugnabant: Romani testudinib. & vineis, & ariete admouendo muris: regii balistis, catapultisq;, & alio omni genere tormentorum tela ingerentes, & pondere ingenti saxa iaciebant, & cuniculos, & quicquid aliud priore *Romani & Attalus cũ Ætolis de ratione belli gerẽdi colloquuntur. Oreum oppugnatur à Romanis & Attalo.*

oppu-

oppugnatione expertum profuerat. Cęterum non plures tantum Macedones, quam ante tuebantur vrbē, sed etiam pręsentioribus animis, & castigationibus regis in admissa culpa, & simul minarum, simul promissionum in futurum memores, ita vt parū in expugnatione celeri spei esset. Interim & aliud agi posse ratus legatus, relictis quod satis videbatur ad opera perficienda, traijcit in proxima cōtinētis: Larissamq; (non illam in Thessalia nobilem vrbem, sed alteram, quam Cremasten vocant) subito aduentu, pręter arcem, cepit. Attalus quoq;, Ægeleon, nihil minus quam tale quicquā in alterius oppugnatione vrbis timentibus, oppressit. Et iam quum opera in effectu erant circa Oreum: tum præsidium quod intus erat, labore assiduo, vigilijs diurnis pariter nocturnisq;, & vulneribus confectum. muri quoq; pars ariete incusso subruta; multis iam locis prociderat. perq; apertum ruina iter nocte Romani, quodq; super portum est, in arcē perrupetunt. Attalus luce prima, signo ex arce dato ab Romanis, & ipse vrbem inuasit, stratis magna ex parte muris: præsidium, oppidaniq; in alteram arcē perfugêre, vnde biduo post deditio facta. vrbs regi, captiuā corpora Romanis cessere. Iam autumnale æquinoctium instabat: & est sinus Euboicus: quem Cœla vocant, suspectus nautis. itaq; ante hyemales motus euadere cupiētes, Piræeum, vnde profecti ad bellum erant, repetunt. Apustius triginta nauibus ibi relictis, super Maleam nauigat Corcyram. regem spacium initiorum Cereris, vt sacris interesset, tenuit. secūdum initia & ipse in Asiā se recepit, Agesimbroto & Rhodijs domū remissis. Hæc ea æstate terra mariq; aduersus Philippum, sociosq; eius à consule & legato Romanis, adiuuantibus rege Attalo & Rhodijs gesta. Cōsul alter C. Aurelius ad confectū bellum quū in prouinciam venisset, haud clam tulit iram aduersus prætorē, quod absente se rem gessisset. misso igitur eo in Etruriam, ipse in agrum hostium legiones induxit: populandoq; cum præda maiore, quam gloria bellum gessit. L. Furius, simul quod in Etruria nihil erat rei quod gereret, simul Gallico triumpho imminens, quem absente consule irato atque inuidente facilius impetrari posse ratus, Romam inopinato quum venisset, senatum in æde Bellonæ habuit: expositisq; rebus gestis, *vt triumphanti sibi in vrbem inuehi liceret*, petit. Apud magnam partē senatus, & magnitudine rerum gestarum valebat, & gratia maiores natu negabant triumphum: & *quod alieno exercitu rem gessisset, & quod prouinciam reliquisset auiditate rapiendi occasionem triumphi: id vero eum nullo exemplo fecisse*. consulares præcipuè *exspectandum fuisse consulē dicebant. potuisse enim castris prope vrbem positis, tutanda colonia, ita vt acie non decerneret, in aduentum eius rē extrahere. & quod prætor non fecisset, senatui faciendum esse. consulem exspectarent: vbi corā disceptantes consulem & prætorem audissent, verius de causa existimaturos esse*. Magna pars senatus nihil præter res gestas

Oreum capitur.

XI

XII

De Furij prætoris triumpho varia in senatu sententia.

XI

VIII

gestas, & an in magistratu suisq; auspicijs gessisset, censebant spectare senatum debere. Ex duabus colon:js, quæ velut claustra ad cohibendos Gallicos tumultus opposita fuissent, quum vna direpta & incensa esset, traiecturumq; id incendium velut ex continentibus tectis in alteram tā ꝓpinquam coloniam esset, quid tandē præteri faciendū fuisse?nā si sine consule geri nihil oportuerit, aut senatum peccasse, qui exercitū prætori dederit:(potuisse enim, si non cum prætoris, sed consulis exercitu rē geri voluerit: ita finire S.C. ne per prætorē, sed per consulem gereretur:) aut consulē, qui non, quum exercitum ex Etruria transire in Galliam iussisset: ipse Arimini occurrerit, vt bello interesset, quod sine eo geri fas nō esset. Non exspectare belli tēpora moras, & dilationes imperatorū. & pugnandū esse interdū, nō quia velis, sed quia hostis cogat. pugnā ipsam, euentumq; pugnæ spectari oportere. fusos cæsosq; hostes: castra capta ac direpta, coloniam liberatā obsidione: alterius coloniæ captiuos recuperatos, restitutosq; suis: debellatū vno prœlio esse. non homines tantū ea victoria lætatos, sed Dijs quoq; immortalib. per triduum supplicationes habitas: quod bene ac feliciter, nō quod male ac temere Respublica à L. Furio prætore gesta esset. data fate etiā quodam Furiæ genti Gallica bella.

XL-IX Huius generis orationib. ipsius amicorumq;, victa est præsentis gratia prætoris, absentis consulis maiestas: triumphumque frequētes L. Furio decreuerūt. Triumphauit de Gallis in magistratu L. Furius prætor In ærarium tulit * trecēta viginti millia æris, * argenti CLXX millia pondo, neq; captiui vlli ante currum ducti, neq; spolia prælata, neq; milites secuti. omnia præter victoriam, penes consulem esse apparebat. Ludi deinde à P. Cornelio Scipione, quos consul in Africa vouerat, magno apparatu facti. Et de agris militū eius decretum, *vt quot quisq; eorū annos in Hispania aut in Africa militasset, in singulos annos bina iugera acciperet eum agrū decemuiri assignarent.* Triumuiri inde creati ad supplendum Venusinis colonorū numerum, quod bello Annibalis attenuatæ vires eius coloniæ erant: C. Terentius Varro, L. Quintius Flaminius, P. Cornelius Cn. F. Scipio hi colonos Venusiā adscripserūt. Eodem anno C. Cornelius Cethegus, qui proconsul Hispaniam obtinebat, magnum hostium exercitum in agro Sedetano fudit. quindecim millia Hispanorum eo prœlio dicuntur cæsa, signa militaria capta octo & septuaginta. C. Aurelius consul, quum ex prouincia Romam comitiorum causa venisset, non id quod animis præceperat, questus est, *non exspectatū se ab senatu, neq; disceptandi cum prætore consuli potestatē factam: sed ita triumphum decreuisse senatū, vt nullius, nisi eius qui triumphaturus esset, haud eorū ꝗ bello interfuissent, verba audiret. Maiores ideo instituisse vt legati. Tribuni militū cēturiones, milites deniq; triumpho adessent. vt veritas rerū gestarum eius, cui tātus honos haberetur, publice videretur ecquē ex eo exercitu, qui cum Gallis pugnauerit, si non militem, lixam saltem fuisse, quem percūctari posset senatus, quid veri prætor vani ve referret?*

Triumphus L. Furio decernitur.

* *Val.* 3200. *coron.*

* *Valent.* 17000. *coron.*

Aurelij expostulatio.

Comitijs deinde diem indixit quibus creati sunt cõsules L. Cornelius Lẽtulus, P. Villius Tappulus. Prætores inde facti L. Quintius Flaminius, L. Valerius Flaccus, L. Villius Tappulus, G. Bæbi⁹ Pamphilus. *Annona quoq; eo anno perutilis fuit. frumenti vim magnam ex Africa aduectã ædiles curules M. Claudius Marcellus, & Sex. Ælius Pætus *binis æris in modios populo diuiserũt: & ludos Romanos magno apparatu fecerunt: diem vnum instaurarunt: signa ænea quinq; ex mulctaticio argento in ærario posuerunt. Plebeij ludi ab ædilibus L. Terentio Massaliota & C. Bæbio Pamphilo, quem prætorem designauerant, ter toti instaurati. Et ludi funebres eo anno per quatriduum in foro, mortis M. Valerij Læuini causa à P. & M. filijs eius facti: & munus gladiatorium datum ab ijs. paria quinq; & viginti pugnarunt. M. Aurelius Cotta decemuir sacrorum mortuus: in eius locum M. Acilius Glabrio suffectus. Comitijs ædiles curules creati sunt forte ambo, qui statim occipere magistratum non possent. nam C. Cornelius Cethegus absens creatus erat, quum Hispaniam obtineret prouinciam; C. Valerius Flaccus, quem præsentem crearant, qui flamen Dialis erat, iurare in leges non poterat: magistratum autem plus quinque dies, nisi qui iurasset in leges, non licebat gerere. Petente Flacco, *vt legibus solueretur:* senatus decreuit, *vt si ædilis qui pro se iuraret, arbitratu consulum daret:* consules *si eis videretur, cum tribunis plebis agerent, vti ad plebem ferrent.* Datus qui iuraret pro fratre, L. Valerius sciuit, *vt perinde esset, ac si ipse ædilis iurasset.* Et de altero ædile plebiscitum est factum, rogantibus tribunis, quos duos in Hispaniam cum imperio ad exercitus ire iuberent, vt C. Cornelius ædilis curulis ad magistratum gerendum veniret, & L. Manlius Acidinus decederet de prouincia multos post annos. plebes Cn. Cornelio Lentulo, & L. Stertinio pro consulibus imperium esse in Hispania iussit.

Vno ferè solido Turonensi.

Ludi funebres.

In leges iurabant magistratum gesturi.

L

EPITOME LIBRI XXXII.

COMPLVRA *prodigia ex diuersis regionibus nunciata referuntur: inter quæ, in Macedonia in puppi longæ nauis lauream esse natam. T. Quintius Flaminius* Cos. *aduersus Philippum feliciter pugnauit in faucibus Epiri, fugatumq; coegit in regnum reuerti. Ipse Thessaliam, quæ est vicina Macedoniæ, socijs Ætolis & Athamanibus, vexauit. L. Quintius Flamininus consulis frater nauali prœlio Attalo rege & Rhodijs adiuuantibus, Eubœam & maritimam orã cepit. Achæi in amicitiam recepti sunt. Coniuratio seruorum facta de soluendis Carthaginiensium obsidibus oppressa est. Prætorum numerus ampliatus est, vt sex crearentur. Cornelius Cethegus* Cos. *Gallos Insubres prœlio fudit. Cum Lacedæmonijs, & tyranno eorum Nabide amicitia iuncta est. Præterea expugnationes vrbium in Macedonia referuntur.*

CONSV-

I CONSVLES, prætoresq; quum Idibus Martijs magistratũ in- *Prouin-*
issent, prouincias sortiti sunt. L. Lentulo Italia, P. Villio Ma- *ciarum*
cedonia: prætoribus, L. Quintio vrbana, C. Bæbio Ariminum, L. *sortitio.*
Valerio Sicilia, L. Villio Sardinia euenit. Lentulus consul nouas
legiones scribere iussus: Villius à P. Sulpicio exercitum accipere.
in supplementũ eius quantum militũ videretur, vt scriberet, ipsi
permissum. Prætori Bæbio legiones, quas C. Aurelius consul ha-
buisset, ita decretæ, vt retineret eas, donec cõsul nouo cũ exerci-
tu succederet in Gallia: vbi is venisset, omnes milites ex auctori-
tate domũ dimitterẽtur, præter quinq; millia sociũm his obtineri
circa Ariminũ prouinciã satis esse. Prorogato imperio prætorib.
prioris anni: Cn. Sergio, vt militib. qui in Hispania, Sicilia, Sardi-
nia stipendia per multos annos fecissent, agrum assignandum cu-
raret: Q. Minutio, vt in Brutijs idem de coniurationib. quæstio-
nes, quas prætor cũ fide curaq; exercuisset, perficeret: & eos, quos
sacrilegij cõpertos in vinculis Romam misisset, Locros mitteret
ad supplicium: quæq; sublata ex delubro Proserpinæ essent, repo-
nenda cum piaculis curaret. Feriæ Latinæ Põtificum decreto in-
stauratæ sunt: quod legati ab Ardea questi in senatu erãt, *sibi in*
monte Albano Latinis carnem, vt assolet, datam non esse. Abs Suessa *Prodigia.*
nunciatum est, *duas portas, quodq; inter eas muri erat de cælo tactũ:*
& Formiani legati, ædẽ Iouis: item Ostienses, ædem Iouis: & Veliterni,
Apollinis & Sangi ædes: & in Herculis ad capillum enatum: & ex Brut-
tijs ab Q. Minutio proprætore scriptum, equuleum cum quinq; pedibus,
pullos gallinaceos tres cum ternis pedibus natos esse. Inde à P. Sulpicio
proconsule ex Macedonia literæ allatæ, in quib. inter cætera scri-
ptum erat, *lauream in puppi nauis longæ enatam.* Priorum prodigio-
rum causa senatus cẽsuerat, *vt cõsul maiorib. hostijs quibus Dijs vi-*
deretur, sacrificaret. Ob hoc vnum prodigium aruspices in senatũ
vocati, atq; ex responso eorum supplicatio populo in diem vnum
II edicta, & ad omnia puluinaria res diuinæ factæ. Carthaginenses *Carthagi-*
eo anno argentum in stipendium impositum primum Romã ad- *nenses sti-*
uexerunt, id quia *probũ non esse,* quæstores renunciauerant; expe- *pendium*
rientibusq; pars quarta decocta erat, pecunia Romæ mutua sum- *Romã ad-*
pta, intertrimentum argenti suppleuerunt. Petentibus deinde, vt *uexerunt.*
si iam videretur senatui, obsides sibi redderentur, centum redditi
obsides. de cæteris, si in fide permanerent, spes facta. Petentibus
ijsdem, qui nõ reddebantur obsides, *vt ab Norba, vbi parũ cõmode*
essent, alio traducerentur, cõcessum vt Signiam & Ferẽtinum trãsi-
rent. Gaditanis item petentibus remissum, ne præfectus Gades
mitteretur, aduersus, quod ijs in fidem populi Romani venienti-
bus, cum L. Marcio Septimio conuenisset. Et Narniensium lega-
tis, querentib. *ad numerum sibi colonos non esse, & immissos quosdam*
non sui generis pro colonis se gerere, earum rerum causa triumuiros
creare L. Cornelius Consul iussus. creati P. & Sex. Ælij (Pætis

EEE 2 fuit

fuit ambobus cognomen)& Cornelius Lentulus. quod Narnien-
ſibus datum erat, vt colonorum numerus augeretur, id Coſſani
Seditio in exercitu Romano.
petentes non impetrauerunt. Rebus, quæ Romæ agendæ erant, III
perfectis, conſules in prouincias profecti. P. Villium, in Macedo-
niam cum veniſſet, atrox ſeditio militum iam antè irritata, nec
ſatis in principio cõpreſſa excepit. duo millia ea militum fuere, q̃
ex Africa poſt deuictum Annibalem in Siciliam, inde anno ferè
in Macedoniam pro voluntariis tranſportata erant. id voluntate
factum negabant: ab tribunis recuſantes in naues impoſitos, ſed
vtcumque ſeu inuita, ſeu ſuſcepta foret militia: & eam exhauſtã,
& finem aliquem militandi fieri æquum eſſe. multis annis ſeſe I-
taliã non vidiſſe, cõſenuiſſe ſub armis in Sicilia, Africa, Macedo-
nia: confectos iam ſe labore & opere, exſangues tot acceptis vul-
neribus eſſe. Conſul cauſam poſtulandæ miſſionis probabilem,
ſi modeſtè peteretur, videri dixit: ſeditionis nec eam, nec vllam
aliam ſatis iuſtam cauſam eſſe. Itaque ſi manere ad ſigna, & dicto
parere velint, ſe de miſſione eorum ad ſenatum ſcripturum. mo-
Thaumacos oppugnat Philippus.
deſtia facilius quam pertinacia quod velint impetraturos. Thau- IV
macos eo tempore Philippus ſumma vi oppugnabat aggeribus,
vineiſque: & iam arietem muris admoturus erat. ceterum incœ-
pto abſiſtere eum coegit ſubitus Ætolorum aduentus, qui Archi-
damo duce inter cuſtodias Macedonum mœnia ingreſſi, nec die
nec nocte finem vllum erumpendi, nunc in ſtationes, nunc in o-
pera Macedonum faciebant. & adiuuabat eos natura ipſa loci.
namq; Thaumaci à Pylis, ſinuq; Maliaco per Lamiam eunti lo-
co alto ſiti ſunt, ipſis faucibus imminentes, quam Cœlen vocant:
Theſſaliæque tranſeunti confragoſa loca, implicataſque flexibus
vallium vias. vbi ventum ad hanc vrbem eſt, repentè velut ma-
ris vaſti, ſic immenſa panditur planicies, vt ſubiectos campos ter-
minare oculis haud facilè queas. ab eo miraculo Thaumaci ap-
pellati. nec altitudine ſolum tuta vrbs, ſed quod ſaxo vndiq; ab-
ſciſſo rupibus impoſita eſt. Hæ difficultates, & quod haud ſatis
dignum tanti laboris periculiq; precium erat, vt abſiſteret incœ-
pto Philippus, effecerunt. hyems quoq; iam inſtabat, quum inde
abſceſſit, & in Macedoniam in hyberna copias reduxit. Ibi ceteri
quidem data quantacunque quiete temporis, ſimul animos, cor-
poraque remiſerant. Philippum, quantum ab aſſiduis laboribus V
itinerum pugnarumque laxauerat animum, tanto magis inten-
Philippi in apparando bello diligentia.
tum in vniuerſum euentum belli curæ angunt: non hoſtes mo-
do timentem, qui terra marique vrgebant, ſed nunc ſociorum,
nunc etiam popularium animos, ne & illi ad ſpem amicitiæ Ro-
manorum deficerent, & Macedonas ipſos cupido nouandi res
caperet. itaque & in Achaiam legatos miſit, ſimul qui iuſiuran-
dum (ita n. pepigerant *quotannis iuraturos in verba Philippi*) exi-
gerent: ſimul qui redderent Achæis Orchomenon, & Heream,
& Tri-

& Triphyliam: illis *Alipheram contendentibus, numquã eam vrbem fuisse ex Triphylia, sed sibi debere restitui: quia vna esset ex iis quæ ad cõdendam Megalopolim ex concilio Arcadum contributa forent.* Et cum Achæis quidem per hæc societatem firmabat. Macedonum animos sibi conciliauit cum Heraclide. nam quum eum maximæ inuidiæ sibi esse cerneret, multis criminibus oneratum in vincula coniecit, ingenti popularium gaudio. Bellum, si quãdo vmquam antè alias, cũ magna cura apparauit exercuitq; in armis & Macedonas & mercenarios milites: principioq; veris cum Athenagora, omnia externa auxilia, quodque leuis armaturæ erat, in Chaoniam per Epirum ad occupandas, quæ ad Antigoniam fauces sunt (Athena vocant Græci) misit. ipse post paucis diebus grauiore securus agmine, quum situm omnem regionis adspexisset, maximè idoneum ad muniendum locum credidit esse. præter amnẽ Aoum. is inter montes, quorum alterum Æropũ, alterũ Asnaum incolæ vocant, angusta valle fluit, iter exiguum super ripam præbens: Asnaum Athenagoram cum leui armatura tenere ac communire iubet: ipse in Æropo posuit castra. qua abscissæ rupes erant, statio paucorum armatorum tenebat; quę minus tuta erant, alia fossis, alia vallis, alia turribus muniebat. magna tormentorum etiam vis (vt missilib. procul arcerent hostem) idoneis locis disposita est. tabernaculum regium pro vallo in conspectu maximè tumulo, vt terrorem hostibus, suisq; spem ex fiducia faceret,

Philippus fauces ad Antigoniã occupat.

VI positum. Consul per Charopum Epirotem certior factus, quos saltus cum exercitu insedisset rex, & ipse quũ Corcyræ hybernasset, vere primo in cõtinentem translatus, ad hostẽ ducere pergit. quinq; millia fermè ab regiis castris quum abesset, loco munito relictis legionibus, ipse cum expeditis progressus ad speculanda loca, postero die concilium habuit, *vtrum per insessum ab hoste saltum, quãquam labor ingens, periculumq; proponeretur, transitum tentaret: an eodẽ itinere, quo priore anno Sulpicius Macedoniã intrauerat, circumduceret copias.* Hoc consilium per multos dies agitanti nuncius venit: *T. Quintium consulẽ factum, sortitumq; prouinciam Macedoniã, mat. urato itinere etiam Corcyrã traiecisse.* Valeri⁹ Antias intrasse saltum Villium tradit. quia recto itinere nequierit, omnibus a rege insessis, secutum vallem, per quam mediam fertur Aous amnis: ponte raptim facto in ripam, in qua erant castra regia transgressum, acie conflixisse: fusum, fugatumq; regem, castris exutum: duodecim millia hostium eo prœlio cæsa, capta duo millia, & ducentos: & signa militaria centum triginta & duo, equos ducentos triginta. ædem etiam Ioui in prœlio votam, *si res prosperè gesta esset.* Ceteri Græci Latiniq; auctores, quorũ quidem ego legi annales, nihil memorabile à Villio actum, integrumque

Villius Consul Philippum fudit fugatque.

VII bellum insequentem consulem, T. Quintium accepisse tradunt. Dum hæc in Macedonia geruntur, consul alter L. Lentulus, qui

Romæ ſubſtiterat, comitia cenſorib. creandis habuit. multis cla-
ris petentibus viris creati cenſores P. Cornelius Scipio Africanus,
& P. Ælius Pætus. hi magna inter ſe concordia, & ſenatum ſine vl-
lius nota legerunt: & portoria venalium Capuæ, Puteoliſq; item
caſtrorum portorium, quo in loco nunc oppidum eſt, fruendum
locarunt: colonoſq; eo trecentos (is enim numerus finitus ab ſe-
natu erat) adſcripſerunt, & ſub Tifatis Capuæ agrũ vendiderunt.
Sub idem tempus L. Manlius Acidinus ex Hiſpania decedens, p-
hibitus à M. Portio Lecca tribuno plebis, ne ouans rediret, quum
à ſenatu impetraſſet, priuatus vrbem ingrediens *mille ducenta
pondo argenti, *triginta pondo ferme auri in ærarium tulit. Eo-
dem anno C. Bæbius Pamphilus, qui ab C. Aurelio conſule anni
prioris prouinciam Galliam acceperat, temere ingreſſus Gallorũ
Inſubrium fines prope quum toto exercitu eſt circumuentus, ſu-
pra ſex millia & ſexcentos milites amiſit. tanta ex eo bello, quod
iam timeri deſierat, clades accepta eſt. Ea res L. Lentulum conſu-
lem ab vrbe exciuit. qui vt in prouinciam venit plenam tumult⁹,
trepido exercitu accepto, prætorem multis probris increpitum
prouincia decedere, atq; abire Romam iuſſit. neque ipſe cõſul memo-
rabile quicquam geſſit. comitiorum cauſa Romam reuocatus,
quæ ipſa per M. Fuluium, & M. Curium tribunos plebis impedie-
bantur: quod T. Quintium Flaminium conſulatum ex quæſtura
petere non patiebantur. *Iam ædilitatẽ, præturamq; faſtidire: nec, per
honorum gradus documentũ ſui dantes, nobiles homines tendere ad con-
ſulatũ, ſed tranſcendendo media, ſumma imis cõtinuare*. Res ex cam-
peſtri certamine in ſenatum venit. patres cenſuerunt, *qui hono-
rem, quem ſibi capere per leges, liceret, peteret, in eo populo creandi quem
velit, poteſtatẽ fieri æquum eſſe*. in auctoritate patrum fuere tribuni,
creati Cõſules Sex. Ælius Pætus, & T. Quintius Flamininus. In-
de Prætorũ comitia habita. creati L. Cornelius Merula, M. Clau-
dius Marcellus, M. Porcius Cato, C. Heluius, qui ædiles plebis
fuerant. ab iis ludi plebeij inſtaurati. & epulum Iouis fuit ludo-
rum cauſa. Et ab ædilibus curulibus C. Valerio Flacco flamine
Diali, & C. Cornelio Cethego ludi Romani magno apparatu fa-
cti. Ser. Sulpicius, & L. Galba pontifices eo anno mortui ſunt. in
eorum locum M. Æmilius Lepidus, & Cn. Cornelius Scipio pon-
tifices ſuffecti ſunt. Sex. Ælius Pætus, T. Quintius Flamininus VIII
conſules magiſtratu inito ſenatum in Capitolio quũ habuiſſent,
decreuerunt patres *vt prouincias Macedoniã atq; Italiã conſules cõ-
pararent inter ſe, ſortirẽturve: vter eorum Macedoniam eueniſſet, in ſup-
plementum legionum tria militum Romanorum ſcriberet, & trecentos
equites: item ſociorum Latini nominis quinq; millia peditum, quingen-
tos equites*. Alteri conſuli nouus omnis exercitus decretus. L. Len-
tulo prioris anni conſuli prorogatum imperium eſt: *vetituſq; aut
ipſe prouincia decedere prius, aut veterem exercitum deducere, quam*

cu n

* Val. 1250. coron.
* Val. 2360. coron.
C. Bæbius à Gallis circũuentus.

cum legionibus nouis consul venisset. Sortiti consules prouincias. Æ-
lio Italia, Quintio Macedonia euenit. Prætores, L. Cornelius Me-
rula vrbanam, M. Claudius Siciliam, M. Porcius Sardiniam, C.
Heluius Galliã est sortitus. Delectus inde haberi est cœptus. nam
præter consulares exercitus prætores quoq; iussi scribere milites
erant. Marcello in Siciliam quatuor millia peditum sociũm Lati-
ni nominis, & trecentos equites: Catoni in Sardiniam ex eodem
genere militum tria millia peditum, ducentos equites: ita vt præ-
tores ambo quũ in prouincias venissent, veteres dimitterent pe-
dites, equitesq;. Attali deinde regis legatos in senatũ consules in-
troduxerunt. *Hi regem classe sua, copiisq; omnib. terra mariq; Roma-
nã rem iuuare, quaq; imperarent Romani consules, impigre atq; obedi-
enter ad eam diem fecisse* quum exposuissent, *vereri dixerunt, ne id
præstari ei per Antiochum regem vltra non liceret. vacuum namq; præ-
sidiis naualib. terrestribusq; regnum Attali Antiochum inuasisse. itaq;
Attalũ orare Patres cõscriptos, si sua classe, suaq; opera vti ad Macedo-
nicum bellũ vellẽt, mitterent ipsi præsidium ad regnũ eius tutandum:
si id nollent, ipsum ad sua defendenda cum classe ac reliquis copiis redire
paterẽtur.* Senatus legatis ita respõdere iussit, *quod rex Attalus clas-
se, copiisq; aliis duces Romanos iuuisset, id gratũ senatui esse. auxilia neq;
ipsos missuros Attalo aduersus Antiochum, socium & amicũ populi Ro-
mani: nec Attali auxilia retenturos vltra quã regi cõmodum esset. Sẽ-
per populum Romanum alienis rebus arbitrio alieno vsum: & princi-
pium & finẽ in potestate ipsorum, qui ope sua velint adiutos Romanos
esse. Legatos ad Antiochũ missuros, qui nunciẽt, Attali, nauiumq; eius
& militum opera aduersus Philippum communem hostem vti populum
Romanũ: gratum eum facturum senatui, si regno Attali abstineat, bel-
loq; absistat. æquũ esse, socios & amicos populi Romani reges, inter se quo-*
IX *que ipsos pacem seruare.* Consulẽ T. Quintium, ita habito delectu,
vt eos fere legeret, qui in Hispania aut Africa meruissent spectatæ
virtutis milites, properantem in prouinciam prodigia nunciata,
atq; eorum procuratio, Romæ retinuerunt. De cœlo tacta erant,
via publica Veiis, forum & ædes Iouis Lanuuij: Herculis ædes
Ardeæ, Capuæ murus & turres, & ædes quæ Alba dicitur. cœlum
ardere visum erat Arretij. terra Velitris triũ iugerũ spacio cauerna
ingenti desederat. Suessæ Auruncæ nunciabant agnum cum duob.
capitib. natum; & Sinuessæ porcum humano capite. Eorum pro-
digiorum causa supplicatio vnum diẽ habita. & cõsules rebus di-
uinis operã dederunt; placatisq; Diis profecti in prouincias sunt.
Ælius cũ C. Heluio prætore in Galliam, exercitumq; ab L. Len-
tulo acceptum, quẽ dimittere debebat, prætori tradidit: ipse no-
uis legionibus, quas secum adduxerat, bellum gesturus: neq; me-
morabilis rei quicquam gessit. Et T. Quintius alter consul matu-
rius, quam priores soliti erant consules à Brundusio quum trans-
misisset, Corcyram tenuit cum octo millibus peditum, equitibus

Prouinciarum sortitio.

Attalus auxilium petit aduersus Antiochum.

Prodigia.

octingentis. à Corcyra in proxima Epiri quinquiremi traiecit: &
in castra Romana magnis itinerib. contendit, inde Villio dimisso
paucos moratus dies dum se copiæ à Corcyra assequerentur. con-
cilium habuit, *vtrum recto itinere per castra hostium viam facere co-*
naretur: anne tentata quidem re tanti laboris ac periculi, per Dassare-
tios potius Lycumq́; tuto circuitu Macedoniam intraret. vicissetque ea
sententia, ni timuisset, ne, quum à mari longius recessisset, misso è
manib. hoste, si (quod antea fecerat) solitudinib. syluisq; se tutari
rex voluisset: sine vllo effectu æstas extraheretur. vtcunq; esset i-
gitur, illo ipso tam iniquo loco aggredi hostem placuit. sed ma-
gis fieri id placebat, quam quomodo id fieret, satis expediebat:
diesq; quadraginta sine vllo conatu sedẽtes in cõspectu hostium

Consulis Romani & Philippi colloquium.

absumpserant. Inde spes data Philippo est, per Epirotarum gen- x
tem tentandæ pacis. habitoque cõcilio delecti ad eam rem agen-
dam, Pausanias prætor, & Alexander magister equitum, cõsulem
& regem, vbi in arctissimas ripas Aous cogitur amnis, in collo-
quium adduxerunt. Summa postulatorum consulis erat, *præsidia*
ex ciuitatib. rex deduceret: iis, quorũ agros, vrbesq́; populatus esset, red-
deret res, quæ cõparerent: ceterorum æquo arbitrio æstimatio fieret. Phi-
lippus *aliã aliarum ciuitatum conditionem esse respondit, quas ipse ce-*
pisset, eas liberaturum, quæ sibi tradita à maiorib. essent, earum heredi-
taria ac iusta possessione non excessurum. si quas quererentur belli clades
eæ ciuitates, cum quib. bellatum foret: arbitrio quo vellent populorum,
cum quibus pax vtrisq́; fuisset, se vsurum. Cõsul *nihil ad id quidẽ ar-*
bitro aut iudice opus esse dicere: *cui n. non apparere, ab eo qui prior ar-*
ma intulisset, iniuriã ortã? nec Philippum ab vllis bello lacessitum, prio-
rem vim omnibus fecisse. Inde quum ageretur, quæ ciuitates libe-
randæ essent, Thessalos primos omnium nominauit consul. ad id
vero adeo accensus indignatione est rex, vt exclamaret, *Quid vi-*

Inter consulem & Philippum leuia prælia.

cto grauius imperares T. Quinti? atq; ita se ex colloquio proripuit.
& temperatum ægre est, quin missilibus, quia dirempti medio a-
mne fuerant, pugnam inter se consererent. Postero die per excur-
siones ab stationib. primo in planicie satis ad id patenti multa le-
uia commissa prælia sunt: deinde recipientibus se regijs in arcta
& confragosa loca, auiditate accensi certaminis eo quoque Ro-
mani penetrauere. pro his ordo, & militaris disciplina, & genus
armorum erat, aptũ vrgendis regijs: pro hoste loca, & catapultæ
balistæq; in omnib. prope rupibus, quasi in muris dispositæ. Mul-
tis hinc atq; illinc vulnerib. acceptis, quum etiam, vt in prœlio in-

Pastor quidam dux viæ.

sto, aliquot cecidissent, nox pugnæ finem fecit. Quum in hoc sta- x
tu res esset, pastor quidã à Charopo principe Epirotarum missus
deducitur ad consulẽ. Is *se in eo saltu, qui regiis tunc oneratus castris*
erat, armentum pascere ait: omnes montium eorũ anfractus callesq́; nos-
se. Si secũ aliquot mittere velit, nõ iniquo, nec pdifficili aditu supra ca-
put hostium deducturũ. hæc Charopus renunciari iubet, *ita crederet,*
vt sua

vt sua potius omnia, quam illius potestatis essent. Quũ magis vellet credere quã auderet cõsul, mistumque gaudio ac metu animum gereret, auctoritate motus Charopi, experiri spẽ oblatam statuit, & vt auerteret rem à suspicione, biduo insequẽti lacessere hostẽ, dispositis ab omni parte copijs, succedẽtibusque integris in locis defessorum, non destitit. quatuor millia inde lecta peditũ, & trecentos equites tribuno militum tradit. equites, quoad loca patiã-tur, ducere iubet: vbi ad inuia equiti ventum sit, in planicie aliqua locari equitatum. pedites qua dux monstraret viam, ire: vbi, vt polliceatur, super caput hostium peruentum sit, fumo dare signũ: nec ante clamorem tollere, quam ab se signo accepto pugnã cœptam arbitrari posset. nocte itinera fieri iubet: (& pernox forte luna erat) interdiu cibi, quietisque sumeret tempus. ducem promissis ingentib. oneratum, si fides extet, vinctum tamen tribuno

XII tradidit. His copiis ita dimissis, eo intentius Romanus vndique instat capere stationes Interim die tertio quum verticem, quem petierant, Romani cepisse, ac tenere se fumo significarent: tum vero trifariam diuisis copijs consul valle media cum militum robore succedit: cornua dextra læuaq; admouet castris. nec segnius hostes obuiam eunt; & dum auiditate certaminis prouecti extra munitiones pugnant, haud paulo superior est Romanus miles & virtute & scientia, & armorum genere. Posteaquam multis vulneratis interfectisque recepere se regij in loca aut munimento aut natura tuta, verterat periculum in Romanos, temere in loca iniqua, nec faciles ad receptum angustias progressos. neq; impunita temeritate inde recepissent sese, ni clamor primum à tergo auditus, dein pugna etiam cœpta, amentes repentino terrore regios fecisset. Pars in fugam effusi sunt: pars quia magis locus fugę deerat, quam quod animi satis esset ad pugnã, quum substitissent: ab hoste & à fronte & à tergo vrgente circumuenti sunt. Deleri totus exercitus potuit, si fugientes persecuti victores essent, sed equitem angustiæ locorumque asperitas, peditẽ armorum grauitas impedijt. Rex primo effuse ac sine respectu fugit: dein quinq; millium spacium progressus, quum ex iniquitate locorum, id quod erat, suspicatus esset, sequi non posse hostem, substitit in tumulo quodã, dimisitque suos per omnia iuga, vallesq;, qui palatos in vnum colligerent. Non plus duobus millibus hominum amissis, cetera omnis multitudo, velut signum aliquod secuta, in vnum quũ conuenisset, frequẽti agmine petunt Thessaliam. Romani quoad tutum fuit insecuti cædentes, spoliantesq; cęsos, castra regia, etiam sine defensorib. difficili aditu, diripiunt: atque ea

XI nocte in suis castris manserunt. Postero die cõsul per ipsas angustias, qua se inter valles flumẽ insinuat, hostem sequitur. Rex primo die ad castra Pyrrhi peruenit. locus quẽ ita vocant, est in Triphylia terra Melotidis, inde postero die ingẽti itinere agminis (&

Consul exercitum admouet Philippi castris.

Philippi castra diripiuntur.

metus vrgebat) in montē Lingon perrexit. ipsi montes Epiri sunt, interiecti Macedoniæ, Thessaliæq;: latus quod vergit in Thessaliam, oriens spectat: septentrio à Macedonia obijcitur. vestiti frequentib. syluis sunt, iuga summa campos patentes aquasque perennes habent. Ibi statiuis rex per aliquot dies habitis, fluctuatus animo est, *vtrū protinus in regnū se reciperet, an reuerti in Thessaliā præstaret*, inclinauit sententia, suum in Thessaliam agmen dimitteret: Triccamque proximis limitib. petit: inde obuias vrbes raptim peragrauit. homines, qui sequi possent, sedib. excibat: oppida incendebat: rerum suarum, quas possent, ferendarum secum dominis ius fiebat: cetera militis pda erat, nec quod ab hoste crudelius pati possent, reliqui quicq̄ fuit: q̄ quæ ab sociis patiebantur. Hæc etiā facienti Philippo acerba erant, sed è terra mox futura hostium, corpora saltem eripere sociorum volebat. ita euastata sunt oppida, Phacium, Iresiæ, Euhydrium, Eretria, Palæpharus. Pheras cum peteret, exclusus: quia res egebat mora, si expugnare vellet, nec tempus erat: omisso incœpto, in Macedoniā transcendit. nam etiam Ætolos appropinquare fama erat, qui audito prælio, quod circa amnem Aoum factum erat, proximis prius euastatis circa Sperchias & Macran (quam vocant) Comē, transgressi inde in Thessaliam Cymines & Angeas primo impetu potiti sunt, à Metropoli dum vastant agros, concursu oppidanorum ad tuenda mœnia facto, repulsi sunt. Callithera inde aggressi similem impetum oppidanorum pertinacius sustinuerunt: cōpulsisque intra mœnia qui erupetāt, contenti ea victoria, quia spes nulla admodū expūgnandi erat, abscesserunt. Theuma inde, & Calathana vicos expugnant, diripiuntq;. Acharras per deditionem receperunt. Xyniæ simili metu à cultoribus desertæ sunt. Hoc sedibus suis extorre agmen in præsidium incidit, quod Athamanum, quo tutior frumentatio esset, ducebatur: incōdita inermisq; multitudo, mista imbelli turba, ab armatis cæsa est. Xyniæ desertę diripiuntur. Cyphara inde Ætoli capiunt, opportune Dolopiæ imminens castellum. Hæc raptim intra paucos dies ab Ætolis gesta. Nec Aminander atq; Athamanes post famam prosperæ pugnæ Romanorum quieuerunt. Ceterum Aminander, quia suo militi parum fidebat, petito ab cōsule modico pſidio, quum Gomphos peteret oppidum protinus nomine Phecā, situm inter Gomphos, faucesq; angustas, quæ ab Athamania Thessaliam dirimunt, vi cepit. inde Gomphos adort⁹, & per aliquot dies summa vi vrbem tuentes, quum scalas ad mœnia erexisset, eodem metu perpulit ad deditionē. Hæc deditio Gomphorum ingentem terrorem Thessalis intulit. dedidêre deinceps sese, qui Argenta, quique Pherinum, & Thimarum, & Lisinas, & Stimonem, & Lampsū habent, aliaque castella iuxta ignobilia. Dum Athamanes Ætolique summoto Macedonum metu, in aliena victoria suam prædam XIV

Ætoli fines Thessaliæ populantur.

Aminander & Athamanes Thessaliā populantur.

dam faciunt: Thessaliaq; à trib⁹ simul exercitibus, incerta quem hostem, quemve socium crederet, vastatur: consul faucibus, quas fuga hostium aperuerat, in regionem Epiri transgressus, etsi probe scit cui parti, Charopo principe excepto, Epirotę fauissent: tamen quia ab satisfaciēdi quoq; cura imperata enixe facere videt, ex præsenti eos potius, q̄ ex præterito ęstimat habitu, & ipsa facilitate veniæ animos eorū in posterum cōciliat. Missis deinde nūciis Corcyram, vt onerariæ naues in sinum venirent Ambracium: ipse progressus modicis itineribus, quarto die in monte Cercetio posuit castra; eodem Aminandro cum suis auxilijs accito, nō tam virium eius egēns, quam vt duces in Thessaliam haberet ab eodem consilio, & plerique Epirotarum voluntarij inter auxilia ac-

XV cepti. Primam vrbium Thessaliæ Phaleriam est aggressus. duo millia Macedonum in præsidio habebat. qui primo summa vi restiterunt, quantum arma, quantum mœnia tueri poterant. sed oppugnatio continua non die non nocte remissa, quum consul in eo verti crederet ceterorum Thessalorum animos, si primi vim Romanam non sustinuissent, vicit pertinaciam Macedonum. Capta Phaleria, legati à Metropoli & à Piera dedentes vrbes venerunt, venia eisdē petentib. datur. Phaleria incēsa ac direpta est. Inde Æginium petit quem locum quum vel modico præsidio tutum, ac ꝑpe inexpugnabilem vidisset, paucis in stationem proximam telis coniectis, ad Gomphorum regionem agmen vertit. digressusq; in cāpos Thessaliæ, quum iā omnia exercitui deessent, quia Epirotarū pepercerat agris: explorato ante, *vtrum Leucadem, ac sinum Ambracium oneraria tenuissent*, frumentatum Ambraciā inuicem cohortes misit, & est iter à Gōphis Ambraciam, sicut impeditum ac difficile, ita spatio perbreui. intra paucos itaque dies, transuectis à mari commeatib. repleta omni rerum copia sunt castra. Inde ad Rhagen est profectus. decem ferme millia à Larissa abest, ex Perræbia oriundi sunt: sita est vrbs super Peneum amnē. Nihil trepidauēre Thessali ad primum aduentum Romanorum. Et Philippus sicut in Thessaliam ipse progredi non audebat, ita intra Tempe statiuis positis, vt quisq; locus ab hoste tentabatur, præsidia per occasiones submittebat. Sub idem fere tempus, quo

XVI cōsul aduersus Philippū primum in Epiri faucib. castra posuit, & L. Quintius frater consulis, cui classis cura, maritimæque oræ imperium mandatum ab senatu erat, cum duabus quinqueremib. Corcyram transuectus, postq̄ profectam inde classem audiuit, nihil morandum ratus, quum ad Zammā insulā assecutus esset, dimisso L. Apustio, cui successerat: tarde inde ad Maleam trahendis plerumq; remulco nauib. quæ cum commeatu sequebantur, peruenit. A Malea, iussis ceteris quantū maxime possent maturate sequi, ipse trib. quinqueremib. expeditis Piræeum præcepit, accepitq; naues ibi relictas ab L. Apustio legato ad præsidium Athenarum.

Phaleriā expugnat consul.

Philippus intra Tēpe statiua posuit.

narum. Eodē tempore duæ ex Asia classes profectæ, vna cum Attalo rege: (eæ quatuor & viginti quinqueremes erāt) Rhodia altera viginti nauium tectarum. Agesimbrotus præerat. hæ circa Andrum insulam classes coniunctæ, Eubœam inde exiguo distantē freto traiecerunt. Carystiorum primū agros vastarunt: deinde vbi Carystus præsidio à Chalcide raptim misso, firma visa est, ad Eretriam accesserunt. Eodem & L. Quintius cum iis nauib. quæ Piræei fuerant, Attali regis aduentu audito venit, iussitque, *vt quæ ex sua classe venissent naues, Eubœā peterent.* Eretria summa vi oppugnabatur; nam & trium iunctarum classium naues omnis generis tormenta, machinasq; ad vrbium excidia secum portabant: & agri affatim materiæ præbebant ad noua molienda opera. Oppidani primo haud impigre tuebātur mœnia: deinde fessi vulneratiq; aliquot, quū & muri partē euersam operib. hostiū cernerent, ad deditionē inclinarunt, sed præsidiū erat Macedonum, quos nō minus quam Romanos metuebant: & Philocles regius præfectus à Chalcide nuncios mittebat, *se in tempore affuturum, si sustinerent obsidionem.* Hæc mista metu spes vltra quā vellent, aut q̄ possent, trahere eos tempus cogebat, deinde posteaquā Philoclem repulsum, trepidantemq; refugisse Chalcidē acceperunt, oratores extēplo ad Attalum veniā, fidemq; eius petentes miserunt. Dum in spem pacis intenti, segnius munera belli obeunt: & ea modo parte, qua murus dirutus erat, ceteris neglectis, stationes armatas opponunt: Quinti⁹ noctu ab ea parte, quę minime suspecta erat, impetu facto, scalis vrbem cepit. oppidanorum omnis multitudo cum coniugib. ac liberis in arcem confugit: deinde in deditionē venit. pecuniæ auriq; & argenti haud sane multum fuit: signa, tabulæ priscæ artis, ornamentaque eius generis plura, quā pro vrbis magnitudine, aut opibus ceteris inuenta. Carystus inde repetita. XVII vnde priusquam è nauib. copiæ exponerentur, omnis multitudo vrbe deserta in arcem confugit. inde ad fidem ab Romano petēdam oratores mittunt. oppidanis extemplo vita ac libertas concessa est: Macedonib. *trecenti nummi in capita statutū est pretium: & vt armis traditis abirent. Hac summa redempti, in Bœotiam inermes traiecti. Nauales copiæ duabus claris vrbibus Eubœæ intra dies paucos captis, circumuectæ Sunium Atticæ terrę promontorium, Cenchreas Corinthiorum emporium petierunt. Consul interim omnium spe longiorem atrocioremq; oppugnationē habuit: & ea, qua minimum credidisset, resistebant hostes. *nā omnem laborem in muro diruendo crediderat fore: si aditum armatis in vrbem patefecisset, fugā inde cædemq; hostium fore, qualis captis vrbibus fieri solet.* ceterum posteaquam parte muri arietibus decussa, per ipsas ruinas transcēderunt in vrbem armati: illud principium velut noui atq; integri laboris fuit. nam Macedones, qui in præsidio erant & multi & delecti, gloriam etiam egregiam rati, si armis

*Val. 6. coron. & 24. solid. Turon. aut circiter.

Consul in Rhage oppugnandis nihil non molitur.

si armis potius & virtute, quàm mœnibus vrbem tuerentur: conferti pluribus introrsus ordinibus acie firmata quum transcēdere ruinas sensissent Romanos, per impeditum ac difficilem ad receptum locum expulerunt. Id consul ægrè passus, *nec eam ignominiam ad vnius modo expugnandæ moram vrbis, sed ad summam vniuersi belli pertinere ratus*, quod *ex momentis paruarum plerumq; rerum penderet*: purgato loco, qui strage semiruti muri tumulatus erat, turrim ingentis altitudinis, magnam vim armatorum multiplici tabulato portantem promouit. & cohortes inuicem sub signa, quæ cuneum Macedonum (phalangem ipsi vocant) si possent, vi perrumperent, emittebat. Sed ad loca angusta, haud latè patente interuallo diruti muri, genus armorum pugnæque hosti aptius erat, vbi conferti hastas ingentis longitudinis præ se Macedones obiecissent, velut in constructam densitate clypeorum testudinem. Romani pilis nequiquam emissis cum strinxissent gladios: neque congredi propius, neque præcidere hastas poterant: & si quam incidissent aut præfregissent, hastile fragmēto ipso acuto inter spicula integrarum hastarū velut vallum explebat. ad hoc & muri pars adhuc integra vtraq; tuta præstabat latera: nec ex longo spatio aut cedendum, aut impetus faciendus erat: quæ res turbare ordines solet. accessit etiam fortuita res ad animos eorum firmandos. nàm quum turris per aggerem parum densati soli ageretur, rota vna in altiorē orbitam depressa ita turrim inclinauit, vt speciem ruentis hostib. trepidationemq; in-
XVIII sanam superstantib. armatis præbuerit. Quum parum quicquam succederet, consul minime æquo animo comparationem militū generis armorumq; fieri patiebatur: simul nec maturā expugnādi spem, nec rationem procul a mari, & in euastatis belli cladib. locis hybernandi vllam cernebat. ita relicta obsidione, quia nullus in tota Acarnaniæ atq; Ætoliæ ora portus erat, q simul & omnes onerarias, quæ cōmeatū exercitui portabant, caperet: & tecta ad hybernādum legionib. præberet; Anticyra in Phocide in Corinthiēm versa sinū, ad id opportunissimè sita visa; quia nec procul Thessalia, hostiumq; locis abibant: & ex aduerso Peloponnesum exiguo maris spatio diuisam; ab tergo Ætoliam Acarnaniamq;, ab lateribus Locridē & Bœotiam habebant. Phocidis primo impetu Phanoteam sine certamine cepit. Anticyra haud multum in oppugnādo præbuit moræ. Ambrysus inde Hyampolisq; receptæ. Daulis, quia in tumulo excelso sita est, nec scalis nec operib. capi poterat, lacessendo missilib. eos quæ in præsidio erant, quum ad excursiones elicuissent, refugiendo inuicem, insequēdoq;, & leuib. sine effectu certaminibus, eo negligentiæ & contemptus adduxerunt, vt eū refugientib in portā permisti impetum Romani facerent. & alia ignobilia castella Phocidis terrore magis, quam armis in potestatem venerunt. Elatia clausit portas: nec nisi vi cogeren-

Achæi sollicitantur, vt deficiant ad Romanos.

cogerentur, recepturi mœnib. videbantur aut ducem, aut exercitum Romanum. Elatiam obsidenti consuli rei maioris spes affulsit, Achæorum gētem ab societate regia ad Romanam amicitiam XIX
auertendi. Cycliadem, principem factionis ad Philippum trahentium res, expulerant, Aristhenes, qui Romanis gentem iungi volebat, prætor erat. Classis Romana cum Attalo & Rhodijs Cenchreis stabat, parabantq; cōmuni omnes consilio Corinthum oppugnare. Optimum igitur ratus est, priusq̄ eam rem aggrederentur, legatos ad gentem Achæorum mitti, pollicentes *si ab rege ad Romanos defecissent, Corinthū iis contributuros in antiquū gentis concilium.* Auctore Consule legati à fratre eius L. Quintio & Attalo, & Rhodijs, & Atheniensibus ad Achæos missi. Sicyone datum est concilium. Erat autē non admodum simplex habitus animorum inter Achæos, terrebat eos Lacedæmonius, grauis & assiduus hostis: horrebant Romana arma: Macedonum beneficijs & veteribus & recentibus obligati erant: regem ipsum suspectum habebant: pro eius crudelitate perfidiaq; ex ijs, quæ tum ad tempus faceret, æstimantes, grauiorem post bellum dominum futurum cernebāt: neq; solum quid in senatu quisq; ciuitatis suæ, aut in communib. concilijs gentis pro sententia dicerent, ignorabant: sed ne ipsis quidem secum cogitantibus, quid vellent, aut quid optarent, satis constabat. Ad homines ita incertos introductis legatis potestas dicendi facta est Romanus primū legatus L. Calpurnius, deinde Attali regis legati, post eos Rhodij disseruerunt. Philippi deinde legatis dicēdi potestas facta est. postremi Athenienses, vt refellerent Macedonum dicta, auditi sunt. ij ferè atrocissimè in regem, quia nulli nec plura, nec tam acerba passi erāt, inuecti sunt.
Et illa quidem cōcio sub occasum solis tot legatorum perpetuis XX
orationib. die absumpto, dimissa est. postero die aduocatur cōcilium, vbi quum per præconem, sicut Græcis mos est, *suadendi, si quis vellet, potestas à magistratib. facta esset*, nec quisquā prodiret: diu silentium aliorum alios intuentium fuit. neq; mirum, si quib. sua sponte voluntatib. res inter se pugnantes obtorpuerant quodammodo animi eos orationes quoq; insuper turbauerant, vtrimq; quæ difficilia essent promendo, admonendoque, p totum diem habitæ. Tandē Aristhenus prætor Achæorum, ne tacitum concilium dimitteret:

Aristheni prætoris Achæorū oratio.

Vbi, inquit, *illa certamina animorum Achæi sunt, quibus in conuiuijs, & circulis, quum de Philippo & Romanis mentio incidit, vix manib. temperatis? nunc in concilio ad eam rē vnā indicto quū legatorū vtrimq; verba audieritis, quū referāt magistratus: quum præco ad suadendum vocet, obmutuistis: si non cura cōmunis salutis, ne studia quidem, quæ in hanc aut illam partem animos vestros inclinarunt, vocem cuiquam possunt exprimere? quū præsertim nō tam hebes sit, qui ignorare possit, dicēdi ac suadēdi, quod quisq; aut velit, aut optimum putet, nunc occasionē esse priusquam quicquam decernamus: vbi se-*

vbi semel decretum erit, omnibus id, etiam quibus antè displicuerit, pro bono atq; vtili fœdere defendendum. Hæc adhortatio prætoris, non modò quemquam vnum elicuit ad suadendum: sed ne fremitum quidem, aut murmur concionis tantæ, ex tot populis cōgregatę, mouit. Tum Aristhenus prætor rursus: *Non magis, consilium vobis principes Achæorum deest, quam lingua: sed suo quisq; periculo in commune consultum non vult. forsitan ego quoq; tacerem, si priuatus essem. nunc prætor, video aut non dandū concilium legatis fuisse, aut inde sine responso eos dimittendos non esse. respondere autem nisi ex vestro decreto qui possum? & quando nemo vestrûm, qui in hoc concilium aduocati estis, pro sententia quicquā dicere vult, aut audet: orationes legatorū hesterno die dictas pro sententijs percēseamus: perinde ac nō postulauerint quæ è re sua essent, sed suaserint, quæ nobis censerent vtilia esse. Romani Rhodyque, & Attalus societatem amicitiamq; nostram petunt: & in bello quod aduersus Philippum gerunt, se à nobis adiuuari æquum censent. Philippus societatis secum admonet, & iusiurandi: & modo postulat vt secum stemus: modo ne intersimus armis, contentum ait se esse. Nulline venit in mentem, cur qui nondum socij sunt, plus petunt, quàm socius? Non fit hoc neque modestia Philippi, neq; impudentia Romanorum. Achæi portus & dant fiduciam postulantibus, & demūt. Philippi præter legatum videmus nihil. Romana classis ad Cenchreas stat, vrbium Eubœa spolia pre se ferens: consulē, legionesq; eius exiguo maris spatio disiunctas, Phocidem ac Locridem peruagantes videmus. Miramini cur diffidenter Cleomedon legatus Philippi, vt pro rege arma caperemus aduersus Romanos, modo egerit. qui si ex eodem fœdere ac iureiurando, cuius nobis religionē inijciebat, rogemus eum, vt nos Philippus & ab Nabide ac Lacedæmonijs & ab Romanis defendat: non modo præsidium, quod nos tueatur, sed ne quid respondeat quidem nobis, sit inuenturus. nō hercle magis, quàm ipse Philippus priore anno, qui pollicēdo se aduersus Nabidem bellū gesturum, quum tentasset nostrā iuuentutē hinc in Eubœam extrahere, posteaquam nos neq; decernere id sibi præsidium, neq; velle illigari Romano bello vidit, oblitus societatis eius, quàm nunc iactat, vastandos depopulandosq; Nabidi ac Lacedæmonijs reliquit. Ac mihi quidem minimè conueniens inter se oratio Cleomedōtis visa est. Eleuabat Romanum bellum euentumq; eius eundem fore, qui prioris belli, quod cum Philippo gesserint, dicebat. Cur igitur nostrū ille auxilium absens petit potius, quā præsens nos veteres socios simul ab Nabide ac Romanis tuetur? nos dico? quid ita passus est Eretriam, Carystumq; capi? quid ita tot Thessaliæ vrbes? quid ita Locridē, Phocidēq;? quid ita nunc Elatiam oppugnari patitur? cur excessit faucibus Epiri, claustrisq; illis inexpugnabilibus super Aoum amnem aut vi, aut metu, aut voluntate? relictoq;, quem insidebat, saltu, penitus in regnum abijt? si sua voluntate tot socios reliquit hostib. diripiendos, quid recusare potest, quin & socij sibi consulant? si metu: nobis quoq; ignoscat timētibus. si victus armis cessit, Achæi nos arma Romana sustinebimus,*

Cleome-

Cleomedon, q̃ vos Macedones nõ sustinuistis? An tibi potius credamus; Romanos non maiorib. copiis, nec viribus nunc bellum gerere, quàm antea gesserint: potius quàm res ipsas intueamur? Aetolos tum classe adiuuerunt: nec duce cõsulari, nec exercitu bellum gesserunt. sociorũ Philippi maritima vrbes in terrore ac tumultu erãt. mediterranea adeo tuta ab Romanis armis fuerunt, vt Philippus Aetolos nequicquam, opem Romanorum implorantes depopularetur. nunc autem defuncti bello Punico Romani, quod per sexdecim annos velut intra viscera Italiae tolerarũt; non praesidium Aetolis bellantibus miserũt, sed ipsi duces belli arma terra marique simul Macedoniae intulerunt. tertius iã cõsul summa vi gerit bellũ. Sulpicius in ipsa Macedonia congressus, fudit fugauitque regem, partem opulentissimam regni eius depopulatus. nunc Quintius tenentem claustra Epiri, natura loci, munimentis, exercituque fretum, castris exuit: fugientem in Thessaliam persecutus, praesidia regia, sociasque eius vrbes propè in cõspectu regis ipsius expugnauit. Ne sint vera quae Athenienses modo legati de crudelitate, auaritia, & libidine regis dixerunt nihil ad pertineant, quae in terra Attica scelera in superos inferosque Deos sint admissa: multo minus, quam quae Cliuj, Abydenique qui procul à vobis absunt, passi sunt: nostrorũ ipsi vulnerum, si vultis, obliuiscamur: caedes direptionesque bonorum Messenae in media Peloponneso factas, & hospitem Cyparissiae Garitenem contra ius omne ac fas inter epulas propè ipsas occisum: & Aratum patrem filiumque Sicyonios quum senẽ infelicem parentẽ etiam appellare solitus esset, interfectos: filij etiam vxorẽ libidinis causa in Macedoniam asportatam: caetera stupra virginũ, matronarumque obliuioni dentur. ne sint cum Philippo res, cuius crudelitatis metu obmutuistis omnes: nam quae alia tacendi aduocatis in concilium causa est? cum Antigono mitissimo ac iustissimo rege: & de nobis omnib. optimè merito existimemus disceptationẽ esse: num id postularet facere nos, quod tum fieri non posset? Peninsula est Peloponnesus, angustis Isthmi faucibus continenti adhaerens, nulli apertior atque opportunior, quam nauali bello si cẽtum tectae naues, & quinquaginta leuiores apertae, & triginta Issaici lembi maritimã oram vastare, & expositas propè in ipsis littorib. vrbes coeperint oppugnare, in mediterraneas scilicet nos vrbes recipiemus? tamquam non intestino, & haerente in ipsis visceribus vramur bello? quũ terra Nabis, & Lacedaemonij; mari Romana classis vrgebunt: vnde regiam societatem, & praesidia Macedonum implorem? an ipsi nostris armis ab hoste Romano tutabimur vrbes, quae oppugnabũtur? egregiè enim Dymas priore bello sumus tutati. Satis exemplorũ nobũ aliena clades praebent, ne quaeramus quemadmodum caeteris exemplo simus. Nolite, quia vltro Romani petunt amicitiam, id quod optandum vobis ac summa ope petendum erat, fastidire. metu enim videlicet compulsi in aliena terra, quia sub vmbra auxilij vestri latere volũt, in societatẽ vestram confugiunt, vt portub. vestris recipiantur: vt commeatibus vtantur. Mare in potestate habent, terras quascumque adeunt, extemplo ditionis suae faciunt. quod rogant, cogere possunt: quia pepercisse vo-

pepercisse volunt, committere vos cur pereatis non patiuntur. Nã quod Cleomedon modo tamquam mediam, & tutissimã vobis viam consilij, vt quiesceretis, abstineretisq; armis ostendebat: ea non media, sed nulla via est, etenim præterquam quod aut accipienda, aut aspernanda vobis Romana societas est: quid aliud quã nusquam gratia stabilis, velut qui euentũ exspectauerimus, vt fortunæ applicaremus nostra cõsilia, præda victoris erimus? Nolite, si quod omnib. votis petendum erat, vltro offertur, fastidire, non quemadmodũ hodie vtrumq; vobis licet, sic semper liciturum est nec sæpe, nec diu eadem occasio erit. Liberare vos à Philippo iam diu magis votis, quam armis audetis. sine vestro labore & periculo, qui vos in libertatẽ vindicarẽt, cũ magnis classibus, exercitibusq; mare traiecerũt. hos si socios aspernamini, vix sanæ mentis estis: sed aut socios, aut hostes habeatis, oportet.

XXII Secundum orationẽ prætoris murmur ortum aliorum cum assensu, aliorum inclementer assentientes increpantium. & iam non singuli tantum, sed populi vniuersi inter se altercabantur: tum inter magistratus gentis (Demiurgos vocant, decem numero creantur) certamen nihilo segnius, quam inter multitudinẽ esse. quinq; *relaturos se de societate Romana aiebant, suffragiumq; daturos:* quinq; *lege cautũ testabantur, ne quid, aduersus Philippi societatẽ esset, aut referre magistratibus, aut decernere concilio ius esset.* Hic quoq; dies iurgiis est consumptus. Supererat vnus iusti cõcilij dies: (tertio enim lex iubebat decretum fieri) in quem adeo exarsere studia, vt vix parentes à liberis temperauerint. Rhisiasus Pellenensis erat, filium Demiurgum, nomine Memnonem habebat, partis eius, quæ decretum recitari, perrogariq; sententias prohibebat. is diu obtestatus filium, vt cõsulere Achæos communi saluti pateretur, neu pertinacia sua gentẽ vniuersam perditum iret: postea quã parum proficiebãt preces, iuratus se eum sua manu interempturum, nec pro filio, sed pro hoste habiturũ: nimis peruicit, vt postero die coniungeret ijs se. qui referebant. q. i quũ plures facti referrent, omnib. fere populis haud dubiè approbantib. relationẽ, ac præse ferentibus, quid decreturi essent: Dymæi, ac Megalopolitani, & quidã Argiuorum priusquã decretũ fieret, consurrexerunt, ac reliquerunt conciliũ, neq; mirante vllo, neq; improbante. *nam Megalopolitanos auorũ memoria pulsos ab Lacedæmonijs restituerat in patriam Antigonus: & Dymæis captis nuper, direptisq; ab exercitu Romano, cũ redimi eos vbicunq; seruirẽt, Philippus iussisset, nõ libertatẽ modo, sed & patriam reddiderat iã Argiui præterquã, quod Macedonũ reges ab se oriundos credũt, priuatis & hospitijs, familiaribusq; amicitijs plerique illigati Philippo erant.* ob hæc cõcilio, quod inclinauerat ad Romanã societatẽ ineundã, excesserũt: veniaq; ijs huius secessionis fuit, & magnis & recentib. obligatis beneficijs.

XXIII Cæteri populi Achæorũ, quum sententiæ perrogarentur, societatẽ cum Attalo ac Rhodijs præsenti decreto cõfirmarunt: cum Romanis, quia iniussu populi non poterat rata

Demiurgi Achæorũ de summa rerum dissentiunt.

Achæi deficiunt à Philippo.

eſſe, in id tempus, quo Romam mitti legati poſſent, dilata eſt. in præſentia tres legatos ad L. Quintium mitti placuit, & exercitum omnem Achæorum ad Corinthum admoueri: captis Cenchreis, iam vrbem ipſam Quintio oppugnante. Et ij quidem è regione portæ, quæ fert Sycionẽ, poſuerunt caſtra: Romani ad Cenchreas verſam partem vrbis: Attalus traducto per Iſthmum exercitu, ab Lechæo alterius maris portu oppugnabant, primo ſegnius, ſperãtes ſeditionẽ intus fore inter oppidanos ac regium præſidium. poſteaquam vno animo omnes, & Macedones tamq̃ communẽ patriam tuebantur: & Corinthij ducem præſidij Androſthenem haud ſecus quã ciuem & ſuffragio creatũ ſuo imperio iuſto patiebantur, omnis inde ſpes pugnantibus in vi, & armis, & operibus erat: vndiq; aggeres haud facili aditu ad mœnia admouebantur. Aries ex ea parte, quam Romani oppugnabant, aliquantum muri diruerat. in quẽ locum, quia nudatus munimento erat, protegendum armis quũ Macedones concurriſſent, atrox prœlium inter eos ac Romanos ortum eſt. ac primo multitudine facile expellebantur Romani: aſſumptis deinde Achæorum, Attaliq; auxilijs, æquabant certamen: nec dubium erat, quin Macedonas Græcoſq; facile loco pulſuri fuerint. Tranſfugarum Italicorum magna multitudo erat: pars ex Annibalis exercitu metu pœnæ à Romanis Philippum ſecuti, pars nauales ſocij relictis nuper claſſibus, ad ſpem honoratioris militiæ tranſgreſſi. hos deſperata ſalus, ſi Romani viciſſent, ad rabiem magis quã audaciam accẽdebat. Promontorium eſt aduerſus Sicyonem Iunonis quã vocant Acræam, in altum excurrẽs: traiectus inde Corinthum, ſepte millia ferme paſſuum, eo Philocles regius & ipſe præfectus, mille & quingentos milites per Bœotiam duxit. præſto fuere à Corintho lembi, qui præſidium id acceptum Lechæum traijcerent. Auctor erat Attalus, *incenſis operib. omittendæ extemplo oppugnationis*. pertinacius Quintius in incœpto perſtabat. is quoq; vt pro omnibus portis diſpoſita vidit præſidia regia, nec facile erumpentiũ impetus ſuſtineri poſſe, in Attali ſententiã cõceſſit. ita irrito incœpto, dimiſſis Achæis, reditum ad naues eſt. Attalus Piræeum, Romani Corcyram petierunt. Dum hęc à nauali exercitu geruntur, Cõſul XXIV
in Phocide ad Elatiam caſtris poſitis primo colloquijs rẽp principes Elatienſium tentauit: poſteaquam *nihil eſſe in manu ſua, & plures validioreſq; eſſe regios quam oppidanos*, reſpõdebatur, rũ ſimul ab omni parte operib. armiſq; vrbem eſt aggreſſus. Ariete admoto, quantum inter turres muri erat prorutum, quũ ingẽti fragore ac ſtrepitu nudaſſet vrbem, ſimul & cohors Romana per apertum recenti ſtrage iter inuaſit: & ex omnibus oppidi partibus, relictis ſuis quiſq; ſtationibus, in eum qui premebatur impetu hoſtium, locum cõcurrerunt. Eodem tempore Romani & ruinas muri ſuperuadebant, & ſcalas ad ſtantia mœnia inferebant. & dum in vnam par-

Corinthus oppugnatur.

Elatia oppugnatur.

dam partem oculos animoſque hoſtium certamen auerterat, pluribus locis ſcalis capitur murus, armatiq; in vrbem tranſcēderunt quo tumultu audito territi hoſtes, relicto quem conferti tuebantur loco, in arcem omnes metu, inermi quoque ſequente turba, confugerunt. ita vrbe potitur Cos. qua direpta, miſſis in arcē, qui vitam regijs, ſi abire vellent inermes, libertatem Elatienſib. pol- *Elatia ca-*
licerentur. fideque in hæc data, poſt paucos dies arcem recipit. *pitur.*

xxv Cæterum aduentu in Achaiam Philoclis regij præfecti nō Corinthus tantum liberata obſidione, ſed Argiuorum quoq; ciuitas per quoſdam principes Philocli prodita eſt tentatis prius animis plebis. Mos erat, comitiorum die primo velut ominis cauſa prætores pronunciare Iouem Apollinemq; & Herculem, additum lege erat vt ijs Philippus rex adijceretur. cuius nomen poſt pactam cū Romanis ſocietatē, quia præco non adiecit, fremitus primo multitudinis ortus: deinde clamor ſubiicientium Philippi nomē, iubentium legitimum honorem vſurpare: donec cum ingēti aſſenſu nomē recitatum eſt. Huius fiducia fauoris Philocles acceſſitus, nocte occupat collem imminētem vrbi (Lariſſam eam arcē vocāt) poſitoq; ibi pſidio, quū lucis principio ſignis inf[illegible] ſtis ad ſubiectū arci forū vaderet, inſtructa acies ex aduerſo occurrit. præſidium erat Achæorum nuper impoſitum: quingenti ferè iuuenes
delecti omnium ciuitatum; Æneſidemus Dymæus præerat. Ad- *Æneſide-*
hortator præfecto regio miſſus, qui excedere vrbe iuberet: (neq; *mi conſtā-*
enim pares eos oppidanis ſolis; qui idem quod Macedones ſenti- *tia.*
rent, nedum adiunctis Macedonibus eſſe, quos ne Romani quidē ad Corinthum ſuſtinuiſſent) primo nihil nec ducē, nec ipſos mouit: poſt paulo vt Argiuos quoq; armatos ex parte altera venientes magno agmine viderunt, certam perniciem cernētes, omnem tamē caſum ſi pertinacior dux fuiſſet, videbātur ſubituri. Æneſidemus, ne flos Achæorum iuuētutis ſimul cum vrbe amitteretur, pactus cū Philocle vt abire illis liceret, ipſe quo loco ſteterat, armatus cum paucis clientibus non exceſſit, miſſus a Philocle qui quæreret, quid ſibi vellet, nihil fatus, tantummodo cum proiecto præ ſe clypeo ſtaret, *in præſidio credita vrbis moriturum ſe armatum* reſpondit. tum iuſſu præfecti à Thracibus coniecta tela, interfectique omnes. Et poſt pactam inter Achæos & Romanos ſocietatē duæ nobiliſſimæ ciuitates, Argi & Corinthus, in pote-

xxvi ſtate regis erant. Hæc ab Romanis ea æſtate in Græcia terra marique geſta. In Gallia nihil ſane memorabile ab Sext. Ælio Cōs. geſtum, quum duos exercitus in prouincia habuiſſet. vnum retentū
quem dimitti oportebat cui L. Cornelius Proconſul præfuerat *Sex. Ælius*
(ipſe ei C. Ælium prætorem præfecit) alterum, quem in prouin- *nihil in*
ciam adduxit, totum prope annum Cremonēſibus Placentiniſq; *Gallia me-*
cogendis redire in colonias, vnde belli caſibus diſſipati erant, cō *morabile*
ſumpſit. Quemadmodum Gallia præter ſpem quieta eo anno *geſſit.*

 fuit,

fuit, ita circa vrbem seruilis propè tumultus excitat⁹ est. Obsides Carthaginensiũ Setiæ custodiebantur: cum iis vt principum liberis, magna vis seruorum erat. augebant eorum numerum, vt ab recẽti Africo bello, vt ab ipsis Setinis captiua aliquot nationes eius ex præda empta mãcipia. Quũ coniurationem fecissent, missis ex eo numero qui in Setino agro, deinde circa Norbã & Circeios seruitia solicitarent: satis iam omnib. præparatis: ludis, qui Setiæ propediem futuri erant, spectacula intentum populum aggredi statuerant: Setia per cædem & repentinũ tumultum capta, Norbã & Circeios occupare. Huius rei tam fœdæ indicium Romam ad L. Cornelium Lentulum prætorem vrbis delatũ est. Serui duo ante lucem ad eum venerunt, atq; ordine omnia quæ acta futuraq; erãt, exposuerunt. quibus domi custodiri iussis: prætor senatu vocato, edoctoq; quæ indices afferrent, proficisci ad eam coniurationem quærendam atq; opprimendã iussus. cum quinq; legatis profectus, obuios in agris sacramento rogatos arma capere, & sequi cogebat. hoc tumultuario delectu duobus millibus fermè hominum armatis, Setiam, omnibus quo pergeret ignaris, venit. ibi raptim principibus coniurationis cõprehensis, fuga seruorũ ex oppido facta est. dimissi deinde per agros, qui vestigarẽt. Egregia duorum opera seruorum indicum & vnius liberi fuit. ei * centum millia grauis æris dari patres iusserunt: seruis * vicena quina millia æris, & libertatem. precium eorum ex ærario solutũ est dominis. Haud ita multo post, ex eiusdem coniurationis reliquiis nunciatum est, seruitia Præneste occupatura. Eo L. Cornelius prætor ꝓfectus, de quingentis ferè hominibus, qui in ea noxa erant, supplicium sumpsit. In timore ciuitas fuit. obsides captiuosq; Pœnorum ea moliri, itaq; & Romæ vigiliæ per vicos seruatæ: iussiq; *circumire eas minores magistratus, & triumuiri carceris latomiarum intentiorem custodiam habere* iussi: & circa nomen Latinum à prætore literæ missæ; vt & obsides in priuato seruarentur, neq; in publicũ prodeũdi facultas daretur; & captiui ne min⁹ decẽ pondo cõpedibus vincti in nulla alia, quam in carceris publici custodia essent. Eodem anno legati ab rege Attalo coronã auream * CCXLVI. põdo in Capitolio posuerũt: gratiasq; senatui egerũt, *q Antiochus legatorum Romanorum auctoritate motus, finibus Attali exercitũ deduxisset*. Eadẽ æstate equites ducẽti, & elephanti decem & tritici modiũ ducenta millia ab rege Masanissa ad exercitum, qui in Græcia erat, peruenerũt. Itẽ ex Sicilia Sardiniaq; magni cõmeatus, & vestimenta exercitui missa. Siciliã M. Marcellus, Sardiniam M. Porcius Cato obtinebat, sanctus & innocens, asperior tamen in fœnore coercendo habitus. fugatique ex insula fœneratores, & sumptus, quos in cultum prætorũ socii facere soliti erãt, circumcisi, aut sublati. Sext. Ælius Consul ex Gallia comitiorum causa Romã quum redisset, creauit Consules C. Cornelium Cethe-

Seruorum coniuratio detegitur.

* *Val.* 1000. *coron.*

* *Valet* 250. *coron.*

* *Valet* 27552. *coron.*

XXXIII

Cethegum, & Q. Minutium Rufum. Biduo post prætorem comitia habita. Sex prætores illo anno primum creati; crescentibus iã prouinciis, & latius patescente imperio. creati autem hi L. Mãlius Volso, Cn. Sempronius Tudiranus, M. Sergius Silus, M. Minutius Rufus, L. Acilius. Sempronius & Heluius ex iis ædiles plebis erant. ædiles curules, Q. Minutius Thermus, & T. Sempronius Longus. Ludi Romani eo anno quater instaurati. Cn. Cornelio, & Q. Minutio Consulibus omnium primum de prouinciis consulum prætorumq; actum. prius de prætoribus transacta res, quæ transigi sorte poterat, vrbana Sergio, peregrina iurisdictio Minutio obtigit. Sardiniam Acilius, Siciliam Manlius, Hispaniam Sempronius citeriorem, Heluius vlteriorem est sortitus. Consulibus Italiam Macedoniamq; sortiri parantibus, L. Oppius, & Q. Fuluius Tribuni plebis impedimento erant, *quod longinqua prouincia Macedonia esset: neq; vlla alia res maius bello impedimẽtum ad eam diem fuisset, quam quod vixdum inchoatis rebus in ipso conatu gerendi belli prior* Cõsul *reuocaretur. Quartum iam annum esse ab decreto Macedonico bello. quærendo regem, & exercitum eius, Sulpicium maiorem partem anni absumpsisse. Villium congredientem cum hoste, re infecta reuocatum. Quintium rebus diuinis Romæ maiorẽ partem anni retentum: ita gessisse tamen res, vt si aut maturius in prouinciam venisset, aut hyems magis sera fuisset, potuerit debellare. nunc ꝓpè in hyberna ꝓfectum, ita comparare dici bellum, vt nisi successor impediat, perfecturus æstate ꝓxima videatur.* His orationibus peruicerunt: vt consules in senatus auctoritate fore dicerent se, si idem tribuni facerent. Permittentibus vtrisq; liberam consultationem, patres consulibus ambobus Italiam prouinciam decreuerunt. T. Quintio prorogarunt imperium, donec successor ei venisset. Consulibus binæ legiones decretæ: & vt bellũ cum Gallis Cisalpinis, qui defecissent à populo Romano, gererent. Quintio in Macedoniam supplementum decretum peditum quinq; millia, & trecẽti equites, & sociorum naualium tria millia; Præesse idem qui præerat classi, L. Quintius Flaminius iussus Prætorib. in Hispanias octona millia peditum sociũm ac Latini nominis data; & quadringenti equites, vt dimitterẽt veterem ex Hispaniis militem. & terminare iussi, qua vlterior citeriorve prouincia seruaretur, Macedoniæ legatos P. Sulpicium & P. Villium, qui Consules in ea ꝓuincia fuerant, adiecerunt. Prius q̃ Consules prætoresq; in prouincias proficiscerentur, prodigia ꝓcurari placuit: ꝙ ædes Vulcani Summaniq; Romæ, quod & Fregellis murus & porta de cœlo tacta erant: & Frusinone inter noctem lux orta: & Asculo agnus biceps cum quinq; pedibus natus: & Formiis duo lupi oppidum ingressi, obuios aliquot laniauerant: Romæ nõ in vrbem solum, sed in Capitolium penetrauerat lupus. C. Acilius Tribunus plebis tulit, *vt quinque coloniæ in oram maritimam deducerentur: duæ*

Sex prætores hoc anno primum creati.

XXVIII

Macedonia.

Prodigia.

XXIX

ad oſtia fluminum Vulturni Liternię; vna Puteolos, vna ad caſtrũ Salerni. his Buxẽtum adiectum tricenæ familiæ in ſingulas colonias iubebantur mitti. triumuiri deducendis ijs, qui per trienniũ magiſtratum haberent, creati, M. Seruilius Geminus, Q. Minutius, Thermus, T. Sempronius Longus. Delectu rebuſq; alijs diuinis humanisq;, quæ per ipſos agendæ erant, perfectis, Cõſules ambo in Galliam profecti. Cornelius recta ad Inſubres via, qui tum in armis erant, Cænomanis aſſumptis. Q. Minutius in læua Italiæ ad inferum mare flexit iter: Genuamq; exercitu abducto, ab Liguribus ortus eſt bellum. Oppida Claſtidiũ & Litubium, vtraq; Ligurum, & duæ gentis eiuſdẽ ciuitates, Celelates Cerdiciateſque ſeſe dediderunt. & iã omnia cis Padum, præter Gallorum Boios, Iluates Ligurum ſub ditione erant. quindecim oppida, hominum viginti millia eſſe dicebantur, quæ ſe dediderant. Inde in agrum Boiorum legiones duxit. Boiorum exercitus haud ita multo ante traiecerat Padum, iunxeratq; ſe Inſubribus & Cænomanis: quod ita acceperant, coniunctis legionib. Conſules rem geſturos, vt & ipſi collatas in vnum vires firmarent. poſteaquã fama accidit, *alterum* Cõſulẽ *Boiorum vrere agros*: ſeditio extẽplo orta eſt. poſtulare Boij, *vt laborantib. opem vniuerſi ferrent.* Inſubres negare ſe ſua deſerturos. ita diuiſæ copiæ. Boiique in agrum ſuum tutandum profectis, Inſubres cũ Cænomanis ſuper amnis Mincij ripas conſederunt. Infra eum locum quinq; millia paſſuum. & Conſul Cornelius eidem flumini caſtra applicuit. inde mittẽdo in vicos Cænomanorum, Brixiamque, quæ caput gentis erat, vt ſatis comperit, non ex auctoritate ſeniorum iuuentutẽ in armis eſſe, nec publico conſilio Inſubrium defectioni Cænomanos ſe adiunxiſſe, excitis ad ſe principibus, id agere ac moliri cœpit, vt deſciſcerent ab Inſubrib. Cænomani, & ſignis ſublatis aut domos redirent, aut ad Romanos tranſirent. & id quidem impetrari nequiit. in id data fides Conſuli eſt, vt in acie aut quieſcerent: aut ſi qua etiã occaſio fuiſſet, adiuuarent Romanos. Hæc ita conueniſſe Inſubres ignorabant: ſuberat tamẽ quædam ſuſpicio animis; labare fidem ſociorũ. itaq; quum in aciem eduxiſſent, neutrum ijs cornu cõmittere auſi, ne ſi dolo ceſſiſſent, rẽ totam inclinarent, poſt ſigna in ſubſidijs eos locauerũt. Cõſul principio pugnæ *vouit ædẽ Soſpitæ Iunoni, ſi eo die hoſtes fuſi fugatiq; eſſent*: à militib. clamor ſublat⁹, cõpotem voti Conſulẽ ſe facturos, & impetus in hoſtes eſt factus, non tulerunt Inſubres primum cõcurſum. Quidã & à Cænomanis terga repente in ipſo certamine aggreſſis, tumultum ancipitẽ iniectũ auctores ſunt, cæſaq; in medio quinq; & triginta millia hoſtium, quinq; millia & ſeptingentos viuos captos: in ijs Amilcarẽ Pœnorũ imperatorẽ, qui belli cauſa fuiſſet: ſigna militaria centũ triginta, & carpẽta ſupra ducenta. Oppida, quæ defectionẽ ſecutæ erant, dediderunt ſe Romanis. Minutius Conſul primo effuſis po- xxx
pula-

Coſ. Cornelius aduerſus Inſubres proſpere pugnat.

Amilcar capitur in bello Gallico.

pulationib. peragrauerat fines Boiorum: deinde vt relictis Insubribus ad sua tuenda receperant sese, castris se tenuit, acie dimicandum cum hoste ratus. Nec Boij detrectassent pugnā, nisi fama victos Insubres allata animos fregisset. itaq; relicto duce castrisq; dissipati per vicos, sua vt quisque defenderent: rationem gerendi belli hosti mutarunt. omissa enim spe per vnam dimicationē rem decernēdę, rursus populari agros & vrere tecta, vicosq; expugnare cœpit. Per eosdem dies Clastidium incēsum. inde in Ligusticos Illuates, qui soli non parebant, legiones ductæ. Ea quoq; gens vt Insubres acie victos, Boios, ita vt tentare spem certaminis nō auderent, territos audiuit, in deditionem venit. Literæ consulum è Gallia de gestis prospere sub idem tempus Romam allatę. M. Sergius prætor vrbanus in senatu eas, deinde ex auctoritate patrum
XXXII ad populum recitauit. supplicatio in quatriduū decreta. Hyems in eo tempore erat, quum T. Quintius capta Elatia, in Phocide ac Locride hyberna dispositа haberet. Opunte seditio orta est. Factio vna Ætolos, qui propiores erāt: altera Romanos accersebat. Ætoli priores venerūt: sed opulentior factio exclusis Ætolis, missoque ad imperatorē Romanum nuncio, vsque ad aduentum eius tenuit vrbē. arcem regium tenebat præsidium: neque vt discederent inde, aut Opuntiorum minis, auctoritate imperantis Consulis Romani perpelli potuerunt. Mora cur non extemplo oppugnarentur, ea fuit: quod caduceator ab rege venerat, locū ac tempus petens colloquio. id grauate concessum regi est: nō quin cuperet Quintius per se partim armis, partim conditionibus confectum videri bellum. necdū enim sciebat, vtrum successum sibi alterum ex nouis consulibus mitteretur: an, quod summa vi vt tenderent, amicis & propinquis mandauerat, imperium prorogaretur. aptum autem fore colloquium credebat, vt sibi liberum esset, vel ad bellum manenti, vel ad pacem decedēti rem inclinare. In sinu Maliaco prope Nicæam littus elegere. eo rex ab Demetriade cum quinq; lembis & vna naue rostrata venit. Erant cum eo principes Macedonum, & Achæorum exul vir insignis Cycliadas. Cum imperatore Romano rex Amynander erat, & Dionysodorus Attali legatus, & Agesimbrotus præfectus Rhodiæ classis, & Phaeneas princeps Ætolorum, & Achæi duo, Aristhenus & Xenophon. Inter hos Romanus ad extremum littus progressus, cum rex in proram nauis in anchoris stantis processisset: *commodius*, inquit, *si in terrā egredaris, ex propinquo dicamus inuicem, audiamusq;*. Quum rex facturum se id negaret: *Quem tandem*, inquit Quintius, *times?* Ad hoc ille superbo & regio animo: *Neminem equidem timeo, praeter Deos immortales: non omnium autē credo fidei, quos circa te video, atq; omnium minime Ætolis.* *Istud quidem*, ait Romanus, *par omnibus periculum est, qui cum hoste ad colloquium congrediuntur, vt nulla fides sit.* *Non tamē*, inqu[illegible] rex, *T. Quinti par perfidiæ præmium est, si* *Philippi & Quintii colloquium.*

 fraude

fraude agatur, Philippus & Phaneas. neq; enim æque difficulter Ætoli prætorē alium, ac Macedones regē in meum locum substituant. Secundum hæc silentium fuit. XXXIII
Quum Romanus *eum æquum censeret priorem dicere, qui petisset colloquium:* rex, *eius esse priorem orationē, qui daret pacis leges, non qui acciperet:* tum Romanus, *simplicem suā orationem esse. ea n. se dicturum, quæ ni fiant, nulla sit pacis conditio.*

Pacis leges dat Quintius.

Deducenda ex omnibus Græciæ ciuitatibus regi præsidia esse: captiuos & transfugas sociis populi Romani reddendos, restituenda Romanis ea Illyrici loca, quæ post pacem in Epiro factā occupasset. Ptolemæo regi Ægypti reddendas vrbes, quas post Philopatoris Ptolemæi mortē occupasset. Suas populiq; Romani conditiones has esse: ceterum & sociorū audiri postulata verum esse. Attali regis legatus *naues captiuosque, quæ ad Chiū nauali prælio capta essent: & Nicephoriū, Venerisq; templum, quæ spoliasset euastassetque, pro incorruptis restitui:* Rhodij Peræam (regio est continentis aduersus insulam, vetustæ eorum ditionis) repetebant, postulabantque *præsidia deduci ab Iasso, & Bargyliis, & Euromensium vrbe, & in Hellesponto Sesto atque Abydo, & Panopolin Byzantiis in antiqui formulā iuris restitui, & liberari omnia Asiæ emporia portusque.* Achæi Corinthum & Argos repetebant. Prætor Ætolorum Phaneas quum eadem fere quæ Romani, vt Græcia decederetur, postulasset, *redderenturque Ætolis vrbes, quæ quondā iuris aut ditionis eorum fuissent,*

Alexandri Ætolorū principis ad Philippū oratio.

excepit orationē eius princeps Ætolorum Alexander, vir (vt inter Ætolos) facundus. *Iamdudū se reticere,* ait. *non quo quicquā agi putet eo colloquio, sed ne quem sociorum dicentem interpellet. Neq; de pace cum fide Philippum agere, neque bella vera virtute vnquam gessisse. in colloquiis insidiare & captare: in bello non congredi æquo campo, neq; collatis signis dimicare, sed refugientem incendere ac diripere vrbes. & vincētium præmia victum corrumpere. At non sic antiquos Macedonum reges, sed acie bellare solitos, vrbibus parcere quantum possent, quo opulentius imperium haberent. nam de quorum possessione dimicetur tollentem, nihil sibi præter bellū relinquere, quod consilium esse? Plures priore anno sociorum vrbes in Thessalia euastasse Philippum, quam omnes qui vnquam hostes Thessaliæ fuerint. ipsis quoque Ætolis eum plura socium, quam hostem ademisse. Lysimachiā pulso prætore & præsidio Ætolorum occupasse eum. Cium item suæ ditionis vrbē funditus euertisse ac delesse, eadē fraude habere eum Thebas, Phthias, Echinum, Larissam & Pharsalum.* Motus oratione A- XXXIV
lexandri Philippus nauem, vt exaudiretur, propius terram applicuit. Orsum eum dicere in Ætolos maxime violenter, Phaneas interfatus, *non in verbis rem verti,* ait, *aut bello vincendū, aut melioribus parendum esse. Apparet id quidem,* inquit Philippus *etiam cæco:* iocatus in valetudinem oculorum Phaneæ: & erat dicacior natura, quam regem decet: & ne inter seria quidem risu satis temperans. Indignari inde cœpit: *Ætolos, tanquā Romanos decedi Græcia iubere; qui, quibus finibus Græcia sit, dicere non possint, ipsius enim*

Ætolæ

Ætolia Agræe Apodeotasq; & Amphilochos, quæ permagna eorum pars sit, Græciam non esse. An quod à sociis eorum non abstinuerim, iustam querelã habẽt? cum ipsi pro lege hunc morem antiquitus seruent: vt aduersus socios ipsi suos, publica tantum auctoritate dempta, iuuentutem suam militare sinant: & contraria persæpe acies in vtraq; parte Ætolica auxilia habeant? Neq; ego Cium expugnaui, sed Prusiam socium & amicũ oppugnantẽ adiuui: & Lysimachiam ab Thracibus vindicaui. sed quia me necessitas ad hoc bellũ à custodia eius auertit, Thraces habent. Et Ætolis hæc. Attalo a. Rhodiisq; nihil iure debeo. non n à me, sed ab illis principium belli ortum est. Romanorum a. honoris causa Peræã Rhodiis, & naues Attalo cum captiuis, qui comparebunt, restituam. nã quod ad Nicephorium Venerisque templi restitutionem attinet: quid ea restitui postulantibus respondeam? nisi quo vno modo luci syluaque cæsa restitui possunt, curam impensamque sationis me præstaturum: quoniam hæc inter se reges postulare & respondere placet. Extrema eius oratio aduersus Achæos fuit: *in qua orsus ab Antigoni primum, suis deinde erga eam gentẽ meritis, recitari decreta eorum iussit, omnes diuinos humanosq; honores cõplexa: atq; ad ea adiecit recẽs de exercitu, quo ab se desciuissent, inuectusq; grauiter in perfidiam eorum; Argos tamen se redditurum eis dixit. de Corintho, cum Imperatore Romano deliberaturum esse. quæsiturumque simul ab eo, vtrum iis ne vrbibus decedere se æquum censeat, quas à seipso captas iure belli habeat, an iis etiã, quas* XXXV *à maiorib. suis suo accepisset?* Parantibus Achæis Ætolisque ad ea respondere, quum prope occasum sol esset, dilato in posterum diẽ colloquio, Philippus in stationem, ex qua profectus erat, Romani sociique in castra redierunt. Quintius postero die ad Nicæam (is enim locus placuerat) ad constitutum tempus venit. Philippi nullus vsquam nec nuncius ab eo per aliquot horas veniebat: & iam desperantibus venturum, repente apparuerunt naues. atq; ipse quidẽ, *quum tam grauia & indigna imperarentur, inopem consilij diem se consumpsisse deliberando* aiebat. Vulgo credebatur de industria rem in serum tractam, ne tempus dari posset Achæis Ætolisque ad respondendum, & eam opinionẽ ipse affirmauit, petendo, *vt summotis aliis, ne tẽpus altercando tereretur, & aliquis finis rei imponi posset, cum Imperatore Romano liceret sibi colloqui.* Id primo non acceptum, ne excludi colloquio viderentur socij: deinde quum haud absisteret petere, ex omnium consilio Romanus Imperator cum Appio Claudio Tribuno militũ ceteris summotis, ad extremum littus processit. Rex cum duobus, quos pridie adhibuerat, in terrã est egressus. Ibi quũ aliquamdiu secreto locuti essent, quæ acta ad suos Philippus retulerit, minus compertum est. Quintius hæc retulit ad socios. *Romanis eũ cedere tota Illyrici ora, perfugas remittere, ac si qui essent captiui Attalo naues, & cũ iis copias nauales socios: Rhodiis regionem, quam Peræam vocant, reddere: Iasso & Bargyliis non cessurum. Ætolis Pharsalum Larissamque reddere Thebas non red-*

Philippus ad pacis leges respondet.

Philippus & Romanus Imperator exclusis sociis soli colloquuntur.

dere. Achaeis non Argis modo, sed etiã Corintho cessurum. Nulli omniũ
placere partium, quibus cessurus, aut non cessurus esset, destina-
tio. *plus enim amitti in ijs, quam acquiri. nec vnquam, nisi tota dedu-*
xisset Graecia praesidia, causas certaminum deponere. Quum hæc toto XXX-
ex concilio certatim omnes vociferarentur, ad Philippum quoq; VI
procul stantem vox est perlata itaq; à Quintio petit, *vt rem totam*
in posterum diē differret, profecto aut persuasurum se, aut persuaderi si-
bi passurum. Littus ad Thronium colloquio destinatur, eo mature
conuentum est. Ibi Philippus primo & Quintium, & omnes qui
aderant, rogare, *ne spem pacis turbare vellent.* postremo *petere tem-*
pus, quo legatos Romam ad senatum mittere posset, aut his conditionib.
se pacem impetraturum, aut quascunque senatus dedisset, leges pacis ac-
cepturum. Id ceteris haudquaquam placebat. *nec enim aliud, quam*
moram & dilationem ad colligendas vires quæri. Quintius *verum id*
futurum fuisse, dicere: *si æstas, & tempus rerum gerendarum esset. nũc*
hyeme instante nihil admitti, dato spatio ad legatos mittendos. nam neq;
sine auctoritate senatus quicquam eorum ratum fore, quæ cum rege ipsi
pepigissent: & explorari (dum bello necessariā quietem ipsa hyems daret)
senatuū auctoritatem posse. In hanc sententiam & ceteri sociorum
principes concesserunt: inducijsque datis in duos menses, & ipsos
mittere singulos legatos ad edocendum senatum, ne fraude regis
caperetur, placuit. additum induciarum pacto, *vt regia præsidia*
Phocide ac Locride extemplo deducerentur. Et ipse Quintius cum so-
ciorum legatis Aminandrum Athamanum regem; vtque speciem
legationis adijceret, Q. Fabium (vxoris Quintij sororis filius e-
rat) & Q. Fuluium, & Appium Claudium misit. Vt ventum Romā
est, prius sociorum legati, quam regis auditi sunt. cetera eorum XXX-
oratio conuicijs regis consumpta est. mouerunt eo maxime se- VII
natum, demonstrando maris terrarumque regionis eius situm: vt
omnibus appareret, *si Demetriadem in Thessalia, Chalcidem in Eu-*
bœa, Corinthum in Achaia rex teneret: non posse liberam Græciam es-
se: & ipsum Philippum non contumeliosius, quam verius, cōpedes eas
Græciæ appellare. Legati deinde regis intromissi, quibus lōgiorem
exorsis orationem breuis interrogatio, *cessurusne ijs tribus vrbibus*
esset, sermonem incidit: cum *mandatum sibi de his nominatim nega-*
rent quicquam. Sic infecta pace regij dimissi. Quintio liberum ar-
bitrium pacis ac belli permissum. Quod vt satis apparuit, non tæ-
dere belli senatum: & ipse victoriæ quam pacis auidior: neq; col-
loquium postea Philippo dedit, neque legationem aliam, quam
quæ omni Græcia decedi nunciaret, admissurum dixit. Philippus XXX-
quum acie decernendū videret, & vndiq; ad se contrahendas vi- VIII
res, maxime de Achaiæ vrbib. regionis ab se diuersæ, & magis ta-
men de Argis, q̃ de Corintho solicitus, optimū ratus Nabidi eam
Lacedæmoniorum tyranno velut fiduciariam dare, vt victori sibi
restitueret: si quid aduersi accidisset, ipse haberet. Philocli, qui
Corin-

Legati ad senatum mittuntur.

Argiuorū vrbē Nabidi fiduciariam tradit Philippus.

Corintho Argisque præerat, scribit, *vt tyrannum ipse conueniret,*
Philocles præterq̃ quod iam veniebat cum munere, adijcit ad pi-
gnus futuræ regi cum tyranno amicitiæ, filias suas regem Nabidis
filiis matrimonio coniungere velle. Tyrannus primo negare *ali-*
ter vrbem eam se accepturum, nisi Argiuorum ipsorum decreto accersi-
tus ad auxilium vrbis esset. deinde, vt frequenti cõcione nõ asper-
natos modo, sed abominatos etiã nomen tyranni audiuit, causam
despoliandi eos nactũ ratus, *tradere vbi vellet vrbem, Philoclẽ ius-*
sit. Nocte ignaris omnibus acceptus in vrbem est tyrannus. prima
luce occupat superiora omnia loca, portęq; clausę. paucis princi-
pum tumultum inter primum elapsis, eorum absentium direptæ
fortunæ; præsentib. aurum atque argẽtum ablatum: pecuniæ im-
peratę ingentes, qui nõ cunctanter contulêre, sine contumelia &
laceratione corporũ sunt dimissi: quos occulere aut retrahere ali-
quid suspicio fuit, in seruilem modum lacerati atq; extorti. Con-
cione inde aduocata, rogationem promulgauit, vnam de tabulis
nouis, alteram de agro viritim diuidendo. duas faces nouantibus

Nabidis in Argiuos crudelitas.

XXX- res ad plebem in optimates accendendam. Postequam in potе-
IX state Nabidis Argiuorum ciuitas erat, nihil eius memor tyrãnus,
à quo eam ciuitatem, & quam in conditionem accepisset, legatos
Elatiam ad Quintium & Attalum Æginæ hybernantem mittit,
qui nunciarent, *Argos in potestate sua esse: eo si venirit Quintius ad*
colloquium, nõ diffidere sibi omnia cum eo cõuentura. Quintius, vt eo
quoq; præsidio Philippũ nudaret, quum annuisset se venturum,
mittit ad Attalum, vt ab Ægina Sicyonem sibi occurreret, ipse ab
Anticyra decem quinqueremibus, quas iis forte ip[illegible]bus L.
Quintius frater eius adduxerat ex hybernis Corcyræ, [illegible]yonem
transmisit. Iã ibi Attalus erat, qui quum *tyranno ad Romanum im-*
peratorem, non Romano ad tyrannum eundum diceret; in sententiam
suã Quintium traduxit, ne in vrbem ipsam Argos iret. Haud pro-
cul vrbe Mycenica vocatur. in eo loco vt cõgrederẽtur, cõuenit.
Quintius cũ fratre & tribunis militũ paucis. Attalus cũ regio co-
mitatu, Nicostratus Achæorum prætor, cum auxiliaribus paucis
venit. tyrannum ibi quum omnib. copijs operiẽtem inuenerunt.

Nabidis & Quintij Romani imperatoris colloquium.

progressus armatus cum satellitibus est in medium fere interia-
centis campi: inermis Quintius cum fratre & duobus Tribunis
militum, inermes item. regi prætor Achæorum, & vnus ex pur-
puratis latus cingebant. Initium sermonis ab excusatione tyran-
ni ortum, *quod armatus ipse armatisque septus, quum inermes Ro-*
manum imperatorem, regemque cerneret, in colloquium venisset. neque
enim se illos timere dixit, sed exules Argiuorum. Inde vbi de condi-
tionibus amicitiæ cœptum agi est, Romanus duas postulare res:
vnam, *vt bellum cum Achæis finiret.* alteram, *vt aduersus Philippum*
mitteret secum auxilia. Auxilia se missurum dixit. pro pace cum A-
chæis, induciæ impetratæ, donec bellum cum Philippo finiretur.

De Argis

ACEPHALVS.

* *

1 iis partibus cohærens Acarnaniæ. quingentos fermè passus lõgæ fauces erant; latæ haud amplius centum & viginti, in his angustiis Leucas posita est, colli applicata verso in orientem, & Acarnaniã. ima vrbis plana sunt, iacẽria ad mare: quo Leucadia ab Acarnania diuiditur. inde terra mariq; expugnabilis est. nam & vada sunt stagno similiora, quàm mari: & campus terrenus omnis, operiq; facilis. itaq; multis simul locis aut subruti, aut ariete decussi ruebant muri. Sed quam vrbs ipsa opportuna oppugnantibus erat, tam inexpugnabiles hostium animi. die ac nocte intenti reficere quassata muri, obstruere quæ patefacta ruinis erant, prœlia impigre inire, & armis magis muros q̃ seipsos mœnibus tutari. diutiusq; spe Romanorum obsidionem eam extraxissent, ni exsules quidã Italici generis Leucade habitantes, ab arce milites accepissent. eos tamen ex superiore loco magno cũ tumultu decurrentes, acie in foro instructa iusto prœlio aliquãdiu Leucadij sustinuerunt. interim & scalis capta multis locis mœnia, & per stragẽ lapidum ac ruinas transcensum in vrbem. iamq; ipse legatus magno agmine circumuenerat pugnantes. pars in medio cæsi, pars armis abiectis dediderunt se victori. Et post dies paucos audito prœlio, quod ad Cynoscephalas pugnatum erat omnes populi A-

11 carnaniæ in deditionem legati venerunt. Iisdem dieb. omnia simul inclinante fortuna, Rhodij quoq; ad vindicandam à Philippo continentem regionem (Peræam vocant) possessam à maioribus suis, Pausistratum prætorẽ cum octingentis Achæis peditib. mille & noningentis ferè armatis ex vario genere auxiliorũ collectis, miserunt. Galli, & Nisuetæ, & Pisuetæ, Tamiani, & Arei ex Africa, & Laodiceni ex Asia erant. cum his copijs Pausistratus tẽdebat in Stratonicẽsi agro locum peropportunum, ignaris regiis qui tenuerant, occupauit. In tempore & ad idipsum excitum auxilium mille Achæi pedites cum centum equitib. superuenerunt. Theoxenus ijs præerat. Dinocrates regius præfectus recuperãdi castelli causa primo castra ad ipsa tendebat, mouit inde ad aliud castellum, item Stratonicensis agri: Astragon vocant omnibusq; ex præsidijs, quæ multifariam disiecta erant, deuocatis, & ab ipsa Stratonicea Thessalorum auxiliaribus, Alabanda, vbi hostes erant, ducere pergit. Nec Rhodij pugnam detrectauerunt. atq; castris in propinquis collatis, extemplo in aciem descensum est. Dinocrates quingẽtos Macedonas dextro cornu, læuo Agrianos locat: in medium accipit contractos ex castellorum (Cares maximè erant) præsidijs, equites cornibus circũdat. Cretensium auxiliares Thracũq; Rhodia cohors dextro cornu, sinistro mercenarios milites, lectam peditum manum habuẽre: medios mista ex plu-

Leucadis situs

Acarnaniæ populi dedunt se se Romanis.

Rhodij Peræam à Philippo armis vindicant.

ex pluribus gentibus auxilia: equites leuisq; armaturæ quod erat, cornibus circumiectum. Eo die steterunt tantum acies vtræque super ripam, quæ tenui aqua interfluebat torrentis: paucisq; telis emissis, in castra receperunt sese. Postero die eodē ordine instructi, maius aliquanto prœlium q̄ pro numero edidêre pugnantiū. nec enim plus terna millia peditum fuêre, & centeni fermè equites. cæterum non numero tantum, nec armorum genere, sed animis quoq; paribus, & æqua spe pugnauerunt. Achæi primi torrēte superato in Agrianos impetum fecêre: deinde tota propè cursu transgressa amnem acies est, diu anceps pugna stetit. numero Achæi mille & ipsi quadringentos loco expulere, inclinat dein dexterum omne cornu. Macedones, vsq; dū ordine & velut stipata phalanx consistebat, moueri nequiuerunt. postquam læuo latere nudato circumiacere hastas in venientem ex transuerso hostem conati sunt: turbati extemplo, tumultū primo inter se fecerunt: terga deinde vertunt: postremo abiectis armis, in præcipitē fugam effusi, Bargyllas petentes fugerunt. Eodem & Dinocrates perfugit. Rhodij quantū diei superfuit secuti, receperunt sese ad castra. Satis constat, *si confestim victores Stratoniceam petissent, recipi eam vrbem sine certamine potuisse.* Prætermissa eius rei occasio est, dum in castellis vicisq; Peræ recipiendis tempus teritur. interim animi eorum, qui Stratoniceam præsidio obtinebant, confirmati sunt. mox & Dinocrates cum ijs, qui prœlio superérant, copijs intrauit muros. nequiquam inde obsessa pugnataque vrbs est: recipi nisi aliquanto post per Antiochum non potuit. Hæc in Thessalia, hæc in Achaia, hæc in Asia per eosdē dies ferme gesta, Philippus quum audisset *Dardanos transgressos fines regni, superiora Macedonia euastare*; quāuis toto propè orbe terrarū, vndiq; III se suosq; profligante fortuna, vrgebatur: tamē morte tristius ratus Macedoniæ etiam possessione pelli, delectu raptim per vrbes Macedonum habito, cum sex millibus peditum & quingentis equitibus circa Srobos Pelagoniæ improuiso hostes oppressit. Magna multitudo hominū in prœlio, maior prædandi cupidine palata per agros cæsa est. quibus fuga expeditior fuit, ne tētato quidem casu pugnæ, in fines suos redierunt. Ea vna expeditione non pro reliquo statu fortunæ facta: refectis suorū animis, Thessalonicam se recipit. Non tam in tempore Punicum bellū terminatum erat, ne simul cum Philippo foret bellandum: quàm opportunè iam Antiocho in Syria moliente bellum, Philippus est superatus. nam præterquam quod facilius cum singulis, quam si in vnum ambo simul contulissent vires, bellatum est: Hispania quoque sub idem tempus magno tumultu ad bellum cōsurrexit. Antiochus quum priore æstate omnib. quæ in Cœle Syria sunt, ciuitatib. Ptolemæi in suam potestatem redactis, in hyberna Antiochiam concessisset: nihilo quietiores postea res habuit. omnibus enim

Rhodij fundunt Macedones.

Philippus Dardanos opprimit.

Antiochus molitur bellum aduersus Romanos.

enim regni virib. connixus, quum ingétes copias terrestres maritimasq; comparasset, principio veris præmissis terra cum exercitu filijs duob. Ardue ac Mithridate, iussisq; Sardibus se operiri, ipse cum classe centum rectarũ nauium, ad hoc leuiorib. nauigijs cercutisq; ac lembis ducentis proficiscitur: simul per omnem orã Ciliciæq; & Cariæ tentaturus vrbes, quæ in deditione Ptolemęi essent: simul Philippum (nec dum enim debellatũ erat) exercitu

IV nauibusq; adiuturus. Multa egregia Rhodij pro fide erga populum Romanum proq; vniuerso nomine Græcorum, terra mariq; ausi sunt: nihil magnificentius, quam quod ea tempestate nõ territi tanta mole imminentis belli, legatos ad regem miserunt: *Nephelida* (promontorium Ciliciæ est, inclitum fœdere antiquo Atheniensium) *si eo non contineret copias suas, se obuiam ituros*: non ab odio vllo, sed ne coniũgi cum Philippo paterentur, & impedimẽto esse Romanis liberantib. Græciam. Coracesium eo tẽpore Antiochus operib. oppugnabat: Zephyrio, & Solis, & Aphrodisiade, & Coryco, & superato Anemurio (promontorium id quoq; Ciliciæ est) Selinunte recepto, omnibus his alijsq; eius oræ castellis aut metu, aut voluntate sine certamine in deditionem acceptis, Coracesium præter spẽ clausis portis tenebat eum. ibi legati Rhodiorum auditi. & quamquam ea legatio erat quæ accendere regium animũ posset, temperauit iræ: & *legatos se Rhodum missurum* respondit: *ijsq; mandaturum, vt renouarent vetusta iura cum ea ciuitate, sua maiorumq; suorum. & vetarent eos aduentum pertimescere regis, nihil his aut socijs eorũ noxæ futurum fraudiue. nã Romanorum amicitiam se non violaturum argumento & suam recentẽ ad eos legationem esse, & senatus honorifica in se decreta, responsaq;*. tũ forte legati redierunt ab Roma, comiter auditi, dimissiq;: vt tempus postulabat, incerto adhuc aduersus Philippũ euentu belli. Quũ hæc legati regis in cõcione Rhodiorum agerent, nuncius venit, *debellatum ad Cynoscephalas esse*. Hoc nũtio accepto, Rhodijs, dempto metu à Philippo omni, erat cõsilium obuiam eundi classe Antiocho. illam alteram curã non omiserunt, tuendæ libertatis ciuitatum sociarũ Ptolemæi, quibus bellum ab Antiocho imminebat. nũ alias auxilijs iuuerunt, alias prouidẽdo ac pręmonẽdo conatus hostis: causaq; libertatis fuerunt Caunijs, Mindijs, Halicarnassensib. Samijsq;. Non operæ est persequi, vt quæq; acta in his locis sint, quum ad ea quæ propriè Romani belli sunt, vix suffi-

V ciam. Eodem tẽpore & Attalus rex æger Thebis Pergamum aduect⁹ moritur, altero & septuagesimo anno: quũ quatuor & quadraginta annos regnasset. Huic viro præter diuitias nihil ad spẽ regni fortuna dederat his simul prudẽter, simul magnifice vtendo effecit, primũ vt sibi, deinde vt alijs nõ indign⁹ videretur regno. victis deinde prœlio vno Gallis, quæ tum gens recenti aduentu terribilior Asiæ erat, regium asciuit nomen, cuius magnitudini

Rhodiorũ fides erga pop. Rom.

Attalus Rex moritur.

sem[illegible]

ſemper animũ æquauit. ſumma iuſtitia ſuos rexit. vnicam fidem
ſocijs præſtitit vxorẽ, ac liberos quatuor ſuperſtites habuit. mitis
ac munificus amicus fuit, regnũ adeo ſtabile ac firmũ reliquit, vt
ad tertiam ſtirpem poſſeſſio eius deſcenderit. Quum is ſtatus re- VI
Bellum in vlteriore Hiſpania.
rum in Aſia Græciaq; & Macedonia eſſet, vixdũ terminato cum
Philippo bello, pace certe nondũ perpetrata, ingens in Hiſpania
vlteriore coortũ eſt bellum. M. Heluius eam prouinciam obtine-
bat. is literis ſenatum certiorem fecit, *Colcam & Luſcinum regulos
in armis eſſe, cum Colca decẽ & ſeptem oppida, cũ Luſcino validas vr-
bes, Cardonem & Bardonem, & maritimam oram omnem, quæ non-
dum animos nudauerat, ad finitimorum motus conſurrecturã.* His li-
teris à M Sergio Prætore, cuius iuriſdictio inter ciues & peregri-
nos erat, recitatis, decreuerunt patres, vt comitijs prætorum per-
fectis, cui prætori prouincia Hiſpania obueniſſet, is primo quoq;
tempore de bello Hiſpaniæ ad ſenatum referret. Sub idem tẽpus VII
Conſules Romam venerunt, quibus in æde Bellonæ ſenatum ha-
bentibus, poſtulantibuſq; triumphum ob res proſpere bello ge-
ſtas, C. Atinius Labeo, & C. Vrſanius Trib. plebis, *vt ſeparatim de
triumpho agerent* Cõſules *poſtularunt, communem ſe relationem de ea
re fieri non paſſuros, ne par honos diſpari merito eſſet.* Cumq; Minu-
tius *vtriq; prouinciam Italiam obtigiſſe* diceret, *communi animo cõſi-
lioq; ſe & collegam res geſſiſſe,* Cornelius adijceret: *Boios aduerſus ſe
tranſgredientes Padũ, vt Inſubribus Canomaniſq; auxilio eſſent, depo-
pulãte vicos eorum atq; agros collega, ad ſua tuenda auerſos eſſe:* tribu-
ni *res tantas bello geſſiſſe Cornelium fateri, vt nõ magis de triumpho e-
ius, quam de honore Dijs immortalib. habendo dubitari poſſet: non ta-
men nec illum, nec quemquam alium ciuem tantum gratia atq; opibus
valuiſſe, vt quum ſibimet triumphum impetraſſet, collegæ eundẽ hono-
rem impudenter petẽti daret. Q. Minucium in Liguribus leuia prœlia,
vix digna dictu fecisse, in Gallia magnũ numerum militum amiſiſſe.
nominabãt etiam tribunos militum T. Iuuencium, & Cneium Labeo-
nis fratrem, qui aduerſa pugna cum multis alijs viris fortib. ciuibus ac
socijs cecidiſſent oppidorum paucorũ ac vicorum falſas, & in tempus ſi-
mulatas, ſine vllo pignore deditiones factas eſſe.* Hæ inter conſules tri-
bunoſq; altercationes biduum tenuerũt, victiq; perſeuerãtia tri-
bunorum conſules ſeparatim retulerunt. Cn. Cornelio omnium VIII
conſenſu decretus triumphus & Placentini Cremonenſeſq; addi-
derunt fauorem conſuli, gratias agentes, commemoranteſq; *obſi-
dione ſe eſſe ab eo liberatos. pleroſq; etiam, cũ apud hoſtes eſſent ſeruitute
exceptos.* Q. Minucius tentata tantũ relatione, quum aduerſum o-
mnem ſenatum videret, *in monte Albano ſe triumphaturũ, & iure
imperij cõſularis & multorum clarorum virorum exemplo* dixit. Cn.
Cn. Cornelij triũphus.
Cornel. de Inſubribus Cænomaniſq; in magiſtratu triumphauit.
multa ſigna militaria tulit, multa Gallica ſpolia captiuis carpẽtis
tranſuexit. multi nobiles Galli ante currum traducti, inter quos
quidam

quidam Amilcarem ducẽ Pœnorum fuisse, auctores sunt. cæterũ magis in se conuertit oculos Cremonẽsium, Placẽtinorumq; colonorum turba pileatorũ, currum sequẽtium. Tulit in triumpho * ducenta triginta septem millia quingentos, * argenti bigati septuaginta nouem millia. * septuagenos æris militibus diuisit: duplex equiti, triplex cẽturioni. Q. Minucius Cõsul de Ligurib. Boiisq; Gallis in monte Albano triumphauit. is triumphus vt loco, & fama rerum gestarum, & quod sumptum nõ erogatum ex ærario omnes sciebant, inhonoratior fuit: ita signis, carpentisque, & spolijs fermè æquabat. pecuniæ etiã propè par summa fuit, * æris translata ducenta & quinquaginta quatuor millia. * argenti bigati quinquaginta tria millia, & ducenti. militib. cẽturionibusq; & equitib. itẽ in singulos datum, quod dederat collega. Secundum triumphũ cõsularia comitia habita. creati Cõsules L. Furius Purpureo, & M. Claudius Marcellus. Prt. postero die facti, Q. Fabius Buteo, P. Sẽpronius Longus, Q. Minucius Thermus, M. Acilius Glabrio, L. Apustius Fullo, C. Lælius. Exitu eius anni literæ à T. Quintio venerũt *se signis collatis cũ rege Philippo in Thessalia pugnasse: hostium exercitũ fusum, fugatũq;*. Hæ literæ prius in senatu à Sergio Pr. deinde ex auctoritate patrũ in concione sunt recitatæ. Ob res prospere gestas in dies quinq; supplicationes decretæ. Breui post legati & à T. Quintio, & ab rege venerũt. Macedones deducti extra vrbẽ in villam publicã: ibiq; ijs locus, & lautia præbita: & ad ædem Bellonæ senatus est habitus. haud multa verba facta, cum Macedones *quæcumq; senatus censuisset, id regẽ facturũ esse dicerent*. Decẽ legati more maiorum, quorum ex consilio L. Quintius imperator leges pacis Philippo daret, decreti, adiectumq;, vt in eo numero legatorum P. Sulpicius, & P. Villius essent: qui Cõsules prouinciã Macedoniã obtinuissent. Cossanis eo die postulãtibus, vt sibi colonorum numerus augeretur, mille asscribi iussi: *dum ne quis in eorũ numero esset, qui post M. Cornelium & T. Sempronium* Consulẽ *hostis fuisset*. Ludi Romani eo anno in circo scenaq; ab ædilib. curulibus, L. Cornelio Scipione, & Cn. Mãlio Volsone, & magnificentius quam alias facti, & lætius; propter res bello bene gestas spectati, totiq; ter instaurati. Plebeij septies instaurati. Acilius Glabrio, C. Lælius eos ludos fecerunt. ex ãrgẽto mulctaticio tria signa ænea, Cereri Liberoq; & Liberæ posuerũt. L. Furius, & M. Claudius Marcellus cõsulatu inito, quũ de prouincijs ageretur, & Italiam vtriq; prouinciã senatus decerneret: vt Macedoniam cũ Italia sortirẽtur, petebãt. Marcellus prouinciæ cupidior, *pacẽ simulatam at fallacẽ* dicẽdo, *& rebellaturũ, si exercitus inde deportatus esset, regẽ*, dubios sententiæ partes fecerat. & forsitã obtinuissent Cõsules, ni Q. Martius Rex, & C. Atinius Labeo Tribb. plebis *se intercessuros* dixissent: ni prius ipsi ad plebẽ tulissent *vellent, iuberentne cũ rege Philippo pacẽ esse*. Ea rogatio in Capitolio ad

** Hic numerus triplex detur referre H.S. Et sic faciet coron. 5163 & duos sol. Turon. vel circiter.*

** Val. 7900. coron. si per bigatos denarios intelligas.*

** 70. æris dimidium coro. cũ 9. sol. & duobus denar. Turon.*

** Val. 2540. coron.*

** Val. 5320. coron.*

Ludi Romani & Plebeij.

plebem lata est omnes quinq; & triginta tribus vti rogatæ iusserunt. Et quo magis pacem ratam esse in Macedonia vulgo lætarentur, tristis ex Hispania nũcius allatus effecit, vulgatæq; literæ, *C. Sempronium Tuditanũ* Proconsulẽ, *in citeriore Hispania prælio victũ exercitũ eius fusum fugatumq; & illustres viros in acie cecidisse. Tuditanũ cũ graui vulnere latũ ex prælio, haud ita multò post exspirasse.* Consulibus ambo Italia prouincia cum his legionibus, quas superiores Cõsul. habuissent, decreta, & vt quatuor legiones nouas scriberent, duas, quæ quo senatus censuisset, mitterentur & T. Quintus Flamininus cum duab. legionib. prouinciam eodẽ exercitu obtinere iussus: imperiũ ei prorogatũ satis iam ante videri. Prætores deinde prouincias sortiri, L. Apustius Fullo vrbanã iurisdictionẽ, M. Acilius Glabrio inter ciues & peregrinos, Q. Fabius Buteo Hispaniam vlteriorem, Q. Minucius Thermus citeriorẽ, C. Lælius Siciliam, T. Sempronius Lõgus Sardiniã. Q. Fabio Buteoni, & Q. Minutio, quibus Hispaniæ prouinciæ euenerãt, Cõsules legiones singulas ex quatuor ab se scriptis quas viderentur, vti darent, decretũ est: socium ac nominis Latini quaterna millia peditũ, trecenos equites hiq; primo quoq; tempore in prouincias ire iussi. Bellum in Hispania quinto post anno exortum est, quam simul cum Punico bello fuerat finitum. Priusquã hi prætores ad

11 bellũ prope nouum, quia tum primum suo nomine, nullo Punico exercitu aut duce ad arma ierãt proficiscerẽtur: aut ipsi Cõsules ab vrbe mouerent: procurare, vt assolet, prodigia, q̃ nunciabãtur, iussi L. Iulius Sequestris in Sabinos proficiscens, fulmine ipse equusq; exanimati fuerant. ædes Feroniæ in Capenate de cœlo tacta erat. ad Monetæ duarũ hastarum spicula arserant. lupus Esquilina porta ingressus, frequentissima parte vrbis, quum in forũ decurrisset, Tusco vico atq; inde Melio, per portam Capenam prope int. ctus euaserat. Hæc prodigia maiorib. hostijs sunt procurata. Ijsdem diebus Cn. Cornelius Lentulus, qui ante Sempro-

12 nium Tuditanũ citeriorẽ Hispaniam obtinuerat, quũ ex senatusconsulto vrbem esset ingressus, tulit præ se * auri mille & quingenta pondo quindecim, * argenti viginti millia, * signati denarios triginta quatuor millia, & quingentos quinquaginta. L. Stertinius ex vlteriore Hispania, ne tentata quidẽ triumphi spe, quinquaginta millia pondo argenti in ærarium tulit: & de manubiis duos fornices in foro Boario ante Fortunæ ædẽ, & matris Matutæ, vnum in maximo circo fecit: & his fornicib. signa aurata imposuit. Hæc per hyemem ferme acta. Hybernabat eo tempore A-

13 thenis Quintius, a quo cũ multa socij peterent, Bœoti petierunt, impetraueruntq; *vt hi, qui sua gentis militassent apud Philippũ, sibi restituerentur.* id a Quintio facile impetratũ: nõ quia satis dignos eos credebat, sed quia, Antiocho regẽ iam suspecto, fauor conciliandus nomini Romano apud ciuitates erat. Restitutis, cõfestim apparuit,

Tuditanus in Hispania fusus.

Prouinciarũ sortitio.

* *Valent.* 169. 80. *coron.*

* *Valent.* 20000. *coron.*

* *Valet.* 3455. *coron.*

* *Valent* 5000. *cor.* *Bœotorum per-*

apparuit, quam nulla inita apud Bœotos gratia esset nam & ad Philippum gratias agentes pro redditis hominibus, perinde atq; ab ipso hi, & nō à Quintio & Romanis dati essent, miserūt: & comitijs proximis Bœotarchen nullam aliam ob causam Barcillam quendam, quam quod præfectus Bœotorum apud regem militātium fuisset, fecerūt, præteritis Zeusippo, & Pisistrato, alijsq; qui Romanæ societatis auctores fuerunt. Id ægre & in præsentia hi passi, & in futurum et metum ceperūt, quum ad portas prope sedente exercitu Romano ea fierent: *quidnā se futurum esset profectis in Italiam Romanis: Philippo ex propinquo socios adiuuante, & infesto*
XIV *his qui partium aduersa fuissent.* Dum Romana arma propinqua habebant, tollere Barcillam principē fautorum regis statuerunt & tēpore ad eam rē capto, quum in publico epulatus reuerteretur domum temulentus, prosequentibus mollibus viris, qui ioci causa conuiuio celebri interfuerant: ab sex armatis, quorū tres Italici, tres Æ toli erant circumuentus occiditur. Fuga comitū, & quiritatio facta: & tumultus tota vrbe discurrentium cum luminibus: percussores proxima porta euaserunt. Luce prima cōcio frequēs, velut extante indicio, ad vocem præconis cōuocata in theatro erat. palam ab suo comitatu, & obscœnis illis viris fremebāt interfectum: animis autem Zeusippum auctorem destinabāt cædis. in præsentia placuit comprehendi eos, qui simul fuissent, quæstionemq; ex his haberi. Qui dum quæruntur, Zeusippus consimili animo auertendi ab se criminis causa in cōcionem progressus, *errare ait homines, qui tam atrocē cædem pertinere ad illos semiuiros crederent.* multaq; in eam partem probabiliter argumentatus, quib. fidem apud quosdam fecit, *nūmquam si conscius esset, oblaturum se multitudini, mentionēve cædis nullo lacessente facturū fuisse.* alij non dubitare, *obuiam eundo impudēter criminis suspicionem auerti.* Torti post paulo insontes, quum scirent ipsi opinionem omnium, ea pro indicio vsi, Zeusippum & Pisistratum nominauerūt: nullo adiecto, cur scire quicquam viderentur, argumento. Zeusippus tamen cum Stratonida quodā nocte perfugit Tanagrā, suam magis conscientiam, quam indicium hominum nullius rei consciorum metuens. Pisistratus spretis indicibus Thebis mansit. Seruus erat Zeusippo, totius internuncius & minister rei quem indicem Pisistratus timens, eo ipso timore ad indicium protraxit. literas ad Zeusippū mittit, *seruum conscium tolleret. non tā idoneum ad celandam rē eum videri sibi, quā ad agendam fuerit.* has qui tulit literas, iussit Zeusippo dare quamprimum. is, quia non sibi conueniendi eius copia fuit, ipsi illi seruo, quem ex omnib. domino fidissimum credebat, tradidit: & adiecit, *à Pisistrato de re magnopere pertinēte ad Zeusippum esse.* Cōscientia ictus, quū extemplo traditurum eas affirmasset, aperit perlectis literis pauidus Thebas refugit. Et Zeusippus quidem fuga serui motus, Athenas, tutiorem exilio locū

Thebani Bœotiq; in latrocinium vertuntur. ratus, concessit. De Pisistrato aliquæ quæstiones tormentis habitæ: & sumptū supplicium est. Efferauit ea cædes Thebanos Bœotosq; omnes ad execrabile odium Romanorum. *Zeusippum principem gentis id facinus confessum esse.* ad rebellādum neq; vires, neq. ducem habebant. proximū bello quod erat, in latrocinium versi, alios hospites, alios vagos per hyberna milites ad varios cōmeantes vsus excipiebant. quidam in ipsis itineribus ad notas latebras insidiantibus, pars in deserta per fraudē diuersoria deuecti deductiq; opprimebantur. postremo non tantum odio, sed etiam auiditate prædæ ea facinora faciebant: quia negociandi fermè causa argentum in zonis habentes in commeatib. erant. Quum primo pauci, dein indies plures desiderarentur, infamis esse Bœotia omnis cœpit: & timidius q̄ in hostico egredi castris miles. tū Quintius legatos ad quærendū de latrociniis per ciuitates mittit. Plurimi pedites circa Copaidem paludem inuenti: ibi ex limo eruta, extractaq; ex stagno cadauera, saxis aut amphoris, vt pondere traherentur in profundum, annexa. multa facinora Acræphiæ, & Coroneæ facta inueniebantur. Quintius primo *noxios tradi sibi iussit, & pro quingentis militibus* (tot n. intercepti erant) ** quingenta talenta Bœotos conferre.* quorum neutrum quum fieret, verbis tantum ciuitates excusarēt, *nihil publico consilio factum esse:* missis Athenas, & in Achaiam legatis, qui testarentur socios, *iusto pioque bello se persecuturū Bœotos:* & cum parte copiarū P. Claudio Acræphiā ire iusso, cum parte Coronæā circumsedit: euastatis prius agris, qua ab Elatia duo diuersa agmina iere. Hac perculsi clade Bœoti, quū omnia terrore ac fuga complessent, legatos mittunt. qui quū in castra non admitterentur, Achæi Athenienseſque superuenerunt. Plus auctoritatis Achæi habuerunt deprecantes: ac ni impetrassent pacem Bœotis, bellum simul gerere decreuerunt. Per Achæos Bœotis copia adeundi alloquendique Romanum facta est, iussisq; tradere noxios, & mulctæ nomine * triginta talēta conferre, pax data: & ab oppugnatione recessum. Post paucos dies decem legati ab Roma venerunt, quorum ex cōsilio pax data Philippo in has leges est. *Omnes Græcorum ciuitates, quæ in Europa, quæq; in Asia essent, libertatē ac suas leges haberent. quæ earum sub ditione Philippi fuissent, præsidia ex his Philippus deduceret: his, quæ in Asia essent, Euromo Padasisq; & Bargyllis, & Iasso, & Myrina, & Abydo & Thasso, & Perintho: eas quoq; enim placere liberas esse. De Cianorum libertate, Quintius Prusiæ Bithyniorū regi scriberet, quid senatui & decem legatis placuisset. captiuos, transfugasq; reddere Philippum Romanis, & naues omnes tectas tradere: quin & regiā vnam inhabilis prope magnitudinis, quā sexdecim versus remorum agebant: ne plus quingentis armatorum haberet, neve elephantū vllum. bellum extra Macedoniæ fines ne iniussu senatus gereret. * mille talentūm daret populo Romano: dimidiū in præsens, dimidium pensionibus decē annorum.* Valerius Antias,

Marginal notes: XV (beside "Bœotosq;"); XVI (beside "Post paucos"); * Val. 100000. coron. (beside "quingenta talenta"); * Val. 18000. coron. (beside "triginta talēta"); *Pacis cum Philippo leges.*; * Valent 600000. cor. (beside "mille talentūm").

tiæ, quaternum millium pōdo argenti vectigal in decem annos, trigintà quaterna millia pondo, & ducenta, præsens viginti millia pondo idem nominatim adiectum scribit, *ne cum Eumene Attali filio* (nouus is tum rex erat) *bellum gereret*. In hæc obsides accepti, inter quos Demetrius Philippi filius. Adiicit Valerius Antias, *Attalo absenti Æginam insulā elephantosq; dono datos, & Rhodijs Stratonicea Caria, atq; alias vrbes, quas Philippus tenuisset: Atheniensib. in-*
XVII *sulas datas, Paron, Imbrū, Delum, Scyrum.* Omnib. Græciæ ciuitatibus hanc pacem approbantibus, soli Ætoli id decretum decem legatorum clam mussantes carpebant. *literas inanes vana specie libertatis adumbratas esse. cur enim alias Romanis tradi vrbes, nec nominari eas? alias nominari, & sine traditione iubere liberas esse? nisi vt quæ in Asia sint, liberentur, longinquitate ipsa tutiores: q̄ in Græcia sint, ne nominatæ intercipiātur, Corinthus, & Chalcis, & Oreum, cum Eretria & Demetriade.* Nec tota ex vano criminatio erat. dubitabatur n. de Corintho, & de Chalcide, & Demetriade, quia in senatusconsulto, quo missi decem legati ab vrbe erant, cæteræ Græciæ atq; Asiæ haud dubiè liberabantur: de his trib. vrbibus legati, quod tempora Reipublicæ postulassent, id è Republica fideque sua facere statuere iussi erant. Antiochus rex erat: quē transgressurum in Europam, quū primum ei res suæ placuissent, non dubitabant. ei tā opportunas ad occupandū parere vrbes nolebant. Ab Elatia Anticyram cum decē legatis, inde Corinthū traiecit. ibi consilia decem legatorum tractabantur. Identidem Quintius: *liberandam omnem Græciam, si Ætolorum linguas retundere: si veram caritatē, maiestatē apud omnes nominis Romani vellent esse: si fidem facere, ad liberādam Græciā, non ad transferendum à Philippo ad se imperium, si mare traiecisse.* nihil contrà ea de libertate vrbium alii dicebāt. *ceterum ipsis tutius esse, manere paulisper sub tutela præsidij Romani, quā pro Philippo Antiochum dominū accipi.* Postremo ita decretum est: *Corinthus*
XVIII *redderetur Achæis, vt in Acrocorintho tamē præsidium esset: Chalcidem ac Demetriadē retineri, donec cura de Antiocho decessisset.* Isthmiorum statum ludicrum aderat. semper quidem & alias frequens, quum propter spectaculi studium insitum genti, quo certamina omnis generis artium viriumque ac pernicitatis visuntur: tum quia propter opportunitatē loci per duo diuersa maria omnium Græcorū vndiq; conuentus erat. Sed exspectatione erecti, qui deinde status futurus Græciæ, quæ sua fortuna esset: alii non taciti solum opinabantur, sed sermonib. etiam ferebant. Romani ad spectaculum cōsederunt. & præco cum tubicine, vt mos est, in mediam arenam, vnde solenni carmine ludicrum indici solet, processit: & tuba silentio facto ita pronuntiat: *Senatus Romanus, & T. Quintius imperator, Philippo rege, Macedonibusq; deuictis, liberos, immunes, suis legib. esse iubet Corinthios, Phocenses, Locrensesq; omnes, & insulā Eubœam: & Magnetas, Thessalos, Perrhæbios, Achæos. Phthiotas.* perceptus

Isthmia celebrantur.

Isthmiis pronunciantur voce præconis totius Græciæ ciuitates liberæ.

fuerat omnes gentes, quæ sub ditione Philippi regis fuerāt. Audita voce præconis, maius gaudium fuit quā quod vniuersum homines caperent. vix satis credere se quisq; audisse: alij alios intueri mirabundi, velut somnij vanam speciem: quod ad quemq; pertineret, suarum aurium fidei minimum credētes, proximos interrogabant. Reuocatus præco, quum vnusquisq; non audire, sed videre libertatis suæ nuncium aueret: iterum pronunciaret eadem tum ab certo iam gaudio tantus cū clamore plausus est ortus, totiesq; repetitus, vt facile appareret, nihil omnino bonorum multitudini gratius, quam libertatem esse. Ludicrū deinde ita raptim peractum est, vt nullius nec animi, nec oculi spectaculo intenti essent. adeo vnū gaudium præoccupauerat omnium aliarum sensum voluptatum. Ludis vero dimissis, cursu prope omnes tendere ad imperatorem Romanū: vt ruente turba in vnum, adire, cōtingere dextram cupiētium, coronas lemniscosq; iacētium, haud procul periculo fuerit. Sed erat trium ferme & triginta annorum, & quum robur iuuentæ, tum gaudium ex tam insigni gloriæ fructu, vires suppeditabant. nec præsens omnium modo effusa lætitia est, sed per multos dies gratis & cogitationibus & sermonib. reuocata: *Esse aliquam in terris gentem, quæ sua impensa, suo labore ac periculo bella gerat pro libertate aliorum. nec hoc finitimis, aut propinquæ vicinitatis hominib. aut terris cōtinenti iunctis præstet maria traijciat: ne quod toto orbe terrarum iniustum imperium sit. & vbiq; ius, fas, lex potentissima sit. vna voce præconis liberatas omnes Græciæ atq; Asiæ vrbes. hoc spe concipere audacis animi fuisse: ad effectum adducere, virtutis & fortunæ ingentis.* Secundum ista iam Quintius. & decem legati, legationes regum, gentium, ciuitatumq; audiuere. Primi omnium regis Antiochi vocati legati sunt his eadem quæ fere Romæ erat verba sine fide rerum iactantibus, nihil iam perplexe, vt ante, quum dubiæ res incolumi Philippo erant: sed aperte pronuntiatum, vt excederet Asiæ vrbibus: quæ aut Philippi, aut Ptolemæi regum fuissent; abstineret liberas, omnesque Græcas ante omnia denuntiatum, ne in Europam aut ipse transiret: aut copias traijceret. Dimissis regis legatis, conuentus gentium ciuitatumq; est haberi cœptus eoq; maturius peragebatur, quod decreta decem legatorum ciuitates nominatim pronuntiabant. Orestis, (Macedonum ea gens est quod primi ab rege defecissent, suæ leges redditæ. Magnetes & Perrœbi, & Dolopes liberi quoque pronunciati. Thessalorum genti præter libertatem concessam, Achæi Phthiotæ dati, Thebis Phthioticis & Pharsalo excepto. Ætolos de Pharsalo & Leucade postulantes vt ex fœdere sibi restituerentur, ad senatum reiecerunt. Phocenses, Locrenses, & quæ sicut ante fuerant adiecta, decreti auctoritate, his cōtribuerunt. Corinthus & Triphylia & Herea (Peloponnesi & ipsa vrbs est) reddita Achæis. Oreum & Eretriam decem legati Eumeni

Quintius & decem legati legationes regum & gentium audiunt.

regi

regi Attali filio dabant: dissentiente Quintio, venit res in arbitrium senatus. senatus libertatem his ciuitatibus dedit, Carysto adiecto. Pleuratho, Lycus, & Patheni dati. Illyriorum vtraq; gens sub ditione Philippi fuerat. Aminandrum tenere iusserunt castel-
XXI la, quæ per belli tempus Philippo capta ademisset. Dimisso conuentu, decem legati partiti munia inter se, ad liberãdas suæ quisque regionis ciuitates discesserunt: P. Lentulus Bargyllas, L. Stertinius Hephæstiam & Thassum & Thraciæ vrbes, P. Villius & L. Terentius ad regem Antiochum, Cn. Cornelius ad Philippum. cui de minorib. rebus editis mandatis, percunctatus, *si consilium non vtile solum, sed etiã salutare admittere auribus posset*: quum rex *gratias quoq; se acturum* diceret, *si quid quod in rem suam esset, expromeret*. magnopere ei suasit, *quoniam pacem impetrasset, ad societatem amicitiamq; petendam mitteret Romam legatos: ne si quid Antiochus moueret, exspectasse, & temporum opportunitates captasse ad bellandum videri posset*. Ad Tempe Thessalica Philippis est conuentus. qui quum se missurum extemplo legatos respondisset: Cornelius Thermopylas, vt frequens Græciæ statis diebus esse solet conuentus (Phylaicum appellant) venit, Ætolos præcipue monuit, *vt constanter & fideliter in amicitia populi Romani permanerẽt*. Ætolorũ principes alij interquesti sunt, *quod non idem ergà suam gentem Romanorum animus esset post victoriam, qui in bello fuisset*: alii ferocius incũsarunt, exprobraruntq; *non modo vinci sine Ætolis Philippum, sed ne transire quidem in Græciam Romanos potuisse*. Aduersus ea respondere, ne in altercationem excederet res, quum supersedisset Romanus; *omnia eos a quà impetraturos, si Romã misissent*, dixit. itaq;

Cornelij & Ætolorum colloquium.

XXII ex auctoritate eius decreti legati sunt. Hunc finẽ bellum cũ Philippo habuit. Quũ hæc in Græcia Macedoniaq;, & Asia gererentur, Etruriam infestam prope coniuratio seruorum fecit. ad quærendam opprimendamque eam M. Acilius prætor, cui inter ciues peregrinosque iurisdictio obtigerat, quum vna ex duab. legione vrbana missus, alios iã congregatos pugnando vicit. ex his multi occisi, multi capti. alios verberatos crucib. affixit, qui principes coniurationis fuerant. alios dominis restituit. Cõsules in prouincias profecti sunt. Marcellum Boiorum ingressum fines, fatigato per diem totum milite via facienda, castra in tumulo quodã ponentẽ, Corolamus, regulus Boiorum cum magna manu adortus, ad tria millia hominum occidit, & illustres viri aliquot in illo tumultuario prælio ceciderunt: inter quos præfecti sociũm T. Sẽpronius Gracchus, M. Iunius Sullanus: & tribuni militum de legione secunda, A. Ogulni' & P. Claudius. castra tamen ab Romanis impigrè permunita, retentaque, quum hostes à prospera pugna nequiquam oppugnassent. Statiuis deinde eisdẽ per dies aliquot sese tenuit, dum & saucios curaret, & tanto terrore animos militum reficeret. Boii, vt est gens minime ob moræ tædium

Coniuratio seruorum in Etruria.

Corolam' regulus Boiorum ad tria mi. ia Romanorum occidit.

Marcellus Gallorum quadraginta millia cæcidit.

patiens, in castella sua vicosq; dilapsi sunt. Marcellus Pado confestim traiecto in agrum Comensem, vbi Insubres Comensib. ad arma excitis castra habebant, ducit. legiones in ipso itinere prælium cõmittunt. & primo adeo acriter inuaserunt, vt antesignanos impulerint. quod vbi animaduertit, veritus ne moti semel pellerentur, cohortem Marsorum opposuit: & equitum Latinorum omnes turmas in hostẽ emisit. quorum quum primus secundusq; impetus retudisset inferentem se ferociter hostem, confirmata & reliqua acies Romana restitit primo, deinde signa acriter intulit. nec vltra sustinuerunt certamen Galli, quin terga verterent, atq; effuse fugerent. In eo prælio supra quadraginta millia hominum cæsa, Valerius Antias scribit *& quingenta septem signa militaria capta, & carpẽta quadringenta triginta duo, & aureos torques multos, ex quibus vnum magniponderis Claudius in Capitolio Ioui donum in æde positum* scribit. Castra eo die Gallorum expugnata, direptaque, & Comum oppidum intra dies paucos captum. Castella inde duodetriginta ad cõsulem defecerunt. Id quoq; inter scriptores ambigitur, verum in Boios prius, an Insubres consul exercitũ induxerit, aduersamq; prospera pugna obliterauerit: an victoria ad Comum parta, deformata clade in Boiis accepta sit. Sub hæc iã varia fortuna gesta, L. Furius Purpureo alter cõsul per tribum Sappiniam in Boios venit. Iam castro Mutilo appropinquabat, quũ veritus ne intercluderetur simul à Boijs Liguribusque, eadẽ via qua adduxerat, reduxit, & magno circuitu per aperta, eaq; tuta loca ad collegam peruenit. dein iunctis exercitibus primum Boiorum agrum vsque ad Felsinam oppidum populantes peragrauerunt. Ea vrbs ceteraq; castella, & Boij fere omnes, præter iuuentutem, quæ prædandi causa in armis erat, (tunc in deuias syluas recesserat) in ditionem venerunt. In Ligures deinde traductus exercitus. Boij negligentius coactum agmen Romanorum, quia ipsi procul abesse viderentur, improuiso aggressuros se rati, per occultos secuti sunt. quos non adepti. Pado repente nauibus traiecto, Læuos Libuosq; quum peruastassent, redeuntes inde Ligurum extremo fine cum agresti præda in agmen incidunt Romanum. Celerius prælium acriusque cõmissum, quam si tempore locoque ad certamen destinatis, præparatis animis concurrissent. Ibi quantam vim ad stimulandos animos ira haberet, apparuit. nam ita cædis magis quam victoriæ auidi pugnatunt Romani, vt vix nuncium cladis hosti relinquerent. Ob eas res gestas, consulum literis Romam allatis, supplicatio in triduum decreta est. Breui post Marcellus Romam venit, triumphusque ei magno consensu patrum est decretus. Triumphauit in magistratu de Insubribus, Comensibusq;. Boiorum triumphi spẽ collegæ reliquit: quia ipsi propriæ aduersa pugna in ea gente euenerat, collegæ secunda. Multa spolia hostium captiuis carpentis traducta: multa militaria signa lata,

Marcellus de Insubribus & Comensibus triumphat.

lata *æris trecenta viginti millia *argenti bigati ducenta triginta quatuor millia. in pedites singulos dati *octingenti æris: triplex
XXIV equiti, centurioniq; Eodē anno Antiochus rex quū hybernasset Ephesi, omnes Asiæ ciuitates in antiquā imperij formulā redigere est conatus: reliquas quidem, aut quia locis planis positæ erant, aut quia parum mœnib. armisq; ac iuuentuti fidebant, haud difficulter iugum accepturas. Smyrna & Lampsacus libertatē vsurpabant, periculumq; erat, ne si cōcessū his foret, quos metuebat, Smyrnam in Æolide Ioniaque, Lampsacū in Hellesponto, aliæ vrbes sequerentur. Igitur & ipse ab Epheso ad Smyrnam obsidendam misit: & quæ Abydi copię erant præsidio tantum modico relicto, duci ad Lampsacum oppugnandū iussit. nec vi tantum terrebat: sed per legatos leniter alloquendo castigandoq; temeritatem & pertinaciam, spem conabatur facere, *breui quæ peterent habituros. & tum satis & ipsis & omnib. aliis apparere, ab rege impetratā eos libertatem, non per occasionem raptam habere.* Aduersus quæ respondebant, *nihil neq; mirari, neq; succensere Antiochum debere, si spē libertatis differri nō satis æquo animo paterentur.* Ipse initio veris, nauibus, ab Epheso profectus, Hellespontum petit. terrestres copias ad Abydum traijcit Chersonesi vrbem: terrestri naualem exercitū iunxit. & quia clauserant portas, circumdedit mœnia armatis, & iam opera admouenti, deditio est facta. Idem metus tum incolentes alias Chersonesi vrbes in deditionem dedit. Lysimachiam inde omnib. simul naualib. terrestribusq; copiis venit. q̄ quū desertam ac stratam prope ruinis inuenisset, (ceperant autem, direptamq; incenderant Thraces paucis ante annis) cupido eum restituendi nobilem vrbem, & loco sitam opportuno, cepit. itaque omni cura simul est aggress*, & tecta murosq; restituere, & partim redimere seruientes Lysimachienses, partim fuga sparsos p Hellespontum Chersonesumq; conquirere, contrahereq;: partim nouos colonos, spe cōmodorum proposita, asscribere, & omni modo frequentare. simul vt Thracum summoueretur metus, ipse parte dimidia terrestrium copiarum ad depopulandum proxima Thraciæ est profectus: partē, naualesque socios oēs reliquit in o-
XXV perib. reficiendæ vrbis. Sub hoc tempus & L. Cornelius missus ab senatu ad dirimenda inter Antiochum Ptolemæumque reges certamina, Selymbriæ substitit: & decem legatorum P. Lentulus à Bargyllis, P. Villius & L. Terentius à Thasso Lysimachiam petierunt. eodem & à Selymbria L. Cornelius, & ex Thracia post paucos dies Antiochus conuenerunt. Primus congressus cum legatis, & deinceps inuitatio benigna & hospitalis fuit, vt de mādatis statuq; præsenti Asiæ agi cœptū est, animi exasperati sunt. Romani: *omnia acta eius, ex quo tempore è Syria classe soluisset, displicere senatus non dissimulabant, restituique Ptolemæo ciuitates omnes, quæ ditionis eius fuissent, æquum censebant. nam quod ad eas ciuitates attine-*

* Val. 3020. coron.
* Valet 23400. cor.
* Alias octo geni, qui faciunt 38. solid. cū ro. dena. Turo.

Antioch Smyrnam & Lampsacum oppugnat.*

Antioch Lysimachiam restituit.*

Antiochi & legatorum Romanorum conuentus.

Marcellus Gallorum quadraginta millia cecidit.

patiens, in castella sua vicosq; dilapsi sunt. Marcellus Pado confestim traiecto in agrum Comensem, vbi Insubres Comensib. ad arma excitis castra habebant, ducit. legiones in ipso itinere prælium cõmittunt. & primo adeo acriter inuaserunt, vt antesignanos impulerint. quod vbi animaduertit, veritus ne moti semel pellerentur, cohortem Marsorum opposuit: & equitum Latinorum omnes turmas in hostẽ emisit. quorum quum primus secundusq; impetus retudisset inferentem se ferociter hostem, confirmata & reliqua acies Romana restitit primo, deinde signa acriter intulit. nec vltra sustinuerunt certamen Galli, quin terga verterent, atq; effuse fugerent. In eo prælio supra quadraginta millia hominum cæsa, Valerius Antias scribit: *& quingenta septem signa militaria capta, & carpẽta quadringenta triginta duo, & aureos torques multos, ex quibus vnum magni ponderis Claudius in Capitolio Ioui donum in æde positum* scribit. Castra eo die Gallorum expugnata, direptaque, & Comum oppidum intra dies paucos captum. Castella inde duodettiginta ad cõsulem defecerunt. Id quoq; inter scriptores ambigitur, vtrum in Boios prius, an Insubres consul exercitũ induxerit, aduersamq; prospera pugna obliterauerit: an victoria ad Comum parta, deformata clade in Boiis accepta sit. Sub hæc tã varia fortuna gesta, L. Furius Purpureo alter cõsul per tribum Sappiniam in Boios venit. Iam castro Mutilo appropinquabat, quũ veritus ne intercluderetur simul à Boijs Liguribusque, eadẽ via qua adduxerat, reduxit, & magno circuitu per aperta, eaq; tuta loca ad collegam peruenit. dein iunctis exercitibus primum Boiorum agrum vsque ad Felsinam oppidum populantes peragrauerunt. Ea vrbs ceteraq; castella, & Boij fere omnes, præter iuuentutem, quæ prædandi causa in armis erat, (tunc in deuias syluas recesserat) in ditionem venerunt. In Ligures deinde traductus exercitus. Boij negligentius coactum agmen Romanorum, quia ipsi procul abesse viderentur, improuiso aggressuros se rati, per occultos secuti sunt. quos non adepti, Pado repente nauibus traiecto, Lęuos Libuosq; quum peruastassent, redeuntes inde Ligurum extremo fine cum agresti præda in agmen incidunt Romanum. Celerius prælium acriusque cõmissum, quam si tempore locoque ad certamen destinatis, præparatis animis concurrissent. Ibi quantam vim ad stimulandos animos ira haberet, apparuit. nam ita cædis magis quam victoriæ auidi pugnarunt Romani, vt vix nuncium cladis hosti relinquerent. Ob eas res gestas, consulum literis Romam allatis, supplicatio in triduum decreta est. Breui post Marcellus Romam venit, triumphusque ei magno consensu patrum est decretus. Triumphauit in magistratu de Insubribus, Comensibusq;. Boiorum triumphi spẽ collegæ reliquit: quia ipsi propriè aduersa pugna in ea gente euenerat, collegæ secunda. Multa spolia hostium captiuis carpentis traducta: multa militaria signa lata,

xx- III

Marcellus de Insubribus & Comensibus triumphat.

lata *æris trecenta viginti millia *argenti bigati ducenta triginta
quatuor millia. in pedites singulos dati *octingenti æris: triplex
xxiv equiti, centurioniq;. Eodẽ anno Antiochus (ex quũ hybernasset
Ephesi, omnes Asiæ ciuitates in antiquã imperij formulã redigere
est conatus: reliquas quidem, aut quia locis planis positæ erant,
aut quia parum mœnib. armisq; ac iuuentuti fidebant, haud dif-
ficulter iugum accepturas. Smyrna & Lampsacus libertatẽ vsur-
pabant, periculumq; erat, ne si cõcessũ his foret, quos metuebat,
Smyrnam in Æolide Ioniaque, Lampsacũ in Hellesponto, aliæ
vrbes sequerentur. Igitur & ipse ab Epheso ad Smyrnam obsiden-
dam misit: & quæ Abydi copię erant præsidio tantum modico re-
licto, duci ad Lampsacum oppugnandũ iussit. nec vi tantum ter-
rebat: sed per legatos leniter alloquendo castigandoq; temerita-
tem & pertinaciam, spem conabatur facere, *breui quæ peterent ha-
bituros. & tum satis & ipsis & omnib. aliis apparere, ab rege impetratã
eos libertatem, non per occasionem raptam habere.* Aduersus quæ re-
spondebant, *nihil neq; mirari, neq; succensere Antiochum debere, si spẽ
libertatis differri nõ satis æquo animo paterentur.* Ipse initio veris, na-
uibus, ab Epheso profectus, Hellespontum petit. terrestres copias
ad Abydum traijcit Chersonesi vrbem: terrestri naualem exerci-
tũ iunxit. & quia clauserant portas, circumdedit mœnia armatis,
& iam opera admouenti, deditio est facta. Idem metus tum inco-
lentes alias Chersonesi vrbes in deditionem dedit. Lysimachiam
inde omnib. simul naualib. terrestribusq; copiis venit. q̃ quũ de-
sertam ac stratam prope ruinis inuenisset, (ceperant autem, dire-
ptamq; incenderant Thraces paucis ante annis) cupido eum re-
stituendi nobilem vrbem, & loco sitam opportuno, cepit. itaque
omni cura simul est aggress⁹, & tecta murosq; restituere, & partim
redimere seruientes Lysimachienses, partim fuga sparsos p Hel-
lespontum Chersonesumq; conquirere, contrahereq;: partim no-
uos colonos, spe cõmodorum proposita, asscribere, & omni mo-
do frequentare. simul vt Thracum summoueretur metus, ipse
parte dimidia terrestrium copiarum ad depopulandum proxima
Thraciæ est profectus: partẽ, naualesque socios oẽs reliquit in o-
xxv perib. reficiendæ vrbis. Sub hoc tempus & L. Cornelius missus ab
senatu ad dirimenda inter Antiochum Ptolemæumque reges cer-
tamina, Selymbriæ substitit: & decem legatorum P. Lentulus à
Bargyllis, P. Villius & L. Terentius à Thasso Lysimachiam peti-
erunt. eodem & à Selymbria L. Cornelius, & ex Thracia post pau-
cos dies Antiochus conuenerunt. Primus congressus cum legatis,
& deinceps inuitatio benigna & hospitalis fuit, vt de mãdatis sta-
tuq; præsenti Asiæ agi cœptũ est, animi exasperati sunt. Romani:
omnia acta eius, ex quo tempore è Syria classe soluisset, displicere senatui
non dissimulabant, restituique Ptolemæo ciuitates omnes, quæ ditionis
eius fuissent, æquum censebant. nam quod ad eas ciuitates attine-

* Val. 3020. coron.

* Valet 23400. cor.

* Alias octo geni, qui faciunt 38. solid. cũ 10. dena. Turo.

Antioch⁹ Smyrnam & Lampsacum oppugnat.

Antioch⁹ Lysimachiam restituit.

Antiochi & legatorum Romanorum conuentus.

lata *æris trecentā viginti millia *argenti bigati ducenta triginta quatuor millia. in pedites singulos dati *octingenti æris: triplex

* Val. 3020. coron.
* Valet 23400. cor.
* Alias octo geni, qui faciunt 38. solid. cū ro. dena. Turo.

XXIV equiti, centurioniq;. Eodē anno Antiochus rex quū hybernasset Ephesi, omnes Asiæ ciuitates in antiquā imperij formulā redigere est conatus: reliqnas quidem, aut quia locis planis positæ erant, aut quia parum mœnib. armisq; ac iuuentuti fidebant, haud difficulter iugum accepturas. Smyrna & Lampsacus libertatē vsurpabant, periculumq; erat, ne si cōcessū his foret, quos metuebar, Smyrnam in Æolide Ioniaque, Lampsacū in Hellesponto, aliæ vrbes sequerentur. Igitur & ipse ab Epheso ad Smyrnam obsidendam misit: & quæ Abydi copię erant præsidio tantum modico relicto, duci ad Lampsacum oppugnandū iussit. nec vi tantum terrebat: sed per legatos leniter alloquendo castigandoq; temeritatem & pertinaciam, spem conabatur facere, *breui quæ peterent habituros. & tum satis & ipsis & omnib. aliis apparere, ab rege impetratā eos libertatem, non per occasionem raptam habere.* Aduersus quæ respondebant, *nihil neq; mirari, neq; succensere Antiochum debere, si spē libertatis differri nō satis æquo animo paterentur.* Ipse initio veris, nauibus, ab Epheso profectus, Hellespontum petit. terrestres copias ad Abydum traijcit Chersonesi vrbem: terrestri naualem exercitū iunxit. & quia clauserant portas, circumdedit mœnia armatis, & iam opera admouenti, deditio est facta. Idem metus tum incolentes alias Chersonesi vrbes in deditionem dedit. Lysimachiam inde omnib. simul naualib. terrestribusq; copiis venit. q̄ quū desertam ac stratam prope ruinis inuenisset, (ceperant autem, direptamq; incenderant Thraces paucis ante annis) cupido eum restituendi nobilem vrbem, & loco sitam opportuno, cepit. itaque omni cura simul est aggress⁹, & tecta murosq; restituere, & partim redimere seruientes Lysimachienses, partim fuga sparsos p Hellespontum Chersonesumq; conquirere, contrahereq;: partim nouos colonos, spe cōmodorum proposita, asscribere, & omni modo frequentare. simul vt Thracum summoueretur metus, ipse parte dimidia terrestrium copiarum ad depopulandum proxima Thraciæ est profectus: partē, naualesque socios oēs reliquit in o-

Antioch⁹ Smyrnam & Lampsacum oppugnat.

Antioch⁹ Lysimachiam restituit.

XXV peribus reficiendæ vrbis. Sub hoc tempus & L. Cornelius missus ab senatu ad dirimenda inter Antiochum Ptolemæumque reges certamina, Selymbriæ substitit; & decem legatorum P. Lentulus à Bargyllis, P. Villius & L. Terentius à Thasso Lysimachiam petierunt. eodem & à Selymbria L. Cornelius, & ex Thracia post paucos dies Antiochus conuenerunt. Primus congressus cum legatis, & deinceps inuitatio benigna & hospitalis fuit, vt de mādatis statuq; præsenti Asiæ agi cœptū est, animi exasperati sunt. Romani: *omnia acta eius, ex quo tempore è Syria classe soluisset, displicere senatui non dissimulabant, restituique Ptolemæo ciuitates omnes, quæ ditionis eius fuissent, æquum censebant. nam quod ad eas ciuitates attine-*

Antiochi & legatorum Romanorum conuentus.

ret, quæ à Philippo possessas Antiochus per occasionẽ, auerso Philippo in
Romanum bellum intercepisset, id vero ferendum non esse; Romanos per
tot annos terra marique tanta pericula ac labores exhausisse, Antio-
chum belli præmia habere. Sed vt in Asiam aduentus eius dissimulari
ab Romanis, tanquam nihil ad eos pertinens, potuerit; quod iam etiam
in Europam omnib. naualibus terrestribusq; copiis transierit, quantum
à bello aperto Romanis abesse? illum quidẽ etiamsi in Italiam traijciat,
Antiochi responsio. *negaturum.* Ad ea rex, *Satis iam ante videre se, Romanos inquirere,* xxxi
quid Regi Antiocho faciendum: at quousq; terra mariq; progrediendum
fuerit ipsis, non cogitare. Asiam nihil ad populum Romanum pertinere:
nec magis illis inquirendum esse, quid Antiochus in Asia, quam An-
tiocho, quid in Italia populus Romanus faciat. Quod ad Ptolemæum at-
tineat, cui ademptas ciuitates querantur: sibi cũ Ptolemæo & amicitiã
esse: & id agere se, vt breui etiã affinitas iungatur. Nec ex Philippi qui-
dẽ aduersa fortuna spolia vlla se petisse: aut aduersus Romanos in Euro-
pã traiecisse fuerit. quo victo omnia, quæ illius fuissent, iure belli Seleu-*
ci facta sint. existimare suæ ditionis esse occupatis maiorib. suis rerum a-
liarum alia cura primo quædã ex his Ptolemæum, deinde & Philippum
vsurpando aliena possedisse. sicut quædã ex proxima Thracia, quæ indu-
bitatè Lysimachi fuerint. ad ea faciẽda in antiquũ venisse; & Lysima-
chiam deletã Thracum impetu de integro condere, vt Seleucus filius eã
sedem regni habeat. His disceptationibus per dies aliquot habitis, xxxii
rumor sine vllo satis certo auctore allatus de morte Ptolemæi re-
gis, vt nullus exitus imponeretur sermonibus. nam dissimulabat
pars vtraq; se audisse. & L. Corneli⁹, cui legatio ad duos reges, An-
tiochũ Ptolemæũq; mandata erat, spaciũq; modici tẽporis ad cõ-
ueniendum Ptolemæum petebat, vt priusq̃ moueretur aliquid in
noua possessione regni, perueniret in Ægyptũ. & Antiochus suã
fore Ægyptũ, si tũ occasio esset, censebat. itaq; dimissis Romanis,
relictoq; Seleuco filio cum terrestrib. copijs ad restituendam, vt
instituerat Lysimachiã; ipsi omni classe nauigans Ephesum; lega-
tis ad Quintium missis, qui ad fidẽ de societate agerent. orã Asiæ
legens, peruenit in Lyciã. Patarisq; cognito viuere Ptolemæum,
nauigandi quidem in Ægyptum omissum consilium est. Cyprum
nihilominus tendens, quum Chelidonium promontoriũ superas-
set, paulisper seditione remigum est retentus in Pamphylia circa
Eurymedontem amnem. Inde ꝓfectum eum ad capita (quæ vo-
cant) Sari fluminis, fœda tempestas oborta prope cum omni clas-
se demersit. multæ naues eiectæ: multæ ita haustæ mari, vt nemo
in terram enauerit. magna vis hominum ibi interijt, nõ remigum
Triumuiri Epulones primũ facti, tantum militumque ignotorum, sed etiam insignium amicorum.
Collectis reliquijs naufragij, quum res non in eo esset, vt Cy-
prum tentaret; minus opulento agmine quam profectus erat, Se-
leuciam rediit. ibi subduci nauibus iussis (iam enim hyems insta-
bat) ipse in hyberna Antiochiam processit. In hoc statu regum e-
rant

xxvIII rant res. Romæ eo primum anno triumuiri epulones facti, C. Licinius Lucullus, T. Romuleius qui legẽ de creandis his tulerat: & P. Porcius Lecca. His triumuiris item, vt pontifici, lege datũ togę prætextæ habendæ ius. Sed magnum certamen cum omnib sacerdotib. eo anno fuit quæstorib. vrbanis, Q. Fabio Labeoni, & L. Aurelio. Pecunia opus erat, quod vltimam pensionem pecunię in bellum collatæ persoluere placuerat priuatis. quæstores ab auguribus, pontificibus, quod stipendium per bellum non contulissent, petebant. ab sacerdotibus tribuni nequiquam appellati, omniumque annorum, per quos nõ dederant, exactum est. Eodem anno duo mortui pontifices, nouiq; in eorum locum suffecti. M. Marcellus Consul in locũ T. Sẽpronij Tuditani, qui Pr. in Hispania decesserat: & L. Valerius in locum M. Cornelij Cethegi. Et Q. Fabius Maximus augur mortuus est admodum adolescens, priusquã vllum magistratum caperet: nec eo anno augur in eius locũ est suffect⁹. Comitia inde cõsularia habita à M. Marcello Cõsule, creati Cõsules L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato Pr. inde facti C. Fabricius Luscinus, C. Atinius Labeo, C. Manlius Volso, Ap. Claudius Nero, P. Manlius, P. Porcius Lecca. Ædiles curules, M. Fuluius Nobilior, & C. Flaminius, tritici decies centũ millia* binis æris populo diuiserũt: id C. Flaminij honoris causa, ipsi⁹ patrisque, aduexerant Siculi Romam, Flaminius gratiam eius cõmunicaerat cum collega. Ludi Romani & apparati magnifice sunt, & ter toti instaurati. Ædiles plebis Cn. Domitius Ænobarbus, & C. Scribonius curio maximus multos pecuarios ad populi iudiciũ adduxerunt: tres ex his condemnati sunt. ex eorũ mulctaticia pe-

xxix cunia ædẽ in Insula Fauni fecerunt. Ludi plebis per biduũ instaurati, & epulum fuit ludorum causa. L. Valerius Flaccus, & M. Porcius, quo die magistratum inierunt, de prouincijs quũ ad senatũ retulissent, patres cẽsuerunt, *quũ in Hispania tãtum glisceret bellũ, vt iã consulari & duce & exercitu opus esset, placere, Consules Hispaniã citeriorem & Italiã prouincias aut comparare inter se, aut sortiri. vtri Hispania ꝓuincia euenisset, eum duas legiones & quinq; millia sociũm Latini nominis & quingẽtos equites secũ portare, & naues lõgas xx ducere alter Cõsul duas legiones scriberet. his Galliã prouinciã obtineri satis esse, fractis proximo anno Insubriũ & Boiorũ animis.* Cato Hispaniam, Valerius Italiã est sortitus. Prætores deinde prouincias sortiri, C. Fabricius Luscinus vrbanã, C. Atinius Labeo peregrinã, C. Manlius Volso Siciliam, Ap. Claudius Nero Hispaniã vlteriorẽ, P. Porcius Lecca Pisas, vt ab tergo Ligurib. esset. P. Manlius in Hispaniã citeriorem adiutor Cõsuli datur. T. Quintio, suspectis nõ solum Antiocho & Ætolis, sed etiam Nabide Lacedæmoniorum tyranno, prorogatum in annum imperium est, duas legiones vt haberet in eas si quid supplementi opus esset, Consules scribere & mittere in Macedoniam iussi. Ap. Claudio præter legionem, quam

A sacerdotib. stipendium exactum.

*Vno solido Turon.

Prouinciarum sortitio.

quam Q. Fabius habuerat, MM peditum & CC equites nouos con-
scribere permissum. Par numerus peditum equitumq; nouorum
P. Manlio in citeriorē Hispaniā decretus: & legio eadē quæ fuerat
sub Minutio Præt. data. Et P. Porcio Leccæ ad Etruriā circa Pisas CC.
peditum, & L. equites ex Gallico exercitu decreti. In Sardinia p- XXX
rogatum imperium Sempronio Longo. Prouincijs ita distributis,
Consules priusq̃ ab vrbe proficiscerentur, ver sacrum ex pontifi-
Ver sacrū.
cum iussu fecere: quod C. Cornelius Mammula Prætor vouerat
de senatus sententia, populiq; iussu, Cn. Seruilio P. Flaminio Cō-
sulibus annis post XXI factum est, quam votum. Per eosdem dies
C. Claudius Ap. filius, Pulcer, augur in Q. Fabij Maximi locum,
qui priore anno mortuus erat, lectus inauguratusq; est. Mirantib.
iam vulgo hominibus, quod Hispania mouisset bellum, negligi:
Q. Minutius prospere pugnat in Hispania.
literæ à Q. Minutio allatæ sunt, *se ad Turbam oppidum cum Budare
& Besaside Imperatoribus Hispanis signis collatis prospere pugnasse: XII.
M. hostium cæsa: Budarem imperatorem captum: ceteros fusos fugatosq;
que.* His literis lectis, minus terroris ab Hispanis erat, vnde in-
gens bellum exspectatum fuerat. Omnes curæ post aduentum v-
tique decem legatorum in Antiochum regem conuersæ. Hi ex-
positis prius quæ cum Philippo acta essent, & quibus legibus da-
ta pax, non minorē belli molem restare ab Antiocho docuerunt.
*Ingenti classe, egregio terrestri exercitu in Europam eum traiecisse, nisi
auertisset vana spes ex vaniore rumore orta, Ægypti inuadenda, mox
bello Græciam arsuram fuisse. neq; enim ne Ætolos quidem quieturos,
quum ingenio inquietam, tum iratam Romanis gentem. hærere & a-
liud in viscerib. Græciæ ingens malum, Nabin nunc Lacedæmoniorum,
mox si liceat, vniuersæ Græciæ futurum tyrannū, auaritia & crudelita-
te omnes fama celebratos tyrannos æquantem. cui si Argos velut arcem
Peloponneso impositā tenere liceat, deportatis in Italiam Romanis exer-
citibus, nequiquā liberatam à Philippo Græciam fore: pro rege, si nihil
aliud, longinquo, vicinum tyrannū dominum habituram.* Hæc quum XXXI
iam ab grauibus auctoribus, tum qui omnia per seipsos explorata
referrent, audirent maiores; quod ad Antiochum attineret matu-
randa his, quum rex quacumque de causa in Syriā concessisset, de
tyranno consultatio visa est. Quū diu disceptatum esset, vtrum iā
causæ satis videretur, cui decerneretur: an permitterent T. Quin-
tio, q̃ ad Nabin Lacedæmoniorum attineret, faceret quæ è Re-
publica censeret esse, permiserunt: *eam rem esse rati, quæ maturata
dilatave non tā magni momenti ad summam rem P. R. esset: magis id
animaduertendum esse, quid Annibal & Carthaginenses si cum Antio-
cho ortum foret bellum, acturi essent.* Aduersæ Annibali factionis ho-
mines principib. Romanis, amicis quisq; suis, identidē scribebāt:
*nuncios literasq; ab Annibale ad Antiochum missas, & ab rege ad eum
clam legatos venisse. vt feras quasdam nunquā mitescere: sic immitem,
implacabilē eius viri animum esse. marcescere otio situq; ciuitatē, queri
eum, &*

eum, & inertia operis, nec sine armorum sonitu excitare posse. Hęc probabilia memoria prioris belli, per vnum illum non magis gesti, q̄ mori, faciebat. Irritauerat ēt recenti facto multorum potentium

XXX-II animos. Iudicum ordo Carthagine ea tēpestate dominabatur, eo maxime, quod ijdem perpetui iudices erant. res, fama, vitaq; omnium in illorum potestate erat: qui vnum eius ordinis, idem omnes aduersos habebat. nec accusator apud iudices infensos deerat. Horum in tā impotenti regno (neq; .n. ciuiliter nimijs opib. vtebantur) Prætor factus Annibal, vocare ad se quæstorē. idē pro nihilo habuit. nā & aduersæ factionis erat: & quia ex quæstura in iudices, potentissimum ordinē, referebātur, iā pro futuris mox opib. animos gerebat. Enimuero indignum id ratus Annibal: viatorē ad prehendendum quæstorē misit: subductumq; in concionē, non ipsum magis quā ordinē iudicum, præ quorum superbia atq; opib. nec leges quicq̄ essent nec magistratus, accusauit: & vt secundis auribus accipi orationem animaduertit, & infimorum quoque libertati grauem esse superbiam eorum: legem extemplo ꝓmulgauit, pertulitq;, *vt in singulos annos iudices legerētur, ne quis biennium continuum iudex esset.* Cæterum quantā eo facto ad plebē inierat gratiam, tantum magnæ partis principum offendebat animos. Adiecit aliud, quod bono publico sibi ꝓprias simultates irritauit. Vectigalia publica partim negligentia dilabebātur: partim prædæ ac diuisui principum quibusdam & magistratib. erāt: quin & pecunia, quæ in stipendium Romanis suo quoque anno penderetur, deerat: tributumq; graue priuatis imminere videbatur. Annibal postquam vectigalia quanta terrestria maritimaq; essent, & in quas res erogarentur, animaduertit, & quid eorum ordinarij Reipublicæ vsus consumerent, quantum peculatus auerteret: omnibus residuis pecunijs exactis tributo priuatis remisso, *satis locupletē Rempublicā fore ad vectigal præstandū Romanis,* pronunciauit in cōcione, & præstitit promissum. Tum vero isti, quos pauerat per aliquot annos, publicus peculatus, velut bonis

XXX-III ereptis, non furto eorum manibus extorto, infensi & irati Romanos in Annibalem, & ipsos causam odii quærentes, instigabant. Itaq; diu repugnante Scipione Africano, quia patū ex populi Romani dignitate esse ducebat, subscribere odiis accusationibusq; Annibalis, & factionib. Carthaginensium inserere publicā auctoritatē: nec satis habere bello vicisse Annibalē, nisi velut accusatores calumniam in eum iurarent, ac nomen deferrent: tandē peruicerunt, vt legati Carthaginem mitterētur: qui apud senatum eorum arguerent *Annibalem cum Antiocho rege consilia belli faciendi inire.* Legati tres missi, C. Seruilius, M. Claudius Marcellus, Q. Terentius Culleo, qui quū venissent, ex consilio inimicorum Annibalis, quærentib. causam aduentus, dici iusserunt; *venisse ad cōtrouersias, quæ cum Masanissa rege Numidarum Carthaginensib. essent,*

Iudicū ordo Carthagine dominatur.

Annibal eum accusat.

Annibal alis de vectigalibus consilium.

Legati tres à Senatu Carthaginē missi.

sent. dirimendas id creditum vulgo. Annibalem vnum se peti ab Romanis non fallebar,& ita pacem Carthaginensibus datam esse, vt inexpiabile bellum aduersus se vnum maneret. itaque cedere tempori & fortunæ statuit, & præparatis iam omnibus ante ad fugam, obuersatus eo die in foro, auertendęq; suspicionis causa, primis tenebris vestitu forensi ad portam cum duobus comitib. ignaris consilij est egressus. Quum equi quo in loco iussi erant XXX.
præsto fuissent, nocte via citra regionē quādam agri Vocani trāsgressus, postero die mane inter Acyllam & Thapsum ad suā turrim peruenit. ibi eum parata, instructaq; remigio excepit nauis ita Africa Annibal excessit, sæpius patriæ quam suorum euentus miseratus. Eo die in Cercinā insulam traiecit. vbi quum in portu naues aliquot Pœni onerarias cum mercibus inuenissent, & ad egressum eum è naue concursus salutantium esset factus: per contantibus, *legatū se Tyrum dici iussit*. veritus tamen ne qua earū nauis nocte profecta Thapsum aut Acyllā nunciaret, se Cercinæ visum: sacrificio apparari iusso, magistros nauium mercatoresq; inuitari iussit: & vela cum antennis & nauibus corrogari, vt vmbra (etenim media æstas forte erat) cœnantib. in littore fieret, quantū res & tēpus patiebatur apparatæ celebrateq; eius diei epulæ sunt, multoq; vino iu serum noctis conuiuium productum. Annibal quum primum fallendi eos, qui in portu erant, tempus habuit, nauem soluit. cæteri sopiti quum postero die tandem ex somno pleni crapulæ surrexissent, id quod serum erat, aliquot horas remis in naues collocandis & aptandis armamentis absumpserunt. Carthagine & multitudinis assuetæ domum Annibalis frequentare, concursus ad vestibulum ædium est factus: & vt non comparere eum vulgatum est, in forum turba conuenit, principem ciuitatis quærentium. & alij *fugam consciſse* (id quod erat) alij *fraude Romanorū interfectum*, idq; magis ferebant: variosq; vultus cerneres. vt in ciuitate aliorum alias partes fouentium factionibus. *visum* deinde *Cercinæ eum*, tandem allatum est. Romani legati XXXV
quum in senatu exposuissent, *compertum patribus Romanis esse, & Philippum regem ante ab Annibale maxime accensum, bellum populo Romano fecisse, & nunc literas nunciosq; ab eo ad Antiochum regem profectos, haud quieturum ante, quam bellū toto orbe terrarum cōcisset: ne hu debere impune esse, si satisfacere Carthaginēses populo Romano vellent: nihil eorum sua voluntate, nec publico consilio factū esse,* Carthaginenses responderunt, *quicquid æquum censuissent Romani, facturos esse.* Annibal prospero cursu Tyrum peruenit: exceptusq; à conditorib. Carthaginis, vt alia patria, vir tā clarus omni genere honorum, paucos moratus dies Antiochiam nauigat. ibi *profectū iam regē* quum audisset, filium eius solenne ludorū ad Daphnem celebrantem cōuenisset: comiter ab eo exceptus, nullam moram nauigādi fecit, Ephesi regē est consecutus, fluctuantē adhuc animo, in

Annibal ex Africa discedit.

Romani legati de Annibale querūtur.

Annibal ab Antiocho comiter excipitur.

mo, Incertumq; de Romano bello. ſed haud paruum momentum animo eius ad moliendum. aduentus Annibalis fecit. Ætolorum quoq; eodem tempore alienati ab ſocietate Romana animi ſunt: quoniam legatos Pharſalum & Leucadem, & quaſdam alias ciuitates ex primo fœdere petentes ſenatus ad Quintium reiecit.

EPITOME LIBRI XXXIV.

Lex Oppia, quam C. Oppius tribunus plebis bello Punico de fingendis cultibus matronarum tulerat cum maxima contentione abrogata eſt: quum Porcius Cato auctor fuiſſet, ne ea lex aboleretur. Is in Hiſpaniam profectus bello, quod Emporijs orſus eſt, citeriorem Hiſpaniam pacauit. T. Quintius Flamininus bellum aduerſus Lacedæmonios, & tyrannum eorum Nabidem proſperè geſtum, data ijs pace, qualem ipſe voluit: liberatiſq; Argis, qui ſub ditione tyranni erāt, finiuit. Senatus tūc primum ſecretus à populo ludos ſpectauit: vt id fieret, Sex. Ælius Pætus, & L. Cornelius Cethegus cenſores interuenerunt cum indignatione plebis. Coloniæ plures deductæ ſunt. M. Porcius Cato de Hiſpania triumphauit. Res præterea in Hiſpania. & aduerſus Boios & Inſubres Gallos feliciter geſta referuntur. T. Quintius Flamininus, qui Philippum Macedonum regem, & Nabidem Lacedæmoniorum tyrannum, vicerat, Græciamq; omnem liberauerat, ob hanc rerum geſtarum multitudinem triduo triumphauit. Legati Carthaginenſium nunciauerunt Annibalem qui ad Antiochum confugerat, bellum cum eo moliri tentauerat autem Annibal per Ariſtonem Tyrium, ſine literis Carthaginem miſſum, ad rebellandum Pœnos concitare.

1 INTER bellorum magnorum, aut vixdum finitorum, aut imminētium curas intercesſit res parua dictu, ſed quæ ſtudijs in magnum certamen exceſſerit. M. Fundanius, & L. Valerius tribuni plebis ad plebem tulerunt de Oppia lege abrogāda. Tulerat eam C. Oppius tribunus plebis, Q. Fabio, T. Sempronio Conſulib. in medio ardore Punici belli: *ne qua mulier plus ſemūcia auri haberet: neu veſtimēto verſicolori vteretur: neu iuncto vehiculo in vrbe oppidove, aut propius inde mille paſſus, niſi ſacrorum publicorū cauſa, veheretur.* M. & P. Iunij Bruti tribuni plebis legem Oppiam tuebantur. nec eam ſe abrogari paſſuros aiebant. Ad ſuadendum diſſuadendumq; multi nobiles prodibant. Capitolium turba hominum fauentium aduerſantiumque legi complebatur. matronæ nulla nec auctoritate, nec verecundia, nec imperio virorum, contineri limine poterant: omnes vias vrbis, aditusque in forum obſidebant: viros deſcendentes ad forū orantes, *vt florente Republica, creſcente indies priuata omnium fortuna matronis quoq; priſtinum ornatum reddi paterentur.* augebatur hæc frequentia mulierum indies. nam ēt ex oppidis conciliabuliſq; conueniebant. iam & cōſules prætoreſque & alios magiſtratus adire & rogare audebāt. cæterum minime exorabilem alterum vtiq; conſulē M. Porcium

Lex Oppia de cultu matronarum.

Catonem

M. Catonis oratio pro Oppia lege.

Catonem habebant, qui pro lege, quæ abrogabatur, ita disseruit:
Si in sua quisq; nostrûm matrefamilias Quirites, ius & maiestatẽ vi- II
ri retinere instituisset, minus cũ vniuersis fœminis negotij haberemus.
nunc domi victa libertas nostra impotentia muliebri, hic quoq; in foro
obteritur & calcatur: & quia singulas sustinere nõ potuimus, vniuer-
sas horremus. Equidẽ fabulam & fictam rem ducebam esse, virorum o-
mne genus in aliqua insula coniuratione muliebri à stirpe sublatũ esse.
Ab nullo genere non æquè summum periculum est, si cœtus & concilia,
& secretas consultationes esse sinas. Atq; ego vix statuere apud animum
meum possum, vtrum peior ipsa res, an peiore exemplo agatur, quorũ al-
terũ ad nos Cõsules, reliquosq; magistratus, alterũ ad vos Quirites ma-
gis pertinet. nã vtrum è Republica sit, necne, id quod ad vos fertur, ve-
stra existimatio est, qui in suffragiũ ituri estis. Hæc cõsternatio mulie-
bris. siue sua sponte, siue auctorib. vobis, M. Fundani, & L. Valeri, facta
est, haud dubiè ad culpã magistratuum pertinens, nescio vobis tribuni,
an Consulib. magis sit deformis. vobis, si fœminas ad concitandas tribu-
nitias seditiones iam adduxistis: nobis, si vt plebis quondam, sic nunc
mulierum secessione leges accipiendæ sunt. Equidem nõ sine rubore quo-
dam paulo ante per medium agmen mulierum in forum perueni. quod
nisi me verecundia singularum magis maiestatis & pudoris, quã vni-
uersãrum tenuisset, ne compellatæ à consule viderentur, dixissem: Qui
hic mos est in publicum procurrendi & obsidendi vias, & viros alienos
appellãdi? istud ipsum suos quæq; domi rogare non potuistis? an blandio-
res in publico quàm in priuato, & alienis quã vestris estis? quamquam
ne domi quidem vos, si sui iuris finibus matronas contineret pudor, quæ
leges hic rogarentur abrogarenturve, curare decuit. Maiores nostri nul-
lã ne priuatam quidẽ rem agere fœminas sine auctore voluerũt: in ma-
nu esse parentum, fratrũ, virorũ, nos (si Dijs placet) iam et Rempublicã
capessere eas patimur, & foro quoq; & concionib. & comitijs immisce-
ri. quid enim nunc aliud per vias & compita faciunt, quàm quòd alij
rogationes tribunorum plebis suadent, alij legem abrogandam censent,
Date frenos impotenti naturæ, & indomito animali, & sperate ipsas
modum licentiæ facturas, nisi vos faciatis. Minimum hoc eorum est,
quæ iniquo animo fœminæ sibi aut moribus aut legib. iniũctum patiun-
tur. omnium rerum libertatem, imo licentiam, si vera dicere volumus,
desiderant. quid enim si hoc expugnauerint, non tentabunt? Recensete III
omnia muliebria iura, quibus licentiam earum alligauerint maiores
nostri, per quæq; subiecerint viris: quibus omnibus constrictas vix ta-
men continere potestis. quid si carpere singula & extorquere, & exæ-
quari ad extremum viris patiemini, tolerabiles vobis eas fore creditis?
extemplo simul pares esse cœperint, superiores erunt. At H[illegible] quid
nouum ineas rogetur, recusant, non ius, sed iniuriam deprecantur. imò
vt quam accepistis, iussistis suffragijs vestris leg[illegible]m vsu tot anno-
rum & experiendo comprobastis, hanc vt ab[illegible]nam tol-
lendo legem cæteras infirmetis. Nulla lex sa[illegible] est: id
modo

*modo quaeritur, si maiori parti, & in summam prodest, si quod cuiquam
priuatim officiet ius, id destruat ac demoliatur: quid attinebit vniuersos
rogare leges, quas mox abrogare, in quos latae sunt, possint? Volo tamen
audire quid sit, propter quod matronae consternatae procurrant in publi-
cum: ac vix foro se & concione abstineant. vt captiui ab Annibale redi-
mantur, parentes, viri, liberi, fratres earũ? procul abest, absitq; semper
talis fortuna Reipublicae. sed tamen quum fuit, negastis hoc piis precibus
earum. At non pietas, nec solicitudo pro suis, sed religio congregauit eas.
matrem Idaeam Pessinunte ex Phrygia venientem acceptura sunt. Quid
honestũ dictu saltem seditioni praetenditur muliebri? vt auro & purpu-
ra fulgeamus, inquiunt: vt carpentis festis profestisq; diebus velut tri-
umphantes de lege victa & abrogata, & captis & ereptis suffragiis ve-
IV stris, per vrbẽ vectemur: ne vllus modus sumptibus, nec luxuriae sit. Sae-
pè me querentem de foeminarũ, saepè de virorum, nec de priuatorum mo-
do sed etiam magistratuum sumptibus audistis, diuersisq; duobus vitiis,
auaritia & luxuria ciuitatẽ laborare, quae pestes omnia magna imperia
euerterunt. Haec ego quo melior laetiorq; indies fortuna Reipublicae est,
quo magis imperium crescit: & iam in Graeciam Asiamque transcen-
dimus, omnibus libidinum illecebris repletas, & regias etiam attrecta-
mus gazas: eo plus horreo, ne illae magis res nos ceperint, quã nos illas. In-
festa, mihi credite, signa ab Syracusis, illata sunt huic vrbi. nam nimis
multos audio Corinthi & Athenarum ornamenta laudanteis: miran-
teisq;. & antefixa fictilia Deorum Romanorum ridenteis, ego hos malo
propitios Deos. & ita spero futuros, si in suis manere sedib. patiemur. Pa-
trum nostrorum memoria per legatum Cyneã Pyrrhus non virorũ mo-
dò, sed etiã mulierum animos donis tentauit. nondum lex Oppia ad co-
ercendam luxuriam muliebrem lata erat. tamẽ nulla accepit, quã cau-
sam fuisse censetis? eadem fuit, quae maioribus nostris, nihil de hac re lege
sanciedi: nulla erat luxuria quae coerceretur. Sicut ante morbos necesse est
cognitos esse, quam remedia eorum: sic cupiditates prius natae sunt quam
leges, quae iis modum facerent. Quid legẽ Liciniã excitauit de quingen-
tis iugeribus, nisi ingens cupido agros continuandi? quid legem Cinciam
de donis & muneribus, nisi quia vectigalis iam & stipendiaria plebs esse
senatui coeperat? Itaq; minimè mirum est, nec Oppiam, nec aliam vllam
tum legem desideratam esse, quae modum sumptibus mulierum faceret,
quum aurum & purpurã data & oblata vltro non accipiebant. Si nunc
cum illis donis Cineas vrbẽ circumiret, stantes in publico inuenisset quae
acciperent. Atq; ego nonnullarum cupiditatum ne causam quidẽ aut ra-
tionẽ inire possum. nam vt quod aliis liceat, tibi non licere, aliquid for-
tasse naturalis aut pudoris, aut indignationis habeat: sic aequato omni-
um cultu, quid vnaquaeque vestrûm veretur, ne in se conspiciatur? Pessi-
mus quidem pudor est vel parsimoniae, vel paupertatis: sed vtrumq; lex
vobis demit, quum id quod habere non licet non habetis. Hanc, inquit,
ipsam exaequationem non fero, illa locuples cur non insignis auro & pur-
pura conspicior? cur paupertas aliarum sub hac legis specie latet? vt quod*

Auaritia & luxuria pestes rerum publicarum.

Cupiditates prius natae, quã leges.

habere non possunt, habituræ si liceret, fuisse videantur? Vultis hoc certamen vxoribus vestris injcere Quirites, vt diuites id habere velint, quod nulla alia possit? pauperes, ne ob hoc ipsum contemnantur, supra vires se extendant? Ne simul pudere, quod non oportet cœperit: quod oportet, non pudebit, quæ de suo poterit, parabit: quæ non poterit, virum rogabit. Miserum illum virum, & qui exoratus & qui non exoratus erit, quũ quod ipse non dederit, datum ab alio videbit. Nunc vulgo alienos viros rogant & quod maius est, legẽ & suffragia rogant: & à quibusdam impetrant, aduersus te & rem tuam & liberos tuos inexorabiles. simul lex modum sumptibus vxoris tuæ facere desierit, tu numquam facies. Nolite eodem loco existimare, Quirites, futuram rem, quo fuit, antequã lex de hoc ferretur. & hominem improbum non accusari tutius est, quam absolui: & luxuria non mota tolerabilior esset, quam erit nunc, ipsis vinculis, sicut fera bestia, irritata, deinde emissa. Ego nullo modo abrogandam legem Oppiam censeo, vos quod faxitis, Deos omnes fortunare velim. Post hæc tribuni quoque plebis, qui se intercessuros professi erant, quum pauca in eandem sententiam adiecissent; tum L. Valerius pro rogatione ab se promulgata ita disseruit: *Si priuati tantummodo ad suadendum dissuadendumq́; id quod à nobis rogatur, processissent, ego quoq́; quum satis dictũ pro vtraq́; parte existimarem, tacitus suffragia vestra exspectassem. nunc quum vir grauissimus* Consul *M. Porcius, non auctoritate solum quæ tacita satis momenti habuisset, sed oratione etiã longa & accurata insectatus sit rogationem nostrã, necesse est paucis respondere: qui tamen plura verba in castigandis matronis, quã in rogatione nostra dissuadenda consumpsit: & quidẽ vt in dubio poneret, vtrũ id quod reprehenderet, matronæ sua spõte, an nobis auctoribus fecissent: rem defendam, non nos: in quos iecit magis hæc* Cõsul *verbotenus, quãm vt re insimularet. Cœtum & seditiones, & interdum secessionem muliebrem appellauit, quod matronæ in publico vos rogassent, vt legem in se latam per bellum temporib. duris, in pace & florente ac beata Republica abrogaretis. Verba magna, quæ rei augendæ causâ conquirantur, & hæc & alia esse scio: & Catonẽ oratorem non solum grauem, sed interdum etiam trucem esse scimus omnes; quum ingenio sit mitis. Nam quid tandem noui matronæ fecerunt, quod frequentes in causa ad se pertinẽte in publicum processerunt? numquã ante hoc tempus in publico apparuerunt? tuas aduersus te Origines reuoluã, accipe quoties id fecerint, & quidem semper bono publico. Iam à principio regnante Romulo, quũ Capitolio ab Sabinis capto, medio in foro signis collatis dimicaretur, nõne intercursu matronarũ inter acies duas prœliũ sedatum est? Quid? regibus exactis, quum Coriolano Marcio duce legiones Volscorum castra ad quintum lapidẽ posuissent, nonne id agmen, quo obruta hæc vrbs esset, matronæ auerterunt? Iã vrbe capta à Gallis. aurũ, quo vrbs redempta est nẽpe matronæ consensu omnium in publicum contulerunt. Proximo bello (ne antiqua repetã) nonne & quum pecunia opus fuit, viduarum pecuniæ adiuuerunt ærariũ? & quum Dij quoq́; noui ad opem ferendam dubijs*

L. Valerij pro abroganda Oppia lege oratio.

rebus

rebus accerserentur, matronæ vniuersæ ad mare profectæ sunt, ad matrem Idæam accipiendam. Dissimiles, inquit, causæ sunt. nec mihi causas exquirere propositum est. nihil noui factum, purgare satis est. Ceterum, quod in rebus ad omnes pariter viros fœminasq; pertinentibus fecisse eas nemo miratus est, in causa proprie ad ipsas pertinēte miramur fecisse? quid autem fecerunt? superbas medius fidius aures habemus, si quū domini seruorum nō fastidiant preces, nos rogari ab honestis fœminis indignamur.

VI *Venio nunc ad id de quo agitur, in quo duplex consulis oratio fuit. nā & legem vllam omnino abrogari est indignatus: & eā præcipue legem, quæ luxuriæ muliebris coercendæ causa lata esset. & illa communis pro legib. visa consularis oratio est: & hæc aduersus luxuriam seuerissimis morib. conueniebant. Itaq; periculum est, nisi quid in vtraq; vani sit, docuerimus, ne quis error vobis offundatur. Ego enim, quemadmodum ex his legibus, quæ non in tempus aliquod, sed perpetuæ vtilitatis causa in æternum latæ sunt, nullā abrogari debere fateor, nisi quam aut vsus coarguit, aut status aliquis Reipublicæ inutilem fecit: sic quas tempora aliqua desiderarunt leges, mortales (vt ita dicam) & temporib. ipsis mutabiles esse video. quæ in pace latæ sunt, plerumq; bellum abrogat; quæ in bello, pax: vt in nauis administratione alia in secunda, alia in aduersa tempestate vsui sunt. Hæc quum ita natura distincta sint, ex vtro tandem genere ea lex esse videtur, quam abrogamus? an vetus regia lex, simul cum ipsa vrbe nata? an (quod secundum est) à decemuiris ad condenda iura creatis in duodecim tabulis scripta? sine qua quum maiores nostri nō existimarint matronale decus seruari posse? nobis quoq; verendum sit, ne cū ea pudorem sanctitatemq; fœminarū abrogemus? Quis igitur nescit, nouam istam legem esse, Q. Fabio, T. Sempronio consulibus viginti annis ante latam? sine qua quum per tot annos matronæ optimis moribus vixerint, quod tandem ne abrogata ea effundantur ad luxuriam, periculum est? nam si ista lex ideo lata esset, vt finiret libidinem muliebrem, verendum foret, ne abrogata incitaret. cur sit autem lata, ipsum indicauit tempus. Annibal in Italia erat victor ad Cannas: iam Tarentum, iam Arpos, iam Capuam habebat: ad vrbem Rom. admoturus exercitum videbatur, defecerant socij, non milites in supplementum, non socios nauales ad classem tuendam, non pecuniam in ærario habebamus: serui, quibus arma darentur, ita vt pretium pro ijs bello perfecto dominis solueretur, emebantur: in eandem diem frumentum & cætera quæ belli vsus postulabant, præbenda publicani se conducturos professi erant: seruos ad remum, numero ex censu constituto, cum stipendio nostro dabamus: aurum & argentum omne, à senatoribus eius rei initio orto, in publicum conferebamus: viduæ & pupilli pecunias suas in ærarium deferebant. cautum erat, quo ne plus auri & argenti facti, quo ne plus signati argenti & æris domi haberemus. Tali tempore in luxuria & ornatu matronæ occupatæ erant, vt ad eam coercendam lex Oppia desiderata sit: quum quia Cereris sacrificium lugentibus omnibus matronis intermissum erat, senatus finiri luctum triginta diebus iussit.*

Cui non apparet, ob inopiã & miseriam ciuitatis, quia omnium priuatorum pecunia in vsum publicum vertenda erant, istam legem scriptam, tamdiu mansuram, quamdiu causa scribendæ legis mãsisset? nam si quæ tunc temporis causa aut decreuit senatus, aut populus iussit, in perpetuum seruari oportet, cur pecunias reddimus priuatis? cur publica præsenti pecunia locamus: cur serui, qui militẽt, non emuntur? cur priuati non damus remiges, sicut tunc dedimus? Omnes alii ordines, omnes homines V
mutationem in meliorem statum Reipublicæ sentient: ad coniuges tantum nostras pacis & tranquillitatis publicæ fructus non perueniet? Purpura viri vtemur: prætextati in magistratibus, in sacerdotiis: liberi nostri prætextis purpura togis vtẽtur, magistratibus in coloniis municipiisque, hic Romæ infimo generẽ magistris vicorũ, togæ prætextæ habendæ ius permittemus: nec id vt viui solum habeant tantum insigne, sed etiam vt cũ eo crementur mortui: fœminis duntaxat purpuræ vsum interdicemus? & quum tibi viro liceat purpura in veste stragula vti, matrẽ familias tuam purpureum amiculum habere non sines? & equus tuus speciosius instratus erit, quam vxor vestita? Sed in purpura, quæ teritur, absumitur, iniustã quidem, sed aliquam tamen causam tenacitatis video: in auro vero, in quo præter manus pretium nihil intertrimenti fit, quæ malignitas est? præsidium potius in eo est & ad publicos & ad priuatos vsus, sicuti experti estis. Nullam æmulationem inter se singularum, quãdo nulla haberet, esse aiebat. At hercule vniuersis dolor & indignatio est, quum sociorum Latini nominis vxoribus vident ea concessa ornamenta, quæ sibi adempta sint: quum insignes eas esse auro & purpura, quum illas vehi per vrbem, se pedib. sequi, tamquam in illarum ciuitatibus, non in sua imperiũ sit. Virorum hoc animos vulnerare posset: quid mulierculαrum censetis, quas etiã parua mouent? Non magistratus, nec sacerdotia, nec triumphi, nec insignia, nec dona aut spolia bellica his contingere possunt: mundicia & ornatus, & cultus, hæc fœminarũ insignia sunt: his gaudent & gloriantur, hunc mundum muliebrem appellarũt maiores nostri. Quid aliud in luctu, quam purpuram atq; aurum deponunt? quid quum eluxerũt, sumunt? quid in gratulationibus supplicationibusq;, nisi excellentiorẽ ornatum adiiciunt? Scilicet si legem Oppiam abrogaueritis, non vestri arbitrii erit, si quid eius vetare volueritis, quod nunc lex vetat. minus filiæ, vxores, sorores etiã quibusdam in manu erunt. Numquã saluis suis exuitur seruitus muliebris. & ipsa libertatẽ, quã viduitas & orbitas facit, detestãtur. In vestro arbitrio suum ornatum, quã in legis, malunt esse. & vos in manu & tutela non in seruitio debetis habere eas: & malle patres vos aut viros, quã dominos dici. Inuidiosis nominibus vtebatur modo Consul, *seditionẽ muliebrem & secessionem appellãdo. id enim periculum est, ne Sacrum montem, sicut quondam irata plebs, aut Auentinum capiant. Patiendum huic infirmitati est, quodcumq; vos cẽsueritis. quo plus potestis, eo moderatius imperio vti debetis.* Hæc quum contra legem, proque lege dicta essent, aliquanto maior frequentia mulierum postero die sese in publi- VI
cum

Mundus muliebris

cum effudit; vnoq; agmine omnes tribunorum ianuas obsederunt, qui collegarum rogationi intercedebant: nec ante abstiterunt, quã remissa intercessio tribunis est. nulla deinde dubitatio fuit, quin omnes tribus legem abrogarent: annis viginti post abrogata est, quam lata. M. Porcius Consul postea quã abrogata est Oppia lex, extemplo xxv. nauibus longis, quarũ v. sociorum erãt ad Lunæ portum profectus, eodem exercitu conuenire iusso, & edicto per oram maritimam misso nauibus omnis generis contractis, à Luna ꝓficiscens edixit, *vt ad portum Pyrenæi sequerentur, inde se frequenti classe ad hostes iturum.* Prætervecti Ligustinos mõtes, sinumq; Gallicum, ad diem quam edixerat, conuenerunt. inde Rhodam ventum: & præsidium Hispanorum, quod in castello erat, vi deiectum. ab Rhoda secundo vento Emporias peruentum. ibi copiæ omnes præter socios nauales, in terram expositæ. Iam tunc Emporiæ duo oppida erant muro diuisa. vnum Græci habebant à Phocæa, vnde & Massilienses oriundi: alterum Hispani. sed Græcum oppidum in mare expositum, totum orbem muri minus quadringentos passus patentem habebat: Hispanis tetractior à mari trium millium passuum in exercitu murus erat. Tertium genus Romani coloni ab Diuo Cæsare post deuictos Pompeii liberos adiecti. nunc in corpus vnum confusi omnes, Hispanis prius, postremo & Græcis in ciuitatem Romanam ascitis. Miraretur quis, quum cerneret aperto mari ab altera parte, ab altera Hispanis, tam feræ & bellicosæ genti obiectos, quæ res eos tutaretur. disciplina erat cũstos infirmitatis, quam inter validiores optimè timor cõtinet. Partem muri versam in agros egregiè munitam habebant, vna tantum in eam regionem porta imposita: cuius assiduus custos semper aliquis ex magistratibus erat, nocte pars tertia ciuium in muris excubabat; neq; moris tantum aut legis causa, sed quanta si hostis ad portas esset, obseruabant vigilias, & circumibant cura. Hispanum neminem in vrbem recipiebant, ne ipsi quidem temerè vrbe excedebant ad mare. patebat omnibus exitus. porta ad Hispanorum oppidum versa nunquam nisi frequentes, pars tertia ferè, cuius proxima nocte vigiliæ in muris fuerant, egrediebantur, causa exeundi hæc erat: commercio eorum Hispani imprudentes maris gaudebant: mercariq; & ipsi ea quæ externa nauibus inueherentur, & agrorum exhibere fructus volebant. huius mutui vsus desiderium vt Hispana vrbs Græcis pateret, faciebat. Erant etiam eo tutiores, quod sub vmbra Romanæ amicitiæ latebant, quam sicut minoribus viribus, quam Massilienses, ita pari colebant fide. tunc quoq; consulem exercitumq; comiter ac benignè acceperunt. Paucos ibi moratus dies Cato, dum exploraret, vbi & quantæ hostium copiæ essent, vt ne mora quidem segnis esset, omne id tempus exercendis militibus consumpsit. id erat fortè tempus anni, vt frumentum in areis Hispa-

M. Porcius Cato in Hispaniam traycit.

IX

Emporia.

Hispani haberent. itaq; redemptoribus vetitis frumentum parari, ac Romam dimissis: *Bellum*, inquit, *seipsum alet*. profectus ab Emporiis agros hostium vrit, vastatque; omnia fuga & terrore complet. Eodem tempore M. Heluio decedenti ex vlteriore Hi- X
spania cum præsidio sex millium dato ab Ap. Claudio prætore, Celtiberi agmine ingenti ad oppidum Iliturgi occurrerunt. Viginti millia armatorum fuisse. Valerius scribit, duodecim millia ex iis cæsa, oppidum Iliturgi receptum, & puberes omnes interfectos. Inde ad castra Catonis Heluius peruenit. & quia tuta iam ab hostib. regio erat, præsidio in vlteriorem Hispaniam remisso Romam est profectus, & ob rem feliciter gestam ouās vrbem est
* Coron. 147320. ingressus. Argenti infecti tulit in ærárium * quatuordecim millia pondo septingenta triginta duo: & signati * bigatorū XVII. mil-
* Coron. 1702. cum scud. 14. & denariolis. 5. lia XXIII. & Oscensis argenti CXX. millia CCCCXXXVIII. Causa triumphi negandi senatui fuit, quod alieno auspicio & in aliena prouincia pugnasset. Ceterum biennio post redierat, quum prouincia successori Q. Minutio tradita, annum insequentem retentus ibi longo & graui morbo fuisset. Itaq; duobus modo men-
* Valet 348000. cor. sibus ante Heluius ouans vrbem est ingressus, quam successor eius Q. Minucius triumpharet. Hic quoq; tulit * argenti pondo triginta quatuor millia octingenta: * bigatorum LXXVIII. millia,
* Valent. 7800. cor. & Oscensis argenti * CCLXXVIII. millia. In Hispania interim XI
* Valent. 278000. cor. consul haud procul Emporiis castra habebat, eo legati tres ab Ilergetum regulo Bilistage, in quibus vnus filius erat, venerunt, querentes *castella sua oppugnari nec spem vllam esse resistendi, nisi præsidio Romanus miles esset. quina millia militum satis esse: nec hostes, si*
Ilergetum legati ad Catonem Cos. missi. *tanta manus venisset, mansuros.* Ad ea consul, *moueri quidem se vel periculo eorum vel metu dicere: sed sibi nequaquam tantum copiarum esse, vt quum magna vis hostium haud procul absit, cum qua mox signis collatis dimicandum sibi indies exspectet, diuidendo exercitum, minuere tuto vires posset.* Legati vbi hæc audiuerunt, flentes ad genua consulis prouoluuntur. *Orant, ne se in rebus tā trepidis deserat. quo enim se, repulsos ab Romanis, ituros? nullos se socios, nihil vsquā in terris aliud spei habere. potuisse se extra id periculum esse, si decedere fide, si coniurare cum cæteris voluissent. nullis minis, nullis terriculis se motos, sperantes satis opis & auxilij sibi in Romanis esse, id si nullum sit, si sibi à consule negetur, Deos hominesq; se testes facere. inuitos & coactos se, ne eadē quæ Saguntini passi sunt patiantur, defecturos: & cum cæteris, potius Hispanis, quam solos perituros esse.* Et illo quidem die sic sine responso di-
missi. Consulem nocte quæ insecuta est, anceps cura agitare: nol- XII
le deserere socios: nolle minuere exercitum: quod aut moram sibi ad dimicandum, aut in dimicando periculum afferre posset. stat sententia, *non minuere copias, ne quid interim hostes inferāt ignominiæ, socijs spem pro re ostentādam censet. Sæpe vana pro veris, maxime in bello valuisse: & credentem se aliquid auxilij habere, perinde atque*

habe-

haberet, ipsa fiducia & sperando atq; audendo seruatū. Postero die legatis respondit *quamquā vereatur ne suas vires, alijs eas commodando minuat, tamen illorū se temporis ac periculi magis quam sui rationem habere. denunciari militum parti tertiæ ex omnibus cohortib. iubet, vt cibum quē in naues imponant, maturè coquant. nauesq; in diē tertium expediri iussit. duos ex legatis Bilistagi atq; Ilergetib. nunciare ea iubet;* filium reguli comiter habendo, & muneribus apud se retinet. Legati non antè profecti, quam impositos in naues milites viderunt: id pro haud dubio iam nunciantes, non suos modo, sed etiam hostes fama Romani auxilii aduentantis impleuerunt. Consul vbi satis quod in speciem fuit, ostentatum est, reuocari ex nauibus milites iubet. ipse quum iam id tempus anni appeteret, quo geri res possent, castra hyberna mille passuum ab Emporiis posuit, inde per occasiones nunc hac parte, nunc illa, modico præsidio castris relicto, prędatum milites in hostium agros educebat. Nocte fermè proficiscebantur, vt & quam longissimè à castris procederent, & inopinantes opprimeret, & exercebat ea res nouos milites, & hostium magna vis excipiebatur: nec iam egredi extra munimenta castellorum audebant. Vbi satis admodum & suorum & hostium animos est expertus, conuocari tribunos præfectosque & equites omnes & centuriones iussit. *Tempus,* inquit, *quod sapè optastis, venit: quo vobis potestas fieret virtutem vestrā ostendendi. adhuc predonū magis quam bellantium militastis more, nunc iusta pugna hostes cum hostibus conseretis manus. non agros inde populari, sed vrbium opes haurire licebit. Patres nostri, quum in Hispania Carthaginensium & imperatores ibi & exercitus essent, ipsi nullum imperatorem, nullos in ea milites haberent: tamen addere hoc in fœdere voluerunt, vt imperij sui Iberus fluuius esset finis. nunc quum duo prætores, quum* Consul, *quum tres exercitus Romani Hispaniā obtineant: Carthaginensium iam propè decem annis nemo in his prouinciis sit, imperium nobis circa Iberum amissum est. hoc armis & virtute recuperetis oportet: & nationem rebellantem magis temerè, quam constanter bellantem. iugum quo se exuit, accipere rursus cogatis.* In hunc modum maximè adhortatus, pronunciat *se nocte ad castra hostium ducturum.* ita ad corpora curanda dimissi. Media nocte quum auspicio operam dedisset, profectus, vt locum quem vellet, priusquam hostes sentirent, caperet, præter castra hostium circumducit, & prima luce acie instructa sub ipsum vallum tres cohortes mittit. Mirantes barbari à tergo apparuisse Romanos, discurrere ipsi ad arma interim. Consul apud suos: *Nusquā, nisi in virtute spes est milites,* inquit, *& ego sedulo ne esset feci. inter castra nostra & nos medij hostes ab tergo hostium ager est. quod pulcherrimum, idem tutissimum est, in virtute spem positam habere.* Sub hæc cohortes recipi iubet, vt barbaros simulatione fugæ eliceret. Id quod crediderat, euenit. pertimuisse & cedere rati Romanos, porta erumpunt:

XIIII (margin, beside "iam hostes fama Romani auxilii aduentantis impleuerunt")

Catonis ad Tribunos & præfectos oratio.

XIV (margin, beside "rum. ita ad corpora curanda dimissi")

& quãtum inter castra sua & hostium aciem relictum erat loci armatis complent. Dum trepidant acie instruenda, Consul iam paratus ordinatisq; omnibus, incompositos aggreditur. equites primos ab vtroq; cornu in pugnam induxit. sed in dextro extemplo pulsi, cedentesq; trepidi etiam pediti terrorem intulere. Quod vbi vidit Consul, duas cohortes delectas ab dextro latere hostium circumduci iubet: & ab tergo se ostendere, priusquam concurrerent peditum acies. Is terror obiectus hosti, rem metu Romanorum equitũ inclinatam æquauit, tamen adeo turbati erant dextræ alæ equites, pedites que, vt quosdam Consul manu ipse deprehẽderit, & aduersos in hostem verterit. ita & quamdiu missilibus pugnatum est, anceps pugna erat & iam à dextra parte, vnde terror & fuga ceperat, ægrè Romanus resistebat, à sinistro cornu, & ab fronte vrgebantur barbari: & cohortes ab tergo instantes pauidi respiciebant. Vt emissis soliferreis falaricisque gladios strinxerunt, tum velut redintegrata est pugna. non cæcis ictibus procul ex improuiso vulnerabantur: sed pede collato, tota in virtute ac viribus spes erat. Fessos iam suos Consul ex secunda acie subsidiariis cohortibus in pugnam inductis, accendit: noua acies facta, integri recentib. telis fatigatos adorti hostes primum acri impetu velut cuneo perculerunt: deinde dissipatos in fugam auerterunt: effusoq; per agros cursu, castra repetebantur. Vbi omnia fuga completa vidit Cato, ipse ad secundam legionem, quæ in subsidio posita erat, equo reuehitur: & signa præ se ferri, plenoq; gradu ad castra hostium oppugnanda succedere iubet. si quis extra ordinem auidius procurrit, & ipse interequitans sparo percutit, & tribunos cẽturionesq; castigare iubet. iam castra hostium oppugnabantur: saxisq; & sudibus & omni genere telorum summouebantur à vallo Romani, vbi recens admota legio est, tum & oppugnantib. animus creuit, & infensius hostes pro vallo pugnabant. Cõsul omnia oculis perlustrat, vt qua minima vi resistatur, ea parte irrumpat, ad sinistram portam infrequentes videt: eo secundę legionis principes hastatosq; inducit. Non sustinuit impetum eorum statio, quæ portæ opposita erat. & cæteri posteaquam intra vallum hostes vident, ipsis castris exuti, signa armaq; abiiciunt, cæduntur in portis suomet ipsi agmine in arcto hærẽtes. secundani terga hostium cædunt, cæteri castra diripiunt. Valerius Antias supra quadraginta millia hostium cæsa eo die scribit. Cato ipse haud sane detrectator laudum suarum, multos cæsos ait, numerum non scribit. Tria eo die laudabilia fecisse putatur; vnum, XVI ꝙ circumducto exercitu, procul nauibus suis castrisque, vbi spem nisi in virtute haberent, inter medios hosteis prœlium commisit: alterum, quod cohortes ab tergo hostibus obiecit: tertium, quod secundam legionem, ceteris omnibus effusis ad sequendos hosteis pleno gradu sub signis compositam, instructamque subire ad por-

Hispani in fugã vertuntur.

XV

ad portā castrorū iussit. Nihil deinde à victoria cessatum: quum receptui signo dato suos spoliis onustos in castra reduxisset, paucis horis noctis ad quietem datis, ad prædandum in agros duxit. effusius, vt sparsis hostibus fuga, prædati sunt, quæ res nō minus, quàm pugna pridiè aduersa Emporitanos Hispanos, accolasque eorum in deditionem compulit. multi & aliarum ciuitatum, qui Emporias perfugerant, dediderunt se. quos omnes appellatos benignè, vinoque & cibo curatos, domos dimisit. Confestim inde castra mouit: & quacumq; incedebat agmen, legati dedentiū ciuitates suas occurrebant, & quùm Tarraconem venit, iam omnis cis Iberum Hispania perdomita erat, captiuiq; & Romani & sociûm ac Latini nominis variis casib. in Hispania oppressi, donū Consulis à barbaris reducebātur. Fama deinde vulgatur Consulem *in Turdetaniam exercitum ducturum: & ad deuios montanos profecturum* etiam falso perlatum est. Ad hunc vanum, & sine auctore vllo rumorem Bergistanorum ciuitatis septem castella defecerunt, eos deducto exercitu Consul sine memorādo prœlio in potestatē redegit. Haud ita multo post iidem, regresso Tarraconē *Hispanorum plerique in deditionem accepti.*

XVII Consule, priusquam inde quoquam procederet, defecerunt. Iterum subacti: sed non eadem venia victis fuit. sub corona veniêre omnes, ne sæpius pacem sollicitarent. Interim P. Manlius Prætor, exercitu vetere à Q. Minutio, cui successerat, accepto, adiuncto & Ap. Claudii Neronis ex vlteriore Hispania vetere irē exercitu, in Turdetaniam proficiscitur. Omnium Hispanorum maximè imbelles habentur Turdetani. freti tamen multitudine sua obuiam ierunt agmini Romano. Eques immissus turbauit extēplò aciem eorum, pedestre prœlium nullius fermè certaminis fuit. milites veteres periti hostium bellique, haud dubiā pugnam fecerunt. Nec tamen ea pugna debellatum est. decem millia Celtiberûm mercede Turdetani conducunt, alienisq; armis parabant bellum. Consul interim rebellione Bergistanorum ictus, ceteras quoque ciuitates ratus per occasionem idem facturas, arma omnibus cis Iberum Hispanis ademit. quam rem adeò ægrè passi, vt multi mortem sibimetipsi consciscerent: ferox gēs *nullam vitam rati sine armis esse.* Quod vbi Consuli renūciatum est, senatores omnium ciuitatum ad se vocari iussit, atq; iis, *non nostra,* inquit, *magis, quàm vestra refert, vos non rebellare. siquidem id maiore Hispanorum malo, quàm exercitus Romani labore semper adhuc factum est. id vt ne fiat, vno modo arbitror caueri posse, si effectum erit ne possitis rebellare. volo id quàm mollissima via consequi. vos quoq; in ea re consilio me adiuuate. nullum libentius sequar, quā quòd vosmetipsi attuleritis.* Tacentibus, spacium se ad deliberandum dierum paucorum dare dixit. quum reuocati secundo quoq; cōsilio tacuissent, vno die muris omnium dirutis, ad eos qui nondum parebant profectus, vt in quamque regionem venerat, omnes, qui circa incole- *Cato muros vrbiū Hispaniæ diruit.*

 bant,

bant, populos in deditionem accepit. Segesticam tantum, gra- xviii
uem atque opulentã ciuitatem, vineis & pluteis cepit. Eo maiorem habebat difficultatem in subigendis hostibus, quam qui primi venerant in Hispaniam; quòd ad illos tædio imperii Carthaginensium Hispani deficiebant, huic ex vsurpata libertate in seruitutem velut asserendi erant; & ita mota omnia accepit, vt alii in armis essent, alii obsidione ad defectionem cogerentur: nec, nisi in tempore subuentum foret, vltra sustentaturi fuerint. Sed in Consule ea vis animi atq; ingenii fuit, vt omnia maxima minimaq; per se audiret atq; ageret: nec cogitaret modo imperaretq; quę in rem essent, sed pleraq; ipse per se transigeret; nec in quemquam omnium grauius seueriusque, quàm in semetipsum imperium exerceret: parsimonia & vigiliis & labore cum vltimis militum certaret: nec quicquam in exercitu suo præcipui, pręter honorem atq; imperium haberet. Difficilius bellum in Turdetania xix

In Turdetaniam ducit Cato.

prætori P. Manlio Celtiberi, mercede exciti ab hostibus sicut antè dictum est, faciebant. itaq; eo Consul accersitus litteris pretoris legiones duxit. Vbi eò venit (castra separatim Celtiberi, & Turdetani habebant) cũ Turdetanis extẽplò leuia prœlia, incursantes in stationes eorum Romani facere: semperq; victores ex quamuis temerè cœpto certamine abire. Ad Celtiberos in colloquium tribunos militum ire Cõsul; atq; iis trium conditionum electionem ferre iubet. primã, *si transire ad Romanos velint, & duplex stipendium accipere, quàm quantum à Turdetanis pepigissent*: alteram, *si domos abire, publica fide accepta, nihil eam rem noxæ futuram, quod hostibus se Romanorum iunxissent*: tertiam, *si vtiq; bellum placeat, diem locumq; constituant, vbi secũ armis decernant*. A Celtiberis dies ad consultandum petita. concilium immistis Turdetanis habitum magno cum tumultu: eo minus decerni quicquam potuit. Quum incertum, bellum an pax cum Celtiberis esset, commeatus tamen haud secus quàm in pace, ex agris castellisque hostium Romani portabant: dein sæpè munimenta eorum, velut communi pacto commercio priuatis induciis ingredientes. Consul vbi hostes ad pugnam elicere nequit, primũ prædatum sub signis aliquot expeditas cohortes in agrum integræ regionis ducit: deinde audito, Seguntię Celtiberũm omnes sarcinas impedimentaque relicta, eò pergit ducere ad oppugnandum. Posteaquam nulla mouentur re, persoluto stipendio non suis modo, sed & pretoris militibus relictoque omni exercitu in castris prætorianis, ipse cum septem cohortibus ad Iberum est regressus. Ea tam exigua xx
manu oppida aliquot cepit; defecẽre ad eum Sodetani, Ausetani, Suessetani. Lacetanos, deuiam & syluestrem gentem, quum insita feritas continebat in armis; tũ conscientia, dum Cõsul exercitusque Turdulo bello est occupatus, depopulatorum subitis incursionibus sociorum. Igitur ad oppidum eorum oppugnandum

Lacetanos Cato oppugnat.

Consul

Consul ducit non Romanas modo cohortes, sed iuuentutem etiam merito infensorum ijs sociorum. Oppidum longum, in latitudinem haudquaquam tantundem patens habebant. quadringentos inde ferme passus constituit signa. ibi delectarum cohortium stationem relinquens, præcepit eis, *ne se ex eo loco ante mouerent, quam ipse ad eos venisset*. Ceteras copias ad vlteriorem partem vrbis circumducit. maximum ex omnibus auxiliis numerum Suessetanæ iuuentutis habebat, eos ad murum oppugnandum subire iubet. Quorum vbi arma signaque Lacetani cognouere, memores, quam sæpe in agro eorum impune persultassent, quoties ipsos signis collatis fudissent, fugassentq; patefacta repente porta, vniuersi in eos erumpunt. Vix clamorem eorum, nedum impetum Suessetani tulere; quod postea quam sicut futurum ratus erat, consul fieri etiam vidit, equo citato subter murum hostium ad cohortes aduehitur: atq; eas arreptas, effusis omnibus ad sequendos Suessetanos, qua silentium ac solitudo erat, in vrbem inducit: priusque omnia cepit, quam se reciperent Lacetani, mox ipsos nihil præter arma habentes in deditionem

XXI accepit. Confestim inde victor ad Vergium castrum ducit. receptaculum id maxime prædonum erat: & inde incursiones in agros pacatos prouinciæ eius fiebant. Transfugit inde ad consulem princeps Vergestanus: & purgare se ac populares cœpit. *non esse in manu ipsis Rempublicam prædones receptos totum sua potestatis id castrum fecisse. Consul eum domum redire, conficta aliqua probabili cur abfuisset caussa iussit, quum se muros subisse cerneret, intentosq; prædones ad tuenda mœnia esse, tum vti cum suæ factionis hominib. meminisset arcem occupare.* Id vti præceperat, factum, repente anceps terror, hinc muros ascendentibus Romanis, illinc arce capta, barbaros circumuasit. Huius potitus loci Consul eos qui arcem tenuerant, liberos esse cum cognatis, suaque habere iussit: Vergestanos ceteros quæstori vt venderet imperauit: de prædonibus supplicium sumpsit. Pacata prouincia, vectigalia magna instituit ex ferrariis argentariisq;. quibus tum institutis locupletior indies prouincia fuit. Ob has res gestas in Hispania supplicationem in

Vergium oppugnatur.

XXII triduum patres decreuerũt. Eadem æstate alter Consul L. Valeri' Flaccus in Gallia cum Boiorum manu propter Litanam syluã signis collatis secundo prœlio conflixit. Octo millia Gallorum cæsa traduntur, ceteri omisso bello in vicos suos atque agros dilapsi. Consul reliquũ æstatis circa Padum Placentiæ & Cremonæ exercitum habuit, restituitq; quæ in iis oppidis bello diruta fuerant. Quum hic status rerum in Italia Hispaniaq; esset, T. Quintio in Græcia ita hybernis actis, vt exceptis Ætolis, quibus nec pro spe victoriæ præmia contigerant, nec diu quies placere poterat, vniuersa Græcia simul pacis libertatisque perfruens bonis egregie statu suo gauderet: nec magis in bello virtutem Romani ducis,

quam

quàm in victoria temperantiam iustitiamq; & moderationem miraretur: senatusconsultum, quo bellum aduersus Nabin Lacedæmonium decretum erat, affertur. Quo lecto Quintius, conuentu Corinthum omnium sociarum ciuitatum legationibus in diem certam edicto, vbi frequentes vndiq; principes conuenerunt, ita vt ne Ætoli quidem abessent, tali ratione est vsus: *Bellum aduersus Philippum non magis communi animo consilioq; Romani & Græci gesserunt, quam vtriq; suas causas belli habuerunt. nã & Romanorũ amicitiam, nunc Carthaginenses hostes eorum iuuando, nunc hic socios nostros oppugnando violauerat: & in vos talis fuit, vt nobis etiã si nostrarum obliuisceremur iniuriarum, vestræ iniuriæ satis digna causa belli fuerint. Hodierna cõsultatio tota ex vobis pendet: refero enim ad vos, vtrum Argos, sicut scitis ipsi, ab Nabide occupatos pati velitis sub ditione eius esse: an æquum censeatis nobilissimam vetustissimamq; ciuitatem in media Græcia sitam, repeti in libertatem, & eodem statu, quo ceteras vrbes Peloponnesi & Græciæ esse. Hæc consultatio, vt videtis, tota de re pertinente ad vos est: Romanos nihil contingit, nisi quatenus liberatæ Græciæ vnius ciuitatis seruitus non plenam, nec integram gloriam esse finit. Ceterùm si vos nec cura eius ciuitatis nec exemplũ, nec periculum mouet, ne serpat latius contagio eius mali: nos æqui boniq; facimus. de hac re vos consulo, staturus eo quod plures censueritis.* Post o- XXIII

Quintij ad ciuitatum legatos oratio.

rationem Romani imperatoris percenseri aliorum sententiæ cœptæ sunt. Quum legatus Atheniensium quantum poterat gratiis agendis Romanorum in Græciam merita extulisset, *imploratos auxilium aduersus Philippum tulisse opem: non rogatos vltro aduersus tyrannum Nabin offerre auxilium:* indignatusque esset *hæc tãta merita sermonibus tamen aliquorũ carpi, futura calumniantium, quum fateri potius præteritorum gratiam deberent.* apparebat incessi Ætolos. Igitur Alexander princeps gentis inuectus primum in Athenienses, qui *libertatis quondam duces & auctores, assentationis propriæ gratia communem causam proderent:* questus deinde *Achæos Philippi quondam milites, postremum ab inclinata eius fortuna transfugas, & Corinthum recepisse, & id agere, vt Argos habeant: Ætolos, primos hostes Philippi, semper socios Romanorũ, pactos in fœdere suas vrbes agrosq; fore deuicto Philippo: fraudari Echino & Pharsalo:* insimulauit fraudis Romanos, *quòd vano titulo libertatis ostẽtato, Chalcidem & Demetriadẽ præsidiis tenerent: qui Philippo cunctanti deducere inde præsidia, obijcere semper soliti sunt, numquam, donec Demetrias Chalcisq; & Corinthus tenerentur, liberam Græciam fore: postremo, manendi in Græcia, retinendiq; exercitus, Argos & Nabin causam facerent. Deportarent legiones in Italiam, Ætolos polliceri, aut conditionib. & voluntate sua Nabin præsidium Argis deducturum, aut vi atq; armis coacturos in potestate consentientis Græciæ esse.* Hæc vaniloquentia primum XXIV Aristhenum prætorẽ Achæorum excitauit. *Ne istuc,* inquit, *Iupiter Opt. Maximus siuerit, Iunoq; regina: cuius in tutela Argi sunt. vt illa ciuitas*

Alexandri Ætolorũ Principis oratio.

Aristheni oratio.

ciuitas inter tyrannum Lacedæmonium & latrones Ætolos primum sit posita in eo discrimine, vt miserius à nobis recipiatur, quàm ab illo capta est. Mare interiectum ab istis prædonibus non tuetur nos T. Quinti. quid, si in media Peloponneso arcem sibi fecerint, futurum nobis est? Linguam tantum Græcorum habent, sicut speciem hominum. moribus ritibusq; efferatiorib. quàm vlli barbari, imò quàm rapacissimæ belluæ, vtuntur. Itaq; vos rogamus Romani, vt & ab Nabide Argos recuperetis; & ita res Græciæ constituatis, vt à latrocinio quoq; Ætolorum satis pacata hæc relinquatis. Romanis cunctis vndique increpantibus Ætolos, *responsurum se fuisse ijs dixit, nisi ita infensos omneis in eos videret, vt sedandi potius, quàm irritandi essent. contentum itaque opinione ea, quæ de Romanis Ætolisq; esset, referre se dixit: quid de Nabidis bello placeret, nisi redderet Achæis Argos.* Quũ omnes bellũ decreuissent, *auxilia vt pro viribus suis quæq; ciuitates mitterent,* est hortatus. Ad Ætolos legatum etiam misit, magis vt nudaret animos, id quod

XXV euenit, quam spe impetrari posse. Tribunis militum *vt exercitum ab Elatia accerserent,* imperauit. Per eosdẽ dies & Antiochi legatis de societate agentibus respondit, *nihil se absentibus decem legatis sententiæ habere, Romam eundum ad senatum ijs esse.* Ipse copias eductas ab Elatia ducere Argos pergit. atq; ei circa Cleonas Aristhenus Prætor cũ decem millib. Achæorum, equitib. mille occurrit. & haud procul inde iunctis exercitib. posuerunt castra. Postero die in campum Argiuorum descenderunt: & quatuor ferè millia ab Argis locum castris capiunt. Præfectus præsidio Laconum erat Pythagoras, gener idem tyranni, & vxoris eius frater: qui sub aduentum Romanorum & vtrasque arces, (nam duas habent Argi) & loca alia quæ aut opportuna, aut suspecta erant, validis præsidiis firmauit. sed inter agenda hæc pauorem iniectum aduentu Romanorum dissimulare haudquaquam poterat: & ad externum terrorem, intestina etiam seditio accessit. Damocles erat Argiuus, adolescens maioris animi, quam consilii: qui primò iureiurando interposito, de presidio expellendo cum idoneis collocutus, dum vires adiicere coniurationi studet, incautior fidei æstimator fuit. colloquentem eum cũ suis satelles à præfecto missus quũm accerseret, sensit proditum consilium esse: hortatusq; coniuratos qui aderant, vt potius quàm extorti morerentur, arma secum caperent: atq; ita cum paucis in forum ire pergit. clamitans, *vt qui saluam Rempublic. vellent, auctorẽ & ducem se libertatis sequerentur.* Haud sane mouit quemquam, quia nihil vsquam spei propinquæ, nedum satis firmi præsidij cernebant. Hæc vociferantem eum Lacedæmonij circumuentum eum suis interfecerunt. comprehensi deinde quidam & alij: ex iis occisi plures, pauci in custodiam coniecti. multi proxima nocte funibus per murum

XVI demissi ad Romanos transfugerunt. Quintius affirmantibus iis, *si ad portas Romanus exercitus fuisset, non sine effectu futurum eum motum*

Quintius Argos oppugnat.

Damocles cum paucis coniurat.

tum fuisse: & si propius castra admouerentur, non quieturos Argiuos: misit expeditos pedites equitesq;, qui circa Cylarabin (gymnasium, id est, minus trecentos passus ab vrbe) cum erumpentibus à porta Lacedæmoniis prælium commiserunt, atque eos haud magno certamine compulerunt in vrbem, & castra eo ipso loco, vbi pugnatum erat, imperator Romanus posuit. Diem inde vnum in speculis fuit, si quid noui motus oriretur. postea quam oppressã metu ciuitatem vidit, aduocat concilium de oppugnandis Argis. Omnium principum Græciæ, præter Aristænum, eadem sententia erat, *quum causa belli non alia esset, inde potissimum ordiendum bellum.* Quintio id nequaquam placebat, sed Aristænum contra omnium consensum differentem cum haud dubia approbatione audiuit & ipse adiecit, *quum pro Argiuis aduersus tyrannum bellum susceptum sit, quid minus conueniens esse, quã omisso hoste Argos oppugnari? se vero caput belli Lacedæmonem & tyrannum petiturum.* Et dimisso concilio, frumentatum expeditas cohortes misit. quod maturi erat circa, demessum & conuectum est. viride, ne hostes mox haberent, protritum & corruptum. castra deinde mouit, & Parthenio monte superato, præter Tegeam tertio die ad Caryas posuit castra: ibi, priusquam hostium intraret agrum, sociorum auxilia exspectauit. Venerunt Macedones à Philippo mille quingenti, & Thessalorum equites quadringenti. nec iã auxilia, quorũ affatim erat, sed commeatus finitimis vrbib. imperati morabãtur Romanũ. Nauales quoq; magnæ copiæ conueniebant. iam ab Leucade L. Quintius cum quadraginta nauibus venerat: iam Rhodiæ decem & octo tectæ naues: iã Eumenes rex circa Cycladas insulas erat cum decem tectis nauib. triginta lembis, mistisq; aliis minoris formæ nauigijs. ipsorum quoq; Lacedæmoniorum exules permulti tyrannorum iniuria pulsi, spe recuperãdæ patriæ in castra Romana conuenerant. Multi autem erant iam per aliquot ætates, ex quo tyranni tenebant Lacedæmonem, alij ab aliis pulsi. princeps erat exulum Agesipolis, cuius iure gentis regnum Lacedæmone erat: pulsus infans ab Lycurgo tyranno post mortem Cleomenis; qui primus tyrannus Lacedæmone fuit.

Sociorum auxilia ad oppugnandam Lacedæmonem.

Quum terra mariq; tantum belli circumstaret tyrannũ, & prope nulla spes esset vires suas hostiumq; æstimanti, non tamen omisit bellum: sed & à Creta mille delectos iuuentutis eorum exciuit, quũ mille iam haberet: & tria millia mercenariorum militũ, decem millia popularium cum castellanis agrestibus in armis habuit: & fossa valloq; vrbem communiuit. & ne quid intestini motus oriretur, metu & acerbitate pœnarum tenebat animos, quoniam vt saluum vellent tyrannum, sperare non poterat, quum suspectos quosdam ciuium haberet; eductis in campum omnibus copijs, (Dromon ipsi vocant) positis armis ad conciõnẽ vocari iussit Lacedæmonios, atque eorum concioni satellites armatos circum-

Nabidis in apparando bello diligentia.

circumdedit. & pauca præfatus, *cur sibi omnia timenti cauentique ignoscendum in tali tempore foret: & ipsorum referre, si quos suspectos status præsens rerum faceret, prohiberi potius ne quid moliri possint, quàm puniri molientes: itaque quosdam se in custodia habiturum, donec ea quæ instet tempestas, prætereat. hostibus repulsis, à quibus, si modo proditio intestina satis caueatur, minus periculi esse, extemplò eos emissurum.* Sub hæc citari nomina octoginta fermè principum iuuentutis iussit, atque eos vt quisq; ad nomen responderat, in custodiam tradidit: & nocte insequenti omnes interfecit. Ilotarum deinde quidam (hi sunt iam inde antiquitus castellani, agreste genus) transfugere voluisse insimulati, per omnes vicos sub verberibus acti necantur. hoc terrore obstupuerant multitudinis animi ab omni conatu nouorum consiliorum. Intra munitiones copias continebat, nec parem se ratus, si dimicare acie vellet: & vrbem relinquere tam suspensis & incertis omnium animis metuens. Quintius satis iam omnibus paratis profectus

XXVIII ab statiuis, die altero ad Sellasiam super Oenunta fluuium peruenit: quo in loco Antigonus, Macedonum rex, cum Cleomene Lacedæmoniorum tyranno, signis collatis dimicasse dicebatur. inde, quùm audisset ascensum difficilis & arctę viæ esse, breui per monteis circuitu præmissis qui munirent viam, lato satis & patenti limite ad Eurotam amnem sub ipsis propè fluentem mœnibus, peruenit. Vbi castra metantes Romanos, Quintiumq; ipsum cum equitibus atq; expeditis prægressum auxiliares tyranni adorti, in terrorem ac tumultum coniecerunt; nihil tale exspectantes: quia nemo his obuius totus itinere fuerat, ac veluti pacato agro transierant. Aliquamdiu peditibus equites, equitibus pedites vocantibus, quùm in se cuiq; minimum fiduciæ esset, trepidatum est. randem signa legionum superuenerunt: & quùm primi agminis cohortes inductæ in prœlium essent, qui modò terrori fuerant, trepidantes in vrbem compulsi sunt. Romani quùm tantum à muro recessissent, vt extra ictum teli essent, acie directa paulisper steterunt. Postea quam nemo hostium contra exibat, redierunt in castra. Postero die Quintius propè flumen præter vrbem sub ipsas Menelaii montis radices ducere copias instructas pergit. primæ legionariæ cohortes ibant: leuis armatura & equites agmen cogebant. Nabis intra murũ instructos paratosq; sub signis habebat mercenarios milites, in quibus omnis fiducia erat, vt ab tergo hostem aggrederetur. postea quam extremum agmen præteriit, tum ab oppido eodem quo pridiè eruperant tumultu, pluribus simul locis erumpunt. Ap. Claudius agmen cogebat: qui ad id quod futurum erat, ne inopinatum accideret, præparatis suorum animis, signa extemplò conuertit, totumque in hostem agmen circumegit. itaque velut rectæ acies concurrissent, iustum aliquamdiu prœlium fuit. tandem Nabidis milites in fugam

Auxiliares Nabidis Quintium adoriuntur.

fugam inclinarunt, quæ minus infida ac trepida fuisset: ni Achæi locorum prudentes institissent. hi & cædem ingentē ediderunt, & dispersos passim fuga plerosq; armis exuērunt. Quintius propè Amyclas posuit castra. inde quum perpopulatus omnia circumiecta vrbi frequentis & amœni agri loca esset, nullo iam hostium porta excedente, mouit castra ad flumen Eurotam. inde vallem Taygeto subiectam, agrosq; ad mare pertinentes euastat. Eodem fere tempore L. Quintius maritimæ oræ oppida partim volunta- XII te, partim metu aut vi recepit. certior deinde factus, *Gyttheum oppidum omnium maritimarum rerum Lacedæmoniis receptaculum esse; nec procul à mari castra Romana abesse:* omnibus id copiis aggredi constituit. Erat eo tempore valida vrbs & multitudine ciuium incolarumque & omni bellico apparatu instructa. In tempore Quintio rem haud facilē aggredienti, rex Eumenes & classis Rhodiorum superuenerunt. ingens multitudo naualium sociorum è trib. contracta classibus intra paucos dies, omnia quæ ad oppugnationem vrbis terra mariq; munitæ facienda opera erant, effecit. Iam testudinibus admotis murus subruebatur: iam arietibus quatiebatur. itaq; vna crebris ictibus euersa est turris; quodque circa muri erat, casu eius prostratum: & Romani simul à porta, vnde aditus planior erat, vt distenderent ab apertiore loco hostes, simul per patefactum ruina iter irrumpere conabantur. nec multum abfuit, quin qua intenderant, penetrarent sed tardauit impetum eorum spes obiecta dedendæ vrbis, mox deinde eadem turbata. Dexagoridas & Gorgopas pari imperio præerant vrbi. Dexagoridas miserat nuncium ad legatum Romanum, *traditurum se vrbem*. & quum ad eam rem tempus & ratio conuenissent, à Gorgopa proditor interficitur: intentiusq; ab vno vrbs defendebatur. & difficilior facta oppugnatio erat. ni T. Quintius cum quatuor millibus delectorum militum superuenisset. Is quum supercilio haud procul distantis tumuli ab vrbe instructam aciem ostendisset, & ex altera parte L. Quintius ab operib. suis terra marique instaret: tum vera desperatio Gorgopam quoque coegit id consilii, quod in altero morte vindicauerat, capere. & pactus *vt abducere inde milites, quos præsidij causa habebat, liceret*, tradidit Quintio vrbem. Priusquam Gyttheum traderetur, Pythagoras præfectus Argis relictus, tradita custodia vrbis Timocrati Pellenensi, cum mille mercenariis militibus, & duobus millibus Argiuorum Lacedæmonem ad Nabin venit. Nabis sicut primo aduē- XIII tu Romanæ classis, & traditione oppidorum maritimæ oræ conterritus erat, sic parua spe quum acquieuisset, Gyttheo ab suis retento: posteaq̄ id quoq; traditum Romanis audiuit esse: quùm ab terra omnibus circa hostibus nihil spei esset: à mari quoque toto se interclusum: cedendum fortunæ ratus, caduceatorem primum in castra misit ad explorandum, *si paterentur legatos ad se*

Gyttheum oppugnatur.

Quintio traditur.

ad se mitti. qua impetrata re, Pythagoras ad imperatorem venit, nullis cum aliis mandatis, quam *vt tyranno colloqui cum imperatore liceat.* Concilio aduocato, quum omnes, *dandum colloquium censuissent*, dies locusque constituitur. In mediæ regionis tumulos modicis copiis sequentibus quum venissent, relictis ibi in statione conspecta vtrimque cohortibus, Nabis cum delectis custodibus corporis, Quintius cum fratre & Eumene rege, & Sosilao Rhodio, & Aristæno Achæorum prætore, tribunisque militum paucis descendit. Ibi permisso vt seu dicere prius, seu audire mallet, ita cœpit tyrannus. *Si ipse per me T. Quinti, vosq; qui adestis, causam excogitare, cur mihi aut indixissetis bellum, aut inferretis, possem, tacitus euentum fortunæ meæ exspectassem, nunc imperare animo nequiui, quin prius quam perirem: cur periturus essem scirem. & hercule si tales essetis, quales esse Carthaginenses fama est, apud quos nihil societatis fides sancti haberet: in me quoque vobis quid faceretis minus pensi esse, non mirarer. nunc vos intueor, Romanos esse video, qui rerum diuinarum fœdera, humanarum fidem socialem sanctissimã habeatis: quum me ipse respexi, eum esse spero, cui & publicè, sicut ceteris Lacedæmoniis, vobiscum vetustissimum fœdus sit: & meo nomine priuatim amicitia ac societas nuper Philippi bello renouata. At enim ego eam violaui, & euerti, quod Argiuorum ciuitatem teneo. Quomodo hoc tuear? re, an tempore? Res mihi duplicem defensionem præbet. nam & ipsis vocantibus ac tradentibus vrbem eam accepi, non occupaui. & accepi, quum Philippi partium, nõ in vestra societate esset. Tempus autem eo me liberat, quod quum iam Argos haberem, societas mihi vobiscum conuenit: & vt vobis mitterem ad bellum auxilia, nõ vt Argis præsidium deducerem, pepigistis. At hercle in ea controuersia, quæ de Argis est, superior sum, & æquitate rei, quod non vestram vrbem, sed hostium: quod volentem, nõ vi coactam accepi: & vestra confessione, quod in conditionibus societatis mihi Argos reliquistis. Ceterùm nomen tyrãni & facta me premunt. quod seruos ad libertatem voco, quod in agros inopem plebem deduco. De nomine hoc respondere possum: me qualiscumq; sum, eumdem esse, qui fui quum tu ipse mecum T. Quinti societatem pepigisti: tum me regem appellari à vobis memini: tunc tyrannum vocari video. itaque si ego nomen imperij mutassem, mihi mea inconstantia: quũ vos mutetis, vobis vestra reddenda ratio est. Quod ad multitudinem seruis liberatis auctam, & egentibus diuisum agrum attinet: possum quidem & in hoc me iure temporis tutari, iam feceram hæc, qualiacumq; sunt, quum societatem mecum pepigistis, & auxilia in bello aduersum Philippum accepistis: sed si nunc ea fecissem: non dico, quid in eo vos læsissem, aut vestram amicitiam violassem: sed illud, me more atque instituto maiorum fecisse. Nolite ad vestras leges atque instituta exigere ea, quæ Lacedæmone fiunt. nihil comparare singula necesse est, vos à censu equitem, à censu peditẽ legitis: & paucos excellere opibus, plebem subiectum esse illis vultis. noster legumlator non paucorum manu*

Nabidis ad Quintium oratio.

Rempublicam esse voluit, quem vos senatum appellatis: nec excellere vnum aut alterum ordinem in ciuitate: sed per æquationem fortunæ ac dignitatis fore credidit, vt multi essent, qui arma pro patria ferrent. Pluribus me ipse egisse, quã pro patria sermone breuitatis, fateor; & breuiter peroratum esse potuit: nihil me posteaquã vobiscum amicitiam institui, cur eius vos pœniteret cõmisisse. Ad hæc imperator Romanus: *Amicitia & societas nobis nulla tecũ, sed cum Pelope rege Lacedæmoniorum iusto ac legitimo facta est. cuius ius tyranni quoque, qui postea per vim tenuerunt Lacedæmone imperiũ (quia nos bella nunc Punica, nunc Gallica, nunc alia ex aliis occupauerunt) vsurparunt, sicut tu quoque hoc Macedonico bello fecisti. nam quid minus conueniret, quam nos qui pro libertate Græciæ aduersus Philippum gereremus bellum, cum tyranno instituere amicitiã? & eo tyranno, quam qui vmquam fuit, sæuissimo & violentissimo in suos. Nobis vero, etiam si Argos nec cepisses per fraudem nec teneres: liberantib. omnem Græciam, Lacedæmon quoque vindicanda in antiquam libertatem erat, atque in leges suas: quarum modo, tamquam æmulus Lycurgi, mentionem fecisti. An vt ab Iasso & Bargyliis præsidia Philippi deducantur, curæ erit nobis: Argos & Lacedæmonem, duas clarissimas vrbes, lumina quõdam Græciæ, sub pedibus tuis relinquemus: quæ titulum nobis liberatæ Græciæ seruientes deforment? At enim cũ Philippo Argiui senserunt. Remittimus hoc tibi, ne nostram vicẽ irascaris. satis compertum habemus, duorum aut summum trium in ea re, non ciuitatis culpam esse: tam hercle, quam in te tuoque præsidio accersendo accipiendoque in arcem, nihil sit publico consilio actum. Thessalos & Phocenses & Locrenses consensu omniũ scimus partium Philippi fuisse. tamen quum ceterã liberauerimus Græciam, quid tandem censes in Argiuis, qui insontes publici consilij sint, facturos? Seruorum ad libertatem vocatorũ, & egentibus hominibus agri diuisi crimina tibi obijci debebat: non quidẽ nec ipsa mediocria: sed quid ista sunt præ ijs quæ à te tuisque quotidie alia super alia facinora eduntur? exhibe liberam concionem vel Argis, vel Lacedæmone, si audire iuuat vera dominationis impotentissimæ crimina. Vt omnia alia vetustiora omittam, quam cædem Argis Pythagoras iste gener tuus penè in oculis meis edidit? quam tu ipse, quum iam propè in finibus Lacedæmoniorum essem? Agedum, quos in concione cõprehensos, omnibus audientibus ciuibus tuis, in custodia te habiturum esse pronunciasti: iube vinctos produci, vt miseri parentes, quos falso lugent, viuere sciant. At enim vt iam ita sint hæc, quid ad vos Romani? hoc tu dicas liberantibus Græciam? hoc ijs, qui vt liberare possent, mare traiecerunt, terra marique gesserunt bellum? Vos tamẽ, inquis, vestramque amicitiam ac societatem propriè non violaui. Quoties vis te id arguam fecisse? sed nolo pluribus: summam rem complectar: Quibus igitur rebus amicitia violatur? nempe his maximè duabus, si socios meos pro hostibus habeas: si cum hostib. te coniungas. Vtrumque à te factũ est. nam & Messenem vno atque eodẽ iure fœderis, quo & Lacedæmonẽ in amicitiam nostram acceptã socius ipse sociã nobis vrbem vi atque armis cepisti: & cum Philippo*

Quintij responsio.

Philippo hoste nostro nō societatē solam, sed si Dijs placet, affinitatem & per Philoclem præfectum eius pepigisti. & bellū aduersum nos gerens mare circa Maleam infestum nauib. piraticis fecisti: & plures ppe ciues Romanos, quam Philippus, cepisti atq; occidisti: tutiorq; Macedoniæ ora, q̄ promontorium Maleæ commeatus ad exercitus nostros portantib. nauib. fuit. Proinde parce sic fidem ac iura societatis iactare: & omissa populari oratione tamquam tyrannus & hostis loquere. Sub hæc Aristæn⁹, nūc

XXXIII monere Nabin, nunc ēt orare: *vt dum liceret, dum occasio esset, sibi, ac fortunis suis consuleret.* referre deinde nominatim tyrannos ciuitatum finitimarū cœpit: *qui deposito imperio, restitutaq; libertate suis, nō tutam modo, sed ēt honoratam inter ciues senectutē egissent.* His dictis inuicē, auditisq;, nox ppe diremit colloquium. postero die Nabis *Argis se cedere ac deducere præsidium, quando ita Romanis placeret: & captiuos & perfugas redditurum dixit. aliud si quid postularēt, scriptum vt ederent petijt, vt deliberare cū amicis posset.* Ita & tyranno ad consultandū tempus datum est: & Quintius sociorum ēt principib. adhibitis, habuit concilium. Maximæ partis sententia erat, *perseuerandum in bello esse, & tollendū tyrannū: numquā aliter tutam libertatem Græciæ fore. satius multo fuisse, nō moueri bellū aduersus eū, quā omitti motum. & ipsum velut cōprobata dominatione firmiorē futurū, auctore iniusti imperij assumpto populo Romano & exemplo multos in alijs ciuitatib. ad insidiandum libertati ciuium suorum incitaturum.* Ipsius imperatoris animus ad pacē inclinatior erat. videbat n. compulso intra mœnia hoste, nihil pter obsidionem restare, eā aūt fore diuturnam. *non n. Gyttheum, quod ipsum tamen traditum, non expugnatum esset: sed Lacedæmonem validissimam vrbem viris armisq; oppugnaturos vnā spē fuisse, si qua admouentib. exercitum dissensio inter ipsos ac seditio excitari posset. quum signa portis prope inferri cernerent, neminē se mouisse.* Adiiciebat & *cum Antiocho infidam pacem, Villium legatum inde redeuntem nunciare, multo maiorib. quā ante, terrestrib. nauulibusq; copijs in Europam eum transisse. si occupasset obsidio Lacedæmonis exercitum, quib. alijs copijs aduersus regem tā validum ac potentem bellum gesturos?* Hæc propalam dicebat: illa tacita suberat cura, ne nouus consul Græciā prouinciam sortiretur: & inchoati

XXXIV belli victoria successori tradenda esset. Quū aduersus tendendo nihil moueret socios: simulando se transire in eorū sententiam, omnes in assensum cōsilij sui traduxit. *Bene vertat,* inquit, *obsideamus Lacedæmonem, quando ita places. ceterum quum res tā lenta, quā ipsi scitis, oppugnatio vrbium sit: & obsidentib. prius sæpe quam obsessis tædium afferat: iā nunc hoc ita pponere vos animis oportet, hybernādum circa Lacedæmonis mœniā esse: quæ mora si laborē tantum, ac periculum haberet, vt & animis & corporib. ad sustinenda ea parati essetis, hortarer vos. nunc impēsa quoq; magna egeo in opera, in machinationes & tormenta, quib. tanta vrbs oppugnāda est, in commeatus nobis vobisque in hyemē expediendos. Itaque ne aut repente trepidetis, aut rem inchoatam*

De obsidenda Lacedæmone deliberatur.

turpiter destituatis scribendum ante vestris ciuitatibus censeo, explorandumque, quid quaque animi, quid virium habeat. Auxiliorum satis superque habeo: sed quo plures sumus, pluribus rebus egebimus. nihil tã præter nudum solum ager hostium habet: ad hoc hyems accedit, ad comportandum ex longinquo difficilis. Hæc oratio primum animos omnium ad respicienda cuique domestica mala conuertit: *segnitiem, inuidiam & obtrectationem domi manentium aduersus militantes: libertatem difficilem ad consensum, inopiam publicam, malignitatem cõferendi ex priuato.* versis itaque subito voluntatibus, *facere quod è Republica populi Romani, sociorumq; esse crederet*, imperatori permiserunt. Inde Quintius adhibitis legatis tantum tribunisque militum, conditiones, in quas cum tyranno pax fieret, has conscripsit. *Sex mensium induciæ vt essent Nabidi, Romanisque, & Eumeni regi & Rhodijs legatos extemplo mitterẽt Romam, T. Quintius & Nabis, vt pax ex auctoritate senatus confirmaretur. Ex qua die scriptæ conditiones pacis editæ Nabidi forent, ea dies vt induciarum principium esset, & vt ex ea die intra decimum diem ab Argis ceterisq; oppidis, quæ in Argiuorum agris essent, præsidia omnia deducerentur: vacuaq; & libera traderentur Romanis: ne quod inde mancipium regium publicumve aut priuatum educeretur: & si quæ ante educta forent, dominis recte restituerentur. Naues quas ciuitatibus maritimis ademisset, redderet: neve ipse nauem vllam, præter duos lembos, qui non plus quam sexdecim remis agerentur, haberet. Perfugas captiuos omnib. socijs populi Romani ciuitatibus redderet, & Messenijs omnia quæ comparerent, quæque domini cognoscerent. Exulibus quoque Lacedæmonijs liberos & coniuges restitueret, quæ earum viros sequi voluissent: inuita ne quæ exulis comes esset. Mercenariorum militum Nabidis, qui aut in ciuitates suas, aut ad Romanos transissent, ijs res suæ omnes recte redderentur. In Creta insula ne quam vrbem haberet: quas habuisset, redderet Romanis, ne quam societatem cum vlla Cretensium, aut quoquam alio institueret, neu bellũ gereret. Ciuitatibus omnibus quas ipse restituisset, quæq; se suaq; in fidẽ ac ditionem populi Romani tradidissent, omnia præsidia deduceret: seq; ipse, suosq; ab his abstineret. Ne quod oppidum, ne quod castellum in suo alienove agro cõderet. Obsides ea ita futura, daret quinq; quos imperatori Romano placuisset: filium in his suum, & * talenta centum argenti in præsenti, & * quinquaginta talenta in singulos annos per annos octo.* Hæc conscripta, castris propius vrbem motis, Lacedæmonẽ mittuntur. nec sane quicquam eorum satis placebat tyranno: nisi q̃ præter spem reducendorum exulum mentio nulla facta erat. maxime autem omnium ea res offendebat, quod & naues & maritimæ ciuitates ademptæ erant. fuerat tamen ei magno fructui mare, omnem oram à Malea prædatoriis nauibus infestam habenti. iuuentutem præterea ciuitatum earum ad supplementum lõge optimi generis militum habebat. Has conditiones, quamquam ipse in secreto volutauerat cum amicis, vulgo tamen omnes

Pacis conditiones cum Nabide.

* *Valent. 60000. coron.*

* *Val. sunt. 30000. coron.*

omnes fama ferebant; vanis, vt ad ceteram fidem, sic ad secreta tegenda satellitum regiorum ingeniis. Non tam omnia vniuersi, quam ea quæ ad quemque pertinerent singuli carpebant. qui exulum coniuges in matrimonio habebant, aut ex bonis eorum aliquid possederant, tamquam amissuri, non reddituri, indignabantur, seruis liberatis à tyranno non irrita modo futura libertas, sed multo fœdior quam fuisset ante, seruitus, redeuntibus in iratorum dominorum potestatem, ante oculos obuersabatur. mercenarii milites & precia militiæ casura in pace ægre ferebant, & reditum sibi nullum esse in ciuitates videbant, infensas nō tyrannis magis, quam satellitibus eorum. Hæc inter se primo in circulis serentes fremere: deinde ad arma subito discurrerunt. quo tumultu quum per se satis irritatam multitudinem cerneret tyrannus, concionem aduocari iussit. ibi quum ea quæ imperarentur à Romanis, exposuisset, & grauiora atque indigniora quædam falso affinxisset, & ad singula nunc ab vniuersis, nunc à partibus concionis acclamaretur, interrogauit: *quid se respondere ad ea, aut quid facere vellent?* prope vna voce omnes, *nihil respondere, bellum geri iusserunt & pro se quisque, qualia multitudo solet, bonum animum habere, & bene sperare iubentes, fortes fortunam adiuuare aiebant.* His vocibus incitatus tyrannus, *& Antiochum Aetolosq; adiutoros pronunciat: & sibi ad obsidionem sustinēdam copiarum affatim esse.* Exciderat pacis mentio ex omnium animis & in stationes nō vltra quieturi discurrunt. Paucorum lacessentium excursio, & emissa iacula extemplo Romanis dubitationem, quin bellandum esset, exemerunt, leuia inde prœlia per quatriduum primum sine vllo satis certo euentu commissa. quinto die prope iusta pugna adeo pauentes in oppidum Lacedæmonii compulsi sunt, vt quidam milites Romani terga fugientium cædentes per intermissa, vt tunc erant, mœnia vrbem intrarint. Et nunc quidem Quintius satis eo terrore coercitis excursionibus hostium nihil præter ipsius oppugnationem vrbis superesse ratus: missis qui omnes nauales socios a Gyttheo accerserent, ipse interim cum tribunis militum ad visendum vrbis situm mœnia circumuehitur. Fuerat quondam sine muro Sparta, tyranni nuper locis patentibus planisq; obiecerant murum: altiora loca, & difficiliora aditu stationibus armatorum pro munimento obiectis tutabantur. Vbi satis omnia inspexit, corona oppugnandum ratus, omnibus copiis (erant autem Romanorum sociorumque, simul peditum equitumque, simul terrestriumque ac naualium copiarū ad quinquaginta millia hominum) vrbem cinxit. Alij scalas, alij ignem, alij alia quibus non oppugnarent modo, sed etiam terrerent, portabant. iussi clamore sublato subire vndique omnes, vt qua primū occurrerent, quaue opem ferrent, ad omnia simul pauentes Lacedæmonij ignorarent. Quod roboris in exercitu erat, trifariam

Sparta à Romanis obsidetur.

diuisum, parte vna à Phœbeo, altera à Dictynneo, tertia ab eo loco quem Heptagonias appellant (omnia autem hæc aperta sine muro loca sunt) aggredi iubet. Quũ tantus vndiq; terror circũuasisset, primo tyrannus & ad clamores repentinos, & ad nuncios trepidos motus, vt quisque maxime laboraret locus, aut ipse occurrebat, aut aliquos mittebat. deinde circumfuso vndique pauore, ita obtorpuit, vt nec dicere quod in rem esset, nec audire posset: nec inops modo consilij, sed vix mentis cõpos esset. Ro- xxx
manos primo sustinebãt in angustiis Lacedæmonij: ternæq; acies viii
tẽpore vno locis diuersis pugnabãt. deinde crescente certamine, nequaquã erat præliũ par. missilibus enim Lacedæmonij pugnabant, à quib. se & magnitudine scuti perfacile Romanus tuebatur miles, & quod alij vani, alij leues admodum ictus erant. nam propter angustias loci, confertamq; turbam non modo ad emittenda cũ procursu, quo plurimũ concitantur tela, spaciũ habebant: sed ne vt de gradu quidem libero ac stabili conarentur. itaque ex aduerso missa tela nulla in corporibus, rara in scutis hærebãt. à circumstantibus ex superioribus locis quidam vulnerati sunt: mox progressos iam etiam ex tectis non tela modo, sed tegulæ quoq; inopinantes perculerunt. sublatis deinde supra capita scutis continuatisq; ita inter se, vt non modo ad cæcos ictus, sed ne ad inferendum quidem propinquo telum loci quicquam esset, testudine facta subibant. & primo angustiæ paulisper sua hostiumq; refertæ turba tenuerunt. posteaquam in patentiorem viam vrbis paulatim vrgentes hostem processere, non vltra vis eorum atq; impetus sustineri poterant. Quum terga vertissent Lacedæmonij & effusa fuga superiora peterent loca: Nabis quidẽ, vt capta vrbe trepidans, quanam ipse euaderet, circumspectabat. Pythagoras quũ ad cetera animo officioq; ducis fungebatur: tum vero vnus ne caperetur vrbs, causa fuit. succendi enim ædificia proxima muro iussit, quæ quum momento temporis arsissent, vt adiuuantibus ignem, qui alias ad extinguendum opem ferre solent, ruere in Romanos tecta: nec tegularum modo fragmenta, sed etiam ambusta tigna ad armatos peruenire, & flamma late fundi, fumus terrorem etiam maiorem quam periculum facere. Itaq; & qui extra vrbem erant Romanorum, tum maximè impetus facientes recessere à muris: & qui iam intrauerant, ne incẽdio à tergo oriente intercluderentur à suis, receperũt sese, & Quinti⁹ posteaquam quid rei esset, vidit: receptui canere iussit, ita iam à capta prope vrbe reuocati, redierunt in castra. Quintius plus ex ti- xx
more hostium quam ex re ipsa spei nactus, per triduum insequẽs n
territauit eos, nunc prœliis lacessendo, nunc operibus intersepiendo quædam, ne exitus ad fugam esset. His comminationibus compulsus tyrannus. Pythagoram rursus oratorem misit, quem Quintius primo aspernat⁹, *excedere castris iussit:* deinde suppliciter orantem,

orantem, aduolutumque genibus, tandem audiuit. Prima oratio fuit, *omnia permittentis arbitrio Romanorum:* deinde quum ea velut vana & sine effectu nihil proficerent, eo deducta res est, vt his conditionibus, quæ ex scripto paucis antè diebus editæ erant, induciæ fierent, pecuniaque & obsides accepti. Dum oppugnatur tyrannus, Argiui nunciis aliis propè super alios efferentibus, *tantum non iam captam Lacedæmonem esse*, erecti & ipsi, simul eo quod Pythagoras cum parte validissima præsidii excesserat, contempta paucitate eorum qui in arce erant, duce Archippo quodam præsidium expulerunt. Timocratem Pellenensem, quia clementer præfuerat, viuum fide data emiserunt. Huic lætitiæ Quintius superuenit, pace data tyranno, dimissique ab Lacedæmone Eumene & Rhodiis, & L. Quintio fratre ad classem. *Argiui præsidium Lacedæmoniorum expellunt.*

XL Læta ciuitas celeberrimum festorum dierum ac nobile ludicrum Nemeorum, die stata propter belli mala prætermissum, in aduentu Romani exercitus ducisque indixerunt: præfeceruntque ludis ipsum imperatorem. Multa erant quæ gaudium cumularent. reducti ciues ab Lacedæmone erant, quos nuper Pythagoras, quosque ante Nabis abduxerunt. redierant, qui post compertam à Pythagora coniurationem, & cæde iam cœpta effugerant libertatem ex longo interuallo, libertatisque auctores Romanos, quibus causa bellandi cum tyranno ipsi fuissent, cernebant, testata quoque ipso Nemeorum die voce præconis libertas est Argiuorum. Achæis quantum restituti Argi in communi Achaiæ concilium lætitiæ afferebant: tantum serua Lacedæmon relicta, & lateri adhærens tyrannus, non syncerum gaudium præbebant. Ætoli vero eam rem omnibus conciliis lacerare. *Cum Philippo non antè desitum bellari: quam omnibus excederet Græciæ vrbibus. tyranno relictam Lacedæmonem: regem autem legitimum, qui in Romanis fuerat castris, ceterosque nobilissimos ciues in exilio victuros. Nabidis dominantis satellitem factum populum Romanum.* Quintius ab Argis Elatiam, vnde ad bellum Spartanum profectus erat, copias reduxit. Sunt, qui non ex oppido proficiscentem bellum gessisse tyrannum tradant, sed castris aduersus Romana castra positis, diuque cunctatum, cum Ætolorum auxilia exspectasset, coactum ad extremum acie confligere, impetu in pabulatores suos ab Romanis facto, eo prœlio victum, castrisq; exutum pacem petisse: cum cecidissent quindecim millia militum, capta plus quatuor millia essent. *Nemea celebrantur Argis.* *Spartanum bellum varie narratur.*

XLI Eodem fere tempore & à T. Quintio de rebus ad Lacedæmonem gestis, & ab M. Porcio Consule, ex Hispania literæ allatæ. vtriusque nomine ternos in dies supplicatio à senatu decreta est. L. Valerius Consul quum post fusos circa Litanam syluam Boios quietam prouinciam habuisset, comitiorum causa Romam rediit: & creauit Consules P. Cornelium Scipionem Africanum iterum, & T. Sempronium

 Lon-

Longum. Horum patres primo anno secũdi Punici belli Consul. fuerant. Prætoria inde comitia habita. Creati P. Cornelius Scipio, & duo Cn. Cornelii, Merenda & Blasio, & Cn. Domitius Ænobarbus, & Sex. Digitius, & T. Iuuẽcius Thalna. Comitiis perfectis Consul in prouinciam rediit. Nouum ius eo anno à Ferentinatibus tẽtatum, *vt Latini, qui in coloniam Romanam nomina dedissent, ciues Romani essent*. Puteolos, Salernumq; & Buxentum adscripti coloni, qui nomina dederant, quũ ob id se pro ciuibus Romanis ferrẽt, senatus iudicauit, *non esse eos ciues Romanos*. Principio anni quo P. Scipio Africanus iterũ, & T. Sẽpronius Longus Consules fuerunt, legati Nabidis tyranni Romã venerunt duo, his extra vrbẽ in ędeApollinis senatus datus est, pax, quę cum T. Quintio conuenisset, vt rata esset petierunt, impetraueruntq;. De prouinciis quum relatum esset, senatus frequens in eã sententiã ibat: *vt, quoniã in Hispania & Macedonia debellatum foret, consulibus ambobus Italia prouincia esset*. Scipio satis esse Italiæ vnum consulem censebat: alteri decernendam Macedoniam esse. *bellum graue ab Antiocho imminere, iam ipsum sua sponte in Europã transgressum, quid deinde facturum censerent? quum hinc Aetoli haud dubie hostes vocarent ad bellum, illinc Annibal Romanis cladibus insignis imperator stimularet?* Dum de prouinciis consulum disceptatur, prætores sortiti sunt. Cn. Domitio vrbana iurisdictio, T. Iuuencio peregrina euenit. P. Cornelio Hispania vlterior, Sex Digitio citerior: duobus Cn. Corneliis, Blasioni Sicilia, Merendæ Sardinia. In Macedoniam nouum exercitum transportari non placuit. eum qui esset ibi, reduci in Italiam à Quintio, ac dimitti. item eum exercitum dimitti, qui cum M. Porcio Catone in Hispania esset. consulibus ambobus Italiam prouinciam esse, & duas vrbanas eo legiones scribere: vt dimissis, quos senatus censuisset, exercitibus, octo omnino Romanæ legiones essent. Ver sacrum factum erat priore anno, M. Porcio, & L. Valerio Cõsulibus, id quum P. Licinius pontifex *non esse recte factũ* collegio primum, deinde ex auctoritate collegii patribus renunciasset, de integro faciendum arbitratu pontificum censuerunt, ludosq; magnos, qui vna voti essent: tanta pecunia, quanta assoleret, faciendos. *Ver sacrum videri pecus, quod natũ esset inter Cal. Martias, & pridie Cal. Maias. P. Cornelio Scipione & T. Sempronio Longo* Consulibus. Censorum inde comitia habita sunt. creati censores Sex. Ælius Pætus, & C. Cornelius Cethegus, principem senatus, P. Scipionem Consulem, quem & priores censores legerant, legerunt; treis omnino senatores, neminem curuli honore vsum, prætererierunt. gratiam quoque ingentem apud eum ordinem pepererunt, quod ludis Romanis ædilibus curulibus imperarunt, *vt loca senatoria secernerent à populo*. nam antea in promiscuo spectabant. equitibus quoque perpaucis adempti equi, nec in vllum ordinẽ sęuitum. atrium Liber-

Right margin: XLIII (beside "Principio anni quo P. Scipio…"); XLIIII (beside "Ver sacrum factum erat…")

Margin notes:
Prouinciarum sortitio.
Senatoria loca à reliquis in Romanis ludis secernuntur.

Libertatis & villa publica ab eisdem refecta, amplificataq;. Ver sacrum, ludiq; votiui, quos vouerat Ser. Sulpicius Galba Cõsul, facti. Quùm spectaculo eorum occupati animi omnium essent, Q. Pleminius, qui propter multa in Deos hominesq; scelera Locris admissa, in carcerem cõiectus fuerat, cõparauerat homines, qui pluribus simul locis vrbis nocte incendia facerent, vt in consternata nocturno tumultu ciuitate refringi carcer posset. ea res in-
XLIV dicio consciorum palàm facta, delataque ad senatum est. Pleminius in inferiorem demissus carcerem est, necatusque. Coloniæ ciuium Romanorum eo anno deductæ sunt Puteolos, Vulturnũ, Liternum, treceni homines in singulas. Item Salernum, Buxentumque coloniæ ciuium Rom. deductæ sunt. deduxêre triumuiri, T. Sempronius Longus, qui tum Consul erat: M. Seruilius, Q. Minutius Thermus. Ager diuisus est, qui Căpanorum fuerat. Sipontum item agrum qui Arpinorum fuerat, coloniam ciuium Romanorum alii triumuiri, D. Iunius Brutus, M. Bæbius Păphil⁹, M. Heluius deduxerunt. Tempsam itẽ, & Crotonem ciuium Romanorum coloniæ deductæ. Tempsanus ager de Brutiis captus erat. Brutii Græcos expulerant, Crotonem Græci habebant. Triumuiri, Cn. Octauius, L. Æmilius Paulus, C. Pletorius Crotonem: Tempsam L. Cornelius Merula, & C. Salonius deduxerunt. *Coloniæ ciuium Romanorum deductæ.*

Prodigia quoq; alia visa eo anno Romæ sunt, alia nunciata. in foro & comitio & Capitolio sanguinis guttæ visæ sunt. & terra aliquoties pluit, & caput Vulcani arsit. nunciatum est, Interamnæ lac fluxisse: pueros ingenuos Arimini sine oculis ac naso: & in Piceno agro non manus, non pedes habentem natum. Ea prodigia ex pontificum decreto procurata, & sacrificium nouendiale factum, quod Adriani nunciauerant, in agro suo lapidibus pluisse. In Gallia L. Valerius Flaccus procõsul circa Mediolanum cum *Prodigia.*
XLV Gallis Insubribus, & Boiis, qui Dorulaco duce ad concitandos Insubres Padum transgressi erant, signis collatis depugnauit: decẽ millia hostium sunt cæsa. Per eos dies collega eius M. Porcius Cato ex Hispania triumphauit. tulit in eo triumpho * argenti infecti XXV millia pondo, * bigati centum viginti tria millia, Oscensis * quingenta quadraginta: * auri pondo mille quadringenta, militibus ex præda diuisit, in singulos * ducenos septuagenos æris, triplex equiti. T. Sempronius Consul in prouinciam profectus, in Boiorum primùm agrum legiones duxit. Boiorix tum regulus eorum, cum duobus fratribus tota gente concitata ad rebellandum, castra locis idoneis posuit: vt appareret dimicaturos, si hostis fines intrasset. Consul vbi quantæ copiæ, quanta fiducia esset hosti, sensit: nuncium ad collegam mittit, *vt si videretur ei maturaret venire: se tergiuersando in aduentum eius rem extracturum.* Quæ causa Consuli cunctandi, eadem Gallis, prærerquam quod cunctatio hostium animos faciebat, rei matu- *Catonis ex Hispania triumphus.* * Coron. 250000. * Coron. 12300. * Coron. 5400. * Coron. 156.. * Coron. 2... Mil.

Turonen. 34. vel circiter. randæ erat, vt priusquam coniungerentur consulum copię, rem transigerent. per biduum tamen nihil aliud, q̃ steterunt parati ad pugnam si quis contra egrederetur, tertiò subitè ad vallū castraq; ab omni simul parte aggressi sunt. Consul extemplò arma capere milites iussit. armatos inde paulisper continuit: vt & stolidam fiduciam hosti augeret, & disponeret copias, quib. quæq; portis erumperēt. duæ legiones duab. principalib. portis signa efferre iussæ. sed in ipso exitu ita conferti obstitere Galli, vt clauderent viā. Diu in angustiis pugnatum est: nec dextris magis gladiisq; gerebatur res, quàm scutis corporibusque ipsis obnixi vrgebant: Romani, vt signa foràs efferrent: Galli, vt aut ipsi in castra penetrarent, aut exire Romanos prohiberent. nec antè in hanc aut illam partem moueri acies potuerunt, quàm Q. Victorius primi pili centurio, & C. Atinius Tribunus militum quartæ hic, ille secundæ legionis (rem in asperis prœliis sæpè tentatam) signa adempta signiferis in hostes iniecerunt. dum repetunt enixè signum, priores secundani se porta eiecēre. Iam hi extra vallum pugnabant, quarta legione in porta hærente, quum alius tumultus ab aduersa parte castrorum est exortus. in portam quæstoriam irruperant Galli: resistentesque pertinacius occiderant L. Postumium quæstorē, cui Tympano fuit cognomen: & M. Atinium, & P. Sempronium præfectos sociûm, & ducentos fermè milites. Capta ab ea parte castra erāt, donec cohors extraordinaria missa à consule ad tuendam quæstoriam portam, & eos qui intra vallum erant, partim occidit, partim expulit castris, & irrumpentibus obstitit. Eodem ferè tempore & quarta legio cum duabus extraordinariis cohortibus porta erupit. ita simul tria prœlia circa castra locis distantibus erant: clamoresq; dissoni ad incertos suorum euentus à præsenti certamine animos pugnantium auertebant. Vsque ad meridiem æquis viribus, ac propè pari spe pugnatū est. labor & æstus mollia & fluida corpora Gallorum, & minimè patientia sitis, quùm decedere pugna coegisset, in paucos restantes impetum Romani fecerunt, fusosque compulerunt in castra. Signum inde receptui à consule datum est, ad q̃ pars maior receperunt sese: pars certaminis studio, & spe potiundi castris hostium perstitit ad vallum. eorum paucitate contempta, Galli vniuersi ex castris erumpunt, fusi inde Romani; quæ imperio Consulis noluerant; suo pauore ac terrore castra repetunt. ita varia hinc atq; illinc nunc victoria, nunc fuga fuit. Gallorum tamen ad vndecim millia, Romanorum quinque millia, sunt occisa. Galli recepere in intima finium sese. Consul Placentiam legiones duxit. Scipionem alii coniuncto exercitu cum collega, Boiorum Ligurumq; agros populatum isse, quoad progredi syluæ paludesque passæ sint, scribunt: alii, nulla memorabili re gesta comitiorum causa rediisse Romam. Eodem hoc anno T.

Sempronium Boÿ aderiuntur.

XII

Gallorum & Romanorum occisorum numerus.

XIII / VII

Quin-

Quintius Elatiæ, quo in hybetna reduxerat copias, totũ hyemis tempus iure dicundo consumpsit: mutandisque iis quæ aut ipsius Philippi, aut præfectorũ ei⁹ licentia in ciuitatib. facta erant, quã suæ factionis hominum vires augendo, ius ac libertatẽ aliorũ deprimeret. Veris initio Corinthum, conuentu edicto, venit. ibi omniũ ciuitatũ legationes in cõcionis modũ circumfusas ẽst allocutus, orsus ab inita primum Romanis amicitia cum Græcorum gente, & imperatorũ qui ante se in Macedonia fuissent, suisq; rebus gestis. Omnia cum approbatione ingenti sunt audita, præterquam quum ad mentionem Nabidis ventum esset. *id minime conueniens liberanti Græciam videbatur, tyrannum reliquisse, non sua solũ patriæ grauem, sed omnibus circa ciuitatibus metuendum, hærentem visceribus nobilissimæ ciuitatis.* Quintius ciuitatum legationes alloquitur.

LV. Nec ignarus hui⁹ habit⁹ animorũ Quin-

I tius, si sine excidio Lacedæmonis fieri potuisset, fatebatur *pacis cum tyranno mentionem admittendam aurib. nõ fuisse. nunc cum aliter quam ruina grauissima ciuitatis opprimi nõ posset, satius visum esse, tyrannũ debilitatum, ac totis prope virib. ad nocendum cuiquã ademptis, relinqui, quam intermori vehementiorib., quam quæ peti posset, remediis ciuitatem sinere, in ipsa vindicta libertatis perituram.* Præteritorum commemorationi subiecit: *ꝓficisci sibi in Italiam, atq; omnem exercitum deportare, in animo esse. Demetriadis Chalcidisq; præsidia intra decimum diem audituros deducta: Acrocorinthum ipsis extemplo videntib. vacuam Achæis traditurum: vt omnes scirent, vtrum Romanis an Ætolis mentiri mos esset; qui male commissam libertatem populo Romano sermonibus distulerint, & mutatos pro Macedonibus Romanos dominos. Sed illis, nec quid dicerent, nec quid facerent, quicquam vnquam pensi fuisse. Reliquas ciuitates monere, vt ex factis, non ex dictis amicos pensent: intelligantque quibus credendum, & à quibus cauendum sit. libertate modice vtantur, temperatam eam salubrem & singulis & ciuitatibus esse: nimiam & aliis grauem, & ipsis qui habeant effrenatam & præcipitem esse. Concordiæ in ciuitatibus principes, & ordines inter se, & in commune omnes ciuitates consulerent. aduersus consentientes nec regem quemquam satis validum, nec tyrannum fore. discordiam & seditionem omnia opportuna insidiantibus facere quum pars quæ domestico certamine inferior sit, externo potius se applicet, quam ciui cedat, alienis armis partam, externa fide redditam libertatem sua cura custodirent, seruarentque: vt populus Romanus dignis datam libertatem, ac munus suum bene positum sciret.* Has velut parentis voces quum audirẽt,

LIX manare omnibus gaudio lacrymæ, adeo vt ipsum quoque confunderent dicentem. Paulisper fremitus approbantium dicta fuit: monentiumque aliorum alios, *vt eas voces velut oraculo missas in pectora, animosque demitterent.* silentio deinde facto petiit ab iis, *vt ciues Romanos, si quis apud eos in seruitute essent, conquisitos intra duos menses mitterent ad se in Thessaliam. ne ipsis quidem honestum esse, in liberata terra liberatores eius seruire.* Omnes acclamarunt:

gratias

gratias se inter cetera etiam ob hoc agere, quòd admoniti essent,
vt tam pio ac necessario officio fungerêtur. Ingens numerus erat
bello Punico captorum, quos Annibal, quum à suis non redime-
rentur, venundederat. Multitudinis eorum argumentum est,
* *Coron.* quod Polybius scribit * centum talêtis eam rem Achæis stetisse:
6000. quum * quingenos denarios pretium in capita, quod redderetur
* *Coron.* dominis, statuissent, mille enim ducentos ea ratione Achaia ha-
50. buit. adiice nunc pro portione quot verisimile sit totam Græciam
habuisse. Nondum conuentus dimissus erat, quum respiciunt
præsidium ab Acrocorintho descendens protinus, ad portam du-
ci atque abire. Quorum agmen imperator secutus, prosequenti-
bus cunctis, *seruatorem liberatoremque* acclamantibus, salutatis,
dimissisque eis, eadem qua venerat via Elatiam rediit. inde cum
omnibus copiis Ap. Claudium legatum dimittit, per Thessaliam
atque Epirum ducere Oricum iubet, atque ibi se opperiri. inde
namque in animo esse, exercitum in Italiam traiicere. & L. Quin-
tio fratri legato & præfecto classis scribit, *vt onerarias ex omni*
Græcia ora eodem contraheret. Ipse Chalcidem profectus, dedu- 1
ctis non à Chalcide solùm, sed etiam ab Oreo atque Eretria præ-
sidijs, conuentum ibi Euboicarum ciuitatum habuit: commoni-
tosque *in quo statu rerum accepisset eos, & in quo relinqueret,* dimisit.
Demetriadem inde proficiscitur: deductoque præsidio, prose-
quentibus cũctis, sicut Corinthi & Chalcide, pergit ire in Thes-
saliam: vbi non liberandæ modo ciuitates erant, sed ex omni col-
luuione & confusione in aliquam tolerabilem formam redigen-
dæ. Nec enim temporum modo vitiis, ac violentia, & licentia
regia turbati erant: sed inquieto etiam ingenio gentis; nec comi-
tia, nec conuentum, nec concilium vllum, non per seditionem ac
tumultum, iam inde à principio ad nostram vsq; ætatem tradu-
centes. A censu maxime & senatum & iudices legit: potentiorem-
que eam partem ciuitatum fecit, cui salua tranquilla omnia ma- II
gis esse expediebat: Ita quum percensuisset Thessaliam, per Epi-
rum in Oricum, vnde erat traiecturus, venit. Ab Orico copiæ
omnes Brundusium transportatæ, inde per totam Italiam ad vr-
bem propè triumphantes non minore agmine rerum captarum,
quam suo præ se acto venerunt. Postea quam Romam vẽtum est,
senatus extra vrbem Quintio ad res gestas edisserendas datus est:
triumphusq; meritus ab lubentib. decretus. Triduum triumpha-
uit, die primo arma, tela, signaque ærea, & marmorea transtulit:
plura Philippo adempta, quam quæ ex ciuitatibus ceperat. se-
cundo die aurum argentumque, factum infectumque & signa-
* *Valent* tum. infecti argenti fuit * decem & octo millia pondo, & ducen-
1[?]2700. ta LXX facti: vasa multa omnis generis, cœlata pleraque, quædam
Coron. eximiæ artis: & ex ære multa fabrefacta: ad hoc clypea argentea
decem. signati argenti octoginta quatuor millia fuere Atticorũ.
tetra-

tetradrachmam vocant: trium ferè denariorum in singulis argenti est pondus. * auri pondo fuit tria millia septingenta quatuordecim, & clypeum vnum ex auro totum: & * Philippei nummi aurei quatuordecim millia, quingenti XIV. tertio die coronæ aureæ, dona ciuitatum, translatæ CXLV. & hostiæ ductæ: & ante currum multi nobiles captiui, obsidesq;, inter quos Demetrius regis Philippi filius fuit, & Armenes Nabidis tyranni filius, Lacedæmonius. ipse deinde Quintius in vrbem est inuectus. milites secuti currum frequentes, vt omni ex prouincia exercitu deportato. his * duceni quinquageni æris in pedites diuisi: duplex cěturioni, triplex equiti. pbuerunt speciem triumpho capitib. rasis secuti, qui seruitute exempti fuerant. Exitu huius anni Q. Ælius Tubero tribunus pleb. ex Senatusconsulto tulit ad plebě, plebesque sciuit, *vt Latinæ duæ coloniæ, vna in Brutios, altera in Thurinum agrũ deduceretur.* his deducendis triumuiri creati, quibus in triennium imperiũ esset in Brutios, Q. Næuius, M. Minutius Rufus, M. Furius Crassipes: in Thurinum agrum A. Manlius, P. Ælius, L. Apustius. ea bina comitia Cn. Domitius prætor vrbanus in Capitolio habuit. Ædes eo anno aliquot dedicatæ sunt: vna Iunonis Sospitæ in foro olitorio: vota locataq; quadriěnio ante à C. Cornelio consule Gallico bello, censor idem dedicauit; altera Fauni. ædiles eam biennio ante ex mulctatitio argento faciendam locarant, C. Scribonius, & Cn. Domitius: qui prætor vrbanus eam dedicauit. & ædem Fortunæ Primigeniæ in colle Quirinali dedicauit Q. Martius Ralla, duumuir ad idipsum creatus. voverat eam decem annis ante Punico bello P. Sempronius Sophus; locauerat idem censor. & in insula Iouis ædem C. Seruilius duumuir dedicauit. vota erat sex annis ante Gallico bello ab L. Furio Purpureone prætore, ab eodem postea consule locata. Hæc eo anno acta. P. Scipio ex Prouincia Gallia ad consules subrogandos rediit. Comitia consulum fuere, quibus creati sunt L. Cornelius Merula, & Q. Minutius Thermus. Postero die creati sunt prætores L. Cornelius Scipio, M. Fuluius Nobilior, C. Scribonius, M. Valerius Messala, L. Porcius Licinius, & C. Flaminius. Megalesia, ludos scenicos, C. Attilius Serranus, L. Scribonius Libo ædiles curules primi fecerunt. Horum ædilium ludos Romanos primum senatus à populo secretus spectauit, præbuitque sermones (sicut omnis nouitas solet) alijs *tandem, quod multo ante debuerit, tributum censentibus amplissimo ordini*; alijs *demptum ex dignitate populi, quicquid maiestati patrum adiectum esset, interpretantibus, & omnia discrimina talia, quibus ordines discernerentur, & concordiæ & libertati æque minuenda esse. Ad quingentesimum octauum annum in promiscuo spectatum esse. quid repente factum, cur immiscere sibi in cauea patres plebem nollent? cur diues pauperem consessorem fastidiret? nouam & superbam libidinem ab nullius ante gentis senatu neq; desi-*

Margin notes: * Coron. 415968. * Coron. 43542. * Val. coron. duos & dimidium. LII (at "secuti, qui seruitute…"). LIII (at "pureone prætore…"). Megalesia celebrantur.

desideratam, neque institutam. Postremo ipsum quoque Africanum quod consul auctor eius rei fuisset, pœnituisse ferunt. aduc nihil morum ex antiquo, probabile est veteribus, nisi quæ vsus euidenter arguit, stari malunt. Principio anni, quo L. Cornelius, LII
Q. Minutius consules fuerunt; terræmotus ita crebri nunciabantur, vt non rei tantum ipsius, sed feriarum quoque ob id indictarum homines tæderet. nam neque senatus haberi, neque Respublica administrari poterat, sacrificando expiandoq; occupatis consulibus. Postremo decemuiris adire libros iussis, ex responso eorum supplicatio per triduum fuit. coronati ad omnia puluinaria supplicauerunt. edictumque est, *vt omnes qui ex vna familia essent, pariter supplicarent.* item ex auctoritate senatus consules edixerunt, *ne quis, quo die terræmotu nunciato feriæ indictæ essent, eo die alium terræmotum nunciaret.* Prouincias deinde consules prius, tum

Prouinciarum sortitio.

prætores sortiti. Cornelius Galliam, Minutius Ligures sortiti sunt. C. Scribonius vrbanam, M. Valerius peregrinam, L. Cornelius Siciliam, L. Portius Sardiniam, C. Flaminius Hispaniam citeriorem, M. Fuluius Hispaniam vlteriorem. Nihil belli eo anno II
exspectantibus consulibus, literæ M. Cincij (præfectus is Pisis

Ligures in armis esse nunciantur.

erat) allatæ: *Ligurum viginti millia armatorum, coniuratione per omnia conciliabula vniuersæ gentis facta, Lunensem primum agrum depopulatos. Pisanum deinde finem transgressos, omnem oram maris peragrasse.* Itaque Minutius consul, cui Ligures prouincia euenerat, ex auctoritate patrum in rostra ascendit: & edixit, *vt legiones duæ vrbanæ, quæ superiore anno conscriptæ essent, post diem decimum Arretij adessent: in earum locum se duas legiones vrbanas scripturum.* item sociis & Latini nominis magistratibus, legatisque eorum, qui milites dare debebant, edixit, *vt in Capitolio se adirent.* ex iis xv. millia peditum & quingentos equites pro numero cuiusque iuniorum descripsit: & inde è Capitolio protinus ire ad portam & vt maturaretur res, proficisci ad delectum iussit. Fuluio Flaminioque terua millia Romanorum peditum, & centeni equites in supplementum, & quina millia socium Latini nominis & duceni equites decreti: mandatumq; prætorib. *vt veteres dimitterent milites, quum in prouinciam venissent.* Quum milites qui in legionibus vrbanis erant, frequentes tribunos plebeios adissent, *vti causas cognoscerent eorum, quibus aut emerita stipendia, aut morbus causæ essent, quo minus militarent:* eam rem literæ T. Sempronii discusserunt, in quibus scriptum erat, *Ligurum quindecim millia in agrum Placentinum venisse: & eum vsque ad ipsa coloniæ mœnia, & Padi ripas cum cædibus & incendiis perpopulatos esse. Boiorum quoque gentem ad rebellionem spectare: ob eas res tumultum esse.* Decreuit senatus, tribunos plebis *non placere causas militares cognoscere, quo minus ad edictum conueniretur.* adiecerunt etiam, *vt socij nominis Latini, qui in exercitu P. Cornelij, T. Sempronij fuissent; & dimissi ab iis consuli-*

consulibus essent, ad quam diem L. Cornelius consul edixisset; & in quem locum edixisset Etruria, conuenirent: & vt L. Cornelius consul in prouinciam proficiscens in oppidis agrisq́, qua iturus esset; si quos ei videretur, milites scriberet, armaretq́, & duceret secum: dimittendiq́ ei

LVI *quos eorum, quandoq́ vellet, ius esset*: Postea quam consules delectu habito profecti sunt in prouincias, tum Q. Quintius postulauit, *vt de his, quæ cum decem legatis ipse statuisset, senatus audiret; eaq́, si videretur, auctoritate sua confirmaret. id eos facilius facturos, si legatorum verba, qui ex vniuersa Græcia, & magna parte Asiæ, quique ab regib. venissent, audissent.* Hæ legationes à C. Scribonio Pr. vrbano in senatum introductæ sunt; benigneque omnibus responsum. *Legationes Græciæ audiuntur.* Cum Antiocho, quia lōgior disceptatio erat, decem legatis, quorum pars in Asia aut Lysimachiæ apud regē fuerant, delegata est. Quintio mandatum, *vt adhibitis ijs legatorum regis verba audiret; responderetq́ iis, quæ ex dignitate atq́ vtilitate populi Romani respōderi possent.* Menippus & Hegesianax principes regiæ legationis erant. ex iis Menippus *ignorare se* dixit, *quidnam perplexi sua legatio haberet, quum simpliciter ad amicitiā petendam, iungendamq́ societatem venissent. Esse autem tria genera fœderum, quibus inter se paciscerentur amicitias ciuitates, regesq́, vnum, quum bello victis dicerētur leges. vbi enim omnia ei qui armis plus posset, dedita essent, quæ ex iis habere victos, quibus mulctari eos velit, ipsius ius atq́ arbitriū esse. alterum quum pares bello æquo fœdere in pacē atq́ amicitiam venirēt. tunc enim repeti reddiq́ per conuentionem res, & si quarum turbata bello possessio sit, eas aut ex formula iuris antiqui, aut ex partis vtriusq́ commodo componi. tertium esse genus, quum, qui hostes nunquam fuerint, ad amicitiam sociali fœdere inter se iungendam coeant, eos neque dicere, neq́ accipere leges: id enim victoris & victi esse. ex eo genere quū Antiochus esset, mirari se, quod Romani æquum censeant ei leges dicere, quas Asiæ vrbium liberas & immunes; quas stipendiarias esse velint; quas intrare præsidia regia regemq́ vetent; cum Philippo enim hoste pacem, non cum Antiocho amico societatis fœdus ita sanciendum esse.* *Menippi oratio.*

LVII Ad ea Quintius; *Quoniam vobis distinctè agere libet, & genera iungendarum amicitiarum enumerare, ego quoque duas conditiones ponam, extra quas nullam esse regi nuncietis amicitiæ cū populo Romano iungendæ. vnam, si nos nihil, quod ad vrbes Asiæ attinet, curare velit, vt & ipse omni Europa abstineat. alteram, si se ille Asiæ finibus non contineat, & in Europam transcendat, vt & Romanis ius sit, Asiæ ciuitatū amicitias & tueri quas habeant, & nouas complecti.* *Quintij responsio.* Enimuero, *id audatu etiam* dicere *indignū esse* Hegesianax, *Thraciæ & Chersonesi vrbibus arceri Antiochū, quæ Seleucus proauus eius, Lysimacho rege bello victo, & in acie cæso, per summum decus parta liquerit, pari cum laude eadem ab Thracibus possessa, partim armis receperit Antiochus, partim deserta, sicut ipsam Lysimachiam, & reuocatis cultoribus frequentauerit: & quæ strata ruinis atque incendiis erant, ingentibus impensis ædificauerit.*

Quid

Quid igitur simile esse, ex ea possessione ita parta, ita recuperata
deduci Antiochum, & Romanos abstinere Asia, quæ numquam eo-
rum fuerit? Amicitiam Romanorum expetere Antiochum: sed quæ
impetrata gloriæ sibi, non pudori sit. Ad hæc Quintius: *Quandò-*
quidem, inquit, *honesta pensamus: sic, vt aut sola aut prima certo pen-*
sari decet principi orbis terrarum populo, & tanto regi: vtrum tandem
videtur honestius, liberas velle omnes quæ vbiq; sunt Græciæ vrbes, an
seruas & vectigales facere? Si sibi Antiochus pulchrum esse censet, quas
vrbes proauus belli iure habuerit, auus paterq; numquã vsurpauerint,
pro suis eas repetere in seruitutem: & populus Romanus susceptum pa-
trocinium libertatis Græcorum non deserere, fidei constãtiaq; suæ ducit
esse: sicut à Philippo Græciam liberauit, ita & ab Antiocho Asiæ vrbes,
quæ Graij nominis sint, liberare in animo habet; neq; enim in Æolidem
Ioniamq; coloniæ in seruitutem regiã missæ sunt: sed stirpis augendæ cau-
sa, gentisq; vetustissimæ per orbem terrarum propagandæ. Quum hæ- 10
sitaret Hegesianax, nec inficiari posset, honestiorẽ causam liber- 11
tatis quàm seruitutis prætexi titulo: *Quin mittimus ambages,* in-
quit P. Sulpicius, qui maximus natu ex decem legatis erat, *alte-*
ram duabus conditionibus, quæ modò disertè à Quintio datæ sunt, legite:
aut supersedete de amicitia agere. *Nos verò,* inquit Menippus, *nec*
volumus, nec possumus pacisci quicquam, quo regnum Antiochi minua-
tur. Postero die Quintius legationes vniuersas Græciæ Asiæq;
quùm in senatum introduxisset, vt scirent quali animo populus
Romanus, qualique Antiochus erga ciuitates Græciæ essent:
postulata & sua & regis exposuit. *Renunciarent ciuitatibus suis, po-*
pulum Romanum qua virtute quaq; fide libertatem eorum à Philippo
vindicauerit, eadem ab Antiocho, nisi decedat Europa vindicaturum.
Tum Menippus deprecari & Quintium & patres institit, *ne festi-*
narent decernere, quo decreto turbaturi orbem terrarum essent: tempus
& sibi sumerent, & regi ad cogitandum darent. cogitaturum, quùm re-
nunciatæ conditiones essent, & impetraturum aliquid: aut pacis causa
consensurum. Ita integra dilata res est, legatos mitti ad regem eos-
dem, qui Lysimachiæ apud eum fuerant, placuit: P. Sulpicium, P.
Villium, P. Ælium. Vixdum ii profecti erant, quùm à Carthagine 12
legati *bellum haud dubiè parare Antiochum Annibale ministro* attu-
lerunt: inieceruntque curam, ne simul & Punicum bellum exci-
taretur. Annibal patria profugus peruenerat ad Antiochum, sicut
antè dictum est: & erat apud regem in magno honore, nulla
alia arte, nisi quòd volutanti diu consilia de Romano bello, ne-
mo aptior super tali re particeps sermonis esse poterat. Sententia
eius vna atque eadem semper erat, *vt in Italia bellũ gereretur. Ita-*
liam & commeatus & militem præbituram externo hosti. si nihil ibi
moueatur, liceatq; populo Romano viribus & copiis Italiæ extra Ita-
liam bellum gerere; neq; regem neq; gentem vllam parem Romanis esse.
Sibi centũ tectas naues, sedecim millia peditum, mille equites deposcebat.

Ad Antiochum legati.

Annibal suadet Antiocho, vt in Italia bellum gerat.

ea si

ea se classe primum Africam petiturum, magnopere considere, & Carthaginenses ad rebellandum ab se compelli posse. si illi cunctentur, se aliqua parte Italiae bellū excitaturū Romanis. Regē cum caeteris omnibus transire in Europā debere, & in aliqua parte Graeciae copias cōtinere: neq; traijcientem, & quod in speciem famamq; belli satis sit, paratū
22 *traijcere.* In hanc sententiam quum adduxisset regem, praeparandos sibi ad id popularium animos ratus, literas ne quo casu interceptae palam facerent conata, scribere non est ausus. Aristonem quendam Tyrum nactus Ephesi, expertusque solertiam leuioribus ministerijs, partim donis, partim spe praemiorum oneratum, quibus etiam ipse rex annuerat, Carthaginem cum mandatis mittit: edit nomina eorum, quibus conuentis opus esset. instruit etiam secretis notis, per quas haud dubie agnoscerent sua mandata esse. Hunc Aristonem Carthagine obuersantem, non prius amici quam inimici Annibalis, qua de causa venisset, cognouerunt, & primo in circulis conuiuijsque celebrata sermonibus res est. deinde in senatū quidam, *nihil actum esse dicere exilio Annibalis, si absens quoq; nouas moliri res, solicitandoq; animos hominum turbare statum ciuitatis posset. Aristonem quendam Tyrium aduenam, instructum mandatis ab Annibale & Antiocho rege venisse: certos homines quotidie cū eo secreta colloquia serere, & in occulto colloqui, quod mox in omnium perniciem erupturum esset.* Conclamauere omnes, *vocari Aristonē debere, & quaeri quid venisset: & nisi expromeret cum legatis Romam mitti: satis pro temeritate vnius hominis suppliciorum pensum esse. priuatos suo periculo peccaturos. Rempublicam non extra noxam modo, sed etiam extra famam noxae conseruandā esse.* Vocatus Ariston purgare sese, & firmissimo propugnaculo vti, *quod nihil literarū ad quemquam attulisset.* caeterum nec causam aduētus satis expediebat: & in eo maxime haesitabat, quod cum Barchinae solum factionis hominibus collocutum eum arguebant. Orta deinde altercatio est, alijs *pro speculatore comprehendi iam & custodiri iubentibus,* alijs *negantibus tumultuandi causam esse, mali rem exempli esse, de nihilo hospites corripi. idem Carthaginensibus & Tyri, & in alijs emporijs in quae frequēter cōmeant, euenturū.* Dilata eo die res est. Ariston Punico ingenio inter Poenos vsus, tabellas conscriptas celeberrimo loco supra sedem quotidianā magistratus prima vespera suspendit, ipse de tertia vigilia nauem conscendit & profugit. postero die quum Suffetes ad ius dicendum consedissent, conspectae tabellae, demptaeq; & lectae. scriptum erat: *Aristonem priuatim ad neminem, publicè ad seniores* (ita senatum vocabant) *mandata habuisse.* Publicato crimine, minus intenta de paucis quaestio erat. mitti tamen legatos Romam, qui rem ad consules & senatum deferrent, placuit: simul qui de iniurijs Masanissae quererentur. Masanissa postea quam & infames Carthaginenses, & inter se ipsos discordes sensit, principibus propter col-

Aristō vocatur in senatum Carthaginensem.

Ariston profugit.

Poeni legatos Romā mittunt.

21

 loquia

loquia Aristonis senatui, senatu propter indicium eiusdem Aristonis populo suspecto, locum iniuriæ esse ratus, agrum maritimum eorum & depopulatus est, & quasdā vrbes vectigales Carthaginensium sibi coegit stipendium pendere. Emporia vocant eam regionem. ora est minoris Syrtis, & agri vberis. vna ciuitas eius Leptis: ea singula in dies talenta vectigal Carthaginensibus dedit. Hanc tum regionem & totam infestam Masanissa, & ex quadam parte dubiæ possessionis, sui regni an Carthaginensium esset, effecerat. & quia simul ad purganda crimina, & questum de se Romam eos ituros comperit, qui & illa onerarent suspicionibus, & de iure vectigalium disceptarent, legatos & ipse Romam misit. Auditi de Tyrio aduena primum Carthaginenses, curam iniecere patribus, *ne cum Antiocho simul & Pœnis bellandum esset.* maximè ea suspicio crimen vrgebat, quod quem comprehensum Romam mitti placuisset, nec ipsum nec nauem eius custodissent. De agro deinde cum regis legatis disceptari cœptum. Carthaginenses iure finium causam tutabantur, *quod intra eos terminos esset, quibus P. Scipio victor agrum, qui iuris esset Carthaginensium finisset: & confessione regis, qui quum Aphirem profugum ex regno suo cū parte Numidarum vagātem circa Cyrenas persequeretur: precario ab se iter per eum ipsum agrum, tamquam haud dubie Carthaginensium iuris, petisset.* Numidæ *& de terminatione Scipionis mentiri eos arguebant: & si quis veram originem iuris exigere vellet, quem proprium agrum Carthaginensium in Africa esse? aduenis, quantum secto bonis tergo amplecti loci potuerint, tantum ad vrbem communiendam precario, datum quicquid Byrsam sedem suam excesserint, vi atque iniuria partum habere. Neque enim de quo agatur, probare eos posse: non modo semper, ex quo cœperint, sed ne diu quidem eos possedisse per opportunitates nunc illos, nunc reges Numidarum vsurpasse ius: semperque penes eum possessionem fuisse, qui plus armis potuisset. Cuius conditionis res fuerit, priusquam hostes Romanis Carthaginenses, socius atque amicus rex Numidarum esset, eius sinerent esse: nec se interponerent, quo minus qui possent, tenerent.* Responderi legatis vtriusq; partis placuit *missuros se in Africam, qui inter populum Carthaginensem, & regem in repræsenti disceptarent.* Missi P. Scipio Africanus, & C. Cornelius Cethegus, & M. Minutius Rufus: audita inspectaque re suspensa omnia, neutro inclinatis sententijs, reliquere. Id vtrum sua sponte fecerint, an quia mandatum ita fuerit, non tam certum est, quam videtur tempori aptum fuisse, integro certamine eos relinqui: nam ni ita esset, vnus Scipio vel notitia rei vel auctoritate, ita de vtrisque meritus, finire nutu disceptationem potuisset.

EPITOME LIBRI XXXV.

VB. Scipio Africanus legatus ad Antiochum, Ephesi cum Annibale, qui se Antiocho iunxerat, collocutus est: vt, si fieri posset, metum ei, quem ex populo Romano conceperat, exprimeret. Inter alia quũ quæreret, quẽ fuisse maximum imperatorem Annibal crederet: respondit, Alexandrum Macedonum regem, quod parua manu innumerabiles exercitus fudisset: quodq; vltimas oras, quas visere supra spem humanam esset, peragrasset. quærenti deinde quem secundum poneret, Pyrrhum, inquit, castra metari primum docuisse: ad hæc neminem elegantius loca cepisse, præsidia disposuisse. exequenti quem tertium diceret: semetipsum dixit. ridens Scipio: Quidnam tu diceres, si me, *inquit,* viciſſes? *tunc vero inquit,* Me & ante Alexandrũ, & ante Pyrrhum, & ante alios posuiſſem. *Inter alia prodigia, quæ plurima fuiſſe traduntur, bouem, Cn. Domitio consuli, locutum, Roma caue tibi, refertur. Apparant in Antiochum bellum Romani. Nabis Lacedæmoniorum tyrannus incitatus ab Ætolis, qui & Philippum, & Antiochum ad inferendum bellum populo Romano sollicitabant, à populo Romano desciuit: & bello aduersus Philopœmenem Achæorum prætorem gesto, ab Ætolis interfectus est. Ætoli quoq; ab amicitia populi Romani defecerunt. cum quibus societate iuncta Antiochus Syriæ rex quum bellum Græciæ intulisset, complures vrbes occupauit, inter quas Calcidem, & totam Eubœam. Res præterea in Liguribus gestas, & apparatum belli ab Antiocho continet.*

PRINCIPIO anni, quo hæc gesta sunt, Sex. Digitius prætor in Hispania citeriore cum ciuitatibus iis, quæ post profectionem M. Catonis permultæ rebellauerant, crebra magis quam digna dictu prœlia fecit: & adeo pleraque aduersa, vt vix dimidium militum, quã quod acceperat, successori tradiderit. nec dubium est, quin omnis Hispania sublatura animos fuerit, ni alter prætor P. Cornelius Cn. F. Scipio, trans Iberum multa secunda prœlia fecisset: quo terrore non minus quinquaginta oppida ad eum defecerunt. Prætor hæc gesserat Scipio. Idem proprætor Lusitanos peruastata vlteriori prouincia cũ ingẽti præda domum redeuntes, in ipso itinere aggressus, ab hora tertia diei ad octauam incerto euentu pugnauit, numero militum impar, superior aliis: nam & acie frequenti armatis aduersus longum & impeditum turba pecorum agmen, & recenti milite aduersus fessos longo itinere concurrerat. tertia namq; vigilia exierant hostes: huic nocturno itineri tres diurnæ horæ accesserant: nec vlla quiete data, laborem viæ prœlium exceperat: itaque principio pugnæ vigoris aliquid in corporibus animisque fuit & turbauerant primo Romanos: deinde æquata paulisper pugna est. in hoc

Digitius in Hispania infelix.

Scipio in Hispania felix.

discrimine *ludos Ioui, si fudisset cecidissetq; hostes, prætor vouit.* tandem gradum acrius intulere Romani, cessitq; Lusitanus: deinde prorsus terga dedit, & quum institissent fugientibus victores, ad duodecim millia hostium sunt cæsa: capti quingenti quadraginta, omnes fermè equites: & signa militaria capta centum triginta quatuor. de exercitu Romano septuaginta & tres amissi. Pugnatum haud procul Ilipa vrbe est. eo victorem opulentum præda exercitum P. Cornelius reduxit. ea omnis ante vrbem exposita est: potestasq; dominis suas res cognoscendi facta. cetera vendenda quæstori data: quod inde effectum, militi diuisum. Nondum[II] ab Roma profectus erat C. Flamininus prætor, quum hæc in Hispania gerebantur. itaque tam aduersæ quam secundæ res per ipsum amicosq; eius magnis sermonib. celebrabantur: & tentauerat, *quoniam bellum ingens in prouincia exarsisset, & exiguas reliquias exercitus ab Sex. Digitio, atq; eas ipsas plenas pauoris ac fugæ accepturus esset, vt vnã sibi ex vrbanis legionibus decernerent: ad quam quum militem ab se ipso scriptum ex Senatuscõsulto adiecisset, eligeret ex omni numero tria millia & quingentos pedites, & equites trecentos. ea se legione (nam in Sex. Digitij exercitu haud multum spei esse) rem gesturum.* Seniores negare, *ad rumores à priuatis temerè in gratiã magistratuum confictos, senatusconsulta facienda esse. nisi q aut prætores ex prouinciis scriberent, aut legati renunciarent: nihil ratũ haberi debere. si tumultus in Hispania esset, placere tumultuarios milites extra Italiã scribi à prætore.* Mens ea senatus fuit, vt in Hispania tumultuarii milites legerentur. Valerius Antias & in Siciliam nauigasse delectus causa C. Flaminium scribit: & ex Sicilia Hispaniam petentem, tempestate in Africam delatum, vagos milites de exercitu P. Africani sacramento rogasse: his duarum prouinciarum delectibus tertium in Hispania adiecisse. Nec in Italia segnius Ligurum bellum crescebat. Pisas iam quadraginta millibus hominum affluente quotidie multitudine ad famam belli spemq; prædæ, circumsedebãt. Minutius Cõsul, Arretium die quẽ edixerat ad conueniendum militibus, venit. inde quadrato agmine ad Pisas duxit, & quũ hostes mille passuum ab oppido trans fluuiũ mouissent castra, consul vrbem haud dubiè seruatam aduentu suo est ingressus. Postero die & ipse trans fluuium quingentos ferè passus ab hoste posuit castra. inde leuibus prœliis a populationibus agrum sociorum tutabatur. in aciem exire nõ audebat, nouo milite & ex multis generibus hominum collecto, nec dum noto satis inter se, vt fidere aliis possent. Ligures multitudine freti & in aciem exibant parati de summa rerum decernere: & abundantes militum numero passim multas manus per extrema finium ad prædandum emittebant: & quum coacta vis magna pecorum prædæque esset paratum erat præsidium, per quod in castella eorum vicosq; ageretur. Quum bellum Ligustinum ad Pisas cõstitisset, consul alter[IV]

Ligures.

L. Cor-

L. Cornelius Merula per extremos Ligurum fines exercitum in agrum Boiorum induxit, vbi longè alia belli ratio quam cum Liguribus erat. consul in aciem exibat, hostes pugnam detrectabant. prædatumque, vbi nemo obuiam exiret, discurrebant Romani: Boij diripi sua impune, quam tuendo ea conserere certamen malebant. posteaquam omnia ferro ignique satis euastata erant, consul agro hostium excessit, & ad Mutinam agmine incauto, vt inter pacatos ducebat. Boij vbi egressum è finib. suis hostem sensere, sequebantur silenti agmine locum insidiis quærentes. nocte prætergressi castra Romana saltum, qua transeundum erat Romanis, insederunt. Id quum parum occultè fecissent, consul qui multa nocte solitus erat mouere castra, ne nox terrorem in tumultuario prœlio augeret, lucem exspectauit. & quum luce moueret, tamen turmam equitum exploratum misit. Postea quam relatum est, quantæ copiæ & in quo loco essent, totius agminis sarcinas in medium coniici iussit, & triarios vallum circumiicere; cetero exercitu instructo ad hostem accessit. Idem & Galli fecerunt, posteaquam apertas esse insidias, & recto ac iusto prœlio, vbi vera virtus vinceret, dimicandum viderunt. Hora secunda fermè concursum est sinistra sociorum equitum ala, & extraordinarii prima in acie pugnabant. præerant duo consulares legati, M. Marcellus. & T. Sempronius prioris anni consul. Nouus consul nunc ad prima signa erat, nunc legiones continebat in subsidiis, ne certaminis studio prius concurrerent, quam datum signum esset. equites earum extra aciem in locum patentē Q. & P. Minutios tribunos militum educere iussit. inde quum signum dedisset, impetum ex aperto facerent. Hæc agenti nuncius venit à T. Sempronio Longo, *non sustinere extraordinarios impetum Gallorū, & cæsos permultos esse: & qui supersint, partim labore, partim metu remisisse ardorem pugnæ in legionem alteram ex duabus, si videretur, summitteret, priusquam ignominia acciperetur.* Secunda legio missa est, & extraordinarii recepti, tum redintegrata est pugna: quum & recens miles & frequens ordinibus legio successisset: sinistra ala ex prælio subducta est, dextra in primam aciem subiit. Sol ingenti ardore torrebat minimè patientia æstus corpora Gallorum: densis tamen ordinibus nunc alii in alios, nunc in scuta incumbentes, sustinebant impetus Romanorum. Quod vbi animaduertit consul, ad perturbandos ordines eorum C. Liuium Salinatorem, qui præerat alariis equitibus, quam concitatissimos equos immittere iubet; & legionarios equites in subsidiis esse. Hæc procella equestris primo confudit & turbauit, deinde dissipauit aciem Gallorum, non tamen vt terga darent: obstabant duces, hastilibus cædentes terga trepidantium, & redire in ordines cogentes: sed interequitantes alarii non patiebantur. Consul obtestabatur milites; *vt paulułum adniterentur: victoriā in*

Boij.

L. Cornelius cum Boijs dimicat.

manib esse, dum perturbatos & trepidantes viderent, instarent. si restitui ordines siuissent, integro rursus eos prælio & dubio dimicaturos Inferre vexillarios iussit signa. omnes connixi tandem auerterunt hostem, postquam terga dabant, & in fugam passim effundebantur: tum ad persequendos eos legionarij equites immissi. Quatuordecim millia Boiorum eo die cæsa sunt, viui capti mille nongenta duo: equites ducenti viginti vnus: tres duces eorum; signa militaria ducenta duodecim, carpenta sexaginta tria. Nec Romanis incruenta victoria fuit. supra quinque millia militum ipsorum aut sociorum sunt amissa: centuriones tres & viginti, præfecti sociûm quatuor, & M. Genucius, & M. Marcius tribunus militum secundæ legionis. Eodem fere tempore duorum cõsulum literæ allatæ sunt; L. Cornelij de prælio ad Mutinam cum Boijs facto, & Q Minucij à Pisis. *Comitia suæ sortis esse. ceterum adeo suspensa omnia in Ligurib. se habere, vt ab[s]cedi inde sine pernicie sociorum & damno Reipublicæ non possit. si ita videretur patribus, mitterẽ ad collegam: vt is qui profligatum bellum haberet, ad comitia Romam rediret: si id facere grauaretur, quod non suæ sortis id negotium esset, se quidem facturum quodcunq; senatus censuisset: sed etiã atq; etiam viderẽt, si magis è Republica esset interregnum iniri, quã ab se in eo statu relinqui prouinciam.* Senatus C. Scribonio negotiũ dedit, vt duos legatos ex ordine senatorio mitteret ad L. Cornelium consulem, qui literas collegæ ad senatum missas deferrent ad eum; & nunciarent, senatum, ni is ad magistratus subrogandos Romam veniret, potius quam Q. Minucius à bello integro auocaretur, interregnum iniri passurum. Missi legati renunciarunt, L. Corneliũ ad magistratus subrogandos Romam venturum. De literis L. Cornelij, quas scripserat secundum prælium cum Boijs factum, disceptatio in senatu fuit; quia priuatim plerisque senatorib. legatus M. Claudius scripserat, *fortuna populi Romani & militum virtuti gratiã habendam quod res bene gesta esset. consulis opera & militum aliquantum amissum: & hostium exercitum, cuius delẽdi oblata fortuna fuerat, elapsũ. milites eo plures perisse, quod tardius ex subsidiis, qui laborantibus opẽ ferrent, successissent. hostes è manibus emissos, quod equitibus legionarijs & tardius datum signum esset, & persequi fugientes non licuisset.* De ea re nihil temere decerni placuit: ad frequentiores consultatio delata est. instabat enim cura alia, quod ciuitas fœnore laborabat: & quum multis fœnebribus legibus constricta auaritia esset, via fraudis inita erat, vt in socios qui non tenerentur ijs legibus, nomina transcriberent. ita libero fœnore obruebant debitores. cuius cernendi quum ratio quærerentur, *diem finiri placuit: Fœneralia quæ proxime fuissent, vt qui post eam diem socij ciuibus Romanis credidissent pecunias, profiterentur & ex ea die pecuniæ creditæ, quib. debitor vellet legibus, ius creditori diceretur* Deinde posteaquam professionibus detecta est magnitudo æris

De prælio Cornelij cum Boiis disceptatur in senatu.

De fœnore.

alieni

alieni per hanc fraudem contracti: M. Sempronius tribunus plebis exauctoritate patrum plebem rogauit: plebeſque ſciuit, *vt cum ſociis ac nomine Latino pecunia credita ius idem, quod cum ciuib. Romanis eſſet.* Hæc in Italia domi militiæq; acta. In Hiſpania nequaquam tantum belli fuit, quantum auxerat fama. C. Flaminius in citeriori Hiſpania oppidum Iluciam in Oretanis cepit: deinde in hyberna milites deduxit, & per hyemem prælia aliquot, nulla memoria digna aduerſus latronum magis, quam hoſtium excurſiones, vario tamen euentu, nec ſine militum iactura, ſunt facta. Maiores res geſtæ à M. Fuluio. Is apud Toletum oppidum cum Vacceis Vectonibuſque & Celtiberis ſignis collatis dimicauit: exercitum earum gentium fudit, fugauitque: regem Hilermum viuum cepit. *Res geſtæ in Hiſpania à prætoribus.*

VIII Dum hæc in Hiſpania agerentur, comitiorum iam appetebat dies. itaque L. Cornelius conſul relicto ad exercitum M. Claudio legato, Romam venit. Is in ſenatu quum de rebus à ſe geſtis diſſeruiſſet, quoq; in ſtatu prouincia eſſet: queſtus eſt cum patribus conſcriptis, *quod tanto bello vna ſecunda pugna tã feliciter perfecto, non eſſet habitus Dijs immortalibus honos.* poſtulauit deinde, *vt ſupplicationem ſimul triumphumq; decernerent.* Prius tamen quam relatio fieret, Q. Metellus, qui conſul dictatorque fuerat, literas eodem tempore dixit, *& conſulis L. Cornelij ad ſenatum, & M. Marcelli ad magnam partem ſenatorum, allatas eſſe inter ſe pugnantes: eoque dilatam eſſe conſultationem, vt præſentibus auctoribus earum literarum diſceptaretur. itaque exſpectaſſe ſeſe, vt conſul qui ſciret ab legato ſuo aduerſus ſe ſcriptum aliquid, quũ ipſi veniendũ eſſet, duceret eum ſecum Romã: quum etiã veritus eſſet, T. Sempronio imperium habenti tradi exercitum, quam legato nunc videri eſſe amotum de induſtria, ne ea quæ ſcripſiſſet, præſens diceret, aut argueret corã: & ſi quid vani afferret, argui poſſet, donec ad liquidũ veritas explorata eſſet. itaq; nihil eorum quæ poſtularet conſul, decernendum in præſentia cenſere.* Cõ pergeret nihilo ſegnius referre, *vt ſupplicatio decerneretur, triumphantiq; ſibi in vrbẽ inuehi liceret*: M. & C. Titinii tribuni plebis *ſe interceſſuros, ſi de ea re fieret Senatuſconſultum* dixerunt.

IX Cenſores erant priore anno creati Sex. Ælius Pætus, & C. Cornelius Cethegus: Cornelius luſtrum condidit. cenſa ſunt ciuium capita centum quadraginta tria millia ſeptingenta quatuor. *Luſtrum conditur.* Aquæ ingentes eo anno fuerunt: & Tiberis loca plana vrbis inundauit. circa portam Flumentanam etiam collapſa quædam ruinis ſunt & porta Cœlimontana fulmine icta eſt, muruſq; circa multis locis de cœlo tactus. & Ariciæ, Lanuuii & in Auentino lapidibus pluit. & à Capua nunciatũ eſt, *examen veſparum ingens in forum aduolaſſe, & in Martis æde conſediſſe, eas collectas cum cura & igni crematas eſſe.* Horum prodigiorum cauſa decemuiri libros adire iuſſi, & nouendiale ſacrum factum, & ſupplicatio indicta eſt, atq; vrbs luſtrata. Iiſdem diebus ædiculam Victoriæ Virginis prope

ædem Victoriæ M. Porcius Cato dedicauit, biennio post, quam vouit. Eodem anno coloniam Latinam in agrum Ferentinum triumuiri deduxerunt, Cn. Mãlius Volso, L. Apustius Fullo, P. Ælius Tubero, cuius lege deducebatur. tria millia peditum iere, trecenti equites: numerus exiguus pro copia agri. Dari potuere tricena iugera in pedites, sexagena in equites. Apustio auctore tertia pars agri dempta est: quo postea si vellent, nouos colonos asscribere possent. vicena iugera pedites, quadragena equites acceperunt. In exitu iam annus erat, & ambitio magis quam vnquam x alias exarserat consularibus comitijs multi & potentes petebant patricij, plebeijque; P. Cornelius Cn. filius, Scipio, qui ex Hispania prouincia nuper decesserat magnis rebus gestis: & L. Quintius Flamininus, qui classi in Græcia præfuerat: & Cn. Manlius Volso: hi patricij: plebeij autem, C. Lælius, Cn. Domitius, C. Liuius Salinator, M. Acilius. sed omnium oculi in Quintium, Corneliumque coniecti. nam & in vnum locum petebant ambo patricij, & rei militaris gloria recens vtrumque cõmendabat. Ceterum ante omnia certamen accendebant fratres candidatorum, duo clarissimi ætatis suæ imperatores maior gloria Scipionis: & quo maior, eo propior inuidiæ. Quintij recẽtior, vt qui eo anno triumphasset. Accedebat, quod alter decimum iam prope annum assiduus in oculis hominum fuerat, quæ res minus verendos magnos homines ipsa satietate facit: consul iterum post deuictum Annibalem, censorq; fuerat: in Quintio noua & recentia omnia ad gratiam erant: nihil nec petierat à populo post triumphum, nec adeptus erat. *Pro fratre germano, non patruele se petere aiebat: pro collega & participe administrati belli: se terra, fratrẽ mari rẽ gessisse.* Is obtinuit, vt præferretur candidato, quem Africanus fraterq; ducebat: quem Cornelia gens, Cornelio consule comitia habente: quem tantum præiudicium senatus, virum è ciuitate optimum iudicatum, qui matrem Idæam Pessinunte venientem in vrbem acciperet. L. Quintius & Cn. Domitius Ænobarbus consules facti. adeo ne in plebeio quidem consule, quum pro C. Lælio niteretur, Africanus valuit. Postero die prætores creati, L. Scribonius Libo, M. Fuluius Centimalus, A. Attilius Serranus, M. Bæbius Pãphilus, L. Valerius Tappus, Q. Salonius Sarra. Ædilitas insignis eo anno fuit M. Æmilij Lepidi, & L. Æmilij Pauli. Multos pecuarios damnarunt: ex ea pecunia clypea inaurata in fastigio Iouis ædis posuerunt. porticum vnam extra portam Trigeminam, emporio ad Tiberim adiecto: alteram à porta Fontinali ad Martis aram, qua in campum iter esset, perduxerunt. Diu nihil in Ligurib. dignum memoria gestum erat. Extremo eius anni bis in magnum periculum res adducta est. nam & castra cõsulis oppugnata, ægre sunt defensa: & non ita multo post per saltum angustum quum duceretur agmen Romanum, ipsas fauces exercitus Ligurum xi

Ambitio in consularibus comitiis.

um insedit, qua quum exitus nō pateret, conuerso agmine redire instituit consul. & à tergo fauces saltus occupatæ à parte hostiū erant: Caudinæq; cladis memoria non animis modo, sed prope oculis obuersabatur. Numidas octingentos ferme equites inter auxilia habebat. eorum præfectus consuli pollicetur *se parte vtra vellet cum suis erupturum. tantum vti diceret, vtra pars frequentior vicis esset. in eos se impetum facturum: & nihil prius quam flammam tectis iniecturum, vt is pauor cogeret Ligures excedere saltu quē obsiderent, & discurrere ad opem ferendam suis.* Collaudatum eum consul spe præmiorum onerat. Numidæ equos conscēdunt, & obequitare stationib. hostium neminē lacessentes cœperunt.

Numidæ equites.

Nihil primo adspectu contemptius, equi hominesque paululi & graciles: discinctus & inermis eques, præterquam quod iacula secum portat: equi sine frenis, deformis ipse cursus, rigida ceruice & extento capite, currentium. Hunc contemptum de industria augētes, labi ex equis, & per ludibrium spectaculo esse. Itaq; qui primo intenti paratiq;, si lacesserentur, in stationib. fuerant, iam inermes, sedentesque pars maxima spectabant. Numidæ adequitare, dein refugere: sed propius saltum paulatim euehi: velut quos impotentes regendi equi inuitos efferrent. postremo subditis calcaribus per medias stationes hostium erupere: & in agrum latiorem euecti omnia propinqua viæ tecta incendunt: proximo deinde vico inferunt ignem, ferro flammaque omnia peruastant. Fumus primo conspectus, deinde clamor trepidantium in vicis auditus, postremo seniores puerique refugientes tumultū in castris fecerunt: itaque sine cōsilio, sine imperio pro se quisq; currere ad sua tuenda: momentoque tēporis in castra relicta erant: & obsidione

XII liberatus Cōsul quo intenderat, peruenit. Sed neq; Boij, neq; Hispani, cum quib. eo anno bellatum erat, tam inimici infestique erant Romanis, quam Ætolorum gens. Ij post deportatos ex Græcia exercitus, primo in spe fuerant, *& Antiochum in vacuam Europæ possessionem venturum: nec Philippum aut Nabin quieturos.* vbi nihil vsquam moueri viderunt, agitandum aliquid miscendumq; rati, ne cunctando senescerent consilia: concilium Naupactum indixerunt. Ibi Thoas prætor eorum conquestus iniurias Romanorum, statumque Ætoliæ, *quod omnium Græciæ gentium ciuitatumque inhonoratissimi post eam victoriam essent, cuius causa ipsi fuissent: legatos censuit circa reges mittendos, qui non solum tentarent animos eorum, sed suis quemque stimulis mouerent ad Romanum bellum.*

Ætolorū legatus ad Nabin.

Damocritus ad Nabin, Nicander ad Philippum, Dicæarchus frater prætoris ad Antiochum est missus. Tyranno Lacedæmonio Damocritus, *ademptis maritimis ciuitatib. eneruatā tyrannidem dicere; inde militem, inde naues, naualesque socios habuisse: inclusum suis prope muris Achæos videre dominantes in Peloponneso: numquā habiturum recuperandi sua occasionem, si eam quæ tum esset, prætermisisset,*

nullum exercitum Romanum in Græcia esse: nec propter Gyttheum, aut maritimos alios Laconas dignã causam existimaturos Romanos, cur legiones in Græciam rursum transmittant. Hæc ad incitãdum animũ tyranni dicebantur; vt quum in Græciam Antiochus traiecisset, conscientia violatæ per sociorum iniurias Romanæ amicitiæ, coniungeret se cum Antiocho. Et Philippum Nicander haud dissimili oratione incitabat. erat etiam maior orationi materia, quo ex altiore fastigio rex, quam tyrannus detractus erat; quoq; plures ademptæ res. *adhoc vetusta regum Macedoniæ fama, peragratusq; orbis terrarum victoriis eius gentis referebatur. Et tutum vel incœpto vel euentu se consilium afferre. nam neq; vt ante se moueat Philippus, quam Antiochus cum exercitu transiret in Græciam, suadere; & qui sine Antiocho aduersus Romanos Ætolosq; tamdiu sustinuerit bellũ, ei adiuncto Antiocho, sociis Ætolis, qui tum grauiores hostes quam Romani fuerint, quibus tandem viribus resistere Romanos posse?* Adijciebat de duce Annibale, *nato aduersus Romanos hoste, qui plures & duces & milites eorum occidisset, quam quot superessent.* Hæc Philippo Nicander. Alia Dicæarchus Antiocho: *& omnium primum prædã de Philippo Romanorum esse dicere, victoriam Ætolorum, & aditum in Græciam Romanis nullos alios, quam Ætolos dedisse; & ad vincendũ vires eosdem præbuisse. deinde quantas peditum equitumq; copias præbituri Antiocho ad bellũ essent: quæ loca terrestribus copiis, quos portus maritimis.* Tum de Philippo & Nabide libero mendacio abutebatur: *paratum vtrumq; ad rebellandum esse: & primam quamq; occasionem recuperandi ea, quæ bello amisissent, arrepturos.* Ita per totum simul orbẽ terrarum Ætoli Romanis concitabant bellum. reges tamen aut nõ moti, aut tardius moti sunt. Nabis extemplo circa omnes vicos maritimos dimisit ad seditiones in ijs miscendas: & alios principum donis ad suam causam perduxit, alios pertinaciter in societate Romana manentes occidit. Achæis omnium maritimorum Laconum tuendorum ab T. Quintio cura mandata erat. itaque extẽplo & ad tyrannum legatos miserunt, qui *admonerent fœderis eum Romani, denunciarentq; ne pacem, quam tantopere petisset, turbaret:* & auxilia ad Gyttheum, quod iam oppugnabatur á tyranno: & Romã qui ea nunciarent, legatos miserunt. Antiochus rex ea hyeme Raphiæ in Phœnice Ptolemæo regi Ægypti filia in matrimonium data, quum Antiochiam se recepisset, per Ciliciam Tauro monte superato, extremo iam hyemis Ephesum peruenit: inde principio veris, Antiocho filio misso in Syriam ad custodiam vltimarum partium regni, ne quid absente se à tergo moueretur: ipse cum omnibus terrestribus copijs ad Pisidas, qui circa Selgam incolunt, oppugnandos est profectus. Eo tempore legati Romani P. Sulpicius, & P. Villius qui ad Antiochum (sicut ante dictum est) missi erant, iussi prius Eumenem adire, Elæam venere: inde Pergamum (ibi regia Eumenis fuit) ascenderunt.

Ad Philippum.

Ad Antiochum.

Nabis ab Romanis deficit.

Antiochi filiam Ptolemæus Rex Ægypti ducit.

runt. Cupidus belli aduersus Antiochum Eumenes erat: *grauē si* *Eumenes rex Asiæ minoris.*
pax esset, accolam tanto potentiorem regem credens: eundem si motum
belli esset, non magis parem Romanis fore quam Philippus fuisset: &
aut funditus sublatum iri: aut si pax victo daretur, multa illi detracta
sibi accessura: vt facile deinde se ab eo sine vllo Romano auxilio tueri
posset. etiā si quid aduersi casurum foret, satius esse Romanis sociis quā-
cumque fortunam subire, quam solum aut imperium pati Antiochi: aut
abnuentem vi atque armis cogi. Ob hæc quantum auctoritate, quan-
tum consilio valebat, incitabat Romanos ad bellum. Sulpicius æ-
XIV ger Pergami substitit. Villius quum Pisidiæ bello occupatū esse
regem audisset, Ephesum profectus, dū paucos ibi moratur dies,
dedit operam, vt cum Annibale, qui tum ibi forte erat, sæpe con-
grederetur: vt animum eius & tentaret, si qua posset: & metum
demeret periculi ei quicquam ab Romanis esse. His colloquijs a-
liud quidem actum nihil est: secutum tamen sua sponte est, velut
consilio petitum esset, vt vilior ob ea regi Annibal, & suspectior
ad omnia fieret. Claudius secutus Græcos Acilianos libros, *P. A-* *Scipionis*
fricanum in ea fuisse legatione tradit: eumque Ephesi collocutū cum An- *cum An-*
nibale. & sermonē etiam vnum refert, quo quærenti Africano, quem *nibale col-*
fuisse maximum imperatorem Annibal crederet, respondisse Alexan- *loquium.*
drum Macedonum regem: quod parua manu innumerabiles exercitus
fudisset: quodque vltimas oras, quas visere supra spem humanā esset, per-
agrasset. quærenti deinde, quem secundum poneret. Pyrrhum dixisse, ca-
stra metari primum docuisse: ad hoc neminē elegātius loca cepisse, præsi-
dia disposuisse. artē etiā conciliandi sibi homines eam habuisse, vt Ita-
licæ gentes regis externi, quā populi Romani tamdiu principis in ea ter-
ra, imperium esse mallent. exsequenti, quē tertium duceret, haud dubie
semetipsum dixisse: tum risum obortum Scipioni, & subiecisse. Quidnā
tu diceres, si me vicisses? tū me vero, inquit, *& ante Alexandrū, & ante*
Pyrrhum, & ante omnes alios imperatores esse. & perplexum Punico astu
responsum, & assentationis genus Scipionē mouisse: quod è grege se impe-
XV *ratorum vel inæstimabilem secreuisset.* Villius ab Ephelo Apameam
processit. eo & Antiochus audito Romanorū legatorum aduen-
tu occurrit. Apameæ congressis disceptatio eadē ferme fuit, quæ *Antioch'*
Romæ inter Quintium & legatos regis fuerat. mors nunciata An- *Antiochi*
tiochi filij regis, quem missum paulo ante dixeram in Syriam, di- *filius mo-*
remit colloquia. Magnus luctus in regia fuit, magnumque eius iu- *ritur.*
uenis desiderium. id enim iam specimen sui dederat, vt si vita lō-
gior contigisset, magni iustique regis in eo indolē fuisse appareret.
Quo carior acceptiorque omnibus erat, eo mors eius suspectior
fuit *grauem successorem eum instare senectuti suæ patrem credentē, per*
spadones quosdā, talium ministeriis facinorum acceptos regibus, veneno
sustulisse. Eam quoque caulam clandestino facinori adijciebant.
quod quum Seleuco filio Lysimachiam dedisset: Antiocho quā similem
daret sedē, vt procul ab se per honorē eum quoque ablegaret, non habuisset.

Magni tamen luctus species per aliquot dies regiam tenuit: legatusque Romanus, ne alieno tempore incommodus obuersaretur, Pergamum concessit. rex Ephesum, omisso quod inchoauerat bello, rediit. ibi per luctum regia clausa, cum Milone quodā, qui princeps amicorum eius erat, secreta consilia agitauit. Minio ignarus omnium externorum, viresque æstimans regis ex rebus in Syria aut Asia gestis, non causa modo superiorem esse Antiochum, quod nihil æqui postularent Romani, sed bello quoque superaturum credebat. Fugienti regi disceptationem cum legatis, seu iam experto eam minus prosperam, seu mœrore recenti confuso, professus Minio, se quæ pro causa essent dicturum, persuasit vt à Pergamo accerserentur legati. Iam conualuerat Sulpicius. itaque ambo Ephesum venerunt. rex à Minione excusatus, XII &absente eo res agi cœpta est. Ibi præparata oratione Minio: *Specioso titulo, inquit, vti vos, Romani, Græcarum ciuitatum liberandarum video, sed facta vestra orationi non conueniunt: & aliud Antiocho iuris statuistis, alio ipsi vtimini. Qui enim magis Smyrnæi Lampsaceni que Græci sunt, quam Neapolitani & Rhegini, & Tarentini, à quib. stipendium, à quibus naues ex fœdere exigitis? Cur Syracusas atque in alias Siciliæ Græcas vrbes prætorem quotannis cum imperio & virgis & securib. mittitis? nihil aliud profecto dicatis, quam armis superatis vos iis has leges imposuisse. Eandem de Smyrna & Lampsaco, ciuitatibusque quæ Ioniæ aut Æolidis sunt, causam ab Antiocho accipite. bello superatas à maioribus, & stipendiarias ac vectigales factas, in antiquum ius repetit. itaque ad hæc ei responderi velim si ex æquo disceptatur, & non belli causa quæritur.* Ad ea Sulpicius: *Fecit verecunde, inquit, Antiochus, qui, si alia pro causa eius non erant, quæ dicerētur, quemlibet ista quam se dicere maluit. Quid enim simile habet ciuitatum earum, quas comparasti causa? Ab Rheginis & Neapolitanis & Tarentinis, ex quo in nostram venerunt potestatē, vno & perpetuo tenore iuris semper vsurpato, numquam intermisso, quæ ex fœdere debent, exigimus. Potesne tandem dicere; vt ii populi non per se, non per alium quemquam fœdus mutauerint; sic Asiæ ciuitates, vt semel venerunt in maiorum Antiochi potestatē, in perpetua possessione regni vestri permansisse? & non alias earum in Philippi, alias in Ptolemæi fuisse potestate? alias per multos annos nullo ambigente libertatem vsurpasse? Nam si, quod aliquando seruierunt temporum iniquitate pressi, ius post tot secula asserendi eos in seruitutem faciet: quid abest quin actum nobis nihil sit, quod à Philippo liberauimus Græciam? & repetant posteri eius Corinthum, Chalcidem, Demetriadem, & Thessalorum totam gentem? Sed quid ego causam ciuitatum ago: quam ipsis agentibus & nos, & regem ipsum cognoscere æquius est?* Vocari deinde ciuitatum legationes iussit, præparatas XVII iam ante & instructas ab Eumene: qui quantumcunque virium Antiocho decessisset, suo id accessurum regno ducebat. Admissi plures, dum suas quisque nunc querelas, nunc postulationes in-

Minionis pro Antiocho oratio.

Sulpicii ad Minionē responsio.

ferit, æqua iniquis miſcentes, è diſceptatione altercationem fecerunt. itaque neque remiſſa vlla re, neque impetrata, æque ac venerant omnium incerti legati Romam redierunt. Rex dimiſſis ijs concilium de bello Romano habuit. Ibi alius alio ferocius: quia quo quiſque aſperius aduerſus Romanos locutus eſſet, eo ſpes gratiæ maior erat. alius *ſuperbiam poſtulatorum increpare, tamquam Nabidi victo, ſic Antiocho, maximo Aſiæ regum, imponentium leges. quamquam Nabidi tamen dominationem in patriam ſuam, & patriam Lacedæmonem remiſſam. Antiocho, ſi Smyrna & Lampſacus imperata faciant, indignum videri.* alij *paruas, & vix dictu dignas belli cauſas tanto regi eas ciuitates eſſe. ſed initium ſemper per ius impetrandi fieri. niſi crederent, Perſas quum aquam terramq; Lacedæmonis petierunt, gleba terræ & hauſtu aquæ eguiſſe per ſimilem tentationem Romanis de duabus ciuitatibus agi. & alias ciuitates, ſimul duas iugum exuiſſe vidiſſent, ad liberatorem populum defecturas, ſi non libertas ſeruitute potior ſit, tamen omni præſenti ſtatu ſpem cuiq; nouandi res ſuas blandiorem eſſe.* Alexander Acarnã in concilio erat, Philippo quondam amicus, nuper relicto eo ſecutus o-

Antiochus conſilium de bello Romano capit.

XVIII pulentiorem regiam Antiochi: & tamquam peritus Græciæ, nec ignarus Romanorum, in eum gradum amicitiæ regis, vt conſilijs quoque arcanis intereſſet, acceptus erat. Is tamquam non vtrum bellandum eſſet, necne, conſuleretur: ſed vbi & qua ratione bellum gereretur, *victoriam ſe haud dubiam proponere animo affirmabat; ſi in Europam tranſiſſet rex, & in aliqua Græciæ parte ſedem bello cepiſſet. Iamprimum Ætolos, qui vmbilicum Græciæ incolerent in armis eum inuenturum; anteſignanos, ad aſperrima quæq; belli paratos in duobus velut cornibus Græciæ Nabin à Peloponneſo concitaturum omnia, repetentem Argiuorum vrbem, repetentem maritimas ciuitates: quibus eum depulſum Romani Lacedæmonis muris incluſiſſent. à Macedonia Philippum, vbi primum bellicum cani audiſſet, arma capturum. noſſe ſe ſpiritus eius, noſſe animum: ſcire ferarum modo, quæ clauſtris aut vinculis teneantur, ingentes iam diu iras eum in pectore voluere. meminiſſe etiam ſe, quoties in bello precari omnes Deos ſolitus ſit, vt Antiochum ſibi darent adiutorem. cuius voti ſi compos nunc fiat, nullam moram rebellandi facturum. tantum non cunctandum, neque ceſſandum eſſe. in eo enim victoriam verti, ſi & loca opportuna, & ſocij præoccuparentur. Annibalem quoq; ſine mora mittendum in Africam*

XIX *eſſe ad diſtringendos Romanos.* Annibal non adhibitus eſt in concilium, propter colloquia cum Villio ſuſpectus regi; & in nullo poſtea honore habitus.

Annibal ſuſpectus Antiocho reconciliatur.

Primo eam contumeliam tacitus tulit: deinde melius eſſe ratus, & percunctari cauſam repentinæ alienationis, & purgare ſe tempore apto, quæſita ſimpliciter iracundiæ cauſa, auditaque: *Pater Amilcar,* inquit, *Antioche, paruum admodum me, quum ſacrificaret, altarib. admotum iureiurando adegit, numquam amicum fore*

populi

populi Romani: sub hoc sacramento sex & triginta annos militaui: hoc me in pace patria mea expulit: hoc patria extorrem in tuam regiam adduxit: hoc duce, si tu spem meam destitueris, vbicumque vires, vbi arma esse sciam, inueniam toto orbe terrarũ quærens aliquos Romanis hostes. itaque si quibus tuorum meis criminib. apud te crescere libet, aliam materiam crescendi ex me quærant. odi odioque sum Romanis: id me verum dicere pater Amilcar, & Dij testes sunt, proinde quũ de bello Romano cogitabis, inter primos amicos Annibalem habeto si qua res te ad pacem compellet, in id consilium alium cum quo deliberes, quærito. Nõ mouit modo talis oratio regem, sed etiam reconciliauit Annibali. Ex concilio ita discessum est, vt bellum gereretur. Romę destinabãt xi quidem sermonib. hostẽ Antiochum, sed nihil dum ad id bellum præter animos parabant. Consulib. ambob. Italia prouincia decreta est: ita vt inter se compararent, sortirenturve, vter comitijs eius anni præesset. ad vtrum ea non pertineret cura, vt paratus esset, si quo cũ extra Italiam opus esset ducere legiones. Huic cõsuli permissum, vt duas legiones scriberet nouas, & sociũ ac Latini nominis viginti millia, & equites nongentos. Alteri Consuli duæ legiones decretæ, quas L. Cornelius Consul superioris anni habuisset: & sociûm ac Latini nominis ex eodẽ exercitu pedites quindecim millia, & equites quingenti. Q. Minutio cum exercitu, quem in Liguribus habebat, prorogatum imperium, additum in supplementum, vt quatuor millia peditum Romanorum scriberentur, & CL. equites: & socijs eodem v. millia peditum imperarentur, CCL. equites, C. Domitio extra Italiam, quo senatus cẽsuisset, prouincia euenit, L. Quintio Gallia & comitia prętorum habita. Prætores deinde prouincias sortiti: M. Fuluius Cẽtimalus vrbanam, L. Scribonius Libo peregrinã: L. Valerius Tappus Siciliam, Q. Salonius Sarra Sardiniam, M. Bæbius Pamphilus Hispaniam citeriorẽ, A. Attilius Serranus vlteriorẽ. Sed his duob. primum Senatusconsulto, deinde plebis ẽt scito permutatæ prouinciæ sũt. Attilio classis & Macedonia, Bæbio Brutij dec[illegible] Flaminio Fuluioque in Hispanijs prorogatũ imperiũ. Bæbio Pamphilo in Brutios duæ legiones decretæ, q̃ priore anno vrbanæ fuissent: vt & socijs eodẽ millia peditũ quindecim imperarẽtur, & quingenti equites A. Attilius triginta naues quinqueremes facere iussus, & ex naualib. veteres deducere, si quæ vtiles essent: & scribere nauales socios. Et cõsulib. imperatum, vt ei duo millia sociûm ac Latini nominis, & mille pedites daret Romanos. Hi duo Prętores & duo exercitus, terrestris naualisque; aduersus Nabin aperte iam oppugnantem socios populi Romani dicebantur parari. cæterum legati ad Antiochum missi exspectabantur: & priusquam ij redissent, vetuerat Cn. Domitium Consulẽ senatus ab vrbe discedere. Prætorib. Fuluio & Scribonio, quib. vt ius dicerẽt Romæ prouincia erat, negocium datũ, vt præter eam classem, cui Attilius præfutu-

Prouinciarũ sortitio.

XXI futurus erat, centum quinqueremes pararent. Priusquam Consul prætoresq; in prouincias proficiscerentur, supplicatio fuit prodigiorum causa. *Capram sex hœdos vno fœtu edidisse, ex Piceno nunciatum est: & Arretij puerum natum vnimanum: Amiterni terra pluisse: Formiis portam murumq; de cœlo tacta*: & (quod maxime terrebat Consulem Cn. Domitium) *bouem locutum*: ROMA CAVE TIBI. Cæterorum prodigiorum causa supplicatum est: bouem cum cura seruari aliquæ aruspices iusserūt. Tiberis infestiore, quam priore impetu illatus vrbi, duos pontes, ædificia multa, maximè circa portam Flumentanam euertit. saxum ingens, siue imbribus, siue motu terræ leuiore, quam vt alioqui sentiretur, labefactatum, in vicum Iugarium ex Capitolio procidit, & multos oppressit. in agris passim inundatis pecua ablata: villarum strages facta est. Priusquam L. Quintius Consul in prouinciam perueniret, Q. Minucius in agro Pisano cum Liguribus signis collatis pugnauit: nouem millia hostium occidit. cæteros fusos fugatosque in castra compulit. ea vsque in noctem magno certamine oppugnata, defensaq; sunt nocte clam profecti Ligures. prima luce Romanus vacua castra inuasit. prædæ minus inuentum est, quod subinde spolia agrorum capta domos mittebant. Minucius nihil deinde laxamenti hostibus dedit ex agro Pisano in Ligures profectus, castella vicosq; eorum igni ferroque peruastauit. ibi præda Etrusca, quæ missa à populatibus fuerat, repletus est miles Romanus. Sub idem tempus legati ab regibus Romam reuertetunt.

Prodigia.

XXII qui quum nihil, quod satis maturam causam belli haberet, nisi aduersus Lacedæmonium tyrannum attulissent: quem & Achæi legati annunciabant, contra fœdus maritimam oram Laconum oppugnaret: Atilius prætor cum classe missus est in Græciam ad socios tuendos, Consules quando nihil ab Antiocho instaret, proficisci ambos in prouincias placuit. Domitius ab Arimino, qua proximum fuit: Quintius per Ligures in Boios venit. Duo consulum agmina diuersa late agrum hostium peruastarunt. primo equites eorum pauci cum præfectis, deinde vniuersus senatus, postremo in quibus aut fortuna aliqua, aut dignitate erat, ad mille quingenti ad consules transfugerunt. Et in vtraq; Hispania eo anno res prospere gestæ. nam & C. Flamininus oppidum Litabrum munitum opulentumque vineis expugnauit, & nobilem regulum Corribilonem viuum cepit: & M. Fuluius proconsul cum duobus exercitibus hostium duo secunda prœlia fecit: oppida duo Hispanorum, Vesceliam, Holonemque, & castella multa expugnauit, alia voluntate ad eum defecerunt. tum in Oretanos progressus, & ibi duobus potitus oppidis, Noliba & Cusibi ad Tagum amnem ire pergit. Tolerum ibi parua vrbs erat, sed loco munita. eam quum oppugnaret, Vectonū magnum exercitus Toletanis subsidio venit. cum his signis collatis prospere pugnauit: & fusis

In vtraq; Hispania res prosperè gesta.

& fusis Vectonibus, operibus Toletum cepit. Cæterum eo tem- xx-
pore minus ea bella, quæ gerebantur, curæ patribus erant, quam III
exspectatio nondum cœpti cum Antiocho belli. nam etsi per legatos identidem omnia explorabantur, tamen rumores temerè sine vllis auctoribus orti multa falsa veris miscebant. inter quæ allatum erat, *quum in Ætoliam venisset Antiochus, extemplo classem eum in Siciliam missurum.* Itaq; senatus, etsi Præ. Attilium cū classe miserat in Græciam: tamen quia non copijs modo, sed etiam auctoritate opus erat ad tuendos sociorū animos, T. Quintium & C. Octauium, & Cn. Seruilium, & P. Villium legatos in Græciam misit: & vt M. Bœbius ex Brutijs ad Tarentum & Brundusium promoueret legiones, decreuit: vt inde, si res posceret, in Macedoniam traijceret. & vt M. Fuluius P. classem nauium triginta mitteret ad tuendam Siciliæ oram: & cum imperio esset, qui classem eam duceret: (duxit L. Oppius Salinator, qui priore anno ædilis plebis fuerat) & vt idem Pr. L. Valerio collegæ scriberet, periculū esse, ne classis regis Antiochi ex Ætolia in Siciliam traijceret: itaq; placere senatui, ad eum exercitum quē haberet, tumultuariorum militum ad duodecim millia pedites, & quadringentos equites scribere eum: quibus oram maritimam prouinciæ, qua vergeret in Græciam, tueri posset. Eum delictum prætor non ex Sicilia ipsa tantum, sed etiam ex circumiacentib. insulis habuit: oppidaque omnia maritima, quæ in Græciam versa erant, præsidijs firmauit. Addidit alimenta rumoribus aduentus Attali Eumenis fratris, qui nunciauit, *Antiochum regem Hellespontum cum exercitu transisse. Ætolos ita se parare, vt sub aduentum eius in armis essent.* Et Eumeni absenti, & præsenti Attalo gratiæ actæ: & ædes liberæ, locus, lautia decreta, & munera data, equi duo, bina equestria arma, & vasa argentea * centum pondo & * aurea * viginti pondo. Quum alij atq; alij nuncij bellū instare afferrent, ad rem pertinere visum est, consules primo quoque tempore creari. itaq; Senatusconsultum factum est, vt M. Fuluius Pr. literas extemplo ad Cōsulem mitteret, quib. certior fieret senatui placere, prouincia exercituq; tradito legatis, Romā reuerti eum: & ex itinere præmittere edictū, quo comitia Consulib. creandis ediceret. Paruit his literis Cōsul & præmisso edicto, Romā venit. Eo quoq; anno magna ambitio fuit, quod patricij tres in vnū locum petierunt. P. Cornelius Cn. F. Scipio, qui priore anno repulsam tulerat: & L. Cornelius Scipio, & Cn. Manlius Volso. P. Scipioni, vt dilatū viro tali non negatum honorē appareret, consulatus datus est additus ei de plebe collega, M. Acilius Glabrio. Postero die prætores creati L. Æmilius Paulus, M. Æmilius Lepidus, M. Iunius Brutus, A. Cornel. Mammula, C. Liuius, & L. Oppius, vtriq; eorum Salinator cognomen erat. Oppius is erat, qui classem triginta nauium in Siciliam duxerat. Interim dum noui magi-

Attalus Romam venit.

* *Val.* 1000. *ciren.*

* *Val.* 2240. *coron.*

magiſtratus ſortirentur prouincias, M. Bœbius à Brunduſio cum omnib. copijs tranſire in Epirum eſt iuſſus, & circa Apolloniam copias continere: & M. Fuluio prætori vrbano negotium datum
XXV eſt, vt quinqueremes nouas quinquaginta faceret. Et populus quidem Romanus ita ſe ad omnes conatus Antiochi præparabat. Nabis iam non differebat bellum, ſed ſumma vi Gyttheum oppugnabat: & infeſtus Achæis, quod miſerant obſeſſis præſidium, agros eorum vaſtabat. Achæi non antea auſi capeſſere bellum, quam ab Roma reuertiſſent legati: vt quid ſenatui placeret, ſcirent: poſt reditum legatorum, & Syconem concilium edixerunt, & legatos ad T. Quintium miſerunt, qui conſilium ab eo peterent. In concilio omnium ad bellum extemplo capeſſendum inclinatæ ſententiæ erant: literæ T. Quintij cunctationem iniecerunt, quibus auctor erat, *prætorem claſſemque Romanam exſpectandi.* Quum principum alij in ſententia permanerent: alij vtendum eius, quem ipſi conſuluiſſent conſilio cenſerent: multitudo Philopœmenis ſententiam exſpectabat. Prætor is tum erat, & omnes eo tempore & prudentia & auctoritate anteibat. Is præfatus, *bene comparatum apud Ætolos eſſe, ne Prætor, quum de bello conſuluiſſet, ipſe ſententiam diceret: ſtatuere quamprimum ipſos quid vellent, iuſſit: prætorem decreta eorum cum fide & cura exſecuturum: annixurumq;, vt quantum in conſilio humano poſitum eſſet, nec pacis eos pœniteret, nec belli.* Plus ea oratio momenti ad incitandos ad bellũ habuit, quam ſi apertè ſuadendo cupiditatem res gerendi oſtendiſſet. itaq; ingenti conſenſu bellum decretum eſt: tẽpus ratioq; adminiſtrandi eius libera prætori permiſſa ſunt. Philopœmen præterquam quod ita Quintio placeret, & ipſe exiſtimabat claſſem Romanam exſpectandam, quæ à mari Gyttheum tueri poſſet, ſed metuens, ne dilationem res nõ pateretur, & non Gyttheũ ſolum, ſed præſidium quoq; miſſum ad tuendam vrbem amitte-
XXVI rentur: naues Achæorum deduxit. Cõparauerat & tyrannus modicam claſſem ad prohibenda, ſi qua obſeſſis mari ſummitterentur, præſidia, tres tectas naues, & lembos priſteiſq; tradita vetere claſſe ex fœdere Romanis. harum nouarum nauium agilitatem, vt experiretur: ſimul & omnia ſatis apta ad certamen eſſent, profectos in altum, quotidie remigem militemq; ſimulacris naualis pugnæ exercebat: in eo ratus verti ſpem obſidionis, ſi præſidia maritima interclusiſſet. Prætor Achæorũ ſicut terreſtrium certaminũ arte quemuis clarorum imperatorum vel vſu vel ingenio æquabat, ita rudis in re naualis erat: Arcas, mediterraneus homo, externorum etiam omnium, niſi quod in Creta præfectus auxiliorum militauerat, ignarus. Nauis erat quadriremis vetus, capta annis octoginta ante: quam Crateri vxorẽ Nicæam à Naupacto Corinthum veheret. huius fama motus (fuerat enim nobile in claſſe regia quõdam nauigium) deduci ab Ægio putrem iam ad-

Philopœmen aduerſus Nabin claſſem deducit.

LLL modum,

modum, & vetustate dilabentem iussit. Hac tum prætoria naue præcedente classem, quũ in ea Patrensis Tiso præfectus classis veheretur, occurrerunt è Gyttheo Laconũ naues: & primo statim incursu ad nouam & firmam nauem vetus, quæ per se ipsa omnibus compagibus aquam acciperet, diuulsa est: captiq; omnes, qui in naue erãt. cætera classis prætoria naue amissa, quantum quæq; remis valuit, fugerunt. ipse Philopœmen in leui speculatoria naue fuit: nec ante fugæ finem, quam Patras ventum sit, fecit. Nihil ea res animum militaris viri, & multos experti casus imminuit: quin contra, si iure nauali, cuius esset ignarus, offendisset: eo plus in ea, quorum vsu calleret, spei nactus, *breue id tyranno gaudium se effecturũ assirmabat*. Nabis quum prospera elatus re, tum spem etiam haud dubiam nactus, nihil iam à mari periculi fore, & terrestres aditus claudere opportunè positis præsidijs voluit. tertia parte copiarum ab obsidione Gytthei abducta, ad Pleias posuit castra. Imminet is locus & Leucis & Acris; qua videbãtur hostes exercitũ admoturi. Quum ibi statiua essent, & pauci tabernacula haberent, multitudo alia casas ex arundinib. textas fronde, quæ vmbram modo præberet, texissent: priusquam in conspectũ hostium veniret Philopœmen, necopinantem eum improuiso genere belli aggredi statuit. Nauigia parua in stationem occultam agri Argiui contraxit: in ea expeditos milites, cetratos plerosq; cum fundis & iaculis, & alio leui genere armaturæ imposuit. inde littora legens quum ad propinquum castris hostium promontorium venisset, egressus callib. notis, nocte Pleias peruenit: & sopitis vigilib. vt in nullo propinquo metu, ignem casis ab omni parte castrorum iniecit. Multi prius incendio absumpti sunt, quam hostium aduentũ sentirent: & qui senserant, nullam opem ferre potuerunt. ferro flammaq; omnia absumpta. perpauci tamẽ ex tã ancipiti peste ad Gyttheum in maiora castra perfugerunt. Ita perculsis hostibus Philopœmen protinus ad depopulandam Tripolim Laconici agri, qui proximus finem Megalopolitarũ est, duxit: & magna vi pecorum hominumq, inde abrepta priusquam à Gyttheo tyrannus præsidium agris mitteret, discessit. Idem Tegeam exercitu contracto, cõcilioq; eodem & Achæis & socijs indicto, in quo & Epirotarũ & Acarnanum fuere principes, statuit quoniam satis & suorum à pudore & maritimæ ignominiæ restituti animi, & hostium conterriti essent, ad Lacedæmonem ducere: eo modo vno ranis ab obsidione Gytthei hostẽ abduci posse. Ad Carias primum in hostium terra posuit castra. Eo ipso die Gyttheum expugnatum est, cuius rei ignarus Philopœmẽ, castra ad Barbosthenem (mons est decẽ millia passuum ab Lacedæmone) promouit. Et Nabis recepto Gyttheo, cum expedito exercitu inde profectus, quũ præter Lacedæmonẽ raptim duxisset, Pyrrhi (quæ vocant) castra occupauit: quem peti locum ab Achæis, non dubita-

Philopœmen fugit.

Lacedæmonios [illegible] insidijs oppressit.

dubitabat. inde hostibus occurrit. Obtinebant autem longo agmine propter angustias viæ propè quinq; millia passuum: cogebatur agmen ab equitibus, & maximè à parte auxiliorum: quod existimabat Philopœmen, tyrannum mercenarijs militibus, quibus plurimum fideret, à tergo suos aggressurum. Duæ res simul inopinatæ perculerunt eum: vna, præoccupatus quem petebat locus: altera, quod primo agmini occurrisse hostem cernebat. vbi quum per loca confragosa iter esset, sine leuis armaturæ præsidio signa ferri non videbat posse. Erat autem Philopœmen præcipuæ in ducendo agmine locisq; capiendis solertiæ atq; vsus: nec belli tantum temporibus, sed etiam in pace ad id maximè animum exercuerat. Vbi iter quopiam faceret & ad difficilem transitu saltum venisset, contemplatus ab omni parte loci naturam, quum solus erat, secum ipse agitabat animo: quum comites haberet, ab ijs quærebat: *si hostis eo loco apparuisset, quid si à fronte, quid si ab latere hoc, aut illo, quid si à tergo adoriretur, capiendum consilij foret: posse instructos recta acie, posse incompositum agmen, & tantummodo aptum viæ, occurrere: quem locum ipse capturus esset, cogitando aut quærendo exsequebatur: aut quot armatis, aut quo genere armorum (plurimum enim interesse) vsurus: quo impedimenta, quo sarcinas, quo turbam inermem reijceret: quanto aut quali præsidio custodiret: & vtrum pergere qua cœpisset ire via, an ea qua venisset repetere melius esset: castris quoque quem locum caperet, quantum munimento amplecteretur loci, qua opportuna aquatio, qua pabuli lignorumq; copia esset: qua postero die castra mouenti tutum maximè iter, quæ forma agminis foret.* His curis cogitationibusq; ita ab ineunte ætate animum agitauerat, vt nulla noua in tali re cogitatio esset: Et tum omnium primum agmen constituit: dein Cretenses auxiliares, & quos Tarentinos vocabant, equites binos secum trahentes equos ad prima signa misit: & iussis equitibus subsequi, super torrentem, vnde aquari possent, rupem occupauit: eo impedimenta omnia, & calonum turbam collectam armatis circumdedit, & pro natura loci castra communiuit. tabernacula statuere in asperis, & inæquabili solo difficile erat. Hostes quingentos passus aberant. ex eodem riuo vtrimq; cum præsidio leuis armaturæ aquati sunt: & priusquam, quod in propinquis castris solent, contraheretur certamen, nox interuenit, postero die apparebat pugnandum pro aquatoribus circa riuum esse. nocte in valle à conspectu hostium auersa, quantam multitudinem locus occulere poterat, condidit cetratorum. Luce orta Cretensium leuis armatura & Tarentini equites super torrentem prœlium commiserunt. Letemnastus Cretensis popularibus suis, equitibus Lycortas Megalopolitanus præerat. Cretenses & hostium auxiliares, equitumq; idē genus, Tarentini præsidio aquatoribus erant. aliquandiu dubium prœlium fuit eodē ex parte

XXVIII *Philopœmenis industria.* (margin, beside "præsidio signa ferri…")

XXIX *Philopœmenis & Nabidis prœlium.* (margin, beside "dinem locus occulere…")

vtraque hominum genere, & armis paribus procedente certami-
ne, & nimero vicere tyranni auxiliares: & quia ita præceptum à
Philopœmene præfectis erat, *vt modico edito prœlio in fugam incli-
narent, hostemq; ad insidiarum locum pertraherēt.* effusè secuti fu-
gientes pr conuallē, pleriq; & vulnerati, & interfecti sunt, priuſ-
quam occ ltum hostem viderent. Cetrati ita, quantum latitudo
vallis patiatur, instructi sederant: vt facile per interualla or-
dinum fugītes suos acciperent. consurgunt deinde ipsi integri,
recentes, instructi: & in hostes inordinatos, effusos, labore et-
iam & vulnere fessos impetum faciunt. nec dubia victoria fuit:
extemplo terg dedit tyranni miles: & haud paulo concitatio-
re cursu, quam cutus erat, fugiens, in castra est compulsus. mul-
ti cæsi captiqu a ea fuga sunt. & in castris quoque foret trepida-
datū ni Philop men receptui cani iussisset: loca magis confrago-
sa, & quacunq; temerè processisset, iniqua quam hostem me-
tuens. Inde & fortuna pugnæ & ex ingenio ducis coniectans,
in quo tum is pa re esset, vnum de auxiliaribus specie trāsfu-
gæ mittit ad eum ui pro comperto afferret: *Achæos statuisse poste-
ro die ad Eurotā a m, qui propè ipsis affluit mœnibus, procedere, vt
intercluderent iter aut tyrannus quum vellet, receptum ad vrbem
haberet: aut comme ab vrbe in castra portarentur simul etiā t. ta-
turos, si quorum ani licitari ad defectionem à tyranno possent.* Nō
tam fidem dictis per a fecit, quam perculso metu relinquendi
castra causam probab n præbuit. Postero die Pythagora cum
auxiliarib. & equitatu ionem agere pro vallo iussit. ipse tam-
quam in aciem cum ro e exercitus egressus, signa ocius ferri
ad vrbem iussit. Philop en posteaquam citatū agmen per an-
gustam & procliuem via ci raptim vidit, equitatum omnem
& Cretensium auxiliares in tionem hostium, quæ pro castris e-
rat, emittit. Illi vbi hostes ad e, & à suis desertos viderunt. pri-
mo in castra recipere se cona unt: deinde posteaquam instru-
cta acies tota Achæorum adm ebatur, metu ne cū ipsis castris
caperentur, qui suorum agm aliquantum prægressum insi-
stunt. Extemplo cetrati Achæorū in castra impetum faciunt, &

Nabidis castra diripiuntur.

diripiunt: cæteri ad persequendos ostes ire pergunt. Erat iter ta-
le, per quod vi trāquillum ab hosti metu agmen expediri pos-
set. Vt vero ad postremos prœlium o um est, clamorq; terribilis
a tergo pauēnum ad prima signa est erlatus, pro se quisq; armis
abiectis in circumiectas itineri syluas effugiunt, momentoq; tē-
poris strage armorum sepra via est, maxi e hastis, quæ pleræque
aduersæ cadentes, velut vallo obiecto iter mpediebāt. Philopœ-
men vtcumque possent, instare & persequi auxiliaribus iussis (v-
tiq; enim equitibus haud facilem futuram fugam) ipse grauius a-
gmen via patentiore ad Eurotam amnem deduxit. ibi castris sub
occasum solis positis, leuem armaturam, quam ad persequen-
duin

dum reliquerat hostem operiebatur, qui vbi prima vigilia venerunt, nuntiantes *tyrannum cum paucis ad vrbem penetrasse, ceteram multitudinem inermem toto sparsam vagari saltu*, corpora curare eos iubet, ipse ex cætera copia militum, qui, quia priores castra venerant, refecti & cibo sumpto & modica quiete erant, delectos nihil præter gladios secum ferentes extemplo educit, & duarum portarum itineribus, quæ Pheras, quæque Barbosthenem ferunt, eos instruxit, qua ex fuga recepturos sese hostes credebat. Nec eum opinio fefellit. nam Lacedæmonij quoad lucis superfuit quicquam, deuiis callibus medio saltu se recipiebant. primo vespere vt lumina in castris hostium conspexere, è regione eorum occultis semitis se tenuerunt. vbi prætergressi ea sunt, iam tutum rati, in patentes vias descenderunt. ibi excepti ab insidente hoste passim ita multi cæsi captique sunt, vt vix quarta pars de toto exercitu euaserit. Philopœmen incluso tyranno in vrbem, insequentes dies propè triginta vastandis agris Laconum absumpsit, debilitatisque ac prope fractis tyranni viribus, domum rediit, æquantibus eum gloria rerum Achæis Imperatori Romano, & quod ad Laconicum bellum attineret, præferentibus etiam. *Philopœmenes Laconicum agrum depopulatur.*

XXXI Dum inter Achæos & tyrannum bellum erat, legati Romanorum circumire sociorum vrbes soliciti, ne Ætoli partis alicuius animos ad Antiochum auertissent, minimum operæ in Achæis adeundis consumpserunt: quos, quia Nabidi infesti erant, ad cætera quoque satis fidos censebant esse. Athenas primum, inde Chalcidem, inde in Thessaliam iêre: allocutique concilio frequenti Thessalos, Demetriadem iter flexere: eo Magnetum concilium indictum est. Accuratior ibi habenda oratio fuit: quod pars principum alienati à Romanis, totique Antiochi & Ætolorum erant: quia *quum reddi filium obsidem Philippo allatum esset, stipendiumq; impositum remitti, inter cætera vana allatum erat, Demetriadem quoque ei reddituros Romanos esse*. id ne fieret, Eurylochus princeps Magnetum, factionisque eius quidam, omnia nouari Ætolorum Antiochique aduentu malebant. Aduersus eos ita disserendum erat: ne timorem vanum iis demendo, spes incisa Philippum abalienaret: in quo plus ad omnia momenti, quam in Magnetibus esset. Illa tantum commemorata, *quum totam Græciam beneficio libertatis obnoxiam Romanis esse, tum eam ciuitatem præcipue. ibi enim non præsidium modo Macedonum fuisse, sed regiam exædificatam; vt præsens semper in oculis habendus esset dominus. cæterum nequiquam ea facta, si Ætoli Antiochum in Philippi regiam adducerent, & nouus & incognitus pro vetere & experto habendus rex esset.* Magnetarchen summum magistratum vocant. is tum Eurylochus erat, ac potestate ea fretus, negauit dissimulandum sibi & Magnetibus esse, quæ fama vulgata de reddenda Demetriade Philippo foret. id ne fieret, omnia & conanda & audenda Magnetibus esse. & inter *Magnetarches.*

dicendi contentionem inconsultius euectus proiecit, *tum quoq; specie liberam Demetriadem esse, re vera omnia ad nutum Romanorũ fieri.* Sub hanc vocem fremitus variantis multitudinis fuit, partim assentientium, partim indignantium, dicere id ausum eum. Quintius quidem adeo exarsit ira, vt manus ad cœlum tendens, Deos testes ingrati ac perfidi animi Magnetum inuocaret. Hac voce perterritis omnibus, Zeno ex principibus vnus, magnę tum ob eleganter actam vitam auctoritatis, tum quod semper Romanorum haud dubiè partis fuerat, ab Quintio legatisq; aliis flens petijt, *ne vnius amëtiam ciuitati assignarent. suo quemq; periculo furere. Magnetas non libertatem modo, sed omnia quæ hominibus sancta caraq; sint, T. Quintio & populo Romano debere. nihil quemquã à Diis immortalibus precari posse, quod non Magnetes ab illis haberent: & in corpora sua citius per furorem sæuituros, quam vt Romanam amicitiã violarent.* Huius orationem subsecutæ multitudinis preces sunt.

Ætoli deficiunt.

Eurylochus ex concilio itineribus occultis ad portam, atq; inde protinus in Ætoliã profugit. Iam enim, & id magis indies, Ætoli defectionem nudabant: eoq; ipso forte tempore Thoas princeps gentis, quem miserant ad Antiochum, redierat: indeque Menippum secum adduxerat, regis legatum. qui priusquam concilium iis daretur, impleuerant omnium aures, *terrestres, naualesq; copias* commemorando: *ingentem vim peditum equitumq; venire. ex India elephantos accitos:* ante omnia, quo maxime moueri credebant multitudinis animos, *tantum aduehi auri, vt ipsos emere Romanos possit.* Apparebat, quid ea oratio in concilio motura esset: nam & venisse eos, & quæ agerent, omnia Romanis legatis deferebantur. & quamquam prope abscissa res erat, tamen non abs re esse Quintio visum est, sociorum aliquos legatos interesse ei concilio, qui admonerent Romanæ societatis Ætolos, qui vocem liberam mittere aduersus regis legatum auderent. Athenienses maxime in eam rem idonei visi sunt, propter & ciuitatis dignitatem & vetustam societatem cum Ætolis, ab iis Quintius petiit, vt legatos ad Panætolicum concilium mitterent. Thoas primus

Panætolicum concilium.

in eo concilio renunciauit legationem. Menippus post eum intromissus: *Optimum fuisse omnibus, qui Græciam, Asiamq; incolerent, ait, integris rebus Philippi potuisse interuenire Antiochum, sua quemq; habiturum fuisse, neq; omnia sub nutum ditionemq; Romanam peruentura. nunc quoq;,* inquit, *si modo vos quæ inchoastis, consilia constanter perducitis ad exitum: poterit Diis iuuantibus, & Ætolis sociis, Antiochus quamuis inclinatas Græciæ res restituere in pristinã dignitatem. ea autem in libertate pósita est, quæ suis stat viribus, nõ ex alieno arbitrio pendet.* Athenienses, quib' primis post regiam legationem dicẽdi quæ vellent, potestas facta est, mentione omni regis prætermissa Romanæ societatis Ætolos, meritorumq; in vniuersam Græciam T. Quintij admonuerunt, *ne temere eam celeritate nimia*

consi-

consiliorum euerterent. Consilia callida & audacia prima specie læta, tractatu dura, euentu tristia esse. legatos Romanos, & in iis T. Quintiũ haud procul inde abesse. dum integra omnia essent, verbis potius de iis quæ ambigerentur disceptarent, quã Asiã Europamq; ad funestum armarent bellum. Multitudo auida nouandi res Antiochi tota erat: & ne admittẽdos quidem in concilium Romanos censebãt. principum maxime seniores auctoritate obtinuere, vt daretur iis cõcilium. Hoc decretum Athenienses quum retulissent, eundum in
XXX- Ætoliam Quintio visum est. *aut enim moturum aliquid, aut omnes*
III *homines testes fore, penes Ætolos belli culpã esse: Romanos iusta ac prope necessaria sumpturos arma.* Postea quam ventum est eo, Quintius in concilio orsus a principio societatis Ætolorum cum Romanis, & quoties ab iis fides mota fœderis esset, pauca de iure ciuitatum, de quibus ambigeretur, disseruit. *Si quid tamen æqui se habere arbitrarentur, quanto esse satius Romam mittere legatos, seu disceptare, seu rogare senatum mallent: quam populum Romanum cum Antiocho lanistis Ætolis, non sine motu magno generis humani & pernicie Græciæ dimicare? nec vllos prius cladem eius belli sensuros, quã qui mouissent.* Hæc nequiquam, velut vaticinatus Romanus: Thoas deinde ceterique factionis eiusdem cum assensu omnium auditi, peruicerunt, *vt ne dilato quidem concilio, & absentibus Romanis, decretum fieret, quo accerseretur Antiochus ad liberandam Græciam, disceptãdumq; inter Ætolos & Romanos.* Huic tam superbo decreto addidit propriam contumeliam Damocritus Prætor eorum. nam quum id ipsum decretum posceret eum Quintius, non veritus maiestatẽ viri, *aliud in præsentia, quod magis instaret, præuertendum sibi esse* dixit: *decretum responsumq; breui in Italia, castris super ripam Tiberis positis, daturum*, tantus furor illo tempore gentẽ Ætolorum, tan-
XXX- tusque magistratus eorum cepit. Quintius legatique Corinthum
IV. redierunt. vnde, vt quæq; de Antiocho nihil per se ipsi moti, & sedentes exspectare aduentum viderentur regis: cõcilium quidem vniuersæ gentis post dimissos Romanos non habuerunt, per apocletos autem (ita vocant sanctius concilium, ex delectis constat viris) id agitabant, *quonam modo res in Græcia nouarentur*. Inter omnes constabat, *in ciuitatibus principes, & optimum quemq; Romanæ societatis esse, & præsenti statu gaudere: multitudinem, & quorum res non ex sententia ipsorum essent, omnia nouari velle.* Ætoli consilium vno die spei quoque non audacis modo, sed etiam impudentis ceperunt, Demetriadem, Chalcidem, & Lacedæmonem occupandi. Singuli in singulas missi sunt principes: Thoas Chalcidem, Alexamenus Lacedæmonẽ, Diocles Demetriadem. Hunc exul Eurylochus, de cuius fuga causaque fugæ ante dictum est, quia reditus in patriam nulla spes alia erat, adiuuit. Litteris Eurylochi admoniti propinqui amicique, & qui eiusdem factionis erant, liberos & coniugem eius cum sordida veste tenentes

Quintius Ætolis.

Ætolorũ prætoris responsum.

velamenta ſupplicum concionem frequentem adire iubent, ſingulos vniuerſoſque obteſtantes, *ne inſontem, indemnatum conſeneſcere exilio ſinerent.* Et ſimplices homines miſericordia, & improbos ſeditioſoſque in miſcendi res tumultu Ætolico ſpes mouit: pro ſe quiſque reuocare iubebant. His præparatis Diocles cum omni equitatu (& erat tunc præfectus equitum) ſpecie reducentis exulem hoſpitem profectus, die ac nocte ingens iter emenſus, quum millia ſex ab vrbe abeſſet: luce prima tribus electis turmis, cetera multitudine equitum ſubſequi iuſſa, præceſſit, poſteaquam portæ appropinquabat, deſilire omnes ex equis iuſſit, & loris ducere equos, itineris maxime modo ſolutis ordinibus: vt comitatus magis præfecti videretur, quam præſidium. Ibi vna ex turmis ad portam relicta, ne excludi ſubſequens equitatus poſſet, media vrbe ac per forum manu Eurylochum tenens, multis occurrentibus gratulantibuſque, domum deduxit, mox equitum plena vrbs erat, & loca opportuna occupabantur, tum in domos miſſi, qui principes aduerſæ factionis interficerent. Ita Demetrias Ætolorum facta eſt. Lacedæmone non vrbi vis afferenda, ſed tyrannus dolo capiendus erat: quem ſpoliatum maritimis oppidis à Romanis, tunc intra mœnia etiam Lacedæmonis ab Achæis compulſum, qui occupaſſet occidere, eum totius gratiam rei apud Lacedæmonios laturum. Cauſam mittendi ad eum habuerunt, quod fatigabat precibus, *vt auxilia ſibi, quum illis auctoribus rebellaſſet, mitterentur.* Mille pedites Alexameno dati ſunt, & triginta delecti ex iuuentute equites. Iis a prætore Damocrito in conſilio arcano, gentis de quo ante dictum eſt, denunciatum, *ne ſe ad bellum Achaicum, aut rem vllam, quam ſua quiſque opinione præcipere poſſet, crederent miſſos eſſe: quicquid Alexamenum res monuiſſet ſubiti conſilij capere, ad id quamuis inopinatum, temerarium, audax, obedienter exſequendum paratı eſſent, ac pro eo acciperent, tamquam ad id vnum agendum miſſos à domo ſe ſcirent.* Cum his ita præparatis Alexamenus ad tyrannum venit, quem adueniens extemplo ſpei impleuit: *Antiochum iam in Europam tranſiſſe, mox in Græcia fore, terras, maria, armis, viris completurum non cum Philippo rem eſſe credituros Romanos numerum iniri peditum equitumque, ac nauium nõ poſſe: elephantorum aſpectu ipſo debellaturum. Ætolos toto ſuo exercitu paratos eſſe venire Lacedæmonem, quum res poſceret: ſed frequentes armatos oſtendere aduenienti regi voluiſſe. Nabidi quoque & ipſi faciendum eſſe, vt quas haberet copias, non ſineret ſub tectu marceſcere ocio: ſed educeret, & in armis decurrere cogeret, ſimul animos acueret, & corpora exerceret. conſuetudine leuiorem laborem fore: & comitatu ac benignitate ducis etiam non iniucundum fieri poſſe.* Educi inde frequenter ante vrbem in campum ad Eurotam amnem cœpere. Satellites tyranni media ferme in acie conſiſtebant. tyrannus cum tribus ſummum equitibus, inter quos plerumque Alexamenus erat,

Demetriadem occupant Ætoli.

xxv

erat, ante signa vectabatur, cornua extrema inuisens. in dextro
cornu Ætoli erant, & qui ante auxiliares tyranni fuerant: & qui
venerant mille cum Alexameno. Fecerat sibi morem Alexame-
nus, nunc cum tyranno inter paucos ordines circumeundi, mo-
nendique eum quæ in rem esse videbantur: nunc in dextrum cor-
nu ad suos adequitandi: mox inde, velut imperato quod res po-
poscisset, recipiẽdi se ad tyrannum. Sed quem diem patrando fa-
cinori statuerat, eo paulisper cũ tyranno, vectatus, quum ad suos
concessisset, tum equitibus à domo secum missis. *Agenda*, inquit.
*res est iuuenes, audendaq; quam me duce impigre exsequi iussi estis, pa-
rate animos dextrasque, ne quis in eo quod me viderit facientem, cesset,
qui cunctatus fuerit, & suum consilium meo interponet, sciat sibi redi-
tum ad penates non esse.* Horror cunctos cepit: & meminerant, cum
quib. mandatis exissent. Tyrannus ab læuo cornu veniebat: Po-
nere hastas equites Alexamenus iubet, & se intueri, colligit & ipse
animum confusum tantæ cogitatione rei. posteaquàm appropin- *Nabis in-*
quabat, impetum facit: & transfixo equo, tyrannum deturbat. ia- *terficitur.*
centem equites confodiunt: multis frustra in loricam ictibus da-
tis, tandem in nudum corpus vulnera peruenerunt: & priusquam
xxx- à media acie succurreretur, exspirauit. Alexamenus cum omni-
vi bus Ætolis citato gradu ad regiam occupandam pergit. Corporis
custodes, quum res in oculis gereretur, pauor primo cepit: dein-
de posteaquam abire Ætolorum agmen vidêre, concurrunt ad
relictum tyranni corpus: & spectatorum turba ex custodibus vi-
tæ mortisque vltoribus facta. nec mouisset se quisquam, si ex-
templo positis armis vocata in concionem multitudo fuisset, &
oratio habita tempori conueniens. frequentes inde retenti in
armis Ætoli, sine iniuria cuiusquam, sed vt oportuit in concilio
fraude cœpto, omnia in maturandam perniciem eorum qui fece-
rant, sunt acta. Dux regia inclusus, diem ac noctem in scrutandis
thesauris tyranni consumpsit: Ætoli velut capta vrbe, quam li-
berasse videri volebant, in prædam versi. Simul indignitas rei, si-
mul contemptus, animos Lacedæmoniis ad coeundum fecit. alij
dicere, *exturbandos Ætolos, & libertatem, quum restitui videretur,* *Ætoli La-*
interceptam repetendam. alij, *vt caput agendæ rei esset, regij generis ali-* *cedæmonē*
quem in speciem assumendum. Laconicus eius stirpis erat puer ad- *diripientes*
modum, educatus cum liberis tyrãni. eum in equum imponunt. *interfici-*
& armis arreptis Ætolos vagos per vrbem cædunt. tum regiã in- *untur.*
uadunt: ibi Alexamenum cum paucis resistentem obtruncant.
Ætoli circa Chalciœcon (Mineruæ est templum æreum.) con-
gregati cæduntur. pauci armis abiectis, pars Tegeam, pars Mega-
lopolim perfugiunt. ibi comprehensi à magistratibus, sub corona
xxx- venierunt. Philopœmen audita cæde tyranni, profectus Lacedæ- *Philopœ-*
vii monem, quum omnia turbata metu inuenisset; euocatis princi- *menes La-*
pibus, & oratione habita, qualis habenda ab Alexameno fue- *cedæmo-*

 rat,

tat, societati Achæorum Lacedæmonios adiunxit: eo etiam facilius, quod ad idem forte tempus A. Atilius cum quatuor & viginti quinqueremibus ad Gytheum accessit. iisdem diebus circa Chalcidem Thoas per Euthymidam principem pulsum, opibus eorum qui Romanæ societatis erant, post T. Quintii legatorumque aduentum, & Herodorum Cianum mercatorem, sed potentem Chalcide propter diuitias, præparatis ad proditionem iis qui Euthymidæ factionis erant: nequaquam eandem fortunam, qua Demetrias per Eurylochum occupata erat, habuit. Euthymidas ab Athenis (eum domicilio delegerat locum) Thebas primum, hinc Salganea processit. Herodorus ad Thronium, inde haud procul in Maliaco sinu duo millia peditum: & Thoas ducentos equites, onerarias leues ad triginta habebat, eas cum sexcentis peditibus Herodorus traiicere in insulam Atalantam iussus: vt inde, quum pedestres copias appropinquare iam Aulidi atque Euripo sensisset, Chalcidem traiiceret. ipse ceteras copias nocturnis maxime itineribus quanta poterant celeritate Chalcidem ducebant. Mictio & Xenoclides, penes quos tum summa rerum, pulso Euthymida, Chalcide erat: seu ipsi per se suspicati, seu indicata re, primo pauidi, nihil vsquam spei, nisi in fuga ponebant. deinde posteaquam resedit terror, & prodi & deseri non patriam modo, sed etiam Romanorum societatem cernebant, consilio tali animum adiecerunt: Sacrum anniuersarium eo forte tempore Eretriæ Amarynthidis Dianæ erat: quod non popularium modo, sed Carystiorum etiam cœtu celebratur. Eo miserunt qui orarent Eretrienses Carystiosque, *vt & suarum fortunarum in eadem insula geniti misererentur: & Romanam societatem respicerent: ne sinerent Ætolorum Chalcidem fieri. Eubœam habituros, si Chalcidem habuissent. graues fuisse Macedonas dominos. multo minus tolerabiles futuros Ætolos.* Romanorum maxime respectus ciuitates mouit, & virtutem nuper in bello, & in victoria iustitiam benignitatemque expertas. itaque quod roboris in iuuentute erat, vtraque ciuitas armauit, misitque: His tuenda mœnia Chalcidis oppidani quum tradidissent, ipsi omnibus copiis transgressi Euripum, ad Salganea posuerunt castra. inde caduceator primū, deinde legati ad Ætolos missi percunctatum: *quo suo dicto factove socij atque amici ad se oppugnandos venirent.* Respondit Thoas dux Ætolorum, *non ad oppugnandos, sed ab liberandos ab Romanis venire sese. splendidiore nunc eos catena, sed multo grauiore vinctos esse, quam quum præsidium Macedonum in arce habuissent. Se vero negare Chalcidenses aut seruire vlli, aut præsidio cuiusquam egere.* Ita digressi ex colloquio legati ad suos. Thoas & Ætoli, vt qui spem omnem in eo, vt improuiso opprimerent, habuissent: ad iustum bellum oppugnationemque vrbis mari ac terra munitæ haudquaquam pares, domum rediere. Euthymidas posteaquam castra popularium ad Sal-

nios Achæis adiungit.

Chalcidē nequiquā Ætoli tentant.

ad Salganea esse, profectosque Ætolos audiuit, & ipse à Thebis Athenas redijt. Et Herodotus quum per aliquot dies intentus ab Atalanta signum nequiquam exspectasset, missa speculatoria naue, vt quid moræ esset, sciret: posteaquam rem omissam à socijs vidit, Thronium, vnde venerat, repetit. Quintius
XXXIX quoque his auditis à Corintho veniens nauibus, in Chalcidis Euripo Eumeni regi occurrit. placuit, quingentos milites præsidij causa relinqui Chalcide, ab Eumene rege: ipsum Athenas ire. Quintius quo profectus erat, Demetriadem contendit, ratus Chalcidem liberatam, momenti aliquid apud Magnetas ad repetendam societatem Romanam facturam. & vt præsidij aliquid esset suæ partis hominibus. Eunomio prætori Thessalorum scripsit, *vt armaret iuuentutem*, & Villium ad Demetriadem præmisit ad tentandos animos: non aliter, nisi pars aliqua inclinaret ad respectum pristinæ societatis, rem aggressurus. Villius quinqueremi naue ostium portus est inuectus. Eo multitudo Magnetum omnis quum se effudisset, quæsiuit Villius, *vtrum ad amicos, an ad hostes sese venisse mallent*? Respondit Magnetarches Eurylochus, *ad amicos venisse eum sed abstineret portu, & sineret Magnetas in concordia & libertate esse, nec per colloquij speciem multitudinem solicitaret*. Altercatio inde, non sermo fuit: quum Romanus *vt ingratos increparet Magnetas, imminentesque prædiceret clades*: multitudo obstreperet, nunc senatum, nunc Quintium accusando. Ita irrito incœpto Villius ad Quintium sese rece-
XL pit. At Quintius nuncio ad Prætorem misso, vt reduceret domum copias, ipse nauibus Corinthum redijt. Abstulerunt me velut de spacio, Græciæ res immistæ Romanis: non quia ipsas operæ pretium esset perscribere, sed quia causæ fuerunt cum Antiocho belli. Consules designatis (inde namque diuerteram) L. Quintius, & Cn. Domitius, Consules in prouincias profecti sunt: Quintius in Ligures, Domitius aduersus Boios. Boij quieuerunt: atque etiam senatus eorum cum liberis, & præfecti cum equitatu (summa omnium mille & quingenti) Consuli dediderunt sese. Ab altero Consule ager Ligurum late est vastatus; castellaque aliquot capta: vnde non præda modo omnis generis cum captiuis parta, sed recepti quoque aliquot ciues socijque, qui in hostium potestate fuerant. Eodem hoc anno Vibonem colonia deducta est senatusconsulto plebisque scito. tria millia & septingenti pedites ierunt, trecenti equites. triumuiri deduxerunt eos, Q. Næuius, M. Minutius, M. Furius Crassipes. quina dena iugera agri data in singulos pedites sunt: duplex equitibus. Brutiorum proxime fuerat ager: Brutii ceperant de Græcis. Romæ per idem tempus duo maximi fuerunt terrores, diutinus alter, sed segnior. terra dies duodequadraginta mouit. per totidem dies feriæ in solicitudine ac metu fuere. in triduum

Boii sese dederunt.

Roma terræmotus & incendium.

eius

eius rei causa supplicatio habita est. alter non pauor vanus, sed vera multorum clades fuit. incendio à foro Boario otto, diem noctemq; ædificia in Tiberim versa arsere, tabernæque omnes cum magni precij mercibus conflagrauerunt. Iam fere in exitu annus erat: & indies magis fama de Antiochi bello, & cura patrib. crescebat. itaq; de prouincijs magistratuum designatorũ, quo intentiores essent omnes, agitari cœptũ est. Decreuere, vt Consulibus Italia, & quo senatus censuisset, (iam esse bellum aduersus Antiochum regem omnes sciebant) prouinciæ essent. cuius ea sors esset, quatuor millia peditum ciuium Romanorum, & trecenti equites, sex millia sociûm Latini nominis, cum quadringentis equitibus sunt decreta. eorum delectum habere L. Quintius Cons. iussus: ne quid moraretur, quo minus Consul nouus, quo senatus censuisset, extemplo proficisci posset. Item de prouincijs prætorũ decretũ est: prima vt sors duæ, peregrina vrbanaq;, & inter ciues ac peregrinos iurisdictio esset: secunda Brutij: tertia classis, vt nauigaret, quo senatus censuisset: quarta Sicilia: quinta Sardinia: sexta Hispania vlterior. imperatum præterea L. Quintio Consuli est, vt duas legiones ciuium Romanorum nouas conscriberet: & sociûm ac Latini nominis viginti millia peditum, & octingentos equites. eum exercitum prætori, cui Brutij prouincia euenisset decreuerunt. Ædes duæ Ioui eo anno in Capitolio dedicatæ sunt. Vouerat L. Furius Purpureo prætor Gallico bello vnam, alteram Consul dedicauit Q. Martius Ralla duumuir. Iudicia in fœneratores eo anno multa seuere sunt facta, accusantib. priuatos ædilibus curulibus, M. Tuccio, & P. Iunio Bruto. de mulcta damnatorum quadrigæ inauratæ in Capitolio positæ in cella Iouis supra fastigium ædiculæ, & duodecim clypea inaurata, & ijdem porticum extra portam Trigeminam inter lignarios fecerunt. Intentis in apparatum noui belli Romanis, nec ab Antiocho quidem cessabatur. Tres eum ciuitates tenebant, Smyrna, Alexandria Troias, & Lampsacus: quas neq; vi expugnare ad eam diem poterat, neque conditionibus in amicitiam perlicere: neque à tergo relinquere traijciens ipse in Europam volebat. Tenuit eum & de Annibale deliberatio: & primo naues apertæ, quas cum eo missurus in Africã fuerat, moratæ sunt: deinde an omnino mittendus esset, consultatio mota est: maxime à Thoante Ætolo, qui omnibus in Græcia tumultu completis, *Demetriadem afferebat in potestate esse:* & quibus mẽdacijs de rege, multiplicando verbis copias eius, erexerat multorum in Græcia animos, ijsdem & regis spem inflabat: *omnium votis eum accersiri; concursum ad littora futurum, unde classem regiam prospexissent.* Hic idem ausus de Annibale est mouere sententiam prope iam certam regis. nam *neque dimittendam partem nauium à classe regia censebat: neq; si mittenda naues forent, minus quempiam ei classi, quam Annibalem praefi-*

Prouinciarum sortitio.

XLI
XLII

praficiendum. Exulem illum, & Pœnum esse cui mille indies noua cõ-
silia vel fortuna sua, vel ingenium possit facere, & ipsam eam gloriam
belli qua velut dote Annibal concilietur, nimiam in prafecto regio esse.
regem conspici, regem vnum ducem, vnum imperatorem videri debere.
Si classem, si exercitũ amittat Annibal, idẽ damni fore, ac si per alium
ducem amittantur. si quid prosperè eueniat, Annibalis eam, non An-
tiochi gloriam fore. Si vero vniuerso bello vincendi Romanos fortuna
detur, quam spem esse, sub rege victurum Annibalẽ vni subiectum, qui
patriam propè non tulerit? non ita se à iuuenta eum gessisse, spe animoq;
complexum orbis terrarum imperium, vt in senectute dominũ laturus
videatur. Nihil opus esse regi Annibale duce: comite & consiliario eodẽ
ad bellum vti posse. modicum fructum ex ingenio tali neq; grauem neq;
inutilem fore, si summa petantur, & dantem & accipientem pra-
XL- *grauatura.* Nulla ingenia tam prona ad inuidiam sunt, quam eo-
III rum, qui genus ac fortunam suam animis non æquant, quia vir-
tutem & bonum alienum oderunt. Extemplo consilium mitten-
di Annibalis, quod vnum in principio belli vtiliter cogitatum
erat, abiectum est, Demetriadis maxime defectione ab Romanis
ad Ætolos elatus, non vltra differre profectionem in Græciam
constituit. Priusquam solueret naues, Ilium à mari ascendit, vt
Mineruæ sacrificaret. Inde ad classem regressus, ꝓficiscitur qua-
draginta tectis nauibus, apertis sexaginta; & ducentæ onerariæ
cum omnis generis commeatu, bellicoque alio apparatu seque-
bantur. Imbrum primo insulam tenuit: inde Sciathum traiecit.
ibi collectis in alto, quæ dissipatæ erant nauibus, ad Preleum pri-
mum continentis venit. Ibi Eurylochus et Magnetarches, prin-
cipesque Magnetum ab Demetriade occurrerunt. quorum fre-
quentia lætus, die postero in vrbis portum nauibus est inuectus.
Copias haud procul inde exposuit. decem millia peditum fuere, *Antiochi*
& quingenti equites, sex elephanti: vix ad Græciam nudam oc- *copia.*
cupandam satis copiarum, nedum ad sustinendũ Romanum bel-
lum. Ætoli posteaquam Demetriadem venisse Antiochum alla-
tum est, concilio indicto decretum, quo accerserent eum, fece-
runt. Iam profectus ab Demetriade rex, quia ita decreturos scie-
bat, Phaleram in sinum Maliacum processerat, inde decreto ac-
cepto Lamiam venit, exceptus ingenti fauore multitudinis cum
plausibus clamoribusque, & quibus alijs lætitia effusa vulgi si-
XL- gnificatur. In concilium vt ventum est, à Phanea prætore princi- *Antiochi*
IV pibusque alijs introductus, facto silentio rex dicere orsus. Prima *oratio.*
eius oratio fuit excusantis, *quod tanto minoribus spe atq; opinione*
omnium copijs venisset, id sua impensa erga eos voluntatis maximum
debere indicium esse, quòd nec paratus satis vllare, & tempore ad na-
uigãdum immaturo, vocantib. legatis eorum, haud grauatè obsecutus
esset: credidissetq;, quum se vidissent Ætoli, omnia vel in se vno posita
præsidia existimaturos esse. Caterum eorum quoq; se, quorũ exspectatio
destitu-

destituta in præsentia videatur, spem abunde expleturum, nam simul primum anni tempus nauigabile præbuisset mare, omnem se Græciam armis, viris, equis; omnem oram maritimam classibus completurũ: nec impensæ, nec labori, nec periculo parsurum: donec depulso ceruicibus eorum imperio Romano, liberam verè Græciam atq; in ea principes Ætolos fecisset. cum exercitib. commeatus quoq; omnis generis ex Asia venturos. in præsentia curæ esse Ætolis debere, vt copia frumenti suis & annona tolerabilis rerum aliarum suppeditetur. In hanc sentẽtiam rex, XL-
cũ magno omnium assensu locutus, discessit. Post discessum re- V
gis inter duos principes Ætolorum, Phaneam & Thoantem, cõtentio fuit. Phaneas, reconciliatore pacis, & disceptatore de ijs, quæ in controuersia cum populo Romano essent, vtendum potius Antiocho censebat, quam duce belli *aduentum eius & maiestatem ad verecundiam faciendam Romanis vim maiorem habiturã, quàm arma. Multa homines, ne bellare necesse sit, voluntate remittere, quæ bello & armis cogi non possint.* Thoas negare, paci studere Phaneam: *sed discutere apparatum belli velle: vt tædio & impetus elanguescat regis, & Romani tempus ad comparandum habeant. Nihil enim æqui ab Romanis impetrari posse, toties legationibus missis Romam, toties cum ipso Quintio disceptando, satis expertum esse. nec nisi abscissa omni spe, auxilium Antiochi imploraturos fuisse. quo celerius spe omniũ oblato, non esse languescẽdum: sed orandum potius regem, vt quoniam, quod maximum fuerit, ipse vindex Græciæ venerit, copias quoq; terrestres naualesq; accersat. armatum regem aliquid impetraturum: inermem non pro Ætolis modo, sed ne pro se quidem ipso momenti vllius futurum apud Romanos.* Hæc vicit sententia, imperatoremq; regem appellandum censuerũt, & triginta principes, cum quibus si qua vellet, consultaret, delegerunt. Ita dimisso concilio multitudo omnis in suas ciuitates dilapsa est. Rex postero die cum apocle- XL-
tis eorum, vnde bellum ordiretur, cõsultabat: *optimum visum est,* VI
Chalcidem frustra nuper ab Ætolis tentatam primum aggredi: & celeritate in eam rem magis quam magno conatu & apparatu opus esse. Itaq; cum mille peditibus rex, qui ab Demetriade secuti erant, profectus per Phocidem est, & alio itinere principes Ætoli, iuniorum paucis euocatis, ad Chæroniam occurrerunt: & decem constratis nauibus secuti sunt. Rex ad Salganea castris positis, nauibus ipse cum principibus Ætolorum Euripum traiecit: & quum haud procul portu egressus esset, magistratus quoq; Chalcidẽsiũ & principes ante portam processerunt. pauci vtrimque ad colloquium congressi sunt. Ætoli magnopere suadere, *vt salua Romanorum amicitia, regẽ quoq; assumerent socium atq; amicum. Neq; enim eum inferendi belli, sed liberandæ Græciæ causa in Europã traiecisse, & re liberanda, non verbis & simulatione, quod fecissent Romani. Nihil autem vtilius Græciæ ciuitatibus esse, quam vtramq; complecti amicitiam. ita enim ab vtriusq; iniuria tutam alterius semper præsidio & fiducia*

Antiochus Imperator appellatur.

ducia fore. nam si non recepissent regem, viderent quid patiendum sit extemplo foret: quum Romanorum procul auxilium, hostis Antiochus, cui resistere virib. suis nõ possent, ante portas esset. Ad hæc Mictio vnus ex principib. *mirari se dixit, ad quos liberãdos Antiochus, relicto regno suo, in Europam traiecisset. nullã enim ciuitatẽ se in Græcia nosse, quæ aut præsidium habeat, aut stipendium Romanis pendat: aut fœdere iniquo alligata, quas nolit, leges patiatur. itaq; Chalcidenses neq; vindice libertatis vllo indigere, quum liberi sint, neq; præsidio, quũ pacem eiusdẽ populi Romani beneficio & libertatem habeant. Amicitiam regis nõ aspernari, neq; ipsorum Ætolorum, id primum eos pro amicis facturos, si insula excedãt, atq; abeant. nã ipsis certũ esse, non modo nõ recipere mœnib. sed ne societatem quidẽ vllam pacisci, nisi ex auctoritate Romano-*
XL- *rum.* Hæc renunciata regi ad naues, vbi restiterat, quũ essent: in
VII præsentia, (neq; enim ijs venerat copijs, vt vi agere quicq̃ posset)
reuerti Demetriadem placuit. ibi, quoniam primum inane cœptum euasisset, consultare cũ Ætolis rex, quid deinde fieret. Placuit, Achæos & Aminandrum regem Athamanum tentare. Bœotiorum gentem auersam ab Romanis iam inde à Barcyllę morte, & quæ secuta eam fuerant, censebant. Achæorum Philopœmenem principem æmulatione gloriæ in bello Laconum, infestum inuisumq; esse Quintio credebant. Aminander vxorẽ Apamiam, filiam Alexandri cuiusdã Megalopolitani habebat: qui se oriundum a Magno Alexandro ferens, filijs duobus Philippum atque Alexandrum, & filiæ Apamiam nomina imposuerat: quam regijs inclitam nuptijs, maior ex fratrib. Philippus secutus in Athamaniam fuerat. Hunc forte ingenio vanum Ætoli & Antiochus impulerant in spem, *quod is verè regum stirpis esset, regni Macedoniæ, si Aminandrum Athamanesq; Antiocho coniunxisset.* & ea vanitas promissorum non apud Philippum modo, sed etiam apud Ami-
XL- nandrum valuit. In Achaia legatis Antiochi Ætolorumque co- *Antiochi*
VIII ram T. Quintio Ægij datum est concilium. Antiochi legatus *legatus in*
prior, quam Ætoli est auditus. Is, vt plerique, quos opes regiæ *Achaorũ*
alunt, vaniloquus maria terrasque inani sonitu verborum com- *concilio.*
pleuit. *Equitum innumerabilem vim traijci Hellesponto in Europam: partim loricatos, quos cataphractos vocant: partim sagittis ex equo vtentes, & à quo nihil satis tecti sit, auersos refugiente equo certius figentes. His equestribus copijs, quamquam vel totius Europæ exercitus in vnum coacti obrui possent, adijciebat multiplices copias peditum: & nominibus quoq; gentium vix fando auditis terrebat: Dahas, Medos, Elimæosq; & Cadusios appellans. Naualium vero copiarum, quas nulli portus capere in Græcia possent, dextrum cornu Sidonios & Tyrios, sinistrum Aradios, & ex Pamphylia Sidetas tenere: quas gẽtes nullæ vmquã nec arte, nec virtute nauali æquassent. Iam pecuniam, iã alios belli apparatus referre superuacaneum esse. scire ipsos, abundasse semper auro regna Asiæ. Itaq; non cum Philippo, nec Annibale rẽ futuram Romanis,*

princi-

principe altero ciuitatis, altero Macedoniæ tantum regni finibus inclusos: sed cum magno Asiæ totius, partisq; Europæ rege. Eum tamen, quanquam ab vltimis orientis terminis ad liberandam Græciam veniat, nihil postulare ab Achæis, in quo fides eorum aduersus Romanos priores socios atq; amicos lædatur. non enim vt secum aduersus eos arma capiant: sed vt neutri parti sese coniungant, petere: pacem vtrique parti, quod medios deceat amicos, optent: bello se non interponant. Idem ferme & Ætolorum legatus Archidamus petiit, *vt quæ facillima & tutissima esset, quietem præstarent, spectatoresq; belli, fortunarum alienarum euentum sine vllo discrimine rerum suarum operirentur.* Prouectus deinde est intemperātia linguæ in maledicta, nunc communiter Romanorum, nunc propriè ipsius Quintij: *ingratos appellans, & exprobrans non victoriam modo de Philippo virtute Ætolorũ partam, sed etiam salutem: ipsumq; & exercitum sua opera seruatos. Quo enim illum vnquam imperatoris functum officio esse? auspicantem immolantemq; & vota nuncupantem sacrificuli vatis modo in acie vidisse, cum ipse corpus suum pro eo telis hostium obijceret.* Ad ea Quin- XLIX
tius: *Coram quibus magis, quàm apud quos verba faceret, dicere Archidamum rationem habuisse. Achæos enim probè scire, Ætolorũ omnẽ ferociam in verbis, non in factis esse: & in conciliis magis concionibusq;, quàm in acie apparere. itaq; parui Achæorum existimationem, quibus notos esse se scirent, fecisse: legatis regis, & per eos absenti regi eum se iactasse. Quod si quis antea ignorasset, quæ res Antiochum & Ætolos coniunxisset, ex legatorum sermone potuisset apparere: mentiendo inuicem, iactandoq; vires, quas non haberent, inflasse vana spe, atq; inflatos esse, dum ij ab se Philippum victum, sua virtute protectos Romanos, & quæ modo audiebatis, narrant: vos, ceterasq; ciuitates & gentes, suam sectã esse secuturos; rex contra peditum equitumq; nubes iactat & consternit maria suis classibus. Est autem res simillima cœnæ Chalcidensis hospitis mei hominis & boni, & sciti conuiuatoris apud quẽ solstitiali tempore comiter accepti, quum miraremur, vnde illi eo tempore anni tã multa & varia venatio: homo non quam isti sunt gloriosus, renidens condimentis ait varietatem illam, & speciem ferinæ carnis ex mansueto sue factam. Hoc dici aptè in copias regis, quæ paulo ante iactata sint, posse. varia enim genera armorum, & multa nomina gentium inauditarum, Dahas, & Medos, & Cadusios, Elimæos; Syros omnes esse: haud paulo mancipiorum melius, propter seruilia ingenia, quam militum genus. Et vtinam subijcere oculis vestris Achæi possem concursationẽ regis magni ab Demetriade, nũc Lamiam in conciliũ Ætolorũ nũc Chalcidẽ. videretis vix duarum malè plenarũ legiuncularum instar in castris regis. videretis regem nunc mendicantem propè frumentũ ab Ætolis, quod militi admetiatur: nũc mutuas pecunias fœnore in stipendium quærentẽ: nũc ad portas Chalcidis stantẽ: & mox inde exclusũ, nihil aliud quã Aulide atq; Euripo spectatis, in Ætoliã redeuntẽ. Male crediderũt & Antiochus Ætolis & Ætoli regiæ vanitati, quo minus vos decipi debetis,*

Quintij in concilio Achæorũ oratio.

debetis, sed experta toties spectataq; Romanorum fidei credere. Nā quod optimum esse dicant, non interponi vos bello: nihil tam vanū, imo tam alienū rebus vestris est, quippe sine gratia, sine dignitate præmium victoris eritis. Nec absurde aduersus vtrosq; respondisse visus est: & facile erat orationem apud fauentes æquis aurib. accipi. nulla n. nec disceptatio, nec dubitatio fuit, quin omnes, eosdem genti Achæorum hostes & amicos, quos populus Romanus cēsuisset, iudicarent: bellumq; & Antiocho & Ætolis nunciari iuberēt. Auxilia etiam quo censuit Quintius, quingentorum militum Chalcidem, quingentorum Piræeum extemplo mittunt. Erat enim haud procul seditione Athenis res, trahentib. ad Antiochum quibusdam spe largitionum venalem precio multitudinem, donec ab ijs, qui Romanæ partis erant, Quintius est accitus, & accusante Leonte quodā Apollodorus auctor defectionis damnatus, atque in exilium est eiectus. Et ab Achæis quidem cum tristi respō̄so legatio ad regem redijt. Bœoti nihil certi responderunt, *quum Antiochus in Bœotiam venisset, tum quid sibi faciundum esset, se deliberaturos esse.* Antiochus quū ad Chalcidis præsidium & Achæos & Eumenem regem misisse audisset: maturandū ratus, vt & præuenirent sui: & venientes si possent, exciperent, Menippum cum tribus ferme millibus militum, & cum omni classe Polyxenidam mittit. ipse paucos post dies sex millia suorum militum, & ex ea copia quæ Lamiæ repente colligi potuit, non ita multos Ætolos ducit. Achæi quingēti ab Eumene rege modicum auxilium missum, duce Xenoclide Chalcidēnsi, nondum obsessis itineribus, tuto transgressi Euripum, Chalcidem peruenerunt. Romani milites quingenti ferme & ipsi, quū iam Menippus castra ante Salganea ad Hermeum, qua transitus ex Bœotia in Eubœam insulā est, haberet, venerūt. Mictio erat cū iis legatus à Chalcide ad Quintium, ad id ipsum præsidium petendum missus. qui posteaquam obsessas ab hostibus fauces vidit, omisso ad Aulidem itinere, Delium conuertit, vt inde in Eubœam transmitteretus. Templum est Apollinis Delium, imminens mari: quinq; millia passuum à Tanagra abest. minus quatuor millium, inde in proxima Eubœæ est mari traiectus. Vbi & in fano lucoque, ea religione & eo iure sancto quo sunt templa, quæ *asyla* Græci appellant: & nondum aut indicto bello, aut ita commisso, vt strictos gladios, aut sanguinem vsquam factū audissent: quum per magnum ocium milites, alij ad spectaculum templi lucique versi, alij in littore inermes vagarentur: magna pars per agros lignatum pabulatumque dilapsa esset: repente Menippus palatos passim aggressus eos cæcidit, ad quinquaginta viuos cepit. perpauci effugerunt, in quib. Mictio parua oneraria naue exceptus. Ea res Quintio Romanisque, sicut iactura militum molesta, ita ad ius inferendi Antiocho belli adiecisse aliquantum videbatur. Antiochus admoto ad Aulidem

Achæi auxilia mittunt.

Delium Apollinis templum.

Iidem exercitu, quum rursus oratores partim ex suis, partim Ætolos Chalcidem misisset, qui eadem illa quæ nuper cũ minis grauioribus agerent, nequiquam contra Mictione & Xenoclide tẽdentibus, facile tenuit, vt portæ sibi aperirentur. Qui Romanæ partis erant, sub aduentum regis vrbe excesserunt. Achæorum & Eumenis milites Salganea tenebant. Et in Euripo castellum Romani milites pauci custodiæ causa loci communiebant. Salganea Menipp⁹, rex ipse castellum Euripi oppugnare est adortus. Priores Achæi & Eumenis milites pacti, vt sine fraude liceret abire, præsidio excesserunt. pertinacius Romani Euripum tuebantur. Hi quoq; tamen quum terra mariq; obsiderentur, & iam machinas tormentaque comportari viderent, non tulere obsidionem. Quum id quod erat Eubœæ, teneret rex, ne cæteræ quidem eius insulæ vrbes imperium abnuerunt. magnoq; principio sibi orsus bellum videbatur: quod tanta insula & tot opportunæ vrbes in suam ditionem venissent.

Chalcis deditur Antiocho.

EPITOME LIBRI XXXVI.

MARCVS *Acilius Glabrio* Consul *Antiochum apud Thermopylas, Philippo rege adiuuante, victum, Græcia expulit, idemq; Ætolos subegit. P. Cornelius Scipio Nasica* Cos. *ædem matris Deûm, quam ipse in Palatium intulerat, vir optimus à senatu indicatus, dedicauit. idemq; Boios Gallos victos in deditionẽ accepit, & de iis triumphauit. Præterea naualia certamina prospera aduersus præfectos Antiochi regis referuntur.*

PVBLIVM Cornelium, Cn. Scipionem, & M. Acilium Glabrionem, cõsules inito magistratu, patres priusquã de prouinciis agerent, res diuinas facere maioribus hostiis iusserunt in omnib. fanis, in quibus lectisternium maiorẽ partem anni fieri solet: precarique, *quod senatus de nouo bello in animo haberet, vt ea res senatui populoq; Romano bene ac feliciter eueniret.* Ea omnia sacrificia læta fuerunt: prius; hostiis perlitatum est: & ita aruspices respondêrũt, *eo bello terminos populi Romani propagari, victoriam ac triumphũ ostendi.* Hæc quum renunciata essent, solutis religione animis, patres rogationem ad populum ferri iusserunt: *vellent iuberentne cum Antiocho rege, quiq; sectã eius secuti essent bellum iniri: si ea rogatio perlata esset, tũ, si ita videretur consulibus, rem integram ad senatũ referrent.* P. Cornelius eam rogationem pertulit, tum senatus decreuit, vt consules Italiam & Græciam prouincias sortirẽtur: cui Græcia euenisset, vt præter eum numerum militum, quem L. Quintius in eam prouinciam ex auctoritate senatus scripsisset, imperassetve, eum exercitũ acciperet, quem M. Bæbius prętor anno priore ex senatusconsulto in Macedoniam traiecisset. & extra Italiam permissum, vt si res postulasset, auxilia ab sociis ne supra quinq; millium numerum acciperet. L. Quintium superioris anni con-

Rogatio ad populum de bello contra Antiochum.

ni consulem legari ad id bellum placuit. Alter Cos. cui Iralia pro-
uincia euenisset, quum Bois iussus bellum gerere, vtro exercitu
mallet ex duobus, quos superiores Coss. habuissent: alterum vt
mitteret Romam: eæq; vrbanæ legiones essent paratæ, quo sena-
II tus censuisset. His ita in senatu ad id, quæ cuius prouincia foret,
decretis, tum demum sortiri cōsules placuit. Acilio Græcia, Cor-
nelio Italia euenit. Cerra deinde sorte Senatusconsultum factum
est: *quod populus Romanus eo tēpore duellum iussisset cum rege Antio-
cho esse: quiq; sub imperio eius essent, vt eius rei causa supplicationē im-
perarent consules: vtiq; M. Acilius* Cos. *ludos magnos Ioui voueret, &* *Ludi ma-*
dona ad omnia puluinaria. Id votū in hæc verba præeunte P. Lici- *gni.*
nio pōtifice maximo consul nuncupauit. *Si duellū, quod cū Antio-
cho rege sumi populus iussit, id ex sententia senatus populique Romani
confectū erit: tum tibi Iupiter populus Romanus ludos magnos dies decē
continuos faciet: donaq; ad omnia puluinaria dabūtur de [illegible] quā-
tā senatus decreuerit. quisquis magistratus eos ludos quādo vbiq; faxit,
hi ludi recte facti, donaq; data rectè sunto.* Supplicatio inde ab duob.
Coss. edicta per biduum fuit. Consulibus sortitis prouincias, ex- *Prouin-*
templo & prætores sortiti sunt. M. Iunio Bruro iurisdictio vtraq; *ciarū sor-*
euenit: A. Cornelio Mammulæ Brutij, M. Æmilio Lepido Sicilia, *titio.*
L. Oppido Salinatori Sardinia, C. Liuio Salinatori classis, L. Æ-
milio Paulo Hispania vlterior. His ita exercitus decreti. A Cor-
[illegible]io noui milites, conscripti priore anno ex Senatusconsulto
ad L. Quintio consule dari sunt: iussusq; tueri omnem oram cir-
ca Tarentum Brundusiumque. L. Æmilio Paulo in vlteriorem
Hispaniam præter eum exercitum, quem à M. Fuluio proprætore
accepturus esset, decretum, *vt nouorum militum tria millia duce-
ret, & trecentos equites: ita vt in iis duæ partes sociūm Latini nominis,
tertia ciuium Romanorum esset.* Idem supplementi ad C. Flami-
nium, cui imperium prorogabatur, in Hispaniam citeriorem
est missum. M. Æmilius Lepidus à *L. Valerio*, cui successurus esset,
*simul prouinciam exercitumque accipere iussus: L. Valerium, si ita vi-
deretur, proprætorem in prouincia retinere & prouinciam ita diuidere,
vt una ab Agrigento ad Pachynum esset: altera à Pachyno Tynda-
rium. eam maritimam oram L. Valerius viginti nauibus longis custo-
diret.* Eidem prætori mandatum, *vt duas decumas frumenti exige-
ret: id ad mare comportandum, deuehendumq; in Græciam curaret.* I-
dem L. Oppio de alteris decimis exigendis in Sardinia imperatū:
Ceterum *non in Græciam, sed Romam id frumentum portari placere.* *Appara-*
C. Liuius prætor, cui classis euenerat, cum triginta nauibus para- *tus belli.*
tis traijcere in Græciam primo quoq; tēpore iussus, & ab Atilio
naues accipere: veteres naues quæ in nauibus erāt, vt reficeret &
armaret, M. Iunio prætori negotium datum est, & in eam clas-
sem socios nauales libertinos legeret. Legati terni in Africam ad
Carthaginenses & in Numidiam ad frumētum rogandum, quod

in Græciam portaretur, missi: pro quo precium solueret populus Romanus. Adeoq; in apparatum curamq; eius belli ciuitas intẽta fuit, vt P. Cornelius consul ediceret, *qui senatores essent, quibusque in senatu sententiam dicere liceret, quique minores magistratus essent, ne quis eorum longius ab vrbe Roma abiret, quam vnde eo die redire posset: neve vno tempore quinque senatores ab vrbe Roma abessent.* In comparanda impigrè classe, C. Liuium prætorem contentio orta cum colonis maritimis, paulisper tenuit. nam quum cogerentur in classem, tribunos plebis appellarunt. ab iis ad senatum reiecti sunt. senatus ita, vt ad vnum omnes consentirent, decreuit, *vacationem rei naualis his colonis non esse.* Hostia, & Fregena, & Castrum nouum, & Pyrgi & Antium & Tarracina, & Minturnæ, & Sinuessa fuerunt, quæ cum prætore de vacatione certauerunt. Consul deinde M. Acilius ex Senatusconsulto ad collegium fetialium retulit: *ipsine vtiq; regi Antiocho indiceretur bellum, an satis esset ad præsidium aliquod eius nunciare? & num Ætolis quoque separatim indici iuberent bellum? & num prius societas eis & amicitia renuncianda esset, quam bellum indicendum?* Fetiales responderunt: *iam antè sese, quũ de Philippo consulerentur, decreuisse: nihil referre, ipsi coram, an ad præsidium nuntiaretur. amicitiam renunciatam videri, quum legatis toties repetentib. res nec reddi, nec satis fieri equum censuissent. Ætolos vltro sibi bellum indixisse, quum Demetriadem sociorum vrbem per vim occupassent: Chalcidem terra mariq; oppugnatum issent: regem Antiochum in Europam ad bellum populo Romano inferendum traduxissent.* Omnibus iam satis comparatis, M. Acilius Consul edixit: *vt quos L. Quintius milites conscripsisset, & quos sociis nominisque Latino imperasset, quos secum in prouinciã ire oporteret, & tribuni militũ legionis primæ & tertiæ, vti omnes Brundusium idibus Maijs conuenirent.* ipse ad quintum nonas Maias paludatus vrbe egressus est.

Legati Philippi & Ptolemæi Romã veniunt.

Per eosdem dies & prætores in prouincias profecti sunt. Sub idẽ IV
tempus legati ab duobus regibus, Philippo & Ptolemæo Ægypti rege, Romam venerunt, pollicentes ad bellum auxilia, & pecuniam, & frumentum ab Ptolemæo etiam * mille pondo auri, * xx. millia pondo argenti allata. Nihil est acceptum, gratiæ regibus actæ. & quum vterq; se cum omnibus copiis in Ætoliã venturum, belloque interfuturum polliceretur, Ptolemæo id remissum. Philippi legatis respõsum: *gratum eum senatui populoq; Romano facturum, si M. Acilio consuli non defuisset.* Item ab Carthaginensibus & Masanissa rege legati venerunt. Carthaginenses tritici modiûm mille, hordei quingenta millia ad exercitum, dimidium eius Romam apportaturos polliciti sunt: *id vt ab se munus Romani acciperent, petere se, & classem suorum suo sumptu cõparaturos: & stipendium quod pluribus pensionibus in multos annos deberent, præsens omne daturos.* Masanissæ legati quingenta millia modium tritici, trecenta hordei ad exercitum in Græciam: Romam

** Coron. 1000.*
** Coron. 20000.*
Carthaginensium & Masanissæ legati.

mam treccnta millia modiũ tritici. ducenta quinquaginta hor-
dei, equites quingentos, elephantos viginti regem, ad M: Aciliũ
consulem missurum. De frumento vtrisq; responsum: *ita vsurum*
eo populum Romanum, si pretium acciperent. De classe Carthaginen-
sibus remissum: preterquam si quid nauium ex fœdere deberent.
V de pecunia ita responsũ: *nullam ante diem accepturos.* Quum hæc
Romæ agebantur: Chalcide Antiochus ne cessaret per hyberno-
rum tempus, partim ipse solicitabat ciuitatum animos mittendis
legatis, partim vltro ad eum veniebant: sicut Epirotæ communi
gentis consensu, & Elei è Peloponneso venerunt. Elei auxilium *Elei & E-*
aduersus Achæos petebant, quos post bellum non ex sua senten- *pirotæ ad*
tia indictum Antiocho, primum ciuitati suæ arma illaturos cre- *Antiochũ*
debant. Mille ijs pedites cum duce Cretensi Euphane sunt missi. *legatos*
Epirotarum legatio erat minimè in partem vllam liberi aut sim- *mittunt.*
plicis animi. Apud regem gratiam initam volebant, cum eo vt
cauerent, ne quid offenderent Romanos: petebant enim, *ne se te-*
mere in causam deduceret, expositos aduersus Italiam pro omni Græcia,
& primos impetus Romanorum excepturos, sed si ipse posset terrestrib.
naualibusq; copijs præsidere Epiro, cupidè eum omnes Epirotas & vrbi-
bus & portubus suis accepturos. si id nõ posset: deprecari, ne se nudos atq;
inermes Romano bello obijceret. Hac legatione id agi apparebat, vt
siue (quod magis credebant) abstinuisset Epiro, integra sibi o-
mnia apud exercitus Romanos essent, conciliata satis apud re-
gem gratia, quod accepturi fuissent venientem: siue venisset,
sic quoq; spes veniæ ab Romanis foret, quod nõ exspectato lon-
ginquo auxilio ab se, præsentis viribus succubuissent. Huic tam
perplexæ legationi, quia non satis in promptu erat quid respon-
deret, *legatos se missurum ad eos dixit, qui de iis quæ ad illos seque cõ-*
VI *muniter pertinerent, loquerentur.* In Bœotiam ipse profectus est,
causas in speciem iræ aduersus Romanos eas, quas ante dixi, ha-
bentem: *Bracyllæ necem, & bellum à Quintio Coroneæ propter Roma-*
norum militum cædes illatum: re vera per multa iam secula publicè
priuatimq; labente egregia quondam disciplina gentis, & mul-
torum eo statu qui diuturnus esse sine mutatione rerum non pos-
set. Obuiam effusis vndique Bœotiæ principibus, Thebas venit. *Antio-*
Ibi in concilio gentis, quanquam & ad Delium impetu in præsi- *chus in*
dium Romanum facto, & ad Calcidem commiserat, nec à par- *Bœotiam*
uis nec dubijs principiis bellum: tamen eandem orationem ex- *proficisci-*
orsus, qua in colloquio primo ad Chalcidem, quaque per legatos *tur.*
in concilio Achæorum vsus erat, *vt amicitiam secum institui, non*
bellum indici Romanis postularet, neminem quid ageretur, falle-
bat. decretum tamẽ sub leni verborum prætextu pro rege aduer-
sus Romanos factum est. Hac quoque gente adiuncta, Chalci-
dem egressus, præmissis inde literis, *vt Demetriadem conuenirent*
principes Ætolorum, cum quibus de summa rerum deliberaret: naui-

 bus eo

bus eo ad diem indictam concilio venit. Et Aminander accitus ad consultandum ex Athamania, & Annibal Pœnus iamdiu non adhibitus, interfuit ei concilio. Consultatū de Thessalorum gente est, quorum omnibus qui aderant, voluntas tētanda videbatur in eo modo diuersæ sententiæ erant: quod alij *extemplo agendum*, alij ex *hyeme*, quæ tunc ferme media erat, *differendum in veris principium*: & alij *legatos tantummodo mittendos*, alij *cum omnibus copijs eundum* censebant, *terrendosque metu, si cunctarentur*. Quum VII circa hanc fere consultationem disceptatio omnis verteretur, Annibal nominatim interrogatus sententiam, in vniuersi belli cogitationem regem atque eos qui aderant, tali oratione auertit: *Si ex quo traiecimus in Græciam, adhibitus essem in consilium: quum de Eubœa, de Achæis, de Bœotia agebatur, eam sententiam dixissem, quam hodie quum de Thessalis agitur, dicam. Ante omnia Philippum & Macedonas in societatem belli quacumque ratione censeo deducendos esse. nam quod ad Eubœam Bœotosque & Thessalos attinet, cui dubium est quin vt quibus nulla suæ vires sint, præsentib. adulando semper, quem metum in consilio habeant, eodem ad impetrandam veniam vtantur: simul ac Romanum exercitum in Græcia viderint, ad cōsuetum imperium se auertant? nec iis noxæ futurum sit, quod quū Romani procul abessent, vim tuam præsentis, exercitusq; tui experiri noluerint? Quanto igitur prius potiusq; est Philippum nobis coniungere, quam hos? cui si semel in causam descenderit, nihil integri futurū sit: quiq; eas vires afferat, quæ non accessio tantum ad Romanū esse bellum, sed per se ipsa nuper sustinere potuerint Romanos. Hoc ego adiuncto (absit verbo inuidia) qui dubitare de euentu possim? quū, quib. aduersus Philippum valuerint Romani, ijs nunc, fore videam vt ipsi oppugnētur Ætoli, qui Philippum (quod inter omnes constat) vicerunt, cum Philippo aduersus Romanos pugnabunt. Aminander atque Athamanum gens, quorum secundum Ætolos plurima fuit opera in eo bello, nobiscū stabunt. Philippus tum, te quiete, totā molem sustinebat belli; nunc duo maximi reges, Asiæ Europæq; viribus aduersus vnum populum, vt meā vtramq; fortunam taceā, patrum certe ætate ne vni quidem Epirotarum regi parē, quicquid tandem erit vobiscum comparatū, geretis bellum. Quæ igitur res mihi fiduciam præbet coniungi nobis Philippum posse? vna, communis vtilitas, quæ societatis maximum vinculum est. altera, auctores vos Ætoli, vester enim legatus hic Thoas inter cetera, quæ ad exciendū in Græciā Antiochum dicere est solitus, ante omnia hoc semper affirmauit: fremere Philippum, & ægrè pati, sub specie pacis leges seruitutis sibi impositas. Ille quidē feræ bestiæ vinctæ aut clausæ, & refringere claustra cupienti, regis iram verbis æquabat. cuius si talis animus est, soluamus nos eius vincula, & claustra refringamus: vt erumpere diu coercitam iram in hostes communes possit. Quod si nihil eum legatio nostra mouerit: at nos, quoniam nobis eum adiungere non possumus, ne hostibus nostris ille adiungi possit, caueamus. Seleucus filius tuus Lysimachiæ est: qui si eo*

exercitu

exercitu quem secum habet, per Thraciam proxima Macedoniæ cœperit depopulari: facile ab auxilio ferendo Romanis Philippum ad sua potissimum tuenda auertet. De Philippo meã sententiam habes. De ratione vniuersi belli quid sentirem iam ab initio non ignorasti: quod si tum auditus forem, non in Eubœa Chalcidem captam, & castellum Euripi expugnatam Romani, sed Etruriam Ligurumq; & Galliæ Cisalpinæ oram bello ardere: & qui maximus iis terror est, Annibalẽ in Italia esse audirent. Nunc quoq; accersendas censeo oẽs nauales terrestresq; copias: sequantur classem onerariæ cum cõmeatibus, nã hic sicut ad belli munera pauci sumus, sic nimis multi pro ino ia cõmeatuum. Quum omnes tuas cõtraxeris vires, diuisa classe partẽ Corcyræ in statione habebis, ne transitus Romanis liber ac tutus pateat: partem ad littus Italiæ, quod Sardiniam Africamque spectat, traiicies: ipse cum omnibus terrestribus copiis in Bullinum agrum procedes: inde Græciæ præsidebis, & speciẽ Romanis traiecturũ te præbens, &, si res popofcerit, traiecturus. Hæc suadeo, qui, vt non omnis peritissimus sim belli, cum Romanis certe bellare bonis malisque meis didici. In qua consilium dedi, in eadem nec infidelem, nec segnem operam polliceor. Dij approbent eam sententiam, quæ tibi optima visa fuerit.

VIII Hæc ferme Annibalis oratio fuit, quam laudarunt magis in præsentia, qui aderant, quam rebus ipsis exsecuti sunt. nihil enim eorum est factum, nisi quod ad classem copiasque accersendas ex Asia Polyxenidam misit. Legati Larissam ad concilium Thessalorum sunt missi, & Ætolis Aminandroque dies ad conueniendum exercitui Pheras est indictus: eodem & rex cum suis copijs confestim venit. Ibi dum opperiretur Aminandrum atque Ætolos, Philippum Megalopolitanum cum duobus millibus hominum ad legenda ossa Macedonum circa Cynoscephalas, vbi debellatum erat cum Philippo, misit: siue ab ipso quærente sibi commendationem ad Macedonum gentem & inuidiam regi, quod insepultos milites reliquisset, monitus: siue ab insita regibus vanitate, ad concilium specie amplum, re inane, animo adiecto. tumultus est in vnum ossibus, quæ passim strata erant, coaceruatis factus: qui nullam gratiam ad Macedonas, odium ingens ad Philippum mouit. Itaque qui ad id tempus fortunam esset in cõsilio habiturus, is extemplo ad M. Bæbium proprætorem misit, *Antiochum in Thessaliã impetum fecisse: si videretur ei, moueret ex hybernis, se obuiam processurum, vt quid agendum esset, consultarent.* Philippus infensus Antiocho.

XI Antiocho ad Pheras iam castra habenti, vbi coniunxerant ei se Ætoli & Aminander: legati ab Larissa venerunt, quærentes, quod ob factum *dictumve Thessalorum bello lacesseret eos*: simul orantes, *vt remoto exercitu per legatos, si quid ei videretur, secũ disceptaret.* eodẽ tempore quingentos armatos duce Hippolocho Pheras in præsidium miserunt: hi exclusi aditu, iã omnia itinera obsidentibus regijs, Scotussam se receperunt. Legatis Larissæorum rex clementer respondit: *non belli faciendi, sed tuendæ &*

 stabilien-

stabiliendæ libertatis Thessalorum causa se Thessaliam intrasse. Similia his qui cum Phæreis ageret, missus, cui nullo dato responso, Pheræi ipsi suum legatum ad regem, principem ciuitatis Pausaniã miserunt. Qui quum haud dissimilia his, vt in causa pari, quæ pro Chalcidensibus in colloquio ad Euripi fretum dicta erant, quædam etiam ferocius egisset: rex *etiam atque etiã deliberare eos iussos, ne id cõsilij caperent, cuius, dum in futurum nimis cauti & prouidi essent, extẽplo pœniteret.* dimisit. Hæc renunciata Pheras legatio quum esset, ne paulũ quidem dubitarunt, quin pro fide erga Romanos quicquid fors belli tulisset, paterentur. Itaq; & hi summa ope parabant se ad vrbem defendendam: & rex ab omni parte simul oppugnare mœnia est aggressus: vt qui satis intelligeret, (neque n. dubium erat) in euentu eius vrbis positum esse, quam primã aggressus esset: aut sperni deinde ab vniuersa gente Thessalorum, aut timeri se; omnẽ vndique terrorem obsessis iniecit. Primum impetum oppugnationis satis constanter sustinuerunt; deinde quum multi propugnantes caderent, aut vulnerarentur, labare animi cœpere. reuocati deinde castigationib. principum ad persuadẽdum in proposito, relicto exteriore circulo muri deficientib. iam copijs, in interiorem partẽ vrbis concesserunt: cui breuior orbis munitiones circũiectus erat. postremo victi malis quum timerent, ne vi captis nulla apud victorẽ venia esset, dediderunt sese. Nihil inde moratus rex, quatuor millia armatorum, dum recens terror esset, Scotussam misit. nec ibi mora deditionis est facta, cernentibus Pheræorum recens exemplum: qui quod pertinaciter primo abnuerant, malo domiti tandem fecissent. cũ ipsa vrbe Hippolochus Larissæorumque deditum est præsidium. Dimissi ab rege inuiolati omnes: quod eam rem magni momenti futuram rex ad conciliandos Larissæorum animos credebat. Intra decimum diem quam Pheras venerat, his perfectis, Cranonem profectus cum toto exercitu primo aduentu cepit, inde Cypæram & Metropolim, & ijs circumiecta castella recepit: omniaque iam regionis eius, præter Atracem & Gyrtonem, in potestate erant. Tum aggredi Larissam constituit: ratus vel terrore ceterarum expugnatarum, vel beneficio præsidij dimissi, vel exemplo tot ciuitatum dedentium sese, non vltra in pertinacia mansuros. Elephantis agi ante signa terroris causa iussis, quadrato agmine ad vrbem incessit: vt incerti fluctuarentur animi magnæ partis Larissæorum inter metum præsentem hostium, & verecundiam absentium sociorum. Per eosdem dies Aminander cum Athamanum iuuentute occupat Pellinæum: & Menippus cum trib. millibus peditum Ætolorum, & ducentis equitibus in Perræbiam profectus, Malloeam & Cyretias vi cepit, depopulatusque est agrum Tripolitanum. His raptim peractis, Larissam ad regem redeunt: cõsultanti *quidnã agendum esset de Larissa,* superuenerunt.

Ibi

Antioch' Pheras oppugnat.

Pherai dedunt sese.

Larissam aggreditur Antiochus.

Ibi in diuersum sententiæ tendebant: alijs *vim adhibendam, & nõ differ endam censentibus, quin operib. ac machinis simul vndiq; mœnia aggrederentur vrbis sita in plano, à parte cãpestri vndiq; facilis aditu*: alijs *nunc vires vrbis, nequaquam Pheris conferendæ, memorantibus, nunc hyemẽ & tempus anni nulli bellicæ rei, minime obsidioni atq; oppugnationi vrbium aptum.* Incerto regi inter spẽ metumq; legati à Pharsalo, qui ad dedendam vrbem suam forte venerant, animos auxerunt. M. Bæbius interim cum Philippo in Dasseretis congressus, Ap. Claudium ex cõmuni consilio ad præsidium Larissæ misit, qui per Macedoniam magnis itineribus in iugum montium, quod super Gonnos est, peruenit. Oppidum Gonni viginti millia ab Larissa abest, in ipsis faucibus saltus, quæ Tempe appellantur, situm. Ibi castra metatus latius quam pro copijs, & plures quam quot satis in vsum erant, ignes quũ accendisset, speciẽ quã quæsierat, hosti fecit: *omnem ibi Romanum exercitum cum rege Philippo esse.* Itaque hyemem instare apud suos causatus rex, vnum tantum moratus diem ab Larissa recessit, & Demetriadem redijt, Ætoliq; & Athamanes in suos receperũt se fines. Appius etsi, cuius rei causa missus erat, solutam cernebat obsidionem: tamen Larissam ad cõfirmandos in reliquum sociorum animos descendit: duplexq; *Antiochus ab Larissa recedit.*

XI lætitia erat, quod & hostes excesserant finib. & intra mœnia præsidium Romanum cernebant. Rex Chalcidem à Demetriade profectus, amore captus virginis Chalcidẽsis Cleoptolemi filiæ: quũ patrem, primo adlegando, deinde coram ipse rogando fatigasset, inuitum se grauioris fortunæ conditioni illigantem; tandem impetrata re, tamquam in media pace nuptias celebrat: & reliquum hyemis, oblitus quantas simul duas res suscepisset, bellum Romanum & Græciã liberandam, omissa omnium rerum cura, in conuiuijs & vinum sequentib. voluptatibus, ac deinde ex fatigatione magis quam satietate earum in somno traduxit. eadem omnes præfectos regios, qui vbiq; ad Bœotiam maxime præpositi hybernis erant, cepit luxuria. in eandem & milites effusi sunt: nec quisquã eorum aut arma induit, aut stationem aut vigilias seruauit: aut quicquam quod militaris operis aut muneris esset, fecit. Itaque principio veris quũ per Phocidem & Cheroneam, quo conuenire omnem vndiq; exercitum iusserat, venisset; facile animaduertit, nihilo seueriore disciplina milites quã ducem hybernasse. Alexandrum inde Acarnanem & Menippum Macedonum, Stratum Ætoliç copias ducere iussit. ipse Delphis sacrificio Apollini facto, Napactum processit. concilio principum Ætoliæ habito, via quæ præter Chalcidem & Lysimachiam fert ad Stratum, suis qui per Maliacum sinum veniebant, occurrit. Ibi Mnesilochus princeps Acarnanum multis emptus donis, non ipse solũ gentem regi cõciliabat, sed Clytum etiam prætorem, penes quẽ tum summa potestas erat, in suã sententiã adduxerat. Is quum Leucadios, quod *Antiochus Chalcidensem virginem ducit.* *Acarnanes deficiunt à Romanis.*

MMM 5 Acarna-

Acarnaniæ caput est, non facile ad defectioné posse cerneret im-
pelli, ꝓpter metum Romanæ classis, quæ cũ Attalo quæve circa
Cephaleniam erat, arte eos est aggressus. nam quũ in concilio di-
xisset, *tuenda mediterranea Acarnania esse, & omnibus qui arma fer-
rent, exeundum ad Medeonẽ & Tyrrheum, ne ab Antiocho aut Ætolis
occuparentur*: fuêre qui dicerent, *nihil attinere omnes tumultuose cõ-
citari: satis esse quingentorum hominum præsidium.* eam iuuentutem
nactus, trecentis Medeone, ducẽtis Tyrrhei in præsidio positis, id
agebat, vt pro obsidib. futuri venirent in potestatem regis. Per e- XII
osdem dies legati regis Medeonem venerunt. quib. auditis, quum
in concione, quidnam respondendum regi esset, consultaretur: &
alij manendum in Romana societate, alij non aspernandam ami-
citiam regis censerent: media visa est Clyti sententia, eaque acce-
pta est; vt ad regem mitterent legatos, peterentque ab eo, *vt Me-
deonios super tanta re consultare in concilio Acarnanum pateretur.* In
eam legationem Mnesilochus, & qui eius factionis erant, de in-
dustria cõiecti. clam missis qui regem admouere copias iuberét,
ipsi terebant tempus, itaq; vixdum ijs egressis legatis, Antiochus
in finibus, & mox ad portas erat, & trepidantibus qui expertes ꝓ-
ditionis fuerant, tumultuosque iuuentutem *ad arma* vocanti-
bus, ab Clyto & Mnesilocho in vrbem est inductus. & alij sua
voluntate affluentibus, metu coacti etiam qui dissentiebant, ad
regem conuenerunt. quos placida oratione territos quũ permul-
sisset ad spem vulgatę clementiæ, aliquot populi Acarnaniæ defe-
cerunt Tyrrheum à Medeone profectus est, Mnesilocho eodem

Tyrrhenses obsistunt Antiocho.

& legatis præmissis. Ceterum detecta Medeone fraus cautiores,
non timidiores Tyrrhenses fecit: dato ei haud perplexo responso,
*nullam se nouam societatem, nisi ex auctoritate Romanorum Imperato-
rum accepturos*: portisque clausis, armatos in muris disposuerunt.
Et peropportune ad confirmandos Acarnanum animos Cn. Octa-
uius missus à Quintio, quũ ꝑsidium & paucas naues ab A. Post-
humio, qui ab Atilio legato Cephaleniæ præpositus fuerat, acce-
pisset, Leucadem venit, impleuitq; spei socios: *M. Aciliũ Consulẽ
iam cum legionibus mare traiecisse. & in Thessalia castra Romana esse.*
Hunc rumorem quia similem veri tempus anni maturum iam ad
nauigandum faciebat, rex præsidio Medeone imposito, & in qui-
busdam alijs Acarnaniæ oppidis, Tyrrheo abscessit; & per Ætoliæ
ac Phocidis vrbes Chalcidem redijt. Sub idem tempus M. Bæ- XIII
bius & Philippus rex iam ante per hyemem in Dassaretis congres-
si, quum Ap. Claudium, vt obsidione Larissam eximeret, in Thes-
saliam misissent; quia id tempus rebus gerendis immaturum erat,

Philippus & Bæbius multa oppida

in hyberna regressi, principio veris coniunctis copiis in Thessa-
liam descenderunt. In Acarnania tum Antiochus erat. Aduení-
entes, Philippus Malloeam Perræbiæ, Bæbius Phacium est aggres-
sus. quo primo prope impetu capto, Phestum eadem celeritate
capit.

capit, inde Attacem cum se recepisset, Cyteritas hinc & Eritium occurrat: præsidijsq; per recepta oppida dispositis, Philippo rursus obsidenti Mallœam se coniungit. Sub aduentum Romani exercitus seu ad metum virium, seu ad spem veniæ quum dedissent sese, ad ea recipienda oppida, quæ Athamanes occupauerant, vno agmine ierunt. Erãt autem hoc: Æginium, Ericinium, Gomphi, Silana, Tricca, Meliboea, Phaloria. Inde Pellinæum, vbi Philippus Magalopolitanus cum quingentis peditib. & equitib. quadraginta in præsidio erat, & circumsidunt, & priusquam oppugnarent, mittunt ad Philippum qui moneret, ne vim vltimam experiri vellet. Quibus ille satis feroeiter respondit, *vel Romanis vel Thessalis se crediturum fuisse: in Philippi se potestatem cõmissurum non esse.* Postea quam apparuit vi agendum; quia videbatur & Limnæam eodem tempore oppugnari posse, regem ad Limnæam ire placuit: recipiunt ab Antiocho capta.

XIV Bæbius restitit ad Pellinæum oppidum. Per eos forte dies M. Acilius Consul cum decem millibus peditum, duobus millibus equitum, quindecim elephantis mari traiecto, pedestres copias Larissam ducere delectos militum tribunos iussit: ipse cum equitatu Limnæam ad Philippum venit. Aduentu Consulis deditio sine cunctatione est facta: traditumque præsidium regium, & cum ijs Athamanes. Ab Limnæa Pellinæum consul proficiscitur. Ibi primi Athamanes tradiderunt sese; deinde & Philippus Megalopolitanus, cui decedenti de præsidio, quum obuius forte fuisset Philippus rex, ad ludibrium *regem* eum consalutari iussit; ipse congressus *fratrem* haud sane decoro maiestati suæ ioco appellauit deductus inde ad Consulẽ custodiri iussus: & haud ita multo post in vinculis Romam missus. cetera multitudo Athamanum aut militum Antiochi regis, quæ in præsidijs deditorum per eos dies oppidorum fuerat, Philippo tradita regi est. fuere autem ad tria millia hominum. Consul Larissam est profectus, ibi de summa belli consultaturus. in itinere ab Pieria & Metropoli legati tradentes vrbes suas occurrerunt. Philippus Athamanum præcipue captiuis indulgenter habitis, vt per eos conciliaret gentem, nactus spem Athamaniæ potiundæ, exercitum eo duxit, præmissis in ciuitates captiuis, & illi magnam auctoritatem apud populares habuerunt, clementiam erga se regis munificentiamque commemorantes; & Aminander, cuius præsentis maiestas aliquos in fide continuisset, veritus ne traderetur Philippo iam pridem hosti, & Romanis merito tum propter defectionem infensis, cum coniuge ac liberis regno excessit, Ambraciamque se contulit. ita Athamania omnis in ius deditionemque Philippi concessit. Consul ad reficienda maxime iumenta, quæ & nauigatione & postea itineribus fatigata erant, paucos Larissæ moratus dies, velut reparato modica quiete exercitu, Cranonem est profectus. Venienti Pharsalus, Scotussa & Pheræ, quæque Athamania omnis deficit ad Philippũ.

in eis

in eis præsidia Antiochi erãt, dedũtur. ex ijs interrogatis, *qui manere secum velle nt*, mille volentes Philippo tradit: ceteros inermes Demetriadem remittit. Proernam inde recepit, & quæ circa eam castella erant. Ducere tum porro in sinum Maliacum cœpit. Appropinquante faucib. super quas siti Thaumaci sunt, deserta vrbe iuuẽtus omnis armata, syluas & itinera insedit: & in agmẽ Romanum ex superioribus locis incursauit. Consul primo mittere, qui ex propinquo colloquẽtes deterrerent eos à tali furore, postea quã perseuerare in incœpto vidit, tribuno cum duorum signorum militibus circummisso, interclusit ad vrbem iter armatis, vacuamque eam cepit. tum clamore ab tergo captę vrbis audito, refugiẽtium vndiq; ex syluis insidiatorum cędes facta est. A Thaumacis altero die Consul ad Sperchium amnem peruenit: inde Hypatæorum agros vastauit. Quum hæc agebantur, Chalcide erat Antiochus, qui iã tum cernens, nihil se ex Græcia, præter amœna Chalcide hyberna & infames nuptias petisse, *Ætolorum vana promissa incursare, & Thoantem: Annibalem vero non vt prudentem tantum virum, sed prope vatem omnium quæ tum euenirẽt, admirari.* ne tamen temere cœpta segnitia, insuper euerteret, nuncios in Ætoliam mittit, vt omni contracta iuuentute conuenirent. Iam & ipse eo decẽ millia fere peditum ex ijs qui postea venerant ex Asia, expleta, & equites quingentos duxit. Quo quum aliquãto pauciores quam vnquam antea conuenissent, & principes tantummodo cum paucis clientib. essent, atque ij dicerent *omnia sedulo ab se facta, vt quamplurimos ex ciuitatib. suis euocarent: nec auctoritate, nec gratia, nec imperio aduersus detrectantes militiam valuisse*; destitutus vndiq; & ab suis qui morabãtur in Asia, & ab socijs, qui ea in quorum spẽ vocauerant, non præstabant: intra saltum Thermopylarum sese recepit. Id iugum, sicut Apennini dorso Italia diuiditur, ita mediam Græciam dirimit. ante saltum Thermopylarum septentrionem versus Epirus, & Perræbia, & Magnesia & Thessalia est, & Phthiotæ Achæi, & sinus Maliacus intra fauces ad meridiẽ vergunt, Ætoliæ pars maior, & Acarnania, & cum Locride Phocis, & Bœotia, adiunctaq; insula Eubœa, & excurrente in altũ, velut promõtorio, Attica terra sita ab tergo & Pelopõnesus. Hoc iugum ab Leucade & mari ad occidentem verso per Ætoliam ad alterum mare orienti obiectum tendens, ea aspreta rupesq; interiectas habet, vt non modo exercitus, sed ne expediti quidẽ facile vllos ad transitum calles inueniant extremos ad orientem mõtes Oetam vocant. quorum quod altissimum est, Callidromõ appellatur: in cuius valle ad Maliacũ sinum vergente iter est nõ latius quam sexaginta passus. hęc vna militaris via est, qua traduci exercitus, si non prohibeantur, possint. ideo Pilæ, & ab alijs, quia calidæ aquæ in ipsis faucib. sunt, Thermopylæ locus appellatur; nobilis Lacedæmoniorũ aduersus Persas morte magis memorabili, quam

Thaumaci capiuntur.

Thermopylarum saltus.

XVI quàm pugna. Haudquaquam pari tum animo Antiochus intra portas loci eius castris positis, munitionib. insuper saltum impediebat, & quum duplici vallo fossaq; & muro etiã qua res postulabat, ex multa copia passim iacentium lapidum permunisset omnia; satis fidens numquam ea vim Romanum exercitum facturum, Ætolos ex IV. millibus (tot n. conuenerant) partim ad Heracleam præsidio obtinendam, quæ ante ipsas fauces posita est, partim Hypatam mittit: & Heracleam haud dubius consulẽ oppugnaturum. & iam multis nunciantibus circa Hypatam omnia euastari. Consul depopulatus Hypatensem primo, deinde Heracleensem agrum, inutili vtrobiq; auxilio Ætolorum, in ipsis faucibus propè fontes calidarũ aquarum aduersus regem castra posuit. Ætolorum vtraq; manus Heracleam sese incluserunt. Antiochum, cui priusquam hostem cerneret, satis omnia permunita & præsidijs obsepta videbantur. timor deinde incessit, ne quos per imminentia iuga calles inueniret ad transitum Romanus. nam & Lacedæmonios quondã ita à Persis circumitos fama erat; & nuper Philippum ab ijsdem Romanis. itaque nuncium Heracleam ad Ætolos mittit, *vt hanc saltẽ sibi operam eo bello præstarẽt, vt vertices circa montium occuparent, obsiderentq; ne qua transire Romanus posset.* Hoc nuncio audito, dissensio inter Ætolos orta est. pars imperio parendum regis atq; eundum censebant: pars subsistendum Heracleæ ad vtramq; fortunam, vt siue victus à consule rex esset, in expedito haberent integras copias ad opẽ propinquis ferendam ciuitatib. suis: siue vinceret: vt dissipatos in fugam Romanos persequerentur. Vtraque pars non mansit modo in sententia sua, sed etiã executa est consilium: duo millia Heracleæ substiterunt: duo trifariam diuisa, Callidromum & Rhoduntiam, & Tichiunta (hæc nomina cacuminibus sunt) occupauere. Consul posteaquam insessa superiora loca ab Ætolis vidit, M. Porcium Catonẽ & L. Valerium Flaccũ consulares legatos cũ binis millibus delectorum peditum ad castella Ætolorum, Flaccũ in Rhoduntiam & Tichiunta, Catonem in Callidromum mittit. ipse priusquam ad hostem copias admoueret, vocatos in concionem milites, paucis est allocutus: *Plerosq; omnium ordinum milites inter vos esse video, qui in hac eadem prouincia T. Quintij ductu auspicioq; militaueritis. Macedonico bello inexsuperabilis magis saltus ad amnem Aoum fuit, quàm hic. quippe porta sunt hæ; & vnus inter duo maria clausis omnibus, velut naturalis trãsitus est. munitiones & locis opportunioribus tunc fuerunt, & validiores imposita. exercitus hostium ille & numero maior, & militũ genere aliquanto melior: quippe illic Macedones Thracesq; & Illyrij erãt. ferocissimæ omnes gentes. hic Syri & Asiatici Græci sunt, leuissima genera hominũ, & seruituti nata. rex ille bellicosissimus, exercitatus iam inde ab iuuenta finitimis Thracum atq; Illyriorum, & circa omnium accolarũ bellis. hic vt aliam omnem vitam omittam,*

XVII

Acilius consul aduersus Antiochum castra locat.

Consulis ad milites oratio.

omittam, is est, qui quum ad inferendum populo Romano bellũ ex Asia in Europam transisset, nihil memorabilius toto tempore hybernorũ gesserit, quàm quod amoris causa ex domo priuata & obscuri etiam inter populares generis uxorẽ duxit: & nouus maritus velut saginatus nuptialibus cœnis, ad pugnam processit. Summa virium speiq; eius in Ætolis fuit, gẽte vanissima, & ingratissima,?t vos prius experti estis, nũc Antiochus experitur nã nec conuenerunt frequentes, nec cõtineri in castris potuerunt, & in seditione ipsi inter se sunt: & quum Hypatam tuendã Heracleamq; depoposcissent, neutrã tutati, pars refugerunt in iuga montium, pars Heraclea incluserunt sese. Rex ipse confessus nusquã æquo cãpo non modo congredi se ad pugnam audere, sed ne castra quidẽ in aperto ponere, relicta omni ante se regione ea quam se nobis ac Philippo ademisse gloriabatur, condidit se intra rupes: ne ante fauces quidẽ saltus, vt quondam Lacedæmonios fama est, sed intra penitus retractis castris. quod quantum interest ad timorẽ ostendendum, an muris alicuius vrbis obsidendum sese incluserit? Sed neq; Antiochum tue' untur angustiæ: nec Ætolos vertices illi, quos ceperunt. satis undiq; prouisum atq; præcautũ est, ne quid aduersus vos in pugna præter hostes esset. Illud proponere animo vestro debetis, non vos pro Græciæ libertate tantum dimicare (quãquã is quoq; egregius titulus esset, liberatã à Philippo ante, nunc ab Ætolis & ab Antiocho liberare) neq; ea tantũ in premium vestrũ cessura, quæ nũc in regijs castris sunt: sed illum quoq; omnem apparatũ, qui indies ab Ephesio exspectatur, prædæ futurum: Asiam deinde, Syriamq; & omnia vsq; ad ortus solis ditissima regna imperio Romanæ aperturis. Quid deinde aberit, quin ab Gadib. ad mare rubrũ Oceano fines terminemus qui orbẽ terrarũ amplexus finit? & omne humanum genus secũdũ Deos nomen Romanũ veneretur? In hæc tanta præmia dignos parate animos, vt crastino die bene iuuantibus Dijs acie decernamus.

Consul aciem instruit.

Ab hac cõcione dimissi milites, priusquam corpora curarent, arma telaq; parant. Luce prima signo pugnæ proposito, instruit aciem consul arcta fronte, ad naturam & angustias loci. Rex posteaquam signa hostium conspexit, & ipse copias eduxit. Leuis armaturæ partem ante vallum in primo locauit: tum Macedonum robur, quos Sarissophoros appellabant, velut firmamẽtum circa ipsas munitiones constituit. his ab sinistro cornu iaculatorum sagittariorumq; & funditorum manum sub ipsis radicibus posuit, vt ex altiore loco nuda latera hostium incesserent. ab dextro Macedonibus ad ipsum munimentorum finem, qua loca vsq; ad mare inuia palustri limo & voraginibus claudunt, elephantos cum assueto præsidio posuit: post eos equites: tũ modico interuallo relicto, cæteras copias in secũda acie Macedones pro vallo locati, primo facile sustinebant Romanos, tentantes ab omni parte aditus: multum adiuuantib. qui ex loco superiore fundis, velut nimbum, glãdes & sagittas simul & iacula ingerebant. deinde, vt maior nec iã tolerãda vis hostium inferebat se, pulsi loco intra munimẽta suos

ductis

ductis ordinibus conceſſerunt. inde ex vallo propè alterũ vallũ, haſtis præ ſe obiectis, fecerunt & ita modica altitudo valli erat, vt & locum ſuperiorẽ ad pugnandum ſuis præberet, & propter lõgitudinem haſtarum ſubiectum haberet hoſtem. Multi temerè ſubeuntes vallum trãsfixi ſunt: & aut incœpto irrito receſſiſſent, aut plures cecidiſſent, ni M. Porcius ab iugo Callidromi, deiectis inde Ætolis, & magna ex parte cæſis, (incautos enim & pleroſq; ſopitos oppreſſerat) ſuperimminentem caſtris collẽ apparuiſſet. Flacco non eadem fortuna ad Tichiunta & Rhoduntiam, nequi-
12 quam ſubire ad ea caſtella conato, fuerat. Macedones, quiq; alij in caſtris regijs erant, primo, dum procul nihil aliud quàm turba & agmen apparebat; Ætolos credere viſa procul pugna ſubſidio venire. cæterũ vt primum ſignaq; & arma ex propinquo cognita errorem aperuerunt, tantus repètè pauor omnes cepit, vt abiectis armis fugerent. Et munimenta ſequẽtes impedierunt, & anguſtię vallis, per quam ſequendi erant: & maxime omnium, quod elephanti nouiſſimi agminis erant, quos pedes ægrè pręterire, eques nullo poterat modo, timentibus equis, tumultumq; inter ſe maiorem quàm in prœlio edentibus. aliquantum temporis & direptio caſtrorum tenuit. Scarphiam tamẽ eo die perſecuti ſunt hoſtem. Multis in ipſo itinere cæſis captiſque, non equis viriſque tantum, ſed etiam elephantis, quos capere non potuerant, interfectis, in caſtra reuerterunt: quæ tẽtata eo die inter ipſum pugnæ tempus ab Ætolis Heracleam obtinentibus, præſidio, ſine vllo haud parum audacis incœpti effectu fuerant. Conſul noctis inſequentis tertia vigilia pręmiſſo equitatu ad perſequendũ hoſtem, ſigna legionum prima luce mouit. Aliquantum viæ præceperat rex; vt qui non ante quam Elatiæ ab effuſo conſtiterit curſu: vbi primum reliquijs pugnæq; & fugæ collectis, cum perexigua manu ſemiermium militum Chalcidem ſe recipit. Romanus equitatus ipſum quidem regem Elatiæ aſſecutus non eſt, ſed magnam partem agminis aut laſſitudine ſubſiſtentis, aut errore, vt qui ſine ducibus per ignota itinera fugerent: diſſipatos oppreſſerunt. nec pręter quingẽtos, qui circa regem fuerunt, ex toto exercitu quiſquam effugit: etiam ex x. millibus militũ, quos Polybio auctore traieciſſe ſecum regem in Græciam ſcripſimus, exiguus numerus. (quid ſi Antiati Valerio credamus, lx. millia militum fuiſſe in regio exercitu ſcribenti? xl. inde millia cecidiſſe? ſupra quinque millia capta cum ſignis militaribus ccxxx?) Romanorum cl. interfecti ſunt. Conſule per Phocidem & Bœotiam exercitum ducente, conſcię defectionis ciuitates cum velamentis ante portas ſtabant, metu ne hoſtiliter diriperentur: cæterum per omnes dies haud ſecus q̃ in pacato agro ſine violatione vllius rei agmine proceſſit, donec in agrum Coronenſem ventum eſt. ibi ſtatua regis Antiochi poſita in templo Mineruæ Itoneæ iram accendit: permiſ-

Antiochi exercitus funditur.

Bœotiorũ ciuitates ad Romanos deficiunt.

permissumq; militi est, vt circumiectum templo agrum popularetur. deinde cogitatio animum subiit, *quum cōmuni decreto Bœotiorum posita esset statua, indignum esse in vnū Coronensem agrū sæuire*, reuocato extemplo milite, finis populandi factus: castigati tantū verbis Bœoti, ob ingratum in tantis tamq; recentib. beneficijs animū erga Romanos. Inter ipsum pugnæ tēpus decē naues regiæ cū præfecto Isidoro ad Thronium in sinu Maliaco stabant. eo grauis vulnerib. Alexander Acarnan nuncius aduersæ pugnæ quū perfugisset, trepidæ inde recenti terrore naues Cenæum Eubœæ petierunt. ibi mortuus sepultusq; Alexander. Tres, quæ ex Asia profectæ eundem portum tenuerant naues, audita exercitus clade, Ephesum redierūt. Isidorus ab Cenæo Demetriadē, si forte eo deferret fuga regem, traiecit. Per eosdem dies A. Atilius præfectus Romanæ classis magnos regios commeatus iam fretum, quod ad Andrum insulam est, præteruectos accepit. alias mersit, alias cepit naues. quæ nouissimæ agminis erant, cursum in Asiam verterunt. Atilius Piræeum, vnde profectus erat, cū agmine priuarum nauium reuectus, magnam vim frumenti & Atheniensibus, & alijs eiusdem regionis socijs diuisit. Antiochus sub aduentum consulis à Chalcide profectus, Tenum primo tenuit. inde III Ephesum transmisit. Consuli Chalcidē venienti portæ patuerūt, quū appropinquante eo Aristoteels pfectus regis vrbe excessisset, & cæteræ vrbes in Eubœa sine certamine traditę, paucosq; p dies omnibus perpacatis, sine vllius noxa vrbis, exercitus Thermopylas reductus, multo modestia post victoriam, quam ipsa victoria laudabilior. Inde Consul M. Catonem, per quem quæ gesta essent, senatus populusq; Romanus haud dubio auctore sciret, Romā misit. Is à Creusa (Thespiensium emporium est, in intimo sinu Corinthiaco retractum) Patras Achaiæ petit. à Patris Corcyram vsq; Ætoliæ atq; Acarnaniæ littora legit: atq; ita ad Hydruntum Italiæ trajecit. quinto die inde pedestri itinere Romam ingenti cursu peruenit, ante lucem ingressus vrbem, à porta ad prætorem M. Iunium iter intendit. Is prima luce senatum vocauit, quo L. Cornelius Scipio aliquot diebus ante consulē dimissus, quum adueniens audisset prægressum Catonem in senatu esse, superuenit exponenti quæ gesta essent. Duo inde legati iussu senat' in concionem sunt producti: atq; ibi eadem, quæ in senatu de rebus in Ætolia gestis exposuerunt. Supplicatio in triduum decreta est: & vt xl. hostijs maiorib. prætor, quibus Dijs ei videretur, sacrificaret. Per eosdem dies & M. Fuluius Nobilior, qui biennio ante prætor in vlteriorem Hispaniam erat profectus, ouans vrbem est ingressus: * Argenti bigati præ se tulit cxxx millia: & extra numeratum * xii millia pondo argenti: auri pondo cxxvi Acilius consul ab Thermopylis Heracleam ad Ætolos præmisit 12 *vt tunc saltem experti regiam vanitatem resipiscerent. traditaque* II

Heraclea

Antiochus Ephesum perfugit.

* *Si tot bigatos denaros intelligas, efficient coron.* 13000.

* *Coron.* 120000.

* *Cor* 14224.

Heraclea, cogitarent de petenda ab senatu, seu furoris sui, seu erroris venia. & cæteras Græciæ ciuitates defecisse eo bello ab optimè de se meritis Romanis. sed quia post fugã regis, cuius fiducia ab officio decessissent, nõ addidissent pertinaciam culpæ, in fidem receptas esse. Ætolos quoq; quãquã non secuti sint regẽ, sed accersierint: & duces belli. nõ socij fuerint: si pœnitere possint, posse & incolumes esse. Ad ea quum pacati nihil responderetur, appareretq; armis rem gerendam: & rege superato bellum Ætolicum integrũ restare, castra ab Thermopylis ad Heracleam mouit: eoq; ipso die, vt sitũ nosceret vrbis, ab omni parte equo mœnia est circumuectus. Sita est Heraclea in radicib. Oetę montis: ipsa in campo, arcem imminentem loco alto, & vndique præcipiti habet. Contemplatus omnia quæ noscenda erant, quatuor simul locis aggredi vrbẽ constituit. à flumine Asopo, qua & gymnasium est, L. Valerium operibus atq; oppugnationi præposuit: arcem extra muros, quæ frequentius propè quã vrbs habitabatur. T. Sempronio Longo oppugnandã dedit: à sinu Maliaco, quæ aditum haud facilem pars habebat, M. Bæbium: ab altero amniculo, quã Melana vocant aduersus Dianæ templum, Appium Claudium opposuit. Horum magno certamine intra paucos dies turres arietesq; & alius omnis apparatus oppugnandarum vrbium perficitur. & cum ager Heracliensis palustet omnis, frequensq; proceris arborib. benigne ad omne genus operum materiam suppeditabat: tũ quia refugerant intra mœnia Ætoli, desertaq; in vestibulo vrbis erant tecta, in varios vsus nõ tigna modo & tabulas, sed laterem quoq; & cæmenta & saxa variæ magnitu- *Heracleã oppugnat consul.*

XXIII dinis præbebant. Et Romani quidem operibus magis quã armis vrbem oppugnabant: Ætoli contra armis se tuebantur. nã quum ariete quaterentur muri, non laqueis, vt solet, exceptos declinabant ictus. sed armati frequentes quidẽ ignes etiam, quos aggeribus inijecerent, ferebant. fornices quoqi in muro erant apti ad excurrendum: & ipsi, quum pro dirutis reficerent muros, crebriores eos, vt plurib. erumperetur in hostem locis, faciebãt. Hoc primis diebus, dum integræ vires erant, & frequẽtes & vim impigre fecerunt: indies deinde pauciores, & segnius. etenim quũ multis vrgerentur rebus, nulla eos res æquè ac vigiliæ conficiebãt: Romanis in magna copia militum succedentib. alijs in stationem aliorum, Ætolos propter paucitatem eosdem dies noctesque assiduo labore vrgẽre, per quatuor & viginti dies. ita vt nullũ tempus vacuũ dimicatione esset, aduersus quatuor è partib. simul oppugnantẽ hostem nocturnus diurno continuatus labor est. Cum fatigatos iam Ætolos sciret Cos. & ex ratione temporis, & quod ita transfugæ affirmabant, tale consilium inijt; media nocte receptui signũ dedit, & ab oppugnatione simul omnes milites deductos vsq; ad tertiam diei horã quietos in castris tenuit: inde cœpta oppugnatio ad mediam rursus noctẽ perducta est, intermissa

NNN deinde

deinde vsq; ad tertiam diei horam. Fatigationem rati causam es-
se. Ætoli non cōtinuandæ oppugnationis, quæ & ipsos affecerat:
vbi Romanis datum receptui signum esset, velut ipsi quoq; hoc
reuocati, pro se quisq; ex stationib. decedebant: nec ante tertiam
diei horam armati in muris apparebant. Consul quum nocte me- xx
dia intermisisset oppugnationem, quartā vigilia rursus ab tribus iv
partibus summa vi aggressus: ab vna T. Sempronium tenere in-
tentos milites signumq; exspectare iussit: ad ea nocturno tumul-
tu, vnde clamor exaudiretur, haud dubiè ratus hostes concursu-
ros. Ætoli pars sopiti affecta labore ac vigilijs corpora ex somno
moliebantur: pars vigilantes adhuc ad strepitum pugnantium in
tenebris currunt. Hostes partim per ruinas iacētis muri transcē-
dere conantur: partim scalis ascensus tentant, aduersus quos vn-
diq; ad opem ferendam cōcurrunt Ætoli. Pars vna, in qua ædifi-
cia extra vrbem erant, neq; defenditur, neq; oppugnatur: sed qui
oppugnarent, intenti signum exspectabant, defensor nemo ade-
rat. Iam dilucescebat, quū signum consul dedit: & sine vllo certa-
mine partim per semiruta, partim scalis integros muros transcē-
dere. Simul clamor index capti oppidi exauditus, vndiq; Ætoli
desertis stationib. in arcem fugiunt. Oppidum victores permissu
consulis diripiunt: non tam ab ira, nec ab odio, quam vt miles co-
ercitus in tot receptis ex potestate hostium vrbibus aliquo tan-
dem loco fructū victoriæ sentiret. Reuocatos inde à medio fer- xxv
me die milites quū in duas diuisisset partes: vnam radicib. mon-
tium circumduci ad rupē iussit: quæ fastigio altitudinis par, me-
dia valle velut abrupta ab arce erat: sed adeo propè geminata ca-
cumina eorū montiū sunt, vt ex vertice altero coniici tela in arcē
possent, cum dimidia militum parte consul ab vrbe ascensurus in
arcem, signum ab ijs qui ab tergo in rupem euasuri erant, exspe-
ctabat. Non tulere qui in arce erant Ætoli primū eorum qui rupē
ceperant clamorem, deinde impetum ab vrbe Romanorū, & fra-
ctis iam animis, & nulla ibi præparata re ad obsidionē diutius to-
lerādam: vtpote cōgregatis fœminis puerisq;, & imbelli alia tur-
ba in arcem, quæ vix capere, nedū tueri multitudinē tantam pos-
set. itaq; ad primum impetum abiectis armis dediderūt sese. Tra-
ditus inter cæteros principes Aetolorum & Damocritus est: qui
principio belli decretum Ætolorū, quo accersendū Antiochum
censuerant, T. Quintio poscenti responderat: *In Italia daturum,
quū castra ibi Ætoli posuissent.* ob eam ferociā maius victorib. gau-
dium traditum fuit. Eodem tempore quo Romani Heracleam,
Philippus Lamiam ex cōposito oppugnabat, circa Thermopylas
cum consule redeunte ex Bœotia, vt victoriam ipsi populoq; Ro-
mano gratularetur. excusaretq; *quod morbo impeditus bello nō inter-
fuisset*, congressus. inde diuersi ad duas simul oppugnandas vrbes
profecti. intersunt septem millia ferme passuum. & quia Lamia,
quum

Heraclea à consule expugnata.

Lamiam Philippus oppugnat.

quum posita est in tumulo, tum regionem ea maximè despectat oppidum, qua breue interuallum videtur, & omnia in conspectu sunt: quũ enixè velut proposito certamine Romani Macedonesque diem ac noctẽ, aut in operib. aut in prœliis essent, hoc maior difficultas Macedonibus erat, quod Romani aggere & vineis & omnibus supra terram operibus, subtus Macedones cuniculis oppugnabant: & in asperis locis silex sæpe impenetrabilis ferro occurrebat, & quũ parum procederet incœptũ, per colloquia principum oppidanos tentabat rex, vt vrbem dederent: haud dubius, quin si prius Heraclea capta foret, Romanis se potius quã sibi dedituri essent: suamq; gratiam consul in obsidione liberanda facturus esset. nec eum opinio est frustrata: confestim n. ab Heraclea capta nuntius venit, *vt oppugnatione abstineret. æquius esse, Romanos milites, qui acie dimicassent cum Ætolis, præmia victoriæ habere.* Ita recessũ ab Lamia est, & propinquæ clade vrbis ipsi, ne quid

XXVI simile paterentur, effugerunt. Paucis priusquam Heraclea caperetur dieb⁹, Ætoli concilio Hypatam coacto, legatos ad Antiochũ miserunt: inter quos & Thoas idem, qui & antea, missus est. mandata erant, vt ab rege peterent primum, *vt ipse coactis rursus terrestribus naualibusq; copiis, in Græciam traiiceret: deinde, si qua ipsũ teneret res, vt pecuniam & auxilia mitteret. id quũ ad dignitatem eius fidemq; pertinere, nõ prodi socios. tum etiam ad incolumitatem regni, nõ sinere Romanos omni cura vacuos, quũ Ætolorum gentem sustulissent, omnibus copiis in Asiam traiicere.* Vera erant, quæ dicebantur: eo magis regẽ mouerunt. itaque in præsentia pecuniam quæ ad vsus belli necessaria erat, legatis dedit: auxilia terrestria naualiaq; affirmauit missurum. Thoantem vnum ex legatis retinuit, & ipsum haud inuitum morantem, vt exactor præsens promissorum adesset. Cæterum Heraclea capta fregit tandem animos Ætolorum: & post paucos dies quam ad bellum renouandum, accipiendumque regem in Asiam miserant legatos: abiectis belli conciliis, pa-

Ætoli legati ad Antiochum.

XXVII tis petendæ oratores, ad consulem miserunt. Quos dicere exorsos consul interfatus, quum alia sibi præuertenda esse dixit: redire Hypatam eos datis dierum decẽ induciis, & L. Valerio Flacco cũ iis misso: iussit, ei quæ secum acturi fuissent, exponere: & si qua vellent alia. Hypatam vt est ventum, principes Ætolorum apud Flaccum concilium habuerũt, consultantes, *quonã agendum modo apud consulem foret.* Parantibus iis antiqua iura fœderum ordiri, meritaq; in populum Romanum, *absistere iis Flaccus iussit, quæ ipsi violassent: confessionẽ iis culpæ magis profuturam, & totam in preces orationẽ versam. nec in causa ipsorum, sed in populi Romani clementia spem salutis positã esse & se suppliciter agẽtib. iis adfuturum, & apud consulem & Romæ in senatu eo quoq; n. mittendos fore legatos.* Hæc vna via omnib. ad salutem visa est, *vt in fidem se permitterent Romanorum. ita n. & illis violandi supplices verecundiã se imposituros: & ipsos*

Ætoli pacem à cõsule petunt.

Consulis & Phaneæ altercatio.

nihilominus sua potestatis fore, si quid melius fortuna ostendisset. Po-
steaquam ad consulem ventum est, Phaneas legationis princeps XXVIII
longã orationem, & variè ad mitigandam iram victoris compo-
sitam, ita ad extremum finiuit, vt diceret, *Ætolos se suaq; omnia fi-
dei populi Romani permittere.* Id consul vbi audiuit: *Etiam atq; etiã
videte*, inquit, *Ætoli, vt ita permittatis.* Tum decretum Phaneas,
in quo id disertè scriptum erat, ostendit. *Quando ergo*, inquit, *ita
permittitis, postulo vt mihi Dicaarchum ciuem vestrum, & Menetam
Epirotam*, (Naupactum is cum præsidio ingressus ad defectionem
compulerat) *& Aminãdrum cum principibus Athamanum, quorum
consilio ab nobis defecistis, sine mora dedatis.* Propè dicentem interfa-
tus Romanum Phaneas: *Non in seruitutem*, inquit, *sed in fidem tuã
nos tradimus: & certum habeo te imprudentia labi: qui nobis imperes,
quæ moris Græcorum nõ sint.* Adhæc Consul: *Nec hercule*, inquit, *ma-
gnopere nũc curo, quod Ætoli satis ex more Græcorum factũ esse censeãt.
dum ego more Romano imperiũ id habeam in deditos: modo decreto suo,
antè armis victos, itaq; ni propè sit quod impero, vinciri vos iam iubeo:*
afferriq; catenas, & circumsistere lictores iussit. Tum fracta Pha-
neæ ferocia, Ætolisq; aliis est: & tandem cuius cõditionis essent,
sensere & se quidem Phaneas, & qui adsint Ætolorum, *scire faci-
enda esse quæ imperentur*, dixit: *sed ad decernenda ea concilio Ætolorum
opus esse ad id petere, vt decem dierum inducias daret.* Petente Flacco

Ætoli de summa rerum consultãt.

pro Ætolis, induciæ datæ: & Hypatam reditum est. Vbi quum in
concilio delectorum, quos Apocletos vocant, Phaneas & quæ
imperarẽtur, & quæ ipsis propè accidissẽt, exposuisset: ingemue-
runt quidem principes conditioni suæ, parendum tamen victori
censebant, & ex omnibus oppidis conuocandos Aetolos ad con-
cilium. Pòsteaquam vero omnis coacta multitudo eadem illa XXIX
audiuit, adeo sæuitia imperij atque indignitate exasperati animi
sunt, vt si in pace fuissent, illo impetu iræ concitati potuerint ad
bellum. Ad iram accedebat & difficultas eorum quæ imperaren-
tur: *quonam enim modo vtique regem Aminandrum se tradere posse?*
& spes fortè oblata, quod Nicander eo ipso tempore ab rege An-
tiocho veniens, impleuit exspectatione vana multitudinem: ter-
ra mariq; ingens parari bellum. Is duodecimo die quam conscen-
derat nauem, in Ætoliam perfecta legatione rediens Phalaram in
sinu Maliacò tenuit. inde Lamiam pecuniam quam deuexisset,
ipse cum expeditis vespera prima inter Macedonum Romanaq;
castra medio agro, dum Hypatam notis callibus petit, in stationẽ
incidit Macedonum: deductusque ad regem est, nondum conui-
uio dimisso. Quod vbi nuntiatum est, velut hospitis non hostis
aduentu motus Philippus, *accumbere eum epularíq; iussit*: atque
inde dimissis alijs solum retentum, *ipsum quidem de se temere quic-
quam vetuit. Ætolorum praua consilia, atq; in ipsorũ caput semper re-
cidẽtia accusauit qui primum Romanos, deinde Antiochum in Græciã
adduxis-*

adduxissent. sed præteritorum, quæ magis reprehendi quam corrigi possint, oblitū se, nō facturum, vt insultet aduersis reb. eorum. Ætolos quoq; finire tandem aduersus se odia debere: & Nicandrū priuatim eius diei, quo seruatus à se foret, meminisse. Ita datis qui in tutū eum prosequerentur, Hypatam Nicander consultantibus de pace Romana superuenit. M. Acilius vendita aut concessa militi circa Heracleā præda, posteaq̄ nec Hypatæ pacata esse consilia, & Naupactum concurrisse Ætolos, vt inde totum impetū belli sustinerēt, audiuit: præmisso Ap Claudio cum quatuor millib. militū ad occupanda iuga, qua difficiles transitus montium erant, ipse Oetam ascendit: Herculiq; sacrificium fecit in eo loco, quē Pyrā, quod ibi mortale corpus eius Dei sit crematum, appellant. inde toto exercitu profectus, reliquum iter satis expedito agmine fecit. Vt ad Coracem est vētum (mons est altissimus inter Callipolin & Naupactum) ibi & iumenta multa ex agmine præcipitata cum ipsis oneribus sunt, & homines vexati. & facile apparebat, quam cum inerti hoste res esset, qui tam impeditum saltum nullo præsidio, vt clauderet transitum, insedisset. Tum quoq; vexato exercitu, ad Naupactum descendit: & vno castello aduersus arcem posito, ceteras partes vrbis, diuisis copiis pro situ mœniū, circumsedit. nec minus operis laborisq; ea oppugnatio, quā Heracleæ habuit.

Consul Naupactum obsidet.

XXXI Eodē tempore & Messene in Peloponneso ab Achæis, quod cōcilii eorum recusaret esse, oppugnari cœpta est. Etenim duę ciuitates Messene & Elis extra concilium Achaicum erāt, cum Ætolis sentiebant. Elei tamen post fugatum ex Grçcia Antiochum legatis Achæorum lenius responderant; *dimisso præsidio regio cogitaturos se, quid sibi faciendum esset.* Messenij sine responso dimissis legatis mouerant bellum: trepidiq; rerum suarum, quum iam ager effuso exercitu passim vreretur, castraq; propè vrbem poni viderent: legatos Chalcidem ad T. Quintium auctorem libertatis miserunt, qui nuntiarent, *Messenios Romanis nō Achæis, & aperire portas, & dedere vrbem paratos esse.* Auditis legatis extemplo profectus Quintius, Megalopolim ad Diophanē Prætorē Achæorum misit, qui extemplo reducere eum à Messene exercitum, & venire ad se iuberet. Dicto paruit Diophanes: & soluta obsidione expeditus ipse prægressus agmen, circa Andaniam, paruū oppidum inter Megalopolim Messenenque positum, Quintio occurrit, & quum causas oppugnationis exponeret, castigatum leniter, *quod tantā rē sine auctoritate sua conatus esset, dimittere exercitum iussit, nec pacem omnium bono partam turbare*: Messenijs imperauit, *vt exules reducerent, & Achæorum concilii essent, si qua haberent, de quibus aut recusare, aut in posterū cauere sibi vellent, Corinthum ad se venirent.* Diophanem concilium Achęorum extemplo sibi præbere iussit. Ibi de Zacyntho intercepta per fraudem insula questus postulauit, *vt restitueretur Romanis.* Philippi Macedonum regis Zacynthus

Messenii dedunt se Romanis.

thus fuerat: eam mercedem Aminandro dederat, vt per Athamaniam ducere exercitum in superiorē partem Ætoliæ liceret: qua expeditione fractis animis, Ætolos cōpulit ad petēdam pacem. Aminander Philippum Megalopolitanum insulæ pręfecit: postea per bellū, quo se Antiocho aduersus Romanos cōiunxit. Philippo ad munia bello reuocato, Hieroclem Agrigentinū successorem misit. Is post fugam ab Thermopylis Antiochi, Aminandrūque Philippo Athamania pulsum, missis vltro ad Diophanē prætorem Achæorum nuntiis, pecuniam pactus, insulam Achæis tradidit. Id præmium belli suum esse, æquū censebant Romani; non enim M. Acilium Cos legionesq; Romanas Diophani & Achæis ad Thermopylas pugnasse. Diophanes aduersus hæc pugnare interdum sese, gentemq;: interdum de iure facti disserere. Quidam Achæorum & initio eam se rem aspernatos testabantur, & tunc pertinaciam increpitabant prætoris: auctoribusque iis decretum est, *vt T. Quintio ea res permitteretur*. Erat Quintius sicut aduersātibus asper: ita, si cederes, idem placabilis. Omissa igitur contentione vocis vultusq;: *Si vtilem*, inquit, *possessionem eius insulæ censerem Achæis esse, auctor essem senatui populoq; Romano, vt eā vos habere sinerent, cæterum sicut testudinem, vbi collecta in suum tegimen est, tutā ad omnes ictus video esse: vbi exerit partes aliquas, quodcunq; nudauit, obnoxium atq; infirmū habere: haud dissimiliter, vos Achæi clausos vndiq; mari, quæ intra Peloponnesū sint terminos, ea & iungere vobis & tuncta tueri facile: simul auiditate plura amplectendi hinc excedatis: nuda vobis omnia, quæ extra sint, & exposita ad omnes ictus esse.* Assentiente omni consilio, nec Diophane vltra tendere auso, Zacynthus Romanis traditur. Per idē tempus Philippus rex proficiscentē Cos. ad Naupactum percunctatus, *si se interim quæ defecissent ab societate Romana vrbes, recipere velle*t, permittente eo, ad Demetriadem copias admouit, haud ignarus, quāta ibi tum perturbatio esset. Destituti enim ab omni spe: cū desertos se ab Antiocho, spem nullam in Ætolis esse, cernerent: dies noctesque aut Philippi hostis aduētum, aut infestiorem etiam, quo iustius irati erant, Romanorum exspectabant. Turba erat ibi incōdita regiorum: qui primo pauci in pręsidio relicti, postea plures, pletiq; inermes ex prœlio aduerso fuga delati, nec virium, nec animi satis ad obsidionē tolerandam habebāt. itaq; præmissis à Philippo, qui spem impetrabilis veniæ ostendebant: responderunt, *patere portas regi*. Ad primum eius ingressum principum quidam vrbe excesserunt: Eurilochus mortē sibi consciuit. Antiochi milites (sic enim pacti erant) per Macedoniam Thraciamque, prosequentib. Macedonibus, ne quis eos violaret, Lysimachiam deducti sunt. Erant & paucæ naues Demetriade: quib. præerat Isidorus, eæ quoq; cum præfecto suo dimissæ sunt. Inde Dolopiam & Aperantiam & Perrhæbiæ quasdam ciuitates recepit. Dum hæc à Philippo geruntur, XIV
T. Quin-

Demetriadem recepit Philippus.

XII
XIII

T. Quintius recepta Zacyntho ab Achaico cōsilio, Naupactum traiecit: quæ iā per duos menses (sed prope excidium erat) oppugnabatur, & si capta vi foret, omne ibi nomen Ætolorū ad internecionem videbatur venturum. Ceterum quamquā merito irat' erat Ætolis, quod solos obtrectasse gloriæ suæ, cū liberaret Græciam, meminerat, & nihil auctoritate sua motos esse, quū quæ tū maxime acciderant, casura præmonēs, a furioso incœpto eos deterreret: tamen, sui maxime operis esse credens, *nullā gentem liberata à se Gracia funditus euerti*, obambulare muris, vt facile nosceretur ab Ætolis cœpit. Cōfestim à primis stationib. cognitus est, vulgatumq; per omnes ordines, *Quintium esse*. itaq; concursu facto vndiq; in muros. manus pro se quisq; tendentes, consonante clamore nominatim *Quintium orare, vt opē ferret ac seruaret*. Et tū quidē, quamquā moueretur his vocib. manu tamen abnuit, quidquam opis in se esse. Ceterum posteaquam ad Consulem venit: *Vtrum fallit, inquit, te M. Acili, quid agatur? an cum satis prouideas, nihil id magnopere ad summā Republica pertinere censes?* Erexerat exspectatione Cos. &, *Quin expromis*, inquit, *quid rei sit?* Tum Quintius: *Ecquid vides te deuicto Antiocho in duab. vrbib. oppugnandis tēpus terere, quum iam prope annus circumactus sit imperij tui. Philippū a. qui non aciem, non signa hostium vidit, non solum vrbes, sed tot iam gentes, Athamaniam, Perrabiam, Aperantiā, Dolopiā sibi adiunxisse? atqui non tātum interest nostra, Ætolorum opes ac vires minui, quantum, non supra modum Philippum crescere, & victoria tua præmium te militesq; tuos nondum duas vrbes, Philippum tot gentes Græciæ habere.*

Ætoli orāt Quintiu, vt sibi opem ferat.

XXV Assentiebatur his Cos. sed pudor, si irrito incœpto abscederet obsidione, occurrebat: tota inde Quintio res permissa est. Is rursus ad eam partem muri, qua paulo ante vociferati Ætoli fuerant, rediit: id quū impensius orarēt: vt misereretur gentis Ætolorū, exire aliquos ad se iussit. Phaneas ipse principesq; alij extēplo egressi sunt. quib. ꝓuolutis ad pedes: *Fortuna, inquit, vestra facit, vt & iræ meæ & orationi temperē, euenerūt quæ prædixi euentura, & ne hoc quidem relequi vobis est, vt indignis accidisse ea videantur. ego tamen sorte quadā nutriendæ Græciæ datus, ne ingratis quidem benefacere absistā. mittite oratores ad Cos. qui inducias tātum temporis petant, vt mittere legatos Romā possitis, ꝑ quos senatui de vobis permittatis. ego apud Cos. deprecator defensorq; vobis adero.* Ita vt censuerat Quintius, fecerūt: nec aspernatus est legationē Cos. induciisq; in diem certā datis, qua legatio renunciari ab Roma posset, soluta obsidio est, & exercitus in Phocidē missus. Cos. cum T. Quintio ad Achaicum cōcilium Ægiū traiecit. ibi *de Æleis & exulib. Lacedæmoniorū restituendis actū* & neutra pfecta res; quia *sua gratia reseruari eā Achæi. Elei per seipsi, quā per Romanos maluerunt Achaico contribui concilio.* Epirotarum legati ad Cos. venerunt: quos nō sincera fide in amicitia fuisse cōstabat, militē tamen nullum Antiocho dederant, pecunia

Epirotarū legati ad Acilium Cos.

anno seruandum: & vt nouendiale sacrum fieret, & vnum diē supplicatio esset, coronati supplicarent: & Cōsul P. Cornel⁹ quib. Dijs quibusque hostiis edidissent decemuiri, sacrificaret. Placatis Dijs nunc votis rite soluendis, nunc prodigijs expiandis, in prouinciam proficiscitur Cōsul, atq; inde Cn. Domitium proconsulē dimisso exercitu Romā decedere iussit: ipse in agrū Boiorū legiones induxit. Sub idem fere tempus Ligures lege sacrata coacto exercitu, nocte improuisa castra Q. Minutij Procōs. aggressi sunt. Minucius vsq; ad lucē intra vallū militē instructū tenuit, intentus ne qua transcenderet hostis munimēta: prima luce duab. simul portis eruptionē fecit, nec primo impetu, quod sperauerat, Ligures pulsi sunt: duas amplius horas dubiūm certamē sustinuere, postremo quū alia atque alia agmina erumperent, & integri fessis succederent ad pugnam, tandem Ligures inter cætera etiam vigilijs confecti, terga dederunt. cæsa super quatuor millia hostiū ex Romanis, socijsq; minus ccc. perierunt. Duob. fere post mensib. P. Cornelius Cōsul cum Boiorum exercitu signis collatis egregie pugnauit. Duodetriginta millia hostiū cæsa, Antias Valerius scribit: capta tria millia & quadringentos: signa militaria cxxiv. equos mille ducentos triginta: carpenta ducenta quadraginta septem: ex victorib. mille quadringentos octoginta quatuor cecidisse. Vbi, vt in numero scriptori parū fidei sit (quia in augendo eo non alius intemperantior est) magnā tamē victoriā fuisse apparet, quod & castra capta sunt, & Boii post eam pugnam extemplo dediderunt sese, & quod supplicatio ei⁹ victoriæ causa decreta ab senatu, victimęq; maiores cęsæ. Per eosdem dies M. Fuluius Nobilior ex vlteriore Hispania ouans vrbē est ingressus, *argenti transtulit decem millia pōdo: bigati argēti cxxx. *auri cxxv. P. Cornel. Consul primo obsidib. a Boiorum gente acceptis, agri parte fere dimidia eos mulctauit: quo si vellet, P. R. colonias mittere posset. inde Romā. vt ad triumphū haud dubiū, decedēs, exercitum dimisit, & adesse Romæ ad diē triumphi iussit, ipse postero die quam venit, senatu in ædē Bellonæ vocato, quum de reb. ab se gestis disseruisset, postulauit, vt sibi triumphanti liceret in vrbē inuehi. P. Sēpron. Blæsus tribunus plebis, *nō negandum Scipioni, sed differendum honorē triumphi censebat. Bella Ligurum Gallicu semper iuncta fuisse; eas inter se gentes mutua ex propinquo ferre auxilia. Si P. Scipio deuictis acie Boiis, aut ipse cum victore exercitu in agrum Ligurum transisset, aut partem copiarum Q. Minutio misisset: qui iā tertium ibi annum dubio detineretur bello, debellari cum Ligurib. potuisse. Nunc ad triumphū frequētādum deductos esse milites, qui egregiā nauare operā Reipublicæ potuissent: possent etiam, si senatus, quod festinatione triumphi prætermissum esset, id restituere differendo triumpho vellet. Iuberent Consulē cum legionib. redire in prouinciā: dare operā vt Ligures subigantur. nisi illi cogātur in ius ditionemq; Pop. Rom. ne Boios quidē quieturos, aut pacē, aut*

Margin notes: XXXVIII (beside "Romā decedere… / idem fere tempus"); XXXIX (beside "res cęsæ… / nia ouans"); *Cornelius Consul Boios in deditionē accipit.*; *Valent 100000. coron.; * Coron. 14112.; *Cornelio Sempronium obsistit.*

Italia venisse itaq; desineret Antiochus pacem sibi ipse spe vana facere: in Asia, & de ipsa Asia breui terra mariq; dimicādum ei cum Romanis esse: & aut imperium adimendum orbē terrarum affectantibus, aut ipsi regnum amittendum. Vnus vera & prouidere & fideliter prædicere visus. itaq; ipse rex nauib. quæ paratæ instructæq; erāt, Chersonnesum petit: vt ea loca, si forte terra venirent Romani præsidijs firmaret. ceteram classem Polyxenidam parare, & deducere iussit:
III speculatorias naues ad omnia exploranda circa insulas dimisit. C. Liuius præfectus Romanæ classis cum quinquaginta nauibus tectis profectus ab Roma Neapolim, quo ab socijs eius oræ conuenire iusserat apertas naues, quæ ex fœdere debebantur. Siciliam inde petit: fretoque Messanam præteruectus, quum sex Punicas naues ad auxilium missas accepisset: ab Rheginis Locrisque, & eiusdem iuris socijs debitas exegisset naues: lustrata classe ad Lacinium, altum petit. Corcyram, quam primam Græciæ ciuitatem adijt, quum venisset, percunctatus *de statu belli* (needum enim omnia in Græcia perpacata erant) *& vbi classis Romana esset*, postea quam audiuit *circa Thermopylarum saltum in statione* Cos. *ac regē esse, classem Piraei stare*; maturandum ratus omnium rerū causa, pergit protinus nauigare Peloponnesum: Samum Zacynthūque, quia partis Ætolorum maluerāt esse, protinus depopulatus, Malea petit: & prospera nauigatione vsus, paucis dieb. Piræeum ad veterē classem peruenit. Ad Scyllæum Eumenes rex cum tribus nauib. occurrit, quū Æginæ diu incertus consilij fuisset, vtrū ad tuendum rediret regnum: (audiebat enim Antiochum Ephesi nauales terrestresq; parare copias) an nusquā abscederet ab Romanis, ex quorum fortuna sua penderet. A Piræeo A. Attilius traditis successori quinq; & viginti nauib. tectis Romā est profect⁹. Liuius vna & octuaginta rostratis nauibus, multis præterea minoribus, quæ aut apertæ rostratæ, aut sine rostris speculatoriæ erant, Delū traiecit.
II. Eo fere tēpore Cos. Acilius Naupauctum oppugnabat.
II Liuium Deli per aliquot dies (& est ventosissima regio inter Cycladas, fretis alias maioribus, alias minoribus diuisas) aduersi venti tenuerunt. Polyxenidas certior per dispositas speculatorias naues factus, *Deli stare Romanam classem*, nuncios ad regem misit. qui omissis, quæ in Hellespōto agebat, cum rostratis nauibus, quantum accelerare potuit, Ephesum redijt: & consilium extemplo habuit, *faciendumne periculum naualis certaminis foret* Polyxenidas *negabat cessandum. & vtiq; prius confligendum, quam classis Eumenis. & Rhodiæ naues cōiungerētur Romanis, ita numero nō ferme impares futuros se, ceteru omnib superiores, & celeritate nauium, & varietate auxiliorum. nā Romanas naues, quū ipsas inscite factas immobililes esse, tum etiā, vt qua in terrā hostium veniant, oneratas cōmeatu venire, suas a. vt pacata omnia circa se relinquētes, nihil prater militē atq; arma habituras. multum etiā adiuturā notitiā maris terrarumq;*

> ron.2. so-
> lid 37. cū
> denar. 8.

rarumq; & ventorum, quæ omnia ignaros turbatura hostes essent. Mouit omnes auctor consilij, qui & re cõsilium exsecututus erat. Biduum in apparatu morati: tertio die c. nauib. quarum LXX tectæ, ceteræ apertæ, minoris omnes formæ erant, profecti Phoceã petierunt. inde quum audisset appropinquare iam Romanã classem rex, quia non interfuturus nauali certamini erat; Magnesiam, quę ad Sypilum est, concessit ad terrestres copias comparandas. classis ad Cyssuntẽ portum Erythræorum, tamquam ibi aptius exspectatura hostem, contendit. Romani, vbi primum aquilones, (ij namque per aliquot dies tenuerant) cecidere, ab Delo Phanas, portum Chiorum in Ægeum mare versum, petunt: inde ad vrbem circumegere naues cõmeatuque sumpto, Phocæã traijciunt. Eumenes Elæam ad suam classem profectus, paucis post inde dieb. cum IV & XX nauibus tectis, apertis pluribus, paulo à Phocæa ad Romanos parantes instruentesq; se ad nauale certamẽ, redijt. Inde c. quinquaginta tectis nauibus, apertis ferme L profecti, primò aquilonibus transuersis quum vrgerentur in terram, cogebantur tenui agmine prope in ordinẽ singulæ naues ire: deinde vt lenita paulum vis venti est, ad Corycum portũ, qui super Cyssuntem est, conati sunt traijcere. Polyxenidas, *vt appropinquare hostes* allatum XLIV est, occasione pugnandi lætus, sinistrum ipse cornu in altum extendit, dextrum cornu præfectos nauium ad terram explicare iubet, & æqua fronte ad pugnã procedebat. Quod vbi vidit Romanus, vela contrahit, malosq; inclinat, & simul armamenta componens opperitur insequentes naues. Iã ferme triginta in fronte erant; quibus vt æquaret læuum cornu, dolonibus erectis altum petere intendit: iussis, qui sequebantur, aduersus dextrum cornu prope terram proras dirigere. Eumenes agmen cogebat. ceterum vt demendis armamentis tumultuari primum cœptum est, & ipse quanta maxima celeritate potest, concitat naues. Iam omnib. in conspectu erant; duæ Punicæ naues antecedebant Romanã classem. quib. obuiæ tres fuerunt regiæ naues. & vt in numero impari, duæ regiæ vnam circumsistunt. & primum ab vtroq; latere remos detergunt: deinde transcendunt armati, & deiectis cæsisque propugnatoribus, nauem capiunt. Vna quæ compari Marte concurrerat, postquam captam alteram nauem vidit, priusquam à tribus simul circumueniretur, retro ad classem refugit. Liuius indignatione accensus, prætoria naue in hostes tendit. aduersus q̃ eadem spe duæ, quę Punicam vnam nauem circumuenerant, quũ inferrentur, demittere in aquam remos ab vtroq; latere remiges stabiliendæ nauis caussa iussit, & in aduenientes hostiũ naues ferreas manus injicere: & vbi pugnam pedestri similẽ fecisset, *meminisse Romanæ virtutis, nec pro viris ducere regia mancipia* Haud paulo facilius, quam ante duæ vnã, tunc vna duas naues expugnauit, cepitque. Et iam classes quoque vndique concurrerant, & passim permistis

Naualis pugna inter Romanos & Asianos.

permistis nauibus pugnabatur. Eumenes, qui extremus cōmisso certamine aduenerat, vt animaduertit læuum cornu hostium ab Liuio turbatum: dextrum ipse, vbi æqua pugna erat, inuadit. Nec ita multo post, primū ab læuo cornu fuga cœpit. Polyxenidas enim vt virtute militum haud dubiè superati se vidit, sublatis
XLV dolonibus effuse fugere intendit: mox idem & qui prope terram cum Eumene contraxerant certamen, fecerunt. Romani & Eumenes, quoad sufficere remiges potuerūt, & in spe erant extremi agminis vexandi, satis pertinaciter secuti sunt. postea quam celeritate nauium vtpote leuium, suas commeatu onustas eludi frustra tendentes viderunt, tandem substiterunt; XIII captis nauib. cum milite ac remige, decem demersit. Romanæ classis vna Punica nauis in primo certamine ab duabus circumuenta periit. Polyxenidas non prius quam in portu Ephesi fugæ finem fecit. Romani eo die, vnde egressa regia classis erat, manserunt: postero die hostem persequi intenderunt, medio ferè in cursu obuiæ fuere ijs v. & xx. tectæ Rhodiæ naues, cum Pausistrato præfecto classis. Ijs adiunctis Ephesum hostem persecuti, ante ostium portus acie instructa steterunt. Postea quam confessionem victis satis expresserunt, Rhodij & Eumenes domos dimissi: Romani Chium petentes Phœnicuntem primum portum Erythreæ terræ prætervecti, nocte anchoris iactis, postero die in insulā ad ipsam vrbem traiecerunt. vbi paucos dies remige maxime reficiendo morati, Phocæam transmittunt. ibi relictis ad præsidium vrbis quatuor quinqueremibus ad Cannas classis venit: & quum iam hyems appeteret, fossa valloq; circūdatis naues subductæ. Exitu anni comitia Romæ habita, quibus creati sunt Consules L. Cornelius Scipio, & C. Lælius intuentibus cunctis ad finiendum cum Antioch o bellum. Postero die Prætores creati, M. Tuccius, L. Aurunculeius, C. Fuluius, L. Æmilius, P. Iunius, C. Atinius Labeo.

EPITOME LIBRI XXXVII.

LVCIVS *Cornelius Scipio Consul legato P. Scipione Africano, qui se legatum fratris futurū dixerat, si ei Græcia & Asia prouincia decerneretur, quum C. Lælio, qui multum in senatu poterat, ea prouincia dari videretur: profectus ad bellū aduersus Antiochum gerendū, in Asiam primus omnium Romanorū ducū traiecit. Æmilius Regillus aduersus regiā classem Antiochi feliciter pugnauit ad Myonnesum, Rhodijs adiuuantibus. Filius Africani ab Antiocho captus, patri remissus est. M. Acilius Glabrio de Antiocho, quem Græcia expulerat, & de Ætolis triumphauit. Victo deinde Antiocho à L. Cornelio Scipione, adiuuāte Eumene rege Attali Pergameni filio, pax data ea conditione, vt omnib. prouincijs citra Taurum montem cederet. Eumeni, quo iuuante Antiochus victus erat, regnum ampliatum, Rhodijsque, qui & ipsi iuuerant, quadā ciuitates cōcessa. Colonia deducta est Bononia. Æmylius Re-*

lius Regillus, qui præfectos Antiochi naualis certamine vicerat, naualem triumphum duxit. L. Cornelius Scipio, qui cum Antiocho debellauerat, cognomine fratri coæquatus, Asiaticus appellatus est.

Ætolorum causa agitur in senatu.

LVcio Cornelio Scipione, & C. Lælio Consulib. nulla prius, secundū religiones acta in senatu res est, quàm de Ætolis, & legati eorū institere, quia breuem induciarum diem habebāt: & ab T. Quintio, qui tum Romam ex Græcia redierat, adiuti sunt Ætoli, vt quib. plus in misericordia senatus, q̄ in causa spei esset, suppliciter egerūt, *veteribus benefactis noua pēsantes maleficia.* Cęterum & præsentes interrogationib. vndiq; senatorum, cōfessionē magis noxæ, quā responsa exprimentium, fatigati sunt: & excedere curia iussi, magnum certamen præbuere. Plus ira, quàm misericordia, in causa eorum valebat, quia non vt hostibus modò, sed tamquam indomitæ & insociabili genti, succensebant. Per aliquot dies quum certatum esset, postremo neque dari, neque negari pacem placuit. duę conditiones eis latæ sunt: *vel senatui liberum arbitrium de se permitterent; vel* * *mille talentūm darent, eosdemq; amicos atq; inimicos haberēt* Exprimere cupientibus. *quarum rerum in se arbitrium senatui permitterent*, nihil certi responsum est, ita infecta pace dimissi, vrbe eodem die, Italia intra quindecim dies excedere iussi. Tum de consulum prouincijs cœptum est agi. Ambo Græciam cupiebant. Multum Lælius in senatu poterat. is quum senatus aut sortiri aut cōparare inter se prouincias consules iussisset, *elegantius facturos dixit, si iudicio patrum, quàm sorti eam rem permisissent.* Scipio responso ad hoc dato, *cogitaturū quid sibi faciendum esset*, cum fratre vno locutus; iussusque ab eo permittere audacter senatui, renunciat collegæ, *facturum se quod is censeret.* Quum res aut noua, aut vetustate exemplorū memoriæ iam exoletę, relata exspectatione certaminis senatum erexisset, P Scipio Africanus dixit: *si L. Scipioni fratri suo prouinciam Græciam decreuissent, se legatū iturū.* Hæc vox magno assensu audita, sustulit certamen. Experiri libebat, vtrum plus regi Antiocho in Annibale victo, an in victo Africano, Cōsuli legionibusq; Romanis auxilij foret: ac propè omnes Scipioni Græciam, Lælio Italiam decreuerunt. Prr. inde prouincias sortiti L. Aurunculeius vrbanam, Cn. Fuluius peregrinam: L. Æmilius Regillus classem, P. Iunius Brutus Tuscos. M. Tuccius Apuliam & Brutios, C. Atinius Siciliam. Consuli deinde, cui Græcia prouincia decreta erat: ad eum exercitum quem à M Acilio (duæ autem legiones erant) accepturus esset: in supplementum addita peditum ciuium Romanorum tria millia, equites centum, & sociūm Latini nominis quinque millia, equites cc. & adiectum, vt quum in prouinciam venisset, si è Republica videretur esse, exercitum in Asiam traijceret. Alteri Consuli totus nouus exercitus decretus: duæ legiones Roma-

* Valent. 60000. coron.

Prouinciarum sortitio.

Romanæ,& sociûm Latini nominis quindecim millia peditũ,equites sexcenti. Exercitum ex Ligurib. Quintius Minucius(*iam enim confectam prouinciam scripserat, & Ligurum omne nomen in deditionẽ venisse*) traducere in Boios, & Publio Cornelio Procósuli tradere iussus. Ex agro quo victos bello mulctauerat Boios, deductæ vrbanæ legiones, quæ priore anno conscriptæ erant, M. Tuccio Prætori datæ, & sociûm Latini nominis peditũ quindecim millia, equites sexcenti, ad Apuliam Brutiosq; obtinendos. A. Cornelio superioris anni Prætori qui Brutios cũ exercitu obtinuerat, imperatum, *si ita consuli videretur, vt legiones in Ætoliam traiectas M. Acilio traderet: si is manere ibi vellet. si Acilius redire Romã mallet, vt A. Cornelius cum exercitu in Ætolia remaneret.* C. Atinium Labeonem prouinciam Siciliam exercitumq; à M. Æmilio accipere placuit,& in supplementum scribere ex ipsa prouincia, si vellet, peditum duo millia, & centũ equites. P. Iunius Brutus in Tuscos exercitũ nouum, legionẽ vnam Romanã, & decẽ millia sociûm Latini nominis scribere, & quadringẽtos equites. L. Æmilius, cui prouincia maritima erat, viginti naues lõgas, & socios nauales à M. Iunio Pretore superioris anni accipere iussus, & scribere ipse mille nauales socios, duo millia peditũ : cũ ijs nauibus militibusq; in Asiam proficisci, & classem à C. Liuio accipere. Duas Hispanias Sardiniamque obtinentibus prorogatum in annum imperium est, & ijdem exercitus decreti : Siciliæ Sardiniæque binæ ex eo anno decimæ frumenti imperatæ: Siculum omne frumentum in Ætoliam ad exercitum portari iussum : ex Sardinia pars Romam, pars in Ætoliam, eodem quo Siculum.

Ligures in deditionẽ venerunt.

III Priusquam Consules in prouincias proficiscerentur, prodigia per pontifices procurati placuit. Romæ Iunonis Lucinæ templũ de cœlo tactum erat, ita vt fastigium valuæque deformarentur. Puteolis pluribus locis murus,& porta fulmine icta,& duo homines exanimati. Nursiæ sereno satis constabat nimbũ ortum, ibi quoque duos liberos homines exanimatos, *terra apud se pluisse Tusculani nunciabant: & Reatini mulã in agro suo peperisse.* Ea procurata: Latinæq; instauratæ, quod Laurentibus carnis, quæ dari debet, data non fuerat. Supplicatio quoq; earum legionum causa fuit. quib. Dijs decemuiri ex libris fieret, edideriut. decem ingenui; decem virgines, patrimi omnes matrimiq. ad id sacrificiũ adhiberi: & decemuiri nocte lactentib. rem diuinã fecerunt. P. Cornelius Scipio Africanus, priusq̃ proficisceretur, fornicẽ in Capitolio aduersus viam, qua in Capitolium ascenditur cũ signis septem auratis, duobus equis, & marmorea duo labra ante fornicem posuit. Per eosdem dies principes Ætolorum tres & quadraginta, inter quos Damocritus & frater eius erant, ab duab. cohortibus missis à M. Acilio Romam deducti, & in Lautomias coniecti sunt: cohortes inde ad exercitum redire L. Cornelius Consul iussit.

Prodigia.

Ætolorum principes in Lautomias coniecti.

Legati

Legati Ptolemai ad senatū.

Legati ab Ptolemæo & Cleopatra, regibus Ægypti, gratulantes quod M. Acilius Consul Antiochū regē Græcia expulisset, venerunt: adhortantesq;, *vt in Asiam exercitum traducerent, omnia perculsa metu non in Asia modo, sed etiam in Syria esse reges Ægypti ad ea quæ censuisset senatus, paratos fore.* Gratiæ regibus actæ: legatis iu-

* 40. coton.

munera dari iussa, in singulos *quaternûm millium æris. L. Consul peractis quæ Romæ agenda erant, pro concione edixit, *vt milites, quos ipse in supplementum scripsisset, quiq; in Brutijs cum A. Cornelio proprætore essent, vt hi omnes Idibus Quintilibus Brundusium conuenirent.* Item treis legatos nominauit: Sex. Digitium, L. Apulium, C. Fabricium Luscinum, qui ex ora maritima vndique naues Brundusium contraherent. & omnibus iam paratis, paludatus ab vrbe est profectus. Ad quinque millia voluntariorum ex Romanis socijsque, qui emerita stipendia sub imperatore P. Africano habebant, præsto fuere exeunti Consuli, & nomina dederunt. Per eos dies, quibus est profectus ad bellum Consul, ludis Apollinaribus, ad Quintum idus Quintiles cœlo sereno interdiu obscurata lux est, quū luna sub orbem solis subisset. Et L. Æmili' Regillus, cui naualis prouincia euenerat, eodem tempore profectus est. L. Aurunculeio negotium ab senatu datū est, *vt triginta quinqueremes, viginti triremes faceret:* quia fama erat, Antiochum post prœlium nauale maiorem classem aliquāto reparare. Ætoli priusquam legati ab Roma retulerūt, *nullam spem pacis esse:* quamquam omnis ora maritima eorū, quæ in Peloponnesum versa est, depopulata ab Achæis erat, periculi magis quā damni memores, vt Romanis intercluderent iter, Coracem montē occupauerunt. neq; enim dubitabant, ad oppugnationem Naupacti eos principio veris redituros esse. Acilio, qui id exspectari sciebat, satius visum est inopinatam aggredi rem, & Lamiam oppugnare. nam & à Philippo propè ad excidium adductos esse & tunc eo ipso, q̄ nihil tale timerent, opprimi incautos posse.

Lamiam oppugnat Acilius.

Profectus ab Elatia primum in hostium terra circa Sperchium amnem posuit castra: inde nocte motis signis, prima luce corona mœnia est aggressus. Magnus pauor ac tumultus, vt in re improuisa fuit, constantius tamen, quàm quis facturos crederet in tam subito periculo, quū viri propugnarent, fœminæ tela omnis generis saxaq; in muros gererent, multifariam scalis appositis, vrbem eo die defenderūt. Acilius signo receptui dato suos in castra medio fermè die reduxit: & tunc cibo & quiete refectis corporibus, priusq̄ prætorium dimitteret, denūciauit, *vt ante lucem armati paratiq; essent: nisi expugnata vrbe se eos in castra non reducturum.*

Lamia expugnatur.

Eodē tēpore quo pridie pluribus locis aggressus, quū oppidanos iam vires, iam tela, iā ante omnia animus deficeret, intra paucas horas vrbem cepit. Ibi partim diuēdita, partim diuisa præda, cōsilium habitum, *quid deinde faceret.* Nemini ad Naupactum iri placuit, occupato ad Coracem, ab

cem ab Ætolis saltu, ne tamen segnia æstiua essent, & Ætoli non impetratam pacem ab senatu nihilominus per suam cunctatione habeterent, oppugnare Acilius Amphissam statuit ab Heraclea per Oetam exercitus eo ductus. Quum ad mœnia castra posuisset, nō corona sicut Lamiam, sed operib. oppugnare vrbem est adortus. Pluribus simul locis aries admouebatur: & quū quaterentur muri, nihil aduersus tale machinationis genus parare, aut cōminisci oppidani conabātur: omnis spes in armis & audacia erat, eruptionibusq; crebris & stationes hostiū, & eos ipsos qui circa opera & machinas erant, turbabant. Multis tamen locis murus decussus erat, quū allatum est, *successorem A; ollonia exposito exercitu, per Epirū ac Thessaliam venire*. Cum tredecim millib. peditū & quingentis equitib. Cos. veniebat. Iam in sinum Maliacum venerat. & præmissis Hypatam, qui tradere vrbē iuberent, posteaq̄ responsum est, *nihil nisi ex communi Ætolorum decreto facturos, ne teneret oppugnatio Hypatæ nondum Amphissa recepta*: præmisso fratre Africano, Amphissam ducit. Sub aduentum eorum oppidani relicta vrbe (iam enim magna ex parte nudata mœnibus erat) in arce, quā inexpugnabilem habent, omnes armati atq; inermes concessere. Consul sex millia fermè passuum inde posuit castra. eo legati Athenienses primum ad P. Scipionem prægressum agmen (sicut ante dictum est) deinde ad consulem venerunt, deprecantes pro Ætolis. Clementius responsum ab Africano tulerunt, qui causam relinquendi honestè Ætolici belli quærens, Asiā & regem Antiochum spectabat: *iusseratq; Athenienses non Romanis solum, vt pacem bello præferrent, sed etiam Ætolis persuadere*. Celeriter auctoribus Atheniensibus frequens ab Hypata legatio Ætolorum venit, & spē pacis eius sermo etiā Africani, quem priorē adierunt, auxit, commemorātis, *multas gentes populosq; in Hispania prius, deinde in Africa in fidem suam venisse: in omnib. se maiora clementiæ benignitatisq; quam virtutis bellicæ monimenta reliquisse*. Perfecta videbatur res, quū aditus Cos. idem illud respōsum retulit, quo fugati ab senatu fuerant. Eo tanquam nouo quū icti Ætoli essent (nihil enim nec legatione Atheniensium, nec placido Africani responso profectū videbant) *referre ad suos dixerunt velle*. Reditum inde Hypatam est, nec consiliū expediebatur; nam neq; vnde mille talentūm daretur, erat: & permisso libero arbitrio, ne in corpora sua sæuiretur, metuebār. redire itaq; eosdem legatos ad consulem & Africanum iusserūt, & petere, *vt si dare vere pacem, non tantum ostendere, frustrantes spem miserorū, vellent, aut ex summa pecunia demerēt aut permissionē extra ciuium corpora fieri iuberent*. Nihil impetratum, vt mutaret consul: & ea quoq; irrita legatio dimissa est. Secuti & Athenienses sunt, & princeps legationis eorum Echedemus fatigatos tot repulsis Ætolos, & complorātes inutili lamentatione fortunā gentis, ad spē reuocauit, auctor inducias sex mensiū petendi

Amphissam oppugnat Acilius.

VI

Athenienses pro Ætolis ad Scipionem & Cos veniunt.

VII

Ætoli sex mensi m induc as à Cos. impetrant.

vt legatos Romā mittere possent. *dilationem nihil ad præsentia mala quæ vltima essent, adiecturā. leuari per multos casus tēpore interposito præsentes cladespossе.* Auctore Echedemo ijsdem missi, prius P. Scipione conuento, per eum inducias temporis eius, quod petebant, à Cos impetrauerunt & soluta obsidione Amphissæ, M Acilius tradito cōsuli exercitu, prouincia decessit. & Cos. ab Amphissa Thessaliam repetit, vt per Macedoniā Thraciamq; duceret in Asiam. Tū Africanus fratri: *Iter, quod insistis L. Scipio, ego quoq; approbo: sed totū id vertitur in voluntate Philippi. qui imperio nostro fidus est, & iter, & commeatus, & omnia quæ in longo itinere exercitus alūt iuuantq; nobis suppeditabit: si is destituat: nihil per Thraciam satis tutum habebis. itaq; prius regis animū explorari placet: optimè explorabitur, si nihil ex præparato agētem opprimet qui mittetur.* T. Sempronius Gracchus longè tum acerrimus iuuenum ad id delectus, per dispositos equos propè incredibili celeritate ab Amphissa (inde enim est dimissus) die tertio Pellā peruenit. In conuiuio rex erat, & in multum vini processerat: ea ipsa remissio animi suspicionem dempsit, nouare eum quicquam velle. Et tum quidem comiter acceptus hospes. postero die cōmeatus exercitui paratos benignè, pontes in fluminibus factos, vias, vbi transitu difficiles erāt, munitas vidit. Hæc referens eadem, qua ierat celeritate Thaumacis occurrit consuli. Inde certiore & maiore spe lætus exercitus ad præparata omnia in Macedoniam peruenit. Venientes regio apparatu accepit, & prosecutus est rex. Multa in eo & dexteritas & humanitas visa, quæ commendabilia apud Africanum erant, viro sicut ad cætera egregium, ita à comitate, quæ sine luxuria esset, non auersum. Inde non per Macedoniam modo, sed etiam Thraciam prosequente & præparante omnia Philippo, ad Hellespontum peruentum est.

Philippus L. Scipionē Cos. cum exercitu excipit.

Antiochus post naualem ad Cory- VIII
cum pugnam, quum totam hyemem liberam in apparatus terrestres maritimosque habuisset: classi maximè reparandæ, ne tota maris possessione pelleretur, intentus fuerat. Succurrebat *superatum se quum classis abfuisset Rhodiorum: quod si ea quoque (nec commissuros Rhodios, vt iterum morarentur) certamini adesset, magno sibi nauium numero opus fore, vt viribus & magnitudini classem hostium æquaret.* Itaque & Annibalem in Syriam miserat ad Phœnicum accersendas naues, & Polyxenidam, quo minus prospere gessa res erat, eo enixius & eas quæ erant reficere, & alias parare naues iussit. Ipse in Phrygia hybernauit. Vndique auxilia accersens, etiam in Gallogræciam miserat. Bellicosiores ea tempestate erant, Gallicos adhuc, nondum exolera stirpe gentis, seruantes animos. Filium Seleucum in Æolide reliquerat cum exercitu ad maritimas continendas vrbes, quas illinc à Pergamo Eumenes, hinc à Phocæa Erythrisque, Romani sollicitabant. Classis Romana sicut ante dictum est, ad Cannas hybernabat. Eo

Gallogræci.

media

media fermè hyeme rex Eumenes cum duob. millibus peditum, equitib. centum venit. Is quum *magnam prædam agi posse dixisset ex hostium agro, qui circa Thyatira esset*, hortãdo perpulit Liuium, vt quinq; millia militum secum mitteret. missi ingentem prædã
ix intra paucos dies auerterũt. Inter hæc Phocææ seditio orta, quibusdam ad Antiochum multitudinis animos auocantibus. Grauia hyberna nauium erant, graue tributum, quod togæ quingentæ imperatæ erant cum quingentis tunicis: grauis etiam inopia frumenti, propter quam naues quoq; & præsidium Romanum excessit. tum vero liberata metu factio erat, quæ plebẽ in concionibus ad Antiochum trahebat, senatus & optimates in Romanã societate perstandum censebant. defectionis auctores plus apud multitudinem valuerunt. Rhodij, quo magis cessatum priore æstate erat, eo maturius æquinoctio verno eundem Pausistratum classis præfectum cũ sex & triginta nauib. miserunt. Iam Liuius à Canis cum triginta nauibus, & septem quadriremibus, quas secũ Eumenes rex adduxerat, Hellespontum petebat, vt ad transitum exercitus, quem terra venturum opinabatur, præpararet quæ opus essent. In portum, quem vocant Achæorum, classem primum aduertit: inde Ilium ascendit, sacrificioq; Mineruæ facto, legationes finitimas ab Eleunte & Dardano & Rhœteo, tradẽtes in fidem ciuitates suas benigne audiuit: Inde ad Hellesponti fauces nauigat, & decem nauibus in statione contra Abydum relictis, cætera classe in Europam ad Seston oppugnandam traiecit. Iam subeuntibus armatis muros, fanatici Galli primum cum solenni habitu ante portam occurrunt. *iussu se matris D. ûm famulos Deæ venire memorãnt, ad precãndum Romãnum, vt parceret mœnib. vrbique.* Nemo eorum violatus est: mox vniuersus senatus cum magistratibus ad dedendam vrbem processit. Inde Abydum traiecta classis. vbi quum tentatis per colloquia animis nihil pacati
x responderetur, ad oppugnationem sese expediebant. Dum hæc in Hellesponto geruntur, Polyxenidas regius præfectus (erat autem exul Rhodius) quũm audisset, profectam ab domo popularium suorum classem, & Pausistratum præfectum superbè quædã & contemptim in se concionatum dixisse, præcipuo certamine animi aduersus eum sumpto, nihil aliud dies noctesq; agitabat animo, quam vt verba magnifica eius rebus confutaret. Mittit ad eum hominẽ & illi notum qui diceret: *& se Pausistrato patriæque suæ magno vsui, si liceat, fore, & à Pausistrato se restitui in patriã posse.* Quum *quonam modo ea fieri possent*, mirabundus Pausistratus percunctaretur, fidem petendi dedit agendę communiter rei, aut silentio tegendæ. Tũ internuncius aperit, *regiam classem aut totã aut maiorẽ eius partem Polyxenidam traditurum et pretium tanti meriti nullum aliud pacisci, quam reditum in patriam.* Magnitudo rei, nec vt crederet, nec vt aspernaretur dicta effecit. Panormũ Samię

Phocææ seditio.

Polyxenidæ & Pausistrati inimicitia.

terræ petit, ibique ad explorandam rem, quæ oblata erat, ſubſiſtit. Vltro citroque nuncij curſare: nec fides ante Pauſiſtrato facta eſt, quam coram nuncio eius Polyxenidas ſua manu ſcripſit, *ſe ea quæ pollicitus eſſet, facturum*: ſignoq; ſuo impreſſa tabellas miſit. eo vero pignore velut auctoratum ſibi proditorem ratus eſt. *neq; enim eum qui ſub rege viueret, commiſſurum fuiſſe, vt aduerſus ſemetipſum indicia manu ſua teſtata daret.* Inde ratio ſimulatæ proditionis cōpoſita. *Omnē ſe rerum apparatum omiſſurum*, Polyxenidas dicere, *non remigē, non ſocios nauales ad claſſem frequentes habiturum: ſubducturū per ſimulationem reficiendi quaſdā naues, alias in propinquos portus dimiſſurum, paucas ante portum Epheſi in ſalo habiturum: quas, ſi exire res cogeret, obiecturus certamini foret.* Quam negligentiam Polyxenidam in claſſe ſua habiturū Pauſiſtratus audiuit, eam ipſe extemplo habuit: partem nauium ad cōmeatus accerſendos Halicarnaſſum, partem Samum ad vrbem miſit, vt paratus eſſet, quū ſignum aggrediendi à proditore accepiſſet. Polyxenidas augere ſimulando errorē, ſubducit quaſdā naues, alias velut ſubducturus eſſet, naualia reficit: remiges ex hybernis nō Epheſum accerſit, ſed Magneſiam occulte cogit. Fortè quidā Antiochi miles, quū Samum rei priuatæ cauſa veniſſet, pro ſpeculatore cōprehenſus deducitur Panormum ad præfectum. is percunctanti *quid Epheſi ageretur*, incertū metu, an erga ſuos haud ſincera fide omnia aperit. claſſem inſtructam paratamq; in portu ſtare: remigium omne Magneſiam ad Sipylum miſſum: perpaucas naues ſubductas eſſe, & naualia tegi: numquam intentius rem naualem adminiſtratam eſſe. Hæc ne pro veris audirētur, animus errore & ſpe vana præoccupatus fecit. Polyxenidas ſatis omnibus comparatis, nocte remige à Magneſia accerſito, deductiſq; raptim quæ ſubductæ erant nauib. quū diem non tam in apparatu abſumpſiſſet, quā quod cōſpici proficiſcentē claſſem nolebat: poſt ſolis occaſum profectus ſeptuaginta nauib. tectis, vento aduerſo ante lucē Pygela portū tenuit. vbi quū interdiu ob eandē cauſam quieuiſſet, nocte in proxima Samiæ terræ traiecit.

Nicander archipirata.

Hinc Nicandro quodam archipirata cū quinq; nauibus tectis Palinurum iuſſo petere, atq; inde armatos, qua proximum per agros iter eſſet, Panormum ad tergum hoſtium ducere: ipſe interim claſſe diuiſa, vt ex vtraq; parte fauces portus teneret, Panormum petit. Pauſiſtratus primo, vt in re nec opinata, turbatus parūper, deinde vetus miles celeriter collecto animo, *terra melius arceri, quam mari hoſtes poſſe ratus*, armatos duob. agminibus ad promontoria, quę cornib. obiectis ab alto portum faciunt, ducit: inde facile telis ancipitibus hoſtem ſummoturus. id incœptum eius Nicander à terra miſſus quū turbaſſet, repente mutato concilio naues conſcēdere omnes iubet. Tum vero ingens pariter militum nautarumq; trepidatio orta, & veluti fuga in naues fieri, quū ſe mari terraq; ſimul cernerent

rent circumuentos. Pausistratus vnam viã salutis esse ratus, si viã facere per fauces portus, atq; erumpere in mare apertũ posset: posteaquã conscendisse suos vidit, sequi ceteris iussis, ipse princeps concitata naue remis ad ostium portus tendit. Superantem iã fauces nauem eius Polyxenidas tribus quinqueremib. circumsistit. Nauis rostris icta supprimitur: telis obruũtur propugnatores: inter quos & Pausistratus impigre pugnãs interficitur. Nauium reliquarum ante portum aliæ, aliæ in portu deprehensæ: quædam à Nicandro, dum moliuntur a terra captæ. quinq; tantum Rhodiæ naues cum duabus Cois effugerunt: terrore flammæ micantis via sibi inter confertas naues facta contis n binis à prora prominentibus trullis ferreis multũ cõceptum ignẽ præ se portabant. Erythrææ triremes, quũ haud procul à Samo Rhodiis nauibus, quib. vt essent præsidio veniebant, obuiæ fugientib. fuissent, in Hellespontum ad Romanos cursum auerterũt. Sub idẽ tempus Seleucus proditam Phocæam porta vna per custodes aperta recepit, &

Rhodiæ naues à præfecto Antiochi captæ.

XII Cymæ aliæq; eiusdẽ oræ vrbes ad eum metu defecerunt. Dũ hæc in Aolide geruntur, Abydus quum per aliquot dies obsidionẽ tolerasset, præsidio regio tutante mœnia, iam omnib. fessis, Philota quoq; præfecto præsidii permittente, magistratus eorum cum Liuio de conditionibus tradendæ vrbis agebant. rem destinebat, quod vtrum armati, an inermes emitterẽtur regii, parum conueniebat. hæc agentibus quum interuenisset nuncius Rhodiorum cladis, emissa de manib. res est. metuens enim Liuius, ne successu tãtæ rei elatus Polyxenidas, classem quæ ad Cãnas erat, opprimeret: Abydi obsidione custodiamq; Hellesponti extemplo relicta, naues, quæ subductæ Cannis erant, deduxit. Et Eumenes Eleam venit. Liuius omni classe cui adiũxerat triremes duas Mitylenæas, Phocçam petit quã cum teneri valido regio præsidio audisset nec procul Seleuci castra esse: depopulatus maritimã orã, & præda maxime hominum raptim in naues imposita, tãtum moratus, dum Eumenes cum classe assequeretur, Samum petere intendit. Rhodiis primo audita clades simul pauorẽ, simul luctum ingentẽ fecit. nã præter nauium militumq; iacturã, quod floris, quod roboris in iuuentute fuerat, amiserant: multis nobilib. secutis inter cetera auctoritatem Pausistrati, quæ inter suos merito maxima erat. deinde quod fraude capti, quod à ciue potissimum suo forent, in iram luctus vertit. Decem extemplo naues, & diebus post paucis decem alias præfecto omnium Eudamo miserunt: quem aliis virtutibus bellicis haudquaquã Pausistrato parem, cautiorem quo minus animi erat, ducẽ futurum credebant. Romani & Eumenes rex in Erithræam primum classem applicauerunt: ibi noctẽ vnam morati, postero die Corycum Teiorum promontorium tenuerunt. inde quum in proxima Samiæ vellẽt traiicere, nõ exspectato solis ortu, ex quo statum cœli notare gubernatores possent, in

Rhodiorũ audita suorum clade luctꝰ & ira.

 incertum

Romana classis tempestate dispergitur.

incertam tempestatem miserunt. medio in cursu aquilone in se-
ptentrionem verso, exasperato fluctibus mari iactari cœperunt.
Polyxenidas Samum petituros ratus hostes, vt se Rhodiæ classi XIII
coniungerent, ab Ephelo profectus, primo ad Myonnesum ste-
titinde ad Macrin (quam vocant) insulam traiecit: vt præterue-
hētis classis, si quas aberrātes ex agmine naues posset, aut postre-
mum aginē opportune adoritur. Posteaquam sparsam tempesta-
te classem vidit, occasionem primo aggrediendi ratus, paulo post
increbescente vento, & maiores iam voluēte fluctus, quia perue-
nire se ad eos videbat non posse, ad Æthaliam insulam traiecit: vt
inde postero die Samum ex alto petētes naues aggrederetur. Ro-
mani pars exigua, primis tenebris portum Samiç desertum tenue-
runt: classis cetera noctem totam in alto iactata, in eundē portum
decurrit. Ibi ex agrestib. cognito, *hostium naues ad Æthaliam sta-
re*: cōcilium habitum *vtrum extemplo decernerent, an Rhodiam ex-
spectarent classem*. dilata re (ita enim placuit) Corycum, vnde vene-
rant, traiecerunt. Polyxenidas quoque quum frustra stetisset, E-
phesum rediit. Tum Romanæ naues vacuo ab hostibus mari Sa-
mum traiecerunt. Eodem & Rhodia classis post dies paucos ve-
nit. quam vt exspectatam esse appareret, profecti extemplo sunt
Ephesum, vt aut decernerent nauali certamine, aut si detrectaret
hostis pugnam, quod plurimum interesat ad animos ciuitatum,
timoris confessionē exprimerent. Contra fauces portus instructa
in frōtem nauium acie stetere. posteaquam nemo aduersus ibat,
classe diuisa, pars in salo ad hostiū portus in anchoris stetit: pars
in terram milites exposuit. In eos iam ingentem prædam late de-
populato agro agentes, Andronicus Macedo qui in præsidio E-
phesi erat, iam mœnibus appropinquantes eruptionem fecit, ex-
utosq; magna parte prædæ ad mare ac naues redegit. Postero die
insidiis medio ferme viæ positis ad eliciendum extra mœnia Ma-
cedonē, Romani ad vrbem agmine iere: inde, quum ea ipsa suspi-
cio, ne quis exiret, deterruisset, redierunt ad naues & terra mari-
que fugientibus certamen hostibus, Samum, vnde venerat, classis
repetit. inde duas sociorum ex Italia, duas Rhodias triremes cum
præfecto Epicrate Rhodiorū ad fretum Cephaleniæ tuendū Præ-
tor misit. infestū id latrocinio Lacedæmonius Hibristas cū iuuē- XIIII
tute Cephalenum faciebat, clausumq; iā mare cōmeatibus Italicis
erat. Piræei L. Æmilio Regillo succedenti ad nauale imperium
Epicrates occurrit. qui audita clade Rhodiorum, quum ipse duas
tātum quinqueremes haberet; Epicratē cum quatuor nauibus in
Asiā secum reduxit. prosecutę & apertæ Atheniēsium naues sunt.
Ægeo mari traiecit. Eodē Timasicrates Rhodius cum duab. qua-
driremib. ab Samo nocte intēpesta venit; deductusq; ad Æmiliū
*præsidii causa se missum ait: quod eam oram maris infestam onerariis
regiæ naues excursionibus crebris ab Hellesponto atq; Abydo facerent.*

Traiicienti

Traiicienti Æmilio à Chio Samum, duæ Rhodiæ quadriremes
missæ obuiam à Liuio, & rex Eumenes cum duab. quinqueremi-
bus occurrit. Samum posteaquam ventum est, accepta a Liuio
classe, & sacrificio, vt assolet, rite facto, Æmilius concilium aduo- *Æmilius*
cauit. Ibi C. Liuius (is enim est primus rogatus sententiam) *nemi-* *classe ac-*
nem fidelius dare posse consilium dixit, *quã eum, qui id alteri suaderet,* *cepta con-*
quod ipse si in eodem loco esset, facturus fuerit. Se in animo habuisse tota *cilium ad-*
classe Ephesum petere, & onerarias ducere multa saburra grauatas, atq; *uocat.*
eas in faucib. portus supprimere & eo minoris molimenti ea claustra es-
se, quod in fluminis modum, lõgum & angustum & vadesum ostiũ por-
tus sit. ita ademp turum se maris vsum hostib. fuisse, inutilemq; classem
XV *facturum.* Nulli ea placere sententia. Eumenes rex quæsiuit: *quid*
tãdem vbi demersis nauib. frenassent claustra maris? vtrum libera sua
classe ab, cessuri inde forent ad opem ferendam sociis terroremq; hostibus
prabendum? an nihilo minus tota classe portum obsessuri? sine n absce-
dãt, cui dubiũ esse quin hostes extracturi demersas moles sint? & minore
molimento aperturi portum quã obstruatur? sin autem manendum ibi
nihilominus sit, quid attinere claudi portum? Quin contra, illos tutissi-
mo portu, opulentissima vrbe fruentes, omnia Asia prabente quieta a-
stiua acturos: Romanos aperto in mari fluctib. tempestatibusq; obiectos,
omniũ inopes in assidua statione futuros: ipsos magis alligatos impedi-
tosq;, ne quid eorũ quæ agenda sint, possint agere, quam vt hostes clausos
habeant. Eudamus præfectus Rhodiæ classis magis eam sibi di-
splicere sententiam ostendit, quam ipse quid censeret, faciendum
dixit. Epicrates Rhodius, omissa in præsentia Epheso, *mittendam*
nauium partem in Lyciã censuit. & Patara, caput gentis, in societatem
adiungendã in duas res magnas id vsui fore. & Rhodios pacatã contra
insulã suam terra, totis virib. incumbere in vnius belli, quod aduersus
Antiochum sit, curã posse: & eam classem quæ in Lycia cõpararetur, in-
tercludi, ne Polyxenidæ coniungatur. Hæc maxime mouit sententia,
placuit tamen Regillũ tota classe euehi ad portũ Ephesi, ad infe-
XVI rendum hostibus terrorem. C. Liuius cum duab. quinqueremib.
Romanis, & quatuor quadriremib. Rhodiis, & duab. apertis Smyr-
næis in Lyciam est missus, Rhodum prius iussus adire, & omnia
cum iis cõmunicare cõsilia. Ciuitates quas prætervectus est, Mi-
letus, Myndus, Halicarnassus, Cnidus, Cous, imperata enixe fe-
cerunt. Rhodũ vt est ventũ, simul & ad quã rem missus esset, iis ex-
posuit, & consuluit eos. Approbantibus cunctis, & ad eam quã ha-
bebat classem, assumptis tribus quadriremib. nauigat Patara. Pri-
mo secundus ventus ad ipsam vrbem ferebat eos: sperabantq; su-
bito terrore aliquid moturos. posteaquam circumagente se ven-
to fluctib. dubiis volui cœptum est mare, peruicerunt quidem re-
mis, vt tenerẽt terram: sed neque circa vrbem tuta statio erat, nec
ante hostium portus in salo stare poterant, aspero mari & nocte
imminente. prætervecti mœnia, portum Phœnicunta minus

 duum

duûm millium ſpatio inde diſtantem petiere, nauib. à maritima vi tutum. ſed altę rupes inſuper imminebant, quas celeriter oppidani aſſumptis regijs militibus, quos in præſidio habebant, ceperunt. aduerſus quos Liuius, quamquã erant iniqua ac difficilia ad exitus loca; Iſſæos auxiliares, & Smyrneorum expeditos iuuenes miſit. Ii, dum miſſilib. primo, & aduerſus paucos leuibus excurſionibus laceſſebatur magis quam conſerebatur pugna, ſuſtinuerunt certamen. poſteaquam plures ab vrbe affluebant, & iam omnis multitudo effundebatur, timor inceſſit Liuiũ, *ne & auxiliares circumuenirentur, & nauibus etiã ab terra periculum eſſet.* ita non milites ſolum, ſed etiã nauales ſocios, remigum turbam, quibus quiſq; poterat telis, armatos in prælium eduxit. Tum quoq; anceps pugna fuit; neq; milites ſolum aliquot, ſed L. Apuſti[9] tumultuario prælio cecidit. poſtremo tamen fuſi fugatiq; ſunt Lycij, atque in vrbem compulſi; & Romani cum haud incruenta victoria ad naues redierunt. inde in Thelmeſſic. ꝓfecti ſinum, qui latere vno Cariam, altero Lyciam contingit, omiſſa Patara amplius tentandi ſpe, Rhodij domum dimiſſi ſunt. Liuius præteruectus Aſiã, in Græciam tranſmiſit, vt conuentis Scipionibus (qui tum circa Theſſaliam erant) in Italiam traijceret. Æmilius poſteaquam omiſſas in Lycia res, & Liuiũ profectum in Italiã cognouit, quum ipſe ab Epheſo repulſus tempeſtate irrito incœpto Samum reuertiſſet, turpe ratus, tẽtata fruſtra Patara eſſe, proficiſci eo tota claſſe, & ſumma vi aggredi vrbem ſtatuit. Miletum & ceteram oram ſociorum præteruecti, in Bargyllietico ſinu excenſionẽ ad Iaſſum fecerunt. Vrbẽ regium tenebat præſidium; agrum circa Romani hoſtiliter depopulati ſunt. Miſſis deinde qui per colloquia principũ & magiſtratuum tentarent animos, poſteaquã *nihil in poteſtate ſua reſponderunt eſſe*, ad vrbem oppugnandam ducit. Erãt Iaſſenſium exules cum Romanis: ij frequentes Rhodios orare inſtiterunt, *ne vrbẽ & vicinã ſibi & cognatam innoxiã perire ſinerent. ſibi exilij nullã aliã cauſam eſſe quã fidem erga Romanos. eadem vi regiorum, qua ipſi pulſi ſint, teneri eos qui in vrbe maneant. omniũ Iaſſenſiũ vnã mentem eſſe, vt ſeruitutem regiam effugere vellent.* Rhodij, moti precibus, Eumene etiam rege aſſumpto, ſimul ſuas neceſſitudines cõmemorando, ſimul obſeſſæ regio præſidio vrbis cauſam miſerando peruicerunt, vt oppugnatione abſtineretur. Profecti inde pacatis ceteris, quũ orã Aſiæ legerent, Loryma (portus aduerſus Rhodũ eſt) peruenerũt. Ibi in principiis ſermo primo inter tribunos militũ ſecretus oritur, deinde ad aures ipſius Æmilij peruenit, abduci claſſem ab Epheſo, ab ſuo bello, vt ab tergo liber relictus hoſtis, in tot ꝓpinquas ſociorũ vrbes omnia impune conari poſſet. Mouere ea Æmilium: vocatoſq; Rhodios quum percunctatus eſſet, *poſſetne Pataris vniuerſa claſſis in portu ſtare,* quum reſpõdiſſent, *non poſſe:* cauſam nactus omittẽdæ rei, Samum reducit naues. Pet

Liuius in Italiam traiicit.

Æmilius Iaſſum oppugnat.

xvi. ues. Per idem tempus Seleucus Antiochi filius, quum per omne
ii hybernorum tempus exercitum in Æolide continuisset, partim sociis ferendo opem, partim quos in societatem pellicere nō poterat, depopulandis: transire in fines regni Eumenis, dū is procul à domo cum Romanis & Rhodiis Lyciæ maritima oppugnaret, statuit. Ad Elæam primo infestis signis accessit: deinde omissa oppugnatione vrbis, agros hostiliter depopulat⁹, ad caput arcemq; regni Pergamum ducit oppugnādam. Attalus primo stationibus ante vrbē positis, & excursionibus equitū leuisq; armaturæ, magis lacessebat, quam sustinebat hostē. postremo quum per leuia certamina expertus nulla parte virium se parē esse, intra mœnia se recepisset, obsideri vrbs cœpta est. Eodē ferme tempore & Antiochus ab Apamea profectus, Sardib. primum, deinde haud procul Seleuci castris ad caput Caici amnis statiua habuit, cū magno exercitu mixto variis ex gentib. plurimum terroris in Gallorum mercede conductis quatuor millib. erat. hos, paucis admistis, ad peruastandum passim Pergamenum agrum misit. Quæ posteaquam Samum sunt nuntiata, primo Eumenes auocatus domestico bello cum classe Elæā petit: inde quum præsto fuissent equites peditumq; expediti, præsidio eorum tutus priusquam hostes sentirent aut mouerentur, Pergamum cōtendit. ibi rursus leuia per excursiones prælia fieri cœpta, Eumene summæ rei discrimen haud dubie detrectante. Paucos post dies Romana Rhodiaq; classis, vt regi opem ferrent, Elæam ab Samo venerunt. Quos vbi exposuisse copias Elææ, & tot classes in vnū cōuenisse portum, Antiocho allatum est: & sub idem tempus audiuit *consulem cum exercitu iā in Macedonia esse, pararique quæ ad transitum Hellesponti opus essent*: tēpus venisse ratus, priusquā terra marique simul vrgeretur, agendi de pace, tumulum quendā aduersus Elæā castris cepit. ibi peditum omnib. copiis relictis, cum equitatu (erant autē sex millia equitum) in cāpos sub ipsa Elææ mœnia descendit: misso cadu-
xix ceatore ad Æmiliū, *velle se de pace agere*. Æmilius Eumene a Pergamo accito, adhibitis & Rhodiis, concilium habuit. Rhodii haud aspernari pacem: Eumenes *nec honestum esse dicere, eo tēpore de pace agi: nec exitum rei imponi posse.* *Qui enim*, inquit, *aut honeste inclusi mœnib. & obsessi velut leges pacis accipiemus? aut cui rata ista pax erit, quam sine consule, non ex auctoritate senatus, non iussu populi Romani pepigerimus? Quæro enim, pace per te facta, rediturusne extēplo in Italiā sis? classem exercitumque deducturus? an expectaturus, quid de ea re consuli placeat? quid senatus censeat? aut populus iubeat? Restat ergo, vt maneas in Asia: & rursus in hyberna copiæ reductæ, omisso bello, exhauriant commeatib. præbendis socios: deinde, si ita visum sit iis penes quos potestas fuerit, instauremus nouum de integro bellum, quod possumus, si ex hoc impetu rerum nihil prolatando remittitur, ante hyemem diis volentibus perfecisse.* Hæc sententia vicit, responsumque Antiocho

Seleucus Eumenis agros populatur.

Antiochus de pace agit.

est, *ante cōsulis aduentum de pace agi non posse.* Antiochus pace ne-
quiquā tentata, vastatis Elæensium primum, deinde Pergameno-
rum agris, relicto ibi Seleuco filio, Adramytteū hostiliter itinere
facto petit: agrum opulentum, quem vocant Thebes campū, car-
mine Homeri nobilitatū. neq; alio vllo loco Asiç maior regijs mi-
litibus parta est præda. Eodem Adramytteum, vt vrbi prçsidio es-
sent, nauibus circumuecti Æmilius & Eumenes venerunt. Per- II
eosdem forte dies Elæam ex Achaia mille pedites cum centum e-
quitibus, Diophane omnibus his copiis præposito, accesserunt.
quos egressus nauibus obuiam missi ab Attalo, nocte Pergamum
deduxerunt. veterani omnes & periti belli erāt, & ipse dux, Philo-
pœmenis, summi tum omnium Græcorū Imperatoris discipul'.
qui biduum simul ad quietem hominum equorumque, & ad vi-
sendas hostium stationes, quibus locis temporibusq; accederent,
reciperentq; sese, sumpserunt. Ad radices fere collis, in quo posi-
ta est vrbs, regij succedebant: ita libera ab tergo populatio erat,
nullo ab vrbe, ne in stationes quidem qui procul iacularetur, ex-
currente. postquam semel compulsi metu se mœnib. incluserunt,

Regiorum militum negligentia.

contemptus eorum, & inde negligentia apud regios oritur: non
stratos, non infrenatos magna pars habebant equos: paucis ad ar-
ma & ordines relictis, dilapsi ceteri sparserant se toto passim cam-
po: pars in iuueniles lusus lasciuiamque versi, pars vescentes sub
vmbra, quidam somno etiam strati. Hæc Diophanes ex alta vrbe
Pergamo contemplatus, arma suos capere, & ad portā præsto esse
iubet: ipse Attalum adiit, *& in animo sibi esse dixit. hostium stationem
tentare.* Ægre id permittente Attalo, quippe qui centum equiti-
bus aduersus trecentos, mille peditib. cum quatuor millibus pu-
gnaturum cerneret: porta egressus, haud procul statione hostiū
occasionem operiens consedit. Et qui Pergami erant, amentiam
magis quam audaciā credere esse: & hostes paul[i]sper in eos versi,
vt nihil moueri viderunt, nec ipsi quicquā ex solita negligentia,
insuper etiam eludentes paucitatem, mutarunt. Diophanes quie-
tos aliquamdiu suos, velut ad spectaculum modo eductos, conti-
nuit: posteaquam dilapsos ab ordinibus hostes vidit, peditibus
quantum accelerare possent, sequi iussis, ipse princeps inter equi-
tes cum turma sua quantum potuit effusissimis habenis, clamore
ab omni simul pedite atq; equite sublato, stationem hostium im-
prouiso inuadit. Non homines solum, sed equi ēt territi, quum
vincula abrupissent, trepidationem & tumultum inter suos fece-
runt. pauci stabant impauidi equi: eos ipsos non sternere, non in-
frenare aut ascendere facile poterant: multo maiorem quam pro
numero equitum terrorem Achæis inferentibus. Pedites vero or-

Diophanes regios fundit.

dinati & præparati sparsos per negligentiam, & semisomnes ppe
adorti sunt: cædes passim fugaque per campos facta est. Dioph-
nes secutus effusos quoad tutum fuit, magno Achæorum gen[tis]
decore

decore parto (spectauerant enim è mœnib. Pergami non viri mo-
do, sed fœminæ etiam) in præsidium vrbis redijt. Postero die regiæ
XXI magis compositæ & ordinatæ stationes quingentis passib. longius
ab vrbe posuerunt castra: & Achæi eodem ferme tempore atque
in eundem locum processerunt. Per multas horas intenti vtrim-
que, velut iam futurum imperum exspectauêre; posteaquam
haud procul occasu solis redeundi in castra tempus erat, regijs si-
gnis collatis abire agmine ad iter magis quam ad pugnam cōpo-
sito cœpere. Quieuit Diophanes, dum in conspectu erant. deinde
eodē, quo pridie, impetu in postremum agmen incurrit: tantum-
que rursus pauoris ac tumultus incussit, vt quū terga cæderētur,
nemo pugnandi causa restiterit: trepidantesque, vt vix ordinem
agminis seruantes, in castra compulsi sunt. Hęc Achęorum auda-
cia Seleucum ex agro Pergamo mouere castra coegit. Antiochus *Seleucus*
posteaquam Romanos & Eumenem ad tuendum Adramytteum *mouet ca-*
venisse audiuit, ea quidē vrbe abstinuit: depopulatus agros Peræ- *stra.*
am inde coloniam Mitylenæorum expugnauit. Cotton & Coryle-
nus & Aphrodisias & Prinne primo impetu captæ sunt. inde per
Thyatira Sardeis redijt. Seleucus in maritima ora permanēs, alijs
terrori, alijs præsidio erat. Classis Romana cum Eumene Rhodijsq;
Mitylenen primo, inde retro, vnde profecta erat, Elæam redijt.
Inde Phocæam petentes ad insulam quam Bacchium vocant, (im-
minet vrbi Phocæensium) appulerunt; & quibus ante abstinuerant
templis, signisq; (egregie autem exornata insula erat) quum ho-
stiliter diripuissent, ad ipsam vrbē trāsmiserunt. eam diuisis inter
se partib. quum oppugnarent, & viderent sine operib. armis, sca-
lisq; capi non posse: missum ab Antiocho præsidium trium milli-
um armatorum, quum intrasset vrbem; extemplo oppugnatione
omisso. classis ad insulam se recepit: nihil aliud quam depopulato
XXII circa vrbem hostium agro. Inde placuit Eumenē domum dimit-
ti, & *præparare consuli atq; exercitui, quæ ad transitum Hellespōti opus
essent: Romanam Rhodiamq; classem redire Samum, atq; ibi in statione
esse, ne Polyxenidas ab Epheso moueret.* Rex Elæam, Romani & Rho-
dij Samum redierunt. Ibi M. Æmilius frater prætoris decessit,
Rhodij, celebratis exsequijs aduersus classem quam fama erat, ex
Syria venire, tredecim suis nauib. & vna Coa quinqueremi, altera
Gnidia, Rhodum vt ibi in statione essent, pfecti sunt. Biduo ante
quàm Eudamus cum classe à Samo veniret, tredecim à Rhodo na-
ues cum Pamphilida præfecto aduersus eandem Syriacā classem
missæ, assumptis nauib. quatuor quæ Cariæ præsidio erant, oppu-
gnantib. regiis Dædala, & quædam alia parua castella obsidione
exemerunt. Eudamum cōfestim exire placuit. additæ huic quoq;
sunt ad eā classem, q̄ habebat, sex apertæ naues. Profectus quum
quantum accelerare poterat, maturasset; ad portum quem Megi-
sten vocant, prægressos consequitur. inde vno agmine Phaselidē

quum venissent, optimum visum est, ibi hostē operiri. In cōfinio XXI Lyciæ & Pamphyliæ Phaselis est: prominet penitus in altum, cōspiciturque prima terrarum Rhodum a Cilicia petentibus, & procul nauium præbet prospectum, eo maxime vt in obuio classi hostium essent, electus locus est. Ceterum quod nō prouiderunt, & loco graui & tempore anni (medium enim æstatis erat) ad hoc insolito odore ingruere morbi vulgo, maxime in remiges cœperūt. Cuius pestilētiæ metu profecti, quum prætereueherētur Pamphylium sinum, ad Eurymedontem amnem appulsa classe, audiunt ab Aspendiis ad Sidam iam hostes esse. Tardius nauigauerant regij aduerso tempore Etesiarum, quod velut statum Fauoniis ventis esset, Rhodiorum duæ & triginta quadriremes, quatuor triremes fuēre. Regia classis septem & triginta maioris formæ nauiū erat, in quib. tres hepteres & quatuor hexeres habebat. præter has decem triremes erāt & alij adesse hostes ex specula quadam cognouēre. Vtraque classis postero die luce prima, tamquam eo die pugnatura, è portu mouit: & postteaquam superauēre Rhodij promontorium, quod ab Sida prominet in altum, extemplo & cōspecti ab hostibus sunt, & ipsi eos viderunt. Ab regio sinistro cornu, quod ab alto obiectum erat Annibal, dextro Apollonius purpuratorum vnus præerat. & iam in frontem directas habebant naues. Rhodii longo agmine veniebant. prima prætoria nauis Eudami erat; cogebat agmen Charicltus: Pamphylidas mediæ classi præerat. Eudamus posteaquā hostium aciem instructā & paratam ad cōcurrendum vidit, & ipse in altum euehitur; & deinceps quæ sequebantur, seruantes ordinem in frontem dirigere iubet. Ea res primo tumultum præbuit. nam nec sic in altū euectus erat, vt ordo omnium nauium ad terram explicari posset: & festinans ipse præpropere cum quinque solis nauibus Annibali occurrit. ceteri quia in frontem dirigere iussi erant, non sequebantur. extremo agmine loci nihil ad terram relicti erat: trepidantibusque ijs inter se, iam in dextro cornu aduersus Annibalē pugnabatur. Sed mo- XXIV mento temporis & nauium virtus & vsus rei maritimæ terrorem omnem Rhodiis dempsit. nam & in altum celeriter euectæ naues, locum post se quæque venienti ad terram dedēre: & si qua cōcurrerat rostro cum hostium naui, aut proram lacerabat, aut remos detergebat, aut libero inter ordines discursu prætereuecta in puppim impetū dabat. Maxime exterruit hepteris regia à multo minore Rhodia naue vno ictu demersa itaq; iam haud dubie dextrum cornu hostium in fugā inclinabat. Eudamum in alto multitudine nauium maxime Annibal, ceteris omnibus longe prēstantē, vrgebat: & circumuenisset, ni signo sublato ex prætoria naue, quod dispersam classem in vnum colligi mos erat: omnes quæ in dextro cornu vicerant naues, ad opem ferendam suis concurrissent. tum & Annibal, quæque circa eum erāt naues, capessunt fugam:

Naualis pugna inter Rhodios & regios.

gam: nec insequi Rhodij, ex magna parte ægris, & ob id celerius fessis remigibus, potuerũt. Quũ in alto vbi substiterant, cibo reficerẽt vires, contemplatus Eudamus hostes claudas mutilasque naues apertis nauibus remulco trahentes, viginti paulo amplius integras abscedentes, è turri prætoriæ nauis silẽtio facto, *Exsurgite*, inquit, *& egregium spectaculum capessite oculis.* Consurrexêre omnes, cõtemplatiq; trepidationem fugamq; hostium, prope vna voce exclamauere omnes, *vt sequerẽtur.* Ipsius Eudami multis ictibus vulnerata nauis erat. Pamphilidã & Charilitum insequi, quoad tutarent tutum, iussit. Aliquãdiu secuti sunt: postea quam terræ appropinquabat Annibal, veriti ne includerentur vento in hostium ora, ad Eudamum reuecti hepterem captã, quæ primo concursu icta erat, ægrè Phaselidem pertraxerunt. inde Rhodum non tam victoria læti, q̃ alius alium accusantes, *quod cũ potuisset, non omnis summersa aut capta classis hostium foret,* redierunt. Annibal ictus vno prœlio aduerso, ne tũ quidẽ prçteruehi Lyciam audebat, quum coniungi vereri regiæ classi quam primum cuperet. Et id ne ei facere liberum esset, Rhodij Charilitum cum viginti nauibus rostratis ad Patara & Megisten portum miserunt. Eudamum cum septem nauib. maximis ex ea classe cui præfuerat, Samum redire ad Romanos iusserunt: vt quantum consilio, quantũ auctoritate valeret, compelleret Romanos ad Patara oppugnãda. Magnam lætitiam Romanis iã prius nũcius victoriæ, deinde aduentus attulit Rhodiorum, & apparebat, si ea cura Rhodijs dẽpta esset, vacuos eos tuta eius regionis maria pstaturos. sed profecto Antiocho ab Sardibus, ne opprimerentur vrbes maritimæ, abscedere custodia Ioniæ atq; Æolidis prohibuerunt. Pamphilidam cum quatuor nauib. tectis ad eam classem, quæ circa Patara erat, miserunt. Antiochus non ciuitatũ modo, quæ circa se erant, contrahebat præsidia, sed ad Prusiam Bithyniæ regẽ miserat legatos literasque, quibus transitum in Asiam Romanorum increpabat. *Venire eos ad omnia regna tollenda, vt nullum vsquam orbis terrarũ, nisi Romanum imperium esset. Philippum & Nabin expugnatos, se tertium peti. vt quisq; proximus ab oppresso sit, per omnes velut continens incendium peruasurum ab se gradũ in Bithyniam fore, quando Eumenes in voluntariam seruitut: m concessisset.* Ĥis motũ Prusiam literæ Scipionis cõsulis, sed magis eius fratris Africani, à suspicione ta-
ti auerterũt. qui prçter consuetudinẽ perpetuam populi Romani augendi omni honore regum sociorum maiestatẽ, domesticis ipse exemplis Prusiam ad promerendam amicitiam suam cõpulit. *Regulos, e acce tos in fidẽ in Hispania reges reliquisse: Masanissam non in patrio modo locasse regno, sed in Syphacis à quo ante expulsus fuisset, regnũ impo: uisse, & esse eum non Africæ modo regum longè opulentissimum, sed toto in orbe terrarum cuiuis regum, vel maiestate vel virib. parem. Philippum & Nabin hostes, vt bello superatos ab T. Quintio,* tamen

Rhodij insequuntur classem Regiam.

Antiochus ad Bithyniæ regem mittit.

Literæ Scipionis ad Bithyniæ regem.

tamen in regno relictos: Philippo quidem anno priore etiam stipendium remissum, & filium obsidem redditum: & quasdã ciuitates extra Macedoniam, patientib. Romanis imperatoribus, recepisse eum. In eadẽ dignitate & Nabin futurũ fuisse, nisi eum suus primo furor, deinde fraus Ætolorũ absumpsisset. Maxime confirmatus est animus regis, posteaquã ad eum C. Liuius, qui prætor ante classi præfuerat legatus ab Roma venit; & edocuit *quanto & spes victoriæ certior Romanis quàm Antiocho, & amicitia sanctior firmiorq; apud Romanos futura esset.* Antiochus posteaquã à spe societatis Prusiæ decidit, Ephesum ab Sardib. est profectus ad classem, quæ per aliquot menses instructa ac parata fuerat, visendam: magis quia terrestrib. copijs exercitum Romanũ & duos Scipiones imperatores videbat sustineri non posse, quàm quod res naualis ipsa per se aut tentata sibi vmquam feliciter, aut tunc magnæ & certæ fiduciæ esset. erat tamen momentum in præsentia spei: q& magnam partem Rhodiæ classis circa Patara esse, & Eumenem regem cum omnib. nauib. suis consuli obuiam in Hellespontum profectum audierat. aliquid etiam inflabat animos classis Rhodia ad Samum per occasionem fraude præparatam absumptã. His fretus, Polyxenida cũ classe ad tentandam omni modo certaminis fortunam misso, ipse copias ad Notium ducit: (id oppidum Colophonium mari imminens, abest à vetere Colophone duo fermè millia passuum) & ipsã vrbem suæ esse potestatis volebat, adeò propinquã Epheso, vt nihil terra mariue ageret, quod non subiectum oculis Colophoniorum, ac per eos notũ extemplo Romanis esset: quos audita obsidione nõ dubitabat ad opem ferendã sociæ vrbi classem à Samo moturos: eam occasionẽ Polyxenidæ ad rem gerendã fore. Igitur operibus oppugnare vrbem aggressus, & ad mare partibus duab. pariter munitionibus deductis, vtrimque vineas & aggerem muro iniunxit, & testudinib. arietes admouit. Quibus territi malis Colophonij oratores Samum ad L. Æmilium, *fidem prætoris populiq; Romani implorantes* miserunt. Æmilium & Sami segnis diu mora offendebat, nihil minus opinantẽ quam Polyxenidam bis nequiquam ab se prouocatum, potestatem pugnæ facturum esse: & turpe existimabat, Eumenis classem adiuuare consulẽ ad traijciendas in Asiam legiones: se Colophonis obsessæ auxilio incertam finem habituro alligari. Eudamus Rhodius, qui & tenuerat eum Sami, cupientem proficisci in Hellespontum, cunctique instare & dicere: *quãto satius esse vel socios obsidione eximere, vel victam semel classem vincere iterum, totamq; maris possessionẽ hosti eripere quã desertis socijs, tradita Antiocho Asia terra mariq;, in Hellespõtum, vbi satis esset Eumenis classis, à sua parte belli discedere.* Profecti à Samno ad petendos commeatus, consumptis iam omnibus, in Chium parabant traijcere. id erat horreum Romanis: eoq; omnes ex Italia missæ onerariæ dirigebant cursum. Circumuecti ab vrbe

ad auersa

ad auersa insulæ. obiecta aquiloni, ad Chiũ & Erythras sunt. Quũ pararent traijcere, literis certior fit prætor, *frumenti vim magnam Chium ex Italia venisse: vinum portantes naues tempestatibus retētas esse.* simul allatum est, *Teios regiæ classi benignè commeatus præbuisse: quinq; millia vasorũ vini esse pollicitos.* Teum ex medio cursu classem repentè auertit: aut volentibus ijs vsurus commeatu parato hostib. aut ipsos pro hostib. habiturus. Quum direxissent ad terram proras, quindecim fermè eis naues circa Myonnesum apparuerũt. quas primo ex classe regia prætor esse ratus, instituit sequi: apparuit inde: *piraticos celoces & lembos esse.* Chiorum maritimam oram depopulari, cum omnis generis præda reuertentes, posteaquam videre ex alto classem, in fugam verterunt. & celeritate superabant leuiorib. & ad id fabrefactis nauigijs, & propiores terræ erant. itaq; priusquam appropinquaret classis, Myonnesum perfugerunt. vnde se à portu ratus abstracturum naues, ignarus loci sequebatur prętor. Myonnesus promontorium inter Teum Samũq; est: ipse collis est in modum metæ, in acutũ acumen à fundo satis lato fastigiatus: à continenti arctæ semitæ aditum habet: à mari excisæ fluctibus rupes claudunt: ita vt quibusdam locis superpendentia saxa plus in altum quàm quæ in statione sunt naues, promineant. Circa ea appropinquare non ausæ naues, ne sub ictu superstantium in rupibus piratarum essent, diem triuêre. tandem sub noctẽ vano incœpto quũ abstitissent, Teum postero die accessere: & in portu qui à tergo vrbis est (Geræsticũ ipsi appellant) nauib. constitutis prætor ad depopulandum circa vrbem agrum

xx- milites emisit. Teii cum in oculis populatio esset, oratores cum

III infulis & velamentis ad Romanũ miserunt. quibus purgantibus ciuitatẽ omnis facti dictiq; hostilis aduersus Romanos: *& iuuisse eos cõmeatu classem hostium arguit, & quãtum vini Polyxenidæ promisissent, quæ si eadem classi Romanæ darēt, reuocaturũ se à populatione militem: sin minus pro hostib. eos habiturum.* Hoc tam triste respõsum, quum retulissent legati, vocatur in concionem à magistratib. populus, vt quid agerent, cõsultarẽt. Eo fortè Polyxenidas cũ regia classe à Colophone profectus, posteaquam mouisse à Samo Romanos audiuit, & ad Myonnesum piratas persecutus, Teorum agrum depopulari, naues in Geræstico portu stare: ipse aduersus Myonnesum in insula (Macrin nautici vocant) anchoras portu occulto iecit. inde ex propinquo explorans quid hostes agerent primo in magna spe fuit, quemadmodũ Rhodiam classem ad Samũ circumsessis ad exitum faucib. portus expugnasset, sic & Romanam expugnaturum nec est dissimilis natura loci. promontorijs coeuntib. inter se ita clauditur portus, vt vix duæ simul inde naues possint exire. nocte occupare fauces Polyxenidas in animo habebat, & denis nauib. ad promontoria stantibus, quæ ab vtroque cornu in latera exeuntium nauium pugnarent: ex cętera classe

classe, sicut ad Panormũ fecerat, armatis in littora expositis, terra, mariq; simul hostes opprimere. quod non vanum ei consilium fuisset, ni quum Teii *facturos se imperata* promisissent, ad accipiendos commeatus aptius visum esset Romanis in eum portum, qui ante vrbem est, classem transire. Dicitur & Eudamus Rhodius vitium alterius portus ostẽdisse, quũ forte duæ naues in arcto ostio implicitos remos fregissent. & inter alia id quoque mouit prætorem, vt traduceret classem, quod ab terra periculũ erat haud procul inde Antiocho statiua habente. Traducta classe ad vrbem, ignaris omnibus egressi milites nautæque sunt, ad commeatus & vinum maxime diuidendũ in naues, quũ medio forte diei agrestis quidam ad prætorem adductus nunciat: *alterũ iam diem classem stare ad insulã Macrin, & paulo ante visas quasdam moueri tanquam ad profectionem naues.* Re subita perculsus prætor tubicines canere iubet, vt si qui per agros palati essent, redirent, tribunos in vrbem mittit ad cogendos milites, nautasq; in naues. Haud secus quam in repentino incẽdio aut capta vrbe trepidatur: alijs in vrbem currentibus ad suos reuocãdos, alijs ex vrbe naues cursu repetentibus: incertisque clamoribus quibus ipsis tubæ obstreperent, turbaris imperijs, tandem concursum ad naues est. Vix suam quisq; noscere aut adire præ tumultu poterat: trepidatumq; cum periculo & in mari & in terra foret, ni partib. diuisis Æmilius cũ prætoria naue primus è portu in altum euectus, excipiens insequenteis suo quamque ordine in frontem instruxisset: Eudamus Rhodiaque classis substitissent ad terram, vt & sine trepidatione conscenderent, & vt quæq; parata esset, exiret nauis. ita & explicuere ordinem primæ in cõspectu prætoris, & coactum agmẽ ab Rhodijs est: instructaq; acies velut cerneret regios, in altũ processit inter Myonnessum & Corycum promontorium eũt, quum hostem conspexere. Et regia classis binis in ordinem nauibus lõgo agmine veniens, & ipsa aciem aduersam explicuit, tantũ læuo euecta cornu, vt amplecti & circumire dexterũ cornu Romanorum posset. quod vbi Eudamus, qui cogebat agmẽ, vidit, nõ posse exæquare ordinem Romanos, & tantum non iam circumiri dextro cornu: concitat naues, (& erant Rhodiæ naues longe omnium celerrimæ tota classe) æquatoq; cornu, prætoriæ naui, in qua Polyxenidas erat, suam obiecit. Iã totis classibus simul ab omni parte pugna cõserta erat. Ab Romanis octoginta naues pugnabãt, ex quib. Rhodię duæ & viginti erant. Hostiũ classis vndenonaginta nauium fuit, & maximæ formę naues, tres hexeres habebat, duas hepteres. Robore nauium & virtute militum Romani lõge Rhodios præstabant: Rhodiæ naues agilitate & arte gubernatorum & scientia remigum. Maximo tamen hostibus terrori fuere, quæ ignes præ se portabant: & quod vnum iis ad Panormũ circumuẽtis saluti fuerat, id nunc maximum momẽtum ad victoriam

Polyxenidæ consilia detegũtur.

Polyxenidæ & Romanorum pugna naualis.

riam fuit. nam metu ignis aduersæ regiæ naues, ne prora cōcurrerent, quū declinassent, neq; ipsæ ferire rostro hostem poterant, & obliquas se ipsæ ad ictus præbebant: & si qua concurrerat, obruebatur infuso igni: magisq; ad incendium, quam ad prœlium, trepidabant. Plurimum tamē, quæ solet, militum virtus in bello valuit. mediam namq; aciem hostium Romani, quum rupissent, circumuecti ab tergo pugnantib. aduersus Rhodios regijs sese obijcere: momēroq; tēporis & media acies Antiochi, & læuo in cornu circumuentæ naues mergebātur. Dextera pars integra sociorum magis clade quam suo periculo terrebatur. cæterum posteaquam alias circumuentas, prætoriam nauem Polyxenidæ relictis socijs vela dantem videre: sublatis raptim dolonib. (& erat secūdus petentibus Ephesum ventus) capessunt fugam: quadraginta duabus nauib. in ea pugna amissis quarum tredecim captæ in potestatem hostium venerunt, cæteræ incensæ aut demersę. Romanorum duæ naues fractæ sunt, vulneratæ aliquot. Rhodia vna capta, memorabili casu. nam quum rostro percussisset Sidoniam nauem, anchora ictu ipso excussa è naue sua, vnde dēre velut manu ferrea iniecta, alligauit alterius prorā: inde tumultu iniecto quū diuellere se ab hoste cupientes inhiberet Rhodij, tractum anchorale & implicitum remis latus alterū detersit: debilitatam ea ipsa quæ icta cohæserat, nauim cepit. hoc maxime modo ad Myonne-

XXXI sum nauali prœlio pugnatum est. Quo territus Antiochus, quia possessione maris pulsus, longinqua tueri diffidebat se posse, præsidium ab Lysimachia, ne opprimeretur ibi ab Romanis, deduci prauo, vt res ipsa postea docuit, consilio iussit. non n. tueri solum Lysimachiam à primo impetu Romanorum facile erat: sed obsidionem etiam per totam hyemem tolerare, & obsidentes quoq; ad vltimam inopiam adducere extrahendo tempus, & interim spem pacis per occasiones tentare. Nec Lysimachiam tantum hostibus tradidit post aduersam naualem pugnam, sed etiam Colophonis obsidione abscessit, & Sardeis recepit se: atq; inde in Cappadociam ad Ariarathen, qui auxilia accerserent. & quocumq; alio poterat ad copias contrahendas, in vnū iam cōsilium, vt acie dimicaret, intentus misit. Regillus Æmilius post victoriam naualem profectus Ephesum, directis ante portum nauibus, quū confessionem concessi maris vltimam hosti expressisset, Chium, quo ante nauale prœlium cursum à Samo intenderat, nauigat. ibi naues in prœlio quassatas quū refecisset, L. Æmilium Scaurum cum triginta nauibus Hellespōtum ad exercitum traijciendum misit: Rhodias parte prædæ & spolijs naualib. decoratas domum redire iubet. Rhodij impigrè præuertere, ad traijciendasq; copias cōsulis iere: atq; eo quoq; functi officio, tum demum Rhodū rediere. Classis Romana ab Chio Phocæam traiecit in sinu maris intimo posita hæc vrbs est, oblonga forma, duum millium & quingentorum

Antiochus Sardeis se recepit.

torũ passuum spacium murus amplectitur: coit deinde ex vtraq; parte in arctiorem velut cuneum, Lãptera ipsi appellant. mille & ducentos passus ibi latitudo patet, inde in altũ lingua mille passuum excurrẽs medium fere sinum velut nota distinguit, vbi cohæret faucibus angustis, duos in vtramq; regionem versos port' tutissimos habet. qui in meridiem vergit, Naustathmos ab re appellatur, qui ingentẽ vim nauium capit: alter prope ipsum Lamptera est. Hos portus tutissimos quũ occupasset Romana classis: *Phocæam oppugnant Romani.* priusquam aut scalis, aut operib. mœnia aggrederetur, mittẽdos censuit prætor, qui principum magistratuumq; animos tentarent. posteaquam obstinatos vidit, duob simul locis oppugnare est adortus. Altera pars infrequens ædificijs erat: tẽpla Deûm aliquantum tenebant loci. ea prius ariete admoto, quatere muros turresque cœpit. deinde quum eo multitudo occurreret ad defendendũ altera quoq; parte admotus aries, & iam vtrimque sternebantur muri. ad quorum casum quum impetũ Romani milites per ipsam stragem ruinarum facerẽt, alij scalis etiam ascẽsum in muros tẽtarẽt, adeo obstinatè restiterũt oppidani, vt facile appareret plus in armis & virtute, quã in mœnibus auxilij esse. coactus ergo periculo militum prætor receptui cani iussit, ne obijceret incautos furentibus desperatione ac rabie. Dirempto prœlio, ne dum quidem ad quietem versi, sed vndiq; omnes ad munienda & obmoliendaque ruinis strata erant, concurrerunt. Huic operi intẽtis superuenit Q. Antonius, à prætore missus: qui castigata pertinacia eorum, *maiorẽ curam Romanis quam illis ostenderet esse, ne in perniciem vrbis pugnaretur. si absistere furore vellent, potestatẽ ijs dare eadẽ conditione qua prius C. Liuij in fidẽ venissent, se tradendi.* Hæc quum audissent, quinq; dierum spacio ad deliberandum sumpto, tentata interim spe auxilij ab Antiocho, posteaquam legati missi ad regem *nihil in eo esse præsidij* retulerant: tum portas aperuerunt, pacti *ne quid hostile paterentur.* Quum signa in vrbẽ inferrentur, & pronunciasset prætor *parci se deditis velle:* clamor vndiq; est sublatus, *indignum facinus esse Phocæenses numquam fidos socios, semper infestos hostes, impunè eludere.* ab hac voce, velut signo à prætore dato, ad diripiendam vrbem passim discurrerunt. Æmilius primo resistere & reuocare, dicẽdo *captas, nõ deditas diripi vrbes: & in his tamẽ arbitrium esse imperatoris, non militũ.* posteaquã ira & auaritia imperio potentiora erant: præconib. per vrbem missis, *liberos omnes in forum ad se conuenire iubet, ne violarentur:* & in omnib. quæ ipsius potestatis fuerunt, fides constitit prætoris. vrbem agrosq; & suas leges restituit: & quia iã hyems appetebat, Phocææ portus ad hybernandum classi delegit. Per idem ferè tempus consuli trans- XXXI
gresso Æniorum Maronitarumq; fines nunciatur, *victam regiam classem ad Myonnesum, relictamq; à præsidio Lysimachiã esse.* Id multo quam de nauali victoria lætius fuit, vtiq; posteaquã eo venerunt,

runt, refertaq; vrbs omnium rerum commeatibus, velut in aduentum exercitus præparatis, eos excepit: vbi inopiam vltimā laboremq; in obsidenda vrbe sibi proposuerāt. Ibi paucos dies statiua habuere, vt impedimenta ægriq; consequerentur, qui passim per omnia Thraciæ castella fessi morbis ac lōgitudine viæ relicti erant. Receptis omnibus ingressi rursus iter per Chersonnesum, Hellespontum perueniunt. vbi omnibus cura regis Eumenis ad traijciendum præparatis, velut in pacata littora nullo prohibēte, alijs alio delatis nauibus, sine tumultu traiecere. Ea vero res Romanis auxit animos, concessum sibi transitum cernentibus in Asiam, quam rē magni certaminis futuram crediderāt. Statiua deinde ad Hellespontum aliquādiu habuerunt: quia dies forte quibus Ancilia mouentur, religiosi ad iter inciderant. iidem dies P. Scipionē propiore etiam religione, quia Salius erat, disiunxerāt

XXXIV ab exercitu, causaq; & is ipse moræ erat, dum consequeretur. Per eos forte dies legatus ab Antiocho in castra venerat, Byzātius Heraclides, de pace afferens mandata quam impetrabilem fore magnam ei spem attulit mora & cunctatio Romanorum, quos simul Asiam attigissent, effuso agmine ad castra regia ituros crediderat. statuit tamen non prius adire consulem, quam P. Scipionem: & ita mandatum ab rege erat. in eo maximam spem habebat, præterquam quod & magnitudo animi & satietas gloriæ placabilem eum maximè faciebat. notumq; erat gentibus, qui victor ille in Hispania, qui deinde in Africa fuisset: etiam quod filius eius captus in potestate regis erat. Is vbi & quando, & quo casu captus sit, sicut pleraq; alia, parum inter auctores constat. alij principio belli à Chalcide Oreum petentem, circumuentum ab regiis nauib. tradunt: alij, posteaquam transitum in Asiam est, cum turma Fregellana missum exploratum ad regia castra, effuso obuiam equitatu quū reciperet sese, in eo tumultu delapso equo cū duobus equitibus oppressum, ita ad regem deductum esse. Illud satis constat, si pax cum populo Romano maneret, hospitiumq; priuatim regi cum Scipionibus esset, neq; liberalius neq; benignius haberi, coliq; adolescentem, quam cultus est, potuisse. Ob hæc quū aduentum P. Scipionis legatus exspectasset, vbi is venit, cō-

Antiochi legatus ad Scipiones.

Scipionis Africani fi.[1] captus ab Antiocho.

XXXV sulem adit, petitq; vt mandata audiret. Aduocato frequenti concilio legati verba sunt audita. Is multis ante legationibus nequicquam vltro citroq; de pace missis, *eam ipsam fiduciam impetrandi sibi esse dixit, quod priores legati nihil impetrassent. Smyrnam enim & Lampsacū & Alexandriam, Troadem & Lysimachiam in Europa iactatas in illis disceptationib. esse: quarum Lysimachia iā cessisse regem, ne quid in Europa habere eū dicerēt: eas quæ in Asia sint, ciuitates tradere paratum esse: & si quas alias Romani quod suarū partium fuerint, vindicare ab imperio regio velint: impensæ quoq; in bellū factæ partē dimidiam regē præstiturū populo Romano.* Hæc cōditiones erāt pacis.

Antiochi legati oratio.

Reliqua oratio fuit, *vt memores rerum humanarum, & sua fortunæ moderarentur, & aliam ne vrgerent finirēt Europa imperium, id quoq; immensum esse parari singula acquirendo facilius potuisse, quam vniuersa teneri posse. Quod si Asiæ quoq; partem aliquā abstrahere velint, dummodo non dubijs regionibus finiant, vinci suam temperantiam Romana cupiditate, pacis & concordia causa regem passurum.* Ea quæ legato magna ad pacem impetrandam videbantur, parua Romanis visa. *nam & impensam, quæ in bellū facta esset, omnem præstare regem æquum cēsebant: cuius culpa bellum excitatum esset: & nō Ionia modo atq; Æolide deduci debere præsidia regia: sed sicut Græcia omnis liberata esset, ita q̄ in Asia sint, omnes liberari vrbes id aliter fieri non posse, quā vt cis Taurū montem possessione Asiæ Antiochus cedat.* Legatus post- II
eaquam nihil æqui in concilio impetrare se cēsebat: priuatim (sic enim imperatum erat) P. Scipionis tentare animum conatus. Omnium primum *filium ei sine pretio redditurum regem* dixit: deinde ignarus & animi Scipionis & moris Romani, *auri pondus ingens est pollicitus, & nomine tantum regio excepto, societatē omnis regni, si per eum pacem impetrasset.* Ad ea Scipio: *Quod Romanos omnes, quod me ad quem missus es, ignoras, minus miror: quū te fortunā eius à quo venis, ignorare cernam. Lysimachia tenenda erat, ne Chersonnesum intraremus: aut ad Hellespontum obsistendum, ne in Asiam traijceremus: si pacē tamquam à sollicitis de belli euentu petituri eratis. concesso vero in Asiam transitu, & non solū frenis, sed etiam iugo accepto, quæ disceptatio ex æquo, quum imperium patiendum sit, relicta est? Ego ex munificentia regia maximum donum alium habebo: alijs, Deos precor, ne vnquā fortuna egeat mea, animus certè non egebit. pro tanto in me munere gratū me esse in se sentiet, si priuatā gratiā pro priuato beneficio desiderabit publicè nec habebo quicquā ab illo, nec dabo, quod in præsentia dare possim. fidele consiliū est. abi, nūtia meis verbis, bello absistat, pacis cōditionem nullam recuset.* Nihil ea mouerunt regem, totam fore belli aleam ratum, quando perinde ac victo iam sibi leges dicerentur. omissa igitur in præsentia mētione pacis, totā curam in belli apparatum intendit. Consul omnibus præparatis ad proposita exse- III
quēda, quum ex statiuis mouisset, Dardanū primū, deinde Rhœ- IIII
teum, vtraq; ciuitate obuiam effusa, venit. inde Ilium processit, castrisq; in campo, qui est subiectus mœnibus, positis, in vrbem arcemq; quum ascendisset, sacrificauit Mineruæ præsidi arcis, & Iliensibus in omni rerum verborumq; honore ab se oriundos Romanos præferentibus, & Romanis lætis origine sua. inde profecti sextis castris ad caput Caici amnis peruenerūt. Eo & Eumenes rex, conatus primo ab Hellespōto reducere classem in hyberna Elæā, aduersis deinde ventis quum aliquot dieb. superare Lecton promontorium non potuisset, in terrā egressus, ne deesset principijs rerum, qua proximū fuit, in castra Romana cum parua manu cōtendit. Ex castris Pergamū remissus ad commeatus expediendos,

Ilium peruenit Romanus exercitus.

tradito

tradito frumento quibus iusserat Cos. in eadem statiua rediit. inde plurium dierum præparatis cibariis, consilium erat ire ad hostem priusquam hyems opprimeret. Regia castra circa Thyatira erant: ibi quum audisset Antiochus P. Scipionē ægrū Eleā delatum, legatos qui filium ad eum reducerent, misit, non solum animo patrio gratum munus, sed corpori quoq; salubre gaudium fuit: satiatusque tandē cōplexu filii, *Renunciate*, inquit, *gratias regi me agere: referre gratiā aliā nunc non posse, quam vt suadeam, ne ante in aciem descendat, quā vt in castra me redisse audierit.* Quamquam septuaginta millia peditum, plus duodecim millia equitum animos interdum ad spem certaminis faciebāt, motus tamen Antiochus tāti auctoritate viri, in quo ad incertos belli euentus omnis fortunæ posuerat subsidia, recepit se transgressus Phrygium amnem: circaq; Magnesiam, quæ ad Sipulum est, posuit castra. & ne, si extrahere tempus vellet, munimenta Romani tentarent, fossam sex cubitis altam, duodecim latam quum duxisset, extra duplex vallum fossæ circumdedit, interiore labro murum cum turrib. crebris obiecit: vnde facile arceri transitu fossæ hostis posset.

Antioch' Scipionis filium ad patrem remittit.

XXXVIII Consul circa Thyatira regem esse ratus, continuis itinerib. quinto die ad Hircanum campum descendit. inde quū profectum audisset, secutus vestigia citra Phrygium amnem, quatuor millia ab hoste posuit castra. Eo mille ferme equites (maxima pars Gallogræci erant, & Dahæ quidam, aliarumq; gentium sagittarii equites intermisti) tumultuose amne traiecto, in stationes impetū fecerunt. Primo turbauerūt incōpositos. deinde quum longius certamen fieret, Romanorum ex propinquis castris facili subsidio, cresceret numerus, regii fessi iam & plures nō sustinentes recipere se conati, circa ripam amnis priusquam flumen ingrederētur, ab instantib. tergo aliquot interfecti sunt. Biduum deinde silentium fuit, neutris transgredientibus amnem. tertio post die Romani simul omnes transgressi sunt, & duo millia ferme & quingētos passus ab hoste posuerunt castra. Metantib. & muniendo occupatis tria millia delecta equitum peditumq; regiorum, magno terrore ac tumultu aduenere, aliquanto pauciores in statione erant, & tamē per se nullo à munimento castrorum milite auocato, & primo æquum prælium sustinuere, & crescente certamine pepulerunt hostes, cētum ex his occisis, centum ferme captis. Per quatriduum insequens, instructæ vtrinq; acies pro vallo stetere. quinto die Romani processere in medium cāpi. Antiochus nihil promouit signa, ita vt extremi minus mille pedes à valle abessent.

XXXIX Consul posteaquam detrectari certamen vidit, postero die in cōcilium aduocauit, *quid sibi faciendum esset, si Antiochus pugnandi copiam nō faceret. instare hyemem, aut sub pellibus habendos milites fore, aut si concedere in hyberna vellent, differendum esse in æstatem bellum.* Nullum vmquam hostem Romani æque contempserunt.

conclamatum vndiq. est, *duceret extemplo & vteretur ardore militum*, qui tamquam non pugnandum cum tot millib. hostium, sed par numerus pecorum trucidandus esset, per fossas, per vallum castra inuadere parati erant, si in prælium hostis non exiret. Cn. Domitius ad explorandum iter, & qua parte adiri vallum hostium posset, missus, posteaquam omnia certa retulit, postero die propius castra admoueri placuit, tertio signa in medium campi prolata, & instrui acies cœpta est. Nec Antiochus vltra tergiuersandum ratus, ne & suorum animos minueret detrectando certamen, & hostium spem augeret, & ipse copias eduxit: tantum progressus à castris, vt dimicaturum appareret. Romana acies vnius prope formę fuit & hominum & armorum genere. duæ legiones Romanæ, duæ socium ac Latini nominis erant: quina millia & quadringenos singulæ habebant: Romani mediam aciem, cornua Latini tenuerunt. hastatorum prima signa, deinde principum erant, triarij postremos claudebant. Extra hanc veluti iustam aciem à parte dextera consul Achæorum cetratis immixtos auxiliares Eumenis tria millia ferme peditum æquata fronte instruxit, vltra eos equitum minus tria millia opposuit, ex quibus Eumenis octingenti, reliquus omnis equitatus Romanus erat, extremos Tralleis & Cretenses (quingentorum vtriq; numerum explebant) statuit. læuum cornu non videbatur egere talib. auxilijs, quia flumen ab ea parte ripæq; diruptæ claudebant, quatuor tamen inde turmæ equitum oppositæ. Hæc summa copiarum erat Romanis: & duo millia mistorum Macedonum, Thracumque, qui voluntate secuti erant, hi præsidio relicti sunt castris. sexdecim elephantos post triarios in subsidio locauerunt. nam præterquam quod multitudinem regiorum elephantorum (erant autem quatuor & quinquaginta) sustinere non videbantur posse, ne pari quidē numero Indicis Africi resistunt, siue quia magnitudine (longe n. illi præstant) siue robore animorum vincuntur. Regia acies varia magis multis gẽ- xl tibus, dissimilitudine armorum auxiliorumq; erat. decem & sex millia peditum more Macedonum armati fuere, qui *phalangitæ* appellabantur. hæc media acies fuit in fronte in decem partes diuisa. partes eas interpositis binis elephantis distinguebat: à fronte introrsus in duos & triginta ordines armatorum acies patebat. hoc & roboris in regijs copijs erat, & perinde quum alia specie, tum eminentib. tantum inter armatos elephantis magnum terrorem præbebat. ingentes ipsi erant, addebant speciem frontalia & cristæ & tergo impositæ turres, turribusque superstantes præter rectorem quaterni armati. Ad latus dextrum phalangitarum mille, & quingentos equites Gallogræcorum opposuit. his tria millia equitum loricatorum (*cataphractos* ipsi appellant) adiunxit. addita his ala mille ferme equitum: *agema* eam vocabant. Medi erant lecti viri & eiusdem regionis mixti multarum gentium equites. continens

Romana acies ad- uersus Antio- chum.

Regia acies ex va- rijs genti- bus.

tinens his grex sedecim elephantorum est oppositus in subsidijs. ab eadem parte paululum producto cornu regia cohors erat. *Argyraspides* à genere armorum appellabantur. Dahæ deinde equites sagittarij mille & ducenti tum leuis armaturæ triū millium, pari ferme numero pars Cretenses, pars Tralles, duo millia & quingēti Mysi. sagittariis adiuncti erant. Extremum cornu claudebant quatuor millia misti Cirtæi funditores, & Elymæi sagittarij. Ab læuo cornu phalangitis adiuncti erant Gallogræci equites mille & quingenti, & similiter his armati duo millia Cappadocum ab Ariarathe missi rege. inde auxiliares misti omnium generum duo millia & septingenti, & tria millia cataphractorum equitum, & mille alii equites, regia ala leuioribus tegumentis suis equorumque, alio haud dissimili habitu: Syri pleriq; erant Phrygibus & Lydis immisti. ante hunc equitatū falcatæ quadrigæ & cameli, quos appellant *dromadas*. his insidebant Arabes sagittarii: gladios habentes tenues, longos quaterna cubita, vt ex tanta altitudine cōtingere hostem possent. inde alia multitudo par ei quæ in dextro cornu erat, primi Tarentini, deinde Gallogræcorum equitū duo millia & quingenti: inde Neocretes mille, & eodem armatu Cares & Cilices mille & quingenti, & totidem Tralles, & tria millia cetratorum: Pisidæ hi erant, & Pamphyli & Lycii, tum Cyrtæorum & Elymæorum paria in dextero cornu locatis auxilia, & sexde-

XLI cim elephanti modico interuallo distantes. Rex ipse in dextero cornu erat, Seleucum filium & Antipatrum fratris filium in læuo præposuit: media acies tribus permissa, Minioni, & Zeusidi, & Philippo magistro elephantorum. Nebula matutina crescente die leuata in nubes caliginem dedit, humor inde ab austro velut perfudit omnia. quæ nihil admodum Romanis, eadē perincommoda regiis erant: nam & obscuritas lucis in acie modica Romanis non adimebat in omnes partes conspectum, & humor toto fere graui armatu nihil gladios aut pila hebetabat: regii tam lata acie ne ex medio quidem cornua sua circumspicere poterant, nedum extremi inter se conspicerentur: & humor arcus fundasque, & iaculorum amenta emollierat. falcatæ quoq; quadrigæ, quib. se perturbaturum hostium aciem Antiochus crediderat, in suos terrorem verterunt. Armatæ autem in hunc maxime modum erant: cuspides circa temonem ab iugo decē cubita extantes, velut cornua habebant: quibus quicquid obuium daretur, transfigerēt, & in extremis iugis binæ circa eminebant falces, altera æquata iugo, altera inferior in terram deuexa: illa, vt quicquid ab latere obiiceretur, abscinderet: hæc vt prolapsos subeuntesq; contingeret. itē ab axib. rotarum vtrimq; binæ eodē modo diuersæ deligabantur falces. Sic armatas quadrigas, quia si in extremo aut in medio locatæ forēt, p suos agēdæ erāt, in prima acie, vt ante dictū est, locauerat rex. Quod vbi Eumenes vidit, haud ignar' pugnę & *Falcata quadriga.*

quam anceps esset auxilij genus, si quis pauorē magis equis inijceret, quam iusta adoriretur pugna. Cretēses sagittarios funditoresq; & iaculatores equitum nō confertos, sed q̃ maxime possent dispersos excurrere iubet, simul omnib. partib. tela ingerere. Hęc velut ꝓcella partim vulnerib. missilium vndique coniectorum, partim clamorib. dissonis ita consternauit equos, vt repente velut effrenati passim incerto cursu ferrētur: quorum impetus & leuis armatura, & expediti funditores, & velox Cretensis momento declinabant: & eques insequēdo, tumultum ac pauorem equis camelisque & ipsis simul consternatis augebat, clamore & ab alia circumstantium turba multiplici adiecto. Ita medio inter duas acies campo exiguntur quadrigæ; amotoque inani ludibrio, tum demum ad iustum prælium, signo vtrimque dato, concursum est. Ceterum vana illa res veræ mox cladis causa fuit. auxilia enim subsidiaria, quæ proxima locata erant, pauore & consternatione quadrigarum territa, & ipsa in fugam versa, nudarunt omnia vsq; ad cataphractos equites, ad quos quum dissipatis subsidijs peruenisset equitatus Romanus, ne primum quidem impetum pars eorum sustinuerunt: alij fusi sunt, alij propter grauitatem tegumentorum armorumque oppressi: totum deinde læuum cornu inclinauit, & turbatis auxiliatibus, qui inter equitem & quos appellant, *phalangitas* erant: vsq; ad mediā aciem terror peruenit. Ibi simul perturbati ordines & impeditus intercursu suorum vsus prælōgatum hastarū (*sarissas* Macedones vocant) intulere signa Romanæ legiones, & pila in perturbatos coniecere. ne interpositi quidē elephanti militem Romanum deterrebant, assuetum iam ab Africis bellis, & vitare impetum belluæ, & ex trāsuerso aut pilis incessere: aut si propius subire posset, gladio neruos incidere. Iam media acies fere omnis á fronte prostrata erat, & subsidia circumita á tergo cædebantur: quum in parte alia fugā suorum, & prope iam ad ipsa castra clamorem pauentium accepere. namq; Antiochꝰ á dextro cornu, quū ibi fiducia fluminis nulla subsidia cerneret, præter quatuor turmas equitum & eas dum applicant se suis, ripam nudantes: impetum in eam partē cum auxiliis & cataphracto equitatu facit. nec á fronte tantum instabat, sed circumito á flumine cornu, iam ab latere vrgebat, donec fugati equites, primum; deinde proximi peditum effuso cursu ad castra compulsi sunt. Præerat castris M. Aemilius tribunus militum, M. Lepidi filius, qui post annos paucos pōtifex maximus factus est, is qua fugā cernebat suorum, cum præsidio omni occurrit: & stare primo, deinde redire in pugnam iubebat, pauorem & turpem fugam increpans. minę exinde erant: *in perniciem suā cæcos ruere, ni dicto parerent* postremo dat signum suis, vt primos fugiētium cædāt: turbam insequentium ferro & vulneribus in hostes redigant Hic maior timor minorē vicit. ancipiti coacti metu primo constiterunt, deinde

Inferunt signa Romana legiones in Antiochi exercitum.

M. Æmilius Romanos fugientes retinet.

deinde & ipsi redierunt in pugnam. & Æmilius cum suo præsidio (erant autem duo millia virorum fortium) effuse sequenti regi acriter restitit: & Attalus Eumenis frater à dextro cornu, à quo læuum hostium primo impetu fugatum fuerat, vt ab sinistro fugam suorum & tumultum circa castra vidit, in tempore cum ducentis equitibus aduenit. Antiochus postea quam & eos, quorum terga modo viderat, repetentes pugnam, & aliã à castris & ex acie affluentem turbam conspexit, in fugam vertit equum. Ita vtroque cornu victores Romani per aceruos corporum, quos in medio maxime acie cumulauerant, vbi & robur fortissimorum virorum & arma grauitate fugam impedierant, pergunt ad castra diripienda, equites primi omniũ Eumenis, deinde & alius equitatus toto passim campo sequuntur hostem, & postremos, vt quosq; adepti sunt, cædunt. cæterum fugientibus maior pestis intermistis quadrigis elephantisq; & camelis erat, sua ipsorum turba: quum solutis ordinib. velut cæci super alios alij ruentes, incursu belluarum obtererentur. In castris quoque ingens & maior prope quam in acie cædes est edita. nam & primorum fuga in castra maxime inclinauit, & huius fiducia multitudinis, qui in præsidio erant pertinacius pro vallo pugnarunt. retenti in portis valloq;, quæ se impetu ipso capturos crediderãt Romani, postea quam tandem perruperunt, ab ira grauiorem ediderunt cædem.

Antioch⁹ in fugam vertitur.

XLIV Ad quinquaginta millia peditum cæsa ea die dicũtur: equitum quatuor millia. mille & quadringenti capti, & quindecim cum rectorib. elephanti. Romanorum aliquot vulnerati sunt. ceciderunt nõ plus ccc. pedites, quatuor & viginti equites, & de Eumenis exercitu quinq; & viginti. Et illo quidẽ die victores direptis hostium castris cum magna præda in sua reuerterunt. postero die spoliabant cæsorum corpora, & captiuos contrahebant. legati ab Thyatira & à Magnesia ad Sypilum ad dedendas vrbes venerunt. Antiochus cum paucis fugiens, in ipso itinere plurib. congregantibus se, modica manu armatorum media ferme nocte Sardeis concessit: inde quũ audisset Seleucum filium & quosdam amicorum Apameam prægressos, & ipse quarta vigilia cum coniuge ac filia petit Apameã, Zenoni tradita custodia vrbis. Tymone Lydiæ præposito. quibus spretis cõsensu oppidanorum & militum qui in arce erant, legati ad consulem missi sunt. Sub idem fere tempus & ab Trallibus & à Magnesia, quæ super Mæandrũ est, & ab Epheso legati ad dedendas vrbes venerunt. Reliquerat Ephesum Polyxenidas audita pugna, & classe vsq; ad Patara Lyciæ peruectus, metu stationis Rhodiarum nauium, quæ ad Megisten erat, in terrã egressus, cũ paucis itinere pedestri Syriam petiit. Asiæ ciuitates in fidem consulis ditionemq; populi Romani sese tradebant. Sardibus iam consul erat. eo & P. Scipio ab Elæa, cum primum pati laborẽ viæ potuit, venit.

Interfectorum numerus.

Asiæ ciuitates sese tradunt.

XLV Sub idem fere tempus caduceator ab Antiocho per P. Scipionem

pionem à consule petiit, impetrauitque, *ut oratores mittere liceret regi*. paucos post dies Zeuxis, qui præfect⁹ Lydię fuerat & Antipater frarris filius, venerunt. hi prius Eumene conuento, quem propter vetera certamina auersũ maxime à pace credebãt esse, & placatiore eo & sua & regis spe inuẽto, tum P. Scipionẽ, & per eũ Cõsulem adierunt: præbitoq; iis petentib. frequenti cõcilio ad mãdata edenda. *Non tam quid ipsi dicamus, habemus*, inquit Zeuxis, *quã ut à vobis quæramus Romani, quo piaculo expiare errorem regis, pacem veniamq; impetrare à victorib. possimus. Maximo semper animo victis regib. populisq; ignouistis, quanto id maiore & placatiore animo decet vos facere in hac victoria quæ vos dominos orbis terrarũ fecit? positis iã aduersus omnes mortales certaminibus, haud secus quam Deos consulere & parcere vos generi humano oportet.* Iam antequam legati venirent, decretum erat, quid responderetur. respondere Africanum placuit. is in hũc modum locutus fertur: *Romani ex iis quæ in Deûm immortalium potestate erãt, ea habemus, quæ Dij dederunt: animos qui nostræ mentis sunt, eosdẽ in omni fortuna gessimus, gerimusque: neq; eos secundæ res extulerunt, nec aduersæ minuerunt. eius rei, ut alios omittã, Annibalem vestrum vobis darem testem, nisi vos ipsos dare possem. Postea quam Hellespontum traiecimus, priusquam castra regia, priusquã aciem videremus, quum communis Mars, & incertus belli euentus esset, de pace vobis agentib. quas pares paribus ferebamus conditiones, easdẽ nũc victores victis ferimus. Europa abstinete, Asiaq; omni, quæ cis Taurum mont ẽ est, decedite, pro impensis deinde in bellum factis* * *quindecim millia talentûm Euboicorum dabitis: quingenta præsentia, duo millia & quingenta, quum Senatus populusq; Romanus pacem cõprobauerint, *millia deinde talẽtûm per XII. annos. Eumeni quoq; reddi * CCCC talenta, & quod frumenti reliquum ex eo, quod patri debitum est, placet. Hæc quum pepigerimus, facturos vos ut pro certo habeamus, erit quidẽ aliquod pignus, si obsides viginti nostro arbitratu dabitis: Sed nusquã satis liquebit nobis, ibi pacem esse populo Romano, vbi Annibal erit, eum ante omnia deposcimus. Thoantem quoq; Ætolum, concitatorem Ætolici belli, qui & illorũ fiducia vos, & vestra illos in nos armauit, dedetis, & cum eo Mnasimachum Acarnana, & Chalcidenses Philonem & Eubulidam. In deteriore sua fortuna pacem faciet rex, quia serius facit, quã facere potuit, si nunc moratus fuerit, sciat, regum maiestatem difficilius ab summo fastigio ad medium detrahi, quam à mediis ad ima præcipitari.* Cum his mandatis ab rege missi erant legati, ut omnem pacis condirionem acciperent. itaq; Romam mitti legatos placuit. Consul in hyberna exercitum Magnesiã ad Mæandrũ & Tralleis Ephesumq; diuisit. Ephesum ad Cõs. paucos post dies obsides ab rege adducti sunt: & legati, qui Romã irent, venerunt. Eumenes quoq; eodem tempore profectus est Romam, quo legati regis secutæ eos sunt legationes omnium Asiæ populorũ. Dum XLV hæc in Asia geruntur, duo fere sub idem tempus cum triumphi spe pro-

Antiochi legatorum ad Scipiones oratio.

Pacis cum Antiocho conditiones.

* *Coronat. 6000000. Valebat autem Euboicũ tal. 4000. denar.*
* *Cor. 600000.*
* *Cor. 240000.*

spe proconsules de prouincijs Romam redierunt, Q. Minucius ex Ligurib. M. Acilius ex Ætolia. Auditis vtriusq; rebus gestis, Minutio negatus triumphus, Acilio magno consensu decretus: isq; triumphans de rege Antiocho & Ætolis vrbem est inuectus. Prælata sunt in triumpho signa militaria CCXXX. & argenti infecti * tria millia pondo; signati * tetradrachmûm Atticûm CXIII. millia; * cistophorûm CCXLVIII. vasa argentea cælata multa, magnique ponderis: tulit & supellectilem regiam argenteam, ac vestem magnificam: coronas aureas, dona sociarum ciuitatum XLV. spolia omnis generis, captiuos nobiles, Ætolos, & regios duces sex & triginta duxit. Damocritus Ætolorum dux paucos ante dies quum è carcere nocte effugisset, in ripa Tiberis consecutis custodibus, priusquã comprehenderetur, gladio se transfixit. milites tantum, qui sequerentur currum, defuerunt: alioqui magnificus & spectaculo, & fama rerum triumphus fuit. Huius triumphi minuit lætitiã nuntius ex Hispania tristis *aduersa pugna in Vascetanis ductu L. Æmilij proprætoris apud oppidum Lyconem cum Lusitanis, sex millia de exercitu Romano cecidisse: ceteros pauentes intra vallum compulsos agrè castra defendisse, & ad modũ fugientium magnis itinerib. in agrum pacatum reductos.* Hæc ex Hispania nuntiata. Ex Gallia legatos Placẽtinorũ, & Cremonensiũ L. Aurunculei⁹ Prætor in senatum introducit, ijs querentib. inopiã colonorum, alijs belli casib. alijs morbo absumptis, quosdã tędio accolarũ Gallorũ reliquisse colonias: decreuit senat⁹, *vti C. Lælius cõsul, si ei videretur, sex millia familiarum cõscriberet, quæ in eas colonias diuiderẽtur, & vt L. Aurunculeius Prætor triũuiros crearet ad eos colonos deducendos.* Creati M. Atilius
XLVIII Serranus, L. Valerius P.F. Flaccus. L. Valerius C.F. Tappus Haud ita multo post quum iã consulariũ comitiorũ appeteret tempus, C. Lælius consul ex Gallia Romam redijt, is non solum ex facto absente se Senatusconsulto in supplementum Cremonæ & Placẽtiæ colonos scripsit, sed *vt noua colonia duæ in agrum, qui Boiorum fuisset, deducerentur* & retulit, & auctore eo patres censuerunt. Eodem tempore L. Æmilij Prætoris literæ allatæ de nauali pugna ad Myonnesũ facta, & L. Scipionẽ Consulẽ exercitũ in Asiã traiecisse. Victorię naualis ergo in vnum diem supplicatio decreta est. in alterum diem, quod exercitus Romanus tum primum in Asia posuisset castra, *vt ea res prospera & læta eueniret:* vicenis maiorib. hostijs in singulas supplicationes sacrificare Cõsul est iuss⁹. Inde cõsularia comitia magna cõtẽtione habita, L. Æmilius Lepidus petebat, aduersa fama hominum, q provinciã Siciliam petendi caussa, non cõsulto senatu vt sibi id facere liceret, reliquisset, petebant cum eo M. Fuluius Nobilior, Cn. Manlius Volso, M. Valerius Messala. Fuluius cõsul vnus creatur. quũ ceteri cẽturias nõ explessẽt: isq; postero die Cn. Mãliũ, Lepido deiecto (nã Messala tacuit) collegã dixit. Prætores exinde facti, duo Q. Fabij, Labeo & Pictor,

(flamen

Acilij de Antiocho & Ætolis triumph⁹.

* Cor. 30000.

* Cor. 45200.

* Cor. 19840.

In Hispania infeliciter pugnatum.

Consularia comitia.

(flamen Quirinalis eo anno inauguratus fuerat) M. Sempronius Tuditanus, Sp. Postumius Albinus, L. Plautius Hypseus, L. Bæbi' Diues. M. Fuluio Nobiliore, & Cn. Manlio Volsone Coss. Vale- XL.
rius Antias auctor est, *rumorem celebrē Romæ fuisse, & pene pro certo* VII
habitum, recipiendi Scipionis adolescētulu causa, Cos. L. Scipionem, & cū eo P. Africanum in colloquium euocatos regis, & ipsos comprehensos esse, & ducib. captis confestim ad castra Romana exercitum ductum, eaque expugnata, & deletas omnes copias Romanorum esse: ob hæc Ætolos sustulisse animos, & abnuisse imperata facere, principesq; eorū in Macedoniam & in Dardanos & in Thraciam ad conducenda mercede auxilia profectos: hæc qui nunciarent Romam, A. Terentium Varronem, & M. Claudium Lepidum ab A. Cornelio ꝓpratore ex Ætolia missos esse. Subtexit deinde fabulæ huic, legatos Ætolos in senatu inter cetera hoc quoq; interrogatos esse: *unde audissent imperatores Romanos in Asia captos ab Antiocho rege, & exercitum deletū esse?* Ætolos respōdisse, *ab suis legatis se, qui cum cōsule fuerint, certiores factos.* Rumoris huius quia neminem alium auctorem habeo, neque affirmata res mea opinione sit, nec pro vana prætermissa. Ætoli legati in senatum introducti, quum & causa eos sua & fortuna hortaretur, vt confitendo seu suæ culpæ, seu errori veniam peterent supplices: orsi à beneficijs in populum Romanum, & prope exprobrantes virtutem suam in Philippi bello, & offenderunt aures insolentia sermonis: & eo, vetera & obliterata repetendo, rem adduxerunt, vt haud paulo plurium maleficiorum gentis, quam beneficiorū memoria subiret animos patrum: & quibus misericordia opus erat, iram & odium irritarent. Interrogati ab vno senatore, *permitterentne arbitrium de se populo Romano?* deinde ab altero, *habituri ne eosdē, quos populus Romanus, socios & hostes essent?* nihil ad ea respondentes, egredi templo iussi sunt. Conclamatum deinde prope ab vniuerso senatu est, *totos adhuc Antiochi Ætolos esse, & ex vanitate spe pendere animos eorum. itaq; bellum cum haud dubiis hostibus gerendum, perdomandosque feroces animos esse.* Etiam illa res accendit, quod eo ipso tempore, quo pacem ab Romanis petebant, Dolopiæ atq; Athamaniæ bellum inferebant. Senatusconsultum in M. Acilij sententiam, qui Antiochum Ætolosque deuicerat, factum est, *vt Ætoli eo die iuberentur proficisci ab vrbe, & intra quintum decimum diem Italia excedere.* A. Terentius Varro ad custodiendum iter eorū missus: denuntiatumq; *si qua deinde legatio ex Ætolis, nisi permissu imperatoris, qui eā prouinciam obtineret, & cum legato Romano venisset Romam, pro hostibus omnes futuros.* Ita dimissi Ætoli. De L
prouincijs deinde consules retulerunt: sortiri eos Ætoliam & Asiam placuit. qui Asiam sortitus esset, exercitus ei quem L. Scipio haberet, est decretus, & in eius supplementum quatuor millia peditum Romanorum, ducēti equites, & sociorum ac Latini nominis octo millia peditum & quadringenti equites: his copijs vt bel-

Valerius Antias de bello Asiano.

Ætolorū legati sermonis insolentia.

Prouinciarum consularium sortitio.

lum

lum cum Antiocho gereret. Alteri Conſuli exercitus, qui erat in Ætolia, eſt decretus, & vt in ſupplemētū ſcriberet permiſſum, ciuium ſociorumq; eundem numerum quem collega: naues quoq; idē Conſul quæ priore anno paratæ erāt, ornare iuſſus, ac ducere ſecum: nec cum Ætolis ſolum bellum gerere, ſed etiā in Cephaleniam inſulam traijcere: Mandatum eidem, *ſi per commodum Reipublicæ facere poſſet, vt ad comitia Romam rediret.* nam prærerquam quod magiſtratus annui ſubrogandi eſſent, cenſores quoq; placere creari, ſi qua res eum teneret, ſenatum certiorē faceret ſe ad comitiorum tēpus occurrere non poſſe. Ætolia M. Fuluio, Aſia Cn. Manlio ſorte euenit. Prætores deinde ſortiti ſunt, Sp. Poſtumius Albinus vrbanā, & inter peregrinos, M. Sempronius Tuditanus Siciliam, Q. Fabius Pictor flamē Quirinalis Sardiniam, Q. Fabius Labeo claſſem, L. Plautius Hypſeus Hiſpaniam citeriorē, L. Bæbius Diues Hiſpaniam vlteriorem. Siciliæ legio vna, & claſſis, quæ in eā prouincia erat, decreta. & vt duas decimas frumēti nouus Prætor imperaret Siculis, earum alteram in Aſiam, alteram in Ætoliam mitteret. Idem ab Sardis exigi, atq; ad eoſdem exercitus id frumentum, ad quos Siculum, deportari iuſſum. L. Bæbio ſupplemētum in Hiſpaniam datū mille Romani pedites, equites quinquaginta, & ſex millia peditū Latini nominis, & ducēti eqtes. Plautio Hypſeo in Hiſpaniam citeriorem mille Romani dati ſunt pedites, duo millia ſociūm Latini nominis, & ducenti equites. cum his ſupplementis, vt ſingulas legiones duæ Hiſpaniæ haberent. Prioris anni magiſtratibus, C. Lælio cum ſuo exercitu prorogatum in annū imperium eſt. prorogatum & P. Iunio proprætori in Etruria cum eo exercitu qui in prouincia eſſet, & M. Tuccio prætori in Brutijs & Apulia. Priuſquā in prouincias Prætores irent, certamen inter P. Licinium pontificem maximū fuit, & Q. Fabium Pictorem Flaminem Quirinalē, quale patrum memoria inter L. Metellum & Poſtumium Albinū fuerat. Conſulē illum cum C. Lutatio collega in Siciliam ad claſſem proficiſcentem, ad ſacra retinuerat Metellus Pontifex Maximus: prætorem hunc, ne in Sardiniam proficiſceretur, P. Licinius tenuit & in ſenatu & ad populum magnis contentionib. certatum eſt: & imperia inhibita vltro citroq; & pignora capta, & mulctæ dictæ, & tribuni appellati, & prouocatum ad populum eſt. religio ad poſtremum vicit, & dicto audiens eſſe flamen pontifici iuſſus & mulctæ ex iuſſu populi remiſſæ. Ita prouinciæ ereptæ, prætorē magiſtratu abdicare ſe conantem, patres auctoritate ſua deterruerūt: & vt ius inter peregrinos diceret, decreuerunt. Delectib. deinde intra paucos dies (neq; enim multi milites legendi erant) perfectis, conſules prætoreſq; in prouincias proficiſcuntur. Fama deinde de reb. in Aſia geſtis temere vulgata ſine auctore: & poſt dies paucos nuntij certi, literæq; imperatoris Romam allatæ, quæ nō tantum

Exercituū diuiſio.

LI

Inter Licinium & Pictorem certamen.

primatis ex socijs vestris, alios prater modum extellatis: sed etiā ne qui aduersus vos arma tulerint, in meliore statu sint, q̄ socij & amici vestri. Quod ad me attinet, in alijs reb. cessisse intra fines iuris mei cuilibet videri malim, quàm nimis pertinaciter in obtinendo eo tetendisse. in certamine autē amicitia vestra, beneuolētia erga vos honoris qui à vobis habebitur, minime aquo animo vinci possum. Hāc ego maximā hareditatē à patre accepi, qui primus omnium Asiam Graciamq; incolētium in amicitiam vestrā venit, eamq; perpetua & cōstanti fide ad extremum finē vita perduxit: nec animū duntaxat vobis bonum ac fidelē praestitit, sed omnib. interfuit bellis, qua in Gracia gessistis, terrestribus naualibusq;: omni genere cōmeatuum ita, vt nemo sociorū vestrorū aquari vlla parte posset, vos adiuuit. postremo quū Bœotos ad societatem vestrā hortaretur, in ipsa cōcione intermortuus, haud multo post exspirauit. Huius ego vestigia ingressus, voluntati quidem & studio in colendis vobis adijcere (etenim inexsuperabilia hac erāt) nihil potui: rebus ipsis meritisq; & impensis officiorum vt superare possem, fortuna, tēpora, Antiochus, & bellū in Asia gestū prabuerunt materiam. Rex Asia & partis Europa Antiochus, filiā suam in matrimoniū mihi dabat: restituebat extēplo ciuitates, qua defecerāt à nobis: spē magnam in posterum amplificādi regni faciebat, si secum aduersus vos bellū gessissem.

Nō gloriabor eo, quod nihil in vos deliquerim. illa potius, qua vetustissima domus nostra vobiscū amicitia digna sunt, referam. terrestrib. naualibusq; copijs, vt nemo vestrorū sociorum me aquiparare posset, imperatores vestros adiuui, commeatus terra marisq; suppeditaui: naualib. praelijs, qua multis locis facta sunt, omnib. affui: nec labori meo, nec periculo v. quā peperci, quod miserrimū est in bello, obsidionē passus sum, Pergami inclusus cum discrimine vltimo simul vita regniq;. liberatus deinde obsidione. cū alia parte Antiochus, alia Seleucus circa arcē regni mei castra haberent, relictis rebus meis tota classe ad Hellespontū L. Scipioni Cōsuli vestro occurri, vt eum in traijciendo exercitu adiuuarem. Postquam in Asiam exercitus vester est transgressus, nūquam à Cōsule abscessi: nemo miles Romanus magis assiduus in castris vestris fuit, quā ego, fratresq; mei, nulla expeditio, nullum equestre praelium sine me factum est. in acie ibi steti: eam partem sum tutatus, in qua me Cōsul esse voluit. Nō sum hoc dicturus Patres conscripti, quis hoc bello meritis erga vos mecum comparari potest, ego nulli omnium neq; populorum, neq; regū, quos in magno honore habetis, non ausim me cōparare. Masanissa hostis vobis ante quam socius fuit: nec incolumi regno cū auxilijs suis, sed exterris, expulsus, amissis omnib. copijs, cum turma equitū in castra confugit vestra, tamen eum, quia in Africa aduersus Syphacē & Carthaginenses fideliter atq; impigrè vobiscū stetit, non in patrium solum regnū restituistis, sed adiecta opulētissima parte Syphacis regni, praepotētem inter Africa reges fecistis. Quo tandē igitur nos pramio atq; honore digni apud vos sumus, qui nunquā hostes, semper socij fuimus? pater, ego, fratresq; mei non in Asia tantū, sed etiam procul ab domo in Pelo-

ponneso,

ditione vestra sit cupere potestis: pro dignitate & gloria apud omne genus humanum, quod vestrum nomē imperiumq́; iuxta ac Deos immortales iampridē intuetur, pugnastis. quæ parare & quærere arduum fuit, nescio an tueri difficilius sit. gentis vetustissimæ nobilissimæque, vel fama rerum gestarum, vel omni cōmendatione humanitatis doctrinarumque, tuendam ab seruitio regio libertatem suscepistis. hoc patrociniū recepta in fidē & clientelam vestram vniuersæ gentis perpetuum vos præstare decet. Non quæ in solo modo antiquo sunt, Græcæ magis vrbes sunt, quam coloniæ earum, illinc quondā profectæ in Asiam nec terra mutata mutauit genus aut mores. certare pio certamine cuiuslibet bonæ artis ac virtutis ausi sumus cū parentibus quæq; ciuitas, & conditoribus suis. Adistis Græciæ, adistis Asiæ vrbes plerique, nisi quod longius à vobis absumus, nulla vincimur alia re. Massilienses, quos, si natura insita velut ingenio terræ vinci posset, iampridem efferassent tot indomitæ circumfusæ gentes, in eo honore, in ea merito dignitate audimus apud vos esse, ac si mediū vmbilicum Græciæ incolerent. nō enim sonum modo linguæ, vestitumq; & habitū, sed ante omnia mores & leges & ingenium syncerum integrumq; à contagione accolarum seruarunt. Terminus est nunc imperij vestri mons Taurus. quicquid intra eum cardinem est, nihil longinquum vobis videri debet. quo arma vestra peruenerunt, eodē ius hinc profectū perueniat. Barbari, quibus pro legibus semper dominorū imperia fuerūt, quo gaudent, reges habeant: Græci suam fortunā, vestros animos gerunt. domesticis quondā viribus etiam imperium amplectebantur. nunc imperium vbi est, ibi vt sit perpetuum, optant: libertatem vestris tueri armis satis habent, quoniā suis non possunt. At enim quædam ciuitates cum Antiocho senserunt, & aliæ prius cum Philippo: & cum Pyrrho Tarentini, ne alios populos enumerem, Carthago libera cum suis legibus est. huic vestro exemplo quantum debebatis, videte Patres conscripti, inducetis in animū negare Eumenis cupiditati, quod iustissimæ iræ vestræ negastis. Rhodij & in hoc & in omnibus bellis, quæ in illa ora gessistis, quam forti fideliq; opera vos adiuuerimus, vestro iudicio relinquimus. nunc in pace id consiliū afferimus, quod si cōprobaueritis, magnificētius vos victoria vsos esse, quā vicisse, omnes existimaturi sint. Apta magnitudini Romanæ oratio visa est. Post Rhodios Antiochi legati vocati sunt. Ii vulgato petentiū veniam more, *errorem fassi regis, obtestati sunt Patres conscriptos, vt sua potius clementiæ, quā regis culpæ, qui satis superq; pœnarum dedisset, memores cōsulerent: postremo pacem datam à L. Scipione imperatore, quibus legib. dedisset, confirmarent auctoritate sua.* Et senatus eam pacem seruandam censuit, & paucos post dies populus iussit. fœdus in Capitolio cum Antipatro principe legationis, & eodem fratris filio regis Antiochi est ictum. Auditę deinde & aliæ legiones ex Asia sunt, quibus omnibus datum est responsum, *decē legatos more maiorum senatum missurum ad res Asiæ disceptandas, cōponendasq́; summam tamen hanc fore, vt cis Taurum montem quæ intra regni Antiochi fines fuissent Eumeni attribuerentur, præ-*

Antiochi legati in senatum introducti.

ter Lyciam Cariamque vsq; ad Mæandrum amnẽ: ea ciuitatis Rhodiorum essent. cetera ciuitates Asiæ, quæ Attali stipendiariæ fuissent, eadem Eumeni vectigal penderẽt: quæ vectigales Antiochi fuissent, ea libera atque immunes essent. Decem legatos hos decreuerunt, Q. Minutium Rufum, L. Furium Purpureonem, Q. Minutium Thermum, Ap. Claudium Neronem, Cn. Cornelium Merulam, M. Iunium Brutum, L. Aurunculeium, L. Æmilium Paulum, P. Cornelium Lentulum, P. Ælium Tuberonem his, quæ præsentis disceptationis essent, libera mandata: de summa rerum senatus constituit: *Lycaoniam omnem & Phrygiam vtramque & Mysiam, regias sylvas, & Lydiæ Ioniæque, extra ea oppida quæ libera fuissent, quo die cum rege Antiocho pugnatum est, & nominatim Magnesiam ad Sypilum, & Cariam, quæ Hydrela appellatur, agrumque Hydreletanum ad Phrygiam vergentem, & castella vicosque ad Mæandrum amnẽ, & oppida nisi quæ libera ante bellum fuissent: Telmissum item nominatim, & castra Telmissium, præter agrum qui Ptolemæi Telmissii fuisset: hæc omnia, quæ supra scripta sunt, regi Eumeni iussa dari. Rhodiis Lycia data, extra eundem Telmissum, & castra Telmissium, & agrum qui Ptolemæi Telmissii fuisset: hæc & ab Eumene & ab Rhodiis excepta. Ea quoq; his pars data Caria, quæ propior Rhodum insulam trans Mæandrum amnẽ est, oppida, vici, castella, agri, qui ad Pisidiam vergunt: nisi quæ earũ oppida in libertate fuissent, pridie quam cum Antiocho rege in Asia pugnatum est.* Pro his quum gratias egissent Rhodii, de Solis vrbe, quæ in Cilicia est, egerunt. *Argis & illos, sicut sese, oriundos esse. ab ea germanitate fraternam sibi cum iis caritatẽ esse. petere hoc extraordinarium munus, & eam ciuitatem ex seruitute regia eximerent.* Vocati sunt regis Antiochi legati, actumq; cum iis est: nec quicquam impetratum, testante fœdera Antipatro: aduersus quæ ab Rhodiis non Solos, sed Ciliciam peti, & iuga Tauri transcendi. Reuocatis in senatum Rhodiis, quũ quantoperè tenderet legatus regius, exposuissent patres, adiecerũt: *si vtiq; eã rẽ ad ciuitatis suæ dignitatẽ pertinere censerent Rhodii, senatũ omni modo expugnaturũ pertinaciam legatorum.* Tum vero impensius, quã ante, Rhodii gratias egerunt. *cessurosq; se potius arrogantiæ Antipatri, quam causam turbandæ pacis præbituros*, dixerunt. ita nihil de Solis mutatum est. Per eos dies, IIII quibus hæc gesta sunt, legati Massiliensium nuntiauerunt. *L. Bæbium Prætorem in prouinciam Hispaniã proficiscentem, ab Ligurib. circumuentũ, magna parte comitum cæsa, vulneratum ipsum cũ paucis sine lictorib. Massiliã perfugisse, & intra triduum exspirasse.* Senatus ea re audita decreuit, vti P. Iunius Brutus, qui proprætor in Etruria esset, prouincia exercituq; traditis vni cui videretur ex legatis, ipse in vlteriorẽ Hispaniã proficisceretur, eaq; ei prouincia esset. Hoc Senatusconsultũ, literæq; à Sp. Postumio Prætore in Etruriam missæ sunt. profectusq; in Hispaniã est P. Iunius proprætor. in qua prouincia prius aliquanto, quã successor venisset, L. Æmilius

Senatusconsultum de summa rerum Asiæ.

Ligures Bæbium Pr. circũueniunt.

lius Paulus, qui postea regē Persea magna gloria vicit, quum prio- *L. Æmi-*
re anno haud ꝓspere rem gessisset: tumultuario exercitu collecto, *lius Pau-*
signis collatis cum Lusitanis pugnauit. fusi fugatique sunt hostes. *lus Lusita-*
cæsa decem & octo millia armatorum, tria millia ccc capti, & ca- *nos fugat.*
stra expugnata. Huius victoriæ fama tranquilliores in Hispania
res fecit. Eodem anno ante diem tertium Calendas Ianuarias, Bo-
noniam Latinam coloniam ex Senatusconsulto L. Valerius Flac-
cus, M. Attilius Serranus, L. Valerius Tappus triumuiri deduxe-
runt. tria millia hominum sunt deducta, equitib. septuagena iu-
gera, ceteris colonis quinquagena sunt data. ager captus de Gal-
lis Boiis fuerat. Galli Tuscos expulerant. Eodem anno censuram
multi & clari viri petierunt. q̃ res tanquā in se parū magni certa- *Inter Cen-*
minis causam haberet, aliā contentionē multo maiorē excitauit, *suræ can-*
petebāt T. Quintius Flamininus, P. Cornelius Cn. F. Scipio. L. *didatos*
Valerius Flaccus, M. Porcius Cato, M. Claudius Marcellus, M. A- *certamen.*
cilius Glabrio, qui Antiochū ad Thermopylas Ætolosq; deuice-
rat. in hunc maxime, ꝗ multa congiaria habuerat, quib. magnam
partē hominum obligarat, fauor populi se inclinabat. Id quū ægre
paterentur tot nobiles, nouū sibi hominem tantū ꝓferri, P. Sem-
pronius Gracch⁹, & C. Sempronius Rutilus Tribuni plebis ei diē
dixerunt, *quod pecuniæ regiæ prædæq; aliquantū capta in Antiochi ca-
stris, neq; in triumpho tulisset, neq; in ærariū detulisset.* Varia testimo-
nia legatorum tribunorumq; militum erant. M. Cato ante alios
testes conspiciebatur; cuius auctoritatem perpetuo tenore vitæ
partam, toga candida eleuabat. is testis, *quæ vasa aurea atq; argen-
tea captis castris inter alia prædam regiam vidisset, ea se in triumpho ne-
gabat vidisse.* postremo in huius maxime inuidiam *desistere se peti-
tione Glabrio* dixit. *quando quod taciti indignarentur nobiles homines,*
III *id æquè nouus cōpetitor inæstimabili periurio incesseret.* * centum mil- ** Val.*
lium mulcta irrogata erat. bis de ea re certatum est. tertio, quum *1000.*
de petitione destitisset reus, nec populus de mulcta suffragiū fer- *Coron.*
re voluit, & tribuni eo negotio destiterunt. Censores T. Quinti⁹
Flamininus, M. Claudius Marcellus creati. Per eosdem Æmilio *L. Æmi-*
Regillo, qui classe præfectum Antiochi regis deuicerat, extra vr- *lius Regil-*
bem in æde Apollinis quum senatus datus esset, auditis rebus ge- *lus trium-*
stis eius, quantis cum classibus hostium dimicasset, quot inde na- *phat.*
ues demersisset aut cepisset, magno consensu patrum triumphus
naualis est decretus. Triumphauit Calendis Februariis. in eo triū-
pho vndequinquaginta coronæ aureæ trāslatæ sunt, pecunia ne-
quaquam tanta pro specie regii triumphi: * tetradrachma Attica ** Val. sor.*
xxxiv. millia dcc. cistophorum cxxxi. millia ccc. Supplicatio- *13880.*
nes deinde fuerunt ex Senatusconsulto, *quod L. Æmilius Paulus* ** Coron.*
in Hispania prosperè rem gessisset. Haud ita multo post L. Scipio *1084.*
ad vrbem venit. qui ne cognomine fratri cederet, Asiaticum se
appellari voluit. & in senatu, & in concione de rebus ab se gestis

disseruit. Erant qui fama id maius bellum, quam difficultate rei fuisse interpretarentur. *vno memorabili prœlio debellatum, gloriamq; eius victoria defloratam ad Thermopylas esse.* Ceterum vere æstimanti, *Ætolicum magis ad Thermopylas bellum quam regium fuit, quota enim parte virium suarum ibi dimicauit Antiochus? in Asia totius Asiæ steterunt vires, ab vltimis orientis omnium gentium contractis auxilijs.* Merito ergo & Dijs immortalibus, quantos maximus poterat, habitus est honos, quod ingentem victoriam facilem etiam fecissent, & imperatori triumphus est decretus. Triumphauit mense intercalario pridie Calendas Martias, qui triumphus spectaculo oculorum maior, quam Africani fratris eius fuit, recordatione rerum, & æstimatione periculi certaminisq; non magis comparandus, quam si imperatorem imperatori, aut Antiochum ducem Annibali conferres. Tulit in triumpho signa militaria ccxxxiv: oppidorũ simulacra cxxxiv: eburneos dẽtes mille ccxxi: aureas coronas ccxxxiv: * argenti pondo cxxxvii millia & ccccxx: * tetradrachmũ Atticorum ccxxiv millia. cistophorum cccxxi: millia, & lxx. * nummos aureos Philippeos cxl. millia: vasorum argenteorum (omnia cœlata erant) * mille pondo, & ccccxxiii: aureorum * mille pondo xxiv. & duces regii præfecti, & purpurati duo & xxx. ante currum ducti. Militibus * quiniuiceni denarii dati, duplex centurioni: triplex equiti. & stipendium militare, & frumentum duplex post triumphum datũ. prœlio in Asia facto duplex dederat. Triumphauit anno fere, posteaquam consulatu abiit. Eodem fere tempore & Cn. Manlius Cos. in Asiam, & Q. Fabius Labeo Prætor ad classem venit. Ceterum Consuli non deerat cum Gallis belli materia. mare pacatum erat, deuicto Antiocho. cogitanti itaq; Fabio, cui rei potissimum insisteret, nec ociosam prouinciam habuisse videri posset; optimum visum est, in Cretam insulam traiicere. Cydoniatæ bellum aduersus Gortynios Gnosiosque gerebant, & captiuorum Romanorum, atq; Italici generis magnus numerus in seruitute esse per totam insulã dicebatur. Classe ab Epheso profectus, quum primum Cretæ litus attigit, nuncios circa ciuitates misit, *vt armis absisterent, captiuosque in suis quaque vrbibus agrisque conquisitos reducerent, & legatos mitterent ad se, cum quibus de rebus ad Cretenses pariter Romanosque pertinentibus ageret.* Nihil magnopere ea Cretenses mouerunt. captiuos, præter Gortynios, nulli reddiderunt. Valerius Antias ad quatuor millia captiuorum, quia belli minas timuerunt, ex tota insula reddita scripsit: eamque causam Fabio, quum rem nullam aliam gessisset, naualis triumphi impetrandi ab senatu fuisse. à Creta Ephesum Fabius rediit: inde tribus nauibus in Thraciæ oram missis, & ab Æno & Maronia præsidia Antiochi deduci iussit, vt in libertate eæ ciuitates essent.

L. Scipionis Asiatici triumphus.

* Coron. 1374200.
* Coron. 89600.
Coronat. 26485.
* Coron. 420000.
* Coron. 14240.
* Coron. 114688.
* Cor. 2. cum dimidio.

EPI-

EPITOME LIBRI XXXVIII.

MArcus Fuluius consul in Epiro Ambracienses obsessos, per deditionem accepit: Cephaleniam subegit: Ætolis perdomitis pacem dedit. Cn. Manlius consul collega eius Gallogræcos, Tholistobogios, Tectosagos, & Trocmos, qui Brenno duce in Asiam transierant, quum soli citra Taurum montem non parerent, vicit. Eorum origo, & quando ea loca quæ tenent, occupauerint, referuntur. Exemplum quoq; virtutis & pudicitiæ in fœmina traditur, quæ cum regis Gallogræcorum vxor fuisset, capta, centurionem qui ei vim intulerat, occidit. Lustrum à censoribus conditum est. censa sunt ciuium capita CCLVIII. *millia, &* CCCCXXVIII. *Cum Ariarathe rege Cappadociæ amicitia iuncta est. Cn. Manlius, contradicentibus decem legatis, ex quorum consilio fœdus cum Antiocho conscripserat, de Gallogræcis, acta pro se causa in senatu, triumphauit. Scipio Africanus, die ei dicta, vt quidam aiunt, à Q. Petilio tribuno plebis, vt quidam à Næuio, quod præda ex Antiocho capta ærarium fraudasset: posteaquam is dies venit, euocatus in rostra :* Hac die, *inquit*, Quirites Carthaginem vici: *& prosequente populo, Capitolium ascendit: inde, ne amplius tribunicijs iniurijs vexaretur, in voluntarium exilium Liternum concessit, incertum ibi, an Romæ defunctus. nam eius monumentum vtrobique fuit. Scipio Asiaticus frater Africani, eodem peculatus crimine accusatus, damnatusque, cum in vincula & carcerem duceretur: Tib. Sempronius Gracchus, trib. pleb. qui antea Scipionibus inimicus erat, intercessit: & ob id beneficium Africani filiam duxit. Cum prætor quæstores in bona eius publice possidenda misisset, non modo in ijs nullum vestigium pecuniæ regiæ apparuit, sed nequaquam tantum redactum, quanta summa erat damnatus. collatam à cognatis & amicis innumerabilem pecuniam accipere noluit: quæ necessaria ei erant ad cultum, redempta.*

1 DVM in Asia bellum geritur, ne in Ætolia quidem quietæ res fuerant, principio à gente Athamanum orto. Athamania ea tempestate, pulso Aminandro, sub præfectis Philippi regio tenebatur præsidio: qui superbo atq; immodico imperio desiderium Aminandri fecerant. Exulanti tum Aminandro in Ætolia literis suorum, indicantium statum Athamaniæ, spes recuperandi regni facta est. remissiq; nuncij ab eo ad principes Argitheam, (id enim caput Athamaniæ erat) *si popularium animos satis perspectos haberet, impetrato ab Ætolis auxilio in Athamaniam se venturum cum delectis Aetolorum, quod concilium esset gentis, & Nicandro prætore.* Quos vbi ad omnia paratos esse vidit, certiores subinde facit, *quo die cum exercitu Athamaniã ingressurus esset.* Quatuor primo fuere coniurati aduersus Macedonum præsidium. hi senos sibi adiutores ad rem gerendam assumpserunt. deinde paucitate parũ freti, quæ celandæ rei quam agendæ aptior erat, parem priori numerum adiecerunt. ita duo & quinquaginta facti, quadrifariam se diuiserunt:

Athamania sub præfecti Philippi tenetur.

 pars

pars vna Heracleam, altera Tetraphyliam petit, vbi custodia regiæ pecuniæ esse solita erat, tertia Theudoriam, quarta Argitheam. ita inter omnes conuenit, *vt primo quieti, velut ad priuatam rem agendam venissent, in foro obuersarentur: die certa multitudinem omnem conuocarent ad præsidia Macedonum arcibus expellenda.* Vbi ea dies aduenit, & Amynander cum mille Ætolis in finibus erat: ex composito quatuor simul locis præsidia Macedonum expulsa, literæque in alias vrbes passim dimissæ, *vt vindicarent sese ab impotenti dominatione Philippi, & restituerent in patrium ac legitimum regnum.* Vndique Macedones expelluntur. Theium oppidum, literis a Zenone præfecto præsidii interceptis, & arce ab regiis occupata, paucos dies obsidentibus restitit: deinde id quoque traditum Amynandro est, & omnis Athamania in potestate erat, præter Athenæum castellum, finibus Macedoniæ subiectum. Philippus audita defectione Athamaniæ, cum sex millibus armatorum profectus ingenti celeritate Gomphos peruenit. ibi relicta maiore parte exercitus (neque enim ad tanta itinera suffecissent) cum duobus millibus Athenæum, quod vnum a præsidio suo retentum fuerat, peruenit. inde proximis tentatis, quum facile animaduertisset cetera hostilia esse, Gomphos regressus, omnibus copiis simul in Athamaniam rediit. Zenonem inde cum mille peditibus præmissum Ethopiam occupare iubet, opportune Argitheæ imminentem, quē vbi teneri à suis locum vidit, ipse circa templum Ioui sacrum posuit castra. ibi vnum diem fœda tempestate retentus, postero die ducere ad Argitheam intendit. Euntibus extemplo apparuere Athamanes, in tumulos imminentes. ad quorum conspectum constitere prima signa, totoque agmine pauor & trepidatio erat: & pro se quisq; quidnam futurum esset, cogitare, si in valles subiectas rupibus agmen foret demissum. Hæc tumultuatio regem cupientem, si se sequerentur, raptim euadere angustias, reuocare primos, & eadem qua venerat via, referre coegit signa. Athamanes primo ex interuallo quieti sequebantur. posteaquam Ætoli se coniunxerunt, hos, vt ab tergo agmini instarent, reliquerunt. ipsi a lateribus se circumfuderunt. quidam per notos calles breuiore via prægressi, transitus insedere: tantumque tumultus Macedonibus est iniectum, vt fugæ magis effusæ, quam itineris ordinati modo, multis armis virisque relictis, flumen traiecerint. His finis sequendi fuit. inde tuto Macedones Gomphos, & a Gomphis in Macedoniam redierunt. Athamanes Ætolique Ethopiam ad Zenonem ac mille Macedonas opprimendos, vndique concurrerunt. Macedones parum loco freti, ab Ethopia in altiorem diruptioremque vndique tumulum concessere. quo pluribus locis aditu

Macedones expelluntur Athamania.

aditu

aditu inuento, expulere eos Athamanes: dispersosque & per inuias atque ignotas rupes iter fugæ non expedientes, partim ceperunt, partim interfecerunt. multi pauore in derupta præcipitati, perpauci cum Zenone ad regem euaserunt. postero die per indu-
III cias sepeliendi cæsos potestas facta est. Aminander recuperato regno legatos Romam ad senatum, & ad Scipiones in Asiam, Ephesi post magnum cum Antiocho prœlium morantes, misit. Pacem petebat, excusabatque sese, *quod per Ætolos recuperasset paternum regnum*. Philippum incusabat. Ætoli ex Athamania in Amphilochos profecti sunt, & maioris partis voluntate in ius ditionemque totam redegerunt gentem. Amphilochia recepta (nam fuerat quondam Ætolorum) eadem spe in Aperantiam transcenderunt. ea quoque magna ex parte sine certamine in deditionem venit.

Ætoli recipiunt Amphilochiam & Aperantiam.

Dolopes nunquam Ætolorum fuerant: Philippi erant. hi primum ad arma concurrerunt: ceterum postquam Amphilochos cum Ætolis esse, fugamque ex Athamania Philippi, & cædē præsidii eius accepere, & ipsi à Philippo ad Ætolos deficiunt. Quibus circumiectis gentibus iam vndique se à Macedonibus tutos credentibus esse Ætolis, fama affertur, *Antiochum in Asia victum ab Romanis*. nec ita multo post legati ab Roma rediere, sine spe pacis: Fuluiumque Consulem nunciantes iam cum exercitu traiecisse. His territi, prius ab Rhodo & Athenis legationibus excitis, vt per auctoritatem ciuitatum earum suæ preces nuper repudiatæ faciliorem aditum ad senatum haberent: principes gentis ad tentandum vltimam spem Romam miserunt, nihil ne bellum haberent, priusquam pene in conspectu hostis erat, præmeditati. Iam M. Fuluius Apolloniam exercitu traiecto, cum Epirotarum principibus consultabat, vnde bellum inciperet. Epirotis Ambraciam placebat aggredi: quæ tum contribuerat se Ætolis *siue ad tuendam eam venirent Ætoli, apertos circa cāpos ad dimicandum esse: siue detrectarent certamen, oppugnationē fore haud difficilē. nam & copiam in propinqua materia ad aggeres excitandos, & cetera opera esse: & Arithontē nauigabilē amnem opportunum ad comportanda quæ vsui sint, prater ipsa mœnia fluere: & æstatem aptam rei
IV gerenda adesse*. His persuaserunt, vt per Epirum duceret. Consuli ad Ambraciā aduenienti, magni operis oppugnatio visa est. Ambracia tumulo aspero subiecta, Perranthem incolæ vocant. vrbs qua murus vergit in campos & flumē, occidentem; arx, quæ posita in tumulo est, orientem spectat. amnis Arethon ex Acarnania fluens cadit in sinum maris, ab nomine propinquæ vrbis Ambracium appellatum. præterquam quod hinc amnis munit, hinc tumuli, muro quoque firmo septa erat, patente in circuitu paulo amplius tria millia passuum. Fuluius bina à campo castra modico inter se distantia interuallo, vnum castellum loco edito

Fuluius consul Ambraciam oppugnat.

contra arcem obiecit. ea omnia vallo ac fossa ita iūgere parat, ne exitus inclusis ab vrbe, neue aditus foris ad auxilia intromittenda esset. Ad famam oppugnationis Ambraciæ Stratum iam edicto Nicandri Prætoris conuenerant Ætoli. inde primo copiis omnibus ad prohibendam obsidionem venire in animo fuerat. deinde posteaquam vrbem iam magna ex parte operibus septam viderunt, Epirotarum trans flumen loco plano castra posita esse: diuidere copias placuit. cum mille expeditis Eupolemus Ambraciam profectus, per nondum commissa inter se munimenta vrbem intrauit. Nicandro cum cetera manu primo Epirotarum castra nocte aggredi consilium fuerat; haud facili ab Romanis auxilio, quia flumen intererat. deinde periculosum inceptum ratus, ne qua sentirent Romani. & regressus inde in tutum non esset, deterritus ab hoc consilio ad depopulandam Acarnaniam iter conuertit. Consul iam munimentis, quibus sepienda vrbs erat, iam operibus, quæ admouere muris parabat, perfectis quinque simul locis mœnia est aggressus: tria paribus interuallis faciliore aditu à campo aduersus Pyrrheum, quod vocant, admouit: vnum è regione Æsculapii, vnum aduersus arcem. arietibus muros quatiebat; asseribus falcatis detergebat pinnas. Oppidanos primo & ad speciem, & ad ictus mœnium cum terribili sonitu editos, pauor ac trepidatio cepit. deinde vt præter spem stare muros viderunt: collectis rursus animis, in arietes tollenonibus libramenta plumbi aut saxorum, stipitesve robustos incutiebant, falces anchoris ferreis iniectis in interiorem partem muri trahentes asserem perfringebant: ad hoc eruptionibus & nocturnis in custodias operum, & diurnis in stationes vltro terrorem inferebant. In hoc statu res ad Ambraciam quum essent, iam Ætoli à populatione Acarnaniæ Stratum redierant. inde Nicander Prætor spem nactus soluendæ incepto forti obsidionis, Nicodamum quendam cum Ætolis quingentis Ambraciam intromittit. noctem certam, tempusque etiam noctis constituit, quo & illi ab vrbe opera hostium, quæ aduersus Pyrrheum erant, aggrederentur, & ipse ad castra Romana terrorem faceret: *posse ratus ancipiti tumultu, nocte augente pauorem, memorabilem rem geri:* Et Nicodamus intempesta nocte, quum alias custodias fefellisset, per alias impetu constanti erupisset, superato brachio in vrbem penetrat, animique aliquantum ad omnia audenda & spei obsessis adiecit: & simul constituta nox venit, ex composito repente opera est aggressus. Id inceptum conatu, quam effectu grauius fuit. quia nulla ab exteriore parte vis admota est: seu metu deterrito prætore Ætolorum, seu quia potius visum est Amphilochis opem ferre nuper receptis, quos Perseus Philippi filius missus ad Dolopiam Amphilochosque recipiendos, summa vi oppugnabat. Tribus locis, sicut ante dictum est, ad Pyrrheum opera vi

Ætoli populantur Acarnaniam.

Perseus Dolopes Amphilochosq; oppugnat.

Romani

Romana erant. quæ omnia simul, sed nec apparatu, nec vi simili Ætoli aggressi sunt. alii cum ardentibus facibus. alii stuppam picemq; & malleolos ferentes, tota collucente flammis acie, aduenere: multos primo impetu custodes oppresserunt. deinde posteaquam clamor tumultusq; in castra est perlatus, datumque à consule signum, arma capiunt, & omnibus portis ad opem ferendam effunduntur. vno in loco ferro iniquè gesta res est. à duob. irrito incœpto, quùm tentassent magis q̃ iniissent certamen, Ætoli abscesserunt. atrox pugna in vnum inclinauerat locum. ibi diuersis partibus duo duces Eupolemus & Nicodamus pugnantes hortabantur, & propè certa fouebant spe, *iam Nicandrum ex composito affore, & terga hostium inuasurũ.* Hæc res aliquamdiu animos pugnantium sustinuit. ceterùm posteaquam nullum ex composito signũ à suis accipiebant, & crescere numerum hostium cernebãt, destituti segnius instare: postremò re omissa, iã vix tuto receptu, fugientes in vrbẽ compelluntur, parte operum incensa, & plurib. aliquanto, quàm ipsi ceciderãt, interfectis. quod si ex composito acta res fuisset, haud dubium erat expugnari vna vtrique parte opera cum magna cæde hostium potuisse. Ambracienses, quique intus erant Ætoli, nõ ab eius solum noctis incœpto recessere, sed in reliquum quoq; tempus, velut proditi à suis, segniores ad pericula erant. iam nemo eruptionibus, vt ante, in stationes hostiũ,

VII sed dispositi p muros & turres ex tuto pugnabãt. Perseus vbi adesse Ætolos audiuit, omissa obsidione vrbis, quàm oppugnabat, depopulatus tantum agros, Amphilochia excessit, atque in Macedoniam rediit. Et Ætolos inde auocauit populatio maritimæ oræ. Pleuratus Illyriorum rex cum sexaginta lembis Corinthiũ sinum inuectus, adiunctis Achæorum, quæ Patris erant, nauib. maritima Ætoliæ vastabat. aduersus quos mille Ætoli missi, quacumq; se classis circumegerat, per littorum anfractus breuiorib. semitis occurrebant. Et Romani ad Ambraciam plurib. locis quatiendo arietibus muros, aliquantum vrbis nudauerant: nec tamen penetrare in vrbem poterant. nam & pari celeritate nouus pro diruto murus obiiciebatur, & armati ruinis superstantes instar munimẽti erant. Itaq, quùm aperta vi parũ procederet res, Cõsul cuniculũ occultũ, vineis antè contecto loco, agere instituit. & aliquamdiu, quùm dies noctesq; in opere essent, non solum sub terra fodientes, sed egerentes etiam humũ, fefellêre hostem. cumulus repentè terræ eminens, index operis oppidanis fuit. panidiq; ne iam subrutis muris facta in vrbem via esset, fossam intra murum è regione eius operis, quod vineis contectum erat, ducere instituunt. cuius vbi ad tantam altitudinẽ, quantæ esse solum infimum cuniculi poterat, peruenerunt, silẽtio facto pluribus locis aure admota, sonitum fodientium captabant, quem vbi acceperant, aperiũt rectam in cuniculũ viam. nec fuit magni operis. momento enim

Pleuratus maritima Ætoliæ populatur.

ad inane, ſuſpenſo fulturis ab hoſtibus muro peruenerunt. ibi cõ-
miſſis operibus, quùm è foſſa in cuniculũ pateret iter, primò ipſis
ferramentis, quibus in opere vſi erant: dein celeriter armati etiam
ſubeuntes occultam ſub terra ediderunt pugnam. ſegnior deinde
ea facta eſt, interſepientib. cuniculum, vbi vellent, nunc ciliciis
prætentis, nunc foribus raptim obiectis. Noua etiam haud magni
operis aduerſus eos, qui in cuniculo erant, excogitata res eſt. do-
lium a fundo pertuſum, qua fiſtula modica inſeri poſſet, & fiſtulá
ferream operculumq; dolii ferreum, & ipſum plurib. locis perfo-
ratum fecerũt. hoc tenui pluma completum dolium ore in cuni-
culum verſo poſuerunt: per operculi foramina prælongæ haſtæ,
quas ſariſſas vocant, ad ſummouendos hoſtes eminebant, ſcintil-
lam leuem ignis inditam plumæ, folle fabrili ad caput fiſtulæ im-
poſito, flando accẽderunt. inde non ſolùm magna vis fumi, ſed a-
crior etiam fœdo quodam nidore ex aduſta pluma quũ totũ cuni-
Ætoli de pace mittunt. culum compleſſet, vix durare quiſquam intus poterat. Quum in
hoc ſtatu res ad Ambraciam eſſet: legati ab Ætolis Phaneas & Da-
moteles cum liberis mandatis decreto gentis ad Cos. venerunt.
nam Prætor eorum cum alia parte Ambraciam oppugnari cerne-
ret, alia infeſtam oram nauibus hoſtium eſſe, alia Amphilochos
Dolopiamq; à Macedonibus vaſtari: nec Ætolos ſimul ad tria di-
uerſa bella occurſantes ſufficere: conuocato concilio, Ætolos
principes, *quid agendum eſſet*, conſuluit. Omnium eo ſententię de-
currerunt, *vt pax, ſi poſſet, æquis, ſi minus, tolerandis conditionib. pete-
retur. Antiochi fiducia bellum ſuſceptum, Antiocho terra mariq; ſupe-
rato, & propè extra orbẽ terræ vltra iuga Tauri exacto, quam ſpem eſſe
ſuſtinendi belli? Phaneas & Damoteles, quod è re Ætolorum, vt in tali
caſu fideq; ſua eſſe cenſerent, agerent. quod enim ſibi conſilium, aut cuius
rei electionẽ à fortuna relictam?* Cum his mandatis legati miſſi, *ora-
re Cõſulẽ, vt parceret vrbi, miſereretur gẽtis quõdã ſociæ, nolle dicere in-
iuriis, miſeriis certè coactæ inſanire. nõ plus mali meritos Ætolos Antio-
chi bello, quàm boni antè, quùm aduerſus Philippũ bellatum ſit, feciſſe.
nec tum largè gratiam relatam ſibi, nec nunc immodicè pœnam iniungi
debere.* Ad ea conſul reſpondit: *Magis ſæpè, quã verè vnquã Ætolos
pacem petere, imitarentur Antiochum in petenda pace, quem in bellum
traxiſſent: non paucis vrbibus eum, de quarum libertate certatum ſit,
ſed omni Aſia cis Taurum montẽ, opimo regno exceſſiſſe. Ætolos, niſi
inermes, de pace agentes non auditurum ſe, arma illis prius, equoſque o-
** Coron. 600000.* mnes tradẽdos eſſe, deinde * mille talentûm argẽti populo Romano dan-
dum: cuius ſummæ dimidium præſens numeretur, ſi pacẽ habere vellẽt.
ad ea adiecturũ etiam in fœdus eſſe, vt eoſdem, quos populus Romanus
amicos atq; hoſtes habeant.* Aduerſus quæ legati, & quia grauia e-
rant, & quia ſuorum animos indomitos ac immutabiles nouerãt;
nullo reddito reſponſo, domum regreſſi ſunt; vt etiam atq; etiã,
quid agendum eſſet, re integra prętorem & principes conſulerẽt.

Clamore

Clamore & iurgio excepti, *quid rem traherent, qualemcumq; pacem referre iussi:* quum redirent Ambraciā, Acarnanū insidijs prope viā positis, quibuscum bellum erat, circumuenti, Tyrrheū custodiēdi deducuntur. Hæc mora iniecta est paci. Quum iam Atheniensium Rhodiorumq; legati, qui ad deprecandum ꝓ his venerant, apud Consulem essent: Aminander quoq; Athamanum rex fide accepta veneiat in castra Romana, magis ꝓ Ambracia, vbi maiorem partem temporis exulauerat, quam pro Ætolis solicitus per hos certior factus consul de casu legatorū, adduci eos à Tyrrheo iussit, quorum post aduentum agi cœptum est de pace. Aminander, quod sui maxime operis erat, impigre agebat, vt Ambracienses compelleret ad deditionem. id quum p colloquia principum succedens muris parum ꝓficeret: postremo consulis permissu ingressus vrbem, partim consilio, partim precib. euicit, *vt permitterent se Romanis.* Et Ætolos C. Valerius Læuini filius, qui cum ea gente primum amicitiam pepigerat, consulis frater, matre genitus eadem, egregie adiuuit. Ambracienses prius pacti, *vt Ætolorū auxiliares sine fraude emitterent,* aperuerunt portas. dein *vt * quingenta Euboica darent talenta, ex quib.* CC. *præsentia,* CCC. *per annos sex pensionib. æquis: captiuos perfugasq; redderent Romanis. vrbem nequā formula sui iuris facerent, qua post id tempus, quo T. Quintius traiecisset in Græciam, aut vi capta ab Romanis esset, aut voluntate in amicitiam venisset. Cephalenia insula vt extra ius fœderis esset.* Hæc quamquam spe ipsorum aliquanto leuiora erant: petentibus Ætolis, *vt ad concilium referrent,* permissum est. Parua disceptatio de vrbib. tenuit. quæ quū sui iuris aliquādo fuissent, auelli velut à corpore suo ægre patiebantur. ad vnum tamen omnes *accipi pacem* iusserunt. Ambracienses coronā aureā Consuli * centum & quinquaginta pondo dederunt, signa ænea marmoreaq; & tabulæ pictæ, quib. ornatior Ambracia, quia regia ibi Pyrrhi fuerat, quam ceteræ regionis eius vrbes erant, sublata omnia, auectaq;. nihil præterea tactum, violatumue. Profectus ab Ambracia Consul in mediterranea Ætoliæ, ad Argos Amphilochum (xxII. millia ab Ambracia abest) castra posuit. eo tandem legati Ætoli mirante Consule ꝙ moraterentur, venerunt. Inde postea quam *approbasse pacem concilium Ætolorum* accepit, iussis proficisci Romam ad senatum, permissoque, vt & Athenienses & Rhodii deprecatores irent, dato qui simul cum iis proficisceretur, C. Valerio fratre, ipse in Cephaleniam traiecit. Præoccupatas aures animosq; principum Romæ criminibus Philippi inuenerunt, qui per legatos, p literas *Dolopas, Amphilochosq; & Athamaniam ereptas sibi querens, præsidiaq; sua, postremo etiā filium Persea ex Amphilochis pulsum,* auerterat senatum ab audiendis precibus eorum. Rhodii tamen & Athenienses cum silentio audiri sunt. Atheniensis legatus Leon, Icesiæ filius, eloquentia etiam dicitur mouisse. qui vulgata similitudine, mari

Atheniensium Rhodiorumq; legati ad cons. pro Ætolis.

* *Cor. 200000. Est a. Euboicum talentum minus Attico.*

* *Val. Cor. 168000.*

Leon Atheniensis eloquentia.

mari tranquillo, quod ventis concitaretur, æquiparando multitudinem Ætolorum, vsus, quum in fide Romanæ societatis mansissent, insita gentis tranquillitate quiesse eos aiebat. postea quam flare ab Asia Thoas & Dicæarchus, ab Europa Menetas & Damocritus cœpissent: tum illam tempestatem coortam, quæ ad Antiochum eos, sicuti in scopulum, intulisset.

Pax data Ætolis. Diu iactati Ætoli, tandem vt cōditiones pacis conuenirent, effe- XI
cerunt. fuerunt autem hæ: *Imperium maiestatemq; P. R. gens Ætolorum conseruato sine dolo malo. ne quem exercitum, qui aduersus socios amicosq; eorum ducetur, per fines suos transire sinito: neve vlla ope iuuato. hostes eosdem habeto, quos P. R. armaq; in eos ferto, bellum pariter gerito. perfugas, fugitiuos captiuosq; reddito Romanis sociisq;: præterquam si qui capti, quum domos redissent, iterum capti sunt: aut si qui eo tempore ex iis capti sunt, qui dum hostes erant Romanis, quum inter præsidia Romana Ætoli essent. aliorum qui comparebunt, intra dies centum Corcyræorum magistratib. sine dolo malo tradantur. qui non comparebunt, quando quisq; eorum primum inuentus fuerit, reddatur. obsides quadraginta arbitratu Cos. Rom. dato: ne minores XII. annorum, neu maiores XL. obses ne esto prætor, præfectus equitum, scriba publicus: neu quis, qui ante obses fuerit apud Rom. Cephalenia extra pacis leges esto.* De pecuniæ summa, quam penderent, pensionibusque eius nihil ex eo quod cum Cos. conuenerat, mutatum. pro argento si aurum dare mallent, darent. conuenit: dum pro argenteis decem aureus vnus valeret. *Quæ vrbes, qui agri, qui homines Ætolorum iuris aliquando fuerūt: qui eorum L. Quintio, Cn. Domitio Coss. postue eos Coss. aut armis subacti, aut voluntate in ditionem P. R. venerunt, ne quem eorum Ætoli recepisse velint. Oeniadæ cum vrbe agrisq; Acarnanum sunto.* His le- XII
gibus fœdus ictum cum Ætolis est.

Cn. Manlius in Gallogræcia bellum gessit. Eadem non æstate solum, sed etiam iisdem prope diebus, quibus hæc a M. Fuluio consule in Ætolia gesta sunt: Cos alter Cn. Manlius in Gallogræcia bellum gessit, quod nunc ordiri pergam. Vere primo Ephesum consul venit acceptisq; copiis a L. Scipione, & exercitu lustrato, concionem apud milites habuit. qua, *collaudata virtute eorum, quod cum Antiocho vno prœlio debellassent: adhortatus eos ad nouum cum Gallis suscipiēdum bellum, qui & auxiliis Antiochum iuuissent: & adeo indomita haberent ingenia, vt nequiquam Antiochus emotus vltra iuga Tauri montis esset, nisi frangerentur opes Gallorum:* de se quoq; pauca, nec falsa, nec immodica adiecit. Læti cum frequenti assensu Cos. audiuerunt, *partem virium Antiochi fuisse Gallos credentes: rege superato, nullum momentum in solis per se Gallorum copiis fore.* Eumenē haud tempore abesse (Romæ tunc erat) credere Consul, gnarum locorum hominumq;, & cuius interesset frangi Gallorum opes. Attalū igitur fratrē eius accersit a Pergamo, hortatusq, ad capessendum secum bellum, pollicentē suam suorumq. operam, domum ad cōparandum copias dimittit. Paucos post dies profecto ab Epheso Cos. ad Magnesiam occurrit, Attalus cum mille peditibus, equitibus

tibus cc. Athenæo fratre iusso cum ceteris copiis subsequi: commēdata ijs custodia Pergami, quos fratri regnoq; fidos credebat. Consul collaudato iuuene, cum omnib. copijs ad Mæandrum ꝓgressus, castra posuit. quia vado superari amnis nō poterat; & cō-
XIII trahendæ naues erant ad exercitū traijciendum. Transgressi Mæandrum, ad Hieran comen peruenerunt. fanum ibi augustum Apollinis, & oraculum: sortes versib. haud inconditis dare vates dicuntur. hic alteris castris ad Harpasum flumen ventū est, quo legati ab Alabandis venerunt, vt castellum quod ab ipsis nuper defecisset, aut auctoritate aut armis cogeret iura antiqua pati. Eodē & Athenæus Eumenis & Attali frater cum Cretēsi Leuso, & Corrago Macedone venit. mille pedites mistarū gentium, & trecentos equites secum adduxerunt. Consul tribuno militum misso cū modica manu, castellum vi receptum Alabandensib. reddit. ipse nihil via digressus, ad Antiochiam super Mæandrum amnem posuit castra. Huius amnis fontes Celænis oriuntur. Celænæ vrbs caput quondā Phrygiæ fuit. migratū inde haud procul veteribus Celænis: nouæq; vrbi Apameæ nomen inditum ab Apamea sorore Seleuci regis. Et Marsyas amnis haud procul à Mæandri fontib. oriens, in Mæandrum cadit famaq; ita tenet: Celænis Marsyam cum Apolline tibiarum cātu certasse. Mæander ex arce summa Celænarum ortus, media vrbe decurrens per Caras primum, deinde Ionas, in sinum maris editur, q inter Prienem & Miletum est. Ad Antiochum in castra consulis Seleucus Antiochi filius ex fœdere icto cum Scipione ad frumentū exercitui dandum venit. parua disceptatio de Attali auxiliarib. orta est: quod Romano tātum militi pactum Antiochum: vt daretur frumentum Seleucus dicebat. discussa ea quoque est constantia consulis, qui misso tribuno edixit, *ne Romani milites acciperent, priusquam Attali auxilia accepissent*. inde ad Gordiutichos quos vocant, processum est, ex eo loco ad Tabas tertiis castris peruentū. In finib. Pisidarum posita est vrbs, in ea parte quæ vergit ad Pamphylium mare. integris virib. regionis eius, feroces ad bellandum habebat viros. Tum quoq; equites, in agmen Romanum eruptione facta, haud modice primo impetu turbauere. deinde vt apparuit, nec numero se nec virtute pares esse, in vrbem cōpulsi, veniam erroris petebant, dedere vrbem parati.* v. & xx talenta argēnti, & x. millia medimnûm tritici imperata. ita in deditionem accepti. Tertio inde die ** Cor. 15000.*
XIV ad Chaum amnem ꝑuentum: inde profecti Erizam vrbem, primo impetu ceperunt. Ad Thabusion castellum imminens flumini Indo ventum est, cui fecerat nomen Indus ab elephanto deiectus. Haud procul à Cibyra aberant. nec legatio vlla à Moagete tyranno ciuitatis eius, homine ad omnia infido atq; importuno, veniebat. ad tentandum eius animum C. Heluium cum quatuor millibus peditum & quingentis equitibus consul præmittit. Huic agmini *Moagetes tyrannus Cibyræ.*

agmini iam fines ingredienti legati occurrerunt, nunciantes, paratum esse tyrannũ imperata facere. orabant *vt pacatus fines iniret, cohiberetq; à populatione agri militem.* & in coronam auream * xv. talenta afferebant, Helnius integros à populatione agros seruaturum pollicitus, ire ad consulem legatos iussit quibus eadem referentibus, consul: *Neq; Romani,* inquit, *bonæ voluntatis vllum signum erga nos tyranni habemus: & ipsum talem esse inter omnes constat, vt de pœna eius magis quã de amicitia nobis cogitandum sit.* Perturbati hac voce legati, nihil aliud petere, quam vt coronam acciperet: veniendiq; ad eum potestatem tyranno, & copiam loquẽdi ac purgandi se, faceret. Permissu consulis postero die in castra tyrannus venit, vestitus comitatusq; vix ad priuati modice locupletis habitum. & oratio fuit summissa & infracta extenuantis opes suas, vrbiumq; suę ditionis egestatem querentis. Erant autem sub eo, præter Cibyram, Syleũ, & quæ Alimne appellatur. ex his, vt se suosq; spoliaret, * quinq; & viginti talenta se confecturum, prope vt diffidens pollicebatur. *Enimuero,* inquit consul, *ferri iam ludificatio ista non potest, parum est, non erubuisse absentem, cum per legatos frustrareris nos, nisi præsens quoq; in eadem impudentia persistas? quinq; & viginti talenta tyrannidem tuam exhaurient? * quingenta ergo talẽta nisi triduo numeras, populationem in agris, obsidionem in vrbe exspecta.* Hac denunciatione conterritus; perstare tamen in pertinaci simulatione inopiæ, & paulatim illiberali adiectione, nunc per cauillationem, nunc precibus & simulatis lacrymis, ad * centum talenta est perductus. adiecta decem millia medimnũm frumenti. Hæc omnia intra sex dies acta. A Cibyra per agros Sindensium exercitus ductus, transgressusque Calaurem amnem, posuit castra. postero die est præter Caralitin paludem agmen ductũ. ad Mandropum manserunt. inde progredientibus ad Lagon proximam vrbem, metu incolæ fugerunt. vacuum hominibus, & refertum rerum omnium copia oppidum diripuerunt. inde ab Lysis fluminis fonte postero die ad Cobulatum amnem progressi. Termessenses eo tempore Hyriensium arcem vrbe capta oppugnabant: inclusi quum alia spes auxilij nulla esset, legatos ad consulẽ orantes opem miserunt. *cum coniugibus ac liberis in arce inclusos se mortem indies aut ferro aut fame patiendam exspectare.* Volenti consuli causa in Pamphyliã diuertendi oblata est. aduenienss obsidione Hyrienses exemit. Termesso pacem dedit, quinquaginta talẽtis argenti acceptis: item Aspendijs, ceterisq; Pamphyliæ populis Ex Pamphylia rediens ad flumen Taurum primo die, postero ad Xylien (quam vocant) comen posuit castra. profectus inde continentibus itineribus, ad Cormasam vrbem peruenit. Darsa proxima vrbs erat. eã metu incolarum desertã, plenam omnium rerum copia inuenit. Progredienti præter paludes, legati ab Lysinoe dedentes ciuitatem venerunt. Inde in agrum Sagalassenum, vberem

* Coron. 9000.
* Coron. 15000.
* Coron. 300000.
* Coron. 6000.

vberem fertilemque omni genere frugum, verum est. Colũt Pisidæ, longè optimi bello regionis eius. quũ ea res animos facit: tũ agri fœcũditas & multitudo hominum, & situs inter paucas munitæ vrbis. Consul. quia nulla legatio ad fines præsto fuerat, pdatum in agros misit. tum demum fracta pertinacia est, vt ferri agiq; res suas viderunt. legatis missis pacti * quinquaginta talentis, & viginti millibus medimnûm tritici, & viginti hordei, pacem impetrauerunt. Progressus inde ad Obrimæ fontes, ad vicum quem Aporidos comen vocant, posuit castra. Eo Seleucus ab Apamea postero die venit. Ægros inde & inutilia impedimenta ad Apameam dimisisset, ducibus itinerum à Seleuco acceptis, profectus eo die in Metropolitanum campum, postero die Dinias Phrygiæ processit. inde Sinnada venit: metu omnib. circa oppidis desertis. quorum iam præda graue agmen trahens, vix quinque milliũ die toto itinere profecto, ad Beudos, quod vetus appellant, peruenit. ad Anaburam inde, & altero die ad Alandri fontes, tertio ad Abbasum posuit castra. ibi plures dies statiua habuit: quia peruentũ erat ad Tholistoboiorũ fines. Hi Galli, magna hominum vis, seu inopia agri, seu prædæ spe, nullam gentem per quas ituri essent, parem armis rati, Breño duce in Dardanos peruenerunt. ibi seditio orta, & ad viginti millia hominum cũ Lomnorio ac Lutario regulis, secessione facta à Brenno, in Thraciam iter auerterunt. vbi cum resistentibus pugnando, pacem petentibus stipendium imponendo, Byzantiũ quum peruenissent; aliquamdiu orã Propontidis vectigalem habendo, regionis eius vrbes obtinuerunt. Cupido inde eos in Asiam transeundi, *audientes ex propinquo quãta vbertas terræ eius esset*, cœpit; & Lysimachia fraude capta, Chersonesoq; omni armis possessa, ad Hellespontum descenderunt. ibi verò exiguo diuisis freto cernentibus Asiam, multò magis animi ad transeundum accensi, nunciosq; ad Antipatrum præfectum eius oræ de transitu mittebant, quæ res quùm lentius spe ipsorũ traheretur, alia rursus noua inter regulos orta seditio est. Lomnorius retrò, vnde venerat, cum maiore parte hominum repetit Byzantium: Lutarius Macedonibus per speciem legationis ab Antipatro ad speculandũ missis, duas tectas naues, & tres lembos adimit. his alios atque alios dies noctesq; transuehendo, intra paucos dies omnes copias traiecit. Haud ita multò post Lomnorius, adiuuante Nicomede Bithyniæ rege, à Byzantio transmisit, coeunt deinde in vnũ rursus Galli, & auxilia Nicomedi dant aduersus Zybœam, partem tenẽtem Bithyniæ, gerenti bellum. atq; eorum maximè opera deuictus Zybœa est Bithyniaq; omnis in ditionem Nicomedis concessit. Profecti ex Bithynia in Asiam processerunt. non plus ex viginti millib. hominum quàm decem armata erant, tamen tantum terroris omnibus, quæ cis Taurum incolunt, gentibus iniecerunt; vt quas adissent, quasq; non adissent, pariter

Marginal notes: *Pisidæ.* — * Coron. 50000. — tvt — *Galli græcorum origo.*

pariter vltimę propinquis imperio paterent. Postremo quum tres essent gentes, Tolistoboii, Troemi, Tectosagi: in tres partes, qua cuiq; populorum suorum vectigalis Asia esset, diuiserunt. Troemis Hellesponti ora data: Tolistoboii Æolida atq; Ioniam, Tectosagi mediterranea Asiæ sortiti sunt. & stipendium tota cis Taurum Asia exigebant. sedem autem ipsi circa Halyn flumen ceperunt, tantusq; terror eorum nominis erat, multitudine etiam magna sobole aucta, vt Syriæ quoq; ad postremum reges stipendium dare non abnuerent. Primus Asiam incolentium abnuit Attalus, pater regis Eumenis. audaciq; inœpto præter omnium opinionem affuit fortuna: & signis collatis superior fuit. non tamen ita infregit animos eorum, vt absisterent imperio. Eisdem opes vsq; ad bellum Antiochi cum Romanis mãserunt. tum quoque pulso Antiocho, magnam spem habuerunt: *quia procul mari incolerent, Romanũ exercitum ad se non peruenturum.* Cum hoc hoste tam terribili omnibus regioni eius, qua bellum gerendum erat, pro concione milites maximè in hunc modum allocutus est consul:

Manlij ad milites oratio.

Non me præterit milites, omnium quæ Asiam colunt gentium, Gallos fama belli præstare. inter mitissimum genus hominum ferox natio peruagata bello propè orbem terrarum, sedem cepit. procera corpora, promissæ & rutilatæ comæ, vasta scuta, prælongi gladij: ad hoc cantus ineuntium prœlium, & vlulatus & tripudia, & quatientiũ scuta in patrium quendam morem horrendus armorũ crepitus: omnia de industria composita ad terrorem. Sed hæc, quibus insolita atq; insueta sunt, Græci & Phryges & Cares timeant: Romanis Gallici tumultus assuetis etiam vanitates notæ sunt. Semel primo congressu ad Alliã olim fuderunt maiores nostros: ex eo tempore per ducentos iam annos pecorum in modum consternatos cædunt, fugantq;: & plures propè de Gallis triumphi, quam de toto orbe terrarum acti sunt. Iam vsu hoc cognitum est: si primum impetum, quem feruido ingenio & cæca ira effundunt, sustinueris: fluunt sudore & lassitudine membra, labant arma, mollia corpora, molles vbi ira consedit animos, Sol, puluis, sitis, vt ferrum non admoueas, prosternunt. Non legionibus legiones eorum solum experti sumus, sed vir vnus cũ viro congrediendo. T. Manlius, M. Valerius, quantum Gallicam rabiem vinceret Romana virtus, docuerunt. iã M. Manlius vnus agmine scandentes in Capitoliũ Gallos detrusit. & illis maioribus nostris cum haud dubiis Gallis in terra sua genitis res erat. hi iam degeneres sunt, mixti, & Gallogræci verè, quod appellãtur. sicut in frugibus pecudibusq; non tantum semina ad seruandam indolem valent, quantum terræ proprietas, cœliq; sub quo aluntur, mutat. Macedones, qui Alexãdriam in Ægypto, qui Seleuciam, ac Babyloniã, quiq; alias sparsas per orbem terrarum colonias habent, in Syros, Parthos, Ægyptios degenerarunt. Massilia inter Gallos sita traxit aliquantum ab accolis animorum: Tarentinis quid ex Spartana dura illa & horrida disciplina mãsit? Generosius in sua quęque sede gignitur, insitum aliena terra in id quo alitur, natura vertente se, dege-

se, degeneras, Phrygas igitur Gallicis oneratos armis, sicut in acie Antiochi cecidistis, victos victores cadetis. Magis id vereor, ne parũ inde gloriæ quam ne nimium belli sit. Attalus eos rex sæpe fudit, fugauitque. Nolite existimare, belluas tantum recens captas feritatem illã syluestrem primo seruare: deinde quum diu manib. humanis alantur, mitescere: in hominum feritate mulcenda nõ eandem naturam esse. Eosdemne hos creditis esse, qui patres eorum auiq; fuerunt? extorres inopia agrorũ profecti domo per asperrimã Illyrici oram, Pæoniam inde & Thraciam, pugnando cum ferocissimis gentib. emensi, has terras ceperunt. duratos eos tot malis exasperatosq; accepit terra, quæ copia rerum omniũ saginaret. vberrimo agro, mitissimo cœlo, clementibus accolarum ingeniis, omnis illa, cũm qua venerant, mansuefacta est feritas. Vobis me hercule Martis viris cauẽda ac fugienda quamprimum amœnitas est Asiæ. tantum hæ peregrinæ voluptates ad extinguendũ vigorem animorum possunt, tantũ contagio disciplinæ morisq; accolarum valet. Hoc tamen feliciter euenit, quod sicut vim aduersus vos nequaquam, ita famã apud Græcos parẽ illi antiquæ obtinent, cũ qua venerunt: belliq; gloriã victores eandẽ inter socios habebitis, quam si seruantes antiquum specimen animorum Gallos vicissetis.

XV. *setis.* Concione dimissa, missisq; ad Eposognatum legatis, qui v-
III nus ex regulis & in Eumenis amicitia manserat, & negauerat Antiocho aduersus Romanos auxilia, castra mouit. primo die ad Alandrum flumen, postero ad vicum quem vocant Tiscon, ventũ. Eo legati Oroandensium quũ venissent amicitiam petẽtes, * ducenta talenta ijs sunt imperata: precantibusq; vt domũ renuntiarent, potestas facta. Ducere inde exercitum consul ad Plitẽdum, deinde ad Alyattos castra posita. Eo missi ad Eposognatũ redierunt, & legati Cõpulsi reguli orantes *ne Tectosagis bellum inferrent: & ipsum in eam gentẽ iturum, & Eposognatum: persuasurumq; vt imperata faciant.* Data venia regulo, duci inde exercitus per Axylon (quam vocant) terram, cœptus. Ab re nomen habet, nõ ligni modo quicquam, sed ne spinas quidẽ, aut vllum aliud alimentũ fert ignis: fimo bubulo pro lignis vtuntur. Ad Cuballum Gallogræciæ castellum castra habentibus Romanis, apparuere cum magno tumultu hostium equites: nec turbarunt tantũ stationes Romanas repentè inuecti, sed quosdam etiã occiderunt. qui tumultus quũ in castra perlatus esset, effusus repentè omnibus portis equitatus Romanus fudit, fugauitq; Gallos, & aliquot fugiẽtes occidit. Inde consul, vt qui iam ad hostes peruentũ cerneret, explorato deinde, & cum cura coacto agmine procedebat & continentib. itineribus quum ad Sangarium flumen peruenisset, pontem, quia vado nusquam transitus erat, facere instituit. Sangarius ex Adoreo monte per Phrygiã fluens, miscetur ad Bithyniam Tymbreti fluuio. inde maior iã geminatis aquis per Bithyniã fertur, & in Propontidem sese effundit, non tamen tam magnitudine memorabilis, quam quod piscium accolis ingentem vim præbet. Transgressus ponte

** Valent 120000. coron.*

Gallorum equites fugantur.

perfecto flumen præter ripã euntibus Galli matris
sinuntc occurrere cum insignibus suis, vaticinante
mine, *Deam Romanis viã belli & victoriam dare, imp*
gionis. Accipere se omen quum dixisset cõsul, castra ec
fuit. postero die ad Gordium peruenit. Id haud ma
oppidum est, sed plusquam mediterraneum celeb
emporium, tria maria part fermè distantia interuall
lespontum ad Sinopens, & alterius oræ littora, qua C
mi colunt. multarum magnarumq; præterea genti
tingit, quarum commercium in eum maximè locu
contraxere. id tum desertum fuga incolarum oppid
idem copia rerum omnium inuenerunt. Ibi statiua
gati ab Eposognato venerunt, nunciantes *profectu*
los Gallorũ, nihil æqui impetrasse. ex campestrib. vicis a
demigrare, & cum coniugib. ac liberis quæ ferre atq; age
agentes portantesq; Olympum montem petere, vt inde a
situ sese tueantur. Certiora postea Oroandesium leg
Tholistoboiorum ciuitatẽ Olympum montem cepisse, diue
alium mõtem, qui Magana dicatur, petisse. Trocmos, con
ris apud Tectosagos depositis, armorũ agmine Tolistoboijs
lium ferre. Erant autem tunc trium populorum reg
Combolomarus, & Gaulotus. Iis hæc maximè belli
di fuerat, quod quum montes editissimos eius regio
conuectis omnibus, quæ ad vsum quamuis longi te
cerent, tædio se fatigaturos hostes censebant. *nam n*
tam ardua atq; iniqua loca subire eos: & si conarẽtur, v
prohiberi ac deturbari posse: nec quietos in radicibus gelid
sedentes frigus, aut inopiam laturos. Et quum ipsa altitu
eos tutaretur, fossam quoq; & alia munimẽta vertic
insederant, circumiecere, minima apparatus missili
cura fuit: quod saxa affatim præbituram asperitate
eorum credebant. Consul, quia non cominus pugn
cul, locis oppugnandis futuram præceperat animo, i
pilorum, velitarium hastarum, sagittarum, glandisq;
rum, qui funda mitti possent, lapidum parauerat. in
missilium apparatu ad Olympum montem ducit: & à
mè millibus locat castra. Postero die cum quadringe
bus, & Attalo progressum eum ad naturam monti
Gallicorum castrorum visendum, equites hostium,
merus, effusi castris in fugam auerterunt. occisi qu
fugientium, vulnerati plures. Tertio die cum omni
exploranda profectus, quia nemo hostium extra
processit: tuto circumuectus montem, animaduerti
regione terrenos, & placidè acclinos ad quendam fi
esse, ad septẽtrionẽ arduas & rectas prope rupes, at

Gordium celebre emporiũ.

Gallogræcorum reges.

Manlij ad Olympum castra.

ferme aliis inuiis, itinera tria esse: vnũ medio monte, quà terrena erat: duo difficilia ab hyberno solis ortu, & ab æstiuo occasu. Hęc contemplatus eo die, sub ipsis radicibus posuit castra. postero die sacrificio facto, quum primis hostiis litasset, trifariã exercitũ diuisum ducere ad hostem pergit, ipse cum maxima parte copiarũ, qua æquissimum aditum pbebat mons, ascendit. L. Manlium fratrem ab hyberno ortu, quoad loca patiantur, & tutò possit, subire iubet. si qua periculosa & prærupta occurrant, non pugnare cum iniquitate locorũ, neque inexsuperabilibus vim afferre: sed obliquo monte ad se declinare, & suo agmini coniũgi. C. Heluium cũ tertia parte circumire sensim p infima montis, deinde ab æstiuo occasu erigere agmen. & Attali auxilia trifariã æquo numero diuisit: secum esse ipsum iuuenẽ iussit. equitatũ cum elephantis in pxima tumulis planicie reliquit. edictum præfectis, *vt intẽti quid vbiq; geratur, animaduertant: opemq; ferre, quo postulent res, properent.*

XXI Galli duobus lateribus satis fidentes, inuia esse, ab ea parte, quæ in meridiem vergeret, vt armis clauderent viam, quatuor ferme millia armatorum ad tumulum imminentem viæ, minus mille passuum à castris occupandũ mittũt: eo se rati velut castello iter impediturос. Quod vbi Romani viderunt, expediunt sese ad pugnam. ante signa modico interuallo velites eũt, & ab Attalo Cretenses sagittarij, & funditores, & Tralli Thraces: signa peditum vt p arduum leni gradu ducũtur, ita præ se habentium scuta, vt missilia tãtũ vitarent, pede collato non viderentur pugnaturi. Missilibus ex interuallo loci prœlium commissum est, primo par, Gallos loco adiuuante: Romanos varietate & copia telorũ: procedẽte certamine nihil iam æqui erat. scuta longa, ceterum ad amplitudinem corporum parum lata, & ea ipsa plana male tegebant Gallos. nec iam tela habebant, præter gladios: quorũ, quum manum hostis non consereret, nullus vsus erat; saxis, nec modicis, vt quæ non præparassent: sed ꝙ cuique temere trepidanti ad manum venisset, vt insueti, nec arte, nec viribus adiuuantes ictũ vtebantur. sagittis, glande, iaculis incauti ab omni parte configebantur: ne quid agerent, ira & pauore obcæcatis animis, cernebant & erant deprehensi genere pugnæ, in ꝙ minime apti sunt, nã quemadmodum comminus, vbi inuicem pati ac inferre vulnera licet, accendit ira animos eorum: ita vbi ex occulto & procul leuibus telis vulnerantur, nec quo ruãt cæco impetu, habẽt, velut feræ transfixæ in suos temere incurrũt. Detegebat vulnera eorum, quod nudi pugnant, & sunt fusca & candida corpora, vt quæ nũquam nisi in pugna nudentur: ita & plus sanguinis è multa carne fundebatur, & fœdiores parebãt plagæ, & candor corporum magis sanguine atro maculabatur: sed nõ tam patentibus plagis mouentur, interdum insecta cute, vbi latior, q̃ altior plaga est, etiam gloriosius se pugnare putãt iidem, quũ aculeus sagittæ aut glandis

RRR abditæ

abditæ introrsus, tenui vulnere in speciem vrit, & scru vellant, telum, non sequitur: tum in rabiem & pudorē peri... mentis pestis versi, prosternūt corpora humi, sic v cumberent. alij ruentes in hostem vndiq; configeban cominus venerant, gladijs à velitib. trucidabantur. hi pedalem parmam habet: & in dextera hastas, quib. em gladio Hispaniensi est cinctus. quod si pede collato p est, translatis in læuam hastis, stringit gladium. Pauci iam Gallorum. qui postea quam ab leui armatura supe derunt, & instare legionum signa, effusa fuga castra re noris & tumultus iā plena, vt vbi fœminæ, pueriq;, & lis turba permista esset. Romanos victores deserti fuga ceperunt tumuli. Sub idem tempus L. Manlius, & C. F quoad viam colles obliqui dederunt, ascendissent: po inuia ventum est, flexere iter in partem montis, q̄ vna ter: & sequi consulis agmen modico vterq; interuallo composito, cœperunt: quod primo optimum factu fe necessitate ipsa compulsi. subsidia enim in talibus iniqu corum maximo sæpe vsui fuerunt: vt primis forte detu cundi & tegant pulsos, & integri pugnam excipiant. C eaquam ad tumulos ab leui armatura captos prima si num peruenerunt, respirare, & conquiescere paulisper bet: simul strata p tumulos corpora Gallorum ostentat *leuis armatura tale prœlium ediderit, quid ab legionib., quid inis, quid ab animis fortissimorum militum exspectari? castr enda esse, in quæ cōpulsus ab leui armatura hostis trepidet.* P men iubet leuem armaturā: quæ, quum staret agmen, c p tumulos telis, vt missilia sufficerent, haud segne idip pus consumpserat. Iam castris appropinquabant. & Ga tum se munimenta sua tegerent, armati pro vallo const ruti deinde omni genere telorum, quum pro plures ac erant, eo minus vani quicquā intercideret teli; intra va mento temporis compelluntur, stationib. tantum firm aditus portarum relictis. In multitudinē compulsam in ingens missilium telorum coniiciebatur: & vulnerari m mor permistus mulierum atq; puerorum plorantib. sig In eos qui portas stationib. suis clauserant, legionum sti pila coniecerunt. hi vero non vulnerabantur, sed transfu scutis pleriq; inter se conserti hærebant, nec diutius im manorum sustinuerunt. Patentibus iam portis; priusqu perent victores, fuga è castris Gallorum in omnes partes ruunt cæci per vias, per inuia: nulla præcipitia saxa, nu obstant: nihil præter hostem metuunt. itaque pleriq; præc vastam altitudinem prolapsi, aut debilitati exanimant sul castris captis, direptione prædaq; abstinet. *militem f*

Gallogræcorum castra diripiuntur.

quemq; & instare, & perculsis pauorem addere iubet. Superuenit & alterum cum L. Manlio agmen, nec eos castra intrare sinit. protinus ad persequendos hostes mittit. & ipse paulo post, tradita captiuorum custodia tribunis militum, sequitur: debellatum eratque, si in illo pauore quum plurimi cæsi forent aut capti. Egresso consule, C. Heluius cum tertio agmine aduenit, nec continere suos à direptione castrorum valuit: prædaq; eorum iniquissima sorte, qui pugnæ non interfuerant, facta est. Equites diu ignari & pugnæ, & victoriæ suorum steterunt. deinde & ipsi, quantum equi in colles subire poterant; sparsos fuga Gallos circa radices mõtis cõsectati cecidere, aut cepere. Numerus interfectorum haud facile iniri potuit, quia late inter omnes anfractus montium fugaq; & cædes fuit: & magna pars rupib. inuiis in ꝓfundæ altitudinis conualles delapsa est, pars in syluis vepribusque occisa. Claudius, qui bis pugnatum in Olympo monte scribit, ad quadraginta millia hominum cæsa auctor est. Valerius Antias qui magis immodicus in numero augẽdo esse solet, nõ plus decẽ millia. Numerus captiuorum, haud dubie millia quadraginta expleuit: quia omnis generis, ætatisq, turbã secum traxerant, demigrantium magis quã in bellum euntium modo. Consul armis hostium in vno concrematis cumulo, ceteram prædam conferre omnes iussit, & aut vendidit quod eius in publicum redigendum erat: aut cum cura, vt q̃ æquissima esset, p milites diuisit. Laudati quoque ꝓ concione omnes sunt, donatique ꝓ merito quisque. ante omnes Attalus summo ceterorum assensu: nam singularis eius iuuenis quum virtus & industria in omnib. laboribus, periculisque, cum modestia etiam *Interfectorum numerus.*

XXIV fuerat. Supererat bellum integrum cum Tectosagis. Ad eos profectus consul tertiis castris Ancyram, nobilem in illis locis vrbẽ, peruenit: vnde hostes paulo plus decem millia aberant. vbi quum statiua essent, facinus memorabile à captiua factum est. Orgiagõtis reguli vxor forma eximia custodiebatur inter plures captiuos, cui custodiæ centurio præerat, & libidinis & auaritiæ militaris. is primo eius animum tentauit, quem quum abhorrentem à voluntario videret stupro, corpori quod seruũ fortuna erat, vim fecit. deinde ad leniendã indignitatẽ iniuriæ, spem reditus ad suos mulieri facit, & ne eam quidem, vt amans, gratuitam, certo auri pondere pactus, ne quem conscium suorum haberet, ipsi pmittit, *vt quem vellet, vnum ex captiuis nuncium ad suos mitteret.* locum ꝓpe flumẽ cõstituit: quo, duo, nec plus, necessarij captiuæ cum auro venirent nocte insequenti ad eam accipiendam. Forte ipsius mulieris seruus inter captiuos eiusdem custodiæ erat. hunc nuncium primis tenebris extra custodiã centurio educit. Nocte insequenti & duo necessarij mulieris ad constitutum locum, & centurio cum captiua venit: vbi quum aurum ostenderent, quod summam * talẽti Attici (tanti enim pepigerat) expleret: mulier lingua sua, *Mulieris captiuæ facinus memorabile.* *Cor. 600.*

ſtringerent ferrum, & centurionē penſantem aurū
imperauit. iugulari præciſum caput ipſa inuolutum
ad virū Orgiagontem, qui ab Olympo domū refug
quem priuſquam complecteretur, caput centurio
eius abiecit, mirantiq; cuiuſnam id caput hominis
nus haudquaquam muliebre eſſet, *& iniuriam corpo*
violata per vim pudicitiæ confeſſa viro eſt, aliaq; (vt tr
tate & grauitate vitæ huius matronalis facinoris decus
ſeruauit. Ad Ancyram in ſtatiua Tectoſagûm orat
lem venerunt, petentes, *ne ante ab Ancyra caſtra mo*
locutus cum ſuis regibus eſſet. nullas conditiones pacis
potiores. Tempus in poſterum diem conſtituitur: lo
xime medius inter caſtra Gallorum & Ancyram eſt
quum conſul ad tempus cum præſidio quingente
veniſſet, nec vllo Gallorum ibi viſo, regreſſus in ca
tores ijdem redeunt excuſantes *religione obiecta veni*
ſe principes gentis, per quos æquè res tranſigi poſſet, vent
quoq; Attalum miſſurum dixit. Ad hoc colloquium
eſt, trecentos equites Attalus præſidij cauſa quum
ctæ ſunt pacis conditiones. Finis rei quia abſentibu
poni non poterat, conuenit, *vti conſul regeſq; eo loco*
grederentur. Fruſtratio Gallorum eo ſpectabat; pri
rent tempus, donec res ſuas cū quib. periclitari nol
iugib. ac liberis trans Halyn flumen traiicerent: de
ſuſi parum cauto aduerſus colloquij fraudem inſic
le ad eam rē ex omni numero audaciæ expectæ de
tes. & ſucceſſiſſet fraus, ni pro iure gentium, cuius
ſilium initum erat, ſtetiſſet fortuna. Pabulatores
Romani in eam partem, in qua colloquiū futurū e
tutius id futurum tribunis ratis, quia conſulis præſ
pro ſtatione habituri erant; hoſti oppoſitum. ſuar
ſtationem propius caſtra ſexcentorum equitum p
ſul affirmante Attalo *venturos reges & tranſigi rem p*
è caſtris quum eodem quo antea præſidio equitun
lia ferè proceſſiſſet, nec multum à conſtituto loco
te cōcitatis equis cum impetu hoſtili videt Gallos
ſtituit agmen, & expedire tela animoſq; equitibu
conſtanter initium pugnæ accepit, nec ceſſit; dein
nater multitudo cedere ſenſim, nihil confuſis turn
cœpit. poſtremo quum iam plus in mora periculi
nibus conſeruandis præſidij eſſet, omnes paſſim
ſunt. tum vero inſtare diſſipatis Galli, & cædere.
oppreſſa foret, ni ſtatio pabulatorum ſexcenti eq
ſent. ij procul clamore pauido ſuorum exaudito
quoſq; expediſſent: integri profligatam pugnam à

Tectoſagū oratores ad Manlium.

Gallogræcorum perfidia.

que versa extēplo fortuna est, versus in victores à victis terror. & primo impetu fusi Galli sunt, & ex agris concurrebāt pabulatores, & vndiq; obuius hostis Gallis erat: vt ne fugam quidem facilem aut rutam haberent, quia recentibus equis Romani fessos sequebantur. pauci ergo effugerunt: captus est nemo. maior multo pars per fidem violati colloquii pœnas morte luerūt. Romani ardentibus ita animis postero die omnib. copiis ad hostem perue-
XXVI niunt. Biduum naturā montis per seipsum exploranda, ne quid ignoti esset, absumpsit. consul tertio die quum auspicio operā dedisset, deinde immolasset, in quatuor partes diuisas copias educit: duas vt medio mōte duceret, duas ab laterib. vt aduersus cornua Gallorum erigeret. Hostium quod roboris erat, Tectosagi & Troemi mediam tenebant aciem, millia hominum quinquaginta. equitatum, quia equorum nullus inter inæquales rupes vsus erat, ad pedes deductū, decem millia hominū, ab dextro locauerūt cornu. Ariarathis Cappadoces & Morzi auxiliares in læuo quatuor fermè milliū numerum explebant. Consul, sicut in Olympo monte, prima in acie locata leui armatura, telorū omnis generis, vt æquè magna vis ad manū esset, curauit. Vbi appropinquarunt, omnia eadem vtrimq; quæ fuerant in priore prœlio, erant: præter animos & victorib. ab re secunda auctos, & hostibus fractos, quia & si non ipsi victi erant, suæ gentis hominum cladē pro sua ducebant. itaq; à parib. initiis cœpta res, eundem exitum habuit. Velut nubes leuium telorum coniecta obruit aciem Gallorum: nec aut procurrere quisquā ab ordinibus suis, ne nudaret vndiq; corpus ad ictus, audebat: & stantes quo densiores erāt, hoc plura, velut destinatum petentibus, vulnera accipiebant. Consul iā per se turbatos si legionū signa ostendisset, versuros extemplo in fugam omnes ratus, receptis inter ordines velitib. & alia turba au-
XX xiliorum, aciem promouit. Galli & memoria Tholistoboiorum
VII cladis territi, & inhærentia corporibus gerentes tela, fessique & stando & vulneribus, ne primum quidem impetum & clamorem Romanorum tulerunt. Fuga ad castra inclinauit: sed pauci intra munimenta se recepere. pars maior dextra læuaque prælati, qua fugā quemq; impetus tulit, fugerunt. victores vsq; ad castra secuti, ceciderūt terga. deinde in castris cupiditate prædæ hæserūt, nec sequebatur quisquā. In cornibus Galli diutius steterunt, quia serius ad eos peruentū est. ceterum ne primum quidem coniectum telorū tulerunt. Cōsul, qui ingressos in castra ab direptione abstrahere non poterat: eos qui in cornibus fuerant, protinus ad sequēdos hostes misit. per aliquantum spatium secuti, non plus tamen octo millia hominum in fuga (nam pugna nulla fuit) ceciderunt. reliqui flumen Halyn traiecerunt. Romanorū magna pars ea nocte in hostiū castris māsit. ceteros in sua castra cōsul reduxit. postero die captiuos prædamq; recensuit: quæ tanta fuit, quantam

Galli in fugā vertuntur.

RRR 4 auidissi-

Gallogræci oratores de pace. auidissima rapiendi gens, quum cis montẽ Taurum omnia armis per multos tenuisset annos, coaceruare potuit. Galli ex dissipata passim fuga in vnũ locum congregati magna pars saucii aut inermes, nudati omnib. rebus, oratores de pace ad Consulẽ miserunt. Eos Manlius Ephesum venire iussit, ipse (iã n. medium autumni erat) locis gelidis, ꝓpinquitate Tauri montis excedere properãs, victorem exercitum in hyberna maritimę orę reduxit. Dum hęc in Asia geruntur, in ceteris prouinciis tranquillæ res fuerunt. Cẽsores Romæ T. Quintius Flaminiuus, & M. Claudius Marcellus senatum perlegerunt. princeps in senatu tertium lectus P. Scipio Africanus. quatuor soli præteriti sunt, nemo curuli vsus honore. & in equitatu recensendo mitis admodum censura fuit, substructionem super Æquimelium in Capitolio, & viã silice sternẽdam à porta Capena ad Martis locauerunt. Cãpani, vbi censerentur, senatum consuluerunt, decretum, vti Romæ censerentur. Aquæ ingentes eo anno fuerunt. Tiberis duodecies campum Martium, planaq; vrbis inundauit. Ab Cn. Manlio consule bello in Asia cũ Gallis perfecto, alter Cõsul M. Fuluius perdomitis Ætolis, quum traiecisset in Cephaleniam, circa ciuitates insulę misit percunctatum, *vtrũ se dedere Romanis, an belli fortunã experiri mallent?* metus ad omnes valuit, ne deditionem recusarent. obsides inde imperatos pro viribus inopis populi, vicenos Nesiotæ, Cranonii, Pallenses, & Samæi dederunt. Insperata pax Cephaleniæ affulserat: quum repente vna ciuitas, incertum quam ob causam Samæi desciuerũt. *Quia opportuno loco vrbs posita esset, timuisse se* aiebant, *ne demigrare cogerentur ab Romanis.* ceterum ipsi ne sibi eum finxerint metum, & timore vano quietem exuerint: an iactata sermonibus res apud Romanos perlata ad eos sit, nihil comperti est, nisi quod datis iam obsidibus, repente portas clauserunt: & ne suorũ quidem precibus (miserat enim sub muros consul ad tentandam misericordiam parentum populatiumque) desistere ab incepto voluerunt. Oppugnari deinde, posteaquam nihil pacati respõdebatur, cœpta vrbs est. apparatum omnem tormentorum machinarumque transuectum ab Ambraciæ oppugnatione habebat: & opera quæ facienda erant, impigre milites perfecerunt, duobus igitur locis admoti arietes quatiebant muros. Nec ab Samæis quicquã, quo aut opera aut hostis arceri possent, ꝑtermissum est. duabus tamen maxime resistebant rebus: vna, interiorem semper iuxta validum pro diruto nouum obstruentes murum: altera, eruptionibus subitis, nunc in opera hostium, nunc in stationes: & plerumque iis prœliis superiores erant. Vna ad coercendos inuenta haud magna memoratu res est, centum funditores ab Ægio & Patris & Dymis acciri. A pueris ii more quodam gentis, saxis globosis, quibus ferme arenæ immistis strata littora sunt, funda mare apertum incessentes, exercebantur. itaq; longius certiusque & validiore

Cephalenia dedit sese.

validiore ictu quàm Balearis funditor, eo telo vsi sunt. & est non
simplicis habenę, vt Balearica aliarumq; gentiū funda: sed triplex
scutale crebris suturis duratū, ne fluxa habena voluetur in iactu
glans, sed librata quū sederit, velut neruo missa excutiatur. coro-
nas modici circuli magno ex interuallo loci assueti traiicere, non
capita solum hostium vulnerabant: sed quem locum destinassent
oris. Eæ fundæ Samæos cohibuerunt, ne tam crebrò, neve tā au-
dacter erūperent: adeò vt precarentur ex muris Achæos, *vt parū-
per abscederent: & se cum Romanis stationibus pugnantes quiete specta-
rent*. Quatuor menses obsidionē Samæi sustinuerūt. quū ex pau-
cis quotidie aliqui eorū caderent, aut vulnerarentur: & qui supe-
rarent, fessi & corporib. & animis essent: Romani nocte per arcem
quam Cyatidem vocant (nam vrbs in mare deuexa, in occidentē
vergit) muro superato in forum peruenerunt. Samæi posteaquam *Romani*
captam vrbis partem ab hostib. senserunt, cum coniugib. ac libe- *Samæo-*
ris in maiorem refugerunt arcem, inde postero die dediti, direpta *rum vr-*
XXX vrbe, sub corona omnes venierunt. Consul compositis rebus *bem ca-*
Cephaleniæ, præsidio Samæ imposito, in Peloponnesum, iamdiu *piunt.*
accersentibus Ægiensibus maximè ac Lacedæmoniis traiecit. Æ-
gium à principio Achaici concilii semper cōuentus gētis indicti
sunt, seu dignitati vrbis id, seu loci opportunitati datum est. hunc
morem Philopœmen eo primū anno labefactare conatus, legem
parabat ferre, vt in omnib. ciuitatib. quæ Achaici concilii essent,
inuicem conuentus agerentur. & sub aduentum consulis Dami-
urgis ciuitatum, qui summus est magistratus, Ægium euocāti- *Ægium.*
bus, Philopœmen (prætor tum erat) Argos conuentum edixit.
quò cùm appareret omnes ferè conuenturos: consul quoque q̄q̄
Ægiensium fauebat causæ, Argos venit: vbi quùm disceptatio
fuisset, & rem inclinatam cerneret, incœpto destitit. Lacedæmo- *Lacedæ-*
nii deinde eum in sua certamina auerterunt. Solicitam eam ciui- *mony ob*
tatem exules maximè habebant, quorum magna pars in mariti- *exules so-*
mis Laconicæ oræ castellis, quæ omnis adempta erat, habitabant. *liciti.*
id ægrè patientes Lacedæmonii, vt aliquem liberum ad mare ha-
berent aditum: si quando Romam, aliòve quò mitterent lega-
tos: simulque vt emporium & receptaculum peregrinis mercib.
ad necessarios vsus esset: nocte adorti vicum maritimum, nomine
Lan, improuiso occupauêre. Vicani, quiq; ibi exules habitabant.
primo inopinata re territi sunt: deinde sub lucem congregati,
leui certamine expulerunt Lacedæmonios. terror tamen omnem
maritimam oram peruasit: legatosque communiter & castella o-
mnia vicique, & exules quibus ibi domicilia erant, ad Achæos
XXXI miserunt. Philopœmen prætor, iam inde ab initio exulum causæ
amicus, & auctor semper Achæis minuendi opes & auctoritatem
Lacedæmoniorum, concilium quærentib. dedit. decretumque eo
referēte factum est, *quū in fidem Achæorum tutelamq́ T. Quintius &*

Romani Laconiæ oræ castella & vicos tradidissent. & quium ex fœdere Lacedæmonij deberēt. Las vicus oppugnatus esset ... eius rei auctores affinesq; essent, nisi dederentur A... videri fœdus. Ad exposcendos eos legati extemplò L... missi sunt. Id imperium adeo superbum & indignum ... niis visum est, vt si antiqua ciuitatis fortuna esset, ha... ma extemplò capturi fuerint, maximè autē consterna... tus, si semel primis imperiis obediendo iugum accep... quod iamdiu moliretur, Philopœmen exulibus Lac... traderet. Furentes igitur ita, triginta hominibus ex fa... qua consiliorum aliqua societas Philopœmeni atq; ... rat, interfectis, decreuerunt renunciandam societate... legatosq; extemplò Cephaleniam mittendos, qui co... uio, quique Romanis Lacedæmonem dederent : ... eum, *vt veniret in Peloponnesum ad vrbē Lacedæmonē in... nemq; populi Romani accipiendam.* Id vbi legati ad Ach... runt, omnium ciuitatum quæ eius concilii erant, co... Lacedæmoniis indictum est. ne extemplò gereretur, h... diit. incursionibus tamen paruis, latrocinii magis qua... do, non terra tantùm, sed etiam nauib. à mari fines co... Hic tumultus consulem in Pelopōnesum adduxit; iuss... lin concilio indicto, Lacedæmonii ad disceptandum ... gna ibi non disceptatio modò, sed etiam altercatio fu... quū alia satis ambitiosè partem vtramq; fouendo, in... disset; vna denunciatione, *vt bello abstinerent, donec Ron... senatū misissent,* finem imposuit. Vtrimq; legatio missa... exules quoq; Lacedæmoniorū suam causam legatione... iniunxerunt: Diophanes & Lycortas Megalopolitani ... cipes legationis Achæorum fuerunt, qui dissidētes in ... quoq; minimè inter se conuenientes orationes habue... phanes senatui disceptationem omnium rerū permitt... *ptimè cōtrouersias inter Achæos ac Lacedæmonios finituros* ... tas ex præceptis Philopœmenis postulabat, *vt Achæis ... legibus suis quæ decreuissent, agere liceret: libertatemq; sibi il... ipsi auctores essent, præstarent.* Magnæ auctoritatis apu... tum gens Achæorū erat: nouari tamē nihil de Lacedæ... cebat. ceterùm responsum ita perplexum fuit, vt & A... Lacedæmone permissum acciperent: & Lacedæmonii ... concessa iis interpretarentur. Hac potestate immodic... superbè vsi sunt. Philopœmeni cōtinuatur magistratu... initio exercitu indicto castra in finib. Lacedæmonior... legatos deinde misit ad deposcēdos auctores defectio... *tatem in pace futurā, si id fecissent,* pollicens: *& illos nihil ... sa passuros.* Silentium præ metu ceterorum fuit. quos ... depoposcerat, ipsi se ituros professi sunt: fide accepta...

Achæi Lacedæmoniis bellū indicunt.

Achæi & Lacedæmonij legatos Romam mittunt.

vim abfuturam, donec causam dixissent: ierunt alii etiā illustres viri, & aduocati priuatis: & quia pertinere causam eorum ad Rēpublicam censebant. Numquam alias exules Lacedæmoniorum Achæi secum adduxerant in fines: quia nihil æquè alienaturū animos ciuitatis videbatur. tunc exercitus totius ꝓpe antesignani exules erant. Ii venientibus Lacedæmoniis ad portam castrorum agmine facto occurrerunt. & primo lacessere iurgiis: deinde altercatione ortā, quum accenderentur iræ, ferocissimi exulū impetū in Lacedæmonios fecerunt. quum illi *Deos & fidem legatorū testarentur:* & legati & prætor summoueret turbas, & protegeret Lacedæmonios: vinculaq; iam quosdam inicientes arceret, crescebat tumultus concitata turba. Et Achæi ad spectaculum primo concurrerunt. deinde vociferantibus exulib. quæ passi forent, & orantibus opem, affirmantibusque simul, *numquam talem occasionem habituros, si eam prætermisissent: fœdus, quod in Capitolio, quod Olympiæ, quod in arce Athenis sacratum fuisset, irritum per illos esse: priusquā alio de integro fœdere obligarentur, noxios puniendos esse:* accensa his vocib. multitudo ad vocem vnius, qui vt *ferirent*, inclamauit, saxa coniecit: atque ita XVII. quib. vincula ꝑ tumultum iniecta erāt, interfecti sunt. LXIII. postero die comprehensi, à quib. prætor vim arcuerat, non quia saluos vellet, sed quia perire causa indicta nolebat: obiecti multitudini iratæ, quum auersis aurib. pauca locuti
x. essent, damnati omnes: & traditi sunt ad supplicium. Hoc metu iniecto Lacedæmoniis, imperatum primum, *vt muros diruerent: deinde vt omnes externi auxiliares, qui mercede apud tyrannos militassent, terra Laconica excederent.* tum, *vti quæ seruitia tyranni liberassent* (ea magna multitudo erat) *ante diem certam abirent. qui ibi*
xx *mansissent, eos prehendendi, vendendi, abducendi Achæis ius esset. Lycurgi leges, moresq; abrogarent. Achæorum assuescerent legibus, institutisq;. ita vnius eos corporis fore, & de omnibus rebus facilius consensuros.* Nihil obedientius fecerunt, quam vt muros diruerent: nec ægrius passi sunt, quam exules reduci. Decretum Tegeæ in concilio communi Achæorum de restituendis iis factum est, & mentione illata, externos auxiliares dimissos, & Lacedæmoniis ascriptos (ita n. vocabant, qui à tyrannis liberati erant) vrbe excessisse, in agros dilapsos, priusquam dimitteretur exercitus; ire prætorem cum expeditis, & comprehendere id genus hominum, & vendere iure ꝑdæ placuit. multi comprehensi venierunt. porticus ex ea pecunia Megalopoli permissu Achæorum refecta est: q̄ Lacedæmonii diruerant. Et ager Belbinates, quem iniuria tyranni Lacedæmoniorū possederant, restitutus eidē ciuitati, ex decreto vetere Achæorum: quod factum erat Philippo Amyntæ filio regnante. Per hæc *Lycurgi disciplina.* velut eneruata ciuitas Lacedæmoniorū diu Achæis obnoxia fuit.
II- nulla tamen res tanto erat damno, quam disciplina Lycurgi, cui per septingentos annos assueuerant, sublata. A concilio vbi apud consulem

consulē inter Achæos, Lacedæmoniosq; disceptatum est, M. Fulvius, quia iam in exitu annus erat, comitiorum causa ꝓfectus Romam, creauit Consules M. Valerium Messalam, & C. Liuium Salinatorem: quum M. Æmilium Lepidum inimicum eo quoque anno petentem deiecisset. Prætores inde creati. Q. Marcius Philippus, M. Claudius Marcellus, C. Stertinius, C. Catinius, P. Claudius Pulcer, L. Manlius Acidinus, Comitijs ꝓfectis, consulem M. Fulvium in ꝓuinciam ad exercitum redire placuit, eiq; & collegę Cn. Manlio imperium in annum prorogatum est. Eo anno in ædem Herculis signū Dei ipsius ex decemuirorum responso, & seiuges in Capitolio aurati ab C. Cornelio positi. consulem dedisse, inscriptum est. & XII. clypea ærata ab ædilibus Curulib. P. Claudio & Ser. Sulpicio Galba, sunt posita ex pecunia, qua frumētarios ob annonam cōpressam damnarunt & ædilis plebis Q. Fuluius Flaccus duo signa aurata, vno reo damnato (nā separatim accusauerant,) posuit. collega eius A. Cæcilius neminē condemnauit. Ludi Romani ter, Plebeij quinquies toti instaurati. Marcus Valerius Messala inde, & C. Liuius Salinator consulatum idib. Martijs quum inissent, *de Republica deq; prouincijs, & exercitib. senatum consuluerunt*. De Ætolia & Asia nihil mutatum est. Consulibus, alteri Pisæ cum Liguribus, alteri Gallia prouincia decreta est. cōparare inter se, aut sortiri iussi: & nouos exercitus, binas legiones scribere: & vt socijs Latini nominis quindecim millia peditū imperarent, & mille ducentos equites. Messalæ Ligures, Salinatori obtigit Gallia. Prætores inde sortiti sunt. Marco Claudio vrbana, Publio Claudio peregrina iurisdictio euenit. Q. Marcius Siciliā, C. Stertinius Sardiniam, L. Manlius Hispaniam citeriorē, C. Catinius vlteriorem est sortitus. De exercitib. ita placuit, *è Gallia* xxx
legiones, quæ sub C. Lælio fuerant, ad M. Tuccium proprætorem in Bru- vi
tios traduci: & qui in Sicilia esset, dimitti exercitum: & classem, quæ ibi esset, Romam reducere M. Sempronium proprætorem. Hispaniis legiones singulæ, quæ tum in ijs prouincijs erant, decretæ: & vt terna millia peditum, ducenos equites ambo prætores in supplementum socijs imperarent, secumque transportarent. priusquam in prouincias noui magistratus proficiscerentur, supplicatio in triduum pro collegio decemuirorum imperata fuit in omnib. compitis, quod luce inter horam tertiam fermè & quartam tenebræ obortæ fuerant. & nouendiale sacrificium indictum est, quod in Auentina lapidibus pluisset. Campani, quum eos ex senatusconsulto quod priore anno factū erat, censores Romę censeri coegissent (nam antea incertum fuerat, vbi censerentur) petierunt, *vt sibi ciues Romanas ducere uxores liceret: & si qui prius duxissent, vt habere eas: & ante eam diem nati, ut iusti sibi liberi hæredesq; essent*. vtraq; res impetrata. De Formianis Fundanisq. municipibus, & Arpinatibus C. Valerius Tappus tribunus plebis promulgauit: *vti ijs suffragij*

Prouinciarum sortitio.

Prodigia.

fragij latio (nam ante sine suffragio habuerant ciuitatē) *esset*. Huic rogationi quatuor tribuni plebis, quia nō ex auctoritate senatus ferretur, quū intercederent: edocti, *populi esse, non senatus ius, suffragium quibus velit impartiri*, destiterunt incœpto. Rogatio perlata est, *vt in Æmilia tribu Formiani & Fundani, in Cornelia Arpinates ferrent*. atq; in his tribub. quum primum ex Valerio plebiscito censi sunt. M. Claudius Marcellus censor, sorte superato T.
I. Quintio. lustrum condidit, censa ciuium capita CCLVIII. millia, CCCVIII. Lustro perfecto, consules in ꝓuincias ꝑfecti sunt. Hyeme ea qua hæc Romæ gesta sunt, ad Cn. Manlium consulem primum, deinde ꝓconsulem hybernantem in Asia, legationes vndiq; ex omnibus ciuitatib. gentibusq; , quæ cis Taurum montem incolunt, conueniebant: & vt clarior nobiliorq; victoria Romanis de rege Antiocho fuit, q̄ de Gallis; ita lætior socijs erat de Gallis quam de Antiocho. Tolerabilior regia seruitus fuerat, quam feritas immanium barbarorum, incertusq; indies terror; quo velut tempestas eos populantes inferret. itaque vt quibus libertas Antiocho pulso, pax, Gallis domitis, data esset: non gratulatum modo venerant, sed coronas etiam aureas ꝓ suis quæq; facultatibus attulerant. & ab Antiocho legati, & ab ipsis Gallis, vt pacis leges dicerentur: & ab Ariarhate rege Cappadocum venerunt, ad veniā petendam, luendamq; pecunia noxam, ꝙ auxilijs Antiochum iuuisset. Ei * CC talenta argenti sunt imperata. Gallis responsum, *quum Eumenes rex venisset, tum daturū iis leges*. ciuitatū legationes cum benignis responsis lætiores etiam q̄ venerant, dimissæ. Antiochi legati pecuniam in Pamphyliam, frumentumq; ex pacto cū L. Scipione fœdere iussi aduehere, eo secum exercitu venturum. Principio deinde veris lustrato exercitu profectus, die octauo Apameam venit. ibi triduum statiuis habitis, tertijs rursus ab Apamea castris in Pamphyliam, quo pecuniam frumentumq; regios conuehere iusserat, peruenit. * M. & D. talenta argenti accepta Apameam deportantur. frumentum exercitui diuiditur. Inde ad Pergam ducit: quæ vna in ijs locis regio tenebatur ꝑsidio, appropinquanti præfectus præsidij obuius fuit, triginta dierum tempus petens, vt regem Antiochum de vrbe tradenda consuleret, dato tempore, ad eam diem ꝑsidio decessum est. à Perga L. Manlio fratre cū quatuor millib. militum Oroanda ad reliquum pecuniæ ex eo ꝙ pepigerant exigendum misso. Ipse quia Eumenem regem & decē legatos ab Roma Ephesum venisse audierat, iussis sequi An-
IX. tiochi legatis, Apameam exercitum reduxit. Ibi ex decem legato-
II rum sententia fœdus in hæc verba ferè cum Antiocho cōscriptū est. *Amicitia regi Antiocho cum populo Romano his legibus & conditionibus esto. Neque exercitum, qui cum populo Romano socijsve bellum gesturus erit, rex per fines regni sui, eorumve qui sub ditione eius erunt, transire sinito, neu commeatu, neu qua alia ope iuuato. Idem Romani socijque*

Ad Manlium legationes ex omni Asia missæ.

** Valent 120000. coro.*

** Valent 900000. coro.*

Pacis cum Romanis & Antiocho leges.

socijque Antiocho, & ijs qui sub imperio eius erunt, præstent. Belli gerendi ius Antiocho ne esto cum ijs, qui insulas colunt, neue in Europā transeundi. Excedito vrbibus, agris, vicis, castellis cis Taurum montem vsque ad Tanaim amnem, & à valle Tauri vsque ad iuga qua in Lycaoniam vergit. Ne qua arma efferto ex ijs oppidis, agris, castellisque, quibus excedat. si qua extulit, quæ quoq; oportebit, recte restituito. Ne militem, neu quē alium ex regno Eumenis recipito. Si qui earum vrbiū ciues quæ regno abscedunt, cum rege Antiocho, intraq; fines eius regni sunt, Apameam omnes ante diem certam redeant. Qui ex regno Antiochi apud Romanos sociosq; sunt, ijs ius abeundi manendiq; esto. Seruos, seu fugitiuos, seu bello captos, seu qui liber captus aut transfuga erit, reddito Romanis, socijsque. Elephantos tradito omnes, neq; alios parato. Tradito & naues lōgas armamentaq; earum: neve plures q̃ decem naues actuarias, nulla quarum plus quàm triginta remis agatur, habeto: neve monerē ex belli caussa, quod ipse illaturus erit. neve nauigato citra Calcycandrum, neve Sarpedonem, promontoria: extra quam si qua nauis pecuniam, stipendium, aut legatos, aut obsides portabit. Milites mercede conducendi ex ijs gentibus, quæ sub ditione populi Romani sunt, Antiocho regi ius ne esto ne voluntarios quidem recipiendi. Rhodiorum sociorumve quæ ædes ædificiaq; intra fines regni Antiochi sunt, quo iure ante bellum fuerunt, eo Rhodiorum sociorumve sunto. Si qua pecunia debentur, earum exactio esto. Si quid ablatum est, id conquirendi, cognoscendi, repetendiq; ius item esto. Si quas vrbes quas tradi oportet, ij tenent, quib. Antiochus dedit, ex ijs præsidia deducito: vtiq; recte tradātur, curato. Argenti probi duodecim millia Attica talenta dato intra duodecim annos pensionibus æquis. talentum ne minus pondo octoginta Romanis ponderib. pendat: & tritici DXL. millia modiūm. Eumeni regi talenta CCCL. intra quinquenniū dato: & pro frumento quod æstimatione fiat, talenta CXXVII. Obsides Romanis XX. dato: & pro triennio mutato, ne minores octonum denum annorum, neu maiores quinum quadragenum. Si qui sociorum populi Romani vltro bellum inferent Antiocho, vim vi arcendi ius esto: dum ne quam vrbem aut belli iure teneat, aut in amicitiam accipiat. controuersias inter se iure ac iudicio disceptent: aut si vtrisq; placebit, bello. De Annibale Pœno, & Ætolo Thoante, & Mnasimacho Acarnane, & Chalcidensibus, Eubulida & Philone dedendis, in hoc quoq; fœdere asscriptū est. *& si quid postea addi mutarive placuisset, vt id saluo fœdere fieret.* Consul iurauit in hoc fœdus: ab rege qui exigerent iusiurā- XXX-
dum, ꝓfecti Q. Minucius Thermus, & L. Manlius: qui tū forte ab IX
Oroandis rediit & Q. Fabio Labeoni, qui classi præerat, scripsit, vt Patara extemplo proficisceretur: quæque ibi naues regiæ essent, concideret, cremaretque. Profectus ab Epheso quinquaginta rectas naues aut concidit, aut incendit. Telmessum eadem expeditione, territis subito aduentu classis oppidanis recepit. Ex Lycia protinus, iussis ab Epheso sequi, qui ibi relicti erant, per insulas in Græciam traiecit. Athenis paucos moratus dies, dum Pyræeum

Antiochi naues concisæ, aut incensæ.

ab

ab Ephesо naues venirent, totam inde classem in Italiam reduxit. Cn. Manlius, quum inter cetera, quæ accipienda ab Antiocho erant, elephantos quoq; accepisset, donoq; Eumeni omnes dedisset: deinde causas ciuitatum, multis inter nouas res turbatis, cognouit. Et Ariarathes rex, parte dimidia pecuniæ imperatæ Eumenis beneficio, cui despõderat per eos dies filiã, remissa, in amicitiam est acceptus. Ciuitatum autem cognitis causis, decem legati aliam aliarum fecerunt conditionem. Quæ stipendiariæ regi Antiocho fuerãt, & cum populo Romano senserant, iis immunitatem dederunt: quæ partium Antiochi fuerant aut stipendiariæ Attali regis, eas omnes vectigal pendere Eumeni iusserũt. nominatim præterea Colophoniis qui in Notio habitãt, & Cymeis & Milesiis immunitatem concesserunt. Clazomeniis super immunitatem & Drymusãm insulam dono dederunt, & Milesiis, quem sacrum appellant agrum restituerunt. & Iliensib. Rhœtum & Gergithum addiderunt. nõ tam ob recentia vlla merita, quam originum memoria, eadem & Dardanum liberandi causa fuit. Chios quoq; & Smyrnæos & Erythræos pro singulari fide quam eo bello præstiterunt, & agro donarunt, & in omni præcipuo honore habuerunt. Phocæensibus & ager quem ante bellum habuerant, redditus: & vt legibus antiquis vterentur, permissum. Rhodiis affirmata, quæ data priore decreto erant. Lycia & Caria datæ vsq; ad Mæandrum amnem, præter Thelmessum. Regi Eumeni Chersonnesum in Europa, & Lysimachiam, castella, vicos, agros, quibus finibus tenuerat Antiochus, adiecerunt: in Asia Phrygiam vtramque: alteram ad Hellespontum, maiorem alteram vocãt: & Mysiam, quam Prusias rex ademerat ei, restituerunt: & Lycaoniam, & Myliada, & Lydiam, & nominatim vrbes, Tralles, atque Ephesum & Thelmessum. De Pamphylia disceptatum inter Eumenem & Antiochi legatos quum esset, quia pars eius citra,

Ariarathes in amicitiam pop. Rom. recipitur.

XI pãrs vltra Taurum est: integra res ad senatũ reiicitur. His fœderibus decretisq; datis, Manlius cum decem legatis, omniq; exercitu ad Hellespõtum profectus, euocatis eo regulis Gallorum, leges quib. pacem cum Eumene seruarent, dixit, denuntiauitque, *vt morẽ vagandi cum armis finirent, agrorumq; suorum terminis se cõtinerent.* Contractis deinde ex omni ora nauib. & Eumenis etiam classe per Athenæum fratrẽ regis ab Elæa adducta copias omnes in Europam traiecit. inde per Chersonnesum modicis itineribus graue præda omnis generis agmen trahens, Lysimachiæ statiua habuit: vt quàm maximè recentibus & integris iumentis Thraciam, per quam iter vulgo horrebant, ingrederetur. Quo profectus est ab Lysimachia die ad amnem Melana, quem vocant: inde postero die Cypsela peruenit. à Cypselis via decem milliũ fere syluestris, angusta, cõfragosa excipiebat. propter cuius difficultatẽ itineris in duas partes diuisus exercitus, & præcedere vna iussa,

Gallogræcis pacis leges dicuntur.

altera magno interuallo cogere agmen, media impedimenta interposuit: plaustra enim publica erant, preciosaq; alia præda. Itaq; quum per saltum iret, Thracum decem haud amplius millia ex quatuor populis, Astij & Cæni & Maduateni & Cæletæ ad ipsas angustias viam circumsederunt. Opinio erat, non sine Philippi regis Macedonum fraude id factum, eum scisse, non alia quam p Thraciam redituros Romanos, & quantam pecuniā secum portarent. In primo agmine imperator erat, solicitus propter iniquitatem locorum. Thraces nihil se mouerunt, donec armati transirent. postea quam primos superasse angustias viderunt, postremos nondum appropinquantes, impedimenta & sarcinas inuadunt cęsisq; custodibus, partim ea quæ in plaustris erant, deripere, partim sub oneri b. iumēta abstrahere. Vnde posteaquam clamor primum ad eos qui iam ingressi saltum sequebantur, deinde etiam ad primum agmen est perlatus, vtrimq; in medium concurritur, & inordinatum simul plurib. locis prœlium conseritur. Thracas pręda ipsa impeditos oneribus, & plerosq;, vt ad rapiēdum manus vacuas haberent, inermes ad cædem præbet: Romanos iniquitas locorū barbaris per calles notos incursantibus, & latentibus interdum per cauas valles, prodebat. ipsa etiam onera plaustraq; vt sors tulit, his aut illis incommodè obiecta pugnantibus impedimento sunt: alibi prædo, alibi prædæ vindex cadit. prout locū iniquus equusve his aut illis, prout animus pugnantium est, prout numerus (alij enim pluribus quam ipsi erant, alij paucioribus. occurrerant) variæ pugnæ fortuna est: multi vtrimq; cadunt. Iam nox appetebat, quū prœlio excedūt Thraces, nō fuga vulnerū, aut mortis: sed quia satis prędæ habebāt. Romanorū tamen primum agmen extra saltum circa templū Bendidium castra loco aperto posuit. pars altera ad custodiam impedimentorum medio in saltu duplici circumdata vallo mãsit postero die, prius explorato saltu quam mouerent, primis se coniungūt. In eo prœlio quum & impedimentorū pars & calonū, & milites aliquot, quum passim toto propè saltu pugnaretur, cecidisset; plurimum Q. Minucij Thermi morte damni est acceptū, fortis ac strenui viri. Eo die ad Hebrum flumen peruentū est: inde Æniorū fines præter Apollinis Zerinthum quem vocant incolæ, templū superant. Aliæ angustiæ circa Tempyra excipiunt, (hoc loco nomen est) nec minus confragosæ, quā priores: sed quia nihil syluestre circa est, ne latebras quidem ad insidiandum prębent. Huc ad eandē spem prædæ Thrausi, gens & ipsa Thracum, conuenēre: sed quia nudæ valles, procul vt conspicerentur angustias obsidētes, efficiebant: minus terroris tumultusque fuit apud Romanos. quippe etsi iniquo loco, prœlio tamen iusto, acie aperta, collatis signis dimicādum erat. conferti subeuntes cum clamore impetu facto primū expulēre loco hostes; deinde auertere fuga inde cędesq; suis ipsos impedi-

Thraces Manlij exercitum adoriuntur.

impedientibus angustiis fieri cœpta est. Romani victores ad vicum Maronitarũ (Saren appellant) posuerunt castra. postero die patenti itinere Priaticus campus eos excepit, triduumq; ibi frumentum accipientes manserunt, partim ex agris Maronitarum, conferentibus ipsis, partim ex nauibus suis, quæ cum omnis generis commeatu sequebãtur. Ab statiuis diei via Apolloniam fuit. hinc per Abderitarum agrum Neapolim peruentum est. Hoc omne per Græcorum colonias pacatum iter fuit. reliquum inde per medios Thracas dies noctesque, & si nõ infestum, suspectum tamen, donec in Macedoniam peruenerunt. Mitiores Thracas idem exercitus, quum à Scipione eadem via duceretur, habuerat, nullam ob aliam causam, quam quod prædæ minus quod peteretur, fuerat. Quanquam tum quoq; Claudius auctor est, *ad quindecim millia Thracum præcedenti ad exploranda loca agmen Mutini Numidæ occurrisse quadringentos equites fuisse Numidas, paucos elephãtos. Mutinis filium per medios hostes cum centũ quinquaginta delectis equitibus perrupisse. eundẽ mox quum iam Mutines in medio elephantis collocatis in cornua equitib. dispositis, manum cum hoste cõseruisset, terrorem ab tergo præbuisse: atq, inde turbatos equestri velut procella hostes ad peditum agmen non accessisse.* Cn. Manlius per Macedoniam in Thessaliam exercitum traduxit. inde per Epirum Apolloniam quum peruenisset: nondum adeo hyberno contempto mari, vt traiicere auderet, Apolloniæ hybernauit. Exitu ꝓpè anni M. Valerius Consul ex Liguribus ad magistratus subrogandos Romam venit, nulla memorabili in prouincia re gesta, vt ea probabilis moræ causa esset, quod solito serius ad comitia venisset. Comitia Consulib. rogandis fuerũt ante diem XII Calend. Martias, creati M. Æmilius Lepidus, C. Flaminius. Postero die Prætores facti Ap. Claudius Pulcher, Ser. Sulpicius Galba, Q. Terentius Culleo L. Terentius Massaliota, Q. Fuluius Flaccus, M. Furius Crassipes. Comitiis perfectis, quas prouincias prætoribus esse placeret, retulit ad senatum Consul. decreuerũt duas Romæ iuris dicendi causa, duas extra Italiam, Siciliam & Sardiniam: duas in Italia, Tarentum & Galliam: & extemplo, priusquam inirent magistratum, sortiri iussi. Ser. Sulpicius vrbanam; Q. Terentius peregrinam est sortitus. L. Terentius Siciliam, Q. Fuluius Sardiniam, Ap. Claudius Tarentum, M. Furius Galliam. Eo anno L. Minucius Myrtilus, & L. Mãlius, *quod legatos Carthaginenses pulsasse dicebãtur, iussu M. Claudij Prætoris vrbis per fetiales traditi sunt legatis, & Carthaginem auecti.* In Liguribus magni belli, & gliscentis indies magis fama erat, itaq; Consulibus nouis, quo die de prouinciis & de Republica retulerunt, senatus vtriq; Ligures prouinciam decreuit. Huic S.C. Lepidus Consul intercedebat *indignum esse prædicans, Consules ambos in valles Ligurum includi. M. Fuluium & Cn. Manlium biennium iam alterum in Europa, alterũ in Asia, velut pro*

Manlius in Macedoniam peruenit.

ut pro Philippo atque Antiocho substitutos regnare si exercitus in his terris esse placeat, Consules *ijs potius quam priuatos praeesse oportere. Vagari eos cum belli terrore per nationes, quibus bellũ indictum non sit, pacem precio vendicantes. si eas prouincias exercitibus obtinere opus esset: sicut M. Acilio, L. Scipioni* Consulib. *M. Fuluius & Cn. Manlius successissent consules: ita Fuluio Manlioque C. Liuium, & M. Valerium* Consules *debuisse succedere. nunc certè perfecto Aetolico bello, recepta ab Antiocho Asia, deuictis Gallis,* Consules *ad exercitus consulares mitti, aut reportari legiones inde, reddique tandem Reipublica deberi.* Senatus his auditis in sententia perseuerauit, vt consulibus ambobus Ligures prouincia esset: Manlium Fuluiumque decedere de prouinciis, & exercitus inde deducere, ac redire Romam placuit. Inimicitiæ inter M. Fuluium & M. Æmilium Consules e- II.

Ambracienses de M. Fuluio queruntur.

rant: & super cetera Æmilius *serius biennio se* Consulẽ *factum M.* M.III *Fuluij opera* aiebat. itaque ad inuidiam ei faciendam legatos Ambracienses in senatum subornatos criminibus introduxit. *Qui sibi, quum in pace essent, imperataque à prioribus* Coss. *fecissent, & eadem praestare obedienter M. Fuluio parati essent, bellũ illatum questi: agros primũ depopulatos, terrorem direptionis & cædis vrbi iniectum, vt eo metu claudere cogerẽtur portas, obsessos deinde, & oppugnatos se, & omnia exempla belli edita in se, cædibus, incẽdiis, ruinis, direptione vrbis. coniuges, liberos in seruitiũ abstractos: bona adempta: &, quod se ante omnia moueat, templa tota vrbe spoliata ornamentis. simulacra Deũm, Deos demum ipsos conuulsos ex sedibus suis ablatos esse: parietes postesq; nudatos: quos adorent, ad quos precentur & supplicent, Ambraciensibus non superesse.* Hæc querentes interrogãdo criminose ex composito Consul ad plura, velut non sua sponte dicenda, eliciebat. Motis patribus, alter Consul C. Flaminius M. Fuluii causam excepit:

C. Flaminius Cos. Fuluij causam defendit.

qui *veterem & obsoletam viam ingressos Ambracienses* dixit. *Sic M. Marcellum à Syracusanis, sic Q. Fuluium à Campanis accusatos quin eadem opera T. Quintium à Philippo rege, M. Acilium, & L. Scipionem ab Antiocho, C. Manlium à Gallis, ipsum Fuluium ab Ætolis & Cephalenia populis accusari paterentur. Ambraciam oppugnatam & captam, & signa inde ornamentaq; ablata, & cetera facta, quæ captis vrbibus soleant, negaturum aut me pro M. Fuluio, aut ipsum M. Fuluium censetis P. C. qui ob has res gestas triumphum à vobis postulaturus sit? Ambraciam captã, signaque quæ ablata criminantur, & cætera spolia eius vrbis ante currũ laturus, & fixurus in postibus suis? Nihil est, quod se ab Aetolis separent. eadem Ambraciensium & Ætolorũ causa est. Itaque collega meus, vel in alia causa inimicitias exerceat: vel si in hac vtique mauult, retineat Ambracienses suos in aduentum M. Fuluij. ego nec de Ambraciensibus, nec de Aetolis decerni quicquã absente M. Fuluio patiar.* Quum Æmilius *callidã malitiam inimici, velut omnibus* II *notam insimularet, & tempus eum morando extracturum diceret, ne consule inimico Romam veniret,* certamine consulum biduum absum-

sumptum est. nec præsente Flaminio decerni quicquam videbatur posse. captata occasio est, quum æger forte Flaminius abesset. & referente Æmilio S.C. factum est, *ut Ambraciensibus omnes suæ res redderentur: in libertate essent, ac legibus suis uteretur. portoria, quæ vellent, terra mariq; caperent, dum eorum immunes Romani ac socij Latini nominis essent, signa aliaq; ornamēta, quæ quererētur ex ædibus sacris sublata esse: de ijs quum M. Fuluius Romam reuertisset, placere ad collegium pontificum referri, & quod ij censuissent, fieri.* Neque his cōtentus Consul fuit, sed postea per infrequentiam adiecit S.C. *Ambraciam non videri vi captam esse.* Supplicatio inde ex decemuirorum decreto pro valetudine populi fuit per triduum; quia grauis pestilentia vrbem atque agros vastabat. Latinæ inde fuerunt. Quibus religionibus liberati Cōsules & delectu perfecto (nouis enim vterque maluit vti militibus) in prouinciam profecti sunt: veteresque omnes dimiserunt. Post consulum profectionem Cn. Manlius proconsul Romam venit, cui quum ab Ser. Sulpicio Prætore senatus ad ædem Bellonæ datus esset: & ipse commemoratis rebus ab se gestis postulasset, *ut ob eas Dijs immortalibus honos haberetur, sibiq; triumphanti vrbem invehi liceret*: contradixerunt pars maior decem legatorum, qui cum eo fuerant, & ante alios L. Furius Purpureo, & L. Æmilius Paulus *Legatos sese Cn. Mālio datos pacis cum Antiocho faciēdæ causa, fœderisq; & legum, quæ cum L. Scipione inchoatæ fuissent, perficiendarum Cn. Manlium summa ope tetendisse, vt eam pacem turbaret: & Antiochum, si sui potestatem fecisset, insidijs exciperet: sed illum cognita fraude* Consulis, *quum sæpe colloquijs petitis captatus esset, non congressum modo, sed conspectum etiam eius vitasse. cupientem transire Taurum, ægre omnium legationum precibus, ne carminibus Sibyllæ prædictam superantibus terminos fatales cladem experiri vellet, retentum. admouisse tamen exercitum, & prope ipsis iugis ad diuortia aquarum castra posuisse quum nullam ibi causam belli inueniret, quiescentibus regijs, circumegisse exercitum ad* Gallogræcos, *cui nationi non ex senatus auctoritate: nō populi iussu bellum illatum: quod quem vnquam de sua sententia facere ausum? Antiochi, Philippi, Annibalis, & Pœnorum recentissima bella esse, de omnibus his consultum senatum, populum iussisse. sæpe legatos ante missos res repetitas: postremo qui bellum indicerent missos. Quid eorum, Cn. Manli, factum est, vt istud publicum populi Romani bellum, & non tuum priuatum latrocinium dicamus? At eo ipso contentus fuisti, recto itinere duxisti exercitū ad eos, quos tibi hostes desumpseras: an & per omnes anfractus viarum, quum ad biuia consisteres, vt quo flexisset agmen Attalus Eumenis frater, eo* Consul *mercenarius, cum exercitu Romano sequereris, Pisidia Lycaoniaq; & Phrygia recessus omnes atque angulos peragrasti, stipem à tyrannis castellanisque deuijs colligens? quid enim tibi cum Oroandis? quid cum alijs æque innoxijs populis? Bellum autem ipsum, cuius nomine triumphum petis, quo modo gessisti? loco æquo, tempore tuo pugnasti?*

Pestilentia grauis.

XLV *Accusatur Manlius quod iniussu P. R. bellum gesserit.*

Tu vero recte, vt Dijs immortalibus honos habeatur, postulas: primum, quod pro temeritate imperatoris nullo iure gentium bellum inferentis pœnas luere exercitum noluerunt: deinde, quod belluas, non hostes nobis obiecerunt. Nolito nomen tantum existimare mistum esse Gallogræcorum, multo ante & corpora & animi misti ac vitiati sunt. an si illi Galli essent, cum quibus millies vario euentu in Italia pugnatum est, quantum in imperatore nostro fuit, nuncius illinc redisset? bis cum ijs pugnatum est, bis loco iniquo subijt, in valle inferiore pedibus pene hostium aciem subiecit, vt si non tela ex superiore loco mitterent, sed corpora sua nuda inijcerent, obruere nos potuerint. Quid igitur incidit? magna fortuna P. R. est, magnum & terribile nomen. recens ruina Annibalis, Philippi, Antiochi, prope attonita erant, tantæ corporum moles. fundis sagittisque in fugam consternata sunt. gladius in acie cruentatus non est Gallico bello: velut auium examina, ad crepitum primum missilium auolauere. At hercule nos ijdem (admonente fortuna, quid si hostem habuissemus, casurum fuisset) quum redeuntes in latrunculos Thracas incidissemus, cæsi, fugati, exuti impedimentis sumus. Q. Minucius Thermus, in quo haud paulo plus damni factum est, quam si Cn. Manlius, cuius temeritate ea clades inciderat, perisset, cum multis viris fortib. cecidit. exercitus spolia regis Antiochi referens, trifariam dissipatus: alibi primum, alibi postremum agmen, alibi impedimẽta, inter vepres in latebris ferarum noctem vnam delituit. Pro his triumphus petitur? Si nihil in Thracia cladis ignominiæque foret acceptum, de quibus hostib. triumphũ peteres? de ijs, vt opinor, quos tibi hostes senatus, aut populus Romanus dedisset. sic huic L. Scipioni, sic illi M. Acilio de rege Antiocho, sic paulo ante T. Quintio de rege Philippo, sic P. Africano de Annibale & Pœnis & Syphace triumphus datus & minima illa, quum iam senatus censuisset bellum, quæsita tamen sunt, quibus nunciandum esset: ipsis vtique regibus nunciaretur, an satis esset ad præsidium aliquod nunciari? Vultis ergo hæc omnia pollui & confundi? tolli fetialia iura? nullos esse fetiales? fiat (pace Deûm dixerim) iactura religionis: obliuio Deorum capiat pectora vestra, num senatum quoque de bello consuli non placet? non ad populum ferri, velint, iubeantne cum Gallis bellum geri? Modo certe Consules *Græciam atque Asiam volebant, tamen perseuerantibus vobis Ligures prouinciam decernere, dicto audientes fuerunt. merito ergo à vobis prospere bello gesto triumphum petent, quibus auctoribus gesserunt.* Talis oratio Furij & Æmilij fuit. Manlium in hunc maxime modum respondisse accepimus: *Tribuni plebis antea solebant triumphum postulantibus aduersari, Patres conscripti, quibus ego gratiam habeo, quod seu mihi, seu magnitudini rerum gestarum hoc dederunt, vt non solum silentio comprobarent honorem meum, sed referre etiam, si opus esset, viderentur parati esse. ex decem legatis, si Dijs placet, quod concilium dispensandæ cohonestandæque victoriæ imperatoribus maiores dederunt nostri, aduersarios habeo. L. Furius, L. Æmilius currum triumphalem me conscendere prohibent, coronam*

Manlij pro se oratio.

nam insignem capiti detrahunt. quos ego, si tribuni me triũphare prohiberent, testes citaturus fui rerum à me gestarum. Nullius equidẽ inuideo honori, P.C. vos tribunos plebei nuper, viros fortes ac strenuos, impeditũtes Q. Fabij Labeonis triumphum, auctoritate vestra deterruistis. triumphauit, quem non bellum iniustum gessisse, sed hostem omnino non vidisse, inimici iactabant. ego, qui quum centum millibus ferocissimorum hostium signis collatis toties pugnaui: qui plus vndecim millia hominum cepi aut occidi, qui bina castra eorum expugnaui, qui citra iuga Tauri omnia pacatiora, quam terra Italia est, reliqui: non triumpho modo fraudor, sed causam apud vos P. C. accusantibus meis ipse legatis dico. Duplex eorum, ut animaduertistis P.C. accusatio fuit: nam nec gerendum mihi fuisse bellum cum Gallis, & gestum temere atque imprudenter, dixerunt, non erant Galli hostes, sed tu eos pacatos imperata facientes violasti. Non sum postulaturus à vobis P. C. ut quæ communiter de immanitate gentis Gallorum, de infestissimo odio in nomen Romanum scitis: ea de illis quoque, qui Asiam incolunt, existimetis. Gallos, remota vniuersæ gentis infamia atque inuidia, per se ipsos æstimate. Vtinam rex Eumenes, vtinam Asiæ ciuitates omnes adessent, & illos potius querentes, quam me accusantem audiretis. mittite agedum legatos circa omnes Asiæ vrbes, & quærite, vtrum à grauiori seruitute, Antiocho vltra Tauri iuga emoto, ân Gallis subactis, liberati sint? quoties agri eorum vastati sint, quoties præda abacta, referant: quum vix redimendi captiuos copia esset, & mactatas humanas hostias immolatosq; liberos suos audirent. Stipendium scitote pependisse socios vestros Gallis: & nunc liberatos per vos regio imperio, fuisse pensuros, si à me foret cessatũ, quo longius Antiochus emotus esset, hoc impotentius in Asia Galli dominarentur: & quicquid est terrarum citra Tauri iuga, Gallorum imperio, non vestro adiecissetis. At enim, sunt quidem ista vera, etiam Delphos, quondam commune humani generis oraculum, vmbilicum orbis terrarum, Galli spoliauerunt: nec ideo P. R. his bellum indixit aut intulit. Equidem aliquid interesse rebar inter id tempus, quo nõdum in iure ac ditione vestra Græcia atq; Asia erat, ad curandum animaduertendumque quid in his terris fieret: & hoc quo finem imperij Romani Taurum montem statuistis, quo libertatem immunitatemve ciuitatib. datis, quo alijs fines adijcitis, alias agro multatis, aliis vectigal imponitis: regna augetis, minuitis, nouatis, adimitis: curæ vestræ censetis esse, ut pacem terra marique habeant. An nisi præsidia deduxisset Antiochus, quæ quieta in suis arcibus erant, non putaretis liberatam Asiam, si Gallorum exercitus effusi vagarẽtur, rata dona vestra, quæ dedistis regi Eumeni, rata libertas ciuitatibus esset? Sed quid ego hæc ita argumentor? tanquam non acceperim, sed fecerim hostes Gallos? Te L. Scipio appello, cuius ego mihi succedens inuicem imperij tui, virtutem felicitatẽque pariter non frustra ab Dijs immortalibus precatus sum: te P. Scipio, qui legati ius, collega maiestatem, & apud fratrem Consulẽ, & apud exercitũ habuisti: sciatisne in

SSS 3 *exercitu*

exercitu Antiochi Gallorum legiones fuisse? videritis in acie eos, in cornu vtroq; (id enim roboris esse videbatur) locatos pugnaueritis, vt cum hostibus iustis? cecideritis? spolia eorũ retuleritis? Atqui cum Antiocho, non cum Gallis bellum hic senatus decreuerat, & populus iusserat. Sed simul, vt opinor, cum his decreuerant iusserantq;, qui inter eius præsidia fuissent, ex quibus præter Antiochum, cum quo pacem pepigerat Scipio, & cum quo nominatim fœdus vt fieret, mandaueratis: omnes hostes erant, qui pro Antiocho arma aduersus nos tulerunt. in qua causa quũ Galli ante omnes fuissent, & reguli quidam & tyranni: ego tamen & cum aliis pro dignitate imperij vestri coactis luere peccata sua, pacem pepigi: & Gallorum animos, si possent mitigari à feritate insita, tentaui: & posteaquam indomitos atque implacabiles cernebam, tum demum vi atque armis coercendos ratus sum. Nunc quoniam suscepti belli purgatum est crimen, gesti reddenda est ratio, in quo confiderem equidem causæ meæ, etiamsi non apud Romanum, sed apud Carthaginensem senatum agerem: vbi in crucẽ tolli imperatores dicuntur, si prospero euentu, prauo consilio rem gesserunt. Sed ego in ea ciuitate, quæ ideo omnibus rebus incipiendis gerendisque Deos adhibet, quia nullus calumniæ subijcit ea, quæ Dij comprobauerunt, & in solẽnibus verbis habet, cum supplicationem aut triumphum decernit, quod bene ac feliciter Rempublicam administrarit: si nollẽ, si graue ac superbum existimarem virtute gloriari: pro felicitate mea exercitusque mei, quod tantam nationem sine vlla militum iactura deuicimus postularem, vt Dijs immortalibus honos haberetur, & ipse triumphans in Capitolium ascenderem, vnde votis rite nuncupatis profectus sum: negaretis hoc mihi cum Dijs immortalibus? Iniquo enim loco dimicaui. Dic igitur, quo æquiore potuerim dimicare? XLIII *quum montem hostes cepissent? loco munito se tenerent? nempe eundum ad hostes erat, si vincere vellem. Quid? si vrbem eo loco haberent? & mœnibus se tenerent? nempe oppugnandi erant. Quid? ad Thermophylas æquone loco M. Acilius cum rege Antiocho pugnauit? Quid? Philippum non eodem modo super Aoum amnem iuga tenẽtem montium T. Quintius deiecit? Equidem adhuc qualem aut sibi fingant, aut vobis videri velint hostem fuisse, non inuenio, si degenerem & emollitum amœnitate Asiæ, quid periculi vel iniquo loco subeuntibus fuit? si timendum & feritate animorum & robore corporum, huic ne tantæ victoriæ triumphũ negatis? Cæca inuidia est P.C. nec quidquam aliud scit, quam detrectare virtutes, corrumpere honores ac præmia earum. Mihi, quæso, ita ignoscatis P.C. si longiorem orationem non cupiditas gloriandi de me, sed necessaria criminum defensio fecit. An etiam per Thraciam saltus patentes, qui angusti erant, & plana ex arduis, & culta ex syluestribus facere potui? & præstare, necubi notis sibi latebris delitescerent latrones Thraces? ne quid sarcinarum raperetur? ne quod iumentum ex tanto agmine abstraheretur? ne quis vulneraretur? ne ex vulnere vir fortis ac strenuus Q. Minucius moreretur? In hoc casu, quo infeliciter incidit, vt talẽ ciuẽ amitteremus, hærent quod saltu iniquo, loco alieno, quũ adortus*

hostis

hostis non esset, duæ simul acies primi & nouissimi agminis hærentem ad
impedimenta nostra exercitū barbarorū circumuenerunt: quod multa
millia ipso die, plura multo post dies paucos ceciderunt & ceperūt: hoc si
ipsi tacuerint, vos scituros, quū testis orationis meæ totus exercitus sit,
non credunt. Si gladium in Asia non strinxissem, si hostē non vidissem:
tamen Procons. triumphum in Thracia duobus prælijs merueram. Sed
iam dictum satis est, quin pro eo, quod plurib. verbis vos, quā volui, fa-
tigauit, veniam à vobis petitā impetratamq; velim P.C. Plus crimina
eo die, quam defensio, valuissent, ni altercationem in serum per
duxissent. dimittitur senatus in ea opinione, vt negaturus trium-
phum fuisse videretur. Postero die & cognati amiciq; Cn. Manlij

Manlio triumphus decernitur.

2 summis opibus annixi sunt, & auctoritas seniorum valuit, negā-
tium exemplum proditum memoriæ esse, vt imperator, qui per duelli-
bus deuictis, confecta prouincia, exercitū reportasset, sine curru & lau-
rea priuatus, inhonoratusq; vrbē iniret. hic pudor malignitatem vi-
cit, triumphumque frequentes decreuerunt. Oppressit deinde
mentionem memoriamque omnem contentionis huius, maius,
& cum maiore & clariore viro certamen ortum. P. Scipioni Afri-
cano (vt Valerius Antias auctor est) duo Q. Petilij diem dixe-
runt. id, prout cuiusque ingenium erat, interpretabantur. Alij
non tribunos plebis: sed vniuersam ciuitatem, quæ id pati posset,
incusabant. duas maximas orbis terrarum vrbes ingratas vno prope
tempore in principes inuentas, Romā ingratiorem, siquidē victa Car-
thago victum Annibalem in exilium expulisset: Roma victrix victorē
Africanum expellat. Alij, neminem vnum ciuem tantum eminere
debere, vt legibus interrogari non possit: nihil tā æquandæ liberta-
tis esse, quam potentissimum quemq; posse dicere causam. quid autē tuto
cuiquam nedum summam Reipub. permitti, si ratio non sit reddenda? q
ius æquū pati nō possit, in eum vim haud iniustā esse. Hæc agitata ser-
monib donec dies dicendæ causæ venit. nec alius antea quisquā,
nec ille ipse Scipio Cos. censorve maiore omnis generis hominū
frequētia, quā reus illo die in forū est deduct⁹. Iussus dicere cau-
sam, sine vlla criminum mentione orationē adeo magnificam de
rebus ab se gestis est exorsus, vt satis constaret, neminē vnquam
neq; melius, neq; verius laudatum esse. dicebantur n. ab eodem
animo ingenioque, à quo gesta erant. & aurium fastidium abe-

Scipioni Africano dies à tribunis plebis dicitur.

Scipio Africanus respondet.

51 rat: quia pro periculo, non in gloriam, referebantur. Tribuni ple-
bis vetera luxuriæ crimina Syracusanorum hybernorum, & Lo-
cris Pleminianum tumultū quum ad fidē præsentium criminum
retulissent, suspicionibus magis, quam argumētis pecuniæ captæ
reum accusarunt. Filium captum sine pretio redditum, omnibusq; alijs
rebus Scipionem, tamquam in eius vnius manu pax Romana bellūque
esset ab Antiocho cultum. dictatorem eum consuli, nō legatū in prouin-
cia fuisse. nec ad aliam rē eo profectū, quā vt id quod Hispania, Gallia,
Sicilia, Africa iampridē persuasum esset, hoc Græcia Asiaq; & omnibus

ad Orientem versus regib. gentibusq; appareret, vnum hominem caput columenq; imperij Romani esse: sub vmbra Scipionis ciuitatem dominam orbis terrarum latere: nutus eius pro decretis patrũ, pro populi iussis esse. infamia intactum, inuidia qua possunt, vrgent. Orationib. in noctem perductis, producta dies est. vbi ea venit, tribuni in Rostris prima luce consederunt. citatus reus magno agmine amicorum clientiumq; per medi.m concionem ad rostra subiit. silentioq; facto: *Hoc,* inquit, *die tribuni plebis, vosq; Quirites, cum Annibale & Carthaginensib. signis collatis in Africa bene ac feliciter pugnaui, itaq; quũ hodie litibus & iurgijs supersederi aequum sit, ego hinc extemplo in Capitolium ad Iouẽ* OPT. MAX. *Iunonemq; & Mineruã, caeterosq; Deos, qui Capitolio atq; arci praesident, salutãdos ibo: hisq; gratias agã, quod mihi & hoc ipso die, & saepe alias egregie Reip. gerẽda mẽtem facultatemq; dederunt: vestrum quoq; quibus commodũ est, ite mecum Quirites: & orate Deos, vt mei similes principes habeatis: ita, si ab annis septendecim ad senectutẽ semper vos aetatem meam honorib. vestris anteistis, ego vestros honores reb. gerẽdis praecessi.* Ab rostris in Capitolium ascendit. simul se vniuersa concio auertit, & secuta Scipioné est: adeo, vt postremo scribae viatoresq; tribunos relinquerent: nec cum ijs praeter seruilem comitatum, & praeconem, qui reum ex rostris citabat quisquam esset. Scipio non in Capitolio modo, sed per totã vrbem omnia templa Deûm cum P.R. circũijt. Celebratior is propè dies fauore hominum, & aestimatione verae magnitudinis eius fuit, quam quo triumphans de Syphace rege & Carthaginẽsibus vrbem est inuectus. Hic speciosus vlti- LII
mus dies P. Scipioni illuxit. post quẽ, quum inuidiam & certamina cum tribunis prospiceret: die longiore producta, in Literninũ concessit, certo consilio ne ad causam dicendam adesset, maior animus & natura erat, ac maiori fortunae assuetus, quam vt reus esse sciret, & summittere se in humilitatem causam dicentium. Vbi dies venit, citariq; absens est coeptus, L. Scipio *morbum causae esse cur abesset,* excusabat. quam excusationem quum tribuni, qui diem dixerant, non acciperent: *& ab eadem superbia non venire ad causam dicendam arguerent, qua iudicium & tribunos plebis & cõcionẽ reliquisset: & quibus ius de se dicendae sententiae & libertatem ademisset, his comitatus, velut captos trahens, triumphũ de P.R. egisset: secessionemq; eo die in Capitolium à tribunis plebis fecisset: Habetis ergo temeritatis illius mercedẽ. quo duce & auctore nos reliquistis, ab eo ipsi relicti estis, & tantũ animorũ indies nobis decrescit, vt ad quẽ ante annis* XVII *exercitũ & classem habentẽ tribunos plebis aedilemq; in Siciliã mittere ausi sumus. qui prehenderẽt eum, & Romam reducerent: ad eũ priuatum ex villa sua extrahendũ ad causam dicendã mittere non audeamus?* Tribuni plebis appellati ab L. Scipione ita decreuerũt, si morbi causa excusaretur, sibi placere accipi eam causam, diemq; à collegis produci. Tribunus plebis eo tẽpore Tib. Sempronius

Gracchus

Gracchus erat, cui inimicitiæ cum P. Scipione intercedebant. is,
cum vetuisset nomen suum decreto collegarum asscribi, tristio-
Gracchi decretum de Scipione.
remq; omnes sententiam exspectarent, ita decreuit. *Quũ L. Scipio*
excuset morbum esse causæ fratri, satis id sibi videri: se P. Scipionem,
priusquam Romam redisset, accusari non passurum. tum quoq;, si se ap-
pellet, auxilio ei futurum, ne causam dicat. ad id fastigium rebus gestis,
honoribus P.R. P. Scipionem Deorum hominumq; consensu peruenisse, vt
sub rostris reum stare, & præbere aures adolescentium conuiciis, populo
LIII *Romano magis deforme, quàm ipsi sit.* Adiecit decreto indignatio-
nem. *Sub pedibus vestris stabit, tribuni, domitor ille Africæ Scipio? ideò*
quatuor nobilissimos duces Pœnorum in Hispania, quatuor exercitus fu-
dit, fugauitq;? ideò Syphacem cepit, Annibalem deuicit, Carthaginem
vectigalem nobis fecit, Antiochum (recepit enim fratrem consortem hu-
ius gloriæ L. Scipio) vltra Tauri iuga emouit, vt duobus Petiliis succum-
beret? vos de P. Africano palmam peteretis? nullisve meritis suis, nullis
vestris honoribus vnquam in arcem tutam, & velut sanctam clari viri
peruenient: vbi si non venerabilis, inuiolata saltem senectus eorum con-
sidat? Mouit & decretum, & adiecta oratio non ceteros modo,
sed ipsos etiam accusatores: & deliberaturos se quid sui iuris &
officii esset, dixerunt. Senatus deinde, concilio plebis dimisso, ha-
beri est cœptus. ibi gratiæ ingentes ab vniuerso ordine, præcipuè
à consularibus senioribusq; Tib. Graccho actæ sunt, *quod Rempu-*
blicam priuatis simultatibus potiorem habuisset & Petilii vexati sunt
probris, quòd splendere aliena inuidia voluissent, & spolia ex A-
Africanus Literni moritur ac sepelitur.
fricani triumpho peterent. Silentium deinde de Africano fuit. vi-
tam Literni egit, sine desiderio vrbis. *Morientem rure eo ipso loco*
sepeliri se iussisse ferunt, monumentumq; ibi ædificari, ne funus sibi in in-
grata patria fieret. Vir memorabilis, bellicis tamẽ quam pacis arti-
bus memorabilior prima pars vitæ, quàm postrema fuit: quia
in iuuenta bella assiduè gesta, quum senecta res quoq; defloruere,
nec præbita est materia ingenio. quid ad primum consulatum
secundus, etiam si censuram adiicias? quid Asiatica legatio & va-
letudine aduersa inutilis, & filii casu deformata, & post reditum
necessitate aut subeundi iudicii, aut simul cum patria deserendi?
LIV Punici tamen belli perpetrati, quo nullum neq; maius neq; peri-
culosius Romani gessere, vnus præcipuam gloriam tulit. Morte
Africani creuere inimicorum animi, quorum princeps fuit M.
M. Porcius Cato Africani inimicus.
Porcius Cato, qui viuo quoq; eo allatrare eius magnitudinem so-
litus erat. hoc auctore existimantur Petilii & viuo Africano rem
ingressi, & mortuo rogationem promulgasse. Fuit autem roga-
tio talis. *velitis, iubeatis, quæratur, quæ pecunia capta, ablata, coacta*
ab rege Antiocho est, quiq; sub eius imperio fuerunt: quod eius in publi-
cum relatum non est, vti de ea re Ser. Sulpicius Pr. vrbanus ad senatum
referat? quem eam rem velit senatus quærere de iis, qui prætores nunc
sunt? Huic rogationi primo Q. & L. Mummii intercedebant. *se-*

natum quærere de pecunia non relata in publicum, ita vt antea semper factum esset, æquum censebant. Petilii, *nobilitatem & regnum in senatu Scipionum accusabant.* L. Furius Purpureo consularis, qui in decem legatis in Asia fuerat, *latius rogandum censebat: non quæ ab Antiocho modo pecuniæ captæ forent, sed quæ ab aliis regib. gentibusq;*, Cn. Manlium inimicum incessens. Et L. Scipio, quem magis pro se quàm aduersus legem dicturum apparebat, dissuasor processit. is *post mortem P. Africani fratris, viri omniũ fortissimi clarissimiq; eam exortam rogationem est conquestus. parum enim fuisse, non laudari pro rostris P. Africanum post mortem, nisi etiam accusaretur. & Carthaginenses exilio Annibalis contentos esse, populum Romanum ne morte quidẽ P. Scipionis exsatiari: nisi & ipsius fama sepulti laceretur, & frater insuper, accessio inuidiæ, mactetur.* M. Cato suasit rogationem, extat oratio eius de pecunia regis Antiochi: & Mummios tribunos auctoritate deterruit, ne aduersarentur rogationi. Remittentibus ergo his intercessionem, omnes tribus vti rogasset, iusserũt. Ser. Sulpicio deinde referente, *quem rogatione Petilia quærere vellent*, Q. Terentium Culleonem patres iusserunt. Ad hunc præto- 11
rem adeò amicum Corneliæ familiæ, vt qui Romę mortuum elatumq; P. Scipionem (est enim ea quoq; fama) tradunt, pileatum sicut in triumpho ierat, in funere quoq; ante lectum isse, & memoriæ ꝓdiderint: & ad portam Capenam mulsum prosecutis funus dedisse, quod ab eo inter alios captiuos in Africa ex hostibus receptus esset: aut adeò inimicum eundem, vt propter insignem simultatem ab ea factione quę aduersa Scipionibus erat, delectus sit potissimùm ad quæstionem exercendam: ceterùm ad hunc nimis æquum aut iniquum prætorem reus extemplo factus L. Scipio: simul & delata & recepta nomina legatorum eius, A. & L. Hostiliorum Catonum, & C. Furii Aculeonis quæstoris: & vt omnia contacta societate peculatus viderentur, scribæ quoq; duo & accensus. Hostilius, & scribæ & accensus, priusquam de Scipione iudicium fieret, absoluti sunt: Scipio & A. Hostilius legatus, & C. Furius damnati: *quo commodior pax Antiocho daretur. Scipionem* * v. *millia pondo auri.* * *quadringenta octoginta argenti plus accepisse, quam in ærariũ retulerit: A. Hostilium* * LXXX. *pondo auri,* * *argenti* CCCCIII. *Furium quæstorem* * *auri centum* XXX. * *argenti* CC. *pondo.* Has ego summas auri & argenti relatas apud Antiatem inueni. In L. Scipione malim equidem librarii mendum, quàm mendacium scriptoris esse. in summa auri atq; argenti. similius enim veri est, argenti quã auri maius pondus fuisse: & * potius quadragies quàm ducenties quadragies litẽ æstimatam: eo magis, *quòd tanta summa rationem & ab ipso P. Scipione requisitã esse in senatu tradunt: librumq; rationis eius quùm Lucium fratrem afferre iussisset, inspectante senatu suis ipsum manibus cõcerpsisse. indignantem quòd quùm bis millies in ærariũ intulisset, quadragies ratio ab se posceretur.*

L. Scipio peculatus damnatur.

* *Valent* 672000, *Cor.*
* 4600. *Cor.*
* 8960. *Coro.*
* 4030. *Coro.*
* 14560. *Coron.*
* 2000. *Coron.*
* *Quadragies sestertiũ fac. Coro.* 100000. *Ducenties quadragies fac. Coron.*

retur, ab eadem fiducia animi, cum quæstores pecuniam ex æra- 800000.
rio contra legem promere non auderent: *poposcisse claues*, *& se a-* *Bis millies*
LVI *perturum ærarium* dixisse: *qui vt clauderetur, effecisset*. Multa alia in *sestertium*
Scipionis exitu maxime vitæ, dieque dicta, morte, funere, sepul- *fac. coron.*
chro in diuersum trahũt: vt cui famæ, quib. scriptis assentiar, non 5000000.
habeam. non de accusatore conuenit; alij M. Næuium, alij Petili-
os diem dixisse scribunt: non de tempore, quo dicta dies sit: non de anno, quo mortuus sit: non vbi mortuus: aut elatus sit. alij Romæ, alij Literni & mortuum & sepultum. vtrobiq; monumenta ostenduntur, & statuæ. nam & Literni monumentum, monumentoq; statua superimposita fuit quam tempestate disiectam nuper vidimus ipsi. & Romæ extra portam Capenam in Scipionũ monumento tres statuæ sunt: quarum duæ P. & L. Scipionum dicuntur esse: tertia poetæ Q. Ennii. Nec inter scriptores rerum discrepat solum, sed orationes quoq; (si modo ipsorum sunt, quæ ferũtur, P. Scipionis & Tib Gracchi) abhorrent inter se. Index orationis P. Scipionis, nomen M. Næuii tribuni plebis habet: ipsa oratio sine nomine est accusatoris: *nebulonem* modo, modo *nugatorem* appellat. Ne Gracchi quidem oratio aut Petiliorum accusatorum Africani, aut diei dictæ Africano vllam mentionem habet. alia tota ferenda fabula est Gracchi orationi conueniens: & illi auctores sequendi sunt, qui, quum L. Scipio & accusatus & damnatus sit pecuniæ captæ ab rege, legatum in Etruria fuisse Africanum tradunt, *quo post famam de fratris casu allatam, relicta legatione cucurri[illegible] Romam: & quum à porta recta ad forum se contulisset, quod in[illegible]la duci fratrẽ dictũ erat, repulisse à corpore eius viatorem, & tribu[illegible] retinentibus magis pie quam ciuiliter vim fecisse*. hęc enim ipse Gracchus queritur, *dissolutam esse à priuato tribunitiam potestatẽ*, & ad postremum quum auxilium P. Scipioni polliceretur, adiicit, *tolerabilioris exempli esse à tribuno plebis potius, q̃ à priuato victã videri & tribunitiã potestatem & Remp. esse*: sed ita hanc vnã impotentem eius iniuriam inuidia onerat, vt increpando q degenerarit tantum à se ipse cumulatas ei veteres laudes moderationis & temperantiæ pro reprehensione præsenti reddat: *castigatum enim quondam ab eo populum, ait, quod eum perpetuum consulẽ & dictatorem vellet facere, prohibuisse statuas sibi in comitio, in rostris, in curia, in Capitolio, in cella Iouis poni prohibuisse ne decerneretur. vt imago sua triumphali ornatu è templo Iouis Opt. Max. exiret*. Hæc vel in lau-
LVII datione posita ingentem magnitudinẽ animi moderandis ad ciuilem habitum honorib. significarent: quę exprobrando inimicus fatetur. Huic Graccho minorem ex duabus filiis (nam maior P. Cornelio Nasicæ haud dubie à patre collocata erat) nuptam fuisse conuenit. Illud parum constat, vtrum post mortem patris & desponsata sit, & nupserit: an veræ illę opiniones sint Gracchũ, quum L. Scipio in vincula duceretur, nec quisquam collegarum

Variant de Africani morte scriptores.

auxilio

auxilio esset *iurasse sibi inimicitias cum Scipionibus, quæ fuissent, ma-
nere, nec se gratiæ quærendæ causa quicquam facere, sed in quē carcerem
reges & imperatores hostium ducentem vidisset P. Africanum, in eum se
fratrem eius duci, non passurum.* senatum eo die forte cœnantem in
Capitolio consurrexisse, & petisse, *vt inter epulas Graccho filiam A-
fricanus desponderet.* quibus ita inter publicum solenne sponsalib.
rite factis, quū se domū recepisset, Scipionem Æmiliæ vxori di-
xisse *filiam se minorem despondisse* quum illa muliebriter indigna-
bunda nihil de cōmuni filia secum consultarum, adiecisset, *non si
Tib. Graccho daret, expertem consilij debuisse matrem esse:* lætum Sci-
pionem tam concordi iudicio, *ipsi desponsam* respondisse. Hæc de
tanto viro, quamquam & opinionibus & monumentis literarum
variarent, proponenda erant. Iudiciis a Q. Terentio Prætore p- LVIII
fectis, Hostilius & Furius damnari, prædes eodem die quæstorib.
vrbanis dederunt. Scipio quum contenderet, omnem quā acce-
pisset pecuniam, in ærario esse: nec se quicquam publici habere, in
vincula duci est cœptus. P. Scipio Nasica tribunos appellauit: o-
rationemque habuit plenam veris decoribus, non communiter
modo Corneliæ gentis, sed proprie familiæ suæ. *Parentes suos &
P. Africani ac L. Scipionis, qui in carcerem duceretur, fuisse Cn. & P. Sci-
piones, clarissimos viros. eos, quum per aliquot annos in terra Hispana
aduersus multos Pœnorum Hispanorumque & duces & exercitus nomi-
nis Romani famam auxissent, non bello solum, sed quod Romanæ tempe-
rantiæ fideique specimen illis gentibus dedissent, & ad*[illegible]*remum ambos
pro P. R. morte occubuisse, quum illorum tueri gloriam* [illegible]*is satis esset:
P. Africanum tantum paternas superauisse laudes,* [illegible]*dem fecerit,
non sanguine humano, sed stirpe diuina satum se esse. L. Scipionem, de quo
agatur, vt quæ in Hispania, quæ in Africa, quum legatus fratris esset, ges-
sisset, prætereantur: consulem & ab senatu dignum visum, cui extra sor-
tem Asia prouincia, & bellum cū Antiocho rege decerneretur: & à fra-
tre, cui pôst duos consulatus censuramque & triumphum legatus in A-
siam iret, ibi ne magnitudo & splendor legati laudibus Consulis officeret:
forte ita incidisse, vt quo die ad Magnesiam signis collatis L. Scipio An-
tiochum deuicisset, æger P. Scipio Elææ dierum aliquot via abesset, non
fuisse minorem eum exercitum, quam Annibalis, cum quo in Africa es-
set pugnatum. Annibalem eundem fuisse inter multos alios regios duces,
qui imperator Punici belli fuerit. & bellum quidem ita gestum esse, vt
ne fortunam quidem quisquam criminari possit. in pace crimen quæri:
eam dici venisse, hic decem legatos simul argui, quorum ex consilio data
pax esset. quin extitisse ex decem legatis, qui M. Manlium accusarent:
tamen non modo ad criminis fidem, sed ne ad moram quidem triumphi
eam accusationem valuisse. At Hercule in Scipione ipsas leges pacis, vt* LIX
*nimium accommodatas Antiocho, suspectas esse. integrum enim ei re-
gnum relictum: omnia possidere eum victum, quæ ante bellum eius fue-
rint auri & argenti quum vim magnam habuisset: nihil in publicum re-
latum.*

P. Scipionis Nasicæ pro Africano & Asiatico oratio.

latum, omne in priuatum versum. An non praeter omnium oculos tantum auri argentique in triumpho L. Scipionis, quantum non decem aliis triumphis, si omne in vnum conferatur, sit latum? Nam quid de finibus regni dicam? Asiam omnem, & proxima Europae tenuisse Antiochum ea quanta regio orbis terrarum sit, à Tauro mõte in Ægeum usque prominens mare: quot non vrbes modo sed gentes amplectatur, omnes scire. hãc regionem dierum plus triginta in longitudinem, decẽ inter duo maria in latitudinem patentẽ, vsque ad Tauri montis iuga Antiocho ademptam, expulso in vltimum angulum orbis terrarum. Quid, si gratuita pax esset, plus adimi ei potuisse? Philippo victo Macedoniam, Nabidi, Lacedamonem relictam: nec Quintio crimen quaesitum. non enim habuisse eum Africanum fratrem: cuius cum gloria prodesse L. Scipioni debuisset, inuidiã nocuisse, tãtum auri argentiq; iudicatum esse in domum L. Scipionis illatum, quantum venditis omnib. bonis redigi non posset. vbi ergo esse regiũ aurum? vbi tot haereditates acceptas? in domo, quã sumptus non exhauserint, extare debuisse nouae fortunae cumulum. At enim quod ex bonis redigi non possit, ex corpore & tergo per vexationem & contumelias L. Scipionis petituros inimicos: vt in carcerẽ inter fures nocturnos & latrones vir clarissimus includatur, & in robore & tenebris exspiret: deinde nudus ante carcerem proiiciatur. non id Corneliae magis familiae, quam vrbi Ro-
LX *manae fore erubescendum.* Aduersus ea Terentius Praetor rogatiõnẽ Petiliam, & Senatusconsultum, & iudicium de L. Scipione factũ recitauit: *se, ni referatur pecunia in publicum, quae iudicata sit, nihil habere quod faciat, nisi vt prehendi damnatum, & in vincula duci iubeat.* Tribuni quum in consilium secessissent, paulo post C. Fannius ex sua collegarumque aliorum, praeter Gracchum, sententia pronũciauit: *praetori nõ intercedere tribunos, quo minus sua potestate vtatur.* Tib. Gracchus ita decreuit: *Quo minus ex bonis L. Scipionis quod iu- dicatum sit, redigatur, se non intercedere praetori L. Scipionem, qui regem opulentissimum orbis terrarum deuicerit, imperium populi Romani propagauerit in vltimos terrarum fines: regem Eumenem, Rhodios, alias tot vrbes Asiae deuinxerit populi Romani beneficiis, plurimos duces hostium in triumpho ductos carcere incluserit, non passurum inter hostes populi Romani L. Scipionem in carcere & in vinculis esse, mittiq; eum se iubere.* Tanto assensu auditum est decretum, adeo dimissum L. Scipionẽ laeti homines viderunt, vt vix in eadem ciuitate videretur factum iudicium. In bona deinde L. Scipionis possessum publice quaestores praetor misit, neq; in iis non modo vestigium vllum comparuit pecuniae regiae, sed nec tantum redactum est, quantae summae damnatus fuerat. Collata pecunia à cognatis amicisq; & clientibus est L. Scipioni, vt si acciperet eã, locupletior aliquanto esset, quam ante calamitatem fuerat, nihil accepit quae necessaria ad cultum erant redempta ei à proximis cognatis sunt. verteratque Scipionum inuidia in praetorem, & consilium eius, & accusatores.

Tib. Gracchi de L. Scipione decretum.

EPI-

EPITOME LIBRI XXXIX.

EMILIVS Consul Ligeribus subactis, viam à Placentia usq; Ariminum perductam, Flaminiæ iunxit. Initia luxuriæ introducta ab exercitu Asiatico referuntur. Ligures quicumque citra Apennium erant subacti sunt. Bacchanalia sacrum Græcum, & quidem nocturnum, scelerum omnium seminarium, cum ad ingentis turbæ coniurationem peruenisset: à consule inuestigatum, & multorum pœna sublatum est. A Censoribus L. Valerio Flacco: & M. Porcio Catone, viro & belli & pacis artibus maximo, motus est senatu L. Quintius Flaminius. T. Quintij frater, eo quod cum Galliam prouinciam Cons. obtinuerat rogatus à Philippo Pœno, quem amabat, scorto nobili, Gallum quendam sua manu occiderat: siue, ut quidam tradiderunt, vnum damnatorum securi percusserat, rogatus à meretrice Placentina, cuius amore deperibat. Extat in eum M. Catonis oratio. Scipio Piterni decessit. Et, tamquam iungente fortuna circa idem tempus duo funera maximorum virorum, Annibal à Prusia Bithyniæ rege, ad quem victo Antiocho confugerat, quum dederetur Romanis, qui ad exposcendum illum T. Quintium Flaminium miserat, veneno sibi mortem consciuit. Philopœmenes quoq;, dux Achæorum, vir maximus, à Messeniis interemptus veneno, cum ab iis bello captus esset. Coloniæ, Pollentia & Pitaurum, & Mutina & Parma deductæ sunt. Præterea res aduersum Celtiberos prospere gestas, & initia causasq; belli Macedonici continet. cuius origo inde fluxit, quod Philippus ægrè ferebat regnum suum imminui à Romanis; & quod cogeretur à Thracibus, aliisque locis præsidia deducere.

DVm hæc (si modo hoc anno acta sunt) Romæ agubtur, 1
Consules ambo in Ligurib. gerebant bellum. Is hostis velut natus ad continendam inter magnorum interualla bellorum Romanis militarē disciplinam erat: nec alia prouincia militem magis ad virtutem acuebat. nam Asia & amœnitate vrbium, & copia terrestrium maritimarumque rerum, & mollitia hostium, regijsque opibus ditiores, quam fortiores exercitus faciebat. præcipue sub imperio Cn. Manlij solutè ac negligenter habiti sunt. itaque asperius paulo iter in Thracia, & exercitatior hostis magna clade eos castigauit. in Liguribus omnia erant, quæ militē excitarent: loca montana & aspera, quæ & ipsis capere labor est, & ex præoccupatis deijcere hostem: itinera ardua, angusta, infesta insidijs: hostis leuis, & velox, & repentinus, qui nullum vsquam tempus, nullum locum quietum aut securum esse sineret: oppugnatio necessaria munitorum castellorum, laboriosa simul, periculosaque: inops regio, quæ parsimonia astringeret milites, prædæ haud multum præberet. Itaque non lixa sequebatur, non iumentorum longus ordo agmen extendebat: nihil, præter arma

Ligur hostis.

& viros

& viros omnem spem in armis habentes, erat. nec deerat vnquam cum iis vel materia belli, vel causa: quia propter domesticam inopiam vicinos agros incursabant: nec tamen in discri-
II men summæ rerum pugnabatur. C. Flaminius Consul cum Frisinatibus Liguribus in agro eorum pluribus prœliis secundis factis, in deditionem gentem accepit, & arma ademit: & quia non syncera fide tradebant, quum castigarentur, relictis vicis in montem Auginum confugerunt. confestim secutus est Consul. Ceterùm effusi rursus, & pars maxima inermes per inuia & rupes diruptas præcipitantes fugerunt, qua sequi hostis non posset: ita trans Apenninum abierunt qui castris se tenuerant, circumsessi & expugnati sunt. Inde trans Apenninum ductæ legiones, ibi montis, quem ceperant, altitudine paulisper se tutati, mox in deditionem concesserunt. tum conquisita cum intentione cura arma, & omnia adempta. Translatum deinde ad Apuanos Ligures bellum, qui in agrum Pisanum Bononiensemq; ita incursauerant, vt coli non posset. His quoque perdomitis Consul pacem dedit finitimis. & quia à bello quieta vt esset prouincia effecerat: ne in ocio militem haberet, viam à Bononia perduxit Arretium M. Æmilius alter Consul agros Ligurum, vicosque, qui in campis aut vallibus erant: ipsis montes duos, Ballistam Suismontiumque tenentibus, deussit, depopulatusque est; deinde eos qui in montibus erant adortus, primò leuibus prœliis fatigauit. postremò coactos in aciem descendere, iusto prœlio deuicit: in quo ædem Dianæ vouit. Subactis cis Apenninum omnibus, tum transmontanos adortus (in his & Frisinates Ligures erant, quos non adierat C. Flaminius) omnes Æmilius subegit, armaque ademit, & de montibus in campos multitudinem deduxit. Pacatis Liguribus, in agrum Gallicum exercitum duxit, viamque ab Placentia, vt Flaminiæ committeret, Ariminum perduxit. prœlio vltimo, quo cum Liguribus signis collatis conflixit, ædem Iunoni reginæ vouit. Hæc in Liguribus eo
III anno gesta. In Gallia M. Furius Prætor insontibus Cænomanis in pace speciem belli quærens, ademerat arma. id Cænomani conquesti Romę apud senatum, reiectiq; ad Consulē Æmilium. cui vt cognosceret statueretq; senatus permiserat: magno certamine cum Prætore habito, tenuerunt causam, arma reddita Cęnomanis, decedere è prouincia Prætor iussus. Legatis deinde sociorum Latini nominis, qui toto vndique ex Latio frequentes conuenerant, senatus datus est. his querentibus *magnam multitudinem ciuium suorum Romam commigrasse, & ibi censos esse*, Q. Terentio Culleoni Prætori negotium datum est, *vt eos conquireret, & quem C. Claudio M. Liuio censoribus postve eos censores ipsum parentemve eius apud se censum esse probassent socij, vt redire eo cogeret, vbi censi essent*. Hac conquisitione duo-

C. Flaminius Cons. Ligures in deditionem accepit.

duodecim millia Latinorum domos redierunt: iam
M. Fulnius triumphum postulat.
dine alienigenarum vrbem onerante. Priusquam C
rent Romam, M. Fuluius proconsul, ex Ætolia redii
dem Apollinis in senatu quùm de rebus in Ætolia
ab se gestis disseruisset, petiit à patribus, *vt aequ*
Rempublicam bene ac feliciter gestam, & Dijs immort
haberi iubere, & sibi triumphum decernere. M. Abutius
bis, si quid de ea re ante M. Æmilii Consulis aduen
tur, intercessurum se ostendit, *eum contra dicere velle*
que in prouinciam ita sibi mandasse, vt ea disceptatio int
tum suum seruaretur. Fuluium temporis iacturam face
iā praesente Cōsule quod vellet decreturum. M. Fulius.
M. Æmilij, secum ignota hominib. esset. aut quàm is eas
potenti ac propè regia ira exerceret, tamen non fuisse feren
Consulem & Deorū immortalium honori obstare, & m
triumphum morari: imperatorem rebus egregiè gestis, vi
tum cum praeda ac captiuis ante portas stare, donec Cons
moranti, redire Romā libitum esset. Verùm enimuerò q
ma sibi cum Cōsule inimicitia, quid ab eo quemquam pos
re? qui per infrequentiā furtim Senatusconsultum fac
detulerit: Ambraciam non videri vi captam, quae agger
gnata sit, vbi incensis operibus alia de integro facta sint
ros supra subterq; terrā per dies quindecim pugnatum:
quùm iam transcendisset muros miles, vsque ad noctem
lium tenuerit: vbi plus tria millia hostium sint caesa:
immortalium templis spoliatis in capta vrbe: qualem
pontifices attulerit? nisi Syracusarum ceterarumq; capt
ornamentis vrbem exornari fas fuerit, in Ambraciam
valuerit belli ius. se & Patres conscriptos orare, & à
Gracchi pro Fuluio oratio.
ne se superbissimo inimico ludibrio esse sinant. Vndique
precari tribunum, alii castigare. Tib. Gracchi coll
oratio mouit. *Ne suas quidē simultates pro magistra*
exempli esse: alienarum verò simultatum tribunum p
fieri, turpe & indignum collegij eius potestate & sacratis
quemq; iudicio & homines odisse, aut diligere, & res pro
bare debere: non pendere ex alterius vultu ac nutu, nec
animi circumagi, astipularique irato consuli tribunum ple
uatim M. Æmilius mandauerit, meminisse tribunat
Romano mandatum obliuisci, & mandatū pro auxilio
uatorum, non proconsulari regno, ne hoc quidem cern
memoria ac posteritati mandetur, eiusdem collegij alter
bunis plebis suas inimicitias remisisse Reipublicae, alterū
datas exercuisse. His victis castigationibus tribunus
excessisset, referente Ser. Sulpicio Praetore triump
est decretus. Is quùm gratias Patribus conscriptis

ludos magnos se Ioui optimo maximo eo die, quo Ambraciã cepisset, vo-
*uisse. in eam rem sibi * centum põdo auri à ciuitatibus collatum. petere* *1120. cor.
vt ex ea pecunia quam in triumpho latã in ærario positurus esset, id au-
rum secerni iuberent. Senatus pontificum collegium consuli iussit,
num omne id aurum in ludos consumi necessum esset? quum põ-
tifices negassent ad religionem pertinere, quanta impensa in lu-
dos fieret. senatus Fuluio, quantum vellet impenderet, permisit, *M. Fuluij*
dum ne summã octoginta millium excederet. Triumphare men- *triumph⁹.*
se Ianuario statuerat, sed cum audisset Consulem Æmilium lite-
ris Aburij tribuni plebis acceptis de remissa intercessione, ipsum
ad impediendum triumphum Romam venientem, ægrum in via
substitisse, ne plus in triumpho certaminum quam in bello habe-
ret, prætulit triumphi diem. triumphauit ante diem x. Calend. Ia-
nuarias de Ætolis, & de Cephalenia. Aureæ coronæ centum xii. *8300000.
pondo ante currum latæ sunt: *argenti pondo millia LXXXIII. *cor.*
*auri pondo CCXLIII. tetradrachma Attica CXVIII. millia: *Phi- *27216.
lippei nummi XII millia CCCCXXX. signa ænea CCLXXXV. signa mar- *cor.*
morea CCXXX. arma, tela, cetera spolia hostium magnus nume- *47200.
rus. ad hæc catapultæ, balistæ, tormenta omnis generis: duces aut *cor.*
Ætoli & Cephalenes, aut regij ab Antiocho ibi relicti ad septem *37266.
& viginti. Multos eo die, priusquam in vrbem inueheretur, in *cor.*
circo Flaminio tribunos, præfectos, equites, centuriones, Roma-
nos sociosque donis militaribus donauit: militibus prædæ vici-
nos quinos denarios diuisit: duplex centurioni, triplex equiti.
VI Iam consularium comitiorum appetebat tempus, quibus quia
M. Æmilius, cuius sortis ea cura erat, occurrere non potuit, C.
Flaminius Romam venit. ab eo creati consules Sp. Postumius
Albinus, Q. Marcius Philippus. Prætores inde facti T. Mænius, *Manlius*
P. Cornelius Sulla, C. Calpurnius Piso, M. Licinius Lucullus, C. *de Gallo-*
Aurelius Scaurus, L. Quintius Crispinus. Extremo anni magistra- *græcis tri-*
tibus iam creatis, ad tertium nonas Martias Cn. Manlius Volso de *umphat.*
Gallis, qui Asiam incolunt, triumphauit. serius ei triumphandi
causa fuit, ne Q. Terentio Culleone Prætore causam lege Peti-
lia diceret, & incendio alieni iudicii, quo L. Scipio damnatus e-
rat, conflagraret; eo infensioribus in se, quam in illum iudicibus,
quod disciplinam militarem seuere ab eo cõseruatam, successor
ipse omni genere l[illegible]ntiæ corruperat: neq; ea sola infamiæ erant,
quæ in prouincia [illegible]ocul ab oculis facta narrabantur: sed etiam
magis, quæ in militibus eius quotidie conspiciebantur. Luxuriæ *Luxuriæ*
enim peregrinæ origo ab exercitu Asiatico inuecta in vrbem est. *peregrinæ*
ii primum lectos æratos, vestem stragulam preciosam, plagulas, *origo.*
& alia textilia; & quæ tum magnificæ supellectilis habebantur,
monopodia & abacos Romã aduexerunt: tum psaltriæ sambuci-
striæque & conuiualia ludionum oblectamenta addita epulis, e-
pulæ quoque ipsæ & cura, & sumptu maiore apparari cœptæ.

tum coquus, viliſſimum antiquis mancipium. & a
vſu, in precio eſſe: & quod miniſterium fuerat, ars
vix tamen illa, quæ tum conſpiciebantur, ſemina er
xuriæ. In triumpho tulit Cn. Manlius coronas aur
* 2200000. cim pondo: argenti pondo ccxx. millia: *auri po
coro. tetradrachmûm Atticûm cxxvII. millia,* ciſtophe
* 22 344. lippeorum aureorum nummorum ſedecim millia
* 50500. ſpoliaque multa Gallica, carpentis tranſuecta. d
coron. duo & quinquaginta ducti ante currum. Militibu
* S tot binos denarios diuiſit, duplex centurioni, & ſtipe
millia ci- in pedites dedit, triplex in equites. Multi omnium
ſtophorum nati militaribus donis, currum ſecuti ſunt. carmin
intelligas, bus ea in imperatorem dicta, vt facilè appareret in
fac. 20000. gentem ambitioſumq; ea dici: triumphum eſſe mil
coron. uora, quàm populari celebrem. Sed ad populi quo
* 48900. ciliandam amici Manlii valuerunt quibus anniten
coron. conſultũ factum eſt, *vt ex pecunia, quæ in triumpho*
ſtipendium collatum à populo in publicum, quod eis ſol
eſſet, ſolueretur. vicenoſquinos & ſemiſſes in millia æris q
cum fide & cura ſoluerunt. Per idem tempus Tribun
ex duabus Hiſpaniis cum literis C. Atinii & L. M
prouincias obtinebant, venerunt. ex iis literis cogn
tiberos Luſitanoſq; in armis eſſe, & ſociorum agros po
conſultationem integram ſenatus ad nouos magi
Ludis Romanis eo anno, quos P. Cornelius Cetheg
mius Albinus faciebant, malus in circo inſtabilis
lentiæ procidit, atque id deiecit. ea religione moti p
vnum adiiciendum ludorum celebritati cenſuerun
pro vno reponenda, & nouum auratũ faciendum.
ab ædilibus C. Sempronio Blæſo, & M. Furio Luſc
inſtaurati ſunt. Inſequens annus Sp. Poſtumium A
Marcium Philippum Cõſules ab exercitu bellorum
ciarũ cura ad inteſtinæ coniurationis vindictam au
res prouincias ſortiti ſunt. T. Mænius vrbanam, M
cullus inter ciues & peregrinos, C. Aurelius Scaur
P. Cornelius Sulla Siciliam, L. Quintius Criſpinus
Coniura- teriorem, C. Calpurnius Piſo Hiſpaniam vlt[illegible]rem
tiones re- ambobus quæſtio de clandeſtinis coniurationibu
ligionis Græcus ignobilis in Etruriã primum venit, nulla c
prætextu. quas multas ad animorum corporumq; cultum nob
ma omniũ gens inuexit, ſed ſacrificulus & vates: n
ta religione propalam & quæſtum & diſciplinam pr
mos horrore imbueret, ſed occultorum antiſtes ſac
erant, quæ primò paucis tradita ſunt: deinde vulg
viros, mulieresque, additæ voluptates religioni vini

quo plurium animi illicerentur. quum vinum animos & nox, &
misti fœminis mares, ætatis teneræ maioribus, discrimen omne
pudoris extinxissent; corruptelæ primum omnis generis fieri cœ-
ptæ, quum ad id quisq; quo natura pronioris libidinis esse paratã
voluptatem haberet. nec vnũ genus noxæ, stupra promiscua in-
genuorum fœminarumq; erãt: sed falsi testes, falsa signa testimo-
niaque & iudicia ex eadem officina exibant. venena indidem, in-
testinæq; cædes, ita vt ne corpora quidem interdum ad sepultu-
ram extarent. multa dolo, pleraq; per vim audebantur. occulebat
vim, quod præ vlulatibus tympanorumque & cymbalorum stre-
pitu nulla vox quiritantium inter stupra & cædes exaudiri pote-
IX rat. Huius mali labes ex Etruria Romã, velut cõtagione morbi,
penetrauit. primo vrbis magnitudo capacior, patientiorq; talium
malorum ea celauit. tandem indicium hoc maxime modo ad Po-
stumium consulẽ peruenit. P. Ebutius, cuius pater publico equo
stipendia fecerat, pupillus relictus, mortuis deinde tutoribus, sub
tutela Duroniæ matris & vitrici T. Sempronij Rutili educatus
fuerat, & mater dedita viro erat: & vitricus, quia tutelã ita gesse-
rat, vt rationẽ reddere non posset; aut tolli pupillũ, aut obnoxiũ
sibi vinculo aliquo fieri cupiebat. via vna corruptelæ Bacchana-
lium erant. mater adolescentulum appellat, *se pro ægroto vouisse,*
vbi primum conualuisset, Bacchis eum se initiaturam, damnatam voti
Deûm benignitate exsoluere id velle. decem dierum castimonia opus
esse. decimo die cœnatum, deinde pure lautum in sacrarium deductu-
ram. Scortum nobile libertina Hispala Fecenia non digna quæ- *Hispala*
stu cui ancillula assueuerat: etiam postquam manumissa erat, eo- *Fecenia*
dem se genere tuebatur. huic consuetudo iuxta viciniratem *index con-*
cum Ebutio fuit, minime adolescentis aut rei aut famæ damno- *iurationis.*
sa. vltro enim amatus appetitusque erat: & maligne omnia præ-
bentibus suis, meretriculæ munificentia sustinebatur. quin eo
processerat consuetudine capta, vt post patroni mortem, quia in
nullius manu erat, tutore à tribunis & prætore petito, quum te-
X stamentum faceret, vnum Ebutium instituerer hæredem. Hæc a-
moris pignora quum essent, nec quicquam secretum alter ab al-
tero haberent, per iocum adolescens *vetat eam mirari, si per ali-*
quot noctes secubuisset. religionis se causa, vt voto pro valetudine sua
facto liberetur, Bacchis initiari velle. Id vbi mulier audiuit, pertur-
bata *Dij meliora,* inquit: *mori & sibi & illi satius esse, quam id fa-*
ceret. & in caput eorum detestari minas periculaque qui id suasissent.
Admiratus quum verba, tum perturbationem tantam adolescens
parcere exsecrationibus iubet. matrem id sibi assentiente vitrico impe-
rasse. Vitricus ergo, inquit, *tuus (matrẽ enim insimulare forsitan fas*
non sit) pudicitiam, famam, spem, vitamque tuam perditum ire hoc fa-
cto properat? Eo magis mirabundo, quærentique quid rei esset,

pacem veniamq; precata Deorũ Dearumq; si coacta cari-
da enunciasset: ancillam se ait dominæ comitem id sacrar
beram nunquã eo accessisse. scire corruptelarum omnis g
cinam esse: & iam biennio constare, neminem initiatum i
nis viginti vt quisq; introductus sit, velut victimam tra
eos deducere in locum, qui circumsonet vlulatibus, cantuq
cymbalorum & tympanorum pulsu, ne vox quiritantis,
stuprum inferatur, exaudiri possit. Orare deinde atq; obse
quocunq; discuteret modo: nec se eo præcipitaret, vbi omn
tienda primum, deinde facienda essent: neq; ante dimis
dedit adolescens, ab his sacris se temperaturum.
domum venit, & mater mentionem intulit, quid ea
inceps ceteris quæ ad sacra pertinerent, faciendum
rum se quicquam facturum, nec initiari sibi in animo ess
moni vitricus. confestim mulier exclamat: *Hispala*
re eum decem noctes non posse. illius excetra delinimentis
butum, nec vitrici, nec parentes, nec Deorum verecundia
gantes hinc mater, hinc vitricus: cum quatuor eum
exegerunt. Adolescens inde ad Ebutiam se amitam
samque ei, cur esset à matre eiectus, narrauit. deinc
tate eius postero die ad Consulem Postumium, ar
rem detulit. Consul post diem tertium ad se iussum
sit. ipse Sulpiciam grauem fœminam, socrum suam
est: *ecquam anum Ebutiam ex Auentino nosset?* quum
& antiqui moris fœminam, respondisset: *opus esse sibi*
xit. *mitteret nuncium ad eam, vt veniret.* Ebutia acci
venit. & consul paulo post, velut forte interuenisse
de Ebutio fratris eius filio infert. Lacrymæ mulieri
ferari casum adolescentis cœpit : qui spoliatus for
minime oporteret, apud se tunc esset, eiectus à matre
bus adolescens (Dij propitij essent) obscœnis, vt fa
ctis initiari nollet. Satis de Ebutio exploratum ratu
vanum auctorem esse: dimissa Ebutia, socrum rogat
indidem ex Auentino libertinam, non ignotam viciniæ ac
eam quoque esse qua percunctari vellet. Ad cuius nunc
bata Hispala, quod ad tam nobilem & grauem fœ
ra causæ accerseretur, postea quam lictores in vestib
que consularem & consulem ipsum conspexit, prop
est. In interiorem partem ædium abductam socru ad
si vera dicere inducere in animum posset, negat perturbar
vel ab Sulpicia tali fœmina, vel ab se acciperet. expromeret
eo Simila Bacchanalibus in sacro nocturno solerent fieri. H
uit, tantus pauor tremorque omnium membrorum r
pit, vt diu hiscere non posset: tandem confirmata,
modum se ancillam initiatam cum domina ait. aliquot a

Hispala accersitur ad Consulem.

manumissa sit, nihil quid ibi fiat, scire. Iam idipsum consul *laudare, quod initiatam se non inficiaretur, sed & cetera eadem fide expromeret.* neganti *ultra quicquam scire. non eandem* dicere, *si coarguatur ab alio ac per se fatenti, veniam aut gratiam fore. eum sibi omnia exposuisse,*
XIII *qui ab illa audisset.* Mulier haud dubie, id quod erat, Ebutium indicem arcani rata esse, ad pedes Sulpiciæ procidit: & eam primo orare cœpit, *ne mulieris libertinæ cum amatore sermonem in rem non seriam modo, sed capitalem etiam verti vellet: terrendi eius causa, non quod sciret quicquam, eâ locutam esse.* Hic Postumius accensus ira, *tum quoque ait eam cum Ebutio se amatore cauillari credere, non in domo grauissimæ fœminæ & cum consule loqui.* & Sulpicia attollere pauentem, simul illam adhortari, simul iram generi lenire. Tandem confirmata, multum incusata perfidia Ebutij, qui optimi in eo ipso meriti talem gratiam retulisset: *magnum sibi metum Deorum, quorum occulta enunciaret, maiorem multo dixit hominum esse, qui se indicem manibus suis discerpturi essent. itaque hoc se Sulpiciam, hoc consulem orare, vt se extra Italiam aliquo amandarent, vbi reliquum vitæ degere tuto posset.* Bono animo *esse iubere eam* consul, *& sibi curæ fore dicere, vt Romæ tuto habitaret.* Tum Hispala originem sacrorum expromit. *Primo sacrarium id fœminarum fuisse, nec quemquam virum eo dimitti solitum. tres in anno statos dies habuisse, quibus interdiu Bacchis initiarentur, sacerdotes inuicem matronas creari solitas. Pacullam Miniam Campanam sacerdotem omnia tamquam Deûm monitu immutasse. nam & viros eam primam suos filios initiasse, Miniũ & Herennium Cerrinios, & nocturnum sacrum ex diurno: & pro tribus in anno diebus quinos singulis mensibus diei initiorum fecisse, ex quo in promiscuo sacra sint, & permisti viri fœminis, & noctis licentia accesserit: nihil ibi facinoris, nihil flagitij prætermissum, plura virorum inter sese, quam fœminarum esse stupra, si qui minus patientes dedecoris sint, & pigriores ad facinus, pro victimis immolari: nihil nefas ducere. hanc summam inter eos religionem esse viros velut mente capta cum iactatione fanatica corporis vaticinari: matronas Baccharum habitu crinibus passis cum ardentibus facibus decurrere ad Tiberim: demissasq; in aquam faces, quia viuum sulphur cum calce insit, integra flamma efferre. Raptos à Dijs homines dici, quos machinæ illigatos ex conspectu in abditos specus abripiant. eos esse, qui aut coniurare, aut sociari facinoribus, aut stuprum pati noluerint. Multitudinem ingentem, alterum iam ppe populum esse: in his nobiles quosdam viros, fœminasque. biennio proximo institutum esse, ne quis maior viginti annis initiaretur: captari ætates &*
XIV *erroris & stupri patientes.* Peracto indicio, aduoluta rursus genibus preces easdem, *vt se ablegaret,* repetiuit. Consul rogat socrum, *vt aliquam partem ædium vacuam faceret, quo Hispala immigraret.* cœnaculum super ædes datum est, scalis ferentibus in publicum obseratis, aditu in ædes verso. res omnes Fesceniæ extemplo translatæ, & familia accersita, & Ebutius migrare ad consulis

enatus-consultum de Bacchica coniuratione.

clientem iussus. Ita quum indices ambo in potestate e
ad senatum Postumius defert. Omnibus ordine exp
delata primo. quæ deinde ab se inquisita forent, patre
gens cepit: quum publico nomine, ne quid ex coniura
tusq; nocturni fraudis occultę aut periculi importare
uatim suorum quisque vicē, ne quis affinis ei noxæ es
autem senatus *gratias consuli agendas, quod eam rem & c*
cura & sine ullo tumultu inuestigasset. quæstionē deinde
nalibus sacrisq; nocturnis extra ordinem consulibus
dicibus Ebutio ac Feceniæ ne fraudi ea res sit, curare
dices præmiis inuitare iubet. sacerdotes eorum sacror
seu fœminæ essent, non Romæ modo, sed per omnia
ciliabula conquiri, vt in consulum potestate essent. e
ea in vrbe Roma, & per totam Italiam edicta mitti, *ne*
chis initiatus esset, coisse aut conuenisse causa sacrorum vel
talis rei diuinæ fecisse, ante omnia. vt q̃stio de his habeatur,
coniurauerint ve, post stuprum flagitiumve inferretur. Hęc
creuit. Consules ædilibus curulibus imperarunt, *vt sa*
sacri omnes conquirerent, comprehensosq; libero conclaui a
seruarent. ædiles plebis videre, ne qua sacra in operto fieren
capitalibus mandatum est, *vt vigilias disponerent per v*
rentq;, ne qui nocturni cœtus fierent: vtq; ab incendiis cau
tores triumuiris quinq. viri dati, vt cis Tiberim suæ q
nis ædificiis præessent. Ad hæc officia dimissis magis
sules in rostra ascenderunt, & concione aduocata, qu
carmen precationis, quod præfari priusquam popul
tur, magistratus solent, peregisset consul, ita cœpit: N

Postumij oratio, de Bacchanalibus.

concioni, Quirites, tam non solum apta, sed etiam necessari
Deorum comprecatio fuit, quæ vos admoneret: hos esse Dec
venerari, precariq; maiores vestri instituissent: nō illos, qu
ternis religionib. captas mentes velut furialibus stimulis a
& ad omnem libidinem agerent. Equidem nec quid tace
nus prolequar, inuenio, si aliquid ignorabitis, ne locum ne
si omnia nudauero, ne nimium terroris offundā vobis, ve
dixero, minus quam pro atrocitate & magnitudine rei dic
se. vt ad cauendum satis sit, dabitur opera à nobis. Bacch
pridem Italia, & nunc per vrbem etiam multis locis esse, n
accepisse vos, sed crepitibus etiam vlulatibusque nocturnis
tota vrbe, certum habeo: ceterum quæ ea res sit ignorare:
aliquem cultum, alios concessum ludum & lasciuiam esse c
lecumque sit, ad paucos pertinere. quod ad multitudinem
si dixero, multa millia hominum esse, ilico necesse est
nisi adiunxero, qui qualesque sint. Primum igitur mu
pars est, & is fons mali huiusce fuit. deinde simillimi fœm
prati & constupratores, fanatici vigiles, vino, strepitib. cla

ęturnis attoniti. Nullas adhuc vires coniuratio: ceterùm incrementum ingēs virium habet, quòd indies plures fiunt. Maiores vestri, ne vos quidem, nisi quùm aut vexillo in arce posito comitiorũ causa exercitus eductus esset, aut plebi concilium tribuni edixissent, aut aliquis ex magistratibus ad concionē vocasset, fortè temerè coire voluerunt: vt vbicumque multitudo esset, ibi & legitimum rectorem multitudinis cēsebant debere esse. Quales primum nocturnos c[oe]tus, deinde promiscuos mulierum ac virorum esse creditis? si quibus ætatibus initientur mares sciatis: nō misereat vos eorum solùm, sed etiã pudeat. Hoc sacramento initiatos iuuenes milites faciendos censetis Quirites? ijs ex obscœno sacrario eductis arma committenda? hi coopertis stupris suis alienisq; pro pudicitia coniu-
XVI *gum ac liberorũ vestrorum ferro decernent? Minus tamen esset, si flagitiis tantùm effœminati forēt (ipsorum id magna ex parte dedecus erat) à facinorib. manus, mentem à fraudibus abstinuissent. Nunquam tantum malum in Republica fuit, nec ad plures, nec ad plura pertinēs. quicquid his annis libidine, quicquid fraude, quicquid scelere peccatũ est, ex illo vno sacrario scitote ortum esse nec dum omnia in quæ coniurauerunt, edita facinora habēt. adhuc priuatis noxiis, quia nondum ad Rēpublicã opprimendam satis virium est, coniuratio sese impia tenet, crescit & serpit quotidie malum; iam maius est, quàm vt capere id priuata fortuna possit: ad summam Reipublicæ spectat; nisi præcauetis, Quirites: iam huic diurnæ legitimè ab consule vocatæ par nocturna concio esse poterit. nunc illi vos singuli vniuersos concionantes timent. iam vbi vos dilapsi domos, & in rura vestra eritis, illi coierint: consultabunt de sua salute simul ac vestra pernicie. tum singulis vobis vniuersi timēdi erunt. Optare igitur vnusquisque vestrûm debet, vt bona mens suis omnibus fuerit. si quem libido, si furor in illum gurgitem abripuit, illorum eum, cum quibus in omne flagitium & facinus coniurauit, non suum iudicet esse. Ne quis etiam errore labatur vestrûm quoque, non sum securus. nihil enim in speciem fallacius est, quàm praua religio. vbi Deorũ numē prætenditur sceleribus, subit animũ timor ne fraudibus humanis vindicandis diuini iuris aliquid immistũ violemus. Has vos religione innumerabilia decreta pontificum, Senatusconsulta, aruspicum denique respōsa liberãt. Quoties hoc patrum auorumq; ætate negocium est magistratibus datũ, vt sacra externa fieri vetarent? sacrificulos vatesq; foro, circo, vrbe prohiberent? vaticinos libros conquirerent, comburerentque? omnem disciplinam sacrificandi, præterquam more Romano, abolerent? Iudicabant enim prudentissimi viri omnis diuini humanique iuris, nihil æquè dissoluendæ religionis esse, quàm vbi non patrio, sed externo ritu sacrificaretur. Hæc vobis prædicenda ratus sum, ne qua superstitio agitaret animos vestros, quùm demolientes nos Bacchanalia, discutientesq; nefarios cœtus cerneretis. omnia Dijs propitiis, volentibus ea faciemus. qui quia suum numen sceleribus libidinibusq; contaminari indignè ferebant, ex occultis ea tenebris in lucē extraxerunt: nec patefieri vt impunita essent, sed vt vindicarentur & opprimerentur, voluerunt. Senatus quæstionem*

totam Italiam diruerent: extra quam si qua ibi vetusta ara, aut signum
consecratum esset. in reliquum deinde S.C. cautum est, *ne qua Bac-* Senatusconf. adversus Bacchanalia.
chanalia Romæ, neve in Italia essent. si quis tale sacrum solenne & ne-
cessarium duceret, nec sine religione & piaculo se id omitteret posse apud
prætorem urbanum profiteretur: prætor senatum consuleret. si ei per-
missum esset, quũ in senatu centum non minus essent, ita id sacrũ faceret,
dum ne plus quinq; sacrificio interessent; neu qua pecunia cõmunis, neu
XIX *quis magister sacrorum, aut sacerdos esset.* Aliud deinde huic coniun-
ctum, referente Q. Marcio consule, SC. factum est, *vt de ijs quos*
pro indicibus cõsules habuissent, integra res ad senatũ referretur, quùm
Sp. Postumius quæstionibus perfectis Romam redisset. Minium Cerri-
nium Campanũ Ardeam in vincula mittendũ censuerunt: ma-
gistratibusq; Ardeatium prædicendum, vt in interiore eum cu-
stodia asseruarent, non solùm ne effugeret, sed ne mortis consci-
scendæ locum haberet. Sp. Postumius aliquanto post Romam ve-
nit. eo referente de P. Ebutii & Hispalæ Feceniæ præmio, quod
eorum opera indicata Bacchanalia essent, SC. factum est, *vt sin-*
*gulis bis * cẽtena millia æris quæstores vrbani ex ærario darent; vtique*
Consul cum tribunis plebis ageret, vt ad plebẽ primo quoq; tempore fer-
rent, vt P. Ebutio emerita stipendia essent, ne inuitus militaret, neve
censor ei equum publicũ assignaret: vtiq; Feceniæ Hispalæ datio, dimi-
nutio, gentis enuptio, tutoris optio item esset: quasi ei vir testamento de-
disset, vtiq; ei ingenuo nubere liceret: neu quid ei qui eam duxisset, ob id
fraudi ignominiæve esset: vtique consules prætoresq; qui nunc essent, qui-
ve postea futuri essent, curarent, ne quid ei mulieri iniuria fieret, vtique * Cer.
tutò esset: id senatum velle, & æquũ censere, vt ita fieret. Ea omnia la- 10000.
ta ad plebem, factaq; sunt ex Senatusconsulto, & de cæterorũ in-
XX dicum impunitate præmiisq; consulib. permissum est. Etiam Q.
Marcius quæstionibus suæ regionis perfectis, in Ligures prouin-
ciam proficisci parabat, tribus millibus peditum Romanorum,
CL. equitibus, & quinque millibus Latini nominis peditum, du-
centis equitibus in supplementum acceptis. Eadem prouincia,
idem numerus peditũ equitumq; & collegæ decretus erat. Exer-
citus acceperunt, quos priore anno C. Flaminius & M. Æmilius
Consules habuerunt. duas præterea legiones nouas ex Senatuscõ-
sulto scribere iussi sunt, & viginti millia peditum sociis & nomini
Latino imperarunt, & equites mille trecentos, & tria millia pedi-
tum Romanorum, CC. equites. totum hunc exercitum, præter
legiones in supplementũ Hispaniensis exercitus duci placebat.
itaque consules dum ipsi quæstionibus impediebantur, T. Mæ-
nium delectui habendo præfecerũt. Perfectis quæstionibus, prior
Q. Marcius in Ligures Apuanos est profectus. Dũ penitus in ab-
ditos saltus, quæ latebræ receptaculaq; semper illis fuerant, per-
sequitur: in præoccupatis angustiis, loco iniquo est circumuen-
tus. quatuor millia militũ amissa, & legionis secundæ signa tria,

vndecim vexilla sociûm Latini nominis in potestat venerunt: & arma multa, quæ quia impedimento fu sylvestres semitas erant, passim iactabantur. prius seq res finem quam fugæ Romani fecerunt. Consul vb hostium agro euasit, ne quantum diminutæ copiæ f reret, in locis pacatis exercitum dimisit. non tamē o mam rei malè gestæ potuit, nam saltus, vnde eum L uerant, Marcius est appellatus. Sub hunc nuncium e vulgatum literæ ex Hispania missam gaudio tristiti recitatæ sunt. C. Atinius, qui biennio antè prætor in ciam profectus erat, cum Lusitanis in agro Astensi si pugnauit. ad sex millia hostium sunt cæsa: ceteri castrisque exuti. Ad oppidum deinde Astam op legiones ducit. id quoque haud multo maiore cert quam castra; sed dum incautᵉ subit muros, ictus ex dies paucos moritur. Literis de morte ppraetoris recit censuit mittendū, qui ad Lunæ portum C. Calpurni consequeretur: nunciaretque senatum æquum cen imperio prouincia esset, maturare eum proficisci. qui missus erat, Lunam venit. paucis ante diebus profectus erat. Et in citeriore Hispania L. Manliu qui eodem tempore quo C. Atinius in prouinciam Celtiberis acie conflixit, incerta victoria discessum Celtiberi castra inde nocte proxima mouerunt: suos sepeliendi, & spolia legendi ex hostibus potest Paucos post dies coacto maiore exercitu Celtiberi rim oppidum vltro lacessiuerunt prœlio Romanos. ditur, quæ causa numero aucto infirmiores, eos fece ti prœlio sunt. ad duodecim millia hominum cæs capta, & castris Romanus potitus. & nisi successor inhibuisset imperum victoris, subacti Celtiberi for prætores ambos exercitus in hyberna deduxerunt. quibus hæc ex Hispania nunciata sunt, ludi Taurilia facti religionis causa. per dies x. apparatos deinde lu uius, quos vouerat Ætolico bello, fecit. Multi artifi cia venerant honoris eius causa. athletarum quoqu tum primò Romanis spectaculo fuit, & venati num & pantherarum: & propè huius seculi copia ludicrum celebratum est. Nouendiale deinde sacr quòd in Piceno per triduum lapidibus pluerat, ign stes multifariam orti adussisse complurium leui a menta maximè dicebantur. Addita & vnum diem est ex decreto pontificum, quòd ædes Opis in Capi lo tacta erat. hostiis maioribus consules procuraru

Marcius saltus.

Cum Lusitanis prosperè pugnatum.

Celtiberi prœlio superati.

Prodigia.

quę lustrauerunt. Sub idem tempus & ex Vmbria nunciatum est: *semimarem duodecim ferme annos natum inuentum.* id prodigium abominantes, arceri Romano agro, necariq; quamprimum iusserunt. Eodem anno Galli transalpini transgressi in Venetiam sine populatione aut bello, haud procul inde, vbi nunc Aquileia est, locum oppido condendo cepetũt. Legatis Romanis de ea re trãs Alpes missis, responsum est: *neque profectos ex auctoritate gentis eos: nec quid in Italia facerent, se scire* L. Scipio ludos eo tempore, quos bello Antiochi vouisse sese dicebat, ex collata ad id pecunia ab regibus ciuitatibusq;, per dies decem fecit. Legatum enim post damnationem & bona vendita missum in Asiam, ad dirimenda inter Antiochum & Eumenem reges certamina, Valerius Antias est auctor, tum collatas ei pecunias, congregatosq; per Asiam artifices: & quorum ludorum post bellum, in quo votos diceret, mentionem non fecisset, de ijs post legationem demũ in senatu a-

L. Scipio ludos fecit.

cxii ctũ. Cum iam in exitu annus esset, Q. Marcius absens magistratu abiturus erat. Sp. Postumius quæstionibus cum summa fide curaque perfectis, comitia habuit. creati sunt consules Ap. Claudius Pulcer, M. Sempronius Tuditanus. Postero die Prætores facti P. Cornelius Cethegus, A. Postumius Albinus, C. Africanus Stellio, C. Attilius Serranus, L. Postumius Tempsanus, M. Claudius Marcellus. Extremo anni, quia Sp. Postumius Consul renunciauerat, *peragrantem se propter quæstiones vtrumque littus Italiæ desertas colonias Sipontum supero Buxentum infero mari inuenisse,* triumuiri ad colonos eo scribendos ex Senatusconsulto ab T. Mænio prætore vrbano creati sunt. L. Scribonius Libo, M. Tuccius, Cn. Bæbius Pamphilus. Cum Perseo rege & Macedonibus bellum quod imminebat, non vnde plerįq; opinantur: nec ab ipso Perseo causa cepit, inchoata initia à Philippo sunt. & is ipse, si diutius vixisset id bellum gessisset. Vna eum res, cum victo leges imponerentur, maxime angebat: quod qui Macedonum ab se defecerant in bello, in eos ius sæuiendi ademptum ei ab senatu erat: quum quia rem integram Quintius in conditionib. pacis distulerat, non desperasset impetrari posse. Antiocho rege deinde bello superato ad Thermopylas, diuisis partibus, quum per eosdẽ dies Consul Acilius Heracleã, Philippus Lamiam oppugnasset: capta Heraclea quia iussus abscedere à mœnib. Lamiæ erat, Romanisq; oppidum deditum est. ægrè eam rem tulerat, permulsit iram eius Consul, quod ad Naupactum ipse festinans, quo se ex fuga Ætoli contulerant, Philippo permisit, vt Athamaniæ & Aminandro bellum inferret: & vrbes quas Thessalis Ætoli ademerant, regno adijceret. Haud magno certamine & Aminandrum Athamania expulerat & vrbes aliquot ceperat. Demetriadem quoque vrbem validam, & ad omnia opportunam, & Magnetum gentem suæ ditionis fecit. inde & in Thracia quasdam vrbes nouæ atq; insuetæ liber-

Causa belli Macedonici.

libertatis vitio, seditionibus principum turbatas, partibus quæ domestico certamine vincerentur, adiungendo se, cepit. His se- XXI data in præsentia regis ira in Romanos est. numquam tamen remisit animum à colligendis in pace viribus, quibus quandocumque data fortuna esset, ad bellum vteretur. Vectigalia regni non fructibus tantum agrorum, portorijsque maritimis auxit: sed metalla etiam & vetera intermissa recoluit, & noua multis locis instituit. vt vero antiquam multitudinem hominum, quæ belli cladibus amissa erat, restitueret, non sobolem tantum stirpis parabat, cogendis omnibus procreare atque educare liberos: sed Thracum etiam magnam multitudinem in Macedoniam traduxerat: quietusque aliquamdiu à bellis omni cura in augendas regni opes intentus fuerat. Rediere deinde causæ, quæ de integro iram mouerent in Romanos. Thessalorum & Perræbiorum querelæ de vrbibus suis ab eo possessis, & legatorum Eumenis regis de Thracijs oppidis per vim occupatis, traductaque in Macedoniam multitudine, ita auditæ erant, vt eas non negligi satis appareret. Maxime mouerat senatum, quod iam Æni & Maroneæ affectari possessionem audierant minus Thessalos curabant. Athamanes quoq; legati venerunt, non partis amissæ, non finium iacturam querentes, sed totam Athamaniam sub ius iudiciumque regis venisse. Et Maronitarum exules erant pulsi, quia libertatis causam defendissent, ab regio præsidio. ij non Maroneam modo, sed etiam Ænum in potestate nunciabant Philippi esse. Venerāt & à Philippo legati ad purganda ea: qui *nihil nisi permissa Roman. imperatorum factum* affirmabant. *Ciuitates Thessalorum & Perræbiorum & Magnetum, & cum Aminandro Athamanum gentem in eadem causa, qua Ætolos fuisse. Antiocho rege pulso, occupatum oppugnandis Ætolicis vrbib. Consule ad recipiendas eas ciuitates Philippum misisse, armis subactos parere.* Senatus ne quid absente rege statueret, legatos ad eas controuersias disceptandas misit, Q. Cæcilium Metellum, M. Bæbium Pamphilum, T. Sempronium. Quorum sub aduentum, ad Thessalica Tempe omnibus iis ciuitatibus, quibus cum rege disceptatio erat, concilium indictum est. Ibi XXV quum Romani legati disceptatorum loco, Thessali Perræbique & Athamanes haud dubii accusatores, Philippus ad audienda crimina tamquam reus, consedissent: pro ingenio quisq; eorum qui principes legationum erant, & gratia cum Philippo aut odio, acerbius leniusve egerunt. In controuersiam autem veniebant, Philippopolis: Tricca, Phaloria, & Eurymene, & cetera circa eas oppida: vtrum Thessalorum iuris, quum vi ademptæ possessæq; ab Ætolis forent: (nam Philippum Ætolis ademisse eas constabat) an Ætolica antiquitus ea oppida fuissent. ita enim Acilium regi concessisse, si Ætolorum fuissent: & si voluntate, non vi atque armis coacti, cum Ætolis essent Eiusdem formulæ disceptatio de

Philippus legatos ad purganda crimina Romam misit.

nio de Perræbiorum Magnetumq; oppidis fuit. omnium enim iura possidendo per occasiones Ætoli miscuerant. Ad hæc quæ disceptationis erant, querelæ Thessalorum adiectæ, *quod ea oppida, si iam redderentur sibi, spoliata ac deserta redditurus esset. nam præter belli casibus amissos, quingentos principes iuuentutis in Macedoniam abduxisse, & opera eorum in seruilibus abuti ministeriis: & quæ reddiderit coactus Thessalis, inutilia vt redderent, curasse. Thebas Phthias vnum maritimum emporium fuisse, quondam Thessalis quæstuosum & frugiferum. ibi nauibus onerariis comparatis regem, quæ præter Thebas Demetriadem cursum dirigerent: negotiationem maritimam omnē eo auertisse. Iam ne à legatis quidem, qui iure gentium sancti sint, violandis abstinere. insidias positas euntibus ad T. Quintium. Itaque ergo in tantum metum omnes Thessalos coniectos, vt non in ciuitatibus suis, non in communib. gentis conciliis quisquam hiscere audeat, procul enim abesse libertatis auctores Romanos. lateri adhærere grauem dominū, prohibentem vti beneficiis P.R. quid autem si vox libera non sit, liberum esse? nunc se fiducia & præsidio legatorum ingemiscere magis quam loqui. nisi prouideant aliquid Romani, quo & Græcis Macedoniam accolentib. metus, & audacia Philippi minuatur: nequiquam & illum victum, & se liberatos esse, vt equum tenacem non parentem, frenis asperioribus castigandum esse.* Hæc acerbe postremi; quū priores leniter permulsissent iram eius, petentes, *vt ignosceret pro libertate loquentibus: & vt deposita domini acerbitate assuesceret socium atq; amicum sese præstare: & imitaretur P. R. qui caritate quam metu adiungere sibi socios mallet.* Thessalis auditis, Perræbij Connocondylum, quod Philippus Olympiadem appellauerat, Perræbiæ fuisse, & vt sibi restitueretur, agebant, & de Mallœa & Ericinio eadē postulatio erat, Athamanes libertatem repetebant, & castella Athenæum & Pœtneum.

Thessalorū de Philippo querela.

xxvi Philippus, vt accusatoris potius quā rei speciem haberet, & ipse à querelis orsus, *Menelaidem in Dolopia quæ regni sui fuisset, Thessalos vi atq; armis expugnasse questus est. item Petram in Pieria ab iisdem Thessalis Perræbisq; captam. Xynias quidem haud dubie Ætolicum oppidum sibi eos contribuisse: & Paracheloida, quæ sub Athamania esset, nullo iure Thessalorum formulæ factam. Nam quæ sibi crimina obiiciantur, de insidiis legatorum, & maritimis portubus frequentatis aut desertis: alterum deridiculum esse, sed reddere rationē, quos portus mercatores, aut nautici petant: alterum mores suos respuere; tot annos esse, per quos numquam cessauerint legati nunc ad imperatores Romanos, nunc Romam ad senatum crimina de se deferre, quem vmquam verbo violatum esse? semel ad Quintium euntibus insidias dici factas: sed quid iis acciderit, non adiici, quærentium quid falso obiiciant. quum veri nihil habeant, ea crimina esse. insolenter & immodice abuti Thessalos indulgentia populi Romani velut ex diutina siti nimis auide meram haurientes libertatem, ita seruorum modo præter spem repente manumissorum, licentiam vocis & linguæ experiri. & iactare sese insectatione & conui-*

Philippi responsio.

& conuitiis dominorum. Elatus deinde ira adiecit, *nondum omnium dierum solem occidisse.* Id minaciter dictum non Thessali modo in sese, sed etiam Romani acceperunt, & quum fremitus post eam vocem ortus, & tandem sedatus esset; Perrhæbiorum inde Athamanumque legatis respondit, *eandem de quibus illi agant, ciuitatum causam esse. consulem Acilium & Romanos sibi dedisse eas, quum hostium essent, si suum munus qui dedissent, adimere velint, scire se cedendum esse: sed meliori ac fideliori amico in gratiam leuium & inutilium sociorum iniuriam eos esse facturos. nec enim vllius rei minus diuturnam esse gratiam, quam libertatis: præsertim apud eos qui male vtendo eam corrupturi sint.* Causa cognita pronunciauerunt legati, *placere deduci præsidia Macedonum ex iis vrbibus, & antiquis Macedoniæ terminis regnum finiri. de iniuriis quas vltro citroque illatas querantur, quo modo inter eas gentes & Macedonas disceptetur, formulam iuris exsequendi constituendam esse.* Inde grauiter offenso rege, Thessalonicen ad cognoscendum de Thraciæ vrbibus proficiscuntur. Ibi legati Eumenis: *Si liberas esse Ænum & Maroneam velint Romani, nihil* XXI
sui pudoris esse vltra dicere, quam vt admoneant: re, non verbo II
eos liberos relinquant; nec suum munus intercipi ab illo patiantur? sin autem minor cura sit ciuitatum in Thracia positarum, multo verius esse, quæ sub Antiocho fuerint, præmia belli Eumenem quam Philippum habere: vel pro patris Attali meritis bello, quod aduersus Philippum ipsum gesserit populus Romanus: vel suis, quod Antiochi bello terra marique laboribus periculisque omnibus interfuerit. Habere eum præterea decem legatorum in eam rem præiudicium. qui quum Chersonnesum Lysimachiamque dederint, Maroneam quoque atque Ænum profecto dedisse. quæ ipsa propinquitate regionis velut appendices maioris muneris essent. Nam Philippum quidem quo aut merito in populum Romanum, aut iure imperij, quum tam procul à finibus Macedoniæ absint, ciuitatibus his præsidia imposuisse? vocari Maronitas iuberent, ab iis certiora omnia de statu ciuitatum earum scituros. Legati Maronitarum vocati non vno loco tantum vrbis præsidium regium esse, sicut in aliis ciuitatibus, dixerunt: *sed pluribus simul, & plenam Macedonum Maroneam esse. itaque dominari assentatores regios, his solis loqui & in senatu & in concionibus licere: eos omnes honores & capere ipsos, & dare aliis. optimum quemque, quibus libertatis, quibus legum cura sit, aut exulare pulsos patria, aut inhonoratos & deterioribus obnoxios silere.* De iure pauca etiam finium adiecerunt: *Q. Fabium Labeonem, quum in regione ea fuisset, direxisse finem Philippo veterem viam regiam, quæ ad Thraciæ Paroream subeat, nusquam ad mare declinantem: Philippum nouam postea deflexisse viam: qua Maronitarum vrbes agrosque amplectatur.* Ad ea XXV.
Philippus longe aliam, quam aduersus Thessalos Perrhæbiosque III

Eumenis legati de Philippo queruntur.

huper

nuper ingressus differendi viam. *Non cum Maronitis* (inquit) *Philippi*
mihi aut cum Eumene disceptatio est, sed etiam vobiscum Romani, defensio.
à quibus nihil aequi me impetrare iamdiu animaduerto. Ciuitates Ma-
cedonũ quae à me inter inducias defecerant, reddi mihi aequum censebã;
non quia magna accessio ea regni futura esset, (sunt enim & parua
oppida, & in finibus extremis posita) sed quia multũ ad reliquos Mace-
donas continendos exemplũ pertinebat: negatum est mihi. Bello Ætoli-
co Lamiam oppugnare iussus à consule M. Acilio, quùm diu fatigatus ibi
praelijs operibusq́; essem: transcendentẽ me iam muros, à capta propè vr-
be reuocauit Consul, & abducere copias inde coegit. ad huius solatium in-
iuriae permissum est, ut Thessaliae Perrabiaeq́; & Athamanum reciperem
quaedam castella magis quàm vrbes. ea quoq́; ipsa vos mihi Q. Caecili,
XX- *paucos ante dies ademistis. Pro non dubio paulò antè, si Dijs placet, legati*
VIII *Eumenis sumebant, quae Antiochi fuerunt. Eumenem aequius esse quàm*
me habere. Id ego aliter longè iudico esse. Eumenes enim non nisi vicissent
Romani, sed nisi bellũ gessissent, manere in regno suo nõ potuit. itaq; ille
vestrum meritũ habet, non vos illius. mei autem regni tantum aberat vt * Coron.
*vlla pars in discrimine fuerit: vt * tria M. talentûm & L. tectas naues,* 1200000.
& omnes Graeciae ciuitates quas antea tenuissẽ, pollicentem vltrò Antio-
chum in mercedẽ societatis sim aspernatus. hostemq́; ei me esse prius ẽ q̃
M. Acilius exercitũ in Graeciam trayceret, prae me tuli: & cũ eo Consule
belli partẽ quãcunq́; mihi delegauit, gessi. & insequẽti Cõsule L. Scipioni,
quùm terra statuisset ducere exercitum ad Hellespontũ, non iter tãtum
per regnum nostrum dedi, sed vias etiã muniui, pontes feci, commeatus
praebui: nec per Macedoniã tantum, sed per Thraciam; vbi etiam inter
caetera pax quoq́; praestanda à barbaris erat. Pro hoc studio meo erga vos
ne dicam merito: vtrum adijcere vos Romani aliquid & amplificare &
augere regnũ meum munificentia vestra oportebat, an quae haberem aut
meo iure, aut beneficio vestro eripere? id quod nunc facitis. Macedonũ ci-
uitates, quas regni mei fuisse fatemini, nõ restituuntur. Eumenes tanquã
ad Antiochum spoliandũ me venit, & si Dijs placet, legatorũ decretum
calumniae impudentissimae praetendit, quo maximè & refelli & coargui
potest. disertissime enim planissimeq́; in eo scriptum est, Chersonnesum &
Lysimachiam Eumeni dari. vbi tãdem Ænus & Maronea & Thraciae
ciuitates ascriptae sunt? quod ab illis ne postulare quidem est ausus. id a-
pud vos tamquã ab illis impetrauerit, obtinebit? Quo in numero me a-
pud vos esse velitis, refert: si tanquã inimicum & hostem insectari propo-
situm est: pergite vt coepistis, facere. sin aliquis respectus est mei, vt socij
XIX *atq́; amici regis deprecor ne me tanta iniuria dignum iudicetis.* Mo-
uit aliquantum oratio regis legatos, itaque medio responso rem
suspenderunt: si x. *legatorũ decreto Eumeni datae ciuitates eae essent,*
nihil se mutare, si Philippus bello cepisset eas, praemiũ victoriae iure belli
habiturũ: si neutrum eorum foret, placere cognitionẽ senatui reseruari:
& vt omnia in integro manerent, praesidia quae in vrbibus sint, deduci.
Hae causae maximè animum Philippi alienauerunt ab Romanis,

ti non

vt non à Perseo filio eius nouis causis motum, se ob has à patre bellum relictum filio videri posset. Romæ nulla belli Macedonici suspicio erat. L. Manlius proconsul ex Hispania redierat. cui postulanti ab senatu in æde Bellonæ triumphum, rerum gestarum magnitudo impetrabilem faciebat: exemplum obstabat, *quod ita cõparatum more maiorum erat, ne quis qui exercitum non deportasset, triumpharet, nisi perdomitā pacatamq; prouinciam tradidisset successori.* medius tamen honos Manlio habitus vt ouans vrbem iniret. Tulit coronas aureas L. duas. * auri preterea pondo cxxxii. * argēti xvi. millia ccc. & pronunciauit in senatu, * x. millia pondo argenti, & * lxxx. auri Q. Fabium quęstorem aduehere. id quoque se in ærarium illaturum. Magnus motus seruilis eo anno in Apulia fuit. Tarentum prouinciam L. Postumi' prætor habebat: is de pastorum coniuratione, qui vias latrociniis pascuaq; publica infesta habuerant, quæstionem seuerè exercuit, ad septem millia hominum condemnauit, multi inde fugerunt. de multis sumptum est supplicium. Consules diu retenti ad vrbem delectibus, tandem in prouincias profecti sunt. Eodem anno in Hispania prætores C. Calpurni' & L. Quintius, cum primo vere ex hybernis copias eductas in Beturia iunxissent, in Carpetaniam, vbi hostium castra erant, progressi sunt, communi animo consilioq; parati rem gerere. Haud procul Hippone & Toleto vrbibus, inter pabulatores pugna orta est: quibus dum vtrimq; subuenitur à castris paulatim omnes copię in aciem eductæ sunt. in eo tumultuario certamine, & loca sua & genus pugnæ pro hoste fuere. duo exercitus Romani fusi, atque in castra compulsi sunt. non institere perculsis hostes. Prætores Romani, ne postero die castra oppugnarentur, silentio proximæ noctis tacito signo exercitum abduxerunt. Luce prima Hispani acie instructa ad vallum accesserunt; vacuaq; præter spem castra ingressi, quæ derelicta inter nocturnam trepidationem erant, diripuerunt: regressique in sua castra, paucos dies quietis statiuis manserunt. Romanorum sociorumque in prœlio fugaque ad quinque millia occisa, quorum se spoliis hostes armarunt. inde ad Tagū flumen profecti sunt. Per id terim Romani omne id tempus contrahendis ex ciuitatibus sociis Hispanorum auxiliis, reficiendisque ab terrore aduersæ pugnæ militum animis consumpserunt. vbi satis placuêre vires, & iam miles quoque ad delendam priorem ignominiam hostem poscebat, duodecim millia passuum ab Tago flumine posuerunt castra. inde tertia vigilia sublatis signis, quadrato agmine principio lucis ad Tagi ripam peruenerunt. Trans fluuium in colle hostium castra erant. extemplo qua duobus locis vada nudabat amnis, dextera parte Calpurnius, læua Quintius exercitum traduxerunt: quieto hoste, dum miratur subitum aduentum, consultatque, qui tumultum iniicere trepi-

Manlius ouans vrbem iniuit.

* *Valent.* 14884. *Coron.*
* *Coro.* 163000.
* *Coro.* 100000.
* *Cor.* 8906.

Duo exercitus Romani in Hispania fusi.

trepidantib. in ipso transitu amnis potuisset. interim Romani im- *Romani*
pedimentis quoq. omnibus traductis contractisq; in vnū locum, *refectu vi-*
quia iam moueri videbant hostē, nec spatium erat castra cōmu- *ribus Hi-*
niendi, aciem instruxerunt. in medio locatæ quinta Calpurnij le- *spanos ad-*
gio, & octaua Quintij: id robur totius exercitus erat. campū aper- *oriuntur.*
XXXI tum vsq; ad hostiū castra habebant liberum à metu insidiarū. Hi-
spani posteaquam in citeriore ripa duo Romanorum agmina cō-
spexerunt, vt priusquam se iūgere atq; instruere possent, occupa-
rent eos: castris repente effusi cursu ad pugnam tendūt. Atrox in
principio prœlium fuit, & Hispanis recenti victoria inflatis, & in-
sueta ignominia milite Romano accenso. acerrimè media acies,
duæ fortissimæ legiones dimicabant, quos quū aliter moueri lo-
co nō posse hostis cerneret, cuneo instituit pugnare: & vsq; plures
confertioresq; medios vrgebant. Ibi posteaquam laborare aciem
Calpurnius Prætor vidit, T. Quintilium Varum, & L. Iuuentium
Thalnam legatos ad singulas legiones adhortandas properè mit-
tit. docere & monere iubet, *in illis spem omnē vincendi & retinēdæ
Hispaniæ esse. si illi loco cedant, nemin: ē eius exercitus modo Italiam, sed
ne Tagi quidē vlteriorem ripam vnquam visurum.* ipse cū equitib.
duarum legionum paululum circumuectus, in cuneum hostium,
qui mediam vrgebat aciem, ab latere incurrit. Quintius cum suis
equitibus alterum hostium latus inuadit: sed longe acrius Cal-
purniani equites pugnabant, & Prætor ipse ante alios, nam & pri-
mus hostem percussit, & ita se immiscuit medijs, & vix vtrius
partis esset, nosci posset, & equites prætoris eximia virtute, & e-
quitū pedites accensi sunt. pudor mouit primos centuriones, qui
inter tela hostiū prætorē conspexerunt. itaq; vrgere signiferos
pro se quisq; iubere *inferre signa*, & cōfestim militē sequi renoua-
tur ab omnib. clamor, impet⁹ fit velut ex superiore loco, haud se-
cus ergo quā torrentis modo fundunt, sternuntq; perculsos, nec
sustinere alij super alios inferētes sese possunt. fugientes in castra
equites persecuti sunt, & permisti turbæ hostiū intra vallū pene-
trauerunt. vbi ab relictis in præsidio castrorū prœliū instauratū:
coactiq; sunt Romani equites descendere ex equis. dimicantib.
ijs legio quinta superuenit: deinde, vt quæq; potuerant, copiæ af-
fluebant. Cædūtur passim Hispani per tota castra: nec plus quam
quatuor millia hominū effugerunt. inde tria millia fere qui arma
retinuerant, montē propinquū ceperunt: mille semiermes maxi-
me per agros palati sunt. supra triginta quinq; millia hostiū fue-
rant, ex quib tā exigua pars pugnæ superfuit. signa capta CXXXIII.
Romani socijq; paulo plus sexcenti, & prouincialiū auxiliorū CL
fermè ceciderunt. tribuni militum quinq; amissi, & pauci equites *Hispani*
Romani, cruentæ maximè victoriæ speciē fecerūt. In castris ho- *vincūtur.*
stiū, quia ipsis spaciū sua cōmuniendi nō fuerat, māserūt. Pro cō-
tione postero die laudati, donatiq; à C. Calpurnio equites pha-

leris, pronunciauitq; ,*eorū maximè opera hostes fusos, castra capta &*
expugnata esse. Quintius aliter prætor suos equites catellis ac fibu-
lis donauit donari & cēturiones ex vtriusq; exercitu ꝑmulti, ma-
ximè qui mediā aciē tenuerūt. Consules delectib. alijsq; q̄ Romæ
agenda erant, peractis rebus, in Ligures prouinciam exercitum
duxerunt. Sēpronius à Pisis profectus in Apuanos Ligures, vastā-
do agros, vrendoq; vicos & castella eorū, aperuit saltum vsq; ad
fluuium Macram ad Lunæ portum. Hostes montem antiquā se-
dem maiorum suorum, ceperūt. & inde, superata locorū iniqui-
tate, prœlio deiecti sunt. Et Ap. Claudius felicitatem virtutemq;
collegæ in Liguribus Ingaunis æquauit secundis aliquot prœlijs:
sex præterea oppida eorum expugnauit. multa millia hominū in
ijs cepit. belli auctores tres & quadraginta securi percussit. Iā co-
mitiorū appetebat tēpus. prior tamen Claudius q̄ Sēpronius, cui
sors comitia habendi obtigerat, Romam venit; quia P. Claudius
frater eius consulatum petebat. Cōpetitoresq; habebat patricios
L. Æmilium, Q. Fabium Labeonem. Ser. Sulpicium Galbam, ve-
teres cādidatos & ab repulsis eo magis debitū quia primo negatus
erat, honorem repetentes. etiā quia plus quam vnam ex patricijs
creari non licebat arctior petitio quatuor petentib. erat. Plebeij
quoq; gratiosi homines petebāt, L. Porcius, Q. Terentius Culeo,
Cn. Bæbius Pamphilus. & ij repulsi, in spem impetrandi tādem a-
liquando honoris, dilati. Claudius vnus ex omnib. nouus candi-
datus erat. Opinione hominum haud dubiè destinabantur Q. Fa-
bius Labeo & L. Porcius Licinius. sed Claudius cōsul sine lictori-
bus cū fratre toto foro volitando, clamantibus aduersarijs, & ma-
iore parte senatus, *meminisse eū debere prius se consulē populi Romani,*
quam fratrē P. Claudij esse: quin ille sedens pro tribunali aut arbitrū,
aut comitiorum tacitum spectatorē se praberet: coerceri tamen ab ef-
fuso studio nequiit. Magnis contentionibus tribunorum quoq;
plebis, qui aut contra cōsulem, aut pro studio eius pugnabāt co-
mitia aliquoties turbata: donec peruicit Appius, vt deiecto Fabio
fratrem traheret. Creatus P. Claudius Pulcer, præter spē suam &
cæterorū: locū suum tenuit L. Porcius Licinius, quia moderatis
studijs, nō vi Claudiana, inter plebeios certatū est. Prætorum inde
comitia sunt habita. C. Decimius Flauus, P. Sēpronius Longus,
P. Cornelius Cethegus, Q. Næuius Matho, C. Sēpronius Blæsus,
A. Terētius Varro, prætores facti. Hæc eo anno quo Ap. Claudi',
M. Sempronius Coss. fuerunt, domi militiæq; gesta. Principio in-
sequentis anni, quo P. Claudius, L. Porcius consules erant: quum
Q. Cæcilius, M. Bębius, & T. Sempronius, qui ad disceptandū in-
ter Philippum & Eumenem reges, Thessalorumq; ciuitates missi
erant, legationē renuntiassent: regum quoq; eorum ciuitarumq;
legatos in senatum introduxerūt. Eadem vtrimq; iterata quæ di-
cta apud legatos in Græcia erant. Aliam deinde legationē nouā
patres

In Liguria feliciter pugnatū.

Romam legatè Græcia reuersi.

patres, cuius princeps Ap. Claudius fuit, in Macedoniã & in Græciam decreuerunt, ad visendum, redditæ ne ciuitates Rhodijs & Thessalis & Perræbijs essent, ijsdẽ mandatum, *ut ab Æno & Maronea præsidia deducerentur, maritimaq; omnis Thraciæ ora à Philippo & Macedonib. liberaretur.* Peloponnesum quoq; adire iussi, vnde prior legatio discesserat incertiore statu rerum, quam si non venissent. nam super cætera etiam sine responso dimissi, nec datum petentibus erat Achæorum concilium. de qua re querente grauiter Q. Cæcilio, simul Lacedæmonijs deplorantib. *mœnia diruta, abductam plebem in Achaiam & venũdatam: ademptas quib. ad eam diem ciuitas stetisset, Lycurgi leges.* Achæi maxime concilij negati crimen excusabant, recitando legem: quæ *nisi belli pacisve causa, & quũ legati ab senatu cũ literis, aut scriptu mandatu venirẽt, vetaret indici cõcilium.* Ea ne postea excusatio esset, ostendit senatus *curæ ijs esse debere, vt Romanis legatis semper adeundi cõcilium gẽtis potestas*
XXXIV *fieret: quemadmodum & illis, quoties vellent, senatus daretur.* Dimissis ijs legationibus, Philippus a suis certior factus, cedendum ciuitatibus, deducendaque præsidia esse, infensus omnibus in Maronitas iram effundit. Onomasto qui præerat maritimæ oræ, mandat, vt partis aduersæ principes interficeret. Ille per Casandrum quendam, vnum ex regijs iam diu habitantem Maroneæ, nocte Thracibus intromissis, velut in bello capta vrbe, cædem fecit. Id apud Romanos legatos querentes *tam crudeliter aduersus innoxios Maronitas, tam superbè aduersus populum Romanum factũ, vt quibus libertatẽ restituendam senatus censuisset, ij pro hostib. trucidarentur.* abnuebat *quicquam eorum ad se, aut quemquam suorum pertinere. seditione inter ipsos dimicatum, quũ alij ad se, alij ad Eumenem ciuitatem traherent. id facile scituros esse, si percunctarentur ipsos Maronitas:* haud dubius, perculsis omnibus terrore tam recentis cædis, neminem hiscere aduersus se ausurum. Negare Appius, *rem euidentẽ pro dubia quærendam, si ab se culpam remouere vellet, Onomastum & Casandrum, per quos acta res diceretur, mitteret Romã, vt eos senatus percũctari posset.* Primo adeo perturbauit ea vox regẽ, vt non color, non vultus ei constaret. deinde collecto tandem animo, *Casandrum, qui Maroneæ fuisset, si vtiq; vellent, se missurũ dixit. ad Onomastum quidẽ quid eam rem pertinere? qui non modò Maroneæ, sed ne in regione quidem propinqua fuisset.* Et parcebat magis Onomasto honoratiori amico, & eundẽ indicem haud paulo plus timebat: quia & ipse sermonem cum eo contulerat, & multorum talium ministrum & conscium habebat. Casander quoque, missis qui per Epirum ad mare prosequerentur eum, ne qua indicium e-
XXXV manaret, veneno creditur sublatus. Et legati à Philippi colloquio ita digressi sunt, vt præ se ferrẽt *nihil eorum sibi placere*: & Philippus minimè quin rebellandum esset dubius. quia tamẽ immaturæ ad id vires erant, ad moram interponendam Demetrium minorem

Philippus in Maronitas crudelis.

Philippus Demetriũ filium Romã mittit.

filium mittere Romã simul ad purganda crimina, simul ad deprecãdam iram senatus statuit: satis credens ipsum etiam iuuenem, quod Romæ obses specimen regiæ indolis dedisset, aliquid momenti facturum. Interim per speciem auxilij Byzantijs ferendi, re ipsa ad terrorẽ regulis Thracum iniijciendum profectus, perculsis ijs vno prœlio, & Amadoco duce capto, in Macedoniam rediit. missis ad accolas Istri fluminis barbaros, vt in Italiam irrũperent, solicitandos. Et in Peloponneso aduentus Romanorum legatorum, qui ex Macedonia in Achaiam ire iussi erant, exspectabatur, aduersus quos vt præparata consilia haberent, Lycortas prætor

Achaorũ cõcilium.

concilium indixit. ibi de Lacedæmonijs actum. *Ex hostibus eos accusatores factos. & periculũ esse, ne victi magis timendi forent, quã bellantes fuissent. quippe in bello socijs Romanis Achæos vsos: nunc eosdem Romanos æquiores Lacedæmonijs quã Achæis esse: vbi Areus etiam & Alcibiades, ambo exules suo beneficio restituti, legationẽ Romã aduersus gẽtẽ Achæorũ ita de ipsis meritã suscepissent, adeoq; infesta oratione vsi essent, vt patria pulsi, nõ restituti in eam viderẽtur.* Clamor vndiq; ortus, referret nominatim de ijs. & quũ omnia ira, nõ concilio gererẽtur, capitis dãnati sunt. Paucos post dies Romani legati venerunt, his Clitore in Arcadia datum est concilium. Priusquã agerent quicquã, terror Achæis iniectus erat, & cogitatio, quam non ex æquo disceptatio futura esset: quod Areum & Alcibiadem, capitis ab se in concilio proximo damnatos, cũ legatis videbãt: nec hiscere quisquam audebat. Appius ea, quæ apud senatum questi

Appius de Achais queritur.

erant Lacedæmonij, *displicere senatui ostendit: cadẽ primũ ad consilium factum eorũ, qui à Philopœmene ad causam dicendã euocati venissent: deinde quũ in homines ita sæuitũ esset, nec in vlla parte crudelitas eorũ cessaret: muros dirutos vrbis nobilissimæ esse, leges vetustissimas abrogatas, inclitamq; per gẽtes Lycurgi disciplinã sublatã.* Hæc quum

Achaorũ prætoris ad Appium oratio.

Appius dixisset, Lycortas & quia prætor, & quia Philopœmenis factionis erat, auctoris omnium, quæ Lacedæmone acta fuerant, ita respondit: *Difficilior nobis Ap. Claudi apud vos oratio est, quã Romæ nuper apud senatum fuit. tunc enim Lacedæmonijs accusantib. respondendum erat: nunc à vobis ipsis accusati sumus, apud quos causa dicenda est. quã iniquitatẽ conditionis subimus illa spe, iudicis animo te auditurũ esse, posita contẽtione, qua paulo ante egisti. Ego certe, quũ ea, quæ & hic antea apud Q. Cæcilium, & postea Romæ questi sunt Lacedæmonij, à te paulo ante relata sint, nõ tibi sed illis me apud te respõdere credã. Cædem obijcitis eorũ, qui à Philopœmene prætore euocati ad causam dicendam interfecti sunt: hoc ergo crimen non modo non vobis Romani, se ne apud vos quidẽ nobis obijciendum fuisse arbitror. quid ita? quia in vestro fœdere erat, vt maritimis vrbib. abstinerẽt Lacedæmonij. Quo tẽpore armis captis vrbes, à quibus abstinere iussi erant, nocturno impetu occupauerunt, si T. Quintius, si exercitus Romanus, sicut antea in Peloponneso fuisset, eo nimirũ capti & oppressi confugissent, quum vos*

procul

procul essetis, quo alio, nisi ad nos socios vestros, quos antea Gytheo opem ferentes, quos Lacedæmonem vobiscum simili de causa oppugnantes viderant, confugerent? Pro vobis igitur iustum piumque bellum suscepimus. quod quum alij laudent, reprehendere ne Lacedæmonij quidem possint: & Dii quoque ipsi comprobauerint, qui nobis victoriam dederunt: quonam modo ea quæ belli iure acta sunt, in disceptationem veniunt? quorum tamen maxima pars nihil pertinet ad nos. nostrum est, quod euocauimus eos ad causam dicendam, qui ad arma multitudinem exciuerant, qui expugnauerant maritima oppida, qui diripuerant, qui cædem principum fecerant. quod vero illi venientes in castra interfecti sunt: vestrum est Areu & Alcibiade, qui nunc nos, si Diis placet, accusatis, non nostrum. Exules Lacedæmoniorum, quo in numero ij quoque duo fuerunt, & tunc vobiscum erant, quod domicilio sibi delegerant, maritima oppida, se petitos credentes: in eos quorum opera patria extorres, ne in tuto quidem exilio posse consenescere se indignabantur, impetum fecerunt. Lacedæmonij igitur Lacedæmonios, non Achæi interfecerunt. nec iure, an in-

XXXVIII *iuria cæsi sint, argumentari refert. At enim illa certe vestra sunt Achæi, quod leges disciplinamque vetustissimam Lycurgi sustulistis, quod muros diruistis, quæ vtraque ab iisdem obiici qui possunt? quum muri Lacedæmonis non ab Lycurgo, sed paucos ante annos ad dissoluendam Lycurgi disciplinam extructi sint? tyranni enim nuper eos arcem & munimentum sibi, non ciuitati parauerunt. & si existat hodie ab inferis Lycurgus, gaudeat ruinis eorum, & nunc se patriam & Spartam antiquam agnoscere dicat. Non Philopœmenem exspectare, nec Achæos: sed vos ipsi Lacedæmonii vestra manib. amoliri & diruere omnia tyrannidis vestigia debuistis. vestræ n. illæ deformes veluti cicatrices seruitutis erant. & quum sine muris per octingentos prope annos liberi, aliquando etiam principes Græciæ fuissetis, muris velut compedibus circumdatis vincti per centum annos seruistis. Quod ad leges ademptas attinet, ego antiquas Lacedæmoniis leges tyrannos ademisse arbitror: nos non suas ademisse, quas non habebant, sed nostras leges dedisse: nec male consuluisse ciuitati, quum concilii nostri eam fecerimus, & nobis miscuerimus: vt corpus vnum & concilium totius Peloponnesi esset. tunc opinor, si aliis ipsi legib. viueremus, alias istis iniunxissemus, queri se iniquo iure esse, & indignari possent. Scio ego Appi Claudi hanc orationem, qua sum adhuc vsus, neque sociorum apud socios, neque liberæ gentis esse: sed seruorum vere disceptantium apud dominos. nam si non vana illa vox præconis fuit, qua liberos esse omnium primos Achæos iussistis: si fœdus ratum est, si societas & amicitia ex æquo obseruatur: cur ego quid Capua capta feceritis Romani, non quæro? vos rationem reposcitis, quid Achæi Lacedæmoniis bello victis fecerimus? Interfecti aliqui sunt, finge, à nobis. quid? vos senatores Campanos securi non percussistis? muros diruimus, vos non muros tantum, sed vrbem & agros ademistis. Specie inquis æquum est fœdus apud Achæos: re precaria libertas: apud Romanos etiam imperium est. Sentio Appi: & si non oportet, non indignor sed oro vos, quantumlibet intersit inter Romanos & Achæos, modo ne in æquo hostes vestri,*

nestriq; apud vos sint, ac nos socij, imo ne meliore iure sint. nã vt in aquo essent, nos fecimus: quũ leges iu nostras dedimus: quum vt Achai concilij essent, effecimus. parum est victu, quod victorib. satis est, plus postulãt hostes, quã socis habẽt, qua iureiurando, qua monumẽtis literarum in lapide insculptu in aeternam memoriã sancta atq; sacrata sunt ea cum periurio nostre tollere parant. Veremur quidẽ vos Romani, & si ita vultis, etiã timemus: : sed plus & veremur & timemus Deos immortales. Cum assensu maximae partis est auditus, & locutum oẽs pro maiestate magistratus censebant: vt facile appareret, molliter agendo dignitatem suam tenere apud Romanos non posse. Tum Appius *suadere se magnope Achaeis dixit, vt dũ liceret voluntate sua facere. gratiã inirent, ne mox inuiti & coacti facerẽt.* Hęc vox audita quidem cum omnium gemitu est, sed metum iniecit imperata recusandi. id modo petierũt, *vt Romani, qua viderẽtur, de Lacedamonijs mutarẽt, nec Achaos religione obstringerent, irrita ea, qua iureiurando sanxissent, faciendi.* damnatio tãtum Arei & Alcibiadis, quae nuper facta erat, sublata est Romę principio eius anni quum de prouincijs cõsulum & praetorum actum esser, cõsulib. Ligures, quia bellum nusq̃ alibi erat, decreti. Praetores C. Decimius Flauus vrbanã, P. Cornel. Cethegus inter eiues & peregrinos sortiri sunt. C. Sẽpronius Blaesius Siciliã, Q. Naeuius Matho Sardiniã, & vt idem de veneficijs quaereret. A. Terentius Varro Hispaniam citeriorẽ, P. Sempronius Lõgus Hispaniam vlteriorẽ. De ijs duab prouincijs legati per id fere tẽpus L. Iuuentius Thalna, & T. Quintilius Varus venerunt. qui quantum bellum iã pfligatum in Hispania esset, senatu edocto, postularunt simul, *vt pro reb. tã prospere gestis Diis immortalib. haberetur honos, & vt praetorib exercitũ deportare liceret.* Supplicatio in biduum decreta est. de legionib. deportãdis, quũ de consulũ praetorumq; exercitib. ageretur, rẽ integrã referri iusserunt. Paucos post dies Coss. in Ligures binae legiones, quas Appius Claudius & M. Sẽpronius habuerant, decretae sunt. De exercitib. Hispaniensib. magna contentio fuit inter nouos praetores & amicos absentium, Calpurnij Quintijq;. vtraq; causa tribunos plebis, vtraq; Coss. habebat. ij *se intercessuros Senatuscõsulto, si deportandos censerent exercitus* denuntiabant, illi, *si hac intercessio fieret, nullã rẽ aliã se decerni passuros.* Victa postremo absentiũ gratia est, & Senatuscõsultum factum, *vt praetores quatuor millia peditum Romanorum scriberẽt, quadringẽtos equites, & quinq; millia sociorum peditum Latini nominis, quingẽntos equites, quos secũ in Hispaniã portarent. quum eas legiones quatuor descripsissent, quod plus q̃ quina millia peditũ, treceni equites in singulis legionib. esset, dimitterẽt: eos primũ, qui emerita stipendia haberẽt, deinde vt cuiusq; fortissima opa Calpurnius & Quintius in praelio vsi essent.* Hac sedata cõtentione, alia subinde C. Decimij Praetoris morte exorta est. Cn. Sicinius, & L. Puppius, qui aediles proximo anno fuerant: & C. Valerius Flamen Dialis, & Q. Ful-

Appii responsio.

Contentio de Hispanico exercitu.

De pratura contentio.

Q. Fuluius Flaccus: is quia ædilis curulis designatus erat, sine toga
candida, sed maxima ex omnib. cõtentione petebat: certamenq;
ei cum flamine erat & posteaquam primo æquare, mox superare
etiã est visus, pars tribunorum plebis negare *rationẽ eius habendã
esse, quod duos simul vnus magistratus, præsertim curules, neque capere
posset, nec gerere:* pars *legib. eum solui æquum cẽsere, vt quẽ vellet, Prætorem creandi, populo potestas fieret.* L. Porcius Cos. primo in ea sen-
tentia esse, *ne nomẽ eius acciperet.* deinde vt ex auctoritate senatus
idem faceret: conuocatis patribus, referre se ad eos dixit, *quod nec
iure vllo, nec exemplo tolerabili liberæ ciuitati ædilis curulis designatus
præturã peteret: sibi, nisi quid aliud ijs videretur, in animo esse è lege co-
mitia habere.* Patres cẽsuerunt, *vti L. Porcius* Cos. *cum Q. Fuluio a-
geret, ne impedimento esset, quo minus comitia Prætoris in locũ C. Deci-
mij subrogandi è lege haberentur.* Agenti Cos. ex Senatuscõsulto, re-
spondit Flaccus: *nihil, quod se indignum esset facturum.* Medio re-
sponso spem ad voluntatem interpretantibus fecerat: cessurum
patrum auctoritati esse. comitijs acrius etiã quam ante petebat,
criminando *extorqueri sibi à* Consule *& senatu populi Romani bene-
ficium, & inuidiam geminati honoris fieri, tanquam non appareret, vbi
designatus Prætor esset, extemplo ædilitate se abdicaturum.* Cõsul cum
& pertinaciam petentis crescere, & fauorem populi magis ma-
gisque in eum inclinari cerneret, dimissis comitijs senatum voca-
uit. censuerunt frequentes, *quoniam Flaccum auctoritas patrum
nihil mouisset, ad populum cum Flacco agendum.* Concione aduocata
quum egisset Cos. ne tum quidem de sententia motus, gratias P.
R. egit. *quod tanto studio, quotiescumq; declarandæ voluntatis potestas
facta esset, Prætorem se voluisset facere. ea sibi studia ciuium suorum de-
stituere non in animo esse.* Hæc vero tam obstinata vox tantum ei
fauorẽ accendit, vt haud dubius Prætor esset, si Cos. accipere no-
men vellet. Ingens certamen tribunis & inter se ipsos, & cũ Cos.
fuit, donec senatus à Cos. est habitus, decretumq;: *quoniã prætoris
subrogãdi comitia ne legib. fierent, pertinacia Q. Flacci, & praua studia
hominum impedirent, senatum cẽsere satis prætorũ esse: P. Cornelius v-*
XL *tramq; in vrbe iurisdictionẽ haberet, Apollinariq; ludos faceret.* His co-
mitijs prudentia & virtute senatus sublatis, alia maioris certami-
nis, quo & maiore de re, & inter plures potentioresq; viros sunt
exorta. Censuram summa contentione petebant L. Valerius Flac-
cus, P. & L. Scipiones, Cn. Manlius Volso, L. Furius Purpureo, pa- *M. Catonis laus.*
tricij: plebeij autem, M. Porcius Cato, M. Fuluius Nobilior, T. &
M. Sempronii, Longus & Tuditanus, sed omneis patricios ple-
beiosq; nobilissimarum familiarum M. Porcius longe anteibat.
in hoc viro tanta vis animi ingeniiq; fuit, vt quocumq; loco na-
tus esset, fortunam sibi ipse facturus fuisse videretur: nulla ars ne-
que priuatæ, neq; publicæ rei gerẽdæ ei defuit. vrbanas rusticasq;
res pariter callebat. ad summos honores alios scientia iuris, alios

eloquentia, alios gloria militaris prouexit. huic versatile ingeniũ sic pariter ad omnia fuit, vt natum ad id vnũ diceres, quodcunq; ageret. in bello manu fortissimus, multisq; insignibus clarus pugnis: idem posteaquã ad magnos honores peruenit, summus imperator: idẽ in pace, si ius consuleres, peritissimus: si causa oranda esset, eloquentissimus: nec is tantum, cuius lingua, viuo eo viguerit, monumẽtum eloquentiæ nullum extet. viuit imo, vigetque eloquentia eius, sacrata scriptis omnis generis.

Catonis orationes.

Orationes & pro se multæ, & pro aliis, & in alios. nam nõ solum accusando, sed etiam causam dicẽdo fatigauit inimicos. simultates nimio plures & exercuerunt eũ, & ipse exercuit eas. nec facile dixeris, ***vtrũ magis presserit eum nobilitas, an ille agitauerit nobilitatẽ.*** Asperi procul dubio animi, & linguæ acerbæ, & immodice liberæ fuit: sed inuicti cupiditatibus animi, & rigidæ innocentiæ, contemptor gratiæ, diuitiarum: in parsimonia, in patientia laboris periculiq; ferrei prope corporis, animique: quem ne senectus quidem, quę soluit omnia, fregerit: qui sextum & octogesimũ annum agens causam dixerit, ipse pro se orauerit, scripseritque, nonagesimo anno Sergiũ Galbam ad populi adduxerit iudicium. Hunc, sicut omni XII vita, ita tũ petentẽ premebat nobilitas: coierãtq; præter L. Flaccum, qui collega in consulatu fuerat, candidati omnes, ad deijciendum honore eum: non solum vt ipsi potius adipiscerentur: nec quia indignabantur nouũ hominem censorem videre, sed etiam quod tristem censuram, periculosamq; multorum famæ, & ab læso a plerisq;, & lædendi cupido exspectabant, etenim tum quoq; minitabundus petebat, ***refragari sibi, qui liberam & fortem censurã timerent,*** criminando, & simul L. Valerio suffragabatur. ***illo vno collega castigare se noua flagitia, & priscos mores reuocare posse.***

M. Porcius & L. Valerius censores.

His accensi homines, aduersa nobilitate non M. Porcium modo censorem fecerunt, sed etiam collegam ei L. Valerium Flaccum adiecerunt. Secundum comitia cõsulum Coss. prætoresq; in prouincias profecti sunt, præter Q. Næuium, quem quatuor non minus menses, priusquam in Sardiniam iret, quæstiones veneficij, quarum magnam partem extra vrbem per municipia conciliabulaq; habuit, quia ita aptius visum erat, tenuerunt. Si Antiati Valerio credere libet, ad duo hominum millia damnauit. Et L. Postumius Prætor cui Tarentum prouincia euenerat, magnas pastorum coniurationes vindicauit, & reliquias Bacchanalium quæstionis cum omni executus est cura. multos, qui aut citati nõ affuerant, aut vades deseruerãt, in ea regione Italiæ latentes, partim noxios iudicauit, partim cõprehensos Romam ad senatum misit. in carcerem omnes à P. Cornelio coniecti sunt. In Hispania vlteriore, XIII fractis proximo bello Lusitanis, quietæ res fuerunt. In citeriore A. Terentius, in Suessetanis oppidum Corbionẽ vineis & operibus expugnauit, captiuos vendidit. quieta deinde hyberna & citerior

tertior prouincia habuit. Veteres Praetores C. Calpurnius Piso, & L. Quintius Romam redierunt: vtrique magno patrum consensu triumphus est decretus. prior C. Calpurnius de Lusitanis & Celtiberis triŭphauit. coronas aureas tulit LXXXIII. & duodecim millia pondo argenti. paucos post dies L. Quintius Crispinus ex iisdē Lusitanis Celtiberisq; triumphauit. tantundem auri atq; argenti in eo triumpho translatum. Censores, M. Porcius & L. Valerius, metu mista exspectatione senatum legerunt. septem mouerŭt senatu. ex quibus vnum insignem & nobilitate & honoribus, L. Quintium Flamininum consularem. Patrum memoria institutum fertur, vt censores motis senatu ascriberent notas. Catonis & aliae quidem acerbę orationes extant in eos, quos aut senatorio loco mouit, aut quib. equos ademit. longe grauissima in L. Quintium oratio est, qua si accusator ante notam, nō censor post notā vsus esset retinere Quintium in senatu ne frater quidē T. Quintius, si tum censor esset, potuisset. Inter cetera obiecit ei: *Philippū Poenum, carum ac nobile scortum, ab Roma in Galliā prouinciam spe ingētium donorum perductum, eum puerum, per lasciuiā quum cauillaretur, exprobrare consuli persaepè solitum, quod sub ipsum spectaculū gladiatorium abductus ab Roma esset, vt obsequium amatori venditaret. forte epulāntib. iis, cum iā vino incaluissent, nunciatum in conuiuio esse, nobilem Boium cum liberis transfugā venisse. cōuenire Consulē velle, vt ab eo fidē praesens acciperet. introductū in tabernaculū per interpretem alloqui Consulē coepisse. inter cuius sermonē Quintius scorto, Vis tu,* inquit, *quoniā gladiatorium spectaculū reliquisti, iā hunc Gallum morientē aspicere? & quū is vixdum serio annuisset, ad nutū scorti Cōsulem stricto gladio, qui super caput pendebat, loquenti Gallo caput primum percussisse. deinde fugienti, fidemq́ populi Romani atq́ eorum*

XLIII *qui aderant implorantis, latus transfodisse.* Valerius Antias, vt qui nec Catonis orationem legisset, & fabulae tantum sine auctore editae credidisset: aliud argumentum, simile tamen & libidine & crudelitate peragit. *Placentiae famosam mulierem, cuius amore deperiret, in conuiuium accersitam scribit, ibi iactantem sese scorto inter cetera retulisse, quam acriter quaestiones exercuisset, & quam multos capitis damnatos in vinculis haberet, quos securi percussurus esset. tum illam infra eum accubantem negasse, vmquam vidisse quemquam securi ferientem, & peruelle id videre: hic indulgentem amatorem, vnum ex illis miseris attrahi iussum, securi percussisse.* Facinus siue eo modo quo censor obiecit, siue vt Valerius tradit, commissum est, sęuum atq; atrox: inter pocula atq; epulas, vbi libare Dijs dapes, vbi bene precari mos esset, ad spectaculū scorti procacis, in sinu Cōs. recubātis, mactatam humanam victimam esse, & cruore mensam respersam. In extrema oratione Catonis conditio Quintio fertur, *vt si id factum negaret, ceteraq́ quae obiecisset, sponsione defenderet sese: sin fateretur, ignominiane sua quemquā doliturū censeret, quum ipso vino*

Calpurnij & Crispini triumphus.

L. Quintius Flamininus motus senatu.

L. Scipioni Asiatico equus ademptus.

** 150. Coron.*

**100. Coron.*

& Venere amens, sanguine hominis in conuiuio lusisset) in equitatu recognoscēdo L. Scipioni Asiatico ademptus equus in censib. quoque accipiendis tristis & aspera in oēs ordines censura fuit. ornamenta & vestē muliebrē & vehicula, quæ pluris quā *quindecim millium æris essent in cēsum referre viatores iussit. itē mancipia minora annis viginti, quæ post proximum lustrum *decē millib. æris, aut eo pluris venissent, vti ea quoq; decē, tanto pluris quam quanti essent, æstimarentur, & his rebus omnib. terni in millia æris attribuerentur aquā publicā omnē in priuatum ædificium aut agrum fluentē ademerunt. & quæ in loca publica inædificata, immolitave priuati habebant, intra dies triginta demoliti sunt: opera deinde facienda ex pecunia in eā rem decreta. lacus sternendos lapide, detergendasq; qua opus esset cloacas, in Auentino & in alijs partib. qua nondum erant, faciendas locauerunt. & separatim Flaccus molē ad Neptunias aquas, vt iter populo esset, & viā per Formianum mōtem. Cato atria duo, Menium & Titium in latomijs, & quatuor tabernas in publicum emit: basilicamq; ibi fecit, quæ Porcia appellata est. & vectigalia summis precijs, vltro tributa infimis locauerunt. Quas locationes quum senatus precib. & lacrymis publicanorum victus induci, & de integro locari iussisset: censores edicto summotis ab hasta, qui ludificati priorem locationē erant, omnia eadem paulum imminutis precijs locauerunt. Nobilis censura fuit, simultatumq; plena: quæ M. Porcium, cui acerbitas ea assignabatur, per omnē vitā exercuerunt. Eodem anno coloniæ duæ, Pollentia in Picenum, Pisaurum in Gallicum agrum deductæ sunt. sena iugera in singulos data. diuiserunt agrum, coloniasq; deduxerunt ijdē triumuiri, Q. Fabius Labeo, & M. & Q. Fuluij Flaccus & Nobilior. Cōsules eius anni nec domi, nec militiæ memorabile quicquā egerunt. In insequentē annum creārunt Consules M. Claudium Marcellum, Q. Fabium Labeonem. M. Claudius, Q. Fabius idib. Martijs, quo die consulatum inierunt, de prouincijs suis prætorumque retulerunt. Prætores creati erant, C. Valerius flamen Dialis, qui & priore anno petierat. & Sp. Postumius Albinus, & P. Cornelius Sisenna, L. Puppius, L. Iulius, Cn. Sicinius. Consulib. Ligures cum ijsdem exercitibus, quos, quos P. Claudius, & M. Porcius habuerant, prouincia decreta est. Hispaniæ extra sortem prioris anni prætoribus cum suis exercitib. seruatæ. Prætores ita sortiri iussi, *vti flamini Diali vtiq; alter iuris dicendi Romæ prouincia esset*. peregrinum est sortitus. Sisennę Cornelio vrbana, Sp. Postumio Sicilia, L. Puppio Apulia, L. Iulio Gallia, Cn. Sicinio Sardinia euenit. L. Iulius proficisci maturē est iussus. Galli transalpini per saltus ignotæ antea viæ (vt ante dictum est) in Italiā transgressi, oppidum in agro, qui nunc Aquileiensis est, ædificabāt id eos vt prohiberet, quoad eius sine bello posset, prętori mandatum est. si armis phibēdi essent, Cōsules certiores

Galli trāsalpini in Italiam trāgressi.

XLI XLV

iores faceret. ex his placere alterum aduers⁹ Gallos ducere legiones. Extremo prioris anni comitia augutis creandi habita erat. in demortui Cn. Cornelij Lentuli locum creatus erat Sp. Postumius

VI Albinus. Huius principio anni P. Licinius Crassus Pōtifex maximus mortuus est: in cuius locum M. Sempronius Tuditanus pontifex est cooptatus. Pōtifex maximus est creatus C. Seruilius Geminus. P. Licinij funeris causa visceratio data, & gladiatores cxx. pugnauerunt. & ludi funebres per triduum facti; post ludos epulum. in quo, quum toto foro strata triclinia essent, tempestas cum magnis procellis coorta coegit plerosq; tabernacula statuere in foro. eadē paulo post, quum vndiq; cōserenasset, sublata. defunctosq; vulgo ferebant, quod inter fatalia vates cecinissent, *necesse est tabernacula in foro statui*. Hac religione leuatis altera iniecta, quod sanguine per biduum pluisset in area Vulcani: & per decemuiros supplicatio indicta erat eius ꝓdigij expiandi causa. Priusq̃ Consules in prouincias proficiscerentur, legationes trāsmarinas in senatum introduxerunt. nec vnq̃ ante tantum regionis eius hominum Romæ fuerat. nam ex quo fama per gentes, quæ Macedoniā accolunt, vulgata est, *crimina querimoniasq; de Philippo non negligenter ab Romanis audiri, multis opera pretium fuisse queri*: ꝓ se quæque ciuitates gentesq;, singuli etiam priuatim (grauis n. accola omnibus erat) Romam aut ad spē leuandæ iniuriæ, aut ad deflendæ solatium venerant. Et ab Eumene rege legatio cum fratre eius Athenæo venit ad querendum, simul quod non deducerentur ex Thracia præsidia: simul quod in Bithyniā Prusiæ bellum aduersus

Multorū legationes de Philippo queruntur.

VII Eumenem gerenti auxilia missa forent. Respōdendum ad omnia iuueni tum admodum Demetrio erat: quum haud facile esset, aut ea quæ obijcerentur, aut quæ aduersus ea dicēda erant, memoria cōplecti. nec n. multa solum, sed etiā pleraq; oppido quā parua erant: de controuersia finium, de hominib. raptis, pecoribusq; abactis, de iure aut dicto per libidinem, aut non dicto; de rebus per vim aut per gratiā iudicatis. nihil horum neq; Demetrium docere dilucide, nec se satis liquido discere ab eo senatus quum cerneret posse: simul & tyrocinio & perturbatione iuuenis moueretur, quæri iussit ab eo, *ecquem de his rebus cōmentarium à patre accepisset*? quum respondisset, *accepisse se*: nihil prius nec potius visum est, q̃ regis ipsius de singulis responsa accipere. librum extemplo poposcerunt: deinde vt ipse recitaret, permiserunt. Erant a. de rebus singulis in breue coactæ causæ: *ut alia fecisse se secundū decreta legatorum doceret: alia nō ꝑ se stetisse, quo minus faceret, sed per eos ipsos qui accusarent*. interposuerat & querelas *de iniquitate decretorū, & quā nō ex æquo disceptatum apud Cæcilium foret: indigneq; sibi, nec vllo suo merito insultādum ab omnib. esset*. Has notas irritati eius animi collegit senatus; ceterum alia excusanti iuueni, alia recipienti *futura, ita vt maxime vellet senatus*, responderi placuit: *Nihil potatrem*

Senatusconsultum de Philippo.

patrē eius neq; rectius, nec magis quod ex voluntate senatus esset, fecisse: quam quod, vtcumq; ea gesta essent, per Demetrium filium satisfieri voluisset Romanis. multa & dissimulare & obliuisci ... praeterita senatum posse, & credere etiā Demetrio credendum esse, obsidem n. se animum eius habere, et si patri corpus reddiderit, & scire quantum salua in patrem pietate possit, amicum eum populo Romano esse honorisque eius causa missuros in Macedoniam legatos: vt si quid minus factum sit quam debuerit, tum quoque sine piaculo rerum praetermissarum fiat. velle etiam sentire Philippum, integra omnia sibi cum populo Romano Demetrij filij beneficio esse. Hæc quæ augendæ amplitudinis ei⁹ cau- III-
sa facta erant, extemplo in inuidiam, mox etiam in perniciē ado- III
lescenti verterunt. Lacedæmonij deinde introducti sunt. Multæ & paruæ disceptationes iactabantur, sed quæ maxime rem cōtinerent, erant: *vtrum restituerentur quos Achæi damnauerant, necne: inique an iure occidissent, quos occiderant,* vertebatur & *vtrum manerent in Achaico concilio Lacedæmonij: an, vt ante fuerat, secretum eius vnius in Peloponneso ciuitatis ius esset.* Restitui, iudiciaq; facta tolli placuit, Lacedæmonem manere in Achaico concilio: scribique id decretum, & consignari à Lacedæmoniis & Achæis.

Lacedæmoniorū legatis quid responsum sit.

Legatus in Macedoniam Q. Marcius est missus, iussus idem in Peloponneso sociorum res adspicere. nam ibi quoque ex veteribus discordiis residui motus erant, & Messenij desciuerant à consilio Achaico. cuius belli & causam & ordinē si expromere velim, immemor sim propositi, quo statui nō vltra attingere externa, nisi qua Romanis cohærent rebus. Euentus memorabilis est, quod quum bello superi- IIII
ores essent Achæi, Philopœmē Prætor eorum capitur ad præoccupandam Coronen, profectus, quam hostes petebant: in valle iniqua cum equitibus paucis oppressus.

Philopœmē à Messeniis captus.

Ipsum potuisse effugere Thracum Cretensiumq; auxilio tradunt. sed pudor relinquēdi equites nobilissimos gentis, ab ipso nuper lectos, tenuit: quibus dum locum ad euadendas angustias cogendo ipse agmen præbet, sustinens impetus hostiū, prolapso equo, & suo ipse casu, & onere equi super eum ruentis, haud multum abfuit quin exanimaretur; septuaginta annos iam natus, & diutino morbo, ex quo tum primū reficiebatur, viribus admodum attenuatis. Iacentem hostes superfusi oppresserunt. cognitumque primum à verecundia memoriaq; meritorum haud secus quā ducem suum attollunt, reficiuntq;, & ex valle deuia in viā portant; vix sibimetipsi præ nec opinato gaudio credētes: pars nuntios Messenē præmittūt *debellatū esse; Philopœmenem captum adduci.* Primū adeo incredibilis visa res, vt non pro vano modo, sed vix pro sano nūcius audiretur. deinde vt super alium alius idem omnes affirmantes veniebant, tandem facta fides, & priusquam appropinquare vrbi satis scirent, ad spectaculum omnes simul liberi ac serui, pueri quoq; cum fœminis effunduntur, itaq; clauserat portam turba, dum pro se quisq;, nisi ipse

oculis

oculis suis credidisset, vix pro comperto tantam rem habiturus videretur. Ægre summouẽtes obuios intrare portã, qui adducebãt Philopœmenẽ potuerũt, atq; turba cõferta iter reliquũ clauserat, & cũ pars maxima exclusa à spectaculo esset. theatrũ repẽtè, quod viæ propinquum erat, compleuerunt, & vt eo in cõspectum populi adduceretur, vna voce omnes exposcebant. Magistratus & principes, veriti ne quem motũ misericordia præsentis tanti viri faceret, quũ alios verecũdia pristinæ maiestatis collata præsenti fortunæ, alios recordatio ingentium meritorum motura esset, procul in conspectu eum statuerunt. deinde raptim ex oculis hominũm abstraxerunt: Prætor Dinocrate dicẽte, esse quæ pertinentia ad summã belli percunctari eum magistratus vellent.
1 inde adducto eo in curiam, & senatu vocato, consultari cœptũ. Iã inuesperascebat, & nõ modo cætera, sed ne in proximam quidem noctem vbi satis tuto custodiretur, expediebãt. obstupuerant ad magnitudinẽ pristinę eius fortunæ virtutisq;: & neq; ipsi domum recipere custodiendum audebant, nec cuiquã vni custodiam eius satis credebant. admonẽt deinde quidam *esse thesaurum publicum sub terra, saxo quadrato septum: eo* vinctus demittitur, & saxum ingens, quo operitur, machina superimpositum est. ita loco potius quàm homini cuiquã credendam custodiam rati, lucẽ insequentem exspectauerunt. Postero die multitudo quidem integra, memor pristinorum eius in ciuitatẽ meritorum, parcendum, ac per eum remedia quęrenda esse præsentium malorũ, censebant: defectionis auctores, quorum in manu Respublic. erat in secreto consultantes omnes ad necem eius consentiebãt: sed vtrum maturarent, an differrẽt, ambigebatur. vicit pars auidior pœnæ; missusq; qui venenũ ferret. Accepto poculo nihil aliud locutũ ferunt; quã quæsisse *si incolumis Lycortas* (is alter imperator Achæorum erat) *equitesq; euasissent*. postquã dictum est, *incolumes esse: Bene habet*, inquit, & poculo impauide exhausto, haud ita multo post exspirauit. Nec diuturnũ mortis eius gaudium auctorib. crudelitatis fuit. victa namq; Messene bello exposcentib. Achæis noxios dedidit, ossaq; reddita Philopœmenis sunt: & sepultus ab vniuerso Achaico cõcilio. adeo omnib. humanis congestis honoribus, vt ne diuinis quidem abstineretur. Ab scriptorib. rerum Græcis Latinisque tantum huic viro tribuitur, vt à quibusdam eorum velut ad insignem notam huius anni memoriæ mandatum sit: tres claros imperatores eo anno decessisse. Philopœmenem, Annibalem, P. Scipionem: adeo in æquo eum duarum potentissimarum gen-
II tium summis imperatoribus posuerunt. Ad Prusiam regem legatus, T. Quintius Flamininus venit, quem suspectum Romanis & receptus post fugam Antiochi Annibal, & bellum aduersus Eumenem motum faciebat. ibi seu quia à Flaminio inter cętera obiectũ Prusiæ erat; *hominem omnium qui viuerent, infestissimum populo Romano*

Philopœmeni venenum porrigitur.

Romano apud eum esse, quia patria sua primũ, deinde fractu eius opibus Antiocho regi auctor belli aduersus populũ Romanum fuisset seu quia ipse Prusias, vt gratificaretur præsenti Flaminino, Romanisq;, per se necandi aut tradendi eius in potestatem consilium cepit: à primo colloquio Flaminini, milites extemplo ad domum Annibalis custodiendam missi sunt. Semper talem exitum vitæ suæ Annibal prospexerat animo, & Romanorum inexpiabile odium in se cernens, & fidei regum nihil sanè confisus: Prusiæ vero leuitatem et expertus erat. Flaminini quoq; aduentum velut fatalē sibi horruerat. ad omnia vndiq; infesta, vt iter semper aliquod præparatum fugæ haberet, septē exitus è domo fecerat: & ex ijs quosdā occultos, ne custodia sepirentur. Sed graue imperium regū nihil inexploratum, quod inuestigari volunt, efficit, totius circuitū domus ita custodijs complexi sunt, vt nemo inde elabi posset. Annabal, posteaq̃ est nunciatum *milites regios in vestibulo esse:* postico, quod deuiū maximè atq; occultissimi exitus erat, fugere conatus, vt id quoq; occursu militū obseptum sensit, & omnia circa clausa custodijs dispositis esse, venenum, quod multo ante præparatum ad tales habebat casus, poposcit. *Liberemus*, inquit, *diuturna cura P. R. quādo mortē senis exspectare longū censent, nec magnā, nec memorabilem ex inermi proditoq; Flamininus victoriam feret, mores quidē populi Romani quantū mutauerint, vel hic dies argumento erit horum patres Pyrrho regi hosti armato exercitum in Italia habēti, vt à veneno caueret, prædixerunt. hi legatum consularem, qui auctor esset Prusiæ per scelus occidendi hospitis, miserūt.* Execratus deinde in caput regnũque Prusiæ, & hospitales Deos violatæ ab eo fidei testes inuocās, poculũ exhausit. Hic vitæ exitus fuit Annibalis. Scipionē & Polybius & Rutilius hoc anno mortuum scribunt, Ego neq; his, neq; Valerio assentior: his q̃ censoribus M. Porcio, L. Valerio principem senatus ipsum, L. Valerium censorē lectū inuenio, quum superioribus duob. lustris Africanus fuisset: quo viuo, nisi vt ille senatu mouetur q̃ notā nemo memoriæ prodidit, alius princeps in locum eius electus nō esset. Antiatem auctorem refellit tribunus plebis M. Næuius, aduersus quem oratio inscripta P. Africani est. Hic Næuius in magistratuũ libris est trib. plebis P. Claudio, L. Porcio Consulib. sed inijt tribunatum Appio Claudio, M. Sempronio Consulib. ad quartum idus Decēbres, inde tres mēses ad idus Martias sunt: quib. P. Claudius, L. Porcius consulatum inierunt. ita & vixisse in tribunatu Næuij videtur: diesq; ei dici ab eo potuisse, decessisse autem ante L. Valerij & M. Porcij censuram. Tum clarissimorum suę cuiusq; gentis virorū non magis tempore congruente comparabilis mors videtur esse, quàm quod nemo eorum satis dignū splendore vitæ exitum habuit. iam primum omnes non in patrio solo mortui, nec sepulti sunt. veneno absumpti Annibal & Philopœmē: exul Annibal proditus ab hospite, captus

Annibal hausto veneno moritur.

De Africani morte variant scriptores.

Africani, Annibalis & Philopœmenis cōparatio.

ptus Philopœmenes, in carcere & in vinculis exspirauit. Scipio, etsi non exul, neq; damnatus, die tamen dicta, ad quam nõ affuerat, reus absens, citatus, voluntarium non sibimet ipse solum, sed LIII etiam funeri suo exilium indixit. Dum ea in Peloponneso, à quibus diuertit oratio, geruntur: reditus in Macedoniam Demetrij legatorumq; aliter aliorum affecerat animos. vulgus Macedonũ, quos belli ab Romanis imminentis metus terruerat, Demetriũ vt pacis auctorẽ cũ ingenti fauore conspiciebant: simul & spe haud dubia regnum ei post mortem patris destinabãt. *nam etsi minor aetate, quam Perseus esset, hunc tamen iusta matrefamilias, illum pellice ortum esse. illum, vt ex vulgato corpore genitum, nullã certi patris notam habere, hũc insignem Philippi similitudinẽ præ se ferre. ad hoc, Romanos Demetrium in paterno solio locaturos: Persei nullã apud eos gratiam esse* Hæc vulgo loquebãtur, itaq; & Persea cura angebat, ne parum pro se vna ætas valeret, quum omnib. alijs rebus frater superior esset: & Philippus ipse, vix sui arbitrij fore quem hæredem regni relinqueret credẽs, sibi quoq; grauiorem esse quàm vellet, minorem filium censebat. offendebatur interdum concursu Macedonũ ad eum: & alterã iam se viuo regiam esse indignabatur. Et ipse iuuenis haud dubie inflatior redierat, subnixus erga se iudicijs senatus, concessisq; sibi, quæ patri negata essent: & omnis mentio Romanorum quantam dignitatem ei apud cęteros Macedonas, tantam inuidiam non apud fratrem modo, sed etiam apud patrem cõciliabat: vtiq; posteaquam alij legati Romani venerũt, & cogebatur decedere Thracia, ꝓsidiaq; deducere, & alia aut ex decreto priorum legatorum, aut ex noua cõstitutione sedat⁹ facere. sed omnia mœrens quidẽ & gemens, eo magis, quod filium frequentiorẽ propè cum illis, quam secum cernebat: obedienter tamen aduersus Romanos faciebat, ne q̃ mouendi extemplo belli causam præberet: auertendos etiam animos à suspicione talium cõsiliorũ ratus, mediam in Thraciam, exercitũ in Odrysas & Dentheletas & Bessos duxit. Philippopolin vrbẽ fuga desertã oppidanorum, qui in proxima montium iuga cũ familijs receperant sese, cepit: campestresq; barbaros, depopulatus agros eorũ, in deditionẽ accepit. relicto inde ad Philippopolin præsidio, quod haud multo post ab Odrysis expulsum est, oppidum in Deuriopo condere instituit. Pæoniæ ea regio est propè Erigonũ fluuium, qui ex Illyrico per Pæonam fluens, in Axium amnem editur. Haud procul Stobis, vetere vrbe, nouam vrbem Perseida, vt his filio maiori LIV haberetur honos, appellari iussit. Dum hęc in Macedonia geruntur, Consules in prouincias profecti, Marcellus nunciũ ꝑmisit ad L. Porcium proconsulẽ, *vt ad nouũ Gallorũ oppidum legiones admoueret.* aduenienti cõsuli Galli sese dediderũt. duodecim millia armatorum erant. plerique arma ex agris rapta habebant. ea ægrè patientib. ijs adempta, quæq; alia populantes agros rapuerant, aut secum

Demetrius suspectus patri.

L. Porcio Galli trãsalpini se dedunt.

ſecum attulerant. de his rebus qui quererentur, legatos Romam miſerunt. Introducti in ſenatum à C. Valerio P. expoſuerunt; *ſe ſuperante in Gallia multitudine, inopia coactos agri & egeſtate, ad quærẽdam ſedem Alpes tranſgreſſos. quæ inculta per ſolitudines viderẽt, ibi ſine ullius iniuria cõſediſſe. oppidum quoq; ædificare cœ. iſſe. quod indicium eſſet, nec agro, nec urbi ulli vim allaturos veniſſe. nuper M. Claudiũ ad ſe nũcium miſiſſe: bellũ ſe cũ ijs, ni dederẽtur, geſturũ. ſe certam, etſi non ſpecioſam pacẽ, quàm incerta belli præoptãtes, dediſſe ſe prius in fidem, quàm in poteſtatẽ populi Romani. poſt paucos dies iuſſos & agro & urbe decedere, ſeſe tacitos abire quo terrarũ poſſent, in animo habuiſſe. arma deinde ſibi, & poſtremo omnia alia quæ ferrent agerentue adempta. orare ſe S. P. Q. R. ne in ſe innoxios deditos acerbius quàm in hoſtes ſæuirent.* Huic orationi ſenatus ita reſponderi iuſſit. *Neq; illos recte feciſſe, quum in Italiam venirẽt, oppidumq; in alieno agro nullius Romani magiſtratus, qui ei prouinciæ præeſſet, permiſſu ædificare conati ſint: neq; ſenatui placere, deditos ſpoliari, itaq; ſe cum ijs legatos ad conſules miſſuros. qui, ſi redeant, unde venerint, omnia ijs ſua reddi iubeant: quiq; protinus eant trans Alpes, & denũcient Gallicis populis, multitudinem ſuam domi contineant. Alpes propè inexſuperabilem finem in medio eſſe. non utiq; ijs melius fore, quã qui eas primi peruias feciſſent.*

Galli trãſalpini excedunt Italia.

Legati miſſi L. Furius Purpureo, Q. Minutius, L. Mãlius Acidinus. Galli redditis omnibus: quæ ſine cuiuſquam iniuria habebant, Italia exceſſerunt. Legatis Romanis tranſalpini populi benigne reſponderunt. ſeniores eorum *nimiam lenitatem populi Romani caſtigarũt: quod eos homines, qui gentis iniuſſu profecti occupare agrũ imperij Romani, & in alieno ſolo ædificare oppidũ conati ſunt, impunitos dimiſerint: debuiſſe grauẽ temeritatis mercedẽ ſtatui, quod vero etiã ſua reddiderint, vereri ne tanta indulgẽtia plures ad alia audenda impellãtur.* Et exceperunt & proſecuti cũ donis legatos ſunt. M. Claudius Cõſul Gallis ex prouincia exactis, Iſtricũ bellũ moliri cœpit: literis ad ſenatũ miſſis, *ut ſibi in Iſtriam traducere legiones liceret.* id ſenatui placuit. Illud agitabãt, *uti colonia Aquileia deduceretur.* nec ſatis cõſtabat, *utrũ Latinam, an ciuium Romanorũ deduci placeret.*

Mutina & Parma colonia ciuium Romanorum.

Poſtremo Latinam potius coloniam deducendã patres cẽſuerunt. triumuiri creati ſunt P. Scipio Naſica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Eodẽ anno Mutina & Parma coloniæ Romanorũ ciuium ſunt deductæ bina millia hominũ in agro, qui proximè Boiorum, ante Tuſcorũ fuerat, octona iugera Parmæ, quina Mutinæ acceperunt. deduxerunt triumuiri, M. Æmilius Lepidus, T. Ebutius Carus, L. Quintius Criſpinus. Et Saturnia colonia ciuium Romanorum in agrũ Caletranum eſt deducta. deduxerũt triumuiri, Q. Fabius Labeo, C. Afranius Stellio, Tib. Sempronius Gracchus. iugera in ſingulos data decem.

Prœlia ſecunda cũ Celtiberis.

Eodem anno A. Terẽtius Proprætor haud procul flumine Ibero in agro Auſetano, & prœlia ſecunda cum Celtiberis fecit: & oppida, quæ ibi cõmunierant

munierant, aliquot expugnauit. Vlterior in Hispania eo anno in pace fuit: quia & P. Sempronius Proprætor diutino morbo est implicitus, & nullo lacessente, peropportunè quieuerunt Lusitani. Nec in Liguribus memorabile quicquam a Q. Fabio Cos. gestum. M. Marcellus ex Istria reuocatus, exercitu dimisso Romam comitiorum causa rediit. creauit Coss. Cn. Bæbium Pamphilum, & L. Æmilium Paulum. cum M. Æmilio Lepido hic ædilis curulis fuerat. à quo consule quintus annus erat: quum is ipse Lepidus post duas repulsas Consul factus esset. Prætores inde facti, Q. Fuluius Flaccus, M. Valerius Læuinus, L. Manlius iterum, M. Ogulnius Gallus, L. Cæcilius Denter, C. Terentius Istra. Supplicatio extremo anno fuit prodigiorum causa: quod sanguine **Prodigia.** per biduum pluisse in area Concordiæ satis credebant: nunciatumque erat, *haud procul Sicilia insulam, quæ non ante fuerat, nouam editam è mari esse.* Annibalem hoc anno Antias Valerius decessisse auctor est: legatis ad eam rem ad Prusiam missis, præter Quintium Flamininum, cuius in ea re celebre est nomen L. Scipione Asiatico, & P. Scipione Nasica.

EPITOME LIBRI XL.

Qvum Philippus liberos eorum, quos in vinculis nobilissimorum hominum habebat, conquiri ad mortem iussisset, Theoxena pro liberis suis & sororis admodum pueris verita regis libidinem, prolatis in medium gladiis, & poculo, in quo erat venenum, suasit iis, vt imminens ludibrium morte effugerent, & quum persuasisset, ipsa etiam se interemit. Certamina inter Philippi Macedoniæ regis liberos Perseum & Demetrium referuntur: & vt fraude fratris sui Demetrius fictis criminibus, inter quæ accusatione parricidii, & affectati regni, primum petitus: ad vltimum, quoniam populi Romani amicus erat, veneno necatus est, regnumque Macedoniæ mortuo Philippo ad Perseum deuenit. Item, res in Liguribus & Hispania contra Celtiberos à compluribus feliciter gestas continet. Libri Numæ Pompilii in agro L. Petilii scribæ sub Ianiculo à cultoribus agri in arca lapidea clausi, & Græci & Latini inuenti sunt, in quibus complura, quæ dissoluendarum religionum, prætor, ad quem delati erant, cum legisset, iurauit Senatus, contra Rempubl. esse, vt legerentur, seruarenturque. & ex S. C. in comitio exusti sunt. Colonia Aquileia deducta est. Philippus ægritudine animi confectus, quod Demetrium filium falsis alterius filii in eundem delationibus impulsus veneno sustulisset, & de pœna Persei cogitauit, voluitque Antigonum potius amicum suum successorem regni sui relinquere: sed in hac cogitatione morte raptus est: regnum Perseus excepit.

2 PRINCIPIO insequentis anni Coss. prætoresque sortiti prouincias sunt. consulibus nulla præter Ligures, quæ decerneretur, erat. Iurisdictio vrbana M. Ogulnio Gallo, inter peregrinos M. Valerio euenit, Hispaniarũ Q. Fuluio Flacco citerior, P. Man-

lio vlterior, L. Cæcilio Dentri Sicilia, C. Terentio
Consules delectus habere iussi. Q Fabius ex Liguri
Apuanos ad rebellionē spectare: periculumq; esse, ne imp
Pisanum facerent. Et ex Hispanijs *citeriorem in arm*
tiberis bellari sciebāt: in vlteriore, quia diu ager Prator
ocio consultā disciplinā militarē esse. Ob ea nouos exe
placuit: quatuor legiones in Ligures, vti singulæ q
ducenos pedites, trecenos haberent equites: soci
tini nominis quindecim millia peditū addita, & DC
duo cōsulares exercitus essent. scribere præterea iuss
ditū sociorum, ac Latini nominis, & DC. equites, &
Marcellū in Galliam: cui ex consulatu prorogatū i
in Hispaniam etiam vtramq;, quæ ducerentur, IV.
ciuium Rom. & CC. equites, & sociorum VII. millia
CCC. equitibus scribi iussa & Q. Fabio Labeoni cun
Prodigia habebat in Liguribus, prorogatū in annū imperiu
cellosum eo anno fuit. pridie Parilia medio ferme
venio tēpestas coorta, multis sacris profanisq; lo
signa ænea in Capitolio deiecit: forē ex æde Lunæ
tino est, raptam tulit, & in posticis parietibus Cer
xit: signa alia in circo maximo cū columnis, quibu
euertit: fastigia aliquot templorum à culminibus
dissipauit. itaq; in prodigium versa ea tēpestas, pr
spices iusserunt. simul procuratum est, q tripedem
natum nunciatum erat: & à Formijs ædem Apollin
cœlo tactam. ob ea prodigia viginti hostijs maiori
est, & diem vnum supplicatio fuit. Per eosdē dies e
rentij proprætoris cognitū, P. Sēpronium in vlteri
quū plus annū æger fuisset, mortuum esse. eo matu
niam Prætores iussi pficisci. Legationes trāsmarina
natū introductæ sunt. prima Eumenis & Pharnacis
diorū querentium de Sinopēsium clade. Philippi q
Achæorum & Lacedæmoniorum sub idē tēpus ver
Marcio audito, qui ad res Græciæ Macedoniæq; vi
erat, responsa data sunt. Asiæ regib. ac Rhodijs resp
gatos ad eas res viscndas missurū senatum. De Phi
cutā Marcius. nā ita fecisse eum, q senatui placuisse
vt facile appareret, nō diutius, q̄ necesse esset, factur
surū erat, rebellaturū, omniaq; quæ tunc ageret dic
ctare. Iam primū omnē fere multitudinē equitū ex
nitatib. cum familijs suis in Emathiam, q nunc dicit
appellata Pæonica est, traduxit: Thracibusq; & alijs
bes tradidit habitādas: fidiora hæc genera hominum
Rom. bello Ingenrē res fremitum in tota Macedoni
quēresq; penates suos cū coniugib. ac liberis pauci ta

continebant: execrationesq; in agminib. proficiscentium in regem, vincēte odio metū, exaudiebātur. His ferox animus omnes homines, omnia loca temporaq; suspecta habebat. Postremo negare propalā cœpit, *satis tutum sibi quicquā esse: nisi liberos eorum, quos interfecisset, cōprehensos in custodia haberet, & tempore alium alio*
IV *tolleret*. Eam crudelitatē fœdam per se, fœdiorē vnius domus clades fecit. Herodicum principē Thessalorū multis antè annis occiderat: generos quoq; eius postea interfecit. in viduitate relictæ filiæ, singulos filios paruos habētes: Theoxena & Archo nomina his mulieribus erant. Theoxena multis petentibus aspernata nuptias est Archo Poridi cuidā longè principi gentis Æneatum nupsit: & apud eū plures enixa partus, paruis admodū relictis omnibus decessit. Theoxena, vt in suis manib. liberi sororis educarētur, Poridi nupsit: & tamquā omnes ipsa enixa foret, suum sororisq; filios in eadem habebat cura. posteaquam regis edictum de comprehendēdis liberis eorum, qui interfecti essent, accepit: ludibrio futuros, non regis modo, sed custodum etiā libidini rata, ad rem atrocē animū adiecit, ausaq; est dicere, *se sua manu potius omnes interfecturam, quam in potestatē Philippi venirent*. Poris abominatus mentionem tam fœdi facinoris, Athenas deportaturum eos ad fidos hospites dixit, comitemq; ipsum fugæ futurum esse. Proficiscuntur ab Thessalonica Æneā ad statū sacrificium, quod conditori Æneæ cū magna cæremonia quotannis faciunt, ibi die per solennes epulas consumpto, nauē præparatam à Poride sopitis omnibus de tertia vigilia conscendunt, tamquam redituri in Thessalonicam: sed traijcere in Eubœam erat propositū. ceterum in aduersum ventum nequiquā eos tendētes prope terrā lux oppressit, & regij, qui præerant custodiæ portus lembū armatum ad pertrahendā eam nauim miserunt, cum graui edicto, *ne reuerterētur sine ea*. Quum iam appropinquabant, Poris quidē adhortationem remigū nautarumq; intentus erat: interdū manus ad cœlū tendens, *opē vt Dij ferrēt*, orabat. ferox interim fœmina ad multo antè præcogitatū reuoluta facinus, venenū diluit, ferrumq; promit, & posito in conspectu poculo, strictisq; gladijs, *Mors*, inquit, *vna vindicta est, vis ad mortē hæ sunt: qua quemq; animus fert, effugite superbiam regiā. agite iuuenes mei primū, qui maiores estis, capite ferrū: aut haurite poculū, si segnior mors iuuat*. Et hostes aderant & auctor mortis instabat. alij alio letho absūpti semianimes è naue pcipitantur. ipsa deinde virū comitē mortis cōplexa in mare sese
V deiecit. naue vacua dominis regij potiti sunt. Huius atrocitas facinoris nouā velut flammā regis inuidiæ adiecit, *vt vulgo ipsū liberosq; eius execrarētur*, q̄ diræ breui ab omnib. Dijs exauditæ, vt sæuiret ipse in suū sanguinē, effecerunt. Perseus enim, quū indies magis cerneret fauorē dignitatemq; Demetrij fratris apud Macedonum multitudinem crescere, & gratiam apud Romanos,

Philippi crudelitas.

 sibi

sibi spem nullam regni superesse, nisi in scelere ra
omnes cogitationes intendit. cæterum quum se n
quod muliebri cogitabat animo, satis per se valid
gulos amicorum patris tentare sermonib. perplex
mo quidam ex his, aspernantium tale quicquã sp
runt, quia plus in Demetrio spei ponebāt. dein de
Philippi odio in Romanos, cui Perseus indulgere
summa ope aduersaretur: prospicientes animo e
fraude fraterna iuuenis, adiuuandum quod futuru
uendamq. spem potentioris, Perseo se adiungunt,
quæq; tempus agenda differunt. in præsentia place
Romanos accendi regem, impelliq; ad consilia be
sua sponte animum inclinasset. simul vt Demetri
ctior esset, ex composito sermones ad spē Romano
ibi quum alij mores & instituta eorum, alij res gest
ipsius vrbis nondum exornatæ, neq; publicis, neq;
alij singulos principum eluderent: iuuenis incautu
minis Romani, & certamine aduersus fratrem, om
spectum se patri, & opportunum criminib. facieba
eum pater omnium de rebus Romanis consiliorum
tus in Persea versus; cum eo cogitationes eius rei
agitabat. Redierant, quos fortè miserat in Bastarna
da auxilia, adduxeruntq; inde nobiles iuuenes, &
generis. quorum vnus sororem suam in matrimo
filio pollicebatur: erexeratq; consociatio gēris eiu
Tum Perseus: *Quid ista prosunt?* inquit, *nequaquã ta*
nis auxilii est præsidij, quantũ periculi fraude domestic
dicere. certè speculaterē habemus in sinu, cuius, ex quo o
corpus nobis reddiderunt Romani, animum ipsi hab en
Macedonum in eum ora conuersa sunt, nec regem se a
aiunt, quàm quē Romani dedissent His per se ægra m
labatur, & animo magis, quam vultu, ea crimina ac
te lustrandi exercitus venit tempus, eius solenne e
mediæ canis præcisæ, & prior pars ad dexteram cu
rior ad læuam viæ ponitur. inter hanc diuisam host
matæ traducuntur, præferuntur primo agmini arm
mnium ab vltima origine Macedoniæ regũ, deinde
liberis sequitur. proxima est regia cohors custodesq
post temũ agmen Macedonũ cętera multitudo clau
gis duo filij iuuenes cingebāt, Perseus iam tricesim
gens, Demetrius quinquennio minor: medio iuuēta
hic flore. fortunati patris matura soboles, si mēs sana
erat lustrationis, sacro peracto exercitũ decurrere, &
riam duas acies cōcurrere ad simulacrũ pugnæ. regij
ces ei ludicro certamini dati. cæterũ non imago fuit

Perseus Demetrio fratri infensus.

tanquam de regno dimicaretur, ita concurrerunt; multaque vul-
nera sudibus facta, nec præter ferrum quicquam defuit ad iustam
belli speciem. Pars ea, quæ sub Demetrio erat, lõge superior fuit,
VII id ægre patiente Perseo, lætari prudentes amici eius, eamq; rem
ipsam dicere præbiturã causam criminandi iuuenis. Conuiuium
eo die sodalium, qui simul decurrerãt, vterq; habuit: quũ vocatus
ad cœnam ab Demetrio Perseus negasset, festo die inuitatio be-
nigna, & hilaritas iuuenilis vtrosq; in vinum traxit cõmemora-
tio ibi certaminis ludicri, & iocosa dicta in aduersarios; ita vt ne
ipsis quidẽ ducibus abstineretur, iactabantur, ad has accipiendas
voces speculator ex conuiuis Persei missus, quum incautior ob-
uersaretur, exceptus à iuuenib. forte triclinio egressis, male mul-
ctatur. Huius rei ignarus Demetrius, *Quin cõmessatum*, inquit, *ad
fratrem imus? & iram eius, si qua ex certamine residet, simplicitate & hi-
laritate nostra lenimus?* Omnes se ire conclamarunt, prẹter eos, qui
speculatoris ab se pulsari præsentẽ vltionẽ metuebant, quum eos
quoq; Demetrius traheret: ferrũ veste abdiderunt, quo se tutari,
si qua vis fieret, possent. Nihil occulti esse in intestina discordia
potest. vtraq; domus speculatorũ & proditorũ plena erat. percur-
rit index ad Persea, ferro succinctos nunciãs cum Demetrio qua-
tuor adolescentes venire. etsi causa apparebat, (nam ab iis pulsatũ
conuiuam suum audierat) tamen infamandæ rei causa ianuã ob-
serari iubet: & ex parte superiore ædium, versisq; in viã fenestris,
commessatores tamquã ad cædem suam venientes aditu ianuæ
arcet. Demetrius per viam; quod excluderetur, paulisper vocife- *Perseus*
VIII ratus, in conuiuium redit totius rei ignarus. Postero die Perseus *fratrem*
quum primum cõueniendi potestas patris fuit, regiam ingressus *parricidij*
perturbato vultu in conspectu patris tacitus procul constitit. cui *accusat.*
pater, *Satin' salué?* & quænam ea mœstitia esset? interrogaret eum:
De lucro pater, inquit, *viuere me scito. iã non occultis à fratre petimur
insidiis nocte cũ armatis domum ad interficiendum me venit: clausisq;
foribus, parietũ præsidio me à furore eius sum tutatus.* Quum pauorẽ
mistũ admiratione patri iniecisset: *Atqui si aures præbere potes*, in-
quit, *manifestã rem teneas, faciam.* Enimuero se Philippus dicere
auditurũ, vocariq; extẽplo Demetriũ iussit: & seniores duos a-
micos, expertes inter fratres certaminũ, infrequentes iã in regia,
Lysimachum & Onomastum accersit, quos in consilio haberet.
Dum veniunt amici, solus, filio procul stãte, multa secum animo
volutans inambulauit. posteaquam venisse eos nunciatum est. se- *Philippus*
cessit in partem interiorem cum duob. amicis, totidem custo *ad filios*
dibus corporis, filijs vt ternos inermes secum introducerent per *suo. ora-*
misit. vbi quũ cõsedisset: *Sedeo*, inquit, *miserrimus pater iudex in- tio.*
*ter duos filios, accusatorem parricidij, & reum; aut cõficti, aut admissi
criminis labẽ apud meos inuenturus. Iampridem quidem hanc procellã
imminentẽ timebam, quum vultus inter vos minime fraternos cer-e-*

rem, quũ voces quasdã exaudirem, sed interdum spes animum subibat deflagrare iras vestras, purgari suspiciones posse. etiã hoste armu positis fœdus icisse, & priuatas multorum simultates finitas. subituram vobis aliquando germanitatis memoriam, pueritiæ quondam simplicitatis cõsuetudinisq; inter vos, meorum deniq; præceptorũ: quæ vereor, ne vana surdis aurib. cecinerim. Quoties ego audientib. vobis, detestatus exempla discordiarum fraternarum, horrendos euentus eorum retuli: quibus se stirpemq; suam, domos, regna funditus euertissent? meliora quoq; exẽpla parte altera posui, sociabilem cõsortionem inter binos Lacedæmoniorum reges, salutarem per multa secula ipsis patriæq;. eandem ciuitatem, posteaquã mos sibi cuiq; rapiendi tyrannidem exortus sit, euersam: iam hos Eumenem Attalumq; fratres à quam exiguis rebus, prope vt puderet regij nominis: mihi, Antiocho, & cuilibet regum huius ætatis, nulla re magis, quã fraterna vnanimitate regnum æquasse. ne Romanis quidem exemplis abstinui, quæ aut visa, aut audita habebã: T. & L. Quintiorum, qui bellum mecum gesserunt: P. & L. Scipionum, qui Antiochũ deuicerunt: patris patruiq; eorum, quorum perpetuam vitæ concordiam mors quoq; miscuit. neque vos illorum scelus, similisque sceleri euentus deterrere à vecordi discordia potuit: neque horum bona mens, bona fortuna, ad sanitatem flectere. Viuo, & spirante me hereditatem meã ambo & spe & cupiditate improba creuistis, eousque me viuere vultis, donec alterius vestrum superstes, haud ambiguum regem alterum mea morte faciam. nec fratrem, nec patrem potestis pati. nihil cari, nihil sancti est: in omnium vicem regni vnius insatiabilis amor successit. Agite conscelerate aures paternas decernite criminibus, mox ferro decreturi: dicite palam, quicquid aut veri potestis, aut comminisci libet: reseratæ aures sunt, quæ posthac secretis alterius ab altero criminibus claudentur. Hæc furens ira quum dixisset, lacrymæ omnibus obortæ, & diu mœstum silentium tenuit. Tunc Perseus: *Aperienda nimirum ... nocte ianua fuit, & armati comessatores accipiendi, præbendumq; ferro iugulum, quando non creditur, nisi perpetratum facinus, & eadem petitus insidiis audio, quæ latro atque insidiator. non nequiquam isti te vnum Demetrium filium te habere, me subditum & pellice genitum appellant. nam si gradum, si caritatem filij apud te haberem: non in me querentem deprehensas insidias, sed in eum, qui fecisset, sæuires: nec adeo tibi vilis vita esset nostra, vt nec præterito periculo meo mouereris, neque futuro, si insidiantib. sit impune. itaque si mori tacitum oportet, taceamus, precati tantum Deos, vt à me cœptum scelus in me finem habeat, nec per meum latus tu petaris. sin autem, quod circumuentis in solitudine natura ipsa subijcit, vt hominum, quos numquã viderint, fidem tamen implorent: mihi quoque ferrum in me strictum cernenti vocem mittere liceat: per te patriumque nomen, quod, vtri nostrum sanctius sit, iampridem sentis. ita me audias, precor, tamquam si voce & comploratione nocturna excitus mihi quiritanti interuenisses: Demetrium cum armatis nocte intempesta in vestibulo meo deprehendisses, quod tum vociferater ... fra-*

Perseiora-tio.

præsenti pauidus, hoc nunc postero die queror. Frater, non cõmessantium in vicem iamdiu viuimus inter nos: regnare vtique vis: huic spei tuæ obstat ætas mea, obstat gentium ius, obstat vetustus Macedoniæ mos, obstat vero etiã patris iudicium, huc transcendere, nisi per meum sanguinem, non potes. omnia molliris & tentas. adhuc seu cura mea, seu fortuna, restitit parricidio tuo. Hesterna die in lustratione & decursu & simulacro ludicro pugnæ funestam prope prælium fecisti. nec me aliud à morte vindicauit, quam quod me ac meos vinci passus sum ab hostili prælio, tamquam fraterno lusu, pertrahere me ad cœnã voluisti. Credis me pater inter inermes conuiuas cœnaturum fuisse, ad quem armati comessatum venerunt? credis nihil à gladiis nocte periculum fuisse, quem sudibus te inspectante prope occiderunt? Quid hoc noctu. quid inimicus ad iratum? quid cum ferro succinctis iuuenibus venis? conuiuam me tibi committere ausus non sum, comessatorem te cum armatis venientem recipiam? Si aperta ianua fuisset, funus meum parares hoc tempore pater, quo querentem audis. Nihil ego, tamquam accusator criminose, nec dubia argumentis colligendo ago. quid enim? negas se cum multitudine venisse ad ianuam meam? an ferro succinctos secum fuisse? quos nominauero, accerse. possunt quidem omnia audere, qui hoc ausi sunt, non tamẽ audebunt negare se deprehensos intra limen meum cum ferro ad te deducerem, pro manifesto haberes: fatentes pro depre-
x *hensis habe. Execrare nunc cupiditatem regni, & furias fraternas concita. sed ne sint cacæ pater execrationes tuæ, discerne & dispice insidiatorem & petitum insidiis. noxium huic esse caput, qui occisurus fratrem fuit, habeat etiam iratos paternos Deos: qui periturus fraterno scelere fuit, perfugium in patris misericordia & iustitia habeat. quo n, alio confugiam, cui non solenne lustrale exercitus tui, nõ decursus militum, non domus, nec epulæ, non nox ad quietem data naturæ beneficio mortalibus, tuta est: si iero ad fratrem inuitatus, moriendum est: si receepero intra ianuam comessatum fratrem moriendum est, nec eundo, nec manendo insidias euito, quo me conferam? Nihil præter Deos pater, & te colui. non Romanos habeo, ad quos confugiam, perisse expetunt, quia tuis iniuriis doleo, quia tibi ademptas tot vrbes, tot gẽtes, modo Thraciæ maritimam oram indignor. nec me, nec te incolumi, Macedoniam suam futuram sperant, si me scelus fratris, te senectus, absumpserit, aut nec ea quidem exspectata fuerit, regem regnumque Macedoniæ sua futura sciunt. Si quid extra Macedoniam tibi Romani reliquissent, mihi quoque id relictum crederem receptaculum. At in Macedonibus satis præsidii est Vidisti hesterno die impetum in me militum, quid illis defuit, nisi ferrum? quod illis defuit interdiu, conuiuæ fratris noctu assumpserunt. Quid de magna parte principum loquar? qui in Romanis spem omnem dignitatis, & fortunæ posuerũt, & in eo, qui omnia apud Romanos potest. neq; hercule istum mihi tantum fratri maiori, sed prope est, vt tibi quoq; ipsi regi & patri præferant iste enim est, cuius beneficio pœnam tibi senatus remisit, qui nunc te ab armis Romanis protegit, qui tuam*

senectutem obligatam & obnoxiam adolescentiae suae esse aequum censet. pro isto Romani stant, pro isto omnes urbes tuo imperio liberatae, pro isto Macedones qui pace Romana gaudent, mihi praeter te pater, quid usquā aut spei, aut praesidij est? Quo spectare illas literas ad te nunc missas T. XI
Quintij credis? quibus bene te consuluisse rebus tuis ait, quod Demetriū Romam miseris: & hortatur, ut iterum & cum pluribus legatis, & primoribus quoque Macedonum remittas eum? T. Quintius nunc est auctor omnium rerum isti, & magister. eum sibi te abdicato patre in locum tuum substituit. illinc ante omnia clandestina concocta sunt consilia. quaeruntur adiutores consilijs, quum te plures, & principes Macedonum cum isto mittere iubet, qui hinc integri & sinceri Romā eunt, Philippum regem se habere credentes, imbuti illic & infecti Romanis delinimentis redeunt. Demetrius iis unus omnia est. eum iam regem uiuo patre appellant. Haec si indignor, audiendum est statim, non ab alijs solum, sed etiā à te pater cupiditatis regni crimen. ego vero, si in medio ponitur, nō agnosco. quem enim suo loco moueo, ut ipse in eius locum succedam? unus ante me pater est: & ut diu sit, Deos rogo. superstes ei ita sim, si merebor, ut ipse me esse uelit haereditatē regni si pater tradet, accipiā. Cupit regnum, & quidem scelerate cupit, qui transcendere festinat ordinem aetatis, naturae, moris Macedonum, iuris gentium. Obstat frater maior, ad quem iure, uoluntate etiam patris, regnum pertinet. tollatur, nō primus regū fraterna caede periero. pater senex, & filio solus orbatus, de se magis timebit, quā ut filij necem ulciscatur. Romani laetabuntur, probabunt, defendent factum. Hae spes incertae pater, sed non inanes sunt. ita enim res se habet: periculum uitae propellere à me potes, puniendo eos, qui ad me interficiendum ferrum sumpserunt: si facinori eorum successerit, mortē meam idem tu persequi non poteris. Postea quam dicendi XIII finem Perseus fecit, coniecti eorum, qui aderant oculi, in Demetrium sunt, velut confestim responsurus esset. deinde diu silentiū fuit. quum perfusum fletu, appareret omnibus loqui non posse, tandem vicit dolorem ipsa necessitas, quum dicere iuberent: atque ita orsus est: Omnia, quae reorum antea fuerāt auxilia, pater, praeoccupauit accusator. Simulatis lacrymis in alterius perniciē, ueras meas lacrymas suspectas tibi fecit. quū ipse, ex quo ab Roma redij, per occulta cū suis colloquia dies noctesq; insidietur, ultro mihi non insidiatoris modo, sed latronis manifesti & percussoris speciem induit. Periculo suo te exterret, ut innoxio fratri per eundem te matures perniciem. perfugium sibi nusquam gentium esse ait, ut ego ne apud te quidem quicquā spei reliquae habeā. circumuentum, solum, inopem, inuidia gratiae externae, quae obest potius, quam prodest, onerat. Iā illud quam accusatorie: quod noctis huius crimen miscuit cum cetera insectatione uitae meae? ut & hoc, quod iam quale sit, scies, suspectum alio uitae nostrae tenore faceret; & illam uanam criminationem spei, uoluntatis, consiliorum meorum, nocturno hoc ficto & cōposito argumento fulciret. simul & illud quaesiuit, ut repentina & minime praeparata accusatio uideretur: quippe ex noctis huius

Demetrij oratio.

huius metu & tumultu repentino exorta. Oportuit a. Perseum, si proditor ego patris regniq; eram, si cum Romanis, si cum aliis inimicis patris interam cōsilia non exspectatam fabulam noctis huius esse, sed proditionis mea ante me accusatum: si illa separata ab hac vana accusatio erat, inuidiamq; tuam aduersus me magis, quam crimen meum indicatura, hodie quoque eam aut praetermitti, aut in aliud tempus differri: ut perspiceretur, utrum ego tibi, an tu mihi nouo quide & singulari genere odii, insidias fecisses ego tamen quātum in hac subita perturbatione potero, separabo ea quae tu cōfudisti: & noctis huius insidias aut tuas aut meas detegā. Occidendi sui cōsilium me inisse, videri vult: ut scilicet maiore fratre sublato, cuius iure gentium, more Macedonum, tuo etiam, vt ait, iudicio regnum est futurum; ego minor in eius quē occidissem, succederem locū. Quid ergo illa sibi vult pars altera orationis, qua Romanos à me cultos ait? atq; eorum fiducia in spem regni me venisse? nā si & in Romanis tantum momenti esse credebam, vt quem vellent, imponerent Macedoniae regem: & mea tantum apud eos gratia confidebam, quid opus parricidio fuit? an vt cruentum fraterna cade diadema gererem? vt illis ipsis, apud quos aut vere, aut certe simulata probitate partam gratiam habeo, si quā forte habeo, execrabilis, & inuisus essem? nisi T. Quintiū credis, cuius virtute & cōsiliis me nunc arguis regi, quū & ipse tali pietate viuat cu fratre, mihi fraternae cadis fuisse auctorem. Idem non Romanorum solum gratiā, sed Macedonum iudicia, ac pene omnium Deorum hominumq; consensum collegit, per quae omnia se mihi parem in certamine non futurum crediderit: idem tamquam in aliis omnibus rebus infirmior essem, ad sceleris spem vltimā cōfugisse me insimulat. Vis hanc formulā cognitionis esse vt vter timuerit, ne alter dignior videretur regno, is consilium opprimendi fratris cepisse iudicetur?

III Exsequamur tamen quocunque modo conficti ordinem criminis. Pluribus modis se petitum criminatus est: & omnes insidiarum vias in vnū diem cōtulit. volui interdiu eum post lustrationē, quum cōcurrimus, & quidē, si Diis placet, lustrationum die occidere: volui, quū ad cœnā inuitaui, veneno scilicet tollere volui quum cōmessatū gladiis accincti me secuti sunt. ferro interficere. tempora quidem qualia sint ad parricidiū electa, vides: lusus, cōuiuij, cōmessationis, qui dies? qualis? quo lustratus exercitus, quo inter diuisam victimam praelatis omnium qui vnquam fuere Macedoniae regum armis regiis, duo soli tua tegentes latera, pater, praeuecti sumus, & secutum est Macedonum agmen. hoc ego, etiā si quid ante admisissem piaculo di. num, lustratus, & expiatus sacro, tum quā maxime in hostiā itineri nostro circumdatā intuens, parricidium, venena, gladios in cōmessationem praeparatos voluebā in animo: vt quibus aliis deinde sacris contaminatā omni scelere mentem expiarem? sed caecus criminādi cupiditate animus, dū omnia suspecta efficere vult, aliud alio confundit. nā si veneno te inter cœnā tollere volui, quid minus aptum fuit, quā pertinaci certamine & cōcursu iratum te efficere? vt merito, sicut fecisti, inuitatus ad cœnā abnueres? quum autē iratus

negasses, vtrum vt placarem te danda opera fuit, vt aliã quæram occasionem, quoniam semel venenum parauerã: an ab illo consilio velut transiliendum ad aliud fuit, vt ferro te, & quidem eo die per speciẽ comessationis occiderem? quo deinde modo, si te metu mortis credebam cœnam euitasse meam, non ab eodem metu comessationem quoq; euitaturũ existimabam? Non est res, qua erubescam pater, si die festo inter æquales largiore vino sum vsus: tu quoque velim inquiras, qua lætitia, quo lusu apud me celebratum hesternum conuiuiũ sit, illo etiam (praue forsitan) gaudio prouehente quod in inutili armorũ certamine pars nostra non inferior fuerat. miseria hæc & metus crapulam facile excusserunt, quæ si non interuenissent, insidiatores nos sopiti iaceremus. Si domum tuam expugnaturus, capta domo dominum, interfecturus erã, non temperassem vino in vnum diẽ? non milites abstinuissem meos? Et ne ego me solus nimia simplicitate tuear, ipse quoq; minime malus ac suspicax frater, nihil aliud scio, inquit, nihil arguo, nisi quod cum ferro comessatum venerunt. si quæram vnde idipsum scieris: necesse erit te fateri, aut speculatorũ tuorum plenã domum fuisse meam, aut illos ita aperte sumpsisse ferrum, vt omnes viderent. Et ne quid ipse aut prius inquisisse, aut nunc criminose argumentari videretur, te quærere ex iis quos nominasset, iubebat: an ferrum habuissent: vt tanquã in re dubia quũ id quæsisses, quod ipsi fatentur, pro conuictis haberentur. Quin tu illud quæri iubes? nũ tui occidendi causa ferrum sumpserint? nũ me auctore & sciẽte? hoc n. videri vis, non illud quod fatentur & palam est. & sui se tuendi causa sumpsisse dicunt. recte an perperam fecerint, ipsi sui facti rationem reddent. meam causam quæ nihil eo facto contingitur, ne miscueris: aut explica, vtrum aperte an clam te aggressuri fuerimus? si aperte, cur non omnes ferrum habuimus? cur nemo præter eos qui tuum speculatorem pulsarunt? si clã, quis ordo consilii fuit? conuiuio soluto, quũ comessator ego discessissem, quatuor substitissent, vt sopitum te aggrederentur? quomodo fefellissent, & alieni, & mei & maxime suspecti? quia paulo ante in rixa fuerãt? quomodo autẽ trucidato te ipsi euasuri fuerint? quatuor gladiis domus tua capi & expugnari potuit? Quin tu omissa ista nocturna fabula, ad id quod doles, quod inuidiã vris, reuerteris? cur vsq; regni tui mẽtio fit Demetri? cur dignior patris fortunæ successor quibusdã videris, quã ego? cur spem meam, quæ sit non esses, certa erat, dubiam & solicitam facis? Hæc sentit Perseus, etsi non dicit: hæc istum inimicũ, hæc accusatorem faciunt: hæc domum? hæc regnum tuum, criminib. & suspicionib. replent. Ego autem, pater, quemadmodum nec nunc sperare regnum, nec ambigere vnquã de eo forsitan debeam, quia minor sum, quia tu me maiori cedere vis: sic illud nec debui facere, nec debeo, vt indignus te patre, indignus omnib. videar. id enim vitiis meis, non cedẽdo cui ius fasq; est, nõ modestia consequar. Romanos obiicis mihi: & ea quæ gloriæ esse debent in crimẽ vertis, ego nec obses Romanis vt traderer, nec vt legatus mitterer Romam, petii. à te missus, ire non recusaui. vtroq; tẽpore ita me gessi, ne tibi pudori, ne regno tuo, ne genti Macedonum essem

sem.itaq; mihi cum Romanis amicitia causa tu fuisti pater. quoad tecũ illis pax manebit, mecum quoq; gratia erit. si bellum esse cœperit, qui obses, qui legatus pro patre nõ inutilis fui, idẽ hostis illis acerrimus ero. Nec hodie vt prosit mihi gratia Romanorum, postulo: ne obsit, tantum deprecor. nec in bello cœpit, nec ad bellum reseruatur. pacis pignus fui, ad pacẽ retinendã legat⁹ missus sum. neutra res mihi nec gloriæ nec crimini sit. Ego si quid impie in te pater, si quid scelerate in fratrẽ admisi, nullã deprecor pœnã. si innocẽs sũ, ne inuidia cõflagrẽ. quũ crimine nõ possim deprecor. Non hodie me primũ frater accusat: sed hodie primũ aperte, nullo meo in se merito. Si mihi pater succẽseret, te maiorẽ fratrẽ ꝓ minore deprecari oportebat, te adolescentiæ, te errori veniã impetrare; in eo vbi præsidiũ esse oportebat, ibi exitiũ est. E cõuiuio & comessationib. ꝑpe semisomnus raptus sum ad causã parricidij dicendã, sine aduocatis, sine patronis, ipse ꝓ me dicere cogor, si ꝓ alio dicendũ esset, tẽpus ad meditandũ & cõponendã orationẽ sumpsissem, quũ quid aliud ꝙ ingenij fama periclitarer? ignarus quid accersitus essem, te iratũ & iubentẽ dicere causã, fratrẽ accusantẽ audiui. ille diu ante præparata, meditata in me oratione est vsus: ego id tantũ tẽporis, quo accusatus sum, ad cognoscendũ quid ageretur habui. vtrũ momento illo horæ accusatorẽ audirẽ? an defensionẽ meditarer? attonitus repentino atq; inopinato malo, vix quid obijceretur, intelligere potui: nedum satis sciã quo modo me tuear. Quid mihi spei esset, nisi patrẽ iudicẽ haberẽ? apud quẽ etiã si caritate à fratre maiore vincor, misericordia certe reus vinci non debeo. ego n. vt me mihi tibiq; serues, precor. ille vt me in securitatem suã occidas, postulat. quid eum quum regnum ei tradideris, facturum credis in me esse. qui iã nunc

XVI *sanguine meo sibi indulgeri æquũ censet*: Dicenti hæc lacrymæ simul spiritum & vocẽ intercluserũt. Philippus summotis ijs, paulisper collocutus cũ amicis ꝓnunciauit: *nõ verbis se nec vnius horæ disceptatione causã eorũ dijudicaturũ, sed inquirẽdo in vtriusq; vitã mores & dicta factaq;, in magnis paruisq; reb. obseruãdo*: vt omnib. appareret, noctis ꝓximæ crimen facile reuictũ, suspectã nimiã cum Romanis Demetrij gratiã esse. Hęc viuo Philippo velut semina iacta sunt Macedonici belli, q. maxime cũ Perseo gerendũ erat. Consules ambo in Ligures, q̃ tũ vna cõsularis ꝓuincia erat, ꝓficiscuntur. & quia ꝓspere ibi res gesserũt; supplicatio in vnũ diẽ decreta est. Ligurũ duo millia fere ad extremũ finẽ ꝓuinciç Galliç, vbi castra Marcell⁹ habebat venerũt, vti reciperẽtur orãtes. Marcell. operiri eodẽ loco Ligurib. iussis, senatũ per literas cõsuluit. senatus rescribere M. Ogulnium prætorẽ Marcello iussit: *verius fuisse, consules, quorum prouincia esset, quã se quid è Republica esset, decernere. tum quoq; nõ placere sibi per deditionem Ligures recipi, & receptis arma adimi atq; eos ad consulem mitti senatum æquum censere*. Prætores eodẽ tempore P. Manlius in vlteriorem Hispaniam, quam & priore prætura prouinciam obtinuerat: Q. Fuluius Flaccus in citeriorem peruenit, exercitumque à Terentio accepit. nam vlterior morte

Res in Liguria gesta.

De rebus Hispanicis.

morte P. Sempronij proprætoris sine imperio fuerat. Fuluium
Flaccum oppidum Hispanum Vrbicuam nomine, oppugnantem
Celtiberi adorti sunt. dura ibi prœlia aliquot facta: multi Romani
milites & vulnerati & interfecti sunt, vicit perseuerantia Fuluius,
quod nulla vi abstrahi ab obsidione potuit, Celtiberi fessi prælijs
varijs abscesserunt. vrbs, amoto auxilio eorum, intra paucos dies
capta & direpta est. prædam militibus prætor concessit. Fuluius
hoc oppido capto, P. Manlius exercitu tantum in vnum coacto,
qui dissipatus fuerat: nulla alia memorabili gesta re, exercitus in
* Cor. hyberna deduxerunt. Hæc ea æstate in Hispania geste, Terentius,
93200. qui ex ea prouincia decesserat, ouans vrbem inijt. translatū * ar-
* Cor. genti pondo IX. millia CCCXX. * auri LXXX. pondo: & duæ coronæ
8960. aureæ * pondo LXVII. Eodem anno inter populum Carthagi-
* Cor. nensem & regem Masanissam in re præsenti disceptatores Roma-
7504. ni de agro fuerunt. ceperat eum ab Carthaginensibus pater Ma-
sanissæ Gala, Galam Syphax inde expulerat: postea in gratiam so-
ceri Asdrubalis Carthaginensibus dono dederat. Carthaginenses
eo anno Masanissa expulerat. Haud minore certamine animorū
q̄ quum ferro & acie dimicarunt, res acta apud Romanos. Car-
thaginenses, *quod primo maiorum suorum fuisset, deinde à Syphace
ad se peruenisset*, repetebant. Masanissa *paterni reg . . . agrum se & re-
cepisse, & habere iure gentium aiebat; & causa & possessione superiorem
esse. nihil aliud se in ea disceptatione metuere, quā ne pudor Romanorū,
dum vereantur, ne quid socio atq; amico regi aduersus communes suos
atque illius hostes indulsisse videantur, damno sit.* Legati possessio-
nis ius non mutarunt. causam integram Romam ad senatum re-
iecerunt. In Liguribus nihil postea gestūm. recesserant primum in
deuios saltus. deinde dimisso exercitu, passim in vicos castellaq;
sua dilapsi sunt. Consules quoq; dimittere exercitum voluerunt,
ac de ea re patres consuluerunt. Alterum ex his dimisso exercitu
ad magistratus in annum creandos venire Romam iusserunt: al-
terum cū legionib. suis Pisis hyemare. Fama erat, Gallos transal-
pinos iuuentutem armare: nec in quam regionem Italiæ effusu-
ra se multitudo esset, sciebatur. ita inter se cōsules compararunt,
vt Cn. Bæbius ad comitia iret, quia M. Bæbius frater eius consu-
latum petebat. Comitia consulib. rogandis fuere. creati P. Corne-
lius Lentulus, M. Bæbius Pamphilus. Prætores inde facti duo Q.
Fabij, Maxim⁹ & Buteo. Tib. Claudius Nero, Q. Petilius Spurin⁹.
M. Pinarius Posca, L. Duronius his inito magistratu, p̄uinciæ ita
sorte euenerunt. Ligures cōsulibus: prætoribus, Q. Petilio vrba-
na, Q. Fabio Maximo Peregrina, Q. Fabio Buteoni Gallia, T.
Claudio Neroni Sicilia, M. Pinario Sardinia, L. Duronio Apulia:
& Istri adiecti, quod Tarentini Brundusiniq; nunciabant *mariti-
mos agros infestos transmarinarum nauium latrociniis esse*. eadē Mas-
silienses de Ligurum nauib. querebantur. Exercitus inde decre-
ti, qua-

ti.quatuor legiones consulibus, quæ quina millia ducenos Romanos pedites. trecenos haberent equites, & quindecim millia sociûm ac Latini nominis, octingentos equites. In Hispanijs prorogatum veteribus prætoribus imperium est, cũ exercitib. quos haberent & in supplementũ decreta tria millia ciuium Romanorũ, ducenti equites, & sociûm Latini nominis, sex millia peditũ, treceñti equites. Nec rei naualis cura omissa duumuiros in eam rẽ consules creare iussi, per quos naues viginti deductæ naualib. de cijs ciuibus Romanis, qui seruitutẽ seruissent, cõplerentur: ingenui tantũ in ijs pessent. Inter duumuiros ita diuisa tuenda denis nauibus maritima ora, vt promontorium ijs Mineruæ velut cardo in medio esset: alter in dexteram partem vsq; ad Massiliam, læuam alter vsq; ad Barium tueretur. Prodigia multa fœda & Romæ eo anno visa, & nunciata peregrè. In Area Vulcani & Concordiæ sanguinẽ pluit, & pontifices hastas motas nunciauere: & Lanuuij simulacrum Iunonis Sospitæ lacrymasse, & pestilentia in agris forisq; & conciliabulis, & in vrbe tanta erat, vt Libitina nunc vix sufficeret. His prodigijs cladibusq; anxij patres decreuerũt, *vt & cosules quibus Dijs videretur, hostiis maioribus sacrificarent, & decemuiri libros adirent*, eorum decreto supplicatio circa omnia puluinaria Romæ in diem vnum indicta est. ijsdem auctoribus & senatus censuit, & consules edixerunt, vt per totã Italiam triduũ supplicatio & feriæ essent. Pestilentiæ tanta vis erat, vt quum propter defectionem Corsorum, bellumq; ab Iliensibus concitatum in Sardinia, octo millia peditum ex socijs Latini nominis scribi placuisset, & trecentos equites, quos M. Pinarius prętor secum in Sardiniam traijceret, tantum hominum demortuum esset tantum vbiq; ægrorum consules renunciauerint, vt is numerus effici militum non potuerit, quod deerat militum, sumere à Cn. Bæbio proconsule, qui Pisis hybernabat, iussus prætor, atq; inde in Sardiniam traijcere. L. Duronio prætori, cui prouincia Apulia euenerat, adiecta de Bacchanalib. quæstio est, cuius residua quædam velut semina ex priorib. malis iam priore anno apparuerant. sed magis inchoatæ apud L. Puppium prærorem quęstiones erãt, quam ad exitum vllum perductæ, id persecare nouum prætorẽ, ne serperet iterum latius, patres iusserunt. Et leges de ambitu cõsules ex auctoritate senatus ad populum tulerunt Legationes deinde in senatum introduxerunt: regum prima Eumenis & Ariarathis Cappadocis, & Pharnacis Pontici. nec vltra quicquam eis responsum est. quam missuros qui de controuersijs eorum cognoscerent, statuerentque. Lacedæmoniorum deinde exulum & Achæorum legati introducti sunt, & spes data exulib. est, scripturum senatũ Achæis, vt restitueretur Achæi, de Messene recepta, compositisque ibi rebus cum assensu patrum exposuerunt. Et à Philippo rege Macedonum duo legati venerunt, Philocles & Apelles.

Duumuiri præficiuntur rei nauali.

XIX Prodigia.

Pestilẽtia.

XX Legationes in senatũ introductæ.

pelles, nulla super re quæ ab senatu petenda esset: speculatũ magis inquisitumq; missi de ijs, quorum Perseus Demetrium insimulasset sermonum cum Romanis, maximè cum T. Quintio aduersus fratrem de regno habitorum. Hos tanquam medios, nec in alterius fauorem inclinatos miserat rex. erant autem & hi Persei fraudis in fratrem ministri & participes. Demetrius omnium præterquã fraterni sceleris, quod nuper eruperat, ignarus, primo neq; magnam neq; nullam spem habebat, patrem sibi placari posse. minus; deinde in dies patris animo fidebat, quum obsideri aures à fratre cerneret. itaque circumspiciens dicta factaq; sua, ne cuius suspiciones augeret, maximè ab omni mentione & contagione Romanorum abstinebat, vt neque scribi sibi vellet; quia hoc præcipue criminum genere exasperari animum sentiebat. Philippus simul ne ocio miles deterior fieret, simul auertendæ suspicionis causa quicquam à se agitari de Romano bello, Stobos Pœoniæ exercitu indicto, in Medicã ducere pergit. Cupido eum ceperat in verticem Æmi montis ascendendi, quia vulgatæ opinioni crediderat, Ponticum simul & Adriaticum mare, & Istrum amnem, & Alpes conspici posse: subiecta oculis ea haud parui sibi momenti futura ad cogitationem Romani belli percunctatus regionis peritos de ascensu Æmi, quũ satis inter omnes constaret, viam exercitui nullam esse, paucis & expeditis per difficillimũ aditum: vt sermone familiari minorem filium permulceret, quem statuerat non ducere secum: primũ quærit ab eo, *quum tanta difficultas itineris proponatur, vtrũ perseuerãdum sit in incœpto? an abstinendum? si pergat tamen ire, nõ posse obliuisci se in talib. rebus Antigoni: qui saua tẽpestate iactatus, quum in eadem naue secum suos omnes habuisset, pcepisse liberis diceretur, vt & ipsi meminissent, & ita posteris proderent, ne quis cum tota gente simul in rebus dubijs periclitari auderet. memorẽ ergo se præcepti eius, duos simul filios non cõmissurum in aleam eius, qui proponeretur, casus & quoniam maiorẽ filium secũ duceret, minorẽ ad subsidia spei & custodiam regni remissurum in Macedoniam esse.* Non fallebat Demetrium ablegari se, ne adesset consilio: quũ in conspectu locorum consultaret, qua proximè itinera ad mare Adriaticum atq; Italiam ducerent, quæq; belli ratio esset futura. sed non solum parendum patri tũ, sed etiam assentiendum erat, ne inuitum parere suspicionem faceret. Vt tamen iter ei tutum in Macedoniam esset, Didas ex prætoribus regijs vnus, qui Pæoniæ præerat, iussus est prosequi eum cum modico præsidio. Hunc quoque Perseus, sicut plerosque patris amicorum, ex quo haud dubium cuiquam esse cœperat, ad quem ita inclinato regis animo hæreditas regni pertineret, inter cõiuratos in fratris perniciem habuit. in præsentia dat ei mandata, *vt per omne obsequium insinuaret se in quã maxime familiarẽ vsum, vt elicere omnia arcana, speculariq; abditos eius sensus posset.* Ita digreditur Demetrius

Æmus mons.

XXII trius eum infestioribus, quã si solus iret, præsidijs. Philippus Mæ-
picam primum, deinde solitudines interiacentes Medice atque
Æmo transgressus, septimis demũ castris ad radices montis per-
uenit. ibi vnum moratus diem, ad deligendos quos duceret secũ,
tertio die iter est ingressus. Modicus primo labor in imis collib.
fuit. quantum in altitudinem egrediebantur, magis magisq; syl-
uestria & pleraque inuia loca excipiebant. peruenere deinde in
opacum iter, vt præ densitate arborum immissorumque alio-
rum in alios ramorum perspici cœlũ vix posset. vt vero iugis ap-
propinquabant, quod rarum in alijs locis esset, adeo omnia con-
tecta nebula, vt haud secus quam nocturno itinere impedirẽtur.
tertio demum die ad verticem peruẽrum. nihil vulgaræ opinioni
digressi inde detraxerũt: magis credo ne vanitas itineris ludibrio
esset, q̃ quod diuersa inter se maria montesque & amnes ex vno
loco conspici potuerint. Vexati omnes, & ante alios rex ipse,
quo grauior ætate erat, difficultate viæ est. duabus aris ibi, Ioui &
Soli sacratis, quum immolasset: qui triduo ascenderat biduo est
degressus, frigora nocturna maxime metuens, quę caniculæ ortu
similia brumalibus erant. Multis per eos dies difficultatib. cõfli-
ctatus, nihilo lętiora in castris inuenit: vbi summa penuria erat,
vt in regione quam ab omni parte solitudines clauderent: itaq; v-
num tantum moratus diem, quietis eorum causa, quos habuerat
secum, itineris inde simili fugæ in Dentheleras transcurrit. Socij
erant: sed propter inopiam haud secus quam hostium fines Mace-
dones populari sunt. rapiendo enim passim villas primum, dein
quosdam vicos etiam euastarunt, non sine magno pudore regis;
quum sociorum voces nequiquam *Deos sociales nomenq̃, suum im-
plorantes* audiret. Frumento inde sublato, in Medinam ingressus,
vrbẽ quam Pertam appellant, oppugnare est adortus. ipse à cam-
pestri aditu castra posuit. Perseum filium cum modica manu cir-
cummisit, vt à superiorib. locis vrbem aggrederetur. Oppidani,
quum terror vndiq; instaret; obsidib. datis, in præsentia dedide-
runt sese ijdem, postea q̃ exercitus recessit, obliti obsidum, relicta *Petram*
vrbe, in loca munita & montes refugerunt. Philippus omni ge- *Medica*
nere laboris sine vllo effectu fatigatis militibus, & fraude præto- *vrbem*
ris Didæ auctis in filium suspicionibus, in Macedoniam redijt. *Phi'ippus*
XXIII Missus hic comes (vt ante dictum est) quum simplicitatẽ iuuenis *oppugnat.*
incauti, & suis haud immerito succensentis, assentando indignã-
doq; & ipse vicem eius captaret: in omnia vltro suam offerens
operam fide data arcana eius elicuit. Fugam ad Romanos De-
metrius meditabatur. cui consilio adiutor Deûm beneficio ob-
latus videbatur Pæoniæ prætor, per cuius prouinciam spem ce-
perat, elabi tuto posse. Hoc consilium extẽplo & fratri pditur, &
auctore eo indicatur patri. Literæ primũ ad obsidentẽ Pertã alla-
tæ sunt. inde Herodorus (princeps hic amicorum Demetrij erat)
in cu-

in custodiam est coniectus: & Demetrius dissimulanter asseruari iussus. Hæc super cætera tristem aduentum in Macedoniam regi fecerunt. mouebant eum, & præsentia crimina. exspectandos tamen, quos ad exploranda omnia Romam miserat, censebat. His anxius curis, quum aliquot menses egisset, tandem legati, iā ante præmeditatis in Macedonia, quæ ab Roma renunciarent, venerunt. qui super cętera scelera falsas etiam literas signo adulterino T. Quintij signatas reddiderunt regi. deprecatio erat in literis: *Si quid adolescēs cupiditate regni prolapsus secū egisset, nihil eum aduersus suorum quemquam facturum: neq; eū se esse, qui vllius impij consilij auctor futurus videri possit* Hæ literæ fidem Persei criminibus fecerunt. Itaque Herodorus extemplo diu excruciatus, sine indicio rei vllius in tormentis moritur. Demetrium iterum ad patrem accusauit Perseus de fuga per Pæoniam præparata. arguebāt eum corrupti quidam, vt comites itineris essent. maxime falsæ literæ T. Quintij vrgebant, nihil tamen palam grauius pronunciatum de eo est, vt dolo potius interficeretur: nec id cura ipsius, sed ne pœna eius consilia aduersus Romanos nudaret. Ab Thessalonica Demetriadē ipsi quum iter esset, Æstræum Pæoniæ Demetrium mittit, cum eodem comite Dida: Perseum ad Philippopolin, ad obsides Thracum accipiendos. digredienti ab se Didæ mandata dedisse dicitur, de filio occidendo. Sacrificiū ab Dida seu institutum, seu simulatum est: ad quod celebrandum inuitatus Demetrius ab Æstræo Heracleam venit: in ea cœna dicitur venenum datū. poculo epoto, extemplo sensit, & mox coortis doloribus, relicto conuiuio, quum in cubiculum recepisset sese, crudelitatē patris conquerens, parricidium fratris, ac Didæ scelus incusans, torquebatur. intromissi deinde Thyrsis quidam Stuberæus, & Berrœus Alexander, iniectis tapetib. in caput faucesq;, spiritum intercluserunt. ita innoxius adolescens, quum in eo ne simplici quidem genere mortis contenti inimici fuissent, interficitur. Dū hæc in Macedonia geruntur, L. Æmilius Paulus prorogato ex consulatu imperio, principio veris in Ligures Ingaunos exercitum introduxit. Vbi primum in hostium finibus castra posuit: legati ad eum per speciem pacis petendæ speculatum venerunt. neganti Paulo, *nisi cum deditis facisci se pacem:* nō tam id recusabant, quàm *tēpore opus esse aiebant, vt generi agresti hominū persuaderetur.* ad hoc decem dierum induciæ quū darentur, petierunt *deinde, ne trans montes proximos castra pabulatum lignatumq; milites irēt. culta ea loca suorum finium esse.* id vbi impetrauere, post eos ipsos mōtes, vnde auerterāt hostem, exercitu omni coacto, repente multitudine ingenti castra Romanorum oppugnare simul omnib. portis aggressi sunt. Summa vi totum vnum diem oppugnatum: ita vt ne efferendi quidem signa Romanis spacium, nec ad explicandā aciem locus esset. conferti in portis obstando magis, quàm pugnando

Demetrius hausto veneno interficitur.

Ligures castra Romanorum oppugnāt.

quando castra turabantur. sub occasum Solis cum recessissent hostes, duos equites ad M. Bæbium consulem cum literis Pisas mittit, *vt obsesso sibi per inducias quamprimum subsidio veniret*. Bæbius exercitum M. Pinatio prætori eunti in Sardiniam tradiderat. ceterum & senatum literis certiorem fecit, *obsideri à Liguribus L. Æmilium*: & Marco Claudio Marcello, cuius proxima inde prouincia erat, scripsit, *vt si videretur ei, exercitū ex Gallia traduceret in Ligures, & L. Æmiliū liberaret obsidione*. Hæc sera futura auxilia erāt. Ligures postero die ad castra redeuut. Æmilius quum & vēturos sciss̄et, & ducere in aciem copias potuisset, intra vallum suos te-
XVI nuit, vt extraheret rē in id tēpus, quo Bębius cum exercitu venire à Pisis posset. Romę magnam trepidationē literæ Bębii fecerunt: eo maiorę m, quod paucos post dies Marcellus tradito exercitu Fabio Romā quum venisset, spem ademit, eum, qui in Gallia esset, exercitum in Ligures traduci posse, quia bellum cum Istris esset prohibentibus coloniam Aquileiam deduci. eo profectum Fabium, neq; inde regredi bello inchoato posse. Vna, & ea ipsā tardior, quam tempus postulabat, subsidii spes erat, si cōsules maturassent in ꝓuinciam ire. id vt facerent, pro se quisq; partū vociferari. Cōsules, *nisi cōfecto delectu negare se ituros, nec suam segnitiem, sed vim morbi in causa esse, quo serius perficeretur*: non tamen potuerunt sustinere consensum senatus, quin paludati exirent, & militibus, quos conscriptos haberent, diem edicerent, quo Pisas conuenirent permissum, vt qua irent, protinus subitarios milites scriberent, ducerentq; secum. Et prætoribus, Q. Petilio & Q. Fabio imperatum est, *vt Petilius duas legiones ciuium Romanorum tumultuarias scriberet, & omnes minores quinquaginta annis sacramēto rogaret: Fabio vt sociis Latini nominis quindecim millia peditum, octingētos equites imperaret*. Duumuiri nauales creati C. Marienus, & C. Lucretius, nauesq; iis ornatæ sunt: Macienoque cuius ad Gallicum sinum prouincia erat, imperatum, *vt classem primo quoque tempore duceret in Ligurum oram, si quo vsui esse L. Æmilio atq; eius exercitui*
X- *posset*. Æmilius, posteaquam nihil vsquam auxilii ostendebatur,
II interceptos credens equites, non vltra differendum ratus, quin per se fortunam tentaret, priusquam hostes venirent, qui iam segnius secordiusq; oppugnabāt: ad quatuor portas exercitum instruxit, vt signo dato simul ex omnibus partibus eruptionē facerent. quatuor extraordinariis cohortib. duas adiunxit, præposito M. Valerio legato: erumpere extraordinaria porta iussit. ad dexteram principalem hastatos legionis primæ instruxit: principes ex eadē legione in subsidiis posuit. M. Seruilius & L. Sulpicius Trib. mil. his præpositi. Tertia legio aduersus principalem sinistram portam instructa est. id tantum mutatum: principes primi, & hastati in subsidiis locati. Sex. Iulius Cæsar & L. Aurelius Cotta, Tribb. mil. huic legioni præfecti sunt, Q. Fuluius Flaccus legatus

Æmilij ad milites oratio.

cum dextera ala ad quæstoriam portam positus, duæ cohortes & triarij duarum legionum in præsidio castrorum manere iussi. Omnes portas concionabundus ipse Imperator circumiit: & quibuscumque irritamentis poterat, iras militum acuebat: *nunc fraudē hostium incusans, qui pace petita, induciis datis, per ipsum induciarum tempus contra ius gentium ad castra oppugnanda venissent: nunc quantus pudor esset, edocens, ab Liguribus latronibus verius, quàm hostibus iustis Romanum exercitum obsideri. Quo ore quisquam vestrûm, si hinc alieno præsidio, non vestra virtute euaseritis, occurret, nō dico eis militibus, qui Annibalem, qui Philippum, qui Antiochum maximos nostra ætatis reges ducesque vicerūt: sed iis, qui hos ipsos Ligures aliquoties pecorum modo fugientes, per saltus inuios consectati ceciderunt? quod Hispani, quod Galli, quod Macedones Pœnive non audeant. Ligustinus hostis vallum Romanum subit: obsidet vltro, & oppugnat, quem scrutantes antea deuios saltus, abditum, & latētem vix inueniebamus?* Ad hæc cōsentiens reddebatur militum clamor, *nullam militum culpam esse: quibus nemo ad erumpendum signum dedisset. daret signum: intellecturum eosdē, qui ante fuerint, & Romanos & Ligures esse.* Bina cis montes castra Ligurum erant. ex ijs, primis diebus sole orto pariter omnes compositi & instructi procedebant: tum nisi exsatiati cibo vinoq; arma nō capiebant. dispersi, inordinati exibant: vt quibus pro spe certum esset, hostes extra vallum signa nō elaturos. Aduersus ita incompositos eos venientes, clamore pariter omnium, qui in castris erant, calonum quoq; & lixarum sublato, simul omnib. portis Romani eruperunt. Liguribus adeo improuisa res fuit, vt perinde, ac si insidijs circumuenti forent, trepidarent. Exiguū temporis aliqua forma pugnæ fuit. fuga deinde effusa, & fugientium passim cædes erat: equitibus dato signo, *vt descenderent equos, nec effugere quemquā finerent:* in castra omnes trepida fuga compulsi sunt: deinde ipsis exuti castris. Supra quindecim millia Ligurum eo die occisa, capta duo millia & quingenti.

Ligures victi in deditionē veniunt.

Triduo post Ligurum Ingaunorum omne nomen obsidib. datis in deditionem venit. gubernatores nautæq; cōquisiti, qui prædatores fuissent nauibus: atq; omnes in custodiā coniecti. Et à C. Matieno duūuiro naues eius generis in Ligustina ora duæ ac triginta captæ sunt. Hæc, qui nunciarent, literasq; ad senatū ferrent, L. Aurelius Cotta, C. Sulpitius Gallus Romam missi: simulque peterent, *vt L. Æmilio confecta prouincia decedere, & deducere secū milites liceret, atq; dimittere.* Vtrumque permissum ab senatu, & supplicatio ad omnia puluinaria per triduum decreta, iussiq; prætores, Petilius vrbanas dimittere legiones, Fabius sociis atque nomini Latino remittere delectum: & vti prætor vrbanus consulibus scriberet, *senatum æquum cēsere, subitarios milites tumultus causa conscriptos, primo quoque tempore dimitti.* Colonia Grauiscæ eo anno deducta est in agrum Etruscum, de Tarquiniensibus quondam

dum captum: quina iugera agri data. triumuiri deduxerũt, C. Cal-
purnius Piso, P. Claudius Pulcer, C. Terentius Istra. Siccitate &
inopia frugum insignis annus fuit. *sex menses nunquã pluisse*, me-
moriæ proditum est. Eodẽ anno in agro. L. Petilii scribæ sub Ia-
niculo, dum cultores agri altius moliuntur terram duæ lapideæ
arcæ octonos ferme pedes longæ, quaternos latæ inuentæ sunt,
operculis plumbo deuinctis. Literis Latinis Græcisque vtraque
arca inscripta. erat in altera Numam Pompilium, Pomponis fi-
lium, regem Romanorum sepultum esse: in altera, libros Numæ
Pompilii inesse. Eas arcas quum ex amicorum sententia domin⁹
aperuisset, quæ titulum sepulti regis habuerat, inanis inuenta, si-
ne vllo vestigio corporis humani, aut vllius rei, per tabem tot an-
norum omnibus absumptis, in altera duo fasces candelis inuolu-
ti, septenos habuere libros, non integros modo, sed recentissi-
ma specie. septem Latini de iure pontificio erant: septem Græci
de disciplina sapientiæ, quæ illius ætatis esse potuit. Adiicit An-
tias Valerius, *Pythagoricos fuisse*, vulgatæ opinioni, qua creditur
Pythagoræ, auditorem fuisse Numam, mendacio probabili ac-
commodata fide. Primo ab amicis, qui in re præsenti fuerũt, libri
lecti. mox pluribus legentibus cum vulgarentur: Q. Petilius p-
tor vrbanus, studiosus legendi eos libros à L. Petilio sumpsit, &
erat familiaris vsus, quod scribam cum quæstor Q. Petulius in
decuriam legerat. Lectis rerum summis, quum animaduertisset
pleraq; dissoluendarum religionũ esse. L. Petilio dixit, *sese eos li-*
bros in ignem coniecturum esse. prius quã id faceret, se ei permittere uti, si
q seu ius, seu auxilium se habere ad eos libros repetendos existimaret, ex-
periretur: id integra sua gratia eum facturum. Scriba tribunos plebis
adit. ab tribunis ad senatum res est reiecta. prætor *se iusiurandum*
dare paratum esse aiebat, libros eos legi, seruariq; non oportere. Senatus
censuit *satis habendum, quod prætor iusiurandum polliceretur. libros*
primo quoque tempore in comitio cremandos esse. precium pro libris quã-
tum Q. Petilio prætori maioriq; parti tribunorum plebis videretur, do-
I *mino esse soluendum.* id scriba non accepit. libri in comitio, igne
à victimariis facto, in conspectu populi cremati sunt. Magnum
bellum ea æstate coortum in Hispania citeriore. Ad quinq; & tri-
ginta millia hominum, quantum nunquam ferme antea, Celti-
beri comparauerant. Q. Fuluius Flaccus eam obtinebat prouin-
ciam. is quia armare iuuenturẽ Celtiberos audierat, & ipse quan-
ta poterat, à sociis auxilia contraxerat, sed nequaquã numero mi
litum hostem æquabat. Principio veris exercitum in Carpetaniã
duxit, & castra locauit ad oppidum Eburam, modico præsidio in
vrbe posito. Paucis post diebus Celtiberi millia duo ferme inde
sub colle posuerunt castra. quos. vbi adesse prætor Romanus sen-
sit, M. Fuluium fratrem cum duabus turmis sociorum equitum
ad castra hostium speculatum misit, quam proxime succedere ad

Numæ Põpilij regis libri cremantur.

Celtiberi adoriuntur Flaccũ pratorem.

instruxisse Romanos cernebant, cum maiore fiducia intulerunt
signa. iam prope erat, vt sinistrum cornu pelleretur Romanis, ni
septima legio successisset: simul ab oppido Ebura, quæ in præsi-
dio relicti erant, in medio ardore pugnæ aduenerunt, & Acilius
ab tergo erat. Diu in medio cæsi Celtiberi. qui supererant, in o-
mnes passim partes capessunt fugam. equites bipartito in eos e- *Celtiberos*
missi, magnam cædẽ edidere ad viginti tria millia hostium eo die *vincit*
cæsa, capta quatuor millia, & octingenti cum equis plus quingẽ- *Flaccus.*
tis: & signa militaria nonaginta octo. Magna victoria, non tamen
incruenta fuit. Romani de duabus legionibus milites paulo plus
cc. sociûm Latini nominis dccc. triginta, externorum auxiliariũ
duo millia ferme & quadringenti ceciderunt. Prætor in castra vi-
ctorem exercitum reduxit. Acilius manere in castris ab se captis
iussus. postero die spolia de hostibus lecta: & pro concione dona-
xxx ti, quorum virtus insignis fuerat. Sauciis deinde in oppidũ Ebu-
iii ram deuectis, per Carpetaniam ad Contrebiam ductæ legiones. *Contrebiam*
ea vrbs circumsessa quũ à Celtiberis auxilia accersisset, moranti- *Flaccus*
bus ijs non quia ipsi cunctati sunt, sed quia profectos à domo in- *obsidet.*
explicabiles continuis imbribus viæ, & inflati amnes tenebant,
desperato auxilio suorum in deditionem venit. Flaccus quoque
tempestatibus fœdis coactus, exercitum omnem in vrbem intro-
duxit. Celtiberi, qui domo profecti erant, deditionis ignari, quũ
tandem superatis, vbi primum remiserunt imbres, amnibus Con- *Cõtrebia*
trebiam venissent: postea quam castra nulla extra mœnia vide- *deditur.*
runt, aut in alteram partem translata rati, aut recessisse hostes,
per negligentiam effusi, ad oppidum accesserunt. In eos duabus
portis Romani eruptionem fecerunt, & incompositos adorti fu-
derunt quæ res ad resistendum eos, & ad capessendam pugnam
impediit, quod non vno agmine, nec ad signa frequentes venie-
bant, eandem magnæ parti ad fugam saluti fuit. sparsi enim toto
passim campo se diffuderunt: nec vsquam confertos eos hostis
circumuenit. tamen ad duodecim millia sunt cæsa, capta plus
quinq; millia hominum, equi quadringenti, signa militaria sexa-
ginta duo. qui palati è fuga domum se recipiebant, alterum agmẽ
Celtiberorum venientium, deditionem Contrebiæ, & suam cla-
dem narrando, auerterunt, extẽplo in vicos castellaq; sua omnes
dilapsi. Flaccus à Contrebia profectus, per Celtiberiam popula- *Celtiberiã*
bundus ducit legiones: multa castella oppugnauit, donec maxi- *populatur*
x- ma pars Celtiberorum in deditionem venit. Hæc in citeriore Hi- *Flaccus.*
spania eo anno gesta. Et in vlteriore Manlius Prætor secunda ali-
quot prœlia cum Lusitanis fecit. Aquileia colonia Latina eodem
anno in agro Gallorũ est deducta. tria millia peditũ, quinquage-
na iugera, centuriones centena, centena quadragena equites ac-
ceperunt. triũuiri deduxerunt, P. Cornelius Scipio Nasica, C. Fla-
minius, L. Manlius Acidinus. Ædes duæ eo anno dedicatæ sunt:

Pietatis statua.

vna Veneris Erycinæ ad portam Collinam, dedicauit L. Porcius
L.F.Licinus duumuir, vota erat ab Cos.L.Porcio, Ligustino bel-
lo: altera in foro olitorio Pietatis: eam ædem dedicauit M. Aci-
lius Glabrio duumuir: statuamque auratam, quæ prima omnium
in Italia statua aurata est, Patri Glabrioni posuit. Is erat, qui ipse
eam ædem vouerat, quo die cum rege Antiocho ad Thermopy-
las depugnasset locaueratq; idẽ ex Senatusconsulto. Per eosdem
dies quibus hæ ædes dedicatæ sunt, L.Æmilius Paulus proconsul
ex Liguribus Ingaunis triumphauit. Transtulit coronas aureas
quinque & viginti, nec præterea quicquam auri argentique in eo
triumpho latum. captiui multi principes Ligurum ante currum

★Val.3. cor.

ducti. ★ æris trecenos militibus diuisit. Auxerunt eius triumphi
famam legati Ligurum, pacem perpetuam orantes: *ita in animum*
induxisse Ligurum gentem, nulla vnquam arma, nisi imperata à P.R.
sumere. Responsum à Q. Fabio Prætore est Liguribus iussu sena-
tus, *orationem eam non nouam Liguribus esse: mens vero, vt noua & o-*
rationi conueniens esset, ipsorum id plurimum referre, ad Cos. *irent, &*
quæ ab ijs imperata essent, facerent. nulli alij, quã consulibus senatũ cre-

Corsi dant obsides.

diturum esse, sincera fide in pace Ligures esse. Pax in Liguribus fuit. In
Corsica pugnatum est cum Corsis. ad duo millia eorum M. Pina-
rius Prætor in acie occidit, qua clade compulsi, obsides dederũt,
& ceræ centum millia pondo. Inde in Sardiniam exercitus duct⁹:
& cum Iliensibus, gente ne nunc quidem omni parte pacata, se-
cunda prœlia facta. Carthaginensib. eodem anno centum obsides
redditi, pacemq; cum ijs P.R. non ab se tantum, sed ab rege etiam
Masanissa p̃stitit: qui tum præsidio armato agrum, qui in contro-
uersia erat, obtinebat. Otiosam prouinciã consules habuerũt. M. xxv
Bæbius comitiorum causa Romam reuocatus, consules creauit,
A. Postumium Albinum Luscum, & C. Calpurnium Pisonem.
Prætores exinde facti, Tib.Sempronius Gracchus, L. Postumius
Albinus, P.Cornelius Mamercus, T.Minucius Mollicul⁹, A. Ho-
stilius Mancinus, C. Mænius, ij omnes magistratũ Idibus Martiis
inierunt. Principio eius anni, quo A. Postumius Albinus, & C.
Calpurnius Piso fuerant, ab A. Postumio consule in senatũ intro-
ducti, qui ex Hispania citeriore venerant à Q. Fuluio Flacco: L.
Minutius legatus, & duo Tribuni mil. T.Mænius, & L. Massi-
liota hi quum duo secunda prœlia deditionem Celtiberiæ, con-
fectam p̃uinciam nunciassent: nec stipendio, q̃ mitti soleret, nec
frumento portato ad exercitum in eum annum opus: pecierunt
ab senatu primũ, *vt ob res prospere gestas Dijs immortalibus honos ha-*
beretur: deinde, vt Q. Fuluio decedenti de prouincia deportare inde exer-
citum, cuius forti opera & ipse, & multi ante eum Pretores vsi essent, li-
ceret, quod fieri, præterquam quod ita deberet, etiam prope necessarium
esset, ita enim obstinatos esse milites, vt nõ vltra retineri posse in prouin-
cia viderentur: iniussuque abituri inde essent, si non dimitterentur: aut
in

in perniciosam, si quis impense retineret, seditionē exarsuri Consulibus ambobus prouinciam Ligures esse senatus iussit. Prætores inde sortiti sunt: A Hostilio vrbana, T. Minutio peregrina obuenit: P. Cornelio Sicilia, C. Mænio Sardinia. Hispanias sortiti, L. Postumius vlteriorem, Tib. Sempronius citeriorem. Is quia successurus Q. Fuluio erat, ne vetere exercitu prouincia spoliaretur: *Quæro,* inquit, *de te L. Minuci, quum confectam prouinciam nuncies, existimesne Celtiberos perpetuo in fide mansuros? ita vt sine exercitu ea prouintia obtineri possit? si neque de fide barbarorum quidquā recipere, aut affirmare nobis potes: & habendum illic vtiq; exercitū censes: vtrū tandem auctor senatui sis supplementum in Hispaniā mittendi? vt ij modo, quibus emerita stipēdia sint, milites dimittantur: veteribus militib. tyrones immisceantur? an deductis de prouincia veteribus legionib. nouas cōscribendi & mittendi? quum contemptū tyrocinium etiam mitiores barbaros excitare ad rebellandum possit? dictu, quam re facilius sit: prouinciā ingenio ferocē rebellatricē confecisse. Paucæ ciuitates, vt quidem ego audio, quas vicina maxime hyberna premebāt, in ius ditionemq; venerūt, vlteriores in armis sunt, quæ cum ita sint, ego iam hinc prædico P. C. me exercitu eo, qui nunc est, Rempublicam administraturum: si deducat secum Flaccus legiones, loca pacata me ad hybernacula electurū, neque no-*
XX- *uum militē ferocissimo hosti obiecturum.* Legatus ad ea, quæ interro-
I gatus erat, respondit: *neque se, neq; quemquam alium diuinare posse, quid in animo Celtiberi haberent, aut porro habituri essent, itaq; negare non posse, quin rectius sit, etiam ad pacatos barbaros nondum satis assuctos imperio exercitum mitti, nouo autem, an vetere exercitu opus sit, eius esse dicere, qui scire possit, qua fide Celtiberi in pace mansuri sint; simul & qui illud exploratum habeat, quieturos milites, si diutius in prouincia retineantur. si ex eo, quod aut inter se loquantur, aut succlamationibus apud concionantem imperatorem significent, quid sentiant, coniectādum sit: palam vociferatos esse, aut imperatorem in prouincia retenturos, aut cum eo in Italiam venturos esse.* Disceptationem inter prætorem legatumque, consulum relatio interrupit: qui suas ornari prouincias, priusquam de prætoris exercitu ageretur, æquum censebāt. Nouus omnis exercitus consulibus est decretus: binæ legiones Romanæ cum suo equitatu, & sociûm Latini nominis, quantus semper numerus, quindecim millia peditum, & octingenti equites. cum hoc exercitu Apuanis Liguribus vt bellum inferrent, mandatum est P. Cornelio, & M. Bæbio prorogatum imperium: iussique prouincias obtinere, donec Consules venissent. tum imperatum, vt dimisso, quem haberent exercitu, reuerterentur Romam. de Tib. Sempronii deinde exercitu actum est, nouam legionem ei quinque millium & ducentorum peditum cum equitibus quadringentis consules scribere iussi: & mille præterea peditum Romanorum, quinquaginta equites: & sociis à nomine Latino imperare septem millia peditum, trecentos equites. cum

hoc exercitu placuit ire in Hispaniam citeriorem Tib. Sempronium. Q. Fuluio permissum, vt qui milites ante Sp. Postumium & Q. Marcium Coss. ciues Romani sociive in Hispaniam transportati essent: & praeterea supplemento adducto, quod amplius duabus legionibus, quam x. millia, & cccc. pedites, sexcenti equites essent, & sociûm Latini nominis xii. millia, dc. equites, quorum forti opera duob. aduersus Celtiberos prœliis vsus Q. Fuluius esset, eos, si videretur, secũ deportaret. Et supplicationes decretæ, quod is prospere Rempublicam gessisset: & ceteri Pr. in prouincias missi Q. Fabio Buteoni prorogatum in Gallia imperium est. Octo legiones præter exercitum veterem, qui in Ligurib. in spe propinqua missionis erat, eo anno esse placuit. & is ipse exercitus ægrè explebatur propter pestilentiam, quæ iam tertium annum vrbem Romanam atq; Italiam vastabat. Prætor T. Minutius, & haud ita multo post Cos. C. Calpurnius moritur. multiq; alii omnium ordinum illustres viri postremo, prodigii loco ea clades haberi cœpta est. C. Seruilius pontifex maximus piacula iræ Deû conquirere iussus, decemuiri libros inspicere: consul Apollini, Æsculapio, Saluti dona vouere, & dare signa inaurata, quæ vouit, dedirque. Decemuiri supplicationem in biduum valetudinis causa in vrbe, & per omnia fora conciliabulaq; edixerunt, maiores duodecim annis omnes coronati, & lauream in manu tenentes supplicauerunt. Fraudis quoq; humanæ insinuauerat suspicio animis, & veneficii quæstio ex senatus cõsulto, quod in vrbe propiusve vrbem decem millib. passuum esset commissum C. Claudio Prætori, qui in locum T. Minutii erat suffectus: vltra decimũ lapidem per fora conciliabulaq; C. Mænio, priusquam in Sardiniam prouinciam traiiceret, decreta. Suspecta Cos. mors maximè. necatus à Quarta Hostilia vxore dicebatur. vt quidem filius eius Q. Fuluius Flaccus in locum vitrici Cos. est declaratus: aliquanto magis infamis mors Pisonis cœpit esse: & testes existebant, qui post declaratos Cos. Albinũ & Pisonem, quibus comitiis Flaccus tulerat repulsam, & exprobratũ ei à matre dicerent *quod iam ei tertiũ negatus cõsulatus petenti esset*: & adiecisse, *pararet se ad petendum: intra duos menses effecturam, vt* Cos. *fieret*. Inter multa alia testimonia ad causam pertinentia, hæc quoq; vox nimis vero euentu cõprobata, valuit, cur Hostilia damnaretur. Veris principio huius, dum consules nouos delectus Romæ tenet: mors deinde alterius, & creandi comitia consulis in locum eius omnia tardiora fecerunt: interim P. Cornelius, & M. Bæbius, qui in consulatu nil memorabile gesserant, in Apuanos Ligures exercitum induxerunt. Ligures, qui ante aduentum in prouinciam consulũ non exspectassent bellum, improuiso oppressi; ad duodecim millia hominum dediderunt se. Eos, cõsulto per literas prius senatu, deducere ex montibus in agros campestres procul ab domo, ne

Pestilentia.

Veneficij quæstio decreta.

Ligures in Taurasinos traducuntur.

ne reditus spes esset, Cornelius & Bæbius statuerunt, nullũ alium
ante finem rari fore Ligustini belli. Ager publicus P. R. erat in Samnitibus, qui Taurasinorũ fuerat, in eum cum traducere Ligures
Apuanos vellent, edixerunt *Ligures ab Anido montibus descendere
cum liberis coniugibusq́; sua omnia secum portarent*. Ligures sæpè per
legatos deprecati, *ne penates, sedem in qua geniti essent, sepulchra maiorum cogerentur relinquere, arma, obsides pollicebantur*. postea quam
nihil impetrabant, neque vires ad bellandum erant, edicto paruerunt. Traducti sunt publico sumptu ad quadraginta millia liberorum capitum cum fœminis puerisque. *argenti data centum & * 3750.
quinquaginta millia H. S unde in nouas ædes compararent, quæ Cor.
opus essent agro diuidendo, dandoque. iidem qui traduxerant,
Cornelius & Bæbius præpositi. postulantibus tamen ipsis quinq;
viri ab senatu dati, quorum ex consilio agerent. Transacta re cum
veterem exercitum Romam deduxissent, triumphus ab senatu
est decretus. Hi omnium primi nullo bello gesto triumpharunt.
tantum hostes ducti ante currum: quia nec quid ferretur, neque
quid duceretur captum, neque quid militibus daretur, quic-
XXXIX quam in triumphis eorum fuerat. Eodem anno in Hispania Fuluius Flaccus Proprætor, quia successor in prouinciã tardius veniebat, educto exercitu ex hybernis, vlteriorem Celtiberiæ agrum,
vnde ad deditionem non venerant, instituit vastare: qua re irritauit
magis, quàm conterruit animos barbarorum: & clam comparatis
copiis saltum Manlianum, per quem transiturum exercitum Romanum satis sciebãt, obsederunt in Hispaniam vlteriorem eunti.
L. Postumio Albino collegæ Gracchus mandauerat, vt Q. Fuluiũ
certiorem faceret, Tarraconem exercitum abduceret. ibi dimitti
veteranos, supplementumque distribuere, & ordinare omnem
exercitũ sese velle: dies quoq;, & ea propinquo edita Flacco est,
qua successor esset venturus. Hæc noua allata res, omissis quæ agere instituerat, Flaccum raptim deducere exercitum ex Celtiberia quum coegisset; barbari causæ ignari, suam defectionẽ, & clã
comparata arma sensisse eum, & pertimuisse rati, eo ferocius saltum insederunt. Vbi eum saltum prima luce agmen Romanum
intrauit, repentè ex duabus partib. simul exorti hostes Romanos
inuaserunt. quod vbi vidit Flaccus, primos tumultus, in agmine
per centuriones stare omnes suo quemq; loco, & arma expedire
iubendo, sedauit: & sarcinis iumentisq; in vnum locum coactis,
copias omnes partim ipse, partim per legatos tribunosq; militũ,
vt tempus & locus postulabat, sine vlla trepidatione instruxit:
*cum bis deditis rem esse admonens, scelus & perfidiã illis, non virtutem
nec animum accessisse. reditum ignobilem in patriam, clarum ac memorabilem eos sibi fecisse: cruentos ex recenti cæde hostium gladios, &
manantia sanguine spolia, Romã ad triumphum delaturos*. Plura dici
tempus non patiebatur. inuehebant se hostes, & in partib. extre-

Celtiberi Romanos in saltu Manliano inuadunt.

mis iam pugnabatur. deinde acies concurrerunt. Atrox vbique XL prœlium, sed varia fortuna erat: egregie legiones, nec segnius duę alæ pugnabant: externa auxilia ab simili armatura, meliore aliquantū militum genere vrgebantur, nec locū tueri poterāt. Celtiberi vbi ordinata acie, & signis collatis se nō esse pares legionib. senserunt, cuneo impressionē fecerunt. quo tantū valent genere pugnę, vt quacūq; parte perculēre impetu suo, sustineri nequeāt, tunc quoq; turbatæ legiones sunt, prope interrupta acies. Quam trepidationem vbi Flaccus conspexit, equo aduehitur ad legionarios equites: &, *Ecquid auxilij in vobis est? actum iam de hoc exercitu erit?* quum vndiq; acclamassent, *quin ederet quid fieri velit, nō segniter imperiū exsecuturos: Duplicate turmas*, inquit, *duarum legionum equites, & permittite equos in cuneum hostium, quo nostros vrgent. id cum maiore vi equorum facietis, si effrenatos in eos equos immittitis:* quod sępe Romanos equites cū magna laude fecisse sua, memoriæ proditum est. Dicto paruerunt, detractisq; frenis bis vltro citroq; cum magna strage hostium infractis omnib. hastis trāscurrerūt. Dissipato cuneo, in quo omnis spes fuerat, Celtiberi trepidare, & propè omissa puga locum fugæ circumspicere. Et alarii equites, postquam Romanorum equitum tam memorabile facinus videre, & ipsi virtute eorum accensi, sine vllius imperio, in perturbatos iam hostes equos immittunt. Tunc vero Celtiberi omnes in fugam effunduntur, & Imperator Romanus auersos hostes contemplatus, *ædem Fortunæ Equestri, Iouiq; Opt. Max ludos vouit:* cęduntur Celtiberi per totum saltum dissipati fuga. Decem & septē millia hostium cæsa eo die traduntur: viui capti plus tria millia, ducentis septuaginta septem cum signis militaribus: equis prope mille centum. nullis castris eo die victor exercitus mansit: victoria non sine iactura militum fuit, quadringenti LXXII. milites Romani, sociûm ac Latini nominis mille decem & nouē, cum his tria millia militum auxiliariorum perierunt. ita victor exercitus renouata priore gloria, Tarraconem est perductus. Venienti Fuluio Tib. Sempronius Prætor, qui biduo ante venerat, obuiam processit: gratulatusq; est, *quod Rempublicam egregie gessisset*, cum summa concordia quos dimitterent, quosque retinerent milites, composuerunt. Inde Fuluius exauctoratis militib. in naues impositis, Romam est profectus. Sempronius in Celtiberiam legiones duxit, Cōsules ambo in Ligures exercitus induxerūt, diuersis partibus. Postumius prima & tertia legione Balistā Suismontiūq; XII montes obsedit: & premendo præsidiis angustos saltus eorum commeatus interclusit, inopiaq; omnium rerum eos perdomuit. Fuluius secunda & quarta legione adortus à Pisis Apuanos Ligures, qui eorum circa Macram fluuium incolebant, in deditionem acceptos, ad septem millia hominum in naues impositos, præter

Celtiberi in fugam versi cæduntur.

De rebus in Liguria gestis.

præter oram Etrusci maris Neapolim transmisit: inde in Samnium traducti, agerque his inter populares datus est. Montanorum Ligurum ab A. Postumio vineæ cæsæ, frumentaque deusta. donec cladibus omnibus belli coacti in deditionem venerunt, armaque tradiderunt. Nauibus inde Postumius ad visendam oram Ingaunorum Intemeliorumque Ligurum processit. Priusquam hi consules venirent ad exercitum, qui Pisas inductus erat, præerant A. Postumius, & frater Q. Fuluius, M. Fuluius nobilior. secundæ legionis Fuluius Tribunus militum erat. is mensibus suis dimisit legionem, iureiurando adactis centurionibus, *as in ærarium ad quæstores esse delaturos.* Hoc vbi Placentiam (nam eo forte erat profectus) Fuluio nunciatum est, cum equitibus expeditis secutus dimissos, quos eorum potuit assequi, deduxit castigatos Pisas. de ceteris Consulem certiorem fecit: *eo referente S.C. factum est, vt M. Fuluius in Hispaniam relegaretur vltra nouam Carthaginem.* Literæque ei datæ sunt à Consule ad P. Manlium in Hispaniam vlteriorem deferendæ. milites iussi ad signa redire. causa ignominiæ, *vti semestre stipendium in eum annum esset ei legioni, decretum. qui miles ad exercitum non redisset, eum ipsum bonaque eius vendere Consul iussus.* Eodem anno L. Du-
XLII ronius, qui prætor anno superiore ex Illyrico cum decem nauibus Brundusium redierat: inde in portu relictis nauibus quum venisset Romam, interexponendas res, quas ibi gessisset, haud dubie in regem Illyriorum Gentium latrocinij omnis maritimi causam auertit. *ex regno eius omnes naues esse, quæ superi maris oram depopulatæ essent. de his rebus se legatos misisse, nec conueniendi Regis potestatem factam.* Venerant Romam legati à Gentio, qui *quo tempore Romani conueniendi Regis causa venissent, ægrum forte eum in vltimis partibus fuisse regni dicerent. petere Gentium ab senatu, ne crederent confictis criminibus in se, quæ inimici detulissent.* ad ea Duronius adiecit *multis ciuibus Romanis & socijs Latini nominis iniurias factas, in regno eius, & ciues Romanos dici Corcyræ retineri.* eos omnes Romam adduci placuit: C. Claudium prætorem cognoscere: neque ante Gentio Regi legatisve eius responsum reddi. Inter multos alios, quos pestilentia eius anni absumpsit, sacerdotes quoque aliquot mortui sunt. L. Valerius Flaccus pontifex mortuus est. in eius locum suffectus est Q. Fabius Labeo, P. Manlius, qui nuper ex vlteriore Hispania redierat, triumuir epulo, Q. Fuluius, M. F. in locum eius triumuir cooptatus. tum prætextatus erat. de rege sacrificio sufficiendo in locum C. Cornelij Dolabellæ contentio inter C. Seruilium Pontificem maximum fuit, & L. Cor-

Gentius Illyriorum Rex.

Aliquot sacerdotes pestilentia absumpti.

& L. Cornelium Dolabellam duumuirum naualem, quē vt inauguraret pontifex, magistratu sese abdicare iubebat. recusantique id facere, ob eam rem mulcta duumuiro dicta à pontifice, deque ea cum prouocasset, certatum ad populum. quū plures iam tribus intro vocatæ dicto esse audientem pontifici duumuirū iuberent, mulctamq; remitti, si magistratu se abdicasset: vitium de cœlo, quod comitia turbaret, interuenit. religio inde fuit pontificib. inaugurandi Dolabellæ. P. Clœlium Siculum inaugurarunt: qui secundo loco inauguratus erat. Exitu anni & C. Seruilius Geminus pontifex Maximus decessit. idem decemuir sacrorum fuit. pontifex in locum eius à collegio cooptatus est, Q. Fuluius Flaccus. at in pontificem maximum Æmilius Lepidus, quū multi clari viri petissent: & decemuir sacrorum Q. Marcius Philippus in eiusdē locum est cooptatus, & augur Sp. Postumius Albinus decessit. in locum eius P. Scipionem filium Africani augures cooptarunt. Cumanis eo anno petentibus permissum, *vt publice Latine loquerētur, & praeconibus Latine vendendi ius esset.* Pisanis agrum pollicentib. quo Latina colonia deduceretur, gratiæ ab senatu actæ. triumuiri creati ad eam rem, Q. Fabius Buteo, M. & P. Popilii Lęnates. à C. Mænio prętore, cui prouincia Sardinia quū euenisset, additum erat, *vt quaereret de veneficiis longius ab vrbe decem millibus passuum:* literæ allatæ: *se iam tria millia hominum damnasse, & crescere sibi quaestionem indiciis. aut eam sibi esse deferendam, aut prouinciam dimittendam,* Q. Fuluius Flaccus ex Hispania rediit Romam cum magna fama gestarum rerum, qui quum extra vrbem triumphi causa esset, Consul est creatus cū L. Mālio Acidino. & post paucos dies cum militibus, quos secum deduxerat, triumphans vrbem est inuectus. Tulit in triumpho coronas aureas centū viginti quatuor: præterea * auri pondo triginta vnum, & signati Oscensis nummûm centum septuaginta tria millia ducentos. militibus de præda * quinquagenos denarios dedit: duplex centurionibus, triplex equiti, tantundem sociis Latini nominis: & stipendium omnibus duplex. Eo anno rogatio primum lata est ab L. Iulio Tr. pleb. *quot annos nati quemq; magistratum peterent, caperentq;.* inde cognomen familiæ inditum, vt *Annales* appellarētur. Prætores quatuor post multos annos lege Bæbia creari, quæ alternis quaternos iubebat creari. hi facti, C. Cornelius Scipio, L. Valerius Læuinus, Q. & M. Mutii Scæuolæ. Q. Fuluio, & L. Manlio Consulib. eadem prouincia, quæ superioribus, pari numero copiæ peditum, equitum, ciuium, sociorum decretæ. In Hispania duabus Tib. Sempronio & & L. Postumio cum iisdem exercitibus, quod haberent, prorogatum imperium est. & in supplementum Consules scribere iussi ad tria millia peditum Romanorum, ccc. equites: quinque millia sociorum Latini nominis, & quadringentos equites. P. Mutius Scæuola vrbanam sortitus prouinciam est: & vt idem quæreret de ve-

Q. Fuluius de Celtiberis triumphat.

* *Coron.* 3472.

* *50. denarij faciunt coronatos quinque.*

de veneficiis in vrbe, & propius vrbem decem millia passuum. C. Cornelius Scipio peregrinam, Q. Mutius Scæuola Siciliam, L. Valerius Læuinus Sardiniam, Q. Fuluius consul prius quam vllam rem publicam ageret, liberare & se, & Rempubl. religione votis soluendis dixit velle. vouisse se, quo die postremum cum Celtiberis pugnasset, ludos Ioui OPT. MAX. & ædem Equestri Fortunæ sese facturum: in eas res sibi pecuniam collatam esse ab Hispanis. Ludi decreti, & vt duumuiri ad ædem locandam crearentur, de pecunia finitur, *ne maior causa ludorum consumeretur, quam quanta Fuluio Nobiliori post Ætolicum bellum ludos faciendi decreta esset: neve quid ad eos ludos arcesseret, cogeret, acciperet, faceret aduersus id S.C. quod L. Æmilio, Cn. Bæbio Consulibus de ludis factum esset.* Decreuerat id senatus propter effusos sumptus factos in ludos T. Sempronii ædilis, qui graues nō modo Italicæ ac sociis Latini nominis, sed etiam prouinciis externis fuerant. Hyems eo anno niue sæua & omni tempestatum genere fuit: arbores, quæ obnoxiæ frigoribus sunt, decussit cunctas. & ea tum aliquanto quàm alias longior fuit: itaque Latinas mox subito coorta & intolerabilis tempestas in monte turbauit; instauratæque sunt ex decreto pontificum. Eadem tempestas & in Capitolio aliquot signa constrauit, fulminibusque complura loca deformauit, ædem Iouis Tarracinæ, ædem Albam Capuæ, portamque Romanam: muri pinnas aliquot locis decussit. Hæc inter prodigia, nunciatum & ab Reate, *tripedem natum mulum.* Ob ea decemuiri iussi adire libros: edidere quibus Diis, & quot hostiis sacrificaretur. & ab fulminibus complura loca deformata, ad ædem Iouis vt supplicatio diem vnum esset. Ludi deinde votiui Q. Fuluii Consulis per dies decem magno apparatu facti. Censorum inde comitia habita, creati M. Æmilius Lepidus pontifex maximus, & M. Fuluius Nobilior, qui ex Ætolis triumphauerat. Inter hos viros nobiles inimicitiæ erant, sæpe multis in senatu, & ad populum atrocioribus celebratæ certaminibus. comitiis confectis, vt traditum antiquitus est censores in campo ad aram Martis sellis curulibus consederunt, quo repente principes senatorum cum agmine venerunt ciuitatis: inter quos Q. Cæcilius Metellus verba fecit. *Non obliti sumus, censores, vos paulo ante ab vniuerso populo Romano moribus nostris præpositos esse: & nos à vobis & admoneri & regi, non vos à nobis debere. indicandum tamen est, quid omneis bonos in vobis aut offendat, aut certe mutatum malint. Singulos quum intuemur, M. Æmili, M. Fului, neminem hodie in ciuitate habemus, quem si reuocemur in suffragium, velimus vobis prælatum esse. ambo quum simul aspicimus, non possumus non vereri, ne male comparati sitis, nec tantum Reipublica prosit: quod omnibus nobis egregie placetis: quam quod alter alteri displicetis, noceat. Inimicitias per annos multos vobis ipsis graues & atroces geritis: qua, periculum est, ne ex hac die nobis & Re-*

Margin notes: XLV (at "minis, sed etiam"); *Hyemis sæuitia.*; *Prodigia.*; XLVI (at "mine venerunt"); *Q. Metelli oratio.*

& Republica, quam vobis grauiores fiant. De quibus causis hoc timemus, multa succurrunt quæ dicerentur; nisi forte implacabiles vestræ iræ implicauerint animos vestros. Has vt hodie, vt in isto templo finiatis simultates, quæsumus vos vniuersi, & quos coniunxit suffragijs suis populus Romanus, hac etiam reconciliatione gratiæ coniungi à nobis sinatis. vno animo, vno consilio legatis senatum, equites recenseatis, agatis censum, lustrum condatis. quod omnibus fere precationibus nuncupabitis verbis: Vt ea res mihi collegæque meo bene & feliciter eueniat: ita vt vere vt ex animo velitis euenire: efficiatisque, vt quod Deos precati eritis, id vos velle etiam homines credamus. T. Tatius & Romulus in cuius vrbis medio foro acie hostes concurrerant, ibi concordes regnarunt. Non modo simultates, sed bella quoque finiuntur. ex infestis hostibus plerumque socij fideles, interdum etiam ciues fiunt. Albani diruta Alba Romam traducti sunt: Latini, Sabini in ciuitatem accepti. Vulgatum illud quia verum erat, in prouerbium venit: AMICITIAS *immortaleis, inimicitias mortaleis debere esse.* Fremitus ortus cum assensu, deinde vniuersorum voces idem petentium confusæ in vnum, orationem interpellarunt. Inde Æmilius questus quum alia, tum *bis à M. Fuluio se certo consulatu adiectum*, Fuluius contra queri, *se ab eo semper lacessitum, & in probrum suum sponsionem factam.* tamen ambo significare, *si alter vellet, se in potestate tot principum ciuitatis futuros.* Omnibus instantibus qui aderant, dexteras fidemque dedere, *mittere vere ac finire odium.* deinde collaudantibus cunctis, deducti sunt in Capitolium. & cura super talire principum, & facilitas censorum egregie comprobata ab senatu & laudata est. Censoribus deinde postulantibus, *vt pecuniæ summa sibi, qua in opera publica vterentur, attribueretur:* vectigal annum decretum est. Eodem anno in Hispania L. Postumius & III. Tib. Sempronius Proprætores comparauerunt ita inter se, vt in II Vaccæos per Lusitaniam iret Albinus, inde in Celtiberiā reuerteretur. Gracchus, quod maius ibi bellum esset, in vltima Celtiberiæ penetrauit. Mundam vrbem primum vi cepit, nocte ex improuiso aggressus. Acceptis deinde obsidibus, præsidioque imposito, castella oppugnare, agros vrere, donec ad præualidam aliam vrbem (Certimam appellant Celtiberi) peruenit, vbi quũ iam opera admoueret, veniunt legati ex oppido, quorum sermo antiquæ simplicitatis fuit, non dissimulantium bellaturos, si vires essent. *petierunt enim vt sibi in castra Celtiberorum ire liceret ad auxilia accipienda. si non impetrassent, tum separatim eos ab illis se consulturos.* Permittendo Graccho ierunt, & post paucis diebus alios decem legatos secum adduxerunt. Meridianum tempus erat. nihil prius petierunt à prætore, quam *vt bibere sibi iuberet dari.* epotis primis poculis, *iterum poposcerunt*, magno risu circumstantium in tam rudibus, & moris omnis ignaris ingeniis. tum maximus natu ex ijs. *Missi sumus*, inquit, *à gente nostra qui sci-*

Censores in amicitiam redeunt.

Celtiberorum mira simplicitas.

scitare-

ſcitaremur, qua tandem re fretus arma nobis inferres? Ad hanc per-
cunctationem Gracchus, *exercitu ſe egregio fidentem veniſſe*, re-
ſpondit, *quem ſi ipſi viſere velint, quo certiora ad ſuos referant, po-
teſtatem ſe eis facturum eſſe*. tribuniſque militum imperat, *vt or-
nari omneis copias peditum equitumq́; & decurrere iubeant arma-
tas*. Ab hoc ſpectaculo legati miſſi deterruerunt ſuos, ab auxi-
lio circumſeſſæ vrbi ferendo. Oppidani quùm ignes nocte turri-
bus nequiquam (quod ſignum conuenerat) ſuſtuliſſent, deſti-
tuti ab vnica ſpe auxilii in deditionem venerunt. * ſeſtertium ** Valent.*
nummûm quater & vicies ab iis eſt exactum, quadraginta no- 60000.
biliſſimi equites: nec obſidum nomine (nam militare iuſſi ſunt) *Coron.*
XLV-& tamen reipſa vt pignus fidei eſſent. Inde iam duxit ad Alcen
III vrbem, vbi caſtra Celtiberorum erunt, à quibus venerant nu-
per legati, eos quùm per aliquot dies armaturam leuem immit-
tendo in ſtationes laceſſiſſet paruis prœliis, indies maiora cer-
tamina ſerebat, vt omnes extra munitiones eliceret. Vbi quod
petebatur, ſenſit effectum, auxiliorum præfectis imperat. *vt con-
tracto certamine, tamquam multitudine ſuperarentur, repentè tergis
datis ad caſtra effuſe fugerent*: ipſe intra vallum ad omneis por-
tas inſtruxit copias. Haud multum temporis intercesſit, quum
ex compoſito refugientium ſuorum agmen, poſt effuſe ſequen-
tes barbaros conſpexit. inſtructam ad hoc ipſum intra vallum
habebat aciem. itaque tantum moratus, vt ſuos refugere in
caſtra libero introitu fineret, clamore ſublato ſimul omnibus
portis erupit. Non ſuſtinuere impetum, nec opinatum hoſtes: *Celtiberi*
qui ad caſtra oppugnanda venerant, ne ſua quidem tueri po- *fuſi cæſiq́;.*
tuerunt. nam extemplò fuſi, fugati, mox intra vallum pauen-
tes compulſi. poſtremo exuuntur caſtris. Eo die nouem mil-
lia hoſtium cæſa: capti viui trecenti viginti, equi centum duo-
decim. ſigna militaria triginta ſeptem. de exercitu Romano
XLIX centum nouem ceciderunt. Ab hoc prœlio Gracchus duxit ad
populandum Celtiberiam legiones, & quùm ferret paſſim
cuncta atque ageret, populique, alii voluntate, alii metu iu-
gum acciperent, centum tria oppida intra paucos dies in deditio-
nem accepit. præda potitus ingenti eſt. Conuertit inde agmen
retro, vnde venerat, ad Alcen, atque eam vrbem oppugna-
re inſtitit. Oppidani primum impetum hoſtium ſuſtinue-
runt, deinde quum iam non armis modo, ſed etiam ope-
ribus oppugnarentur, diffiſi præſidio vrbis, in arcem vni-
uerſi conceſſerunt. poſtremo & inde præmiſſis oratoribus,
in ditionem ſe ſuaque omnia Romanis permiſerunt. Magna inde *Thurrus*
præda facta eſt. multi captiui nobiles in poteſtatem vene- *Celtiberiæ*
runt. inter quos & Thurri filii duo, & filia. Regulus hic ea- *rex.*
rum gentium erat, longe potentiſſimus omnium Hiſpanorum.

Audita

Audita suorum clade, missis qui fidem venienti in castra ad Gracchum peterent, venit. & primum quæsiuit, *ab eone sibi liceret, ac suis viuere?* quũ Præt. victurum respõdisset: quæsiuit iterum, *si cũ Romanis militare liceret?* id quoq; Graccho permittente: *Sequar,* inquit, *vos aduersus veteres socios meos, quoniam illos ad me * propinquè suspicere.* Secutus est inde Romanos, fortique ac fideli opera multis locis rem Romanam adiuuit. Ergauia inde nobilis & potens I ciuitas, aliorum circa populorum cladibus territa, portas aperuit Romanis. Eam deditionem oppidorum *haud cum fide factam,* quidam auctores sunt. *è qua regione abduxisset legiones, extemplo inde rebellatum, magnoq; eum postea prœlio ad montem Caunum cum Celtiberis à prima luce ad sextam horam diei signis collatis pugnasse: multos vtrimq; cecidisse: nec aliud magnopere victores fuisse Romanos, nisi quod postero die manentes intra vallum prœlio lacessierint: spolia per totum diem legisse, tertio die prœlio maiore iterum pugnatum; & tunc demum haud dubie victos Celtiberos: castraq; eorum capta & direpta esse. viginti duo millia hostium eo die esse casa: plus trecentos captos: parem fere equorum numerũ: & signa militaria septuaginta duo: inde debellatum, veramq; pacem, non fluxa, vt ante, fide Celtiberos fecisse.* Eadem æstate & Postumium in Hispania vlteriore bis cum Vacceis egregiè pugnasse, scribunt ad triginta & quinque millia hostium occidisse, & castra oppugnasse. Propius vero est, serius in prouinciam peruenisse, quam vt ea æstate potuerit res gerere.

Censorum opera publica.

Censores fideli concordia senatum legerunt. princeps electus est II ipse censor M. Æmilius Lepidus Põtifex Maximus, tres eiecti de senatu retinuit quosdam Lepidus à collega præteritos. Opera ex pecunia attributa diuisaque inter se, hæc confecerunt. Lepidus molem ad Tarracinam, ingratum opus, quod prædia habebat ibi, priuatamque publicæ rei impensam inseruerat. Theatrum & proscenium ad Apollinis ædem Iouis in Capitolio, columnasque circa poliendas albo locauit. & ab his columnis, quæ incommodè opposita videbantur, signa amouit: clypeaque de columnis, & signa militaria affixa omnis generis dempsit. M. Fuluius plura, & maioris locauit vsus. portum & pilas pontis in Tiberim, quibus pilis fornices post aliquot annos P. Scipio Africanus, & L. Mummius censores locauerunt imponendos; basilicam post argentarias nouas, & forum piscatorium circumdatis tabernis, quas vendidit in priuatum; & forum & porticum extra portam Trigeminam, & aliam post nauália, & ad fanum Herculis, & post Spei ad Tiberim ædem Apollinis Medici. habuere & in promiscuo præterea pecuniam, ex ea communiter locarunt aquam adducendam, fornicesq; faciendos. impedimẽto operi fuit M. Licinius Crassus, qui p fundum suũ duci nõ est passus. portoria quoq; & vectigalia iidẽ multa instituerũt. cõplura sacella, publicaq; occupata à priuatis; publicaq; sacra vt paterent, essentque populo curarunt.

mutarunt

mutarunt suffragia: regionatimq; genetib. hominum: causisq; &
LII quæstibus, ribus descripserunt. Et alter ex censoribus M. Æmilius petiit ab senatu, *ut sibi dedicationis templorum Reginæ Iunonis & Dianæ, quæ bello Ligustino ante annis octo vouisset, pecunia ad ludos decerneretur.* * viginti millia æris decreuerunt. Dedicauit eas ædes * 200. Cor.
vtramq; in circo Flaminio. ludosq; scenicos triduum post dedicationem templi Iunonis, biduum post Dianæ, & singulos dies fecit in circo. Idē dedicauit ædem Larium permarinum in cāpo: vouerat eum annis quadraginta ante L. Æmilius Regillus, nauali prœlio aduersus præfectos regis Antiochi. supra valuas templi tabula cum titulo hoc fixa est: *Duello magno regib. dirimendo * caput subigendis * patrādæ pacis * hac pugna exeunti L. Æmilio M. Æmilij filio, auspicio, imperio, felicitate ductuq; eius inter Ephesum Samum Chiumq; inspectāte Cos. ipso Antiocho exercitu omni, equitatu, elephantisq; classis regis Antiochi antea sic victa, fusa cōtusa fugataq; est, ibiq; eo die naues longæ cum omnib. sociis captæ quadraginta duæ, ea pugna pugnata * rex Antiochus, regnumq; eius. Eius rei ergo ædem Laribus permarinis*
III *vouit.* Eodē exemplo tabula in æde Iouis Capitolio supra valuas fixa est. Biduo quo senatum legerunt censores, Q. Fuluius Cos. pfectus in Ligures, per inuios montes vallesq; saltus cū exercitu transgressus, signis collatis cum hoste pugnauit neq; tantum acie vicit, sed castra quoq; eodē die cœpit. Tria millia ducenti hostiū omnisq; ea regio Ligurū in deditionē venit. Cos. deditos in campestres agros deduxit, præsidiaq; mōtibus imposuit. Celeriter & ex prouincia litteræ Romam venerunt. supplicationes ob eas res gestas in triduū decretæ sunt. Prætores quadraginta hostiis maioribus per supplicationes rem diuinam fecerunt. Ab altero Cos. L. Manlio nihil memoria dignū in Ligurib. est gestū. Galli transalpini tria millia hominum in Italiā transgressi, neminem bello lacessentes, agrum à Cos. & senatu petebant, vt pacati sub imperio populi Romani essent. Eos senatus excedere Italia iussit: &
LIV Cos. Q. Fuluium quærere & animaduertere in eos qui principes & auctores transcendendi Alpes fuissent. Eodem anno Philippus rex Macedonum senio & mœrore consumptus, post mortem filii decessit: Demetriade hybernabat, quum desiderio anxius filii, tū pœnitentia crudelitatis suæ stimulabat animum & alter filius. haud dubiè & sua & aliorum opinione rex, conuersique in eum omnium oculi, & destituta senectus: aliis exspectantibus suam mortem: aliis ne exspectantibus quidem: quo magis angebatur: & cum eo Antigonus Echecratis filius, nomen patrui Antigoni ferens, qui tutor Philippi fuerat, regiæ vir maiestatis, nobili etiam pugna aduersus Cleomenem Lacedæmonium clarus. Tutorem eum Græci, vt cognomine à ceteris regibus distinguerent, appellarunt. Huius fratris filius Antigonus ex honoratis Philippi amicis vnus incorruptus permanserat: eique ea fides nequaquam

De rebus in Liguria gestis.

Philippus rex Macedonum moritur.

Antigonus.

amicum Persea inimicissimũ fecerat. is prospiciens animo, quanto cum periculo suo hęreditas regni ventura esset ad Persea: vt primum labare animũ regis, & ingemiscere interdum filii desiderio sensit: præbendo aureis, nunc lacessendo etiam mentionem rei temere actæ: sæpe querenti querens & ipse aderat. & quum multa adsoleat veritas præbere vestigia sui, omni ope adiuuabat, quo maturius omnia emanarẽt. Suspecti & ministri facinoris Apelles maxime & Philocles erant, qui Romam legati fuerant, literasque exitiales Demetrio sub nomine Flaminini attulerant, *eas falsas esse, & à scriba vitiatas, signumque adulterinum*, vulgo in regia fremebant. Ceterum quum suspecta magis, quã manifesta esset res, forte Xychus obuius fit Antigono, comprehensusq; ab eo, in regiam est perductus relicto eo custodibus, Antigon' ad Philippũ processit. *Multis, inquit, sermonibus intellexisse videor, magno te æstimaturũ si scire vera omnia possis de filiis tuis, vter ab vtro petitus fraude & insidiis esset. homo vnus omniũ qui nodum huius erroris exsoluere possit, in potestate tua est Xychus: fortè vocatum perductumque in regiam, vocare iuberet.* Adductus, primo, ita negare inconstanter, vt paruo metu admoto, paratum indicem esse appareret, conspectum tortoris verberumq; non sustinuit: ordinemq; omnem facinoris legatorum ministeriique sui exposuit. Exemplo missi qui legatos comprehenderent: Philoclem, qui præsens erat, oppresserunt. Appelles missus ad Chæream quendam persequendũ, indicio Xychi audito, in Italiam traiecit. De Philocle nihil certi vulgatum est. alii *primo audacter negantem, postquam in conspectum adductus sit Xychus, non vltra tetendisse:* alii *tormenta etiam infitiantem perpessum affirmãt.* Philippo redintegratus est luctus geminatusque & infelicitatẽ suam in liberis grauiorem, quod alter periisset, censebat. Perseus certior factus, omnia detecta esse, potentior quidem erat quam vt fugam necessariam duceret: tantũ vt procul abesset, curabat. interim velut ab incendio flagrantis iræ, dum Philippus viueret, se defensurus. qui spe potiundi ad pœnam corporis eius amissa, quod reliquum erat, id studere, ne super impunitatẽ etiam præmio sceleris frueretur. Antigonum igitur appellat; cui & palam facti parricidii gratia obnoxius erat, neq; pudendum aut pœnitendum eum regem Macedonibus propter recentem patrui Antigoni gloriam fore censebat. *Quando in eam fortunam veni, inquit, Antigone, vt orbitas mihi, quã alii detestantur parentes, optabilis esse debeat: regnum, quod à patruo tuo forti, non solum fideli tutela eius custoditum & auctum etiã accepi, id tibi tradere in animo est. Te vnum habeo, quem dignum regno iudicem, si neminẽ haberem, perire & extingui id mallem, quam Perseo scelestæ fraudis præmium esse. Demetrium excitatum ab inferis, restitutumq; credam mihi, si te, qui morti innocentis, qui meo infelici errori vnus illacrymasti, in locum eius substitutum relinquam.* Ab hoc sermone omni genere honoris

Persei in Demetrium insidiæ deteguntur.

Antigono regnũ Macedoniæ à Philippo destinatur.

noris producere eum non destitit:quum in Thracia Perseus abesset,circumire Macedoniæ vrbes,principibusq; Antigonum cõmendare:& si vita longior suppetisset,haud dubium fuit,quin eũ in possessione regni relicturus fuerit. Ab Demetriade profectus, Thessalonicæ plurimum temporis moratus fuerat, inde quum Amphipolim venisset,graui morbo est implicitus. Sed animo tamen ægrum magis fuisse,quam corpore, constat: curisque & vigilijs (quum identidem species & vmbræ insontis interempti filij eum diris agitarent) extinctum esse,cum execrationibus alterius. Admoueri tamen potuisset Antigonus, si haud statim palam facta esset mors regis Medicus Calligenes,qui curationi preerat, non exspectata morte regis,à primis desperationis notis nuncios pdispositos,ita vt conuenerat,misit ad Perseum: & mortem regis
VII in aduentum eius omnes,qui extra regiam erant,celauit. Oppressit igitur nec opinantes ignarosque omnes Perseus, & regnum scelere partum inuasit. Peropportuna mors Philippi fuit ad dilationem,& ad vires bello contrahendas. nam post paucis diebus gens Bastarnarum diu solicitata, ab suis sedibus magna peditum equitumque manu Istrum traiecit. inde prægressi qui nunciarent regi,Antigonus & Cotto:nobilis is erat Bastarna. de ea re Antigonus sæpe inuitus cum ipso Cottone legatus ad conciãdos Bastarnas missus:haud procul Amphipoli famæ incerti nuncij occurrerunt, *mortuum esse regem*: quæ res omnem ordinem consilij turbauit. Compositum autem sic fuerat.transitum per Thraciam tutum,& cõmeatus Bastarnis vt Philippus præstaret,id vt facere posset,regionum principes donis coluerat: *fide sua obligata, pacato agmine transituros Bastarnas*. Dardanorum gentem delere propositum erat,inq; eorum agro sedes dare Bastarnis.duplex inde erat commodum futurum.si & Dardani gens semper infestissima Macedoniæ,temporibusque iniquis regum imminens,tolleretur: & Bastarnæ relictis in Dardania coniugibus liberisque, ad populandam Italiam possent mitti. per Scordiscos iter esse ad mare Adriaticum,Italiamque. alia via traduci exercitum non posse: facile Bastarnis Scordiscos iter daturos.nec n. aut lingua aut moribus æquales abhorrere.& ipsos adiuncturos se, quum ad prædam opulentissimæ gentis ire vidissent.Inde in omnem euentum consilia commodabantur.siue cæsi ab Romanis forent Bastarnę, Dardanos tamen sublatos, prædamque ex reliquiis Bastarnarum, & possessionem liberam Dardaniæ,solatio fore:siue prospere gessissent,Romanis auersis in Bastarnarum bellum, recuperaturum se in Græcia quæ amisisset. Hæc Philippi consilia fuerant. Ingressi sunt pacato agmine, fide Cottonis & Antigoni. sed haud multo post famã mortis Philippi,neq; Thraces commercio faciles erãt, neq; Bastarnæ empto contenti esse poterãt,aut in agmine cõtineri,nę decederẽt via. Inde iniuriæ vltro citroq; fieri:quarũ in dies

Prodigia

incremento bellum exarsit. Postremo Thraces, quũ vim ac multitudinem sustinere hostium non possent, relictis campestrib. vicis in montem ingentis altitudinis (Donucam vocant) concesserunt. Quo vbi ire Bastarnæ vellent, quali tempestate Gallos spoliantes Delphos fama est peremptos esse, talis tum Bastarnas, nequiquam ad iuga montiũ appropinquantes oppressit. Neq; enim imbre tantum effuso, dein creberrima grandine obruti sunt, cum ingenti fragore cœli tonitribusque & fulguribus præstringentib. aciem oculorum, sed fulmina etiam sic vndiq; micabant, vt peti viderentur corpora: nec solum milites, sed etiam principes icti caderent, itaq; quum præcipiti fuga per rupes præaltas improuidi sternerentur, ruerentq; , instabant quidem perculsis Thraces: sed ipsi Deos auctores fugæ esse, cœlumq; in se ruere aiebãt. Dissipati procella, quum tamquam ex naufragio plerią; semiermes in castra, vnde pfecti erant, redissent, consultari quid agerent cœpiũ: inde orta dissensio, aliis *redeundum*, aliis *penetrandum in Dardaniã censentib.* Triginta ferme millia hominum (Clondico duce profecti erant) peruenerũt. cetera multitudo retro qua venerat, trãsdanubianã regionẽ repetiit. Perseus potitus regno interfici Antigonum iussit: & dum firmaret res, legatos Romam ad amicitiam paternam renouandam, petendumq; *vt rex ab senatu appellaretur,* misit. Hæc eo anno in Macedonia gesta. Alter consulũ, Q. Fuluius ex Liguribus triumphauit. quem triumphum magis gratiæ, quã rerum gestarum magnitudini datum, constat. Armorũ hostilium magnam vim transtulit: nullam pecuniam admodũ. diuisit tamẽ in singulos milites tricenos æris: duplex centurionibus, triplex equiti. Nihil in eo triumpho magis insigne fuit, quam q forte euenit, vt eodem die triumpharet, quo priore anno ex prætura triumphauerat. Secundum triumphũ comitia edixit, quibus creati Coss. sunt M. Iunius Brutus, A. Manlius Volso. Prætorũ inde tribus creatis, comitia tempestas diremit. postero die reliqui tres facti, ante diem quartũ Idus Martias, M. Titinius Curuus, T. Claudius Nero, T. Fonteius Capito. Ludi Romani instaurati ab ædilib. curulibus, Cn. Seruilio Cæpione, App. Claudio Cẽtone, ppter prodigia quæ euenerant. Terra mouit, in foris publicis vbi lectisternium erat, Deorum capita, quæ in lectis erant, auerterunt se, lanaq; cum integumentis, quæ Ioui opposita fuit, decidit. de mẽsa oleas quoq; prægustasse mures, in prodigium versum est. Ad ea expianda nihil vltra, quam *vt ludi instaurarentur,* actum est.

Bastarnæ oppri muntur.

Q. Fuluius de Liguribus triumphat.

Prodigia.

EPITOME LIBRI LXI.

IGNIS *in æde Vestæ extinctus est. Tib. Sempronius Gracchus proconsul Celtiberos victos in deditionem accepit: monimentumque operum suorum, Graccburim oppidum in Hispania constituit. Et à Postumio Albino procõsule, Vaccei ac Lusitani subacti sunt, vterq; triumphauit. Antiochus*

tiochus Antiochi filius obses Romanis à patre datus, mortuo fratre Seleuco, qui patri defuncto successerat, in regnum Syriæ dimissus. Lustrum à censoribus conditum est: Censa sunt ciuium capita CCLXXIII. *millia* CCXLIV *R. Volumnius Saxa tribunus plebis legem tulit, ne quis hæredem mulierem institueret: suasit legem M. Cato. extat oratio eius. Præterea res contra Ligures, Istros, Sardos, & Celtiberos à compluribus ducibus prospere gestas, & initia belli Macedonici continet, quod Perseus Philippi filius moliebatur. miserat enim ad Carthaginenses legationem & ab ijs nocte audita erat, sed & alias Græciæ ciuitates solicitabat, qui præter religionem, quod quam multa templa magnifica multis locis erexit, Athenis Iouis Olympij, & Antiochiæ Capitolini, vilissimum regem egit.*

ACEPHALVS.

* *

I à patre in pace habitam armasse, eoq; iuuentuti prædandi cupidæ pergratus esse dicebatur. Consilium de Istrico bello quum haberet consul, alij *gerendum extemplo, antequam contrahere copias hostes possent:* alij *consulendum prius senatum censebant.* Vicit sentẽtia, quæ diem nõ proferebat. Profectus ab Aquileia consul, castra ad lacum Timaui posuit. imminet mari is lacus. Eodem decem nauibus C. Furius duumuir naualis venit aduersus Illyricorum classem, creati duumuiri nauales erant, qui tuendam viginti nauibus mari superiore Anconam, velut cardinem haberent: inde L. Cornelius dextra littora vsq; ad Tarentum, C. Furius læua vsq; ad Aquileiã tueretur. Eæ naues ad proximum portum in Istriæ fines cum onerariis & magno commeatu missæ: secutusq; cum legionibus consul, quinq; ferme millia à mari posuit castra. In portu emporium breui frequens factum, omniaq; hinc in castra supportabantur: & quo id tutius fieret, stationes ab omnibus castrorum partib. circumdatæ sunt: in Istriam que suum præsidium statiuum, repentina cohors Placentina opposita inter mare & castra: & vt idem aquatoribus ad fluuium esset præsidium, M. Ebutius tribunus militum secundæ legionis duos manipulos militum adiicere iussus est. T. & C. Ælij tribuni militum legionem tertiam, quæ pabulatores & lignatores tueretur, via quæ Aquileiam fert, duxerant. Ab eadem regione mille ferme passuum castra erant Gallorum:

II Carmelus pro regulo erat tribus aut amplius, millibus armatorum. Istri vt primum ad lacum Timaui castra sunt Romana mota, ipsi post collem occulto loco consederunt: & inde obliquis itineribus agmen sequebantur, in omnem occasionem intenti: nec quicquã eos quæ terra mariq; agerentur, fallebat. Postquam stationes inualidas esse pro castris, eorũ turba inermis frequẽs inter castra & mare mercantium, sine vllo terrestri aut maritimo munimento viderunt, duo simul præsidia, Placentinæ cohortis, & manipulorũ secundæ legionis aggrediuntur. Nebula matutina texe-

Carmelus Istrorum regulus.

rat incœptum: qua dilabante ad primũ teporem ſolis, perlucẽs, jam aliquid, incerta tamen vt ſolet, lux ſpeciem omnium multiplicem intuenti reddens, tum quoque fruſtrata Romanos, multo maiorem iis quam erat hoſtium aciem oſtendit: qua territi vtriuſq; ſtationis milites ingẽti tumultu quum in caſtra cõfugiſſent, haud paulo ibi plus, quam quod ſecum ipſi attulerant, terroris fecerunt. Nam neq; dicere quid fugiſſent, nec percontantibus reddere reſponſum poterãt: & clamor in portis, vt vbi nulla eſſet ſtatio, quæ ſuſtineret impetum, audiebatur: & concurſatio in obſcuro incedentium aliorum in alios, incertum fecerat, an hoſtis intra vallum eſſet. Vna vox audiebatur, *ad mare* vocantium. Id forte temere ab vno exclamatum totis paſſim pſonabat caſtris. Itaq; primo velut iuſſi id facere, pauci armati, maior pars inermes, ad mare decurrunt. dein plures. poſtremo prope omnes. & ipſe conſul, quũ fruſtra reuocare fugientes conatus, nec imperio, nec auctoritate, nec precibus ad extremum valuiſſet. Vnus remanſit M. Licinius Strato, tribunus militum tertiæ legionis cum tribus ſignis ab legione ſua relictus. Hunc in vacua caſtra impetu facto Iſtri, quum alius armatus iis nemo obuiã iſſet, in prætorio inſtruentẽ atque adhortantem ſuos oppreſſerunt. Prœlium atrocius q̃ pro paucitate reſiſtentium fuit: nec ante finitum eſt, quam tribunus militum, quiq; circa eum conſtiterant, interfecti ſunt. Prætorio deiecto, direptis quæ ibi fuerant, ad quæſtorium forum, quintanamq; hoſtes peruenerunt. Ibi quũ omnium rerum paratam expoſitamq; copiam, & ſtratos lectos in quæſtorio inueniſſent, regulus accubans epulari cœpit: mox idẽ ceteri omnes armorũ hoſtiumq; obliti faciunt: &, vt quib. inſuetus liberalior victus eſſet auidius vino ciboq; corpora onerant. Nequaquam eadem eſt iũ ... rei forma apud Romanos: terra mari trepidatur, nautici tabernacula detendunt, commeatumq; in littore expoſitum in naues rapiunt: milites in ſcaphas & mare territi ruunt: nautæ metu ne cõpleantur nauigia, alij turbæ obſiſtunt, alij ab littore naues in altum expellunt: inde certamen, mox etiam pugna cum vulnerib. & cæde inuicem militum nautarumq; oritur, donec iuſſu conſulis procul a terra claſſis ſubmota eſt. Secernere inde inermes ab armatis cœpit: vix mille & ducenti ex tanta multitudine, qui arma haberent, perpauci equites. qui equos ſecũ eduxiſſent, inuenti ſunt: cetera deformis turba, velut lixarum, calonumque, præda vere futura, ſi belli hoſtes meminiſſent. Tunc demũ nuncius ad tertiam legionem reuocandam, & Gallorum præſidium venit: & ſimul ex omnibus locis ad caſtra recipienda, demendamq; ignominiam rediri cœptum eſt. Tribuni militum tertiæ legionis *pabulum lignaque proiicere iubent: centurionibus imperant, vt grauiores ætate milites binos in ea iumenta, ex quib. onera deiecta erant, imponãt: equites vt ſingulos è iunioribus pedites ſecum in equos tollant. egregiam*

gloriam

Iſtri Romanorum caſtra inuadunt.

Romani ad caſtra recipienda redeunt.

gloriam legionis fore, si castra metu secundanorum amissa, sua virtute recipiant: & recipi facile esse, si in præda occupati barbari subito opprimãtur: sicut ceperint, posse capi. Sũma militum alacritate adhortatio audita est. Ferunt citati signa, nec signiferos armati morantur: priores tamen consul copiæque, quæ à mari reducebantur ad vallum accesserunt. L. Attius tribunus primus secundæ legionis non hortabatur modo milites, sed docebat etiam: *Si victores Istri quib. armis cepissent castra, ijsdem capta retinere in animo haberẽt, primum exutum castris hostẽ ad mare persecuturos fuisse, deinde stationes*
xv *certè pro vallo habituros: vino somnoq́; verisimile esse mersos iacere.* Sub hæc A. Bæculonium signiferum suum, notæ fortitudinis virũ, inferre signum iussit. Ille si vnum se sequerẽtur, quo celerius fieret, facturum dixit: connixusq; quum trans vallũ signum traiecisset, primus omnium portam intrauit. E parte alia T. & C. Ælij Tribuni militum tertiæ legionis cum equitatu adueniunt: cõfestim & quos binos onerariã iumẽta imposuerãt secuti: & cõsul cum toto agmine At Istrorum pauci, qui modice vinosi erant, memores fuerunt fugæ, alijs somno mors continuata est: integraq; sua omnia Romani, præterquã quod vini cibiq; absumptum erat, receperunt. Ægri quoq; milites, qui in castris relicti fuerant, postquã intra vallum suos senserunt, armis arreptis cædẽ ingentẽ fecerunt. Ante omnes insignis opera fuit C. Popilij equitis, Sabello cognomen erat. is pede saucio relictus, longe plurimũ hostiũ occidit. Ad octo millia Istrorum sunt cæsa, captus nemo, quia ira &
v indignatio immemores prædæ fecit. Rex tamen Istrorum temulentus ex conuiuio raptim à suis in equum impositus fugit. Ex victorib. ccxxxvii. milites perierunt, plures in matutina fuga quam in recipiendis castris. Forte ita euenit, vt Cn. & L. Gauilij, nouelli Aquilienses, cum commeatu venientes, ignari prope in capta castra ab Istris inciderent. Ij quum Aquileiam relictis impedimentis refugissent, omnia terrore ac tumultu, nõ Aquileiæ modo, sed Romæ quoq; post paucos dies impleuerunt: quo non capta tantũ castra ab hostib. nec fuga quæ vera erat, sed perditas res deletũq; exercitum omnem allatum est. Itaq;, quod in tumultu fieri solet, delectũs extra ordinẽ non in vrbe tantum, sed tota Italia indicti. Duæ legiones ciuium Romanorũ cõscriptæ, & decẽ millia peditum cum equitib. quingentis socijs nominis Latini imperata. M. Iunius consul transire in Galliam, & ab ciuitatib. prouinciæ eius quantum quæq; posset militum exigere iussus. Simul decretũ, *vt T. Claudius Prætor militib. legionis quartæ, & sociũm Latini nominis quinq; millib. equitũ ducẽti quinquaginta Pisas vt cõuenirẽt ediceret, eamq́; prouinciam dũ cõsul inde abesset tutaretur. M. Titinius Prætor legionẽ primã, parem numerũ sociorũ peditũ equitumq́; Arimini cõuenire iuberet.* Nero paludatus Pisas in prouinciã est profect⁹. Titini⁹ C. Cassio Tribuno militum Ariminũ, qui præesset legioni misso,

Istrorũ rex aufugit.

...dilectum Romæ habuit M. Iunius Cos. ex Liguribus in prouinciam Galliam transgressus, auxiliis, protinus per ciuitates Galliæ militibusq; colonis imperatis, Aquileiā peruenit. Ibi certior fact° exercitum incolumem esse, scriptis literis Romā ne tumultuarētur, ipse remissis auxiliis quæ Gallis imperauerat, ad collegam est profect°. Romę magna ex nec opinato lętitia fuit: delectus omissus est, exauctorati, qui sacramento dixerant: & exercitus qui Arimini pestilentia affectus erat, domum dimissus. Istri magnis copiis quū castra haud procul cōsulis castris haberent, postquā alterum consulem cū exercitu nouo aduenisse audierunt, passim in ciuitates dilapsi sunt; consules Aquileiā in hyberna legiones reduxerūt. Sedato tandem Istrico tumultu Senatusconsultū factum est, vt consules inter se compararent, vter eorum ad comitia habenda Romā rediret. Quum absentem Manliū Tribuni plebis, A. Licinius Nerua, & C. Papirius Turdus in cōcionib. lacerarēt, rogationemq; promulgarēt, *ne Mãlius post Idus Martias* (prorogatæ namq; consulib. iam in annū prouinciæ erant) *imperiū retineret: vti causam extemplo dicere, cū abiisset magistratu, posset:* huic rogationi Q. Ælius collega intercessit, magnisq; contentionib. obtinuit ne perferretur. Per eos dies Tib. Sēpronius Gracchus, & L. Postumi° Albinus ex HispaniaRomā quū reuertissent, senatus iis à M. Titinio Prætore datus in æde Bellonæ, ad disserendas res quas gessissent, postulandosq; honores meritos, vt Diis immortalib. haberetur honos. Eodem tempore & in Sardinia magnum tumultum esse, literis T. Ebutii Prætoris cognitum est, quas filius eius ad senatum attulerat. Ilienses, adiunctis Balarorum auxiliis, pacatam prouinciam inuaserant: nec eis inualido exercitu, & magna parte pestilentia absumpto resisti poterat. Eadem & Sardorum legati nunciabant, orantes vt vrbib. saltem (iam enim agros deploratos esse) opē senatus ferret. Hęc legatio totumq; quod ad Sardiniam pertinebat, ad nouos magistratus reiectū est. Æque miserabilis legatio Lyciorū, qui crudelitatē Rhodiorum, quib. ab L. Cornelio Scipioni attributi erant, querebantur: *fuisse sub ditione Antiochi: eā in regiā seruitutē collatam cū præsenti statu, præclarā libertatem visam. nō publico tantū se premi imperio, sed singulos iustū pati seruitiū. iuxta se coniuges liberosq; vexari: in corpus, in tergum sæuiri: famā, quod indignū sit, maculari, dehonestariq; & palam res odiosas fieri, iuris etiam vsurpandi causa: ne pro dubio habeant, nihil inter se & argento parata mancipia interesse.* Motus hic senatus, literas Lyciis ad Rhodios dedit: *nec Lycios Rhodiis nec vlles alicui, quā qui nati liberi sint, in seruitutem dari placere. Lycios ita sub Romanorum simul imperio & tutela esse, vt in ditione populi Romani ciuitates sociæ sint.* Triumphi deinde ex Hispania duo cōtinui acti. Prior Sempronius Gracchus de Celtiberis, sociisq; eorū: postero die L. Postumi° de Lusitanis, aliisq; eiusdem regionis Hispanis triumphauit, quadraginta millia pondo ar-

Tumultus in Sardinia.

Lycij de Rhodiis queruntur.

Gracchus de Celtiberis: Postumius de Lusitanis triumphat.

do argenti Tib. Gracchus transtulit, viginti millia Albinus. Militib. denarios quinos vicenos, duplex centurioni, triplex equiti ambo diuiserunt, sociis tantundem quantùm Romanis. Per eosdē fortè dies M. Iunius Consul ex Istria comitiorum causa Romam venit. Et quùm in senatu fatigassent interrogationibus Tribuni plebis, Papirius & Licinius, de his quæ in Istria essent acta, in cōcionem quoque produxerunt. Ad quæ quùm consul, *se dies non plus vndecim in ea prouincia fuisse*, respōderet: *quæ se absente acta essent, se quoq; vt illos, fama comperta habere*: exsequebantur deinde, quærentes, *quid ita non potius A. Manlius Romā venisset, vt rationē redderet populo Romano, cur ex Gallia prouincia quam sortitus esset, in Istriam transisset? quando id bellū senatus decreuisset? quando id bellum populus Romanus iussisset? At herculè priuato quidem consilio bellum susceptum esse, sed gestum prudenter, fortiterq;. Immo vtrum susceptum sit nequius, an inconsultius gestum, dici non posse. Stationes duas nec opinantes ab Istris oppressas, castra Romana capta: quod peditum, quod equitum in castris fuerit. ceteros inermes, fusosq;, ante omnes consulem ipsum ad mare ac naues fugisse priuatum rationē redditurum earum rerum esse, quoniam consul noluisset.* Comitia deinde habita:
VIII consules creati C. Claudius Pulcer, Tib. Sempronius Gracchus: & postero die prætores facti, P. Ælius Tubero iterum, C. Quintius Flamininus, C. Numisius, C. Mummius, C. Cornelius Scipio, C. Valerius Læuinus. Tuberoni vrbana iurisdictio, Quintio peregrina euenit, Numisio Sicilia, Mummio Sardinia: sed ea propter belli magnitudinem prouincia consularis facta. Gracchus eam sortitur; Istriam Claudius, Scipio & Læuinus Galliam in duas diuisam prouincias sortiti sunt. Idibus Martiis, quo die Sempronius Claudiusq; consulatum inierunt, mentio tantùm de prouinciis Sardinia Istriaque & vtriusque hostibus fuit, qui in his prouinciis bellum conscinissent. Postero die legati Sardorum qui ad nouos magistratus delati erant: L. Minutius Thermus, qui legatus Manlii consulis in Istria fuerat, in senatum venit. Ab his edoctus est senatus, quantum belli eæ prouinciæ haberent. Mouerunt senatum & legationes sociûm nominis Latini, quæ & cēsores, & priores consules fatigauerunt, tandem in senatum introductæ. Summa querelarum erat, *ciues suos Romæ censos plerosq; Romā commigrasse, quod si permittatur, perpaucis lustris futurum, vt deserta oppida, deserti agri, nullum militem dare possent. Fregellas quoq; millia quatuor familiarium transisse ab se, Samnites, Pelignięq; querebantur: neq; eo minus aut hos, aut illos in delectum militum dare.* Genera autem fraudis duo mutandæ viritim ciuitatis inducta erant. Lex sociis ac nominis Latini, qui stirpem ex sese domi relinquerent, dabat, vt ciues Romani fierent. Ea lege malè vtendo, alii sociis, alii populo Romano iniuriam faciebant. Nam &, ne stirpem domi relinquerent, liberos suos quibusquibus Ro-

manis in conditionem vt manumitterentur mancipia dabant, libertiniq; ciues essent: & quib. stirps deesset quam relinquerent, vt ciues Romani fiebant. Postea his quoq; imaginib. iuris spretis, promiscue sine lege, sine stirpe, in ciuitatem Romanam per migrationem & censum transibant. Hæc ne postea fierent, petebat legati, *& vt redire in ciuitates iuberent socios, deinde vt lege cauerent, ne quis quẽ ciuitatis mutandæ causa suum faceret, neve alienaret, & quis ita ciuis Romanus factus esset, ciuis nõ esset.* Hæc impetrata ab senatu. Prouinciæ deinde quæ in bello erant, Sardinia atque Istria decretæ. In Sardiniam duę legiones scribi iussę, quina millia in singulas & ducenti pedites, triceni equites, & duodecim millia peditum sociorum ac Latini nominis, & sexcenti equites, & decẽ quinqueremes naues, si deducere ex naualib. vellet. Tantundem peditum equitumq; in Istriam, quantum in Sardiniam decretum. Et legionem vnam cum equitib. ccc. & quinq; millia peditũ sociorum, & CCL. mittere equites in Hispaniam cõsules ad M. Titinium iussi. Priusquam consules prouincias sortirentur, prodigia nunciata sunt: *lapidem in agro Crustumino in lacũ Martis de cœlo cecidisse. Puerum trunci corporis in agro Romano natũ, & quadrupedem anguem visum: & Capuæ multa in foro ædificia de cœlo tacta, & Puteolis duas naues fulminis ictu concrematas esse.* Inter hæc quæ nunciabãtur, lupus etiam Romę interdiu agitatus, quũ Collina porta intrasset, per Æsquilinam magno consectantium tumultu euasit. Eorum prodigiorum causa consules maiores hostias immolarunt, & diem vnum circa omnia puluinaria supplicatio fuit. Sacrificiis ritè perfectis, prouincias sortiti sunt: Claudio Istria, Sempronio Sardinia obuenit. Legem deinde sociis C. Claudius tulit senatusconsulto, & edixit: *qui socij ac nominis Latini, ipsi maioresue eorum M. Claudio, T. Quintio censoribus, postq; ea apud socios nominis Latini censi essent, vt omnes in suam quisq; ciuitatẽ ante Calendas Nouembris redirent.* Quęstio, qui ita nõ redissent, L. Mummio Prætori decreta est, ad legẽ & edictũ Consul. S.C. adiectũ est: *vt dictator, Consul, interrex, censor, Prætor qui nunc esset apud forum, darent operam, vt qui manumitteretur, in libertatem vindicaretur, iusiurandum daret: qui eum manumitteret, ciuitatis mutandæ causa manus non mittere: qui id non iuraret, eum manumittendum non censuerunt.* Hæc in posterum causa iurisq; dictio C. Claudio Cõsuli decreta est. Dũ hæc Romæ geruntur, M. Iunius, & A. Manlius, qui priore anno consules fuerant, quũ Apuleiæ hybernassent, principio veris in fines Istrorum exercitũ introduxerũt: vbi quũ effuse popularentur, dolor magis & indignatio diripi res suas cernentes Istros, quàm certa spes satis sibi virium aduersus duos exercitus, exciuit cõcursu ex omnibus populis iuuentutis facto, repẽtinus & tumultuari[*] exercitus acrius primo impetu quam perseuerantius pugnauit. Ad quatuor millia eorum in acie cæsa, ceteri omisso bello in ciuitates pas-

Prodigia.

Istri victi, obsides dare iubentur.

sim diffugerunt, inde legatos primum ad pacem petendam in castra Romana, deinde obsides imperatos miserunt. Hæc quũ Romæ cognita literis ꝓconsulum essent, C.Claudius consul veritꝰ, ne forte ea res ꝓuinciam exercitumq; sibi adimeret, nõ votis nũcupatis, nõ paludatis lictoribus, vno omnium certiore facto collega, nocte profectus præceps in prouinciam abiit: vbi inconsultius quam venerat, se gessit. nam quum concione aduocata fugã è castris A. Manlij aduersis aurib. militum, quippe qui primi ipsi fugissent, iactasset; ingessissetque probra M. Iunio, q̃ se dedecoris socium collegæ fecisset: ad extremum vtrumque decedere ꝓuincia iussit. Quod quum milites *consulis imperio dicto audientes futuros sese dicerent, quum in more maiorum secundum vota in Capitolio nuncupata, lictoribus paludatis profectus ab vrbe esset*: furens ita vocatum qui pro quæstore Manlij erat, catenas poposcit, vinctos se Iunium Manliumque minitans Romam missurum. Ab eo quoq; spretum consulis imperium est: & circumfusus exercitus fauens imperatorum causæ, & consuli infestus, animos ad non parendum addebat. Postremo fatigatus consul & contumeliis singulorum, & multitudinis (nam insuper irridebant) ludibrijs, naue cadem qua venerat, Aquileiam rediit. Inde collegæ scripsit, *vt militum nouorum ei parti, quæ scripta in Istriam prouinciam esset, ediceret, Aquileiam vt conueniret: ne quid se Romæ teneret, quo minus votis nũcupatis paludatus ab vrbe exiret*. Hæc collegæ obsequenter facta, breuisque dies ad conueniendum edicta est. Claudius prope cõsecutus est literas suas. Concione adueniens de Manlio & Iunio habita, non vltra triduum moratus Romæ paludatis lictoribus, votisq; in Capitolio nuncupatis, in prouinciam æque amplius ꝓ-

Claudius ab exercitu contemnitur.

XI cipiti celeritate abit. Paucis ante diebus Iunius Manliusq; oppidum Nesatium, quo se principes Istrorum & regulus ipse Æpulo receperat, summa vi oppugnant. Eo Claudius duabus legionibus nouis adductis, vetere exercitu cum suis ducib. dimisso, ipse oppidum circumsedit, & vineis oppugnare intendit: amnemq; præterfluentem mœnia, qui & impedimento oppugnantib. erat, & aquationem Istris præbebat, multorum dierum opere exceptũ nouo alueo auertit. Ea res barbaros miraculo terruit abscissæ aquæ: & ne tum quidem memores pacis, in cædem coniugum ac liberorum versi, etiam vt spectaculo hostibus tam fœdum facinus esset, palam in muris trucidatos præcipitabant. Inter simul complorationem fœminarũ puerorumq;, simul nefandam cædẽ, milites transgressi murum, oppidum intrarunt, cuius capti tumultum vt ex pauido clamore fugientiũ accepit rex, traiecit ferro pectus, ne viuꝰ caperetur: ceteri capti, aut occisi. Duo deinde oppida Mutila & Faueria vi capta, & deleta. Prȩda, vt in gẽte inopi spe maior fuit, & omnis militib. concessa est. quinq; millia capitũ DCXXXII. sub corona venierunt. Auctores belli virgis cæsi, & securi percussi.

Istri coniuges ac liberos trucidant.

Istria

Istria tota trium oppidorum excidio, & morte regis pacata est: omnesque vndique populi obsidibus datis in deditionem venerunt. Sub Istrici finem belli, apud Ligures concilia de bello haberi cœpta. T. Claudius proconsul, qui Prætor priore anno fuerat, XII cum præsidio legionis vnius Pisis præerat. Cuius literis senatus certior factus, eas ipsas literas ad C. Claudium (nam alter consul iam in Sardiniam traiecerat) deferendas censet: & adijcit decretũ, *quoniam Istria prouincia confecta esset, si ei videretur, exercitum traduceret in Ligures*. Simul ex literis consulis, quas de rebus in Istria gestis scripserat, in biduum supplicatio decreta. Et ab altero consule Tib. Sempronio in Sardinia prospere res gestæ. Exercitũ in agrum Sardorum Iliensium induxit. Balarorũ magna auxilia Iliensibus venerant. Cum vtraq; gente signis collatis conflixit. fusi fugatiq; hostes, castrisq; exuti: duodecim millia armatorum cæsa. Postero die arma lecta coniici in aceruum iussit consul, sacrũque id Vulcano cremauit. Victorem exercitum in hyberna sociarum vrbium reduxit. Et C. Claudius literis T. Claudij & Senatusconsulto accepto, ex Istria legiones in Ligures transduxit. Ad Scultennam flumen in campos progressi castra habebant hostes. Ibi cum his acie dimicatum, quindecim millia cæsa, plus LXX. in prœlio, aut in castris (nam ea quoque expugnata sunt) capti, & signa militaria vnum & quinquaginta capta. Ligures reliquiæ cædis in montes refugerunt passim, populantique campestres agros consuli nulla vsquam apparuerunt arma. Claudius duarum gen- XIII tium vno anno victor, duabus, quod raro alius, in cõsulatu pacatis prouincijs Romam reuertit. Prodigia eo anno nunciata: *in Crustumino auem sangualem (quam vocant) sacrum lapidem rostro cecidisse. Bouem in Campania locutum. Vaccam aneam Syracusis ab agresti tauro, qui pecore aberrasset, initam, ac semine aspersam.* In Crustumino diem vnum in ipso loco supplicatio fuit. & in Campania bos alenda publice data: Syracusanumq; prodigium expiatum, editis ab aruspicib. Dijs, quib. supplicaretur. Pontifex eo anno mortuus est, M. Claudius Marcellus, qui consul censorq; fuerat. In eius locum suffectus est pontifex filius eius M. Marcellus. Et Lucam colonia eodem anno MM. ciuium Romanorum sunt deducta. Triũuiri deduxerunt P. Ælius, L. Egilius, Cn. Sicinius. Quinquagena & singula iugera & semisses agri in singulos dati sunt. De Ligure captus is ager erat: Etruscorum ante, quam Ligurum fuerat. C. Claudius Consul ad vrbẽ venit: cui, quũ in senatu de reb. in Histria Liguribusq; prospere gestis disseruisset, postulanti triumphus est decretus. triumphauit in magistratu de duab. simul gentibus. Tulit in eo triumpho denariũm CCCVII. millia, & victoriatũm LXXXV. millia DCCII. militib. in singulos quindecim denarii dati, duplex centurioni, triplex equiti: sociis dimidio minus, quam ciuibus, datum. itaq; taciti, vt iratos esse sentires, secuti sunt currum.

In Sardinia res feliciter gesta.

Ligures expugnantur.

Prodigia.

XIV rum. Dum is triumphus de Liguribus agebatur, Ligures postquã senserunt, non consularem tantum exercitum Romam adductũ, sed legionem ab T. Claudio Pisis dimissam: soluti metu clam exercitu indicto, per transuersos limites superatis montib. in campos digressi, agrum Mutinensem populati, repentino impetu coloniam ipsam ceperunt. Id vbi Romam allatum est, senatus C. Claudium consulem *comitia primo quoq; tempore habere iussit, creatisque in annum magistratibus in prouinciam redire, & coloniam ex hostib. eripere.* Ita vti censuit senatus, comitia habita: Consules creati, Cn. Cornelius Scipio Hispalus, Q. Petilius Spurinus. Prætores inde facti, M. Popilius Lænas, P. Licinius Crass⁹, M. Cornel. Scipio, L. Papirius Maso, M. Aburius, L. Aquilius Gallus. C. Claudio Cõsuli prorogatum in annum imperium, & Gallia prouincia. Et ne Istri quoq; idem, q̃ & Ligures facerent, socios nominis Latini in Istriam mitteret, quos triumphi causa de prouincia deduxisset. Cn. Cornelio, & P. Petilio Consulib. quo die magistratũ inierũt, immolantibus Ioui singulis bubus, vti solet. in ea hostia, qua Q. Petilius sacrificauit, in iecinore caput non inuentum. Id quum ad senatum retulisset, boue perlitare iussit. De prouincijs deinde consultus senatus Pisas & Ligures prouincias consulib. decreuit. Cui Pisæ prouincia obuenisset, quum magistratuum creandorũ tempus esset, ad comitia reuerti iussit. Additum decreto, *vt binas legiones nouas scriberent, & trecentos equites: & dena millia peditum sociis nominique Latino; & sexcentos imperarent equites.* T. Claudio prorogatum est imperium in id tempus, quo in prouinciam Consul

XV venisset. Dum de his reb. in senatu agitur, C. Cornelius euocatus a viatore, quũ templo egressus esset, paulo post rediit cõfuso vultu: & exposuit patribus conscriptis *bouis se sescenaris, quem immolauisset, iecur defluxisse: id se victimario nuncianti parum credentem, ipsũ aquam effundi ex olla vbi exta coquerentur, iussisse, & vidisse ceteram integram partem extorum, iecur omne inenarrabiliter absumptũ.* Territus eo prodigio patrib. & alter Consul curã adiecit: qui se, quod caput iecinori defuisset tribus bubus perlitasse negauit. Senatus maiorib. hostiis vsq. ad litationem sacrificari iussit. Ceteris Diis perlitatum ferunt. Saluti Petilium perlitasse negant. Inde cõsules Prætoresq; prouincias sortiti. Pisæ Cn. Cornelio, Ligures Petilio obuenerunt. Prætores L. Papirius Maso vrbanã, M. Aburius inter peregrinos sortiti sunt. M. Cornelius Scipio Maluginensis Hispaniã vlteriorẽ. L. Aquilius Gallus Siciliam habuit. Duo deprecati sunt, ne in prouincias irent: *M. Popilius in Sardiniã, Gracchũ eam prouinciam pacare. & T. Ebutium prætorem adiutorem ab senatu datũ esse. Interrumpi tenorem rerum, in quibus peragendis continuatio ipsa efficacissima esset, minime cõuenire. Inter traditionem imperij, nouitatemq; successoris, quæ noscendis prius quam agendis rebus imbuenda sit, sæpe bene gerendæ rei occasiones intercidere.* Probata Popilii excusatio est. P.

Prodigia in sacris faciendis.

Lici-

Licinius Crassus *sacrificijs se impediri solennibus excusabat, ne in prouinciam iret*. Citerior Hispania obuenerat. Ceterum aut ire iussi, aut iurare pro concione, *solenni sacrificio se prohiberi*. Id vbi in P. Licinio ita statutum est, & ab se vti iusiurandũ acciperent, M. Cornelius postulauit, ne in Hispaniã vlteriorẽ iret. Prætores ambo in eadem verba iureiurarunt. M Titinius & T. Fonteius proconsules manere cum eodem imperij iure in Hispania iussi: & vt in supplementum his tria millia ciuium Romanorum cum equitib. ducẽtis, quinq; millia sociũ Latini nominis & trecenti equites mitterentur. Latinæ feriæ fuere ad diem tertium Nonas Maij, in quib. quia in vna hostia magistratus Lanuuinus precatus non erat, *P. R. Quiritum*, religioni fuit. Id quum ad senatũ relatũ esset, senatusq; ad pontificum collegium reiecisset: pontificibus, quia non recte factæ Latinę essent, instauratis Latinis, placuit Lanuuinos, quorũ opera instauratæ essent hostias præbere. Accesserat ad religionẽ, ꝙ Cn. Cornelius Consul ex monte Albano rediens concidit: & parte membrorum captus, ad Aquas Cumanas profectus ingrauescente morbo Cumis decessit: sed inde mortuus Romã allatus & funere magnifico elatus, sepultusq; est. Pōtifex idem fuerat cōsul Q. Petilius, quum primum p auspicia posset, collegæ subrogãdo comitia habere iussus, & Latinas edicere: comitia in ante diẽ III. Nonas Sextiles, Latinas in ante diẽ III. Idus Sextiles, edixit. Plenis religionũ animis, prodigia insuper nunciata: *Tusculi facem in cælo visam: Gabijs ædem Apollinis, & priuata ædificia cõplura, Grauiscis murum portamq; de cælo tacta*. Ea patres procurari, vti pōtifices cẽsuissent, iusseruur. Dũ Consules primum religiones, deinde alterius alterius mors & comitia, & Latinarũ instaurationes impediunt, interim C. Claudius exercitum ad Mutinam, quam Ligures priore anno ceperant, admouit. Ante triduum quam oppugnare cœperat, receptam ex hostibus, colonis restituit. Octo millia ibi Ligurum intra muros cæsa: literæq; Romam extemplo scriptæ, quibus non modo rem exponeret, sed etiam gloriaretur: *sua virtute ac felicitate neminem iam cis Alpes hostem populi Romani: agrique aliquantum captum, qui multis millib. hominum diuidi viritim posset*. Et Tib. Sempronius eodẽ tempore in Sardinia multis secundis prælijs Sardos perdomuit. XV. millia hostiũ sunt cæsa. Omnes Sardorum populi, qui defecerant, in ditionem redacti. stipendiariis veteribus duplex vectigal imperatũ, exactumq: ceteri frumentum contulerunt. Pacata prouincia, obsidibusq; ex tota insula CCXXX. acceptis, legati Romam, qui ea nunciarent, missi: quiq; ab senatu peterent, *vt ob eas res ductu auspicioq; Tib. Sempronij prospere gestas, Dijs immortalibus honos haberetur, ipsique decedenti de prouincia exercitum secum deportare liceret*. Senatus in æde Apollinis legatorum verbis auditis, supplicationem in biduum decreuit, & quadraginta maioribus hostiis consules sacrificare iussit: Tib. Sempronium

Latinæ feriæ.

Mutina recipitur.

Sardinia pacatur.

pronium proconsulem exercitumq; eo anno in prouincia manere. Comitia deinde consulis vnius subrogandi, quæ in ante diem III. Nonas Sextiles edicta erant, eo ipso die sunt cōfecta. Q. Petilius Cōsul collegā, qui extemplò magistratū occiperet, creauit, M. Valerium Leuinum. Is iam diu cupidus prouinciæ, quùm opportunæ cupiditati eius literæ allatæ essent, *Ligures rebellasse*: Nonis Sextilibus paludatus, literis auditis, tumultus eius causa legionem tertiam ad C. Claudium proconsulem in Galliam proficisci iussit: & duumuiros nauales cū classe Pisas ire, qui Ligurū oram, maritimū quoq; terrorem admouentes, circumuectarentur. Eodem & Q. Petilius Consul ad conueniendū exercitui diē edixerat. Et C. Claudius proconsul, audita rebellione Ligurum, præter eas copias quas secum Parmæ habebat, subitariis collectis militibus exercitum ad fines Ligurum admouit. Hostes sub aduentum C. Claudii, à quo duce se meminerant nuper ad Scultennam flumen victos, fugatosq;, locorum magis præsidio aduersus infeliciter expertam vim, quam armis se defensuri, duos montes Letum & Balistam ceperunt: muroq; insuper amplexi, tardius ex agris demigrantes, oppressi ad M. & D. perierunt. Ceteri montibus se tenebant, & ne in metu quidem feritatis ingenitæ obliti, sæuiunt in prædam, quæ Mutinæ parta erat: captiuos cum fœda laceratione interficiunt: pecora in fanis trucidant verius passim, quàm ritè sacrificant. Satiati cæde animantium, quæ inanima erant parietibus affigunt, vasa omnis generis vsui magis q̄ ornamento in speciem facta. Q. Petilius Consul ne absente se debellaretur, literas ad C. Claudium misit, *vt cum exercitu ad se in Galliam veniret: campis Macris se eum exspectaturū*. Literis acceptis Claudius ex Ligurib. castra mouit, exercitumq; ad campos Macros cōsuli tradidit. Eodem paucis post diebus C. Valerius consul alter venit: Ibi diuisis copiis, priusquā digrederentur, communiter ambo exercitus lustrauerunt. tum sortiti, quia non ab eadē vtrumq; parte aggredi hostem placebat, regiones quas peterent. Valerium auspicato sortitum constabat, quòd in templo fuisset: in Petilio id vitio factum, postea augures responderunt, quòd extra templū sortem in sitellam in templum latam foris ipse posuerit. Profecti inde in diuersas regiones: Petili⁹ aduersus Balistę & Leti iugum, quod eos montes perpetuo dorso inter se iūgit, castra habuit. Ibi adhortantem eum pro concione milites, immemorem ambiguitatis verba ominatum ferunt: *se eo die lethum capturum esse*. Duabus simul partibus subire in aduersos montes cœpit. Ea pars, in qua ipse erat, impigrè succedebat. Alterā hostes quum propulissent, vt restitueret rem inclinatā, consul equo aduectus, suos quidem à fuga reuocauit: ipse dum incautius ante signa obuersatur, missili traiectus cecidit. Nec hostes ducem occisum senserunt: & suorum pauci qui viderant, haud negligenter, vt qui in eo victoriam

Ligures rebellant.

VIII *Ligures sæuiunt in captiuos.*

Petilius à Liguribus occiditur.

riam verti ſcirent, corpus occultauere. Alia multitudo peditum equitumque, deturbatis hoſtibus, montes ſine duce cepere. Ad quinque millia Ligurum occiſa: ex Romano exercitu duo & quinquaginta ceciderunt. Super tam euidentem triſtis ominis euentum, etiam ex pullario auditum eſt, *vitium in auſpicio fuiſſe, nec id conſulem ignoraſſe.* C. Valerius audita

* *

deduxit. Cis Apenninum Gatuli & Lapucini, & Hercates, trans xix Apenninum Briniates fuerant. Inter Audenam amnem Q. Mucius cum iis qui Lunam Piſaſque depopulati erant, bellum geſſit: omnibuſq; in ditionem redactis, arma ademit. Ob eas res in Gallia Liguribuſq; geſtas duorum conſulum ductu auſpicioq;, ſenatus in triduum ſupplicationes decreuit, & quadraginta hoſtiis ſacrificari iuſſit. Et multus quidem Gallicus & Liguſtinus, qui in principio eius anni exortus fuerat, haud magno conatu breui oppreſſus erat: belli Macedonici ſubibat iam cura, miſcente Perſeo inter Dardanos Baſtarnaſq, certamina. & legati, qui miſſi ad res viſendas in Macedoniã erãt, iam reuerterant Romã, renunciaueratq; *bellum in Dardania eſſe.* Simul venerãt & ab rege Perſeo oratores qui purgarẽt, *nec accitos ab eo Baſtarnas, nec auctore eo quicquam facere.* Senatus nec liberauit eius culpę regem, neq; arguit: moneri eũ tantummodo iuſſit, *vt etiam atq; etiam curaret, vt ſanctum haberet fœdus, quod ei cum Romanis eſſe videre poſſet.* Dardani quũ Baſtarnas non modo non excedere finibus ſuis, quod ſperauerant, ſed grauiores fieri indies cernerent, ſubnixos Thracũ accolatum & Scordiſcorum auxiliis: audendum aliquid vel temere rati, omnes vndique armati ad oppidum quod proximum caſtris Baſtarnarum erat, conuenerũt. Hyems erat, & id anni tempus elegerant, vt Thraces Scordiſciq; in fines ſuos abirent. Quod vbi ita factũ, & ſolos iã eſſe Baſtarnas audierunt, bifariã diuidunt copias: pars, vt recto itinere ad laceſſendum ex aperto iret: pars deuio ſaltu circũducta, ab tergo aggrederetur. Ceterum priuſq̃ circumire caſtra hoſtium poſſent, pugnatũ eſt: victiq; Dardani compelluntur in vrbẽ, quæ fere duodecim millia ab caſtris Baſtarnarũ aberat. Victores confeſtim circumſidunt vrbem, haud dubiè poſtero die aut metu dedituris ſe hoſtibus, aut vi expugnaturi. Interim Dardanorum altera manus, quę circumducta erat, ignara cladis ſuorum, caſtra Baſtarnarum ſine præſidio relicta.

Dardanorum cum Baſtarnis bellum.

* *

Perſei mores.

mote ſella eburnea poſita ius dicebat, diſceptabatq; cõtrouerſias xx minimarum rerum: adeoque nulli fortunæ adhærebat animus per omnia genera vitæ errans, vti nec ſibi, nec aliis, quinã homo eſſet ſatis conſtaret. non alioqui amicos, vix notis familiariter arridere, munificentia inæquali ſeſe alioſq; ludificari: quibuſdam honoratis magnoq; æſtimantibus ſe, puerilia vt eſcæ aut luſus,

muneta

munera dare, alios nihil exspectantes ditare. Itaque *nescire quid sibi vellet* quibusdam videri. quidam *ludere eum simpliciter*, quidam *haud dubiè insanire* aiebant. In duabus tamen magnis honestisque rebus verè regius erat animus, in vrbium donis, & Deorum cultu. Megalopolitanis in Arcadia murum se circumdaturum vrbi est pollicitus, maioremque partem pecuniæ dedit. Tegeæ theatrum magnificum è marmore facere instituit. Cyzici in Prytaneum, id est penetrale vrbis, vbi publice quibus is honos datus est vescuntur, vasa aurea mensæ vnius posuit. Rhodiis nihil vnũ insigne, ita omnis generis, vt quæq; vsus eorum postulauerunt, dona dedit. Magnificentiæ vero in Deos vel Iouis Olympii templũ Athenis, vnum in terris inchoatũ pro magnitudine Dei, potest testis esse. Sed & Delon maris insignibus, statuarumque copia exornauit. & Antiochię Iouis Capitolini magnificũ templũ non laqueatũ auro tãtum, sed parietibus totis lamina inauratum, & alia multa in aliis locis pollicitus, quia perbreue tempus regni eius fuit, non perfecit. Spectaculorum quoque omnis generis magnificentia superiores reges vicit: reliquorũ sui moris & copia Græcorũ artificum, gladiatorũ munus Romanæ consuetudinis, primò maiore cum terrore hominum insuetorum ad tale spectaculum, quam voluptate dedit: deinde sæpius dando, & modò vulneribus tenus, modo sine missione etiam, & familiare oculis gratumque id spectaculum fecit, & armorum studium plerisque iuuenum accendit. Itaque qui primò ab Roma magnis præmiis paratos gladiatores accersere solitus erat, iam suo *Perseus vrbium donis, & deorum cultu magnificus.*

* *

11 L. Cornelius Scipio inter peregrinos M. Attilio Prętoris prouincia Sardinia obuenerat: sed cũ legione noua, q̃ consules conscripserãt, quinq; millib. peditũ, trecẽtis equitibus in Corsicã iussus est trãsire. Dum is ibi bellũ gereret, Cornelio prorogatum imperiũ, vti obtineret Sardiniã, Cn. Seruilio Cæpioni in Hispaniã vlteriorẽ, & P. Furio Philo in citeriorẽ tria millia peditum Romanorũ, equites centũ quinquaginta, & sociûm Latini nominis v. millia peditũ, ccc. equites: Sicilia L. Claudio sine supplemento decreta. Duas præterea legiones Cõsules scribere iussi, cum iusto numero peditũ equitumq;, & decem millia peditũ sociis imperare, & DC. equites. Delectus consulibus eo difficilior erat, quod pestilentia, quæ priore anno in boues ingruerat, eo verterat, in hominũ morbos, qui inciderãt, haud facilè septimũ diẽ superabãt: qui superarãt, longinquo, maximè quartanæ, implicabãtur morbo. Seruitia maximè moriebantur: eorũ strages per omnes vias insepultorum erat. Ne liberorũ quidẽ funeribus Libitina sufficiebat. Cadauera intacta à canib. ac vulturib. tabes absumebat: satisq; cõstabat, nec illo, nec priore anno in tãta strage boũ hominumq; vulturiũ vsq̃ visum. Sacerdotes publici ea pestilẽtia mortui sunt, Cn. Seruilius *Pestilentia.*

Cæpio pontifex pater prætoris, & Tib. Sempronius T.F. Longus decemuir sacrorum, & P. Ælius Pætus augur, & Tib. Sempronius Gracchus, & C. Attilius Æmilius curio maximus, & M. Sempronius Tuditanus pontifex. Pontifices suffecti sunt, C. Sulpicius Galba in locũ Tuditani. Augures suffecti sunt, in Gracchi locũ T. Veturius Gracchus Sempronius: in P. Ælij, Q. Ælius Pætus. Decẽuir sacrorũ C. Sẽpronius Longus, curio maximus, C. Scribonius curio sufficitur. Quũ pestilentiæ finis non fieret: senatus decreuit, *vti Decemuiri libros Sibyllinos adirent.* Et decreto eorũ diem vnum

Prodigia. supplicatio fuit & Q. Marcio Philippo verba præeũte, populus in foro votũ concepit: *si morbus pestilentiaq; ex agro Romano emota esset, biduũ ferias ac supplicationẽ se habiturũ.* In Veieti agro biceps natus puer. & Sinuessæ vnimanus, & Oximi puella cum dentibus, & arcus interdiu sereno cœlo super ædẽ Saturni in foro Romano intẽtus, & tres simul soles effulserũt: & faces eadem nocte plures per cœlũ lapsæ sunt in Lanuuino. Cæritesq; *anguẽ in oppido suo iubatũ aureis maculis sparsum apparuisse* affirmabant & *in agro Cãpano bouẽ locutũ esse*, satis constabat. Legati Nonis Iulij ex Africa redierunt, qui cõuentu prius Masanissa rege, Carthaginẽ ierant: cæterũ certius aliquanto quæ Carthagine acta essent ab rege rescierant, quã ab ipsis Carthaginensibus compertum tamen affirmauerunt, *legatos ab rege Perseo venisse, iisq; noctu senatum in æde Æsculapii datũ esse.* ab Carthagine legatos in Macedoniã missos, & rex affirmauerat. & ipsi parũ constanter negauerant. In Macedoniã quoq; mittẽdos legatos senat⁹ censuit. Tres missi sunt, C. Lælius, M. Valeri⁹ Messala, Sex. Digitius. Perseus per id tempus, quia quidã Dolopũ nõ parebant, & de quib. ambigebatur rebus disceptationem ab rege ad Romanos reuocabãt: cum exercitu ꝓfectus, sub ius iudiciũq; suũ totã coegit gẽtem. Inde per Oetæos montes transgressus, religionib. quibusdã animo obiectis, oraculũ aditurus Delphos ascẽdit. Quũ in media repentè Græcia apparuisset, magnũ non finitimis modo vrbib. terrorẽ præbuit, sed in Asiam quoq; ad regẽ Eumenem nuncius tumultus eius venit. Triduum non plus Delphis moratus, per Phthiotidẽ, Achaiã, Thessaliamq; sine damno iniuriaq; agrorũ, per quos iter fecit, in regnum rediit. Nec earum tantũ ciuitatũ, per quas iturus erat, satis habuit animos sibi conciliare: sed aut legatos, aut literas dimisit, petens *ne diutius simultatũ, quæ cũ patre suo fuissent, meminissent: nec n. tam atroces fuisse eas, vt nõ cum ipso potuerint ac debuerint finiri, secũ quidẽ omnia illis integra esse ad instituendã fideliter amicitiã.* Quum Achæorũ maxime genie recõciliandæ gratiæ viã quærebat. Hęc vna ex omni Gręcia gens, & Atheniensium ciuitas, eo processerat irarum, *vt finib. interdiceret Macedonibus.* itaq; seruitiis ex Achaia fugientib. receptaculũ Macedonia erat, quia quum finibus suis interdixissent, intrare regni terminos ipsi non audebant. Id quum Perseus animaduertisset,

Perseus conciliat sibi Græciæ ciuitates.

compre-

comprehensis omnibus literas ad Achæos misit, quibus *si, seruos eorum, qui ad se transfugerant, benigne remittere*, illis scripsit. *ceterum ne similis fuga seruorum postea fieret, cogitandum & illis esse*. Recitatis his literis per Xenarchum prætorem, qui priuatæ gratiæ aditum apud regem quærebat: & plerisque moderate & benigne scriptas esse censentibus literas, atque his maxime, qui præter spem recepturi essent amissa mancipia: Callicrates ex iis qui in eo verti salutem gentis crederent, si cum Romanis inuiolatum fœdus seruaretur; *Parua*, inquit, *aut mediocris res Achæi quibusdam videtur agi: ego maxime grauissimam omnium, non agique tantum arbitror, sed quodammodo actam esse. Nam qui regibus Macedonum, Macedonibusque ipsis, finibus interdixissemus, manereque id decretum voluimus, scilicet ne legatos, ne nuntios admitteremus regum, per quos aliquorum ex nobis animi sollicitarentur: ij concionantem quodammodo absentem audimus regem, & si Dijs placet, orationem eius probamus & quum fera bestia cibum ad fraudem suam positum plerumque aspernentur & refugiant, nos caci specie parui beneficij inescamur: & seruulorum minimi pretij recipiendorum spe, nostram ipsorum libertatem subrui & tentari patimur. Quis enim non videt, viam regiæ societatis quæri, qua Romanorum fœdus, quo nostra omnia continentur, violetur? Nisi hoc dubium alicui est, bellandum Romanis cum Perseo esse & quod viuo Philippo exspectatum, morte eius interpellatum est, id post mortem Philippi futurum. Duos, vt scitis, habuit filios Philippus, Demetrium & Persea. Genere materno, virtute, ingenio, fauore Macedonum, longe præstitit Demetrius. Sed quia in Romanos odij regnum posuerat præmium; Demetrium nullo alio crimine, quam Romanæ amicitiæ initæ, occidit: Persea, quem populus Romanus prius pœnæ quam regni hæredem futurum sciebat, regem fecit. Itaque quid hic post mortem patris egit aliud, quam bellum parauit? Bastarnas primum ad terrorem omnium Dardaniam immisit: qui si sedem eam tenuissent, grauiores eos accolas Græcia habuisset, quam Asia Gallos habeat. Ea spe depulsus non tamen belli consilia omisit: imo si vera volumus dicere, iam inchoauit bellum. Dolopiam armis subegit, nec prouincijs de controuersijs ad disceptationem populi Romani reuocantem audiuit, inde transgressus Oetam, vt repente in medio vmbilico Græciæ conspiceretur, Delphos ascendit. Hac vsurpatio itineris insoliti quo vobis spectare videtur? Thessaliam deinde peragrauit, quod sine vllius eorum quos oderat noxia, hoc magis tentationem metuo. Inde literas ad nos cum muneris specie misit: & cogitare iubet, quomodo in reliquum hoc munere non egeamus; hoc est, vt decretum quo arceantur Peloponneso Macedones, tollamus: rursus legatos regios, & hospitia cum principibus, & mox Macedonum exercitus, ipsum quoque à Delphis (quantum enim interfuit fretum?) traijcientem in Peloponnesum videmus. Immisceamur Macedonib. armantib. se aduersus Romanos. Ego nihil noui censeo decernendum, seruandaque omnia integra, donec ad certum dirigantur, vanusne hic timor noster, an verus fuerit. Si pax inuiolata*

Callicratis ad Achæos oratio.

uiolata inter Macedonas Romanosque manebit, nobis quoque amicitia & commercium sit: nunc de eo cogitare periculosum & immaturum videtur. Post hunc Arco frater Xenarchi prætoris ita disseruit: *Difficilem orationem Callicrates, & mihi & omnibus qui ab eo dissentimus, fecit. agendo enim Romanæ societatis causam ipse, tentarique & oppugnari dicendo, quam nemo neque tentat neque oppugnat: effecit, vt qui ab se dissentiret, aduersus Romanos dicere videretur. Ac primum omnium tamquam nō hic nobiscum fuisset, sed aut ex curia populi Romani veniret, aut regum arcanis interesset: omnia scit & nuntiat quæ occulte facta sunt: diuinat etiam quæ futura fuerant, si Philippus vixisset. quid ita Perseus regni hæres sit, quid parent Macedones, quid cogitent Romani. Nos autem qui nec ob quam causam, nec quemadmodum perierit Demetrius, scimus: nec quid Philippus, si vixisset, facturus fuerit: ad hæc quæ palam geruntur, consilia nostra accommodare oportet. Ac scimus Persea regno accepto ad legatos Romanos venisse, ac regem Persea à populo Romano appellatum: audimus, legatos Romanos venisse, ac regem, & eos benigne exceptos. Hæc omnia pacis equidem signa esse iudico, non belli: nec Romanos offendi posse, si vt bellum gerentes eos secuti sumus, nunc quoque pacis auctores sequamur. Cur quidem nos inexpiabile omnium soli bellum aduersus regnum Macedonum geramus, non video. Opportuni propinquitate ipsa Macedoniæ sumus: an infirmissimi omnium, tamquam quos nuper subiecit, Dolopes? imo contra ea vel virib. nostris, Deûm benignitate vel regionis interuallo tuti. Sed sumus æque subiecti ac Thessali, Ætolique. nihilo plus fidei auctoritatisque habemus aduersus Romanos, qui semper socij atque amici fuimus, quam Ætoli, qui paulò ante hostes fuerunt. Quod Ætolis, quod Thessalis, quod Epirotis, omni denique Græciæ, cum Macedonibus iuris est, idem & nobis sit. cur execrabilis ista nobis solis velut desertio iuris humani est? Fecerit aliquid Philippus, cur aduersus eum armatum & bellum gerentem hoc decerneremus: quid Perseus nouus rex, omnis iniuriæ insons, suo beneficio paternas simultates obliterans meruit? cur soli omnium hostes ei sumus: Quamquam & illud dicere poteram, tanta priorum Macedoniæ regum merita erga nos fuisse, vt Philippi vnius iniurias, si quæ forte fuerunt; obliuisceremur, vtique post mortem, quum classis Romana Cenchris staret, Consul cum exercitu Velatiæ esset, triduum in concilio fuimus, consultantes vtrum Romanos an Philippum sequeremur. nonnihil metus præsens ab Romanis sententias nostras inclinarit: fuit certe tamen aliquid; quod tam longam deliberationem faceret: id quod erat vetusta coniunctio cum Macedonibus, vetera & magna in nos regum merita. Valeant & nunc eadem illa, non vt præcipue amici, sed ne præcipue inimici simus. Ne id quod agitur Callicrates simulauerimus: nemo noua societatis aut noui fœderis, quo nos temere illigemus, conscribendi est auctor: sed commercium tantum iuris prabendi repetendique sit, ne interdictione finium nostrorum & nos quoque regno arceamus: ne seruis nostris aliquo fugere liceat. Quid hoc aduersus Romana fœdera est? Quid rem paruam & apertam;*

Arconis oratio superiori respondens. XXI

pertam, magnam & suspectam facimus? Quid vanos tumultus ciemus? Quid vt ipsi locum assentandi Romanis habeamus, suspectos alios ac inuisos efficimus? Si bellum erit, ne Perseus quidem dubitat quin Romanos secuturi simus. in pace etiamsi non odia finiuntur, intermittantur. Quũ *Ætolorũ mutuæ cædes.*
XV iidem huic orationi, qui literis regis adsentierant, adsentirentur, indignatione principum, quod quam rem ne legatione quidem dignam iudicasset Perseus, literis paucorum versuũ impetraret, decretum differtur. Legati deinde postea missi ab rege. quũ Megalopoli concilium esset: dataq; opera est ab ijs qui offensionem apud Romanos timebant, ne admitterentur. Per hæc tempora Ætolorum in semetipsos versus furor, mutuis cædibus ad internecionem adducturus videbatur gentem. Fessi deinde & Romam vtraque pars miserunt legatos, & inter se ipsi de reconcilianda concordia agebant: quæ nouo facinore discussa res, veteres etiam iras excitauit. Exulibus Hypateis qui factionis Proxeni erant, quum reditus in patriam promissus esset, fidesque data per principem ciuitatis Eupolemum, octoginta illustres homines, quib. redeuntibus inter ceterã multitudinem Eupolemus obuius exierat, quum salutatione benigne excepti essent, dextræq; datæ: ingredientes portam, *fidem datam Deosq; testes* nequiquam inuocantes, interfecti sunt. Inde grauius de integro bellum exarsit. C. Valerius Læuinus, & Appius Claudius Pulcer, & C. Memmius, & M. Popilius, & L. Canuleius missi ab senatu venerant. Apud eos quũ Delphis vtriusq; partis legati magno certamine agerẽt, Proxenus maxime quum causa tum eloquentia pstare visus est: qui paucos post dies ab Orthobula vxore veneno est sublatus: damnataq; eo crimine, in exilium abiit. Idem furor & Cretenses lacerabat. aduentu deinde Q. Minutii legati, qui cum decem nauibus missus ad sedanda eorum certamina erat, in spem pacis venerant: ceterum induciæ & antea sex mensium fuerunt: inde multo grauius bellum exarsit. Lycii quoq; per idem tempus ab Rhodiis bello vexabantur. Sed externorum inter se bella, quo quæq; modo gesta sunt, persequi non operæ est, satis superque oneris sustinẽti res à populo Romano gestas scribere. Celtiberi in Hispania, qui bello domiti se Tib. Graccho dediderant, pacati manserant, M. Titinio Prætore obtinente prouinciam: rebellarunt sub aduẽtum Ap. Claudij; orsique bellum sunt ab repentina oppugnatione castrorum Romanorum. Prima lux ferme erat, quum vigiles in vallo, quiq; in portarum stationibus erãt, quum vidissent procul venientem hostem, *ad arma* conclamauerunt. Ap. Claudius signo proposito pugnæ, ac paucis adhortatus milites, trib. simul portis eduxit. Obsistentibus ad exitum Celtiberis, primo par vtrimque prœlium fuit. quia propter angustias non omnes in faucibus pugnare poterant Romani: vrgentes deinde alij alios secuti euaserũt extra vallũ, vt pandere aciẽ, & exæquari cornibus, hostib. quibus

Cretensiũ bella intestina.

Celtiberi rebellant.

circumibantur, possent: ita repente eruperunt, vt sustinere impetum eorũ Celriberi nequirent. Ante horã secundam pulsi sunt: ad quindecim millia cæsa aut capta: signa adépta duo & triginta. castra ẽt eo die expugnata. debellatumq; nam qui superfuere prœlio, in oppida sua dilapsi sunt, quieti deinde paruerunt imperio.

Censura. Censores eo anno creati, Q. Fuluius Flaccus, & A. Postumius Albinus legerunt senatum: princeps lectus M. Æmilius Lepidus pontifex maximus. De senatu nouẽ eiecerunt. Insignes notæ fuerunt M. Cornelij Maluginensis, qui biẽnio ante Pr. in Hispania fuerat: & T. Cornelij Scipionis Pr. cuius tum inter ciues & peregrinos iurisdictio erat: & L. Fuluij, qui frater Germanus, & vt Valerius Antias tradit, consors ẽt censoris erat. Coss. votis ẽr in Capitolio nuncupatis in prouincias profecti sunt. Ex iis M. Æmilio, senatus negotium dedit, *vt Patauinorum in Venetia seditionem comprimeret, quos certamine factionũ ad intestinum bellum exarsisse & ipsorũ legati attulerant.* Legati qui in Ætoliam ad similes motus comprimendos ierant, renunciarunt, *coerceri rabiem gentis non posse.* Patauinis saluti fuit aduentus consulis: neq; aliud quod ageret in prouincia quum habuisset, Romam rediit. Censores vias sternendas silice in vrbe, glarea extra vrbem substernendas, marginandasq; primi omnium locauerunt, pontesque multis locis faciendos: & scænam ædilibus prætoribusque præbendam: & carceres in circo & oua ad notas curriculis numerandas, & * dam, & metas trãs * & caueas ferreas pe * intromitterentur * ferreis in monte Albano consulibus & cliuum Capitolinum silice sternendum curauerũt, & porticum ab æde Saturni in Capitolium ad senaculum, ac sup id curiam & extra portam Trigeminã emporium lapide strauerunt, stipitibusque sepserunt: & porticum Æmilium reficiendam curarunt: gradibusq; ascensum ab Tiberi in Emporium fecerunt, & extra eãdem portam in Auentinum porticum silice straurũt, & eo publico ab æde Veneri fecerunt. Iidem Calatiæ & Oximi muros faciendos locauerunt: venditisq; ibi publicis locis, pecuniam quæ redacta erat, tabernis vtrique foro circumdandis consumpserunt. & alter ex iis Fuluius Flaccus (nam Postumius *nihil nisi senatus Romani populive iussu se locaturum ipsorum pecunia* dicebar) Iouis ædem Pisauti & Fundis, & Pollentiæ etiam aquam adducendam, & Pisauri viam silice sternendam, & Sinuessam aga * auiariæ. In his & cloacam circumducendam & forum porticibus tabernisque claudendum, & Ianos tres faciendos. Hæc ab vno censore opera locáta, cum magna gratia colonorum. Moribus quoq; regendis diligens & seuera censura fuit: multis equi adempti. Exitu prope anni diem vnum supplicatio fuit, ob res pspere gestas in Hispania, ductu auspicioq; Ap. Claudij proconsulis: & maiorib. hostiis viginti sacrificatum: & alterum diem supplicatio ad Ceteris, Liberi Liberæq; fuit, quod ex Sabinis terræmotus ingens

Patauinorum seditio.

Vias sternendas marginãdasq; qui primi locauerint.

xi vii (right margin, beside lines 6–7)

xi viii (right margin, beside lines 38–39)

gens cum multis ædificiorum ruinis nunciatus erat. Quum Ap. Claudius ex Hispania Romã rediisset, decreuit senatus, vt ouans vrbem iniret. Iam consularia comitia appetebant, quibus magna contentione habitis propter multitudinem petentium, creati L. Postumius Albinus, & M. Popilius Lænas. Prætores inde facti: Cn. Fabius Buteo, M. Matienus, C. Cicercius, M. Furius Crassipes iterum, A. Attilius Serranus iterum, C. Cluuius Saxula iterum. Comitiis perfectis Ap. Claudius Cento ex Celtiberis ouans quum in vrbem iniret, decem millia pondo argenti, quinq; millia auri in ærarium tulit. Flamen dialis inauguratus est C. Cornelius. Eodem anno tabula in ædem matris Matutæ cum indice hoc posita est: *Tib. Sempronij Gracchi consulis imperio auspicioq; legio exercitusq; populi Romani Sardiniã subegit, in ea prouincia hostium cæsa aut capta supra octoginta millia. Republica felicissime gesta, atque liberatis vectigalibus restitutis exercitum saluum atque incolumen plenissimum præda domum reportauit: iterum triumphans in vrbem Romam rediit: cuius rei ergo hanc tabulam donum Ioui dedit.* Sardiniæ insulæ forma erat, atque in ea simulacra pugnarum picta. Munera gladiatorum eo anno aliquot parua alia data, vnum ante cetera insigne fuit T. Flaminini, quod mortis causa patris sui cum visceratione epuloque & ludis scenicis quatriduum dedit, magni tamen muneris ea summa fuit, vt per triduum quatuor & septuaginta homines pugnarint.

Terra motus in Sabinis.

Sardinia subacta.

Munera gladiatorum.

EPITOME LIBRI XLII.

Q. Fuluius Flaccus censor templum Iunonis Laciniæ tegulis marmoreis spoliauit, vt ædem quam dedicauerat, tegeret. tegulæ ex senatusconsulto reportatæ. Eumenes Asiæ rex in senatu de Perseo Macedoniæ rege questus est. cuius iniuria in populum Romanum referuntur, ob quas bello ei indicto, P. Licinius Crassus Consul, cui Macedonia decreta erat, in Macedoniam transiit, leuibusq; expeditionibus, equestribus prœliis in Thessalia cum Perseo parum felici euentu pugnauit. Inter Masanissam, & Carthaginenses de agro fuit dies ad disceptandum à senatu datus. Legati missi ad ciuitates socias, & reges rogandos, an in fide permanerent, dubitantibus Rhodiis. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCLVII. millia. CCXXXI. Res præterea aduersus Corsos & Ligures prosperè gestas continet.

1 LVcius Postumius Albinus, M. Popilius Lænas, quum omnium primum de prouinciis exercitibusq; ad senatum retulissent, Ligures vtriq; decreti sunt: vt nouas ambo, quibus eam prouinciam obtinerent legiones (binę singulo decretę) & sociûm Latini nominis dena millia peditum, & sexcentos equites, & supplementum Hispaniæ tria millia peditum Romanorum scriberent, & ducentos equites. Ad hoc, mille & quingenti Romani cum centum equitibus scribi iussi, cum quibus prætor cui

Sardinia obrigisset, in Corsicam transgressus bellum gereret: interim M. Atilius vetus prætor prouinciam obtineret Sardiniam. Prætores deinde prouincias sortiti sunt: A. Atilius Serranus vrbanam, C. Cluuius Saxula inter ciues & peregrinos, Cn Fabius Buteo Hispaniã citeriorem, M. Matienus vlteriorẽ. M. Furius Crassipes Siciliam, C. Cicereius Sardiniam. Priusquã magistratus proficiscerentur, senatui placuit: L. Postumium Consulem ad agrum publicũ à priuato terminandũ, in Campaniam ire: cuius ingẽtem modum possidere priuatos, paulatim proferendo fines, cõstabat. Hic iratus Prænestinis, quod quum eo priuatus, sacrificii in templo Fortunæ faciendi causa profectus esset, nihil in se honorificè, neq; publicè, neq; priuatim factum à Prænestinis esset: priusquam ab Roma proficisceretur, literas Præneste misit, *vt sibi magistratus obuiam exiret, locum publicè pararet vbi diuerteretur, iumentaq; quum exiret, inde presto essent.* Ante hunc Consulem nemo vnquã sociis in vlla re oneri aut sumptui fuit. ideò magistratus mulis tabernaculisque, & omni alio instrumento militari ornabãtur, ne quid tale imperarẽt sociis: priuatã hospitia habebant, ea benignè comiterq; colebant: domusque eorũ Romæ hospitibus patebant, apud quos ipsis diuerti mos esset. Legati qui repentè aliquo mitterentur, singula iumenta per oppida, iter quà faciendum erat, imperabant: aliam impensam socii in magistratus Romanos nõ faciebant. Iniuria Consulis etiamsi iusta, nõ tamen in magistratu exercenda, & silentium nimis aut modestum, aut timidum Prænestinorũm ius, velut probato exemplo, magistratib. fecit grauiorum indies talis generis imperiorũ. Principio huius anni, legati qui in Ætoliam & Macedoniam missi erant, renuntiarunt, *sibi conueniendi regis Persei, quum alij abesse eum, alij ægrũ esse, falsò vtrumq; fingerent, potestatẽ nõn factam. facilè tamen apparuisse sibi, bellum parari, nec vltrà ad arma ire dilaturum. Item in Ætolio seditionẽ gliscere indies, neq; discordiarum principes auctoritate sua coerceri potuisse.* Quum bellum Macedonicum in exspectatione esset, priusquam id susciperetur, prodigia expiari, pacemque Deũm peti precationibus, quæ editæ ex fatalibus libris essent, placuit. Lanuuii classis magnæ species in cœlo visæ dicebantur: & Priuerni lana pulla terra enata: & in Veienti apud Remẽtem lapidatum: Pomptinum omne velut nubibus locustarum coopertum esse: in Gallico agro, qua induceretur aratrum, sub existentibus glebis pisces emersisse. Ob hæc prodigia libri fatales inspecti, editumque ab decemuiris est, & quibus Diis, quibusq, hostiis sacrificaretur, & vt supplicatio prodigiis expiandis fieret: altera quæ priore anno valetudinis populi causa vota esset, ea vti feriæque essent. itaque sacrificatum est, vt decemuiri scriptum ediderunt. Eodem anno ædes Iunonis Laciniæ detecta. Q. Fuluius Flaccus censor ædem Fortunæ Equestris, quam in Hispania Prætor bello Celtiberico vouerat, faciebat

Consules nulla in re sociis oneri aut sumptui.

Legati ex Ætolia & Macedonia redeunt. II

Prodigia.

III

ciebat enixo studio, ne vllum Romæ amplius aut magnificentius templum esset. Magnum ornamentum se templo ratus adiecturum, si tegulæ marmoreæ essent: profectus in Brutios, ædem Iunonis Laciniæ ad partem dimidiam detegit, id satis fore ratus ad tegendum quod ædificaretur. Naues paratæ fuerũt, quæ tollerẽt atq; asportarent, auctoritate censoria sociis deterritis in sacrilegium prohibere. Postquam censor rediit, tegulæ expositæ de nauibus ad templum portabãtur. quamquam vnde essent, silebatur, non tamen celari potuit. Fremitus igitur in curia ortus est: ex omnibus partib. postulabatur, *vt consules eam rem ad senatum referrent*. Vt vero accersitus in curiam censor venit, multo infestius singuli vniuersiq; præsentem lacerare: *templũ augustissimum regionis eius, quod non Pyrrhus, non Annibal violassent, violare parũ habuisse, nisi detexisset fœde, ac propè diruisset. Detractum culmen templo, nudatum tectum patere imbribus putrefaciendum. censorem moribus regendis creatum, cui sarta tecta exigere sacris publicis, & loca tuenda more maiorum traditum esset: eum per sociorum vrbes diruentem templa, nudantemq; tecta ædium sacrarum vagari: & quod si in priuatis sociorum ædificiis faceret, indignum videri posset, id Deũm immortalium templa demolientem facere, & obstringere religione populũ Romanũ ruinis templorum templa ædificantem: tamquam non ijdem vbique Dij immortales sint, sed spolijs aliorum alij colendi exornandiq;*. Quum priusquã referretur, appareret, quid sentirẽt patres, relatione facta in vnam omnes sentẽtiam ierunt, *vt hæ tegulæ reportandæ in templum* IV *locarentur, piaculariaq; Iunoni fierent*. Quæ ad religionem pertinent, cum cura facta: tegulas relictas in area templi quia reponendarum nemo artifex inire rationem potuerit, redemptores nunciarũt. Ex prætorib. qui in prouincias ierant, Cn. Fabius Massiliæ moritur, quum in citeriorẽ Hispaniam iret. Itaq; quum id nũciatum à Massiliensib. legatis esset, senatus decreuit: vt P. Furius & Cn. Seruilius, quib. succedebatur, inter se sortirentur, vter citeriorem Hispaniã prorogato imperio obtineret. Sors opportuna fuit. P. Furius idem, cuius ea prouincia fuerat, remaneret. Eodem anno cum agri Ligustini & Gallici quod bello captum erat, aliquantum vacaret, Senatusconsultum factum, *vt is ager viritim diuideretur*. Decemuiros in eam rem ex senatusconsulto creauit A. Attilius prætor vrbanus, M. Æmilium Lepidum, C. Cassium, T. Ebutium Parrum, C. Tremellium, P. Cornelium Cethegum, Q. & L. Apuleios, M. Cæcilium, C. Salonium, C. Munatium. Diuiserũt dena iugera in singulos, sociis nominis Latini terna. Per idẽ tempus quo hæc agebantur, legati ex Ætolia Romam venerunt, de discordiis seditionibusq; suis: & Thessali legati, nunciantes quæ V in Macedonia gererentur. Perseus iam bellum viuo patre cogitatum in animo voluens, omnes non gentes modò Græciæ, sed ciuitates etiam, legationibus mittendis, pollicendo plura quam

Tegulæ marmoreæ.

Eumenis beneficentia. præstando sibi conciliabat. Erant tamen magna ex parte hominum ad fauorem eius inclinati animi, & aliquanto quam in Eumenē ꝓpensiores: quum Eumenis beneficiis muneribusq; omnes Græciæ ciuitates & pleriq; principum obligati essent; & ita se in *Persei crudelitas.* regno suo gereret, vt quæ sub ditione eius vrbes essent: nullius liberę ciuitatis fortunam secum mutatam vellent. contra Persea fama erat post patris mortem vxorem manu sua occidisse: Apellē ministrum quondā fraudis in fratre tollendo, atque ob id requisitum à Philippo ad supplicium, exulantem, accersitum post patris mortem ingentibus promissis ad præmia tantæ perpetratæ rei, clam interfecisse, intestinis externisq; præterea multis cędib. infamem, nec vllo commendabilem merito, pręferebant vulgo ciuitates, tam pio erga propinquos, tam iusto in ciues, tam munifico erga omnes homines regi: seu fama & maiestate Macedonum regum præoccupati ad spernendū originem noui regni: seu mutationis rerū cupidi; seu quia eum obiectum esse Romanis volebant. Erant aūt non Ætoli modo in seditionibus propter ingentem vim æris alieni, sed Thessali ēt: ea contagione velut tabes in *Thessali intestino bello vexantur.* Perræbiam quoq: id peruaserat malū. Quùm *Thessalos in armis esse* nunciatum est, Ap. Claudium legatum ad eas res aspiciendas cōponēdasq; senatus misit. Qui vtriusq. partis principib. castigatis, quùm iniusto fœnore grauatum æs alienum, ipsis magna ex parte concedentibus qui onerarant, leuasset, iusti crediti solutionē in annorum ꝑēsiones distribuit. Per eundem Appium eodemq; modo cōpositæ in Perræbia res. Ætolorū causas Marcellus Delphis per idem tempus hostilib. actas animis, quas intestino gesserant bello, cognouit. Quū certatum vtrimq; temeritate atq; audacia cerneret, decreto quidem suo neutram partem aut leuare, aut onerare voluit: communiter ab vtrisq; petiit, *abstinerent bello, & obliuione præteritorū, discordias finirent.* Huius reconciliationis inter *Ætoli reconciliantur.* ipsos fides obsidibus vltro citroq; datis firmata est. Corinthū, vt ibi deponerētur obsides, cōuenitur. A Delphis Ætolico concilio VI Marcellus in Peloponnesum traiecit, quo Achæis edixerat cōuctum. Vbi collaudata gente, *quod constanter vetus decretum de arcendis aditu finium regib. Macedonum tenuissent,* insigne aduersus Persea odium Romanorū fecit: quod vt maturius erumperet, Eumenes rex, commentariū ferens secum, quod de apparatibus belli omnia inquirens fecerat. Romam venit. Per idem tēpus, quinq; legati ad regem missi, qui res in Macedonia adspicerent. Alexandriā iidem ad Ptolemæum renouandæ amicitiæ causa proficisci iussi. Legati erant hi, C. Valerius, Cn. Lutatius Cerco, Q. Bæbius Sulca, *Antiochus legatos Romam mittit.* M. Cornelius Mammula, M. Cęcilius Denter. Et ab Antiocho rege sub idem tempus legati venerunt: quorum princeps Apollonius in senatū introduct' multis iustisq; causis regem excusauit, *quod stipendiū serius quoad diem præstaret: id se omne aduexisse, ne cuius nisi*

nisi temporis gratia regi fieret. Donũ præterea afferre, vasa aurea quingentûm pondo. Petere regem, vt quæ cum patre suo societas atq; amicitia fuisset, ea secum renouaretur: imperaretq; sibi populus Romanus, quæ bono fideliq; socio regi essent imperanda: se nullo vsquam cessaturum officio. Ea merita in se senatus fuisse, quum Romæ esset, eam comitatem iuuentutis, vt pro rege, non pro obside omnibus ordinib. fuerit. Legatis benigne responsum, & societatem renouare cum Antiocho quæ cũ patre eius fuerat, A. Attilius Prætor vrbanus iussus. Quæstores vrbani stipendium, vasa aurea cẽsores acceperunt: eisq; negotiũ datum est, vt ponerent ea in quibus templis videretur: legatoq; centum millium æris munus missum, & ædes liberæ hospitio datæ, sumptusque decretus, donec in Italia esset. Legati qui in Syria fuerant, renunciauerunt, *in maximo eum honore apud regem esse: amicissimumq; populo Romano.*

VII In prouinciis eo anno hæc C. Cicereius Prætor in Corsica signis collatis pugnauit: septẽ millia Corsorum cæsa: capti amplius. Vouerat ex ea pugna prætor ædem Iunonis Monetæ. Pax deinde data petentibus Corsis, & exacta ceræ ducena millia pondo. Ex Corsica subacta Cicereius in Sardiniam transmisit. Et in Liguribus in agro Statellari pugnatum ad oppidum Carystum. Eo se magnus exercitus Ligurum contulerat. Primo sub aduentum M. Popilij consulis mœnibus sese continebant: deinde postquam oppidum oppugnaturum Romanum cernebãt, progressi ante portas aciem struxerunt: nec cõsul, vt qui idipsum oppugnatione cõminanda quæsisset, moram certamini fecit. Pugnatum est amplius tres horas, ita vt neutro inclinaret spes. Quod vbi cõsul vidit, nulla parte moueri Ligurum signa, imperat equitib. vt equos conscendant, ac tribus simul partibus in hostes quanto maximo possent tumultu incurrãt. pars magna equitum, mediam traiecit aciem, & ad terga pugnantium peruasit. inde terror iniectus Ligurib. diuersi in omnes partes fugerunt, perpauci retro in oppidum, quia inde se maxime obiecerat eques & pugna tam peruicax multos absumpserat Ligurum; & in fuga passim cæsi sunt. decem millia hominum cæsa traduntur. amplius DCC. passim capti. Signa militaria relata LXXXII. nec incruenta victoria fuit, amplius tria millia militũ amissa, quũ cedẽtib. neutris ex parte vtraq; primores caderẽt. Post hanc pugnã ex diuersa fuga in vnũ collecti Ligures, cũ maiorẽ multo partẽ ciuiũ amissã

VIII q̃ superesse cernerent (nec n. plus decem millia hominum erant) dediderunt sese, nihil quidẽ illi pacti: sperauerãt tamen non atrocius q̃ superiores imperatores. Cõsulẽ in se sæuiturum. At ille arma omnib. ademit, oppidũ diruit, ipsos bonaq; eorũ vẽdidit: literasq; senatui de rebus à se gestis misit. Quas quũ A. Attilius. Prætor in curia recitasset (nã Consul alter Postumius agris recognoscendis in Campania occupatus aberat) atrox visa senatui: *Statellates, qua vni ex Ligurum gente non tulissent arma aduersus Romanos,* tum

Pax data Corsis.

Ligures victi.

Consul Ligures deditos eorumq; bona vendidit.

tum quoque oppugnatos, non vltro inferentes bellum, deditos in fidem populi Romani, omni vltimæ crudelitatis exemplo laceratos ac deletos esse: tot millia capitum innoxiorum fidem implorantia populi Romani, ne quis vmquam se postea dedere auderet, pessimo exemplo venisse: & distractos passim, iustis quondam hostibus populo Romano pacatus seruire. Quas ob res S C. factum est, *placere senatui, M. Popilium Cons. Ligures pretio emptoribus reddito, ipsos restituere in libertatem: bonaq; vt iis, quicquid eius recuperari possit: reddantur curare: arma primo quoque* II *tempore fieri in ea gente. consulem de prouincia decedere, quum deditos in sedem suam Ligures restituisset. claram victoriam vincendo oppugnantes, non sæuiendo in afflictos fieri.* Cons. qui ferocia animi vsus erat in Liguribus, eandem ad non parendum senatui habuit: legionibus extemplo Pisas in hybernacula missis, iratus patribus, infestus prætori Romam rediit: senatuq; extemplo ad ædem Bellonæ vocato, multis verbis inuectus est in prætorem: *qui quum ob bello rem bene gestam, vti Dys immortalibus honos haberetur, referre ad senatum debuisset, aduersus se pro hostibus senatusconsultum fecisset, quo victoriã suam ad Ligures transferret, dediq; ys prope consulem prætor iuberet. Itaque mulctam ei se dicere. à patribus postulare, vt senatusconsultum in se factum tolli iuberent: supplicationemq;, quam absentes ex literis de bene gesta Republica missis decernere debuerint, præsentes honoris Deorum primum causa, deinde & sui aliquo tandem respectu decernerent.* Nihilo lenioribus q̃ absens senatorum aliquot orationibus increpitus, neutra impetrata re in prouinciam redit. Alter Consul Postumi⁹, consumpta æstate in recognoscendis agris, ne visa quidem prouincia sua comitiorũ causa Romam rediit. Consules C. Popilium Lænatem, P. Ælium Ligurẽ creauit. Prætores exinde facti, C. Licinius Crassus M. Iunius Pennus, Sp. Lucretius, Sp. Cluuius, Cn. Sicinius, C. Memmius iterum. Eo anno lustrum conditũ est. Cen- I sores erant. Q. Fuluius Flaccus, L. Postumius Albinus. Postumius condidit. Censa sunt ciuium Romanorum capita CCLXIX. millia, & quindecim. minor aliquanto numerus, quia L. Postumius Cõs. pro concione edixerat, *qui sociũm Latini nominis ex edicto C. Claudij Consulis redire in ciuitates suas debuissent, ne quis eorum Romæ, sed omnes in suis ciuitatibus censerentur.* Concors & è Republica censura fuit: omnes quos senatu mouerunt, quibusq; equos ademerũt, ærarios fecerunt, & tribu mouerunt, neque ab altero notatum alter probauit. Fuluius ædem Fortunæ Equestris, q̃ proconsul in Hispania dimicans cum Celtiberorũ legionibus vouerat, annos sex postquam vouerat, dedicauit: & scenicos ludos per quatriduum, vnum diem in circo fecit. L. Corneli⁹ Lentulus Decemuir sacrorum eo anno mortuus est: in locum eius suffectus A. Postumius Albinus. Locustarum tantæ nubes à mari vento repente in Apuliam illatæ sunt, vt examinibus suis agros late operirent. Ad q̃ pestem frugum tollendam, C. Sicinius Prætor designatus cum imperio

Senatus-cons. de Liguribus.

Lustrum.

Locustæ.

imperio in Apuliam missus, ingenti agmine hominũ ad colligendas eas coacto, aliquantum temporis absumpsit. Principiũ insequẽtis anni, quo C. Popilius & P. Ælius fuerunt Cõsules residuas contentiones ex priore anno habuit. Patres referri de Liguribus renouariq; senatusconsultum volebant, & Consul Ælius referebat. Popilius & collegam & senatum ꝓ fratre deprecabatur: & ꝓ se ferens, si quid decernerent intercessurum, collegam deterruit. patres eo magis vtrique pariter Consulum infensi, incœpto perstabant. Itaq; quũ de prouincijs ageretur, & Macedonia iam imminente Persei bello peteretur, Ligures ambob. Consulib. decernuntur, Macedoniam decreturos negant, ni de M. Popilio referretur. Postulantibus deinde, *vt nouos exercitus scribere, aut supplementum veteribus liceret*, vtrumq; negatum est. Prætoribus quoq; in Hispaniam supplementum petentibus negatum: M. Iunio in citeriorem, Sp. Lucretio in vlteriorem, C. Licinius Crassus vrbanam iurisdictionem, Cn. Sicinius inter peregrinos erat sortitus C. Mummius Siciliã, Sp. Cluuius Sardiniã. Consules ob ea irati senatui, Latinis ferijs in primam quamq; diem indictis, in prouinciã abituros se denunciarunt: nec quicq̃ Reipubl. acturos, præterquã

XI quod ad prouinciarum administrationem attineret. Attalum regis Eumenis fratrem legatum venisse Romam, Valerius Antias his consulibus scribit, ad deferenda de Perseo crimina indicandosq; apparatus belli. Plurium annales, & quibus credidisse malis, ipsum Eumenem venisse tradunt. Eumenes igitur vt Romam venit, exceptus cum tanto honore, quantum non meritis tantum eius, sed beneficiis etiam suis, ingentia quæ in eum congesta erant, existimaret deberi populo Romano, in senatum est introductus. *Causam veniendi sibi Romam fuisse*, dixit, *præter cupiditatem visendi Deos, hominesq;, quorum beneficio in ea fortuna esset, supra quam ne optare quidem auderet: etiam vt coram moneret senatum, vt Persei conatis obuiam iret*. Orsus inde à Philippi consilijs; necẽ Demetrij filij retulit, aduersantis Romano bello *Bastarnarũ gentem excitam sedibus suis, quorum auxilijs fretus in Italiam transiret. Hæc eum voluntantem in animo, oppressum fato regnum ei reliquisse, quem infestissimũ esse sensisset Romanis. Itaq; Persea hæreditarium à patre relictum bellũ & simul cum imperio traditũ, iamiam primum alere ac fouere omnibus consiliis. Florere præterea iuuentute, quam stirpem longa pax ediderit: florere opibus regni, florere etiam ætate. Qua quũ corporis robore ac viribus vigeat, animum esse inueteratum diuina arte atque vsu belli. Iam inde à puero, patris contubernio, Romanis quoq; bellis, non finitimis tãtum assuetum, missum à patre in expeditiones multas, variasq;. Iam ex quo ipse accepisset regnum, multa quæ non vi, non dolo, Philippus omnia expertus potuisset moliri, admirando rerum successu tenuisse. Accessisse ad vires eam, quæ longo tempore, multis magnisque meritis pareretur, auctoritatem: Nam apud Græciæ atque Asiæ ciuitates, vereri maiestatem eius*

Eumenes Romam venit.

omnes

omnes. Nec pro quibus meritis, pro qua munificentia, tantum ei tribuatur, cernere: nec dicere pro certo posse, utrum felicitate id quadam eius accidat: an, quod ipse vereatur dicere inuidia aduersus Romanos fauorem illi concilitet. Inter ipsos quoque reges ingentem auctoritate, Seleuci filiam duxisse eum non petentem, sed petitum ultro sororem dedisse Prusiæ precanti ac oranti: celebratas esse utrasque nuptias gratulatione donisque innumerabilium legationum. & velut auspicibus nobilissimis populis deductas esse. Bœotorum gentem captam Philippo, numquam ad scribendum amicitiæ fœdus adduci potuisse: tribus nunc locis cum Perseo fœdus incisum literis esse: uno Thebis, altero ad Sidenum, augustissimo & celeberrimo in templo, tertio Delphis. in Achaico cõcilio vero, nisi discussa res per paucos Romanum imperium intentantes esset, eo rem prope adductam, ut aditus & in Achaiam daretur. At hercule suos honores, cuius merita in eam gentẽ priuatim an publice sint maiora, vix dici posset, partim desertos per incultum ac negligentiam, partim hostiliter sublatos esse. Iam Aetolos quem ignorare in seditionibus suis non ab Romanis, sed à Perseo præsidium petijsse. His eum fultum societatibus atq; amicitiis, eos domesticos apparatus belli habere, ut externis non egeat. triginta millia peditum, quinque millia equitum: in decem annos frumentum præparare, ut abstinere & suo & hostium agro frumentandi caussa possit. Iam pecuniam tantã habere, ut decẽ millia mercenariorum militum præter Macedonum copias, stipendiũ in totidẽ annos præparatum habeat: præter annuum quod ex metallis regiis capiat vectigal. Arma vel tribus tãtis exercitibus in armamentaria congessisse. Iuuentutem, ut iam Macedonia deficiat, velut ex perenni fonte unde hauriat, Thraciam subiectam esse. Reliquum orationis adhortatio fuit. *Non ego hæc,* inquit, *incertis iactata rumoribus, & cupidius credita, quia vera esse de inimico crimina volebã, adfero ad vos Patres conscripti: sed comperta & explorata, haud secus quàm si speculator missus à vobis subiecta oculis referrem.* XIII *Neq; relicto regno meo, quod amplum & egregiũ vos fecistis, mare tantũ traiecissem, ut vana ad vos afferendo fidem abrogarem mihi. Cernebam nobilissimas Asiæ & Græciæ ciuitates indies magis denudantes iudicia sua: mox si permitteretur, eo processuras, unde receptum ad pœnitendum non haberent. Cernebam Persea non continentem se Macedoniæ regno, alia armis occupantem: alia quæ vi subigi non possunt, fauore ac beneuolentia complectentem. Videbam quàm impar esset sors, quũ ille vobis bellum, vos ei securã pacem præstaretis: Quamquam mihi quidẽ nõ parare, sed gerere pene bellum videbatur. Abrupolim socium atq; amicum vestrũ regno expulit. Artetaurum Illyrium, quia scripta ab eo quadam vobis comperit, socium item atque amicum vestrum interfecit. Euersam & Callicritum, Thebanos, principes ciuitatis, quia liberius aduersus eum in concilio Bœotorum locuti fuerant, delaturosque ad vos quæ agerentur professi erant, tollendos curauit. Auxilium Byzantiis aduersus fœdus tulit. Dolopiæ bellũ intulit. Thessaliam & Doridem cum exercitu peruasit, ut in bello intestino deterioris partis auxilio meliorem affligeret. Confudit &*

dit & miscuit omnia in Thessalia, Perrabiaq; spe nouarum tabularum. vt manu debitorum obnoxia sibi optimates oppri meret. Hæc quum vobis quiescentibus & patientibus fecerit, & concessam sibi Græciam esse à vobis videat, pro certo habet, neminem sibi antequam in Italiam traiecerit, armatum occursurum. Hoc quam vobis tutum aut honestum sit, vos videritis: ego certè mihi turpe esse duxi prius Persea ad bellum inferendum, quàm me socium ad prædicandum vt caueretis venire in Italiam. Functus necessario mihi officio, & quodā modo liberata atq; exonerata fide mea, quid vltra facere possum, quā vti Deos Deasq; precer, vt vos & vestra Reipubl. & nobis sociis atq; amicis, qui ex vobis pendemus, consu-

XIV *latis?* Hæc oratio mouit patres conscriptos. cæterum in præsentia nihil, præterquam *fuisse in curia regem*, scire quisquam potuit: eo silentio clausa curia erat. Bello deniq; perfecto, quæque dicta ab rege, quæq; respōsa essent, emanauere. Persei deinde regis legatis post paucos dies senatus datus est. Ceterùm præoccupatis nō auribus magis q̃ animis ab Eumene rege, omnis & defensio & deprecatio legatorum respuebatur: & exasperauit animos ferocia animi Harpali, qui princeps legationis erat. *Is velle quidem & laborare dixit regem, vt purganti se nihil edixisse aut fecisse fides habeatur, ceterùm si pertinacius causam belli quæri videat, forti animo defensurum se. Martem communem esse, & euentum incertum belli.* Omnibus ciuitatibus Græciæ atq; Asiæ curæ erat, quid Persei legati, quid Eumenes in senatu egisset: & propter aduentum eius quem moturum aliquid rebantur, miserant pleræq; ciuitates alia in speciem præferentes legatos: & legatio Rhodiorum erat, ac Satyrus princeps, haud dubius, quin Eumenes ciuitatem quoq; suam Persei criminib. iūxisset. Itaq; omni modo per patronos hospitesq; disceptandi cum rege locum in senatu quærebat. Quod quū contigisset, libertate intemperantius inuectus in regem, *quod Lyciorū gentē aduersus Rhodios concitasset, grauiorq; Asiæ esset, quàm Antiochus fuisset:* popularem quidem ac gratam populis Asiæ (nam eo quoq; iam fauor Persei venerat) orationem habuit: ceterum inuisam senatui, inutilemq; sibi & ciuitati suæ. Eumeni vero conspiratio aduersus eum, fauorem apud Romanos fecit: ita omnes ei honores habiti, donaq; q̃ amplissima data, cum sella curuli atque

XV eburneo scipione: Legationib. dimissis, quùm Harpalus, quanta eximia celeritate poterat, regressus in Macedoniā, nūciasset regi: *nondum quidem parantes bellum reliquisse se Romanos, sed ita infestos, vt facile appareret nō dilaturos:* & ipse præterq̃ quod & ita credebat futurum, iam etiam volebat, in flore virium se credens esse: Eumeni ante omnes infestus erat: à cuius sanguine ordiens bellum, Euandrū Cretensem ducē auxiliorum, & Macedonas tres assuetos ministeriis talium facinorum, ad cædem regis subornat: literasq; ei dat ad Praxo hospitam, principem auctoritate & opibus Delphorum. Satis constabat, Eumenem vt sacrificaret Apollini, Delphos

Persei legatis datur senatus.

Rhodiorum legatio.

Perseus ad Eumenis cædē quosdam subornat.

Delphos ascensurum. Progressi cum Euandro insidiatores, nihil aliud ad peragendum incœptum, quã loci opportunitatẽ omnia circumeuntes quærebant. Ascendentib. ad templum à Cirra, priusquam perueniretur ad frequentia ædificiis loca, maceria erat ab læua semitæ paulũ extans à fundamento, qua singuli transirent: dextra pars labe terræ in aliquantum altitudinis diruta erat, post maceriam se abdiderunt, gradibus astructis, vt ex ea velut, è muro tela in prætereuntem conicerent. Primo à mari circũfusa turba amicorum ac satellitum procedebat: deinde extenuabant paulatim angustiæ agmen. Vbi ad eum locum ventũ est, qua singulis eundũ erat, primus semitã ingressus Pantaleon Ætoliæ princeps, cũ quo institutus regi sermo erat. Tũ insidiatores exorti saxa duo ingẽtia deuoluunt; quorũ altero caput ictum est regi, altero humerus sopitus: ex semita procliui in decliue multis super prolapsum iã saxis congestis, & ceteri quidẽ etiam amicorum & satellitum, postq̃ cadentem videre diffugiunt: Pantaleon cõstanter impauidus mansit ad protegendum regẽ. Latrones, quũ breui XVI

Eumenes vulneratur.

circuitu maceriç decurrere ad cõficiendũ saucium possent, velut perfecta re in iugũ Parnasi refugerunt eo cursu, vt quũm vnus, non facilè sequendo per inuia atq; ardua, moraretur fugã eorum, ne comprehenso indiciũ emanaret, occiderint comitem. Ad corpus regis primò amici, deinde satellites ac serui cõcurrerunt: tollẽtes sopitum vulnere, ac nihil sentiente, viuere tamen ex calore & spiritu remanente in præcordiis senserunt: victorum exigua ac propè nulla spes erat. Quidam ex satellitib. secuti latronum vestigia, quũm vsq; ad iugum Parnasi nequiq̃ fatigati peruenissent: re infecta redierunt. Aggressi facinus Macedones vt inconsultè, ita audacter cœptum, nec consultè & timidè reliquerunt. Cõpotẽ iam sui regẽ, amici postero die deferunt ad nauem: inde Corinthum: à Corintho per Isthmi iugum nauibus traductis Æginam traiiciunt. Ibi adeo secreta eius curatio fuit, admittentib. neminem, vt fama *mortuum* in Asiam perferret. Attalus quoq; celerius q̃ dignum concordia fraterna erat, credidit. nam & cum vxore fratris, & præfecto arci, tanq̃ iam dubius regni hęres est locutus. Quæ postea non fefellere Eumenem: & quamquã dissimulare & tacitè habere id patiq; statuerat, tamen in primo congressu non temperauit, quin *vxoris petendæ prematurã festinationem* fratri obiiceret. Romam quoq; fama de morte Eumenis perlata est. Sub XVII idem tempus C. Valeri' ex Græcia, qui legatus ad visendum statum regionis eius, speculandaq; consilia Persei regis missus erat, redit: congruentiaq; omnia criminib. ab Eumene allatis referebat: simul & adduxerat secũ Praxo a Delphis, cuius domus receptaculũ latronũ fuerat: & L. Rammium Brundusinũ, qui talis indicii delator erat. Princeps Brundusii Rammius fuit, hospitio quoq; & duces Romanos omnes, & legatos, exterarum quoque gentium

Rammius Persei veneficia detegit.

gentium insignes, præcipuè regios, accipiebat. Ex eo notitia ei cum absente Perseo fuerat: literisq; spem amicitię interioris magnæque inde fortunę facientibus ad regem profectus: breui perfamiliaris haberi, trahique magis quam vellet in arcanos sermones est cœptus. Promissis enim ingentibus præmiis petere institit ab eo rex, *quoniam duces omnes legatiq; Romani hospitio eius vti assuessent, quibus eorũ ipse scripsisset, vt venenum dandum curaret. cuius scire se cõparationem plurimum difficultatis, & periculi habere pluribus conscijs comparari: euetu præterea incerto esse, vt aut satis efficacia ad rem peragẽdam, aut tuta ad rem celandam dentur, se daturum quod nec in dando, nec datum, vlla signo deprehendi posset.* Rammius veritus ne si abnuisset, primus ipse veneni experimentum esset, facturum pollicitus proficiscitur. nec Brundusium antè redire, quam conuento C. Valerio legato, qui circa Chalcidem esse dicebatur, voluit. Ad eum primum indicio delato, iussu eius Romam simul venit. Introductus in curiam, quæ acta erant exposuit. Hæc ad ea

VIII quæ ab Eumene delata erant accessere, quo maturius hostis Perseus iudicaretur. quippe quem non iustum modo apparare bellũ regio animo, sed p omnia clandestina grassari scelera latrociniorum ac veneficiorum cernebant. Belli administratio ad nouos cõsules reiecta est: in præsentia tamẽ Cn. Sicinium Prætorem, cuius inter ciues & peregrinos iurisdictio erat, scribere milites placuit, qui Brundusium ducti primo quoq; tempore Apolloniam in Epirũ traijcerentur, ad occupandas maritimas vrbes, vbi Cos, cui prouincia Macedonia obuenisset, classem appellere tuto, & copias percõmodum exponere posset. Eumenes aliquãdiu Æginæ retentus periculosa & difficili curatione, quũ primũ tuto potuit prof[illegible]ergamũ, præter pristinum odium recenti etiam scelere Pe[illegible]mulante, summa vi parabat bellum. Legati eo ab Roma *gratulantes quod è tanto periculo euasisset*, venerunt. Quum Macedonicum bellum in annum dilatum esset, ceteris Prætoribus iam in prouincias profectis, M. Iunius & Sp. Lucretius, quibus Hispaniæ prouincię obuenerãt, fatigato sæpe idem petendo senatu, tandem peruicerunt, vt supplementum sibi ad exercitum daretur. tria millia peditum, centum & quinquaginta equites in Romanas legiones, in socialem exercitum quinque millia peditum, & trecenti equites imperare sociis iussi. Hoc copiarum in

XIX Hispania cũ Prætorib. nouis portatum est. Eodem anno quia per recognitionem Postumii Cos. magna pars agri Campani, quem priuati sine discrimine passim possederant, recuperata in publicum erat, M. Lucretius Tribunus plebis promulgauit, *vt agrum Campanum censores fruendum locarent*; quod factum tot annis post captam Capuam non fuerat, vt in vacuo vagaretur cupiditas priuatorum. Quum in exspectatione senatus esset, bello etsi

Perseus hostis iudicatur.

non indicto, tamen iam decreto, qui regum ſuam, Perſei qui ſecuturi amicitiam eſſent, legati Ariarathis, puerum filium regis ſecum adducentes, Romam venerunt. Quorum oratio fuit, *regem educandum filium Romam miſiſſe, vt iam inde à puero aſſueſceret moribus Romanis, hominibuſque. Petere, vt eum non ſub hoſpitum modo priuatorũ cuſtodia, ſed publica etiam cura ac velut tutela vellent eſſe.* Ea regis legatio grata ſenatui fuit. Decreuerunt vt Cn. Sicinius prætor ędes inſtructas locaret, vbi filius regis comitesque eius habitare poſſent. Et Thracum legatis apud ſe diſceptantibus, & ſocietatem amicitiamque petentibus, & quod petebant datum eſt, & munera binum millium æris ſummæ in ſingulos miſſa. Hos vtrique populos, quod ab tergo Macedoniæ Thracia eſſet, aſſumptos in ſocietatem gaudebant. Sed vt in Aſia quoque & inſulis explorata omnia eſſent, T. Claudium Neronẽ, M. Decimium legatos miſeruut. Adire eos Cretam & Rhodum iuſſerunt, ſimul renouare amicitiam, ſimul ſpeculari *num ſolicitati animi ſociorum ab rege Perſeo eſſent.* In ſuſpenſa ciuitate ad expectationem noui belli, nocturna tempeſtate columna roſtrata in Capitolio, bello Punico priore poſita à M. Æmilio Conſule, cui collega Ser. Fuluius fuit, tota ad imum fulmine diſcuſſa eſt. XI Ea res prodigii loco habita, ad ſenatum relata eſt. Patres ad aruſpices referre, & decemviros adire libros iuſſerunt, decemviri *luſtrandum oppidum, ſupplicationem obſecrationemue habendam, victimis maioribus ſacrificandum & in Capitolio Romæ & in Campania ad Mineruæ promontorium* renuntiarunt. Ludos per decem dies Ioui Opt. Max. primo quoque die faciendos. Ea omnia cum cura facta. aruſpices *in bonum verſurum id prodigium, prolationemque finium, & interitum perduellium portendi* reſponderun[illegible]*od ex hoſtibus ſpolia fuiſſent ea roſtra, quæ tempeſtas diſiecisſet*[illegible]ceſſerunt quæ cumularent religiones animis. *Saturniæ nunciatum erat ſanguine per triduum in oppido pluiſſe: Calatiæ aſinum tripedem natum, & taurum cum quinque vaccis vno ictu fulminis exanimatos. Oximi terra pluiſſe.* XII Horum quoq; prodigiorum cauſa res diuinæ factæ, & ſupplicatio vnum diem feriæque habitæ. Conſules ad id tempus in prouincias non exierant: quia neque vti de M. Popilio referrent ſenatui obſequebantur, & nihil aliud decernere prius, ſtatutum patribus erat. Aucta etiam inuidia eſt Popilii literis eius, quibus *iterum cum Statellatibus Liguribus proconſul pugnaſſe ſe* ſcripſit, *ac ſe decem millia eorũ occidiſſe* propter cuius iniuriam belli, ceteri quoq; Ligurum populi ad arma ierunt. Tum vero non abſens modo Popilius, qui deditis contra ius ac fas bellum intuliſſet, & pacatos ad rebellandũ incitaſſet: ſed Cos. ꝙ non exirent in prouinciam, in ſenatu increpiti. Hoc conſenſu patrum accenſi M. Marcius Sermo, & Quintius Martius Scylla tribuni plebis

Ariarathis legati.

Thracum legati.

Prodigia.

bis & Cos. *mulctam se dicturos, nisi in prouinciam exirent,* denunciarunt: & rogationem, quam Liguribus deditis promulgare in animo haberent in senatu recitarunt. Sanciebatur *vt qui ex Statellis deditis in libertatem restitutus ante Calendas Sextiles primas non esset, cuius dolo malo is in seruitutem venisset, vt iuratus senatus decerneret, qui eam rem quæreret, animaduerteretq́;.* Ex auctoritate deinde senatus eam rogationem promulgarũt. Priusquam proficiscerentur, Cos. Caio Cicereio prætori prioris anni ad ædem Bellonæ senatus datus est. Is expositis, quas in Corsica res gessisset, postulatoque frustra triumpho, in monte Albano, quod iam in morem venerat vt sine publica auctoritate fieret, triumphauit. Rogationem Martiam de Liguribus magno consensu plebes sciuit, iussitq; ex eo plebiscito Caius Licinius Prætor consuluit senatum, quem

XXII quærere ex rogatione vellet. Patres ipsum eum quærere iusserũt. Tum demum consules in prouinciam profecti sunt, exercitumq; à Marco Popilio ceperunt. Neq; tamen Marcus Popilius reuerti Romam audebat, ne causam diceret aduerso senatu, infestiore populo apud Prætorem qui de quæstione in se posita senatũ consuluisset. Huius detrectationi eius, Tribunus plebis alterius rogationis denunciatione occurrerunt: *vt si non ante Idus Nouembris Romam introisset, de absente eo C. Licinius statueret ac iudicaret.* Hoc tractus vinculo quum redisset, ingenti cum inuidia in senatũ venit. Ibi quum laceratus iurgiis multorum esset, senatusconsultum factum est, *vt qui Ligurum post Q. Fuluium, L. Manlium* Cos. *hostes non fuissent, vt eos C. Licinius, Cn. Sicinius prætores in libertatẽ restituendos curarent, agrumque ijs trans Padum* Cos. *C. Popilius daret.* Multa millia hominum hoc senatusconsulto restituta in libertatem, traductisq; Padũ ager est assignatus. M. Popilius rogatione Marcia bis apud C. Licinium causam dixit: tertio Prætor gratia consulis absentis & Popiliæ familiæ precibus victus, *Idibus Martijs adesse reum iussit,* quo die noui magistratus inituri erant honorem: ne diceret ius qui priuatus futurus esset. Ita rogatio de Liguribus

XXIII arte fallaci elusa est. Legati Carthaginenses eo tempore Romæ erant, & Gulussa filius Masanissæ: inter eos magnæ contentiones in senatu fuere. Carthaginenses querebantur, *præter agrum, de quo ante legati à Roma qui in re præsenti cognoscerent, missi essent, amplius septuaginta oppida castellaque agri Carthaginensis biennio proximo Masanissam vi atque armis possedisse.* Id *illi cui nihil pensi sit, facile esse. Carthaginenses fœdere illigatos silere. Prohibere enim extra fines efferre arma. Quamquam sciant in suis finibus si inde Numidas pellerent, se gesturos bellum: illo haud ambiguo capite fœderis deterreri, quo diserte vetentur cum socijs populi Romani bellum gerere. Sed iã vltra superbiam crudelitatemque & auaritiam eius non pati posse. Carthaginenses missos esse qui orarent senatum, vt trium harum rerũ vnũ*

Plebiscitũ de Ligurib.

Senatusc͠osultum de Liguribus.

Carthaginenses de Masanissa iniuriis.

 al se

ab se impetrari sinerent: vt vel ex æquo apud socium populum quid cuiusq; esset, disceptarent: vt permitterent Carthaginensibus, vt aduersus iniusta arma pio iustoque se tutarentur bello: vel ad extremum, si gratia plus quam veritas apud eos valeret, semel statuerent, quid donatum ex alieno Masanissæ vellent. Modestius certe daturos eos, & scituros quid dedissent: ipsum nullum præterquam suæ libidinis arbitrio, finem facturum. Horum si nihil impetrarent, & aliquod suum post datam à P. Scipione pacem delictum esset, ipsi potius animaduerterent in se. Tutam seruitutem se sub dominis Romanis, quam libertatem expositam ad iniurias Masanissæ malle. Perire namque semel ipsis satius esse quam sub acerbissimi carnificis arbitrio spiritum ducere. Sub hæc dicta lacrymantes procubuerunt, stratique humi, non sibi magis misericordiam quam regi inuidiam concitarunt. Interrogari Gulussam XXIV placuit, *quid ad ea respoderet, aut si prius mallet, expromeret super qua re Romam venisset.* Gulussa *neq; sibi facile esse* dixit *de ijs rebus agere, de quibus nihil mandati à patre haberet: neque patri facile fuisse mandare, quum Carthaginenses nec de qua re acturi essent, nec omnino ituros se Romam indicauerint. In æde Æsculapij clandestinum eos per aliquot noctes consilium principum habuisse, vnde præterea legatos occultis cum mandatis Romam mitti. Eam causam fuisse patri mittendi se Romam, qui deprecaretur senatum, ne quid communib. inimicis criminantib. se crederent, quem ob nullam aliam causam nisi propter constātē fidem erga populum Romanum odissent.* His vtrimq; auditis, senatus de postulatis Carthaginensibus consultus, respondere ita iussit: *Gulussam placere extemplo in Numidiam proficisci, & nunciare patri, vt de ijs, de quibus Carthaginenses querantur, legatos quamprimum ad senatum mittat: denuncietq; Carthaginensibus, vt ad disceptandum veniat. Si aliquid possent Masanissæ honoris causa & fecisse, & facturos esse: ius gratiæ non dare: agrum qua cuiusq; sit possideri velle: nec nouos statuere fines, sed veteres obseruari, in animo habere. Carthaginensibus victis se & vrbes & agros concessisse, non vt in pace eriperent per iniuriam, quæ iure belli non ademissent.* Ita regulus Carthaginensesq; dimissi. Munera ex instituto data vtrisq;, aliaq; hospitalia comiter conseruata. Sub idem tempus Cn. Seruilius Cæpio, Ap. Claudius XXV Cento, T. Annius Tuscus, legati ad res repetendas in Macedoniā, renunciandāq; amicitiā regis, missi redierunt: qui iā sua spōte infestū Persei senatū insuper accenderūt, relatis ordine q̄ vidissent, quæq; audissent. *Vidisse se per omnes vrbes Macedonum summa vi parari bellum. quum ad regē peruenissent, per multos dies conueniendi eius potestatē non factā. Postremo quū desperato iam colloquio profecti essent, tū demū se ex itinere reuocatos, & ad eum introductos esse. Suæ orationis summā fuisse, fœdus cū Philippo ictū, cū ipso eo post mortē patris renouatum: in quo diserte prohiberi cum extra fines arma efferre, prohiberi socios populi Romani lacessere bello.* Exposita deinde ab se ordine, quæ

ipsi

Gulussa Masanissæ filius.

Romani legati è Macedonia reuersi.

ipsi nuper in senatu Eumenem *vera omnia & comperta referentem audissent. Samothraciæ præterea per multos dies occultum consilium cũ legationibus ciuitatum Asiæ regem habuisse. Pro his iniuriis satis fieri senatum æquum censere, reddiq; sibi res socijsq; suis, quas cõtra ius fœderis habeat. Regem ad ea primo accensum ira inclementer locutum, auaritiã superbiamq; Romanis obijcientem frequenter, quod alij super alios legati venirent speculari dicta factaq; sua, quod se ad nutum imperiumque eorum omnia dicere ac facere æquum censerent* : postremo multum ac diu vociferatum, *reuerti postero die iussisse, scriptum se responsum dare velle:* tum ita sibi scriptum traditum esse. *Fœdus cum patre ictum, ad se nihil pertinere. Id se renouari, non quia probaret, sed quia in noua possessione regni patienda omnia essent, passum. Si nouum fœdus secum facere vellent, conuenire prius de conditionibus debere: & si in animum inducerent, vt ex æquo fœdus fieret, & se visurum quid sibi faciendum esset, & illos credere Reipublicæ consulturos. Atq; ita se proripuisse, & summoueri è regia omnes cœptos, tum se amicitiam & societatem renunciasse. Qua voce eum accensum restitisse, atq; voce clara denunciasse sibi, vt triduo regni sui decederent finibus. Ita se profectos, nec sibi aut venientibus aut manentibus quicquam hospitaliter aut benigne factum* , Thessali deinde Ætoliq; legati auditi. Senatui, vt scirent quamprimũ quibus ducibus vsura Respublica esset, literas mitti consulibus placuit, *vt vter eorum esset, Romam ad magistratus creandos veniret*. Ni-

XXVI hil magnopere quod memorari attineat. Reipublicæ eo anno cõsules gesserant. magis è Republica visum erat, comprimi ac sedari exasperatos Ligures; quum Macedonicum bellum exspectaretur. Gentium quoq; Illyriorum regem suspectum Issenses legati fecerunt: simul questi: *fines suos secundo populatum*, simul nunciantes, *vno animo viuere Macedonum atq; Illyriorum regem communi cõsilio parare Romanis bellũ: & specie legatorum Illyrios speculatores Romæ esse, Perseo auctore missos, vt quid ageretur, scirent*: Illyrii vocati in senatũ: qui quũ *legatos se esse missos ab rege dicerent ad purganda crimina, si qua de rege Issenses deferrent*: quæsitum, *ecquid ita non adissent magistratum, vt ex instituto loca lautia acciperent, sciretur deniq; venisse eos, & super qua re venissent*. Hæsitantibus in responso, *vt curia excederent* dictũ: responsum tanquã legatis, vt qui adire senatum non postulassent, dari non placuit: mittendosq; ad regem legatos censuerunt, qui nunciarent, *qui socij quererentur apud senatum exustum à rege agrum. non æquum eum facere qui ab socijs suis non abstineret iniuriam*. In hanc legationem missi, A. Terentius Varro, C. Plætorius, C. Cicereius. Ex Asia, qui circa socios reges missi erant legati redierunt, qui renuntiarent, *Eumenem in ea, Antiochum in Syria, Ptolemæum in Alexandria sese conuenisse. Omnes solicitatos legationibus Persei, sed egregie in fide permanere, pollicitosque omnia, quæ populus Romanus imperasset præstaturos. & ciuitates socias adesse, ceteras*

Illyrij legati.

Ad Illyriorum regem legati à senatu.

 ras

ras satis fidas, solos Rhodios fluctuantes & imbutos Persei consilijs inuenisse. Venerant Rhodij legati ad pugnanda ea quæ vulgo iactati de ciuitate sciebãt: ceterum senatum iis dare, quum noui consules magistratum iniissent, placuit. Belli apparatum non differendum censuerunt. C. Licinio Prætori negotium datur, vt ex veteribus quinqueremibus in naualib. Romæ subductis, quæ possent vsui esse reficeret, pararetq; naues quinquaginta. Si quid ad eum numerum explendum deesset, C. Memmio collegæ in Siciliam scriberet, vt eas quæ in Sicilia naues essent, reficeret atque expediret, vt Brundusium primo quoq; tempore mitti possent. Socios nauales libertini ordinis in viginti & quinq; naues ex ciuib. Romanis C. Licinius Prætor scribere iussus, in quinq; & viginti parem numerum Cn. Sicinius sociis imperaret: idem Prætor peditum octo millia, ccc. equites à sociis Latini nominis exigeret. Hunc militem qui Brundusij acciperet, atque in Macedoniam mitteret, A. Atilius Serranus, qui priore anno Prætor fuerat, deligitur: Cn. Sicinius Prætor qui exercitum paratũ ad traiiciendũ haberet. C. Popilio Cos. ex auctoritate senatus C. Licinius Prætor scribit, *vt & legionem secundam, quæ maxime veterana in Ligurib. erat, & socios Latini nominis quatuor millia peditum, ducẽtos equites Idib. Februarijs Brundusij adesse iuberet.* Hac classe & hoc exercitu Cn. Sicinius prouinciam Macedoniã obtinere, donec successor veniret iussus, prorogato in annum imperio. Ea omnia quæ senatus censuit impigrè facta sunt. Duodequadraginta quinqueremes ex naualib. deductæ: qui deduceret eas Brundusium, L. Porcius Licinius præpositus: duodecim ex Sicilia missæ. Ad frumentum classi exercituiq; coemendum in Apuliam Calabriamq; tres legati missi, Sex Digitius, T. Iuuentius, M. Cæcilius. Ad omnia præparata Cn. Sicinius Prætor paludatus ex vrbe profectus, Brundusium venit. Exitu prope anni C. Popilius Cos. Romam rediit, aliquanto serius quam senatus censuerat: cui primo quoq; tempore magistratus creare, quum tãtum bellum immineret, iussum erat. Itaq; non secundis aurib. patrum auditus est Cos. quum in æde Bellonæ de reb. in Ligurib. gestis dissereret: succlamationes frequentes erant, interrogationesq;, *cur scelere fratris oppressos Liguret in libertatem non restituisset.* Comitia consularia in quam edicta erant diem. ad. XII. Calend. Martias sunt habita. Creati Coss. P. Licinius Crassus, C. Cassius Longinus. Postero die prætores facti, C. Sulpicius Galba, L. Furius Philus, L. Canuleius Diues, C. Lucretius Gallus, C. Caninius Rebilus, L. Iunius Annalis. His ptoribus ꝓuinciæ decretæ, duæ iure Romæ dicendo, Hispania, & Sicilia, & Sardinia, vt vni sors integra esset, quo senat⁹ cẽsuisset. Cos. designatis imperauit senatus, *vt qua die magistratũ iniissent, hostiis maiorib. rite mactatis precarentur, vt quod bellum populus Romanus in animo*

Belli apparatus aduersus Persea.

Cn. Sicinius Macedoniam obtinere iubetur.

XXVII

XXVIII

nimo haberet gerere, vt prosperũ eueniret. Eodem die decreuit senatus, *vt C. Popilius* Cos. *ludos per decẽ dies Ioui Opt. Max. voueret, donaq; circa omnia puluinaria dari, si Respublica decẽ annos in eodem statu fuisset.* Ita vt censuerant, in Capitolio vouit Consul ludos fieri, donariaq; dari, quanta ex pecunia decresset senatus, quum cētum & quinquaginta nō minus adessent, præeunte verba Lepido pōtifice maximo id votum susceptũ est. Eo anno sacerdotes publici mortui, L. Æmilius Pappus decemuir sacrorum, & Q. Fuluius Flaccus pontifex, qui priore anno fuerat censor, hic fœda morte periit. ex duobus filiis eius qui tum in Illyrico militabant, nunciatũ *alterum decessisse, alterum graui & periculoso morbo ægrum esse.* Obruit animum simul luctus, metusque: mane ingressi cubiculum serui, laqueo depēdentē inuenere. Erat opinio, *post censuram minus compotem fuisse sui:* vulgo *Iunonis Laciniæ iram ob spoliatum templum alienasse mentem* ferebant. Suffectus in Æmilii locum decemuir M. Valerius Messala, in Fuluii, pontifex Cn. Domitius Ænobarbus, oppido adolescens sacerdos lectus P. Licinio, C. Cassio Coss. non vrbs tantum Roma, nec terra Italia, sed omnes reges ciuitatesq; quæ in Europa, quæque in Asia erant, conuerte-
XXIX rant animos in curam Macedonici ac Romani belli. Eumenem *Eumenes.* quum vetus odium stimulabat, tum recens ira quod scelere eius prope vt victima mactatus Delphis esset. Prusias Bithyniæ rex *Prusias.* statuerat *abstinere armis, euẽtumq; exspectare. nam neq; pro Romanis se æquum censere aduersus fratrẽ vxoris arma ferre: & apud Persea victorem veniam per sororem impetrabilem fore.* Ariarathes Cappadocum rex, præterquā quod Romanis sua nomine auxilia pollicitus erat, ex quo est iunctus Eumeni affinitate, in omnia belli pacisq; se consociauerat cōsilia. *Ariarathes.* Antiochus imminebat quidem Ægypti regno, & pueritiam regis, & inertiam tutorum spernens, & *Antiochus.* ambigendo de Cœlesyria causam belli se habiturum existimabat, gesturumq; sine vllo impedimento, occupatis Romanis in Macedonico bello, id bellum: tamen omnia & per suos legatos senatui, & ipse legatis eorum eximiè pollicitus erat. Ptolemæus *Ptolemaus* propter ætatem alieni etiam tum arbitrii erat. tutores & bellum aduersus Antiochum parabant, quo vindicarent Cœlesyriam, & *Masanissa.* Romanis omnia pollicebantur ad Macedonicum bellum. Masanissa & frumento iuuabat Romanos, & auxilia cum elephantis, Misagenemque filium mittere ad bellum parabat. Consilia autem in omnem fortunam ita disposita habebat: *Si penes Romanos victoria esset, suas quoque in eodem statu mansuras res, neque vltra quidquam mouẽdum: non enim passuros Romanos vim Carthaginensibus afferri. Si fracta essent opes Romanorum, quæ tum protegerẽt Carthaginenses, suam omnem Africam forẽ.* Gentius rex Illyricorum *Gentius.* fecerat potius cur suspectus esset Romanis, quam satis statuerat vtram foueret partem, impetuq; magis quam consilio iis aut illis

Cotys.

se adiuncturus videbatur. Cotys Thrax Odrysarum rex euiden- XXX
ter Macedonum partis erat. Hęc sententia regibus quum esset de
bello, in liberis gentibus populisq; plebs vbique omnis ferme, vt
solet, deterioribus erat ob regem Macedonasque inclinata, prin-
cipum diuersa cerneres studia. pars ita in Romanos effusi erant,
vt auctoritatem immodico fauore corrumperent: pauci ex iis iu-
stitia imperii Romani capti: plures ita, si præcipuam operam na-
uassent, potentes sese in ciuitatibus suis futuros rati. pars altera
regiæ adulationis erat, quos æs alienum & desperatio rerum sua-
rum eodem manente statu, præcipites ad nouanda omnia age-
bat: quosdam ventosum ingenium, quia Perseus magis auræ
popularis erat. tertia pars optima eadem & prudentissima, *si v-
tique optio domini potioris daretur, sub Romanis quam sub rege male-
bat esse: si liberum inde arbitrium fortuna esset, neutram partem vole-
bant potētiorem altera oppressa fieri: sed illibatis potius viribus vtrius-
que partis, pacem ex eo manere: ita inter vtrosque optimam conditionem
ciuitatū fore protegente altero semper inopem ab alterius iniuria.* Hæc
sentientes, certamina fautorum vtriusque partes taciti ex tuto
spectabant. Consules quo die magistratum inierunt ex S. C.
quum circa omnia fana in quibus lectisternium maiorem par-
tem anni esset, maioribus hostiis immolassent, inde preces suas
acceptas ab Diis immortalibus ominati, senatui *ritè sacrificatum,
precationemq; de bello factam* renuntiarunt. Aruspices ita respon-
derunt *si quid rei noua inciperetur, id maturandum esse. victoriam, tri-*
Cos. rogatio ad populum de bello Macedonico.
umphum, prorogationem imperii portendi. Patres *quod faustum felixq;
populo Romano esset, centuriatis comitiis primo quoq; die ferre ad popu-
lum* Consules *iusserunt, vt quod Perseus Philippi filius Macedonū rex
aduersus fœdus cum patre Philippo ictum, & secum post mortem eius re-
nouatū, socijs populi Romani arma intulisset, agros vastasset, vrbesque
occupasset quodque belli parandi aduersus P.R. consilia inisset, arma, mi-
lites, classem rei causa comparasset, vt nisi de iis rebus satisfecisset, bellum
cum eo iniretur.* Hæc rogatio ad populum lata est. Senatusconsul- XXXI
tum inde factum est, *vt consules inter se prouincias Italiā & Macedo-
niā compararent sortirenturve. Cui Macedonia obuenisset, vt is regem
Persea, quiq; eius sectam secuti essent, nisi populo Romano satisfecissent,
bello persequeretur.* Legiones quatuor nouas scribi placuit, binas
singulis Consulibus. Id præcipue prouinciæ Macedonię datum,
quod quum alterius Consulis legionibus quina millia & duceni
equites ex vetere instituto darentur in singulas legiones, in Ma-
cedoniā sena millia peditū scribi iussa, equites treceni æqualiter
in singulas legiones. & in sociali exercitu cōsuli alteri auctus nu-
merus: XVI. millia peditū. DCCC. equites, pter eos quos Cn. Sici-
nius duxisset, DC. equites, in Macedoniā traiiceret. Italiæ satis visa
XII. millia sociorū peditum. DC equites. Illud quoq; præcipuū da-
tum

tum sorti Macedoniæ, *ut centuriones militesq; veteres scriberet, quos vellet consul vsq; ad quinquaginta annos.* In tribunis militum nouatum eo anno propter Macedonicum bellum, q; Consules ex senatusconsulto ad populum tulerunt, *ne Tribuni militũ eo anno suffragiis crearentur, sed Consulũ pratorumq; in iis faciendis iudicium arbitriumq; esset.* Inter prætores ita partita imperia. Prætorem cuius sors fuisset vt iret quo senatus censuisset, Brundusium ad classem ire placuit: vtque ibi recognosceret socios nauales, dimisisque, si qui parum idonei essent, supplementum legeret ex libertinis: & daret operam, vt duę partes ciuium Romanorum, tertia sociorũ esset. Commeatus classi legionibusque vt ex Sicilia Sardiniaque subueherētur, prætoribus, qui eas prouincias sortiti essent mandari placuit, *vt alteras decumas Siculis Sardisq; imperarent, vtque id frumentum ad exercitum in Macedoniam portaretur.* Siciliam C. Caninius Rebilus est sortitus, L. Furius Philus Sardiniam, L. Canuleius Hispaniam, C. Sulpicius Galba vrbanam iurisdictionem, L. Iunius Annalis inter peregrinos, C. Lucretio Gallo,
XXXII quo senatus censuisset, sors euenit. Inter consules magis cauillatio quam magna contentio de prouincia fuit. Cassius *sine sorte se Macedoniam oppugnaturum* dicebat, *nec posset collegam saluo iureiurando secum sortiri. Pratorem eum ne in prouinciam iret, in concione iurasse se stato loco statisq; dieb⁹ sacrificia habere, qua absente se recte fieri non possent, qua non magis Consule, quàm pratore absente recte fieri possent. Si senatus non quid vellet in consulatu potius, quàm quid in pratura iurauerit P. Licinius, animaduertendũ esse censeat: se tamen futurum in senatus potestate.* Consulti patres, cui consulatũ Populus Rom. non negasset, ab se prouinciam negari superbum rati, sortiri consules iusserunt. P. Licinio Macedonia, C. Cassio Italia obuenit. Legiones inde sortiti sunt: prima & tertia in Macedoniam traiicerentur, secunda & quarta vt in Italia remanerent. Delectus Cõsules multo intentiorem q̃ alias curam habebant. Licinius veteres quoque scribebat milites, centurionesque: & multi voluntate nomina dabant, quia locupletes eos videbant, qui priore Macedonico bello, aut aduersus Antiochum in Asia stipendia fecerant. Quum Tribuni militum centuriones, sed primum quemque citarent, tres & xx. centuriones, qui primos pilos duxerant, citati tribunos plebis appellarunt. Duo ex collegio, M. Fuluius Nobilior, & M Claudius Marcellus ad consules reiiciebant: *Eorum cognitionem esse debere, quibus delectus, quibusq; bellum mandatum esset. Ceteri cognituros se de quo appellati essent, aiebant: & si iniuria fieret, auxilium ciuibus laturos.* Ad subsellia tribunorum res
XXXIII agebatur. Eò M. Popilius consularis aduocatus, cẽturiones, & cõsul venerunt. Consul inde postulanti vt in concione ea res ageretur, populus in concionem aduocatus. Pro centurionibus,

Inter Consules contentio.

Inter tribunos militum & centuriones.

M.Popilius, qui biennio ante cõsul fuerat, ita verba fecit. *Militares homines, & stipendia iusta, & corpora & ætate & assiduis laboribus confecta habere, nihil recusare tamen, quo minus operam Reip. dent: id tantum deprecari, ne inferiores iis ordines quã quos cum militassent, habuissent, attribuerentur.* P. Licinius Cõsul S. C. recitari iussit. primum, quod bellum senatus Perseo iussisset: deinde quod veteres centuriones, quam plurimum ad id bellum scribi censuisset: nec vlli, qui non maior annis quinquaginta esset, vacationem militiæ esse. Deprecatus est deinde, *ne nouo bello, tam propinquo Italiæ, aduersus regem potentissimum, aut tribunos militũ delectum habentes impedirent aut prohiberẽt* Consulẽ *quem cuiq; ordinem assignari è Republica esset, eum assignare. Si quid in ea re dubiũ esset, ad senatum reiicerent.*

Sp. Ligustini ad populum oratio.

Postquam Consul quæ voluerat dixit, Sp. Ligustinus ex eo numero qui Tribb plebis appellauerant, à Consule & ab tribunis petiit, vt sibi paucis ad populum agere liceret. Permissu omnium III ita locutus fertur. *Sp. Ligustinus trib. Crustumina ex Sabinis sum ori-* IV *undus, Quirites. Pater mihi iugerũ agri reliquit, & paruum tugurium, in quo natus educatusq; sum, hodieq; ibi habito. Quum primum in ætatem veni, pater mihi vxorem fratris sui filiam dedit: quæ secum nihil attulit præter libertatem, pudicitiamq;, & cum his fœcunditatem, quanta vel in diti domo satis esset. Sex filii nobis, duæ filiæ sunt, vtraque iam nuptæ. Filii quatuor togas viriles habent, duo prætextati sunt. Miles sum factus, P. Sulpicio, C. Aurelio* Cõsulibus. *In eo exercitu, qui in Macedoniã est transportatus, bienniũ miles gregarius fui aduersus Philippũ regem: tertio anno virtutis causa mihi T. Quintius Flamininus decumum ordinẽ hastatum assignauit. Deuicto Philippo Macedonibusq;, quum in Italiam portati ac dimissi essemus, continuo miles voluntarius cum M. Porcio Consule in Hispaniã sum profectus. Neminem omnium imperatorum qui viuãt, diriorem virtutis spectatorem ac iudicẽ fuisse sciunt, qui & illum & alios duces longa militia experti sunt. hic me imperator dignum iudicauit, cui primum hastatum prioris cẽturiæ assignaret. Tertio iterum voluntarius miles factus sum in eum exercitum, qui aduersus Ætolos & Antiochũ regem est missus à M. Acilio mihi primus princeps prioris cẽturiæ est assignatus. Expulso rege Antiocho, subactis Aetolis reportati sumus in Italiam, & deinceps bis quæ annua merebant legiones stipendia feci. Bis deinde in Hispania militaui, semel Q. Fuluio Flacco, iterum Tib. Sempronio Graccho Prætore à Flacco inter cæteros, quos virtutis causa secum ex prouincia ad triumphum deducebat, deductus sum. à Tib. Graccho rogatus in prouinciam ii. Quater intra paucos annos primũ pilum duxi. quater & tricies virtutis causa donatus ab imperatoribus sum. sex ciuicas coronas accepi.* XXII *stipẽdia annua in exercitu emerita habeo & maior annis sum quinquaginta. Quod si mihi nec stipendia omnia emerita essent, nec dũ ætas vacationẽ daret, tamẽ quum quatuor milites pro me vno vobis dare P. Licini possem, æquũ erat me di-*

mit-

mitti. Sed hæc pro causa mea dicta accipiatis velim: ipse me: quoad quisquam exercitus scribit idoneum militem iudicabit, nunquam sum excusaturus. Ordinem quo me dignum iudicent Tribuni militũ, ipsorum est potestatis. ne quis me virtute in exercitu præstet, dabo operam: ut semper ita fecisse me & imperatores mei, & qui vna stipẽdia fecerunt, testes sunt. Vos quoque æquum est commilitones, etsi appellationis vobis vsurpatis ius, quum adolescentes nihil aduersus magistratum senatusq; auctoritatem vsquam feceritis, nunc quoq; in potestate senatus ac consulum esse, & omnia honesta loca ducere, quibus Rempublicã defensuri sitis. Hæc vbi

XV dixit, collaudatum multis verbis consul ex concione in senatum duxit. Ibi quoq; ei ex auctoritate senatus gratiæ actæ, tribuniq; militares in legione prima primum pilũ virtutis causa ei assignarunt, ceteri centuriones omissa appellatione, ad delectum obedienter responderunt. Quo maturius in prouincias magistratus proficiscerentur, Latinæ Calendis Iuniis fuere: eoque solenni perfecto C. Lucretius Prætor omnib. quæ ad classem opus erant pmissis, Prundusium est profectus. Præter eos exercitus quos Consules cõparabant, C. Sulpicio Galbæ Prætori negotium datũ, *vt quatuor legiones scriberet urbanas, iusto numero peditum equitumq;: iisque, quatuor Tribunos militum ex senatu legeret qui præessent. Sociis Latini nominis imperaret* XV. *millia peditum*. M. & CC. *equites. Is exercitus vti paratus esset, quo senatus censuisset.* P. Licinio Consuli ad exercitũ ciuilẽ socialemq; peteñti addita auxilia. Ligurũ duo millia, Cretenses sagittarij incertus numerus; quantũ rogati auxilia Cretenses misissent. Numidæ item equites, elephantiq;. In eam rem legati ad Masanissam, Carthaginensesque missi, L. Postumius Albinus, Q. Terentius Culleo, C. Aburius. In Cretam item legatos tres ire placuit, A. Postumium Albinum, C. Decium, A. Licinium

XVI Neruam. Per idem tempus legati ab rege Perseo venerunt. eos in oppidum intromitti non placuit, quum iam bellum regi eorũ & Macedonibus, & senatus decresset, & populus iussisset. in ædem Bellonæ in senatum introducti, ita verba fecerunt. *Mirari Persea regem, quid in Macedoniam exercitus transportati essent. Si impetrari à senatu posset, vt ij reuocentur, regem de iniuriis, si quas sociis factas quererentur, arbitratu senatus satisfacturum esse.* Sp. Carуilius, ad eam ipsam rem ex Græcia remissus ab Cn. Sicinio, in senatu erat. *Is Perrabiam expugnatam armis, Thessaliæ aliquot vrbes captas, cetera quæ aut ageret, aut pararet rex,* quum argueret: respondere ad ea legati iussi. postquam hæsitabant, negantes *sibi vltra quicquam mandatum esse.* iussi renuntiare regi, Consulẽ *P. Licinium breui cũ exercitu futurũ in Macedonia esse. ad eũ, si satis facere in animo esset, mitteret legatos: Romã ꝓ præterea mitteret nõ esse: neminẽ eorũ per Italiã ire licitu-rũ.* Ita dimissis, P. Licinio Cõsuli mãdatũ, intra XI diẽ iuberet eos Italia excedere, & Sp. Caruiliũ mitteret, q donec nauẽ cõscẽdissẽt custodiret.

Legati à Perseo Romã missi.

custodiret. Hæc Romæ acta nondum profectis in prouinciam Coss. Iam Cn. Sicinius, qui priusquam magistratu abiret, Brundusium ad classem & ad exercitum præmissus erat, traiectis in Epirum v. millib. peditum, trecentis equitib. ad Nymphæum in agro Apolloniati castra habebat. Inde tribunos cum duob. millib. militum, ad occupanda Dassaretiorum & Illyriorum castella, ipsis accersentibus psidia, vt tutiores à finitimorum impetu Macedonum essent, misit. Paucis post diebus Q. Marcius, A. Attilius, & P. & Ser. Cornelij Lentuli, & L. Decimius, legati in Græciam missi, Corcyram peditum mille secum aduexerunt: ibi inter se & regiones quas obirent, & milites diuiserunt. Decimius missus est ad Gentium regem Illyriorum, quem, si aliquem respectum amicitiæ eum habere cerneret, tentare: aut etiam ad belli societatem pellicere, iussus. Lentuli in Cephaleniam missi, vt in Peloponnesum traijcerent, oramque maris in occidentem versi ante hyemē circumirent. Marcio & Attilio Epirus, Ætolia & Thessalia circumeundæ assignantur. Inde Bœotiam atque Eubœam adspicere iussi, tum in Peloponnesum traijcere; ibi congressuros se cum Lentulis constituunt. Priusquam digrederentur a Corcyra, literæ à Perseo allatæ sunt: quibus quærebat, *quæ causa Romanis aut in Græciam traijciendi copias, aut vrbes occupandi esset.* Cui rescribi nihil placuit: nuncio ipsius qui literas attulerat dici, *præsidij causa ipsarum vrbium Romanos facere.* Lentuli circumeuntes Peloponnesi oppida, quum sine discrimine omnes ciuitates adhortarentur, *vt quo animo, qua fide adiuuissent Romanos, Philippi primum deinde Antiochi bello, eodem aduersus Persea iuuarent:* fremitum in concionibus audiebant: Achæis indignantibus *eodem se loco esse (qui omnia à principijs Macedonici belli præstitissent Romanis & Macedonum Philippi bello hostes fuissent) quo Messenij atque Ely, qui pro Antiocho hoste arma aduersus populum Romanum tulissent: ac nuper in Achaicum contributi concilium, velut præmium belli se victoribus Achæis tradi quererentur.* Marcius & Attilius ad Gittanas Epiri oppidum decem millia ab mari quum ascenderent, concilio Epirotarum habito cum magno omnium assensu audiri sunt: & quadringentos iuuentutis eorum in Orestas, vt præsidio essent liberatis ab se Macedonibus, miserunt. Inde in Ætoliam progressi, ac paucos ibi morati dies, dum in prætoris mortui locum alius sufficeretur, & Lycisco præfecto, quē Romanorum fauere reb. satis cōpertum erat, transierunt in Thessaliā. Eo legati Acarnanū & Bœotorū exules venerunt. Acarnanes nunciare iussi, *quæ Philippi primum, Antiochi deinde bello decepti pollicitationib. regis aduersus Romanum commisissent, ea corrigendi occasionem illis oblatam. Si male meriti clementiam populi Romani experti essent, bene merendo liberalitatē experirentur.* Bœotis exprobratum, *societatem eos cum Perseo iunxisse.*

iis

Romani legati in Græciam missi.

iis, quum culpam in Ismeniā principem alterius partis cōferrent, & quasdam ciuitates dissentientes in causam deducta; *appariturū id esse*, Marcius respondit: *singulis enim ciuitatibus de seipsis consulendo potestatem facturos*. Thessalorum Larissæ fuit concilium, Ibi & Thessalis benigna materia gratias agendi Romanis pro libertatis munere fuit: & legatis, quod & Philippi prius & post Antiochi bello enixe adiuti à gente Thessalorum essent. hac mutua commemoratione meritorum, accensi animi multitudinis ad omnia decernenda quæ Romani vellent. Secundum hoc concilium legati à Perseo rege venerūt, priuati maxime hospitii fiducia, quod ei paternum cum Marcio erat. Ab huius necessitudinis commemoratione orsi, petierunt legati *in colloquium veniendi regi potestatem faceret*, Marcius *& se ita à patre suo accepisse* dixit, *amicitiam hospitiumque cum Philippo fuisse: minime immemorem necessitudinis eius legationem eam suscepisse: Colloquium si satis commode valeret, non fuisse dilaturum: nunc vbi primum posset ad Peneum flumen, qua trāsitus ab Omolio Dium esset, præmissis qui nunciarent regi, venturos.* Et

xx- tum quidem ab Dio Perseus in interiora regni recepit se, leui au- *Persei &*
i ra spei obiecta, quod Marcius ipsius causa suscepisse se legatio- *Martij*
nem dixisset. Post dies paucos ad constitutum locum venerunt. *colloquiū.*
Magnus comitatus fuit regius, quum amicorum, tum satellitum turba stipante: non minore agmine legati venerunt, & ab Larissa multis prosequentibus, & legationibus ciuitatum, q̄ conuenerant Larissam, & renunciare domum certa quæ audissent volebant. Inerat cura insita mortalibus videndi congredientes nobilem regem, & populi principis terrarum omnium legatos. Postquam in conspectu steterunt dirimente amne, paulisper internunciando cunctatio fuit, *vtri transgrederentur*: aliquid illi regiæ maiestati, aliquid hi pop. R. nomine, quū præsertim Perseus petisset colloquiū, existimabant deberi: ioco etiam Martius cunctātes mouit, *Minor*, inquit, *ad maiorem*, & (quod Philippo ipsi cognomē erat) *filius ad patrem transeat*. Facile persuasum id regi est. Aliud deinde ambigebatur, *cum quam multis transiret*. Rex *cum omni comitatu transire aquum censebat*: legati *vel cum tribus venire iubebant, vel si tantum agmen traduceret, obsides daret, nihil fraudis fore in colloquio*. Hippian & Pantaucum, quos & legatos miserat, principes amicorum obsides dedit. Nec tam in pignus fidei obsides desiderati erant, quam vt appareret socijs, *nequaquam ex dignitate pari congredi regem cum legatis*. Salutatio non tamquam hostium, sed hospitalis ac benigna fuit, positisque sedibus consederunt. Quum paulisper silentium fuisset: *Exspectari nos*, inquit

xxii Martius, *arbitror, vt respondeamus literis tuis quas Corcyram misisti,* *Martij ad*
in quibus quaris, quid ita legati cum militibus venerimus, & præsidia *Persea*
in singulas vrbes dimittamus? ad hanc interrogationem tuam, & non *oratio.*

respondere,

respondere vereor, ne superbũ sit & vera respondere, ne nimis acerbum audienti tibi videatur. Sed quum aut verbis castigandus aut armis sit, qui fœdus rumpit: sicut bellum aduersus te alij q̃ mihi mandatũ malim, ita orationis acerbitatẽ aduersus hospitem, vtcumq; est, subibo: sicut medici quum salutis causa tristiora remedia adhibẽt. Ex quo regnum adeptus es, vnã rẽ te quæ faciẽda fuerit, senatus fecisse censet, quod legatos Romã ad renouandũ fœdus miseris, q tamen ipsum tibi fuisse non renouandũ iudicat potius q̃ quum renouatum esset violandum Abrypolim sociũ atq; amicum populi Romani regno expulisti Artetari interfectores, vt cæde (ne quid vltra dicã) lætatum appareret, recepisti: qui omnium Illyriorum fidissimum Romano nomini regulum occiderant. Per Thessaliã & Malisensem agrum cum exercitu cõtra fœdus Delphos isti. Byzantiis itẽ cõtra fœdus misisti auxilia. Cum Bœotiis sociis nostris secretã tibi ipsi societatẽ q̃ nõ licebat, iureiurãdo pepegisti. Thebanos legatos Euersam & Callicritum, venientes à nobis, quærere malo quis interfecerit, q̃ arguere. In Aetolia bellum intestinum & cædes principum, per quos nisi per tuos facta videri possunt? Dolopes à te ipso euastati sunt. Eumenes rex ab Roma quum in regnum rediret, ppe vt victima Delphis in sacrato loco ante aras mactatus, quẽ insimulet, piget referre. Quæ hospes Brundusinus occulta facinora indicet, certum habeo & scripta tibi omnia ab Roma esse, & legatos tuos renuntiasse. Hæc ne dicerentur, à me, vno modo vitare potuisti, non quærendo q̃ ob causam exercitus in Macedoniã traijcerentur, aut præsidia in sociorum vrbes mitteremus. Quærenti tibi, superbius tacuissemus quã vera respondimus. Equidẽ p paterno nostro hospitio faueo orationi tuæ, & opto vt aliquã mihi materiã præbeas agendæ tuæ apud senatum causæ. Ad ea Rex: *Bonam causam, si apud iudices æquos ageretur, apud eosdem & accusatores & iudices agam. Eorum autem quæ obiecta sunt mihi, partim ea sunt quibus nescio an gloriari debeam, partim quæ fateri non erubescam, partim quæ verbo obiecta, verbo negare sit. Quid enim, si legibus vestris hodie reus sim, aut index Brundusinus, aut Eumenes mihi obijciat, vt accusare potius vere, quam conuiciari videantur? Scilicet nec Eumenes, quum tam multis grauis publicè ac priuatim sit, alium quam me inimicum habuit: neque ego potiorem quemquam ad ministeria facinorum, quam Rammium, quem neque vnquam ante videram, nec eram postea visurus, inuenire potui: & Thebanorum, quos naufragio perisse constat, & Artetari cædis mihi reddenda ratio est: in qua tamen nihil vltra obijcitur, quam interfectores eius in regno exulasse meo. cuius conditionis iniquitatem ita non sum recusaturus, si vos quoque accipitis, vt quicumque exules in Italiam aut Romam se contulerunt, his facinorum, propter quæ damnati sunt, auctores vos fuisse fateamini. Si hoc & vos recusabitis, & omnes aliæ gentes, ego quoque inter ceteros ero. Et hercule quid attinet cuiquam exilium patere, si nusquam exuli futurus locus est? Ego tamen istos, vt primum in Macedonia esse admonitus à vobis comperi, requisitos abire ex regno iussi, & in perpetuum interdixi finibus meis. Et hæc quidem mihi tamquam*

III

Persei responsio.

causam

causam dicenti reo obiecta sunt: illa tamquã regi, & quæ de fœdere quod mihi est vobiscum, disceptationẽ habeant. Nã si est in fœdere ita scriptũ, vt ne si bellum quidẽ quis inferat, tueri me regnumq́ meum liceat: mihi fatendum est, quod me armis aduersus Abrypolim socium populi Romani defenderim, fœdus violatum esse. Sin autem hoc & ex fœdere licuit, & iure gentium ita comparatũ est, vt arma armis propulsentur: quid tandem me facere decuit, quùm Abrypolis fines mei regni vsq; ad Amphipolim peruastasset, multa libera capita, magnã vim mancipiorum, multa millia pecorum abegisset? Quiescerem & paterer donec Pellam & in regiam meã armatus peruenisset? At enim bello quidem iusto sum persecutus: sed vinci non oportuit eum, neq; ea quæ victis accidũt pati, quorum casum quùm ego subierim, qui sum armis lacessitus, qui potest queri sibi accidisse, qui causa belli fuit? Non sum eodem modo defensurus, Romani, quod Dolopas armis coercuerim: quia etsi non merito eorum, iure feci meo: quùm mei regni, mea ditionis essent, vestro decreto patri attributi meo. Nec, si causa reddenda sit, non vobis, nec fœderatis, sed iis qui ne in seruos quidem sæua atque iniusta imperia probant, plus æquo & bono sæuisse in eos videri possum: quippe Euphranorem præfectum à me impositum ita occiderunt, vt mors pœnarum eius leuissima fuerit. At quùm processissem inde ad visendas Larissam & Antrona & Pylleon, quo in propinquo multò ante debita vota persoluerem, Delphos sacrifi-
LII *candi causa ascendi. Et hic criminis augendi causa cum exercitu me fuisse adijcitur, scilicet, vt quod nunc vos facere queror, vrbes occuparem, arcibus imponerem præsidia. vocate in concilium Græciæ ciuitates, per quas iter feci: queratur vnusquilibet militis mei iniuriam; non recusabo quin simulato sacrificio aliud petisse videar. Aetolis & Byzantiis præsidia misimus, & cum Bœotis amicitiam fecimus. Hæc qualiacumque sunt per legatos meos non solum indicata, sed etiam excusata sunt sæpe in senatu vestro: vbi aliquos ego disceptatores, non tam æquos quàm te Q. Marci paternum amicum & hospitẽ, habebam. Sed nondum Romam accusator Eumenes venerat, qui calumniando omnia detorquendoque suspecta & inuisa efficeret; & persuadere vobis conaretur, non posse Græciã in libertate esse, & vestro munere frui quoad regnum Macedoniæ incolume esset. Circumagetur hic orbis: erit mox qui arguat, nequaquam Antiochum vltra iuga Tauri remotum: grauiorem multo Asiæ quam Antiochus fuerit, Eumenem esse: nec conquiescere socios vestros posse, quod regia Pergami sit: eam arcem supra capita finitimarum ciuitatum impositam Ego hæc Q. Marci & A. Attili quæ aut à vobis obiecta, aut purgata à me sunt talia esse scio, vt aures, vt animi audientium sint: nec tam referre, quid ego aut qua mente fecerim, quã quomodo id vos factum accipiatis. Conscius mihi sum, nihil me scientem deliquisse: & si quid fecerim imprudẽtia lapsum, corrigi me, ac emendari castigatione hac posse. Nihil certe insanabile nec quod bello & armis persequendã esse censeatis, cõmisi. Aut frustra clementia grauitatisq; vestræ fama vulgata*

vulgata per gētes est, si talibus de causis, quæ vix querela & expostulatione digna sunt, arma capitis & regibus sociis bella infertis. Hæc dicenti tum assensus Marcius, auctor fuit *mittendi Romam legati, quum experienda omnia ad vltimum, nec prætermittendam spem vllam censuisset.* reliqua consultatio erat, *quonam modo tutum iter legatis esset.* ad id quum necessaria petitio induciarum videretur, cupereq; Marcius, neque aliud colloquio petisset, grauatè & in magnam gratiam petentis concessit. Nihil enim satis paratum ad bellum in præsentia habebant Romani, non exercitum, non ducem: quū Perseus, ni spes vana pacis occæcasset consilia, omnia præparata, atq; instructa haberet, & suo maxime tempore atq; alieno hostibus incipere bellum posset. Ab hoc colloquio, fide induciarum interposita, legati Romani in Bœotiā comparati sunt. Ibi iam motus cœperat esse, discedentibus à societate communis concilii Bœotorum quibusdam populis, ex quo renunciatū erat, respondisse legatos, *appariturum quibus populis propriè societatem cum rege iungi displicuisset.* Prima à Chæronia legati, deinde à Thebis in ipso itinere occurrerūt, affirmantes *non interfuisse se quo societas ea decreta esset concilio:* queis legati nullo in præsentia responso dato; *Chalcidem se sequi* iusserunt: Thebis magna contentio orta erat ex alio certamine. Comitiis prætoris Bœotorum victa pars iniuriam persequens, coacta multitudine decretum fecit Thebis, *ne Bœotarchæ vrbib. reciperentur.* Exules Thespias vniuersi concesserunt: inde (recepti enim sine cunctatione erant) Thebas iam mutatis animis reuocati decretum faciunt, *vt XII. qui priuati cœtum & concilium habuissent, exilio mulctarentur.* Nouus deinde prætor, Ismenias, is erat vir nobilis ac potens, capitalis pœnæ absentes eos decreto damnat. Chalcidem fugerant: inde ad Romanos Larissam profecti, causam cum Perseo societatis in Ismeniam contulerant. Ex contentione ortum certamen: vtriusque tamen partis legati ad Romanos venerunt, & exules accusatoresq; Ismeniæ, & Ismenias ipse. Chalcidem vt ventum est, aliarū ciuitatum principes, id quod maximè gratum erat Romanis sua quinq; proprio decreto Persei societatem aspernati. Romanis se adiungebant. Ismenias gentem Bœotorum in fidem Romanorum permitti æquum censebat: inde certamine orto, nisi in tribunal legatorum perfugisset, haud multum abfuit quin ab exulibus fautoribusque eorum interficeretur. Thebæ quoque ipsæ, quod Bœotiæ caput est, in magno tumultu erant, aliis ad regem trahentibus ciuitatem, aliis ad Romanos: & turba Coronæorum Haliatriorumque conuenerat ad defendendum decretum regiæ societatis. Sed constantia principum, docentium *cladibus Philippi Antiochique quanta esset vis & fortuna imperij Romani,* victa eadem multitudo, & vt tolleretur regia societas, decreuit, & eos qui auctores pacis-

Induciæ inter Persea & Romanos.

Thebanorum seditio.

Thebani Romanas partes sequuntur.

cendæ

cendæ amicitiæ fuerant ad satisfaciendum legatis Chalcidem misit, fideiq; legatorum commendari ciuitatem iussit. Thebanos Marcius & Attilius læti audierunt, auctoresq; & hi separatim singulis fuerunt ad renouandam amicitiam mittendi Romam legatos. Ante omnia exules restitui iusserunt: & auctores regiæ societatis decreto suo damnarunt. Ita, quod maximè volebant, discusso Bœotico concilio, Peloponnesum proficiscuntur. Ser. Cornelio Chalcidem accersito, Argis præbitum est ijs concilium: vbi nihil aliud à gente Achæorum petierunt, quam vt mille milites darent. Id præsidium ad Chalcidem tuendam, dum Romanus exercitus in Græciam traijceretur, missum est. Marcius & Attilius, peractis quæ agenda in Græcia erāt, principio hyemis Romā

XLV redierunt. Inde legatio sub idem tempus in Asiam circum insulas missa. Tres erant legati, T. Claudius, P. Postumius, M. Iunius. ij circumeuntes, hortabantur socios *ad suscipiendū aduersus Persea pro Romanis bellum:* & quo quæq; opulentior ciuitas erat, eo accuratius agebant: quia minores secuturæ maiorum auctoritatem erant. Rhodij maximi ad omnia momenti habebantur: quia non fauere tantum, sed adiuuare etiam viribus suis bellum poterant, quadraginta nauibus auctore Hegesilo comparatis. Qui quum in summo magistratu esset (Prytanin ipsi vocant) multis rationib. peruicerat Rhodios, *vt omissa, quam sæpe vanam experti essent, regum fouendorū spe, Romanam societatem, vnam tum in terris vel viribus, vel fide stabilem, retinerent. Bellū imminere cum Perseo: desideraturos Romanos eundem naualem apparatum, quem nuper Antiochi, quē Philippi ante bello vidissent: trepidaturos tū repentè paranda classe, quum mittenda esset, nisi reficere naues, nisi instruere naualib. socijs cœpissent. Id eo magis enixè faciendū esse, vt crimina delata ab Eumene, fide rerum refellerent.* His incitati, quadraginta nauium classem instructam, ornatamq; legatis Romanis aduenientibus, vt non exspectatam adhortationem esse appareret, ostenderunt. Et hæc legatio magnum ad conciliandos animos ciuitatū Asiæ momentū fuit. Decimius vnus sine vllo effectu, captarū etiam pecuniarū ab regibus Illyricorum suspicione infamis, Romam rediit. Perseus quum à colloquio Romanorū in Macedoniam recepisset sese, legatos Romā de inchoatis cū Marcio conditionib. pacis misit: & Byzantium & Rhodū literas legatis ferendas dedit. In literis eadē sententia ad oēs erat: *collocutū se cū Romanorū legatis. quæ audisset quæq; dixisset, ita disposita, vt superior fuisse in disceptatione vi-*

XL- *deri posset.* Apud Rhodios legati addiderūt: *cōfidere pacē futurā, au-*

VI *ctorib. n. Marcio atq; Attilio, missos Romā legatos. Si pergerēt Romani contra fœdus mouere bellū, tum omni gratia, omni ope enitendum fore Rhodijs, vt reconciliēt pacē. Si nihil deprecādo proficiant, id agendū ne omnium rerū imæ potestas ad vnum populū perueniat. quum cæterorū*

Romana legatio ad Asiaticas insulas.

Persei legati ad Rhodios.

id interesse, tũ præcipue Rhodiorum, qui plus inter alias ciuitates dignitate atq; opibus excellant: quæ serua atq; obnoxia forẽt si nullus alio sit quã ad Romanos respectus. Magis & literæ & verba legatorum benigne sunt audita, quam momentum ad mutandos animos habuerunt: potentior esse partis melioris auctoritas cœperat. Responsum ex decreto est *optare pace Rhodios; si bellum esset, ne quid ab Rhodijs speraret aut peteret rex, quod veterẽ amicitiã, multis magnisque meritis pace belloq; partam, disiungeret sibi ab Romanis.* Ab Rhodo redeuntes, Bœotiæ quoque ciuitates & Thebas, & Coroneam, & Haliartum adierunt: quibus expressum inuitis existimabatur, vt relicta regia societate Romanis adiungerentur. Thebani nihil moti sunt, quanquam nonnihil & damnatis principibus & restitutis exulibus succensebant Romanis. Coronæi & Haliartij fauore quodam insito in reges, legatos in Macedoniam miserunt, præsidium petentes, quo se aduersus impotentẽ superbiam Thebanorum tueri possint. Cui legationi responsum ab rege est, *præsidium se propter inducias cum Romanis factas mittere non posse, tamen suadere ita à Thebanorũ iniurijs quã possent, vt se vindicarent, ne Romanis præberent causam in se sæuiendi.* Marcius & Attilius Romam quum venissent, legationem in Capitolio ita renuntiarũt, *vt nulla re magis gloriarentur, quam decepto per inducias & spem pacis rege. Adeo enim apparatib. belli fuisse instructum, ipsis nulla parata re, vt omnia opportuna loca præoccupari ante ab eo potuerint, quã exercitus in Græciam traijceretur. Spatio autem induciarum sumpto, venturum illum nihilo paratiorem; Romanos omnibus instructiores rebus cœpturos bellũ, Bœotorum quoq; se cõcilium arte distraxisse, ne coniungi amplius vllo cõsensu Macedonib. possent.* Hæc, vt summa ratione acta, magna pars senatus approbabat: veteres & moris antiqui memores, *negabant se in ea legatione Romanas agnoscere artes. Non per insidias & nocturna prœlia, nec simulatam fugam improuisosq; ad incautum hostem reditus, nec vt astu magis quã vera virtute gloriarẽtur, bella maiores gessisse, indicere prius quam gerere solitos bella, denunciare etiã, interdũ locum finire in quo dimicaturi essent. Eadẽ fide indicatum Pyrrho regi medicum, vita eius insidiantem: eadem Faliscis vinctum traditũ proditorem liberorũ regis. Hæc Romana esse, non versutiarum Punicarũ, neq; calliditatis Græcæ: apud quos fallere hostem quam vi superare gloriosius fuerit. Interdum in præsens tempus plus profici dolo, quã virtute: sed eius demum animũ in perpetuum vinci, cui confessio expressa sit se neq; arte, neq; casu, sed collatis cominus viribus iusto ac pio bello esse superatum.* Hæc seniores, quibus noua hæc minus placebat sapientia. vicit tamen ea pars senatus, cui potior vtilis quã honesti cura erat, vt comprobaretur prior legatio Marcij: & eodem rursus in Græciam cum quinqueremibus remitteretur, iubereturque cætera, vti è Republica, maxime visum esset, agere. A. quoq; Attilium

Simulationis infirmitas.

Attilium miserunt ad occupandam Larissam in Thessalia, timē-
tes ne si induciarum dies exisset, Perseus præsidio eo misso, caput
Thessaliæ in potestate haberet. duo millia peditum Attilius ab
Cn. Sicinio accipere ad eam rem agendam iussus. & P. Lentulo,
qui ex Achaia redierat, treceni milites Italici generis dati, vt The-
II bis daret operam, vt in potestate Bœotia esset. His præparatis, *Persei le-*
IIII quanquam ad bellum consilia erant destinata, senatum tamen *gatus sena-*
præberi legatis placuit. Eadem ferè quæ in colloquio ab rege di- *tus datus.*
cta erant, relata ab legatis. Insidiarum Eumeni factarum crimen,
& maxima cura, & minime tamen probabiliter (manifesta enim
res erat) defensum. Cætera deprecatio erat: sed nō eis animis au-
diebantur, qui aut doceri aut flecti possent. Denunciatum, *extē-
plo mœnibus vrbis Romæ, Italia intra trigesimum diem excederent*, P.
Licinio deinde Consuli, cui Macedonia prouincia obuenerat, de-
nunciatū, *vt exercitui diem primam quamq; diceret ad conueniendū.*
C. Lucretius prætor, cui classis prouincia erat, cum XL. quinque-
remibus ab vrbe profectus: nam ex refectis nauibus alias in aliū
vsum retineri ad vrbem placuit. Præmissus à Prætore est frater
Lucretius cum quinquereme vna, iussusque ab socijs ex fœdere
acceptis nauibus ad Cephaleniam classi occurrere, ab Rheginis
triremi vna, ab Locris duabus, ab Vritibus quatuor, præter oram
Italiæ superuectus Calabriæ extremum promontorium in Ionio
mari, Dyrrachium traijcit. Ibi decem ipsorum Dyrrachinorum,
duodecim Issæorum, quinquaginta quatuor Gentij regis lembos
nactus, simulans se credere *eos in vsum Romanorum cōparatos esse*, *Romana*
omnibus abductis, die tertio Corcyram, inde protinus in Cepha- *classis.*
leniam traijcit. C. Lucretius Prætor ab Neapoli profectus, supe-
rato freto die quinto in Cephaleniam transmisit. Ibi stetit classis,
simul operiens vt terrestres copiæ traijcerentur, simul vt onera-
XL- riæ ex agmine suo per altum dissipatæ consequerentur. Per hos
IX forte dies P. Licinius Consul, votis in Capitolio nuncupatis, pa-
ludatus ab vrbe profectus est. Semper quidem ea res, cum magna
dignitate ac maiestate geritur: præcipue tamē cōuertit ocu-
los animosque, quum ad magnū nobilemq; aut virtute, aut for-
tuna hostem, euntem Consulem prosequuntur. Contrahit enim
non officij modo cura sed etiam studium spectaculi, vt videant
ducem suum, cuius imperio consilioq; summam Rempublicam
tuendam permiserunt. Subit inde cogitatio animum, *qui belli ca-
sus, quā incertus fortunæ euentus, communisq; Mars belli sit: aduersa,
secunda, quaq; inscitia & temeritate ducum clades sæpe acciderint:
quæ contra bona prudētia & virtus attulerit. Quem scire mortalium,
vtrius mentis, vtrius fortunæ* Consulē *ad bellum mittant: triūphan-
temne mox cū exercitu victore scandentem Capitolium, ad eosdē Deos
à quib. proficiscatur, visuri: an hostib. eam præbituri lætitiā sunt.* Perseo
aūt regi, aduersus quē ibatur, famā, & bello clara Macedonū gēs,

CCCC 2 & Phi-

& Philippus pater, inter multa prosperè gesta Romano etiam no-
bilitatus bello, præbebat: tum ipsius Persei numquam, ex quo re-
gnum accepisset, desitum, belli exspectatione celebrari nomen,
cum his cogitationibus omnium ordinum homines proficiscen-
tem consulem prosecuti sunt. Duo consulares tribuni militum
cum eo missi. C. Claudius, Q. Mutius: & tres illustres iuuenes, P.
Lentulus & duo Manlij Acidini: alter M. Manlij, alter L. Manlij
filius erat. Cum ijs Cos. Brundusium ad exercitum, atq; inde cum
omnibus copijs transuectus ad Nymphæum in Apolloniati agro

Persei de rerũ suarũ summa consilium.

posuit castra. Paucos ante dies Perseus postquam legati ab Roma I
regressi præciderant spem pacis, concilium habuit. Ibi aliquam-
diu diuersis sententijs certatum est. Erant quibus, *vel stipendium
pendendum, si iniungeretur, vel agri parte cedẽdum si mulctarẽt: quid-
quid deniq; aliud pacis causa patiendum esset, non recusandum* vide-
retur, *nec committendum vt in aleam tanti casus se regnumq; daret. Si
possessio haud ambigua regni maneret, multa diem tẽpusq; afferre posse,
quibus non amissa modo recuperare, sed timendus vltro ijs esse, quos nũc
timeret, posse.* Cæterum multo maior pars ferocioris sentẽtiæ erat:
Quicquid cessisset, cum eo simul regno protinus cedendum esse affirma-
bant. *Neq; enim Romanos pecunia aut agro egere, sed hoc scire cum o-
mnia humana, tum maxima quaq; & regna & imperia sub casibus
multis esse. Carthaginensium opes fregisse se, & ceruicibus eorum præ-
potentẽ finitimũ regem imposuisse: Antiochum progeniemq; eius vltra
iuga Tauri remotũ. Vnum esse Macedoniæ regnum, & regione propin-
quũ, & quod sicubi populus Romanus sua fortuna labet, antiquos ani-
mos regib. suis videatur posse facere. Dum integræ res sint apud animũ
suum Persea debere statuere: vtrum singula cõcedendo, nudatus ad ex-
tremum opibus extorrisq; regno, Samothraciam aliamve quam insulã
petere ab Romanis, vbi priuatus superstes regno suo in cõtẽptu atq; ino-
pia consenescat, malit. an armatus vindex fortunæ dignitatisq; suæ, ita
vt viro forti dignũ sit, patiatur quodcũq; casus belli tulerit: aut victor
liberet orbẽ terrarum ab imperio Romano non esse admirabilius Roma-
nos Græcia pelli, quam Annibalem Italia pulsum esse. Neq; hercule vi-
dere, qui conueniat, fratri affectanti per iniuriam regnum, summa vi
restitisse; alienigenis bene parto eo cedere. Postremo ita bello & pace quæ-
ri, vt inter omnes conueniat, nec turpius quicquã esse, quam sine certa-
mine cessisse regno, nec præclarius quicquã quam pro dignitate ac maie-
state omnem fortunam expertum esse.* Pellæ in vetere regia Macedo- II
num hoc consilium erat, *Geramus ergo*, inquit, *Dijs bene iuuanti-
bus, quando ita videtur, bellũ*: literisq; circa præfectos dimissis, Ci-
tium (Macedoniæ oppidum est) copias omnes contrahit. ipse cẽ-
tum hostijs sacrificio regaliter Mineruæ, quam vocant Alcidam
confecto, cum purpuratorum & satellitũ manu profect⁹ Citium
est. eo iam omnes Macedonum externorumq; auxiliorum con-
uenerant

uenerant copiæ. Castra ante vrbem ponit, omnesque armatos in campo struxit. Summa omnium quadraginta millia armata fuere: quorum pars ferme dimidia phalangitæ erant: Hippias Berœæus præerat. delecta deinde & virib. & robore ætatis ex omni cetratorum numero duo erant agemata, hanc ipsi legionē vocabant: præfectos habebant Leonatum & Thrasippum Eulyestas. Ceterorum cetratorum trium ferme millium hominum dux erat Antiphilus Edessæus Pæones, & ex Parorea & Parstrymonia (sunt autem ea loca subiecta Thraciæ) & Agrianes, admistis etiam Thracibus incolis, trium millium ferme & ipsi expleuerunt numerum. Armauerat contraxeratq; eos Didas Pæon, qui adolescentem Demetrium occiderat. Et armatorum duo millia Gallorum erant, præfecto Asclepiodo. Ab Heraclea ex Sintijs tria millia Thracum liberorum suum ducem habebant. Cretensium par pene numerus suos duces sequebatur, Susum Phalasarneum & Syllum Gnosium. Et Leonides Lacedæmonius quingentis ex Græcia, misto generi hominum, præerat. regijs generis ferebatur: exul damnatus frequenti concilio Achæorum, literis ad Persea deprehensis. Ætolorum & Bœotorum, qui nō explebant plus quam quingentorum omnes numerum, Lyco Achæus præfectus erat. Ex his mistis tot populorum, tot gentium auxilijs, duodecim millia armatorum ferme efficiebantur. Equitum ex tota Macedonia contraxerat tria millia. Venerat eodem Cotys Seuthæ filius, rex gentis Odrysarum, cum mille delectis equitib. pari ferme peditum numero. Summa totius exercitus triginta nouem millia peditum erant, quatuor equitum. Satis cōstabat *secundum eum exercitum, quem magnus Alexander in Asiam traiecit, numquā*
LII *vllius Macedonum regis copias tantas fuisse* Sextus & vicesimus annus agebatur, ex quo petenti Philippo data pax erat: per id omne tempus quieta Macedonia, & progeniem ediderat, cuius magna pars matura militiæ esset, & leuibus bellis Thracum accolarum, quæ exercerent magis quam fatigarent, sub assidua tamen militia fuerat: & diu meditatū Philippo primo, deinde & Perseo Romanum bellum, omnia vt instructa parataque essent effecerat. Mota parumper acies, non iusto decursu tamen, ne stetisse tantum in armis viderentur: armatosq;, sicut erant, ad concionem vocauit. Ipse cōstitit in tribunali, circa se habens filios duos: quorum maior Philippus natura frater, adoptione filius: minor, quem Alexandrum vocabant, naturalis erat. Cohortatus est milites ad bellum, iniuriam populi Romani in patrem seq; commemorauit: *Illum omnib. indignitatib. compulsum ad rebellandum, inter apparatum belli fato oppressum: ad se simul legatos, simul milites ad occupandas Græciæ vrbes missos. Fallaci deinde colloquio per speciē recōciliandæ pacis extractam hyemem, vt tempus ad comparandum haberent. Consulē*

Persei exercitus.

Perseus ad bellum milites cohortatur.

nunc venire cum duabus legionibus Romanis, quæ trecenos equites habeant, & pari ferme numero sociorum peditum equitumque. Eo vt accedant regum auxilia Eumenis & Masanissæ, non plus septē millia peditum, duo equitum futura. Auditis hostium copiis, respicerent suū ipsi exercitum. quantum numero, quantum genere militum præstarent tyronib. raptim ad id bellum cōscriptis, ipsi à pueris eruditi artib. militiæ, tot subacti atque durati bellis. Auxilia Romanis Lydos, & Phrygas, & Numidas esse: sibi Thracas, Gallosque ferocissimas gentium. Arma illos habere ea, quæ sibi quisque parauerit pauper miles: Macedonas prompta ex regio apparatu, per tot annos patris sui cura & impensa facta. Cōmeatum illis quum procul, tum omnibus sub casibus maritimis fore: se & pecuniam & frumentum, præter reditus metallorum, in decem annos seposuisse. Omnia quæ Deorum indulgentia, quæ regia cura præparanda fuerant, plena cumulataq́; habere Macedonas: animum habendum esse, quem habuerunt maiores eorum: qui Europa omni domita transgressi in Asiam, incognitum fama aperuerint armis orbem terrarum: nec ante vincere desierint, quā rubro mari inclusis, quod vincerent defuerit. At hercule nunc nō de vltimis Indiæ oris, sed de ipsius Macedoniæ possessione certamē fortunā indixisse. Cum patre suo gerentes bellum Romanos, speciosum Græciæ liberandæ tulisse titulū. nunc propalā Macedoniā in seruitutē petere: ne rex vicin⁹ imperio sit Romano, ne gēs bello nobilis arma habeat. Hæc n. tradenda superbis dominis esse cum rege regnoq́; si absistere bello & facere imperata velint. Quum per omnem orationem LIIII
satis frequenti assensu succlamatum esset, tū vero ea vociferatio, simul indignantium minitantiumq; partim iubentium *bonū animum habere regem*, exorta est, vt finem dicendi faceret, tantum iussis ad iter parari: iam enim dici *mouere castra ab Nymphæo Romanos.* Concione dimissa, ad audiendas legationes ciuitatum Macedoniæ se contulit. venerant autem ad pecunias, pro facultatib. quæque suis, & frumentum pollicendum ad bellum. Omnibus gratię actæ, remissum omnib. *satis regios apparatus ad ea* dictum *sufficere*: vehicula tantum imperata, vt tormenta, telorumq; missilium ingentem vim præparatam, belliconumque aliud instrumētum veherent. Profectus inde toto exercitu Eordeam petens, ad Begorritem quem vocant lacum positis castris: postero die in Elimeam ad Haliacmona fluuium processit. Deinde saltu angusto superatis montibus: quos Cambunios vocant, descendit ad (Tripolim vocant) Azorum, Pythoū, & Doliches incolentes. Hæc tria oppida paulisper cunctata, quia obsides Larissæis dederant: victa tamen præsenti metu, in deditionem concesserunt. Benigne his appellatis, haud dubius Perræbios quoq; idem facturos, vrbem nihil cunctatis qui incolebant, primo aduentu recipit. Cyretias oppugnare conatus, primo etiam die, acri concursu ad portas armatorum est repulsus: postero die omnibus copijs adortus, in deditionem

Cambunij montes Tripolis.

Perrabij à Perseo recepti.

tionem omnes ante noctem accepit. Mylæ proximum oppidum,
LIV ita munitum, vt inexsuperabilis munimenti spes incolas ferocio-
res faceret: non portas claudere regi satis habuerunt, sed probris
quoque in ipsum Macedonasque procacibus iaculati sunt. Quæ
res quum infestiorem hostem ad oppugnandum fecisset, ipsos
desperatione veniæ ad tuendos se acrius accendit. Iraque per tri-
duum ingentibus vtrimq; animis & oppugnatæ sunt, & defensæ.
Multitudo Macedonum ad subeundum inuicem prœlium haud
difficulter succedebat: oppidanos diem noctem eosdem tuentes
mœnia, non vulnera modo, sed etiam vigiliæ & continens labor
conficiebat. quarto die cum & scalæ vndique ad muros erigeren-
tur, & porta vi maiore oppugnaretur: oppidani depulsi muris ad
portam tuendam concurrunt, eruptionemque repentinā in ho-
stes faciunt, quæ quum iræ magis inconsultæ, quam veræ fiduciæ
viriū esset, pauci & fessi ab integris pulsi terga dederunt, fugien-
tesq; per patentem portā hostes acceperunt. Ita capta vrbs ac di-
repta est libera quoque corpora, quæ cædibus superfuerunt, ve-
nundata. Diruto magna ex parte & incenso oppido, profectus ad
Palannā castra mouit: inde postera die Gyrtonem peruenit. Quo
quum T. Minutium Rufum & Hippiam Thessalorum Prætores
cum prȩsidio intrasse accepisset, ne tentata quidem oppugnatio-
ne prætergressus, Valatias & Connum, perculsis inopinato aduē-
tu oppidanis, recepit. Vtraq; oppida in faucibus sunt, quæ Tempe
adeunt, magis Connus: itaq; & firmiore id præsidio tutum equi-
tum peditumque, ad hoc fossa triplici ac vallo munitum reliquit.
Ipse ad Sycurium progressus, operiri ibi hostium aduentum sta-
tuit: simul & frumentari passim exercitum iubet in subiecto ho-
stium agro. namq; Sycurium est sub radicibus Ossæ montis. quia
in meridiem vergit, subiectos habet Thessaliæ campos: ab tergo
Macedoniam atque Magnesiam. Ad has opportunitates accedit
summa salubritas & copia pluribus circumiectis fontibus peren-
LV nium aquarum. Consul Romanus per eosdem dies Thessaliam
cum exercitu petens, iter expeditum primo per Epirum habuit:
deinde postquam in Athamaniam est transgressus, asperi ac pro-
pe inuij soli, cum ingenti difficultate paruis itineribus ægrè Gō-
phos peruenit. cui si vexatis hominibus equisq; tyronem exerci-
tum ducenti acie instructa loco suo & tempore obstitisset rex,
ne Romani quidem abnuunt *magna sua cum clade fuisse pugnatu-
ros.* Postquā Gomphos sine certamine ventum est, prȩter gaudiū
periculosi saltus superati, contemptus quoq; hostiū: adeo igno-
rantium opportunitates suas accessit. Sacrificio rite perfecto
Cos. & frumento dato militibus, paucos ad requiem iumentorū
hominumq; moratus dies: quum audiret *vagari Macedonas effu-
sos per Thessaliā, vastariq; sociorum agros*, satis iam refectum militē

Mylæ oppugnantur à Perseo.

Cos. Romani aduersus Persea festinatio.

ad Latiſſam ducit. Inde cum tria millia ferme abeſſet à Tripoli
(Sceam vocant) ſuper Peneum amnem poſuit caſtra. Per idem
tempus Eumenes ad Chalcidem nauibus acceſſit cum Attalo at-
que Athenæo fratribus, Philetæro fratre relicto Pergami ad tu-
telam regni. inde cum Attalo & quatuor millibus peditum, mil-
le equitum ad conſulem venit. Chalcide relicta duo millia pe-
ditum, quibus Athenæus præpoſitus. Et alio eodem auxilio Ro-
manis ex omnibus vndique Græciæ populis conuenerunt, quo-
rum pleraque (adeo parua erant) in obliuionem adducta. Apol-
loniatæ trecentos equites, centum pedites miſerunt. Ætolorum
alæ vnius inſtar, quantum in tota gente equitum erat, venerant.
& Theſſalorum omnis equitatus ſeparatus erat. non plus quam
trecenti erant equites in caſtris Romanis. Achæi iuuentutis ſuæ, LVI
Cretico maxime armatu, ad mille dederunt. Sub idem tempus
& C. Lucretius Prætor, qui nauibus præerat ad Cephaleniam, M.
Lucretio fratre cum claſſe ſuper Maleam Chalcidem iuſſo pete-
re, ipſe triremem conſcendit, ſinum Corinthium petens, ad præ-
occupandas in Bœotia res: tardior ei nauigatio propter infirmi-
tatem corporis fuit. M. Lucretius Chalcidem adueniens, quum
à P. Lentulo Haliartum oppugnari audiſſet, nuncium Prætoris
verbis, qui abſcedere eum inde iuberet, miſit. Bœotorum iuuen-
tute, quæ pars cum Romanis ſtabat, eam rem aggreſſus legatus,
à mœnibus abſceſſit. Hæc ſoluta obſidio locum alteri nouæ ob-
ſidioni dedit. Namque extemplo M. Lucretius cum exercitu
nauali decem millibus armatorum, ad hoc duobus millibus re-
giorum qui ſub Athenæo erant, Haliartum circumſedit: paran-
tibuſque iam oppugnare, ſuperuenit à Creuſa Prætor. Ad idem
fere tempus ab ſocijs naues Chalcidem conuenerunt, duæ Pu-
nicæ quinqueremes, duæ ab Heraclea ex Ponto triremes, qua-
tuor Chalcedone, totidem Samo, tum quinque Rhodiæ qua-
driremes. Prætor quia nuſquam erat maritimum bellum, remi-
ſit ſocijs, & Q. Marcius Chalcidem nauibus venit. Halope ca-
pta, Lariſſa quæ Cremaſte dicitur, oppugnata. Quum hic ſta-
tus in Bœotia eſſet, Perſeus quum ad Sycurium (ſicut ante dictũ
eſt) ſtatiua haberet, frumento vndique circa ex agris conuecto,
ad vaſtandum agrum Pheræorum miſit: ratus ad iuuandas ſo-
ciorum vrbes longius ab caſtris abſtractos deprehendi Roma-
nos poſſe. Quos quum eo tumultu nihil motos animaduertiſ-
ſet, prædam quidem, præterquam hominum, pecora autem ma-
xime omnis generis fuere, diuiſit ad epulandum militibus. Sub i- LVII
dem deinde tempus concilium & conſul & rex habuerunt, vnde
bellum ordirentur. Regis creuerunt animi vaſtatione conceſſa
ſibi ab hoſte Pheræi agri. Itaque *eundum inde ad caſtra, nec dan-
dum vltra ſpatium cunctandi* cenſebat. & Romani cenſebant.
cuncta-

cunctationem suam infamem apud socios esse, maximo opere indigne ferentes non latam Pheraeis opem. consultantib. quid agerent (aderant autem Eumenes & Attalus in concilio) trepidus nuncius affert, *hostem magno agmine adesse.* Concilio dimisso, signum extemplo datur, *ut arma capiant.* Interim placet ex regijs auxilijs centum equites & parem numerum iaculatorum peditum exire. Perseus hora ferme diei quarta, quũ paulo plus mille passus abesset à castris Romanis, consistere signa peditum iussit: praegressus ipse cum equitib. ac leui armatura, & Coty, cum eo ducesque aliorum auxiliorum praecesserunt. Minus quingentos passus ab castris aberant, quũ in cõspectu fuere hostium equites: duae alae erant magna ex parte Gallorum, Cassignatus praeerat: & leuis armaturae centum fere & quinquaginta, Mysi aut Cretenses. Constitit rex, incertus quantum esset hostium. Duas inde ex agmine turmas Thracum, duas Macedonum, cum binis Cretensium cohortibus & Thracum misit. Praelium, quum pares numero essent, neque ab hac aut illa parte noua auxilia subuenirent, incerta victoria finitum est. Eumenis ferme triginta interfecti: inter quos Cassignatus dux Gallorum cecidit. & tunc quidem Perseus ad Sycurium copias reduxit: postero die circa eandem horam in eundem locum rex copias admouit, plaustris cum aqua sequentibus: nam duodecim millium passuum via omnis sine aqua & plurimi pulueris erat, affectosque siti, si primo in conspectu dimicassent, pugnaturos fuisse apparebat. Quum Romani quiessent, stationibus etiam intra vallum reductis, regij quoque in castra redeunt. Hoc per aliquot dies fecerunt, sperantes fore vt Romani equites abeuntium nouissimum agmen aggrederentur: inde certamine orto, quum longius à castris eos elicuissent, facile vbiubi essent, se, qui equitatu & leui armatura plus possent, conuersuros aciem.

Inter exploratores Cos. & regis Persei praelium.

LVIII Posteaquam inceptum non succedebat, castra propius hostem mouit rex, & à quinque millibus passuum communijt. Inde luce prima in eodem quo solebat loco, peditum acie instructa, equitatum omnem leuemq; armaturam ad castra hostium ducit. Visus & plurium & propior solito puluis trepidationẽ in castris Romanis dieb. fecit: & primo vix creditum nuncianti est. quia prioribus continuis numquam ante horam quartam hostis apparuerat. tum solis ortus erat. Deinde vt plurium clamore & cursu à portis dubitatio exempta est: tumultus ingens oboritur: tribuni praefectique & centuriones in praetorium, miles ad sua quisque tentoria discurrit. Minus quingentos passus à vallo instruxerat Perseus suos, circa tumulum quem Callicinum vocant. Laeuo cornu Cotys rex praeerat cum omnibus suae gentis: equitum ordines leuis armatura interposita distinguebat. In dextro cornu Macedones erant equites, intermixti turmis

Perseus aciem instruit.

eorum Cretenses. Huic armaturæ Midon Berœæus, equitibus & summæ partis eius Meno Antigonensis præerat. Proximi cornibus constiterant regij equites, &, mixtum genus, delecta plurium gentium auxilia: Pattocles Antigonensis hic, & Pœoniæ præfectus Didas, erant præpositi Medium omnium rex erat: circa eum agema quod vocant, equitumque sacræ alæ. ante se statuit funditores, iaculatoresque: quadringentorum manus vtraque numerum expleuerat. Ionem Thessalonicensem & Timanora Dolopem ijs præfecit. Sic regii constiterant. Consul intra vallum peditum acie instructa, & ipse equitatum omnem cum leui armatura emisit. pro vallo instructi sunt. Dextro cornu ux præpositus C. Licinius Crassus consulis frater cum omni Italico equitatu, velitibus intermixtis: sinistro M. Valerius Læuinus sociorum ex Græcis populis equites habebat, eiusdem gentis leuem armaturam. Mediam autem aciem cum delectis equitibus extraordinatijs tenebat Q. Mutius. ducenti equites Galli ante signa horum instructi, & de auxilijs Eumenis Cyrtiorum gentis trecenti. Thessali quadringenti equites paruo interuallo super læuum cornu locati. Eumenes rex Attalusque cum omni manu sua ab tergo inter postremam aciem ac vallum steterunt. In hunc modum maxime instructæ acies, par fermè vtrimque numerus equitum ac leuis armaturæ concurrunt, à funditoribus iaculatoribusque, qui præcesserunt prœlio orto. Primum Thraces, haud secus quamdiu claustris retentæ feræ, concitati cum ingenti clamore in dextrum cornu Italicos equites incurrerunt, vt vsu belli & ingenio impauida gens turbaretur. gladiis hastas petere pedites. nunc succidere crura equis, nunc ilia suffodere. Perseus in mediam inuectus aciem, Græcos primo impetu auertit: quibus quùm grauius ab tergo instaret hostis, Thessalorum equitatus, qui à læuo cornu breui spatio disiunctus in subsidiis fuerat, extra concursum primo spectator certaminis, deinde inclinata re maximo vsui fuit. Cedentes enim sensim integris ordinibus, postquam se Eumenis auxiliis adiunxerunt, & cum eo tutum inter ordines suos receptum sociis fuga dissipatis dabant: & quum minus conferti hostes instarent, progredi etiam ausi multos fugientium obuios exceperunt. Nec regii sparsi iam ipsi passim sequendo, cum ordinatis & certo incedentibus gradu manus conserere audebant, quum victor equestri prœlio rex paruo momento si adiuuisset, debellatum esset. opportunè adhortanti superuenit phalanx, quam sua sponte, ne audaci cœpto deessent, Hippias & Leonatus raptim adduxerant, postquam prospere pugnasse equitem acceperunt. Fluctuante rege inter spem metumque tantæ rei conandæ, Cretensis Euander, quo ministro Delphis ad insidias Eumenis regis

Consul suos instruit.

gis

gis vsus erat, postquam agmen impeditum venientium sub signis vidit, ad regem accurrit, & monere instititit, *ne elatus felicitate summam rerum temere in non necessariam aleam daret. Si contentus bene re gesta quiesset eo die, vel pacis honestæ conditionem habiturum, vel plurimos belli socios, qui fortunam sequerentur, si bellare mallet.* In hoc consilium pronior erat animus regis. Itaque collaudato Euandro, signa referri, peditumque agmen redire in castra iubet,

LX equitibus receptui canere. Cecidere eo die ab Romanis ducenti equites, duo millia haud minus peditum. capti ferme ducenti equites, ex regiis autem viginti equites, x pedites interfecti. Postquam rediere in castra victores, omnes quidem læti, ante alios Thracum insolens lætitia eminebat: cum cantu enim superfixa capita hostium portantes redierunt. Apud Romanos non mœstitia tum ex male gesta re, sed pauor etiam erat, ne extemplo castra hostis aggrederetur. Eumenes suadere, *vt trans Peneum transferret castra: vt pro munimento amnem haberet*, dum perculsi milites animos colligerent. Consul moueri flagitio timoris fatendi: victus tamen ratione, silentio noctis traductis copijs, castra in vlteriore ripa communit. Rex postero die ad lacessendos prælio hostes progressus, postquam trans amnem in tuto posita castra animaduertit, *fatebatur quidē peccatum, quod pridie non instituisset villu: sed aliquanto maiorem culpam esse, quod nocte foret cessatum. nam vt neminem alium suorum moueret, leui armatura immissa, trepidantium in transitu fluminis hostium deleri magna ex parte copias potuisse.* Romanis quidem præsens pauor demptus erat: in tuto castra habentib. damnum inter cetera præcipue famæ mouebat, & in cōcilio apud Consulē pro se quisq; in Ætolos cōferebant causam: *ab iis fuga terrorisq; principiū ortum, secutos pauorē Ætolorū & ceteros*

Cos. castra noctu mouet.

LXI *socios Græcorum populorum.* Quinq; principes Ætolorum primi terga vertentes conspecti dicebantur. Thessali pro concione laudati, ducesque eorum etiam virtutis causa donati. Ad regem spolia cæsorum hostium referebantur: dona ex his aliis arma insignia, alijs equos, quibusdam captiuos dona dabat. Scuta erant supra M. D. loricæ thoracesq; mille amplius summam explebant: galeatū gladiorumq; & missilium omnis generis maior aliquanto numerus. Hæc per se ampla, pleraque multiplicata verbis regis, quæ ad concionem vocato exercitu habuit. *Præiudicatum euentum belli habetis: meliorem partem hostium, equitatum Romanum, quo inuictos se esse gloriabantur, fudistis. Equites enim illis principes iuuentutis, equites seminarium senatus: inde lectos in patrum numerum consules, inde imperatores creant. Horum spolia paulo ante diuisimus inter vos. Nec minorem de legionib. peditum victoriam habetis, quæ nocturna fuga vobis subtractæ, naufragiorum trepidatione passim natantium flumen compleuerunt. Sed facilius nobis sequentibus victos*

Perseus ad milites oratio.

Peneum

Peneum superare erit, quum illis trepidantibus fuit, transgressiq; extẽplo castra oppugnabimus, qua hodie cepissemus, ni fugissent Aut si acie decernere volent, eundem pugnæ pedestris euentum exspectate, qui equitum in certamine fuerit. Et qui vicerant alacres, spolia cæsorum hostium humeris gerentes ante ora sua, audiuere, ex eo quod acciderat spem futuri præcipientes: & pedites aliena gloria accensi, præcipue qui in Macedonum phalangitis erant, sibi quoque & nauandæ regi operæ, & similem gloriam ex hoste pariendi occasionem optabant concione dimissa, postero die profectus inde ad Mopselum posuit castra: tumulus hic inter Tempe & Larissam medius est. Romani non abscedentes ab ripa Penei, transtulerunt in locum tutiorem castra. Eo Misagenes Numida venit cum mille equitibus, pari peditum numero, ad hoc elephantis duob.& viginti. Per eos dies conciliũ habenti regi de summa, quum iam consedisset ferocia ab re bene gesta; ausi sunt quidam amicorum consilium dare, *ut secunda fortuna in conditione honesta pacis uteretur, potius quam spe vana euectus in casum irreuocabilem se daret. Modum imponere secundis rebus, nec nimis credere serenitati præsentis fortunæ, prudentis hominis & merito felicis esse. Mitteret ad consulem, qui fœdus in easdem leges renouarent, quibus Philippus pater eius pacem à T. Quintio victore accepisset. neq; finire bellum magnificentius, quam à tam memorabili pugna: neq; spem firmiorem pacis perpetuæ dari, quam quæ perculsos aduerso prœlio Romanos molliores factura sit ad paciscendum. Quod si Romani tum quoq; insita pertinacia æqua aspernarentur; Deos hominesque, & moderationis Persei, & illorum peruicacis superbiæ, futuros testes.* Numquam ab talib. cõsilijs abhorrebat regis animus: itaq; plurium assensu comprobata est sententia. Legati ad cõsulẽ missi, adhibito frequẽti cõcilio auditi sunt. *Pacem petere, vectigal, quantum Philippus pactus esset, daturum Persea Romanis, pollicentes vrbibus agris locisq;, quibus Philippus cessisset, cessurum Perseum.* Hæc legati. Summotis his, quum consultarent, Romana constantia vicit in concilio. Ita tum mos erat *in aduersis vultum secundæ fortunæ gerere, moderari animos in secundis.* Responderi placuit, *ita pacem dari, si de summa rerum liberum senatui permittat rex de se deque vniuersa Macedonia statuendi ius.* Hæc quũ renunciassent legati, miraculo ignaris moris pertinacia Romanorum esse: & pleriq; *vetare amplius mentionem pacis facere, vltro mox quæsituros quod oblatum fastidiant.* Perseus hãc ipsam superbiam, quippe ex fiducia virium esse, timere: & summam pecuniæ augens, si precio pacem emere posset, non destitit animum Consulis tentare. Postq̃ nihil ex eo q̃ primo responderat, mutabat: desperata pace ad Sycurium, vnde profectus erat, rediit, belli casum de integro tentaturus. Fama equestris pugnę vulgata per Græciam, nudauit voluntates hominum. non n. solum qui partis

Persei de rerũ summa concilium.

LXII

Consulis de pace responsum.

LXIII

tis Macedonum erant, sed plerique ingentibus Romanorum obligati beneficijs, quidam vim superbiamque experti, læti eam famam accepere: non ob aliam causam q̃ prauo studio, quo etiam in certaminibus ludicris vulgus vtitur, deteriori atque infirmiori fauendo. Eodem tempore in Bœotia summa vi Haliartum Lucretius Prætor oppugnarat: & quamquam nec habebant externa auxilia obsessi, præter Coronæorum iuniores, qui prima obsidione mœnia intrauerant, neque sperabant: tamen ipsi animis magis quam viribus resistebant. Nam & eruptiones in opera crebro faciebant: & arietem admotum, libramento plumbi grauatum ad terram vrgebant: & si qua declinarent, qui agebant ictum, pro diruto muro nouũ tumultuario opere, raptim ex ipsa strage congestis saxis, extruebant. Quum operibus oppugnatio lentior esset, scalas per manipulos diuidi prætor iussit, vt corona vndiq; mœnia aggressurus: eo magis suffecturam ad id multitudinem ratus, quod qua parte palus vrbem cingit, nec attinebat oppugnari, nec poterat. Ipse ab ea parte, qua duæ turres, quodque inter eas muri prorutum fuerat, duo millia militum delectorum admouit; vt eodem tempore, quo ipse transcendere ruinas conaretur, concursu aduersus se oppidanorum facto, scalis, vacua defensorib. mœnia capi parte aliqua possent. Haud segniter oppidani vim eius arcere parant uam superstratum ruinis locum fascibus aridis sarmentorum iniectis, stantes cum ardentibus facibus accensuros ea se sæpe minabantur, vt incendio intersepti ab hoste, spatium ad obijciendum interiorem murum haberent: quod inceptum eorum sors impedijt. Nam tantus repente effusus est imber, vt nec accendi facile pateretur, & extingueret accensa. Itaque & transitus per distracta fumantia virgulta patuit: & in vnius loci præsidium omnibus versis, mœnia quoque pluribus simul partibus scalis capiuntur. In primo tumultu captæ vrbis seniores impuberesque, quos casus obuios obtulit, passim cæsi: armati in arcem confugerunt. & postero die quum spei nihil superesset, deditione facta sub corona venierunt, fuerunt autem duo millia fermè & D. ornamenta vrbis, statuæ & tabulæ pictæ, & quicquid preciosæ prædæ fuit ad naues delatum: vrbs diruta à
LX- fundamentis. inde Thebas ductus exercitus: quibus sine cer-
IV tamine receptis, vrbem tradidit exulibus, & qui Romanorum partis erant: aduersæ factionis hominum, fautorumque regis ac Macedonum, familias sub corona vendidit. His gestis in Bœotia; ad mare ac naues redijt. Quum hæc in Bœotia gererentur, Perseus ad Sycurium statiua dierum aliquot habuit. Vbi quũ audisset, passim Romanos circa ex agris demessum frumentum conuehere, deinde ante sua quemque tentoria spicas falcibus desecantem, quo purius frumentum tereret, ingẽtes aceruos per tota castra

Haliartũ oppugnatur à Lucretio.

Haliartũ expugnatur.

Perseus Romanos aggreditur.

castra stramentorum fecisse: ratus incendio opportuna esse, faces tædamque & malleolos stuppæ illitos pice parari iubet: atque ira media nocte profectus, vt prima luce aggressus falleret. nequiquã primæ stationes oppressæ tumultu ac terrore suo cæteros exciuerunt: signumq; datum est arma extemplo capiendi: simulque in vallo, ad portas, miles instructus erat, & iuuentus propugnationi castrorum. Perseus & extẽplo circumegit aciem, & prima impedimenta ire, deinde peditum signa ferri iussit. ipse cum equitatu & leui armatura substitit ad agmen cogendum, ratus id quod accidit, insecuturos ad extrema ab tergo carpenda hostes. Breue certamen leuis armaturæ maxime cum procursatoribus fuit, equites peditesque sine tumultu in castra redierunt. Demessis circa segetibus, Romani ad Crannonium intactum agrum castra mouent. Ibi quum securi: & propter castrorum longinquitatem, & viæ inopis aquarum difficultatem, quæ inter Sycurium & Crannona est, statiua haberent, repente prima luce in imminentibus tumulis equitatus regius cum leui armatura visus ingentem tumultum fecit. Pridie per meridiem profecti ab Sycurio erant: peditum agmen sub lucem reliquerant in proxima planicie. Stetit paulisper in tumulis, elici posse ratus ad equestre certamen Romanos: qui postquam nihil mouebant, equitem misit qui pedites referre ad Sycurium signa iuberet, ipse mox insecutus. Romani equites modico interuallo sequentes, sicubi sparsos ac dissipatos inuadere possent: postquam confertos abire signa atque ordines seruantes viderunt, & ipsi in castra redeunt. Inde offensus longinquitate itineris rex, LXI ad Mopselum castra mouit, & Romani demessis Crannonis segetibus, in Phalanneum agrum transeunt. Ibi quum ex transfuga cognouisset rex, *sine vllo armato præsidio passim vagantes per agros Romanos metere*, cum mille equitibus, duobus millibus Thracum & Cretensium profectus, quum quantum accelerare poterat effuso agmine issent, improuiso aggressus est Romanos. Iuncta vehicula, pleraque onusta, mille admodum capiuntur. Sexcenti fermè homines. Prædam custodiendam ducendamque in castra trecentis Cretensium dedit. ipse reuocato ab effusa cæde equite, & reliquis peditum, ducit ad proximum præsidium, ratus haud magno certamine opprimi posse. L. Pompeius Tribunus militum præerat, qui perculsos milites repentino hostium aduentu in propinquum tumulum recepit, loci se præsidio, quia numero & viribus impar erat, defensurus. Ibi quum in orbem milites coegisset, vt densatis scutis ab iactu sagittarum & iaculorum sese tuerentur: Perseus circumdato armatis tumulo, alios ascensum vndique tentare iubet, & cominus prœlium conserere, alios eminus tela ingerere. Anceps Romanos terror circum-

Perseus Romanos passim vagantes opprimit.

circumstabat: nam neque conferti pugnare, propter eos qui ascendere in tumulum conabantur, poterant: & vbi ordines procursando soluissent, patebant iaculis sagittisve. Maxime cestrophendonis vulnerabantur: hoc illo bello nouum genus teli inuentum est. Bipalme spiculum hastili semicubitali infixum erat, crassitudine digiti: huic duo ad libramen pinnę tres, velut sagittis solent, circumdabantur: funda media, duo funalia imparia habebat: cũ maiori sinu libratum funditor habena rotaret, excussum velut glans emicabat. Quum & hoc & alio omni genere telorum, pars vulnerata militum esset, nec facile iam arma fessi sustinerent: instare rex vt dederent se, fidem dare, præmia interdum polliceri: nec cuiusquam ad deditionem flectebatur animus, quum ex insperato iã obstinatis mori spes affulsit. Nam quum ex frumentatoribus refugientes quidam in castra, nunciassent Consuli *circumsideri præsidium:* motus periculo tot ciuium (nam DCCC. fermè & omnes Romani erant) cum equitatu ac leui armatura (accesserant noua auxilia Numidæ pedites equitesq; & elephanti) castris egreditur: & tribunis militum imperat, *vt legionum signa sequantur.* Ipse velitibus ad firmanda leuium armatorum auxilia adiectis ad tumulum præcedit. Consulis latera tegunt, Eumenes, Attalus, & Misagenes regulus Numidarum. Quũ in conspectu prima signa suorum circumsessi fuerũt, Romanis quidem ab vltima desperatione recreatus est animus: Perseus, cui primum omnium fuerat, vt contentus fortuito successu, captis aliquot frumentatorib. occisisq;, non tereret tempus in obsidione præsidij: secundum, ea quoq; tentata vtcumq; quum sciret nihil roboris secum esse, dum liceret intacto, abire: & ipse hostium aduentum elatus successu mansit: & qui phalangem accerserent, properè misit. qua & serius quàm res postulabat, & raptim acta, turbati cursu aduersus instructos & præparatos erant aduenturi. Consul ante veniens, extemplo prœlium cõseruit. Primo resistere Macedones: deinde vt nulla re pares erant, amissis CCC. peditib. XXIV. primoribus equitum ex ala quam Sacrã vocant, inter quos Antimachus etiam præfectus alæ cecidit, abire conantur. Cæterum iter prope ipso prœlio tumultuosius fuit. Phalanx abs trepido nuncio accita, quũ raptim duceretur, primo in angustijs captiuorũ agmini oblata vehiculisq; frumento onustis: ijs cæsis ingens ibi vexatio partis vtriusq; fuit, nullo exspectante vtcumq; explicaretur agmen: sed armatis detrudentib. per præceps impedimenta (neq; enim aliter via aperiri poterat) iumentis quum stimularentur in turba sæuientib. Vix ab incondito agmine captiuorum expedierant sese, quum regio agmini perculsisq; equitibus occurrunt. Ibi vero clamor iubentium referre signa, ruinæ quoq; propè similem trepidationẽ fecit: vt si hostes introire angustias

Margin notes: *Cestrophendona quid.* (beside "Maxime cestrophendonis") — LXVI (beside "menes, Attalus") — *Prœlium inter Cos. & Persea.* (beside "Consul ante veniens")

gustias ausi longius insecuti essent, magna clades accipi poterit. Consul recepto ex tumulo præsidio contentus modico successu, in castra copias reduxit. Sūt qui eo die magno prœlio pugnatum auctores sint, octo millia hostium cæsa, in his Sopatrum & Antipatrū regios duces: viuos captos circiter MMCCC. Signa militaria capta, XXVII. Nec incruentam victoriam fuisse: supra IV, M. & CCC. de exercitu consulis cecidisse: signa sinistræ alæ quinque amissa. Hic dies & Romanis refecit animos, & Persea perculit: vt dies LIVII paucos ad Mopselum moratus, sepulturę maxime militum amissorum cura, præsidio satis valido ad Gonnum relicto, in Macedoniam reciperet copias. Timotheum quendam ex regijs præfectis cum modica manu relinquit ad Philam, iussum Magnetas & propinquos tentare. Quum Pellam venissent exercitu in hyberna dimisso, ipse cum Cotye Thessaloniçam est profectus. Eo fama affertur, *Atlesbium regulum Thracum, & Corragum Eumenis præfectum, in Cotys fines impetum fecisse: & regionem Marenen (quam vocant) cepisse.* Itaq; dimittēdum Cotyn ad sua tuenda ratus, magnis proficiscentem donis prosequitur. Ducenta talenta, semestre stipendium equitatui numerat, quum primo annuum dare constituisset. Consul postquam profectum Persea audiuit, ad Gonnum castra mouet, si potiri oppido posset. Ante ipsa Tempe in faucibus situm, Macedoniæ claustra tutissima præbet, & in Thessaliam opportunum Macedonibus decursum. Quum & loco & præsidio valido inexpugnabilis res esset, abstitit incœpto. In Perræbiam flexis itineribus, Mallœa primo impetu capta ac direpta. Tripoli, aliaqua Perræbia recepta, Larissam redijt. inde Eumene atq; Attalo domum remissis Misagenem Numidasq; in hyberna in proximis Thessaliæ vrbibus distribuit, & partem exercitus ita per totam Thessaliam diuisit, vt & hyberna commoda omnes haberent, & præsidio vrbibus essent. Q Mucium legatum cum duobus millibus ad obtinendam Ambraciam misit. Græcarum ciuitatum socios omnes præter Achæos misit. cum exercitus parte profectus in Achaiam Phthiotim; Pteleum desertum fuga oppidanorum diruit à fundamentis; Antrona voluntate colentium recepit. Ad Larissam deinde exercitum admouit: vrbs deserta erat, in arcem omnis multitudo concesserat: eam oppugnare aggreditur. primi omnium Macedones, regium præsidium, metu excesserant, à quibus relicti oppidani, in deditionem extemplo veniunt. Dubitari inde, vtrum Demetrias prius aggredienda foret, an in Bœotio ad: piscendæ res, Thebani vexantibus eos Coronæis, in Bœotiam accersebant: ad horum preces. quia hybernis aptior regio quàm Magnesia erat, in Bœotiam duxit.

Vrbes à Romanis captæ.

EPI-

EPITOME LIBRI XLIII.

RAETORES *nonnulli, eo quod auarè & crudeliter prouincias administrassent, damnati sunt, P. Licinius Crassus proconsul complures in Graecia vrbes expugnauit, & crudeliter diripuit. ob id captiui, qui ab eo sub corona venierant ex S. C. postea restituti sunt. Item à praefectis classium Romanorum multa impotenter in socios facta. Res praeterea à Perseo rege in Thracia prospere gestas continet: victis Dardanis, & Illyrico, cuius rex erat Gentius Metus, qui in Hispania ab Olonico factus erat, ipso interempto consedit, M. Æmilius Lepidus à censoribus princeps in senatu lectus.*

1 EADEM aestate, qua in Thessalia equestri pugna vicere Romani, legatus in Illyricum à consule missus, opulenta duo oppida vi atque armis coegit in deditionem, omniaque ijs sua concessit, vt opinione clementiae eos, qui Carnuntem munitam vrbem incolebant, alliceret. Postquam nec vt dederent se compellere, neque capere obsidendo poterat, ne duabus oppugnationibus nequicquam fatigatus miles esset, quam prius intactam vrbem reliquerat, diripuit. Alter Consul C. Cassius nec in Gallia, quam sortitus erat, memorabile quicquam gessit. & per Illyricum ducere legiones in Macedoniam vano incoepto est conatus. ingressum hoc iter consulem, senatus ex Aquileiensium legatis cognouit, qui querentes *coloniam suam nouam & infirmam, nec dum satis munitam inter infestas nationes Istrorum & Illyricorum esse,* quum peterent, *vt senatus cura haberet, quomodo ea colonia muniretur;* interrogati *vellentne eam rem C. Cassio consuli mandari,* responderunt, *Cassium Aquileiam indicto exercitu, profectum per Illyricum in Macedoniam esse.* Ea res primo incredibilis visa, pro se quisque credere, Carnis forsitan aut Istris bellum illatum. Tum Aquileienses, *nihil se vltra scire, nec audere affirmare, quam triginta dierum frumentum militi datum, & duces, qui ex Italia itinera in Macedoniam nossent, conquisitos abductosque.* Enimuero senatus indignari, *tantum consulem ausum, vt suam prouinciam relinqueret, in alienam transiret, exercitum nouo periculoso itinere inter exteras gentes duceret, viam tot nationibus in Italiam aperire.* Decernunt frequentes, *vt C. Sulpicius praetor tres ex senatu nominet legatos, qui eo die proficiscantur ex vrbe: & quantum accelerare possent, Cassium Consulem vbicumque sit persequantur: nuncient, ne bellum tum vlla gente moueat, nisi cum qua senatus gerendum censuerat.* Legati ij profecti. M. Cornelius Cethegus, M. Fuluius, P. Marcius Rex Merus de consule atque exercitu distulit eo *Hispanorũ legati de*

2 tempore muniendae Aquileiae curam. Hispaniae deinde vtriusque legati aliquot populorum in senatum introducti. Ij de Magistratuum Romanorum auaritia superbiaq; conquesti, nixi genibus ab senatu petunt, *ne se socios foedius spoliari vexarique, quam* *magistratuum iniurijs.*

 hostes

hostes patiantur. Quum & alia indigna quererentur, manifestum autem esset pecunias captas, L. Canuleio prætori qui Hispaniam sortitus erat, negotium datum est, *vt in singulos à quibus Hispani pecunias peterent, quinos recuperatores ex ordine senatorio daret, patronosq; quos vellent sumēdi potestatē faceret.* Vocatis in curiam legatis recitatum est senatusconsultum iussiq; nominare patronos: quatuor nominauerunt, M. Porcium Catonem, P. Cornelium Cn. F. Scipionem, L. Æmilium M. F. Paulum, C. Sulpicium Gallum. Cum M. Titinio primum, qui prætor A. Manlio, M. Iunio consulibus in citeriore Hispania fuerat, recuperatores sumpserunt. Bis ampliatus tertio absolutus est reus. Dissensio inter duarum prouinciarum legatos est orta: citerioris Hispaniæ populi M. Catonem & Scipionem: vlterioris L. Paulum & Gallum Sulpicium patronos sumpserunt. Ad recuperatores adducti à citerioribus populis P. Furius Philus: ab vlterioribus M. Matienus. Ille Sp. Postumio, Q. Mutio Consulibus triennio ante, hic biennio prius L. Postumio, M. Popilio Consulibus prætor fuerat. Grauissimis criminibus accusati ambo ampliatique: quum dicenda de integro causa esset, excusati *exilij causa solū vertisse.* Furius Præneste, Matienus Tibur exulatum abierunt. Fama erat, *prohiberi à patronis nobiles ac potentes compellare:* auxitq; eam suspicionem Canuleius prætor, quod omissa ea re delectum habere instituit: dein repente in prouinciam abijt, ne plures ab Hispanis vexarentur. Ita præteritis silentio obliteratis, in futurum consultum ab senatu Hispanis, quod impetrarunt *ne frumenti æstimationem magistratus Romanus haberet: neve cogeret vicesimas vendere Hispanos quanti ipse vellet: & ne præfecti in oppida sua ad pecunias cogēdas imponerētur.* Et alia noui generis hominum ex Hispania legatio venit. Ex militib. Romanis, & ex Hispanis mulierib. cum quibus connubium non esset, natos se memorantes, supra quatuor millia hominum, orabant, *vt sibi oppidū in quo habitarent, daretur:* senatus decreuit, *vti nomina sua apud L. Canuleium profiterentur: eorumq; si quos manumisisset, eos Carteiam ad Oceanū deduci placere. Qui Carteiensium domi manere vellent, potestatē fore, vti numero colonorum essent, agro assignato Latinam eam coloniam fuisse, libertinorumq; appellari.* Eodem tempore ex Africa & Gulussa Masanissæ regis filius legatus patris, & Carthaginenses venerunt. Gulussa prior in senatum introductus, & quæ missa erant ad bellum Macedonicum à patre suo exposuit: & si qua præterea vellent imperare, præstaturum merito P. R. est pollicitus: & monuit Patres cōscriptos, *vt à fraude Carthaginensium cauerent classis eos magna paranda consilium cepisse specie pro Romanis, & aduersus Macedonas: vbi ea parata instructaq; esset, ipsorum fore potestatis quem hostem aut socium habeant.*

Latina colonia in Hispania.

tantum pauorem ingressi castra ostentantes capita fecerunt, vt sic admo-

admotus extemplo exercitus foret, capi castra potuerint. Tum quoque fuga ingens facta est: & erant qui *legatos mittendos, ad pacem precibus petendam*, censerent: ciuitatesq; complures eo nuncio audito, in deditionem venerunt. quibus purgantibus sese, culpamq; in duorum amentiam conferentibus, qui se vltro ad pœnam ipsi obtulissent, quum veniam dedisset prętor: profectus extemplo ad alias ciuitates, omnibus imperata facientibus quieto exercitu pacatum agrum, qui paulo ante ingenti tumultu arserat, peragrauit. Hæc lenitas prætoris, qua sine sanguine ferocissimam gentem domuerat, eo gratior plebi patribusq; fuit, quo crudelius auariusq; in Græcia bellatum & ab consule Licinio & ab Lucretio prætore erat. Lucretium tribuni plebis absentem concionibus assiduis lacerabant: quum Reipublicæ causa abesse excusaretur: sed tum adeo vicina etiam inexplorata erant, vt is eo tempore in agro suo Antiati esset, aquamq; ex manubijs Antium ex flumine Loracinæ duceret. Id opus centum triginta millibus æris locasse dicitur: tabulis quoq; pictis ex præda fanum Æsculapij exornauit. Inuidiam infamiamq; ab Lucretio auerterunt in Hortensium successorem eius Abderitæ legati, flentes ante curiam, querentesq; *oppidum suum ab Hortensio expugnatum ac direptum esse. Causam excidij fuisse urbi, quod quum centum millia denariûm, & tritici quinquaginta millia modiûm imperaret, spatium petierunt quo de ea re & ad Hostilium consulē, & Romam mitterent legatos. vix dū ad consulē se peruenisse, & audisse oppidum expugnatum, principes securi percussos, sub corona cæteros venisse.* Indigna Senatui visa: decreueruntq; eadem de Abderitis, quæ de Coronæis decreuerant priore anno: eademq; pro concione edicere Q. Mænium prætorem iusserunt. Et legati duo C. Sempronius Blæsus. Sext. Iulius Cæsar ad restituendos in libertatem Abderitas missi. Iisdem mandatum, vt & Hostilio consuli & Hortensio prætori nunciarēt, *senatū, Abderitis iniustum bellum illatū, conquiriq; omnes, qui in seruitute sint, & restitui in libertatē, æquum cēsere.* Eodem tempore de C. Cassio, qui consul priore anno fuerat, tum Tribunus militum in Macedonia cum A. Hostilio erat, querelæ ad senatum delatæ sunt: & legati regis Gallorum Cincibili venerunt. Frater eius verba in senatu fecit, questus *Alpinorum populorum agros sociorum suorum depopulatum C. Cassium esse: & inde multa millia hominū in seruitutem abripuisse.* Sub id tempus Carnorum Istrorumq; & Iapidum legati venerunt: *Duces sibi ab Consule Cassio primum imperatos, qui in Macedoniam ducenti exercitū iter monstrarent: pacatum ab se tamquam ad aliud bellum gerendū abisse: inde ex medio regressum itinere, hostiliter peragrasse fines suos: passim rapinasq; & incēdia facta: nec se ad id locorū scire, propter quam causam consuli pro hostibus fuerint.* Et regulo Gallorū absenti. & his populis respōsum est, *senatum ea quæ facta querātur, neq; scisse futura. neq; si sint facta, probare.*

Romanorū crudelitas in Græcia.

Legati Gallorum de Cassio querūtur.

Sed indicta causa damnari absentem consularem virum, iniurium esse quum is Republica causa absit. Vbi ex Macedonia redisset C. Cassius: tū si coram eum arguere vellēt, cognita re senatum daturum operā vti satis fiat. Nec responderi tantum ijs gentibus, sed legatos mitti, duos ad regulum trans Alpes, tres circa eos populos placuit, qui indicarent quæ patrum sententia esset. Munera mitti legatis ex binis millibus æris censuerunt: duobus fratribus reguli hæc præcipua, torques duo ex quinque pondo auri facti, & vasa argentea quinq; ex viginti pondo, & duo equi phalerati cum agasonibus, & equestria arma ac sagula: & comitibus eorum, vestimenta liberis seruisque. Hæc missa: illa petentibus data, *vt denorum equorum ijs commercium esset, educendique ex Italia potestas fieret.* legati cum Gallis missi trans Alpes, C. Lælius. M. Æmilius Lepidus: ad cæteros populos C. Sicinius, P. Cornelius Blasio, T. Memmius. Multarum simul Græciæ Asiæque ciuitatum legati Romam conuenerunt. Primi Athenienses introducti: *ij se quod nauium habuerint, militumq; P. Licinio consuli & C. Lucretio prætori misisse exposuerūt, quib. eos non vsos, frumenti sibi centū millia imperasse: quod quamquā sterilem terram arent, ipsosq; etiam agrestes peregrino frumento alerent, tamē ne deessent officio, confecisse: & alia quæ imperarētur, præstare paratos esse.* Milesij nihil pstitisse memorantes, *si quid imperare ad bellum senatus vellet, præstare separatos esse* polliciti sunt. Alabandēses templum vrbis Romæ se fecisse commemorauerunt, ludosq; anniuersarios ei Diuæ instituisse: & coronam auream quinquaginta pondo, quam Capitolio ponerent, donum Ioui optimo maximo attulisse, & scuta equestria trecenta, ea cui iussissent, tradituros, *Donum vt in Capitolio ponere, & sacrificare liceret, petebāt.* Hoc Lamsaceni LXXX. pondo coronam afferentes petebant, commemorantes, *discessisse se à Perseo, postquā Romanus exercitus in Macedoniam venisset, quum sub ditione Persei & ante Philippi fuissent. Pro eo, & quod imperatorib. Romanis omnia præstitissent, id se tantū orare, vt in amicitiam populi Romani reciperentur, & si pax cū Perseo fieret, exciperentur, ne in regiam potestatem reciperētur.* cæteris legatis comiter responsum. Lampsacenos in sociorum formulam referre, Q. Mænius Prætor iussus. munera omnibus in singulos binum millium æris data. Alabandenses scuta reportare ad A. Hostilium consulem in Macedoniam iussi. Et ex Africa legati simul Carthaginensium *tritici decies centū millia & hordei quingenta, indicantes se ad mare deuecta habere, vt quo senatus cēsuisset, deportarent. Id munus officiumq; suum scire minus esse, quam pro meritis populi Romani & voluntate sua: sed sæpe alias bonis in rebus vtriusq; populi se gratorū fideliumq; sociūm muneribus functos esse.* Item Masanissæ legati tritici eandem summam polliciti *& mille & ducentes equites, duodecim elephantos, & si quid aliud opus esset, vt imperaret senatus: æque propenso animo, ac quæ ipse vltro pollicitus sit, præstiturum esse.* Gra-

Legati multarū Græciæ & Asiæ ciuitatum.

tiæ & Carthaginensibus & regi actæ rogatique *vt ea quæ pollicerentur ad Hostilium consulem in Macedoniam deportarent.* Legatis in
VII singulos binum millium æris munera missa. Cretensium legatis commemorantibus, se quantum sibi imperatum à P. Licinio Cõsule esse sagittariorum in Macedoniam misisse: quum interrogati non inficiarentur, *apud Persea maiorem numerum sagittariorum quam apud Romanos militare* responsum est: *si Cretenses bene ac gnauiter distinarent potiorem populi Romani quam regis Persei amicitiam habere: senatum quoque Romanum iis tamquam certis sociis responsum daturum esse. Interea nunciarent suis, placere senatui, dare operam Cretenses vt quos milites inter præsidia regis Persei haberent, eos primo quoque tempore domum reuocarent.* Cretensibus cum hoc responso dimissis, Chalcidenses vocati: quorum legatio ipso introitu, ob id quod Miccion Princeps eorum pedibus captus lectica est introlatus, vltimæ necessitatis exemplo visa res: in qua ita affecto excusatio valetudinis, aut ne ipsi quidem petenda visa foret, aut data petendi non esset. Quum *sibi nihil viui reliquum præterquam linguam ad deplorandas patriæ suæ calamitates* præfatus esset, *exposuit ciuitatis primum sua benefacta, & vetera, & ea quæ Persei bello præstitissent, ducibus exercitibusque Romanis. tum quæ primo C. Lucretius in populares suos prætor Romanus superbe, auare, crudeliter fecisset, deinde quæ tum maxime L. Hortensius faceret. Quemadmodum omnia sibi, etiã iis quæ patiantur tristiora, patienda esse ducant, potius quam se dedant, Persi. quod ad Lucretium Hortensiumq; attineret: scire, tutius fuisse claudere portas, quã in vrbem eos accipere. Qui exclusissent eos, Emathiam, Amphipolim, Maroneam, Ænum, incolumes esse: apud se templa omnibus ornamentis compilata, spoliataque sacrilegiis: C Lucretium nauib. Antium deuexisse. libera corpora in seruitutem abrepta fortunas sociorum populi Romani direptas esse, & quotidie diripi. Nam ex instituto C. Lucretij Hortensiũ quoq; in tectis hyeme pariter atq; æstate nauales socios habere, & domos suas plenas turba nauticæ esse: versari inter se cõiuges liberosq; suos, quib. nihil neq; dicere pẽsi*
VIII *neq; facere* Accersere in senatum Lucretiũ placuit, vt disceptaret coram purgaretque sese. Ceterum multo plura præsens audiuit, quam in absentem iacta erant: & grauiores potentioresque accessere accusatores duo Trr. Plebis, M Iuuencius Talna, & Cn. Audius. Ii non in senatu modo eum lacerarunt, sed in concionem etiam pertracto, multis obiectis probris diem dixerunt. Senatus iussu Chalcidensibus Q. Mænius Prætor respondit. *quæ bene meritos sese, & ante, & in bello quod geratur, de populo Romano dicant, ea & scire vera eos referre senatũ, & perinde ac debeant grata esse. Quæ facta à C. Lucretio, fieriq; ab L. Hortensio Prætorib. Romanis querantur, ea neq; facta, neq; fieri voluntate senatus, quem non posse existimare, qui sciat bellum Persei & ante Philippo patri eius intulisse populũ Romanũ pro libertate Græciæ, non vt ea à magistratib. sociis atq; ami-*

Cretensium legati.

Chalcidenses de iniuriis sibi illatis queruntur.

Lucretius accusatus à Chalcidensibus.

 cis pa-

cu paterentur. Literas se ad L. Hortensium Pratorem daturos esse, qua Chalcidenses querantur acta, ea senatui non placere. Si qui in seruitutem liberi venissent, vt eos conquirendo primo quoq; tempore restituendo, q; in libertatē curarent. Sociorum naualiū neminem prater magistros in hospitia deduci aequum censere. Hæc Hortensio iussu senatus scripta. Munera binum milliū æris legatis missa, & vehicula Miccioni publicè locata, quæ eum Brundusiū commode perueherēt.

Lucretius condemnatur.

C. Lucretiū vbi dies quæ dicta erat venit, tribuni ad populum accusarunt, mulctamq; decies centum millium æris dixerunt. Comitiis habitis omnes quinq; & triginta trib. eum condemnarunt. 11
In Liguribus eo anno nihil memorabile gestum. Nam nec hostes mouerunt arma, neq; consul in agrum eorum legiones induxit: & suis explorata pace eius anni, milites duarum legionum Romanarum, intra dies sexaginta, quam in prouinciam venit, dimisit: sociorum nominis Latini exercitu maturè in hyberna Lunam & Pisas deducto, ipse cum equitibus Galliæ prouinciæ pleraque oppida adiit. Nusquam alibi quam in Macedonia bellum erat: suspectum tamen & Gentium illyriorum regem habebant. itaq; & octo naues ornatas à Brundusio senatus censuit mittendas ad C. Furium legatum Issam, qui cum præsidio duarum Issensium nauium insulæ præerat. duo millia militum in eas naues sunt imposita, quæ Q. Mænius Prætor, ex Senatusconsulto in ea parte Italiæ, quæ obiecta illyrico est, conscripsit. & Consul Hostilius Ap. Claudium in Illyricum cum quatuor millibus peditum misit, vt accolas Illyrici tutarentur. Qui non contentus ijs quas adduxerat copiis, auxilia ab sociis corrogando ad octo millia hominum vario genere armauit: peragrataq; omni ea regione, ad Lychnidum Dassaretiorum consedit. Hoc procul inde Vscuna oppidum finium plerumque Persei erat, decem millia ciuium habebat, & modicum, custodiæ causa, Cretensium præsidium. Inde nuncij ad Claudium occulti veniebant. *si propius copias admouisset, paratos fore qui proderent urbem & opera pretium esse: non se amicosq; tantum, sed etiam milites præda expleturum.* Spes cupiditati admota ita occæcauit animum, vt nec ex iis qui venerunt quemquam retineret, nec obsides pignus futuros furto & fraude agendæ rei posceret, nec mitteret exploratum, nec fidem acciperet: 1 die tantum statuta profectus à Lychnido, duodecim millia ab vrbe, ad quam tendebat, posuit castra. Quarta inde vigilia signa mouit, mille ferme ad præsidium castrorum relictis: incompositi longo agmine effusi, infrequentes, quum nocturnus error dissiparet, ad vrbem peruenerunt. Creuit negligentia, postquam neminem armatum in muris viderunt. Ceterum vbi primum sub ictu teli fuerunt, duabus simul portis erumpitur, & ad clamorem erumpentium ingens strepitus è muris ortus, vlulantium mulierum cum strepitu vndiq; æris: & incondita multitudo turba immi-

Romanorum ad Vscanam negligētia.

mista seruili variis vocibus personabat. Hic tam multiplex vndique obiectus terror effecit, ne sustinere primam procellam eruptionis Romani possent. itaque fugientes plures quam pugnantes interempti sunt: vix duo millia hominum cum ipso legato in castra perfugerunt. Quo longius iter in castra erat, eo plures fessos consectandi hostibus copia fuit. Nec moratus quidem in castris Appius, vt socios dissipatos fuga colligeret: quæ res palatis per agros saluti fuisset. ad Lychnidum protinus reliquias cladis

XI reduxit. Hæc & alia haud prospere in Macedonia gesta, ex Sexto Digitio Tribuno militum, qui sacrificii causa Romam venerat, sunt audita. Propter quæ veriti patres, ne quæ maior ignominia acciperetur, legatos in Macedoniam M. Fuluium Flaccum & M. Caninium Rebilum miserunt, qui comperta quæ agerentur referrent: & vt A. Hostilius Consul comitia consulibus subrogandis ita ediceret, vti mense Ianuario comitia habere possent, & vt primo quoque tempore in vrbem rediret. Interim M. Recio Prætori mandatum, vt edicto senatores omnes ex tota Italia, nisi qui Republicæ causa abessent, Romam reuocaret: qui Romæ essent, ne quis vltra mille passuum ab Roma abesset. Ea vti senatus censuit, sunt facta. Comitia consularia ante decem quintum Calendas Septembris fuere. Creati consules sunt Q. Marcius Philippus iterum, & Q. Seruilius Cæpio post diem tertium prætores sunt facti C. Decimus, M. Claudius Marcellus, M. Sulpicius Gallus, C. Marcius Figulus, Ser. Cornelius Lentulus, P. Fonteius Capito. Designatis Prætoribus præter duas vrbanas, quatuor prouinciæ sunt decretæ, Hispania, & Sardinia, & Sicilia, & classis. Legati ex Macedonia exacto admodum mense Februario redierunt. Hi *quas res ea æstate prospere gessisset rex Perseus, referebant: quantusque timor socios populi Romani cœpisset, tot vrbibus in potestatem regis redactis. Exercitum consulis infrequentem commeatibus vulgo datu per ambitionem esse: culpam eius rei consulem in tribunos militum, contra illos in consulem conferre. Ignominiam* Claudij temeritate acceptam eleuare eos patres acceperunt, qui *perpaucos Italici generis, & magna ex parte tumultuario delectu conscriptos ibi milites amissos referebant.* Consules designati vbi primũ magistratum inissent, de Macedonia referre ad senatum iussi: destinatæque prouinciæ iis sunt, Italia & Macedonia. Hoc anno intercalatum est: tertio die post Terminalia Calendæ intercalares fuere. Sacerdotes intra eum annum mortui, L. Flamininus: pontifices duo decesserunt, L. Furius Philus, & C. Liuius Salinator. in locum Furij T. Manlium Torquatum, in Liuij M. Seruilium pon

XII tifices legerunt. Principio insequentis anni quum Consules noui Q. Marcius & Q. Seruilius de prouincijs retulissent, primo quoque tempore aut comparare eos inter se Italiam & Macedoniam, aut sortiri placuit. Priusquam id sors cerneret, in incertum, ne quid

Legati in Macedoniam mittuntur.

Calendæ intercalares.

ne quid gratia momenti faceret, in vtramq; prouinciam quod res desideraret supplementi decerni. In Macedoniā peditum Romanorum sex millia, sociorum nominis Latini sex millia: equites Romanos ducētos quinquaginta, socios ccc. Veteres milites dimitti, ita vt in singulas Romanas legiones, ne plus sena millia peditum, ccc. equites essent. Alteri Cos. nullus certus finitus numerus ciuium Romanorum quem in supplementum legeret: id modo finitum, *vt duas legiones scriberet, quæ quina millia peditū & ducenos haberent, equites trecenos.* Peditum Latinorum maior quā collegæ decretus numerus: peditum decem millia & sexcenti equites. quatuor præterea legiones scribi iussæ, quæ si quo opus esset educerentur. Tribunos mil. nō permissum, vt consules facerent: populus creauit. Sociis nominis Latini sexdecim millia peditum, & mille equites imperati. Hunc exercitum parari tantum placuit, vt exiret si quo res posceret. Macedonia maxime curā præbebat: in classem mille socij nauales ciues Romani, libertini ordinis ex Italia scribi iussi: totidem vt ex Sicilia scriberentur: & cui ea prouincia euenisset, mandatum vt eos in Macedoniam vbicunque classis esset, deportandos curaret. In Hispaniam tria millia peditum Romanorum in supplementum, trecenti equites decreti. Finitus ibi quoque in legiones militum numerus, peditum quina millia, trecenti & triginta equites. Et socijs imperare prætor, cui Hispania obuenisset, iussus quatuor millia peditum, & trecentos equites. Non sum nescius, ab eadem negligentia qua XIII nihil Deos portendere vulgo nunc credant, neque nunciari admodum nulla prodigia in publica, neque in annales referri. ceterum & mihi vetustas res scribenti, nescio quo pacto antiquus fit animus: & quædam religio tenet, quæ illi prudentissimi viri publice suscipienda censuerint, ea pro dignis habere quæ in meos annales referam. Anagnia duo prodigia eo anno sunt nunciata, *faciem in cœlo conspectam, & bouem fœminam locutam publice ali.* Minturnis quoque per eos dies cœli ardentis species affulserat. Reate imbri lapidauit, Cumis in arce Apollo triduum ac tres noctes lacrymauit. in vrbe Romana duo æditui nunciarunt, alter *in æde Fortunæ anguem iubatum à complurib. visum esse:* alter *in æde Primigenæ Fortunæ, quæ in colle est, duo diuersa prodigia: palmā in area enatā, & sanguine interdiu pluisse.* Duo non suscepta prodigia sunt, alterum quod in priuato loco factum esset; palmam enatam impluuio suo T. Marcius Figulus nunciabat. alterum, quod in loco peregrino: Fregellis in domo L. Atrei hasta, quam filio militi emerat, interdiu plus duas horas arsisse, ita vt nihil eius ambureret ignis, dicebatur. Publicorum prodigiorum causa libri à decemuiris aditi, quadraginta maioribus hostiis, quibus Dijs consules sacrificarent. & addiderunt vt supplicatio fieret, cunctique magistratus circa omnia puluinaria victimis maioribus sacrificarent, popu-

De prodigiis.

XIV populusque coronatus esset. Omnia vti decemuiri præierunt, facta. Censoribus deinde creandis comitia edicta sunt. Petierunt censuram principes ciuitatis C. Valerius Læuinus, L. Postumius Albinus, P. Mucius Scæuola, C. Iunius Brutus, C. Claudius Pulcer, Tib. Sempronius Gracchus. Hos duos censores creauit populus Romanus. Quum delectus habendi maior quam alias propter Macedonicum bellum cura esset, consules plebem apud senatũ accusabant, *quod & iuniores non responderent.* Aduersus quos C. Sulpicius & M. Claudius tribuni plebis causam egerunt. *Non consulibus, sed ambitiosis consulibus delectum difficilem esse: neminem inuitum militẽ ab iis fieri. Id ita vt esse scirent & Patres conscripti prætores, quib. & vis imperij minor & auctoritas esset, delectum si ita senatui videretur, perfecturos esse.* Id prætoribus magna patrum consensione, non sine suggillatione consulum mandatum est. Censores vt eam rem adiuuarent, ita in concione edixerunt: *Legem censui censendo dicturos esse, vt præter cõmune omnium ciuium iusiurandum hæc adiurarẽt: Tu minor annis sex & quadraginta es, tuq́; ex edicto C. Claudij, Tib. Sempronij censorum ad delectum prodito, & quotiescunq́; delectus erit, quicumq́; censores magistratum habebunt, si miles factus non eris, in delectu prodibis.* Item quia fama erat, multos ex Macedonicis legionibus, incertis commeatibus per ambitionem imperatorũ ab exercitu abesse: edixerunt de militib. P. Ælio, C. Popilio Cõsulib. postve eos Consules in Macedoniam scriptis: *vt qui eorum in Italia essent, intra dies triginta censi prius apud sese in prouinciam redirent: qui in patris aut aui potestate essent, eorum nomina ad se ederentur. Missorum quoq́; causas sese cognituros esse: & quorum ante emerita stipendia gratiosa missio sibi visa esset, eos milites fieri iussuros.* Hoc edicto literisque cẽsorum per fora & conciliabula dimissis, tanta multitudo iuniorum Romam conuenit, vt grauis vrbi tur-
XV ba insolita esset. Præter delectum eorum, quos in supplementum mitti oportebat, quatuor à C. Sulpicio Pr. scriptæ legiones sunt, intraq; vndecim dies delectus est perfectus. Consules deinde sortiti prouincias sunt. nam Prr. ꝑpter iurisdictionem maturius sortiti erant. Vrbana C. Sulpicio, peregrina C. Decimio obtigerat, Hispaniam M. Claudius Marcellus, Siciliam Ser. Cornelius Lentulus, Sardiniam P. Fontius Capito, classem C. Marcius Figulus erat sortitus. consulum Q. Seruilio Italia, Q. Marcio Macedonia obuenit. Latinisq; actis Marcius extemplo est profectus, Cepione deinde referente ad senatum, *quas ex nouis legionibus duas legiones secum in Galliam duceret?* decreuẽre patres, *vt C. Sulpicius, M. Claudius Prat. ex his quas scripsissent legionibus, quas videretur cõsuli darent.* Indigne patiente prętorum arbitrio consulem subiectum, dimisso senatu ad tribunal prætorum stans postulauit, *ex Senatusconsulto destinarent sibi duas legiones,* prætores consuli in eligendo arbitrium fecerunt. Senatum deinde censores legerunt. M. Æmilius

Censura.

Prouinciarum sortitio.

lius Lepidus princeps, ab tertiis iam censoribus lectus. Septem è senatu eiecti sunt. In censu accipiendo populi milites ex Macedonico exercitu, qui quam multi abessent ab signis, census docuit, in prouinciam cogebant: causas stipendiis missorum cognoscebant; & cuius nondum iusta missio visa esset, ita iusiurandum adigebant. *Ex tui animi sententia, tu ex edicto C. Claudii, Tib. Sempronij censorum in prouinciam Macedoniam redibis, quod sine dolo malo facere poteris.* In equitib. recensendis tristis admodum eorum atq; aspera censura fuit: multis equos ademerunt in ea re quũ equestrem ordinem offendissent, flammam inuidiæ adiecêre, edicto quo edixerunt, *ne quis eorum qui Q. Fuluio, A. Postumio censoribus publica vectigalia aut vltro tributa conduxissent, ad hastam suam accederet, sociusve aut affinis eius conductionis esset.* Sæpe id quærendo veteres publicani, quũ impetrare nequissent ab senatu, *vt modum potestati censoria imponerent,* tandem tribunum plebis P. Rutilium ex rei priuatæ contentione iratum censoribus, patronum causæ nacti sunt. Clientem libertinum parietem in Sacra via aduersus ædes publicas demoliri iussẽrũt, quod publico inædificatus esset. appellati à priuato tribuni, quum præter Rutilium nemo intercederet. censores ad pignora capienda miserunt; mulctamque pro concione priuato dixerunt. Hic contentione orta, quum veteres publicani se ad tribunum contulissent, rogatio repente sub vnius tribuni nomine promulgatur. *Quæ publica vectigalia, vltro tributa, C. Claudius & Tib. Sempronius locassent, ea rata locatio ne esset: de integro locarentur, & vt omnibus redimendi & conducendi promiscue ius esset:* Diem ad eius rogationẽ concilio Tribunus plebis dixit. Qui postquam venit, vt censores ad dissuadendum processerunt, Graccho dicente, silentium fuit: quũ Claudio obstreperetur, audientiam facere præconem iussit. Eo facto: *auocatam à se concionem* tribunus questus, *& in ordinem se coactum.* ex Capitolio vbi erat concilium, abiit. Postero die ingentes tumultus ciêre. Tib. Gracchi primum bona consecrauit, *quod in mulcta pignoribusque eius qui tribunum appellasset, intercessioni non parendo, se in ordinem coegisset,* C. Claudio diem dixit, *quod concionem ab se auocasset:* & vtriq; censori *perduellionem se iudicare* pronunciauit, diemque comitiis à C. Sulpicio prætore vrbano petiit. Non recusantibus censorib. quin minus primo quoque tempore iudicium de se populus faceret in ante dies VIII. & VII. Calend. Octobr. comitiis perduellionis dicta dies. Censores extemplo in atrium Libertatis ascenderunt: & ibi signatis tabellis publicis, clausoque tabulario, & dimissis seruis publicis, negarunt *se prius quidquam publici negotij gesturos, quam iudicium populi de se factum esset.* Prior Claudius causam dixit. & quum ex duodecim centuriis equitum octo censorẽ condemnassent, multæq; aliæ primæ classis: extemplo principes ciuitatis in conspectu populi annulis aureis positis, vestem muta-

Censura tristis.

XVI

Rutilij tribun. pl. & censorum disceptatio.

mutarunt, vt supplices plebem circumirent. Maxime tamen sententiam vertisse dicitur Tib. Gracchus, quod quū clamor vndiq; plebis esset. *periculum Graccho non esse*, conceptis verbis iurauit: *si collega damnatus esset, non exspectato de se iudicio, comitem exsilij eius futurum.* Adeo tamen ad extremum spei venit reus, vt octo centuriæ ad damnationē defuerint. Absoluto Claudio Tribunus ple-
VII bis negauit se Gracchum morari. Eo anno postulantibus à senatu Aquileiensium legatis, *vt numerum colonorum augeret*, mille & D. familiæ ex Senatusconsulto scriptæ: triumuirique qui eas deducerent, missi sunt, T. Annius Luscus, P. Decius Subulo, M. Cornelius Cethegus. Eodem anno C. Popilius & Cn. Octauius legati, qui in Græciam missi erant, Senatusconsultum Thebis primum recitatum, per omnes Peloponnesi vrbes circumtulerunt, *ne quis vllam rem in bellum magistratibus Romanis conferret, præterquā quod senatus censuisset.* Hoc fiduciam in posterum quoq; præbuerat, leuatos se oneribus impensisque, quibus alia aliis imperantibus exhauriebantur. Achaico concilio Argis agitato, benigne locuti audirique, egregia spe futuri status fidissima gente relicta in Ætoliam traiecerunt. Ibi nondum quidem seditio erat, sed omnia suspecta, criminumq; inter ipsos plena ob quæ obsidibus postulatis, neq; exitu rei imposito, in Acarnaniam inde profecti legati sunt. Tyrrei concilium lagatis Acarnanes dederunt. ibi quoque inter factiones erat certamen: quidam principum postulare, *vt præsidia in vrbes suas inducerentur, aduersus amentiam eorum qui ad Macedonicam gentem trahebant* pars recusare, *ne quod bello captis & hostibus mos esset, id pacatæ & sociæ ciuitates ignominiæ acciperent.* Iusta deprecatio hæc visa. Parissam ad Hostilium proconsulem, ab eo enim missi erant, legati redierunt. Octauium retinuit secum, Popilium cum mille ferme militibus in hyberna Am-
VIII braciam misit. Perseus principio hyemis egredi Macedoniæ finibus non ausus, ne qua in regnum vacuum irrumperent Romani, sub tempus brumæ, quum inexsuperabiles ab Thessalia montes niuis altitudo facit, occasionem esse ratus, frangendi finitimorum spes animosque, ne quid auerso se in Romanum bellum periculi subesset: quum à Thracia pacem Corys, ab Epiro Cephalus repentina defectione à Romanis præstarent, Dardanos recens domuisset bello, solum infestum esse Macedoniæ latus, quod ab Illyrico pateret, cernens, neque ipsis quietis Illyriis, & aditum præbentibus Romanis, si domuisset proximos Illyriorum, Gentium quoque regem iam diu dubium in societatem perlici posse: cum decem millibus peditum, quorum pars Phalangitæ erant, & duobus millibus leuium armatorum, & quingentis equitibus profectus, Stuberam venit. Inde frumento complurium dierum sumpto, iussoque apparatu oppugnandarum vrbium sequi, tertio die ad Vscanam

Senatusconsultum aduersus magistratuum iniurias.

Acarnanum factiones.

Perseus proximas Illyriorum gentes oppugnat.

Perseus Vscanam obsidet.

Vscanā (Penestianæ terræ ea maxime vrbs est) posuit castra: prius tamen quam vim admoueret, missis qui tentarent nunc præfectorum præsidij, nunc oppidanorum animos. erant autem ibi cum iuuentute Illyriorum Romanum præsidium. Postquam nihil paeati referebant, oppugnare est adortus, & corona eam capere conatus est. Quum sine intermissione interdiu noctuque alij alijs succedentes, pars scalas muris, ignem portis inferrent, sustinebant tamen eam tempestatem propugnatores vrbis: quia spes erat, neque hyemis vim diutius pati Macedonas in aperto posse, nec ab Romano bello tantum regi laxamenti fore, vt posset morari. Ceterum postquam vineas agi, turresq; excitari viderunt, victa pertinacia est. nam prætetquam quod aduersus vim pares non erant, ne frumenti quidem aut vllius alterius rei copia intus erat, vt in nec opinata obsidione. Itaq; quum spei nihil ad resistendum esset. C. Caruilius Spoletinus, & C. Afranius à præsidio Romano missi, qui à Perseo peterent: primo *vt armatos suaq; secum ferentes abire sineret*. dein, si id minus impetrarent, *vitæ tantum libertatisq; fidem acciperent*. Promissum id benignius est ab rege, quam præstitum. exire enim sua secum efferentibus iussis, primum arma ademit. His vrbe egressis, & Illyriorum cohors (quingenti erant) & Vscanienses se vrbemque dediderunt. Perseus præsidio Vscanæ imposito, multitudinem omnem deditorum, quæ prope numero exercitum æquabat, Stuberam abducit. XII Ibi Romanis (quatuor millia autem hominū erant, præter principes) in custodiam ciuitatum diuisis, Vscaniensibus Illyrijsq; venditis, in Penestiam exercitum reducit ad Oæneum oppidum in potestatem redigendum, & alioqui opportune situm: & transitus ea est in Labeates, vbi Genrius regnabat. Prætereunti frequens castellum Draudacum nomine peritorum quidam regionis eius, *nihil Oæneo capto opus esse ait, nisi in potestate & Draudacum sit: opportunius enim ad omnia positum esse*. Admoto exercitu omnes extemplo dediderunt sese. Qua spe celeriore deditione erectus, postquam animaduertit quantus agminis sui terror esset, vndecim alia castella eodem metu in potestatem redegit. Ad perpauca vi opus fuit, cætera voluntate dedita: & in his recepti mille & quingenti dispositi per præsidia milites Romani. Magno vsui Caruilius Spoletinus erat in colloquijs, dicendo, *nihil in ipsos sæuitū*. XII ad Oæneum peruentum est, quod sine iusta oppugnatione capi non poterat: & maiore aliquanto quàm cætera iuuentute & validum oppidum mœnibus erat, & hinc amnis Artatus nomine, hinc mons præaltus & aditu difficilis cingebat. hæc spem ad resistendum oppidanis dabant. Perseus circumuallato oppido, aggerem à parte superiore ducere instituit, cuius altitudine muros superaret. Quod opus dum perficitur, crebris interim prœlijs, quibus per excursiones & mœnia sua oppidani tutabantur, & ope-

& opera hostium impediebant, magna eorum multitudo varijs casibus absumpta est: & qui supererant, labore diurno nocturnoque, & vulneribus inutiles erant. Vbi primum ager iniunctus muro est, & cohors regia, quos Nicoras appellant, transcendit, & scalis multis simul partibus impetus in vrbem est factus: puberes omnes interfecti sunt, coniuges, liberosque eorum in custodiam dedit: præda alia militum cessere. Stuberam inde victor reuertens ad Gentium legatos, Pleuratum Illyrium exulantem apud se, & Aputeum Macedonem à Berœa, mittit. Ijs mandat, *vt exponerẽt æstatis eius hyemisq́; acta sua aduersus Romanos, Dardanosq́; adijcerent recentia in Illyrico hyberna expeditionis opera: hortarentur Gentium in amicitiam secũ & cum Macedonibus iungendam.* *Perseus legatos ad Gentium mittit.*

XX Hi transgressi iugum Seordi montis, per Illyrici solitudines, quas de industria populando Macedones fecerant, ne transitus faciles Dardanis in Illyricum aut Macedoniam essent, Scodram labore ingenti tandem peruehetunt. Lissi rex Gentius erat. eo acciti legati mandata exponentes, benigne auditi sunt. qui responsum sine effectu tulerunt: *voluntatem sibi non deesse ad bellandum cum Romanis: caeterũ ad conandum id quod velit, pecuniam maxime deesse.* Hæc Stuberam retulere regi, tum maxime captiuos ex Illyrico vendenti. Extemplo ijdem legati, addito Glaucia ex numero custodum corporis, remittuntur, sine mentione pecuniæ, qua vna barbarus inops impelli ad bellum poterat. Ancyram inde populatus Perseus, in Penestas rursum exercitum reducit: firmatisque Vscanæ, & circa eam per omnia castella quę receperant, præsidijs, in Macedoniam sese recipit. L. Cælius legatus Romanis præerat

XXI Illyrico: qui mouere non ausus, quum in ijs locis rex esset, post profectionẽ demum eius conatus in Penestis Vscanam recipere, à præsidio quod ibi Macedonum erat, cum multis vulneribus repulsus, Lychnidum copias reduxit. Inde post dies paucos M. Trebellium Fregellanum cum satis valida manu in Penestas misit, ad obsides ab his vrbibus, quæ in amicitia cũ fide permanserant, accipiendos. Procedere etiam in Parthinos (ij quoq; obsides dare pepigerant) iussit: ab vtraq. gente sine tumultu exigi. Penestarum obsides Apolloniam, Parthinorum Dyrrachium (tum Epidamni magis celebre nomen Græcis erat) missi Ap. Claudius acceptam in Illyrico ignominiam corrigere cupiens, Phanotem Epiri castellum adortus oppugnare, & auxilia Athamanum Thesprotorumque præter Romanum exercitum ad sex millia hominum secum adduxit: neque operæ pretium fecit, Cleua qui relictus à Perseo erat cum valido præsidio defendente. Et Perseus in Elimeam profectus & circa eam exercitu lustrato, ad Stratum vocantibus Epirotis ducit. Stratus validissima tum vrbs Ætoliæ erat. Sita est super Ambracium sinum, prope amnem Acheloum. Cum decem millibus peditum eo profectus est. & equitibus trecentis,

centis: quos pauciores propter angustias viarum & asperitatem duxit: Tertio die quũ peruenisset ad Citium montem, vix trãsgressus propter altitudinem niuis, locum quoque castris ægre inuenit. Profectus inde, magis quia manere nõ poterat, q̃ quod tolerabilis aut via, aut tempestas esset, cum ingenti vexatione præcipue iumentorum, altero die ad templum Iouis, quem Nicæum vocant, posuit castra. Ad Arachthum inde flumen itinere ingenti emenso, retentus altitudine amnis mansit. Quo spatio temporis ponte perfecto, traductis copijs diei progressus iter, obuium Archidamum principem Ætolorum, per quem ei Stratus tradebatur, habuit. Eo die ad finem agri Ætoli castra posita. Inde altero XXIdie ad Stratum peruentum: vbi prope Acheloum amnem castris X positis, tum expectaret effusos omnibus portis Ætolos in fidem suam venturos, clausas portas atque ipsa ea nocte qua venerat receptum Romanũ præsidium cum C. Popilio legato inuenit. Principes qui præsentis Archidami auctoritate compulsi regem accersierant, obuiam egresso Archidamo certiores facti locum aduersæ factioni dederant, ad Popilium cum mille peditib. ab Ambracia accersendum. In tempore & Dinarchus præfectus equitũ gentis Ætolorum cum sexcentis peditibus, & equitibus centum venit. Satis constabat, eum tanquã ad Persea tendentem Stratum venisse: mutato deinde cũ fortuna animo, Romanis se, aduersus quos venerat, iunxisse. Nec Popilius securior q̃ debebat esse, inter tam mobilia ingenia erat: claues portarum custodiamque murorum suæ extemplo potestatis fecit: Dinarchum Ætolosque cum iuuẽtute Stratiorum in arcem per præsidij speciem amouit. Perseus ab imminentibus superiori parti vrbis tumulis tentatis colloquijs, quum obstinatos atq; etiam telis procul arcentes videret, quinque millia passuum ab vrbe trans Petitarum amnem posuit castra. Ibi concilio aduocato, quum Archidamus Epirotarumq; transfugæ retinerent, *Macedonum principes non pugnandum cum infesto tempori anni censerẽt, nullo praeparatu commeatibus: quũ inopiam prius obsidẽtes quã obsessi sensuri essent, maxime quod hostium haud procul inde hyberna erant*, territus in Aperantiam castra mouit. Aperantij eum propter Archidami magnam in ea gente gratiam auctoritatemq; consensu omnium acceperunt: is ipse cum octingentorum militum præsidio his est præpositus. Rex cũ mi- XXIII nore vexatione iumentorum hominumq; quam venerat, in Macedoniam redijt. Appium tamen ab obsidione Phanotis fama ducentis ad Stratum Persei summouit. Cleuas cum præsidio impigrorum iuuenum insecutus, sub radicibus prope inuijs montium ad mille hominum ex agmine impedito occidit, ad ducentos cepit. Appius superatis angustijs in campo quem Eleona vocãt, statiua dierum paucorum habuit. Interim Cleuas assumpto Philostrato Epirotarum gentem habebat, in agrum Antigonensem trans-

Stratij Romanũ intromittunt.

Aperantij Persea accipiunt.

transcendit. Macedones ad depopulationem profecti, Philostratus eum cohorte sua in insidijs loco obscuro consedit. In palatos populatores quũ erupissent ab Antigonea armati, fugientes eos persequentes effusius in vallem infessam ab hostib. præcipitant. Ibi ad mille occisis, centum ferme captis, vbiq; prospere gesta re, prope statiua Appij castra mouēt, ne qua vis socijs suis ab Romano exercitu inferri possit. Appius nequiquam in his locis terens tempus, dimissis Chaonumque, & si qui alij Epirotæ erant præsidijs, cum Italicis militibus in Illyricum regressus, per Parthinorũ socias vrbes in hyberna militibus dimissis, ipse Romam sacrificij causa redijt. Perseus ex Penestrarum gente mille pedites, ducentos equites reuocatos Cassandriam præsidio, vt essent, misit. Ab Gentio eadem adferentes redierunt. Nec deinde alios atque alios mittendo tentare eum destitit, quum appareret quantum in eo præsidij esset: nec tamen impetrare ab animo posset, vt impensam in rem maximi ad omnia momenti faceret. *Appius Romam redit reb. in Gracia male gestis.*

* * * *

EPITOME LIBRI XLIV.

Vintus Marcius Philippus per inuios saltus penetrauit in Macedoniam, compluresq; vrbes occupauit. Rhodij misere legatos Romam, minantes, vt Perseo essent auxilio, nisi populus Romanus cum eo pacem atq; amicitiam coniungeret indigne id latum. Quum id bellum L. Æmilio Paulo sequentis anni consuli iterum mandatum esset, Paulus in concione precatus est, vt quicquid diri populo Romano immineret in domum suam conuerteretur: & in Macedoniam profectus Perseum vicit, vniuersamq; Macedoniam in potestatem redegit. anteq; confligeret, C. Sulpicius Gallus tribunus militum prædixit exercitui, ne miraretur, quod luna nocte proxima defectura esset. Gentius quoq; rex Illyriorum, quum rebellasset, ab Anicio pratore victus venit in deditionem, & cum vxore & liberis & propinquis Romam missus. Alexandria legati à Cleopatra & Ptolemao regibus venerunt, querentes de Antiocho Rege Syria, quod is bellum inferret. Perseus solicitatis in auxilium Eumene rege Pergami, & Gentio rege Illyriorum, quia pecuniam quam promiserat, non dabat, ab eis relictus est.

1 PRINCIPIO veris, quod hyemem eam qua hæc gesta sunt insecutum est, ab Roma profectus Q. Marc. Philippus consul cum quinq; millibus, quod in supplementum legionum secum traiecturus erat, Brundusiũ peruenit. M. Popilius consularis & alij pari nobilitate adolescentes Tribuni militũ in Macedonicas legiones cõsulẽ secuti sunt. Per eos dies & C. Marcius Figulus Pr. cui classis prouincia euenerat, Brũdusiũ venit: & simul ex Italia profecti, Cor- *Q. Marcius in Macedoniã traicit.*

Corcyram altero die, tertio Actium Acarnaniæ portum tenuerunt. Inde consul ad Ambraciam egressus, itinere terrestri petit Thessaliam. Prætor superato Leucata Corinthium sinum inuectus, & Creusæ relictis nauibus, terra & ipse per mediam Bœotiam diei vnius expedito itinere Chalcide ad classem contendit. Castra eo tempore A. Hostilius in Thessalia circa Palæpharsalum habebat; sicut nulla re bellica memorabili gesta, ita ad cunctam militarem disciplinam ab effusa licentia formato milite, & socijs cum fide cultis, & ab omni genere iniuriæ defensis. Audito successoris aduentu, quum arma, viros, equos cum * cura inuexisset, ornato exercitu obuiam venienti consuli processit. Et primus eorum congressus ex dignitate ipsorum ac Romani nominis, & in rebus deinde gerendis * Proconsul enim ad exercitum.

Q. Marcij consulis ad milites oratio.

Paucis post diebus consul concionem apud milites habuit. orsus à parricidio Persei perpetrato in fratrem, cogitato in parentem: adiecit post *scelere partum regnū, veneficia, cædes latrocinio nefando petitum Eumenem, iniurias in populum Romanum, direptiones sociarū vrbium contra fœdus: ea omnia quàm Dij quoq; inuisa essent, sensurū in exercitu rerum suarū. Fauere enim pietati fideiq; Deos, per quæ populus Romanus ad tantum fastigij venerit. Vires deinde populi Romani iā terrarum orbem complectentis cum viribus Macedoniæ, exercitus cum exercitibus comparauit. Quanto maiores Philippi Antiochiq; opes non* II *maioribus copijs fractas esse?* Huius generis adhortatione accensis militum animis, consultare de summa gerendi belli cœpit. Eò & Cn. Marcius Prætor à Chalcide de classe accepta venit. Placuit *non vltrà morando in Thessalia tēpus terere, sed mouere extēplo castra, atq; pergere inde in Macedoniam, & prætorē dare operam, vt eodem tēpore classis quoq; inuehatur hostium littoribus.* Prętore dimisso, cōsul menstruum iusso milite secum ferre, profectus decimo post die quàm exercitum acceperat, castra mouit: & vnius diei progressus iter, conuocatis itinerum ducibus, quum exponerent in concilio iussisset, qua quisque ducturus esset; summotis ijs, qua potissimum peteret, retulit ad concilium. Alijs *per Pythoum placebat via: alijs per Cambunios montes, qua priore anno duxerat Hostilius Consul alijs præter Ascuridem paludem.* Restabat aliquantum viæ communis: itaque in id tempus, quo prope diuortium itinerum castra posituri erant, deliberatio eius rei differtur. in Perræbiam inde ducit, & inter Azorum & Dolichen statiua habuit, ad consulendum rursus, quam potissimum capesseret viam. Per eosdem dies Perseus, quum appropinquare hostē sciret, qua iter petiturus esset ignarus omnes saltus insidere præsidijs statuit.

Persei conatus aduersus Marcium.

In iugum Cambuniorum montium (Volustana ipsi vocant) decem millia leuis armaturæ iuuenum cum duce Asclepiodoro mitti ad castellum quod super Ascuridem paludem erat (Lapatus vocatur locus) Hippias tenere saltum cum duodecim millium Macedo-

cedonum præsidio iussus. Ipse cum reliquis copiis primo circa Dium statiua habuit, deinde adeo, vt obtorpuisse inops consilii videretur, cum equitibus expeditis littore nunc Heracleam,
XI nunc Philan percurrebat, eodem inde cursu Dium repetens. Interim consul sententia stetit eo saltu ducere, vbi propter Octolophum diximus regis castra Philippi fuisse. Præmitti tamen quatuor millia armatorum ad loca opportuna præoccupanda placuit, queis præpositi sunt M. Claudius & Q. Marcius consulis filius: confestim vniuersæ copiæ sequebantur. Ceterum adeo ardua & aspera & confragosa via fuit, vt præmissi expediti biduo quindecim millium passuum ægrè itinere confecto, castra posuerint: turrim Eudierum, quem cœpere locum appellant. Inde postero die septem milla progressi, tumulo haud procul hostium castris capto, nuncium ad consulem remittunt: *peruentum ad hostem esse, loco tuto & ad omnia opportuno consedisse: vt quantum extendere iter posset, consequeretur.* Solicito consuli, & propter itineris difficultatem quod ingressus erat, & eorum vicem quos paucos inter media præsidia hostium præmiserat, nuncius ad Ascuridem paludem occurrit. Addita igitur & ipsi fiducia est, coniunctisque copiis, castra tumulo qui tenebatur, qua aptissimum ad loci naturam erat, sunt acclinata. Non hostium modo castra, quæ paulo plus mille passuum aberant, sed omnis regio ad Dium & Philam, oraque maris, latè patente ex tam alto iugo prospectu, oculis subiicitur. Quæ res accendit militi animos, postquam summam belli, ac regias omnes copias, terramque hostilem tam è propinquo conspexerunt. Itaque quum alacres, *protinus duceret ad castra hostium*, consulem hortarentur: dies vnus fessis labore viæ ad quietem datus est. Terrio die, parte copiarum
XV rum ad præsidium castrorum relicta, consul ad hostem ducit. Hippias nuper ad tuendum saltum ab rege missus erat, qui ex quo castra Romana in tumulo cōspexit, præparatis ad certamen animis suorum, venienti agmine Consul obuius fuit, & Romani expediti ad pugnam exierant, & hostes, leuis armatura erat, promptissimum genus ad lacessendum certamen. Congressi igitur extemplo tela coniecerunt; multa vtrimque vulnera temerario incursu, & accepta & illata: pauci vtriusque partis ceciderunt. Irritatis in posterum diem animis, maioribus copiis atque infestius concursum ab illis, si loci satis ad explicandam aciem fuisset; iugum montis in angustum dorsum cunearum, vix ternis ordinibus armatorum in fronte patuit. Itaque paucis pugnantibus, cetera multitudo, præcipuè qui grauium armorum erant, spectatores pugnæ stabant: leuis armatura etiam peranfractus iugi procurrere, & ab lateribus cum leui armatura conserere, per iniqua atque æqua loca pugnam petere. ac pluribus ea die vulneratis quam interfectis, prœlium nocte diremptum

Hippias aduersus Marcium.

EEEE ptum

prum est. Tertio die egere consilio Romanus imperator: nam neq; manere in iugo inopi, neq; regredi sine flagitio atq; etiam periculo. sed cedenti ex superioribus locis instare hostis poterat: nec aliud restabat, quam audacter commissum, pertinaci audacia, quæ prudens interdum in exitu est, corrigere. Ventum quidam erat eo, vt si hostem similem antiquis Macedonum regibus habuisset consul, magna clades accipi potuerit. sed quum ad Dium per litora cum equitibus vagaretur rex, & ab duodecim millibus prope clamorem & strepitum pugnantium audiret, nec auxit copias integros fessis submittendo: neque ipse, quod plurimum intererat, certamini affuit: quum Romanus imperator maior sexaginta annis, & prægrauis corpore, omnia militaria munera ipse impigrè obiret: egregiè ad vltimum in audacter commisso perseuerauerit: & Popilio relicto in custodia iugi per inuia transgressus; præmissis qui repurgarent iter, Attalum & Misagenem, cum suæ gentis vtrumq; auxiliaribus, præsidio esse saltum aperientibus, iubet: ipse equites impedimentaq; præ se habens, cum legionibus agmen cogit. Inenarrabilis labor descendentibus cum ruina iumentorum sarcinarumque, progressis vix dum quatuor millia passuum, nihil optabilius esse, quam redire qua venerant, si possent. Hostilem propè tumulum agmini elephanti præbebant: quæ vbi ad inuia venerant, deiectis rectoribus, cum horrendo stridore pauorem ingentem equis maximè incutiebant, donec traducendi eos ratio inita est. Per procliue sumpto fastigio, longi duo validi asseres ex inferiore parte in terra desigebantur, distantes inter se paulo plus quam quanta belluæ latitudo est: in eos transuersi incumbentes tigni, ad tricenos longi pedes, vt pons esset, iniungebantur: humusq; insuper iniiciebatur. modico deinde infra interuallo, similis alter pons: inde tertius, & plures ex ordine, qua rupes abscissæ erant, fiebant. Solido præcedebat elephas in pontem: cuius priusquam in extremum procederet, succisis asseribus collapsus pons, vsque alterius initium pontis prolabi eum leniter cogebat: alii elephanti pedibus insistentes, alii clunibus subsidentes prolabebantur. vbi planicies altera pontis excepisset eos, rursus simili ruina inferioris pontis deferebantur, donec ad æquiorē vallem peruentum est. Paulo plus septem millia die Romani processerunt: minimum pedib. itineris confectum; plerumq; prouolentes se simul cum armis aliisq; oneribus, cum omni genere vexationis processerunt: adeo vt ne dux quidem & auctor itineris inficiaretur, *parua manu deleri omnem exercitum potuisse.* Nocte ad modicam planiciem peruenerunt: neq; an infestus is locus esset, septus vndique, circumspiciendi spatium fuit. vix tandem ex insperato stabilem ad insistendum nactis locum, postero quoq; die in tā caua valle operiri. Popilium ac relictas cum eo copias necesse fuit: quos & ipsos quum ab nul-

Persei ignauia.

Qua arte traducti per inuia elephanti.

ab nulla parte hostis terruisset, locorum asperitas hostiliter vexauit. Tertio die coniunctis copiis eunt per saltum, quem incolæ Callipeucen appellant. quarto inde die per æque inuia, sed assuetudine peritius & meliore cum spe, quod nec hostis vsquam apparebat, & mari appropinquabant: degressi in campos, inter Heracleum & Libethrum posuerunt castra peditum, quorum pars maior tumulos tenebat: ii vallem, campi quoque partem vbi e-

VI ques tenderet, amplectebantur. Lauanti regi dicitur nunciatum, *hostes adesse*: quo nuncio quum pauidus exiluisset è solio, *victum se sine prælio* clamitans, proripuit, & subinde per alia atque alia pauida consilia & imperia trepidans, duobus ex amicis Pellam, alterũ, Asclepiodorum, vbi pecunia deposita erat, ex præsidiis reuocat: omnesque aditus aperit bello. Ipse ab Dio auratis statuis omnibus raptim, ne præda hosti essent, in classem congestis, ocius demigrare Pydnam cogit, & quæ temeritas consulis videri potuisset, quod eo processisset, vnde inuito hoste regredi nequiret: eã non inconsultam audaciam fecit. Duos enim saltus, per quos inde euadere possent, habebant Romani: vnum p Tempe in Thessaliam, alterum in Macedoniam præter Dium, quæ vtraq; regiis tenebantur præsidiis. Itaq; si dux intrepidus decem dies primam speciem appropinquantis terroris sustinuisset, neque receptus Romanis per Tempe in Thessaliam, neque commeatibus perue-hendis eo patuisset iter. Sunt enim Tempe, saltus, etiamsi non bello fiat infestus, transitu difficilis. nã præter angustias per quinque millia, qua exiguum iumento onusto iter est, rupes vtrimq; ita abscissæ sunt, vt despici vix sine vertigine quadam simul oculorum animiq; possit. terret & sonitus & altitudo per mediã vallem fluentis Penei amnis. Hic locus tam suapte natura infestus, per quatuor distantia loca præsidiis regis fuit insessus. vnum in primo aditu ad Gonnum erat. alterum Condylon castello inexpugnabili: tertium circa Lapathunta, quem Characa appellant: quartum, viæ ipsi, qua & media & angustissima vallis est, impositum: quam vel decem armatis tueri facile est. Intercluso per Tẽpe simul aditu commeatibus, simul reditu, ipsi montes, per quos descenderant, repetendi erant. quod vt furto fefellerant: ita propalam, tenentibus superiora cacumina hostibus, non poterant. & experta difficultas, spem omnem incidisset. Supererat nihil aliud in temere commisso, quam in Macedoniam ad Dium per medios euadere posses: quod, nisi Dij mentem regi ademissent, ipsum ingentis difficultatis erat. Nam quum Olympi radices mõtis, paulo plus quam mille passuum ad mare relinquant spatium, cuius dimidium loci occupat ostium late restagnans Baphyri amnis: partem planiciei aut Iouis templum, aut oppidum tenet: reliquum per exiguum fossa modica valloque claudi poterat, & saxorum ad manum sylvestrisque materiæ tantum erat,

Persei pauor ob Marcij aduentum.

Tempe.

Olympi radices.

vt vel murus obiici, turresque excitari potuerint. Quorum nihil
Perseus ad Pydnam refugit. quum dispexisset cæcata mens subito terrore, nudatis omnib. præsidiis, patefactisque bello ad Pydnam refugit. Consul plurimum VI
& præsidij & spei cernens in stultitia & segnitie hostis, remisso nuncio ad Sp. Lucretium Larissam, vt castella relicta ab hoste, circa Tempe occuparet; præmisso Popilio ad explorandos trãsitus circa Dium. postquam patere omnia in omnes partes animaduertit, secundis castris peruenit ad Dium: metariq; sub ipso templo, ne quid sacro in loco violaretur, iussit. Ipse vrbem ingressus, sicut non magnam, ita exornatam publicis locis & multitudine statuarum: munitamq; egregie, vix satis credere *in tantis rebus sine causa relictis non aliquem subesse dolum*. vnũ diem ad explorandа circa omnia moratus, castra mouet: satisque credens paratam frumenti copiam fore, eo die ad amnem nomine Mytin processit. Postero die progressus, Agassam vrbem tradentibus sese ipsis, recepit: & vt reliquorum Macedonum animos sibi conciliaret, obsidib. contentus, sine præsidio relinquere se eis vrbem, immunesq; ac suis legibus victuros est pollicitus. Progressus inde diei iter, ad Ascordum flumen posuit castra: & quantum procederet longius à Thessalia, eo maiorem rerum omnium inopiã sentiens, regressus ad Dium est: dubitatione omnibus exempta, *quod intercluso ab Thessalia patiendum fuisset, cui procul inde abscedere tutum non esset*. Perseus contractis in vnum omnibus copiis ducibusq; increpare præfectos præsidiorum, ante omnes Asclepiodorum atq; Hippiam: *ab his dicere claustra Macedoniæ tradita Romanis esse:* cuius culpæ reus nemo iustus quam ipse fuisset. Consuli postquam ex alto conspecta classis spem fecit cum commeatu naues venire (ingens enim caritas annonæ ac prope inopia erat) ab inuectis iam portum audit, onerarias naues Magnesiæ relictas esse. Incerto inde quidnam agendum foret (adeo sine vlla ope hostis q̃ aggrauaret, cum ipsa difficultate rerum pugnandum erat) peropportune literæ à Sp. Lucretio allatæ sunt: *castella se quæ super Tempe essent & circa Philan, tenere omnia, frumentique in iis & aliarum in vsum rerum copiam inuenisse.* His magnopere lætus VIII
Cos. ab Dio ad Philan ducit, simul vt præsidium eius firmaret, simul vt militi frumẽtum, cuius tarda subuectio erat, diuideret. Ea profectio famam haud quaquam secundam habuit: nam alij *metu recessisse eum ab hoste ferebant, quia manenti imperatori prælio dimicandum foret*: alij *ignarum belli, quæ indies fortuna nouaret: vt qui offerentibus sese rebus, omisisset è manibus ea quæ mox repeti non possent.* Simul enim cessit possessione Dij, excitauit hostem, vt tunc tandẽ sentiret recuperanda esse, q̃ prius culpa amissa forent. Audita enim profectione consulis, regressus Dium quæ disiecta ac vastata ab Romanis erant, reficit, pinnas mœnium decussas reponit, ab omni parte muros firmat; deinde quinque millia passuum ab

vrbe

vrbe citra ripam Enipei amnis castra ponit, amnem ipsum transitu perdifficilem pro munimento habituros. Fluit ex valle Olympi montis, æstate exiguus, hybernis idem incitatus pluuiis & supra rupes ingentes gurgitibus facit: & intra prorupta in mare euoluendo terram præaltas voragines, cauatoque medio alueo ripas vtrimque præcipites. Hoc flumine Perseus septum iter hostis credens, extrahere reliquum tempus eius æstatis in animo habebat. Inter hæc consul à Phila Popilium cum duobus millibus armatorum Heracleam mittit. Abest à Phila quinque millia ferme passuum, media regione inter Dium Tempeque,
IX in rupe amni imminente positum. Popilius priusquam armatos muris admoueret, misit qui magistratibus principibusque suaderent: *fidem clementiamque Romanorum quam vim experiri mallent.* nihil ea consilia mouerunt, quia ignes ad Enipeum ex regis castris apparebant. Tum terra marique (& classis appulsa ab littore stabat) simul armis, simul operibus machinisque oppugnari cœpit. Iuuenes etiam quidam Romani, ludicro Circensi ad vsum belli verso, partem humillimam muri ceperunt. Mos erat tum nondum hac effusione inducta bestiis omnium gentium Circum complendi, varia spectaculorum conquirere genera: nec semel quadrigis, sed desultore misso vix vnius horæ tempus vtrumque circulum complebat. Inter cetera sexageni ferme iuuenes, interdum plures ab apparitoribus ludi, armati inducebantur. Horum inductio in parte simulacrum decurrentis exercitus erat: ex parte elegantioris exercitij quam militaris artis, propiorque gladiatorium armorum vsum. quum alios decursus edidissent motus: quadrato agmine facto, scutis super capita densatis, stantibus primis, secundis summissioribus, tertiis magis & quartis, postremis etiam genu nixis, fastigiatam, sicut tecta ædificiorũ sunt, testudinem faciebant. Hinc centum quinquaginta ferme pedum spatio distantes, duo armati procurrebant, comminatiq; inter se, ab ima in summam testudinem per densata scuta quum euasissent, nunc velut propugnantes per oras extremæ testudinis, nunc in media inter se concurrentes, haud secus quam stabili solo persultabant. Huic testudini simillima parti muri admota, quum armati superstantes subissent, propugnatoribus muri fastigio altitudinis æquabantur: depulsisque iis, in vrbem duorum signorum milites transcenderunt. Id tantum dissimile fuit, quod & in fronte extrema, & ex lateribus, soli non habebant super capita elata scuta, ne nudarent corpora: sed prætecta pugnantium more. ita nec ipsos tela ex muro missa subeuntes læserunt, & testudini iniecta imbris in modum lubrico fastigio innoxia ad imum labebantur. Et Consul capta iam Heraclea, castra eo promouit tamquam Dium, atque inde summoto rege, in Pieriam etiam progressurus. Sed hyberna iam præparans, vias commeatibus subuehendis ex

Popilius Heracleã oppugnat.

Ludicrum Circense.

Heraclea capitur.

Thessalia muniri iubet, & eligi horreis opportuna loca, tectaque ædificari vbi diuersari portantes cõmeatus possent. Perseus tandem à pauore eo, quo attonitus fuerat, recepto animo, malle imperiis suis non obtemperatũ esse, quũ trepidans gazã in mare deiici Pellæ, Thessalonicæ naualia iusserat incendi. Andronicus Thessalonicam missus traxerat tempus, id ipsum quod accidit, pœnitentiæ relinquens locũ. incautior Nicias Pellæ proiiciendo pecuniæ partem, quod fuerat nactus: sed in rem emendabilem visus lapsus, quod per vrinatores omne ferme extractum est. tantusque pudor regi pauor eius fuit, vt vrinatores clam interfici iusserit: deinde Andronicum quoq; & Niciam, ne quis tam dementis imperii conscius existeret. Inter hæc C. Marcius cum classe ab Heraclea Thessalonicam profectus, & agrum pluribus locis expositis per littora armatis latè vastauit: & procurrentes ab vrbe, secundis aliquot prœliis trepidos intra mœnia compulit. iamq; ipsi vrbi terribilis erat, quum dispositis omnis generis tormentis non vagi modo circa muros temere appropinquãtes, sed et qui in nauib. erant, saxis tormento emicantib percutiebantur. Reuocatis igitur in naues militibus, omissaq; Thessalonicæ oppugnatione, Æniam inde petunt, quindecim millia passuũ ea vrbs abest, aduersus Pydnã posita, fertili agro. Peruastatis finib. eius legentes oram, Antigoneã perueniunt. ibi egressi in terram primo & vastarunt agros passim, & aliquantum prędę contulerunt ad naues. dein palatos eos adorti Macedones mixti pedites equitesq; fugientes effuse ad mare persecuti, quingentos fermè occiderunt, & nõ minus ceperunt. nec aliud quam vltima necessitas, quum recipere se tuto ad naues prohiberentur, animos militũ Romanorũ, simul desperatione alia salutis, simul indignitate irritauit, redintegrata in littore pugna est: adiuuere & qui in nauib. erãt. Ibi Macedonũ ducenti ferme cęsi, par numerus captus. Ab Antigonea classis profecta ad agrũ Pallenensem exscensionem ad populandum fecit. Finiũ is ager Cassandrensiũ erat, longe fertilissimus omnis oræ quã præteruecti fuerant. Ibi Eumenes rex viginti tectis nauibus ab Elea profectus obuius fuit, & quinq; missæ à Prusia rege tectæ naues. Hac virium accessione animus creuit Prætori vt Cassandream oppugnaret. Condita est à Cassandro rege in ipsis faucibus quæ Pallenensem agrũ ceteræ Macedoniæ iungunt, hinc Toronaico hinc Macedonico septa mari. Eminet namq; in altum lingua in qua sita est: nec minus quam in altũ magnitudine Atho mons excurrit, obuersa in regionem Magnesiæ duob. imparibus promõtoriis: quorum maiori Posideũ est nomen, minori Canastreum. Diuisis partibus oppugnare adorti. Romanus ad Clitas quas vocant, munimenta ceruis etiam obiectis vt viam intercluderet, à Macedonico ad Toronaicum mare perducit, ab altera parte Euripus est: inde Eumenes oppugnabat. Romanis in fossa complenda

Marcius Thessalonicam oppugnat.

Cassandream oppugnant Romani.

x

plenda, quam nuper obiecerat Perseus, plurimum erat laboris.
Ibi quærenti Prætori quia nusquam cumuli apparebant, *quo rege-
sta è fossa terra foret*: monstrati sunt fornices, non ad eandem
crassitudinem qua veterem murum, sed simplici laterum ordine
structos esse. Consilium igitur cepit, transfosso pariete iter in vr-
bem patefacere. Fallere autem ita se posse, si muros à parte alia
scalis adortus, tumultu iniecto in custodiam eius loci propu-
gnatores vrbis auertisset. Erant in præsidio Cassandreæ præter
non contemnendam iuuentutem oppidanorum octingenti A-
grianes, & duo millia Penestarum Illyriorum, à Pleurato inde
missi, bellicosum vtrumque genus. His tuentibus muros, quum
subire Romani summa vi niterentur, momento temporis parie-
tes fornicum perfossi vrbem patefecerunt. quod si qui irrupere
armati fuissent, extemplo cepissent. Hoc vbi *perfectum esse opus*
militibus nunciatum est, clamorem alacres gaudio repentè sol-
XII lunt, aliis parte alia in vrbem irrupturis. Hostes primum admi-
ratio cepit, quidnam sibi repentinus clamor vellet. postquam
patere vrbem accepere præfecti præsidii, Pytho & Philippus Pro-
co, qui occupasset aggredi, opus factum esse rati, cum valida
manu Agrianum Illyriorumque erumpunt: Romanosque, qui
alii aliunde coibant, conuocabanturque vt signa in vrbem in-
ferrent, incompositos atque inordinatos fugant: persequuntur-
que ad fossam: in qua compulsos ruina cumulant. sexcenti fer-
mè ibi interfecti, omnesque propè, qui inter murum fossam-
que deprensi erant, vulnerantur. Ita suo ipse conatu perculsus
prætor, segnior ad alia factus consilia erat: & ne Eumeni qui-
dem simul à mari, simul à terra aggredienti quidquam satis pro-
cedebat. Placuit igitur vtrique, custodiis firmatis ne quod præ-
sidium ex Macedonia intromitti posset: quoniam vis aperta non
processisset, operibus mœnia oppugnare. Hæc parantibus hic,
decē regii lembi ab Thessalonica cum delectis Gallorum auxilia-
ribus missi, quum in salo stantes hostium naues conspexissent, i-
psi obscura nocte simplici ordine quam poterant proximè littus
tenentes, intrarūt vrbem. Huius noui præsidii fama absistere op-
pugnatione simul Romanos regemque coegit. circumuecti pro-
montorium, ad Toronem classem appulerunt. Eam quoq; oppu-
gnare adorti, vbi valida defendi manu animaduerterunt, irrito
incœpto Demetriadem petunt. Ibi quum appropinquātes reple-
ta mœnia armatis vidissent, præteruecti ad Iolcon classem appu-
IIII lerunt, inde agro vastato, Demetriadem quoq; aggressuri. Inter
hæc & consul ne segnis sederet tantum in agro hostico, M. Popi-
lium cum quinq; millibus militum ad Melibœam vrbem oppu- *Melibœā*
gnandam mittit. Sita est in radicibus Ossæ montis, qua parte in *oppugnant*
Thessaliam vergit, opportunè imminens super Demetriadem. *Romani.*

Primus aduentus hostium perculit incolas loci: collectis deinde ex nec opinato pauore animis, discurrunt armati ad portas ac mœnia qua suspecti aditus erant: spemque extemplo inciderunt, capi primo impetu posse. Obsidio igitur parabatur, & opera oppugnationum fieri cœpta. Perseus quum audisset simul Melibœam à consulis exercitu oppugnari, simul classem Iolci dare, vt inde Demetriadem aggrederetur: Euphranorem quemdam ex ducibus cum delectis duobus millibus Melibœam mittit. eidem imperatum, *vt si à Melibœa submouisset Romanos, Demetriadem prius occulto itinere intraret, quam ab Iolco ad vrbem castra mouerent. Romani*, & ab oppugnatoribus Melibœæ quum in superioribus locis repente apparuisset, cum trepidatione multa relicta opera sunt, ignisque iniectus: ita Melibœa abscessum est. Euphranor soluta vnius vrbis obsidione, Demetriadem extemplo ducit. nec tum mœnia modo, sed agros etiam confiderunt se à populationibus tueri posse: & eruptiones in vagos populatores non sine vulneribus hostium factæ sunt. Circumuecti tamen mœnia sunt prætor & rex, situm vrbis contemplantes, si qua parte tentare aut opere, aut vi possent. fama fuit, per Cydam Cretensem, & Antimachum qui Demetriadi præerat, tractatas inter Eumenem & Persea conditiones amicitiæ. ab Demetriade certè abscessum est. Eumenes ad consulem nauigat: gratulatus *quod prospere Macedoniam intrasset*. Pergamum in regnum abiit. Marcius Figulus Prætor parte classis in hyberna Sciathum missa, cum reliquis nauibus Oreum Bœotiæ periit: eam vrbem aptissimam ratus, vnde exercitibus, qui in Macedonia, quique in Thessalia erant, mitti commeatus possent. De Eumene rege longè diuersa tradunt. Si Valerio Antiati credas, *nec classe adiutum ab eo prætorem esse, quum sæpe eum literis accersisset*. tradit: *nec cum gratia ab consule profectum in Asiam: indignatum quod vt iisdem castris tenderet, permissum non fuerit: nec vt equites quidem Gallos quos secum adduxerat, relinqueret, impetrari ab eo potuisse. Attalum fratrem eius & remansisse apud consulem, & synceram eius fidem æquali tenore, egregiamque operam in eo bello fuisse.* Dum bellum in Macedonia XIV geritur, legati transalpini ab regulo Gallorum (Balanos ipsius traditur nomen, gentis ex qua fuerit, non traditur) Romam venerunt, pollicentes ad Macedonicum bellum auxilia. Gratiæ ab senatu actæ, muneraque missa. torquis aureus duo pondo, & pateræ aureæ quatuor pondo, equus phaleratus, armaque equestria. Secundum Gallos Pamphyli legati coronam auream ex viginti millibus Philippeorum factam, in curiam intulerunt: petentibusque iis *vt id donum in cella Iouis optimi maximi ponere, & sacrificare in Capitolio liceret*, permissum: benigneque amicitiam renouare volentibus legatis responsum, & binum millium æris singulis missum munus. Tum ab rege Prusia & paulo post ab Rhodiis,

Legati Gallorum reguli Romam veniunt.

Rhodijs, de eadem re longe aliter differentes legati auditi sunt. vtraq; legatio de pace reconcilianda cum rege Perseo egit. Prusiæ preces magis quam postulatio fuere, profitentis, *& ad id tempus se cum Romanis stetisse, & quoad bellum foret, staturum. Ceterum quum ad se à Perseo legati venissent de finiendo cum Romanis bello, & iis pollicitum deprecatorem apud senatum futurum: petere, si possent inducere in animum vt finiant iram, se quoq; in gratia reconciliata pacis posse vti.* Hæc regij legati. Rhodij superbe commemoratis erga populum Romanũ beneficijs, & pene victoriæ, vtiq; de Antiocho rege, maiore parte à se vindicata, adiecerunt: *Quum pax inter Macedonas Romanosq; esset, sibi amicitiam cum rege Perseo cœptã, eam se inuitos, nullo eius in se merito, quoniã ita Romanis visum sit, in societatẽ se belli trahere. interrupisse. Tertium se annum multa eius incommoda belli sentire: mari incluso inopia insulã premi, amissis maritimis vectigalibus atq; commeatibus. Quum id vltra pati nõ possent, legatos alios à Persea in Macedoniã misisse, qui ei denunciarent, Rhodiis placere pacẽ eum componere cum Romanis: se Romam eadem nunciatum missos. per quos stetisset quo minus belli finis fieret, aduersus eos quid sibi faciendũ esset, Rhodios consideraturos esse.* Ne nunc quidem hęc sine indignatione legi audirive posse certũ habeo, inde existimari potest qui habitus animorũ audientibus ea patribus

XV fuerit. Claudius *nihil responsum* auctor est; rantũ S.C. recitatum, quo *Caras & Lycios liberos esse iuberet populus Romanus*, literasque extemplò ad vtramq; gentem vt scirent indicatum mitti. Qua audita re, principem legationis, cuius magniloquentiam vix curia paulo ante ceperat, corruisse. Alij responsum esse tradunt, *populũ Romanum & principio huius belli, haud vanis aucteribus compertum habuisse, Rhodios cum Perseo rege aduersus Rempublicam suã occulta consilia iniisse: & si id ante dubium fuisset, legatorũ paulo ante verba ad certam redegisse. & plerumq; ipsam se fraudem etiã si initio cautior fuerit detegere. Rhodios nuncios in orbe terrarum arbitria belli pacisq; agere, Deorum nutu arma sumpturos posituresq; Romanos esse. Iam non Deos fœderum testes, sed Rhodios habituros. Ita ne tandem iis pareatur, exercitusq; de Macedonia deportentur? Visuros esse quid sibi faciendum sit, quid Rhodii visuri sint, ipsos scire, populum certe Romanum deuicto Perseo quod propediem sperent fore, visurum, vt pro meri-*

XVI *tis cuiusq; in eo bello ciuitatis gratiam dignam referat.* Munus tamen legatis in singulos binum millium æris missum est, quod ij non acceperunt. Literæ deinde recitatæ Q. Marcij consulis sunt, *quemadmodũ saltu superato in Macedoniã transisset: & ibi ex aliis locis commeatus à pretore pspectos in hyemem habere, & ab Epirotis viginti millia modiûm tritici, decem hordei sumpsisse, & pro frumento pecunia Romæ legatis eorum curaretur. Vestimenta militibus ab Roma mittenda esse: equis ducentis fermè opus esse, maxime Numidis, nec sibi in his locis vllam copiam esse.* Senatusconsultum vt ea omnia ex

Rhodiorũ legati.

Q. Marcij litera ex Macedonia.

litteris consulis fierent, factum est. C. Sulpicius Prætor sex millia togarum, triginta tunicarum, & equos deportanda in Macedoniam, præbendaque arbitratu consulis locauit: & legatis Epirotarum pecuniam pro frumento soluit. Et Onesimũ Pythonis filium nobilem Macedonem, in senatum introduxit: Is pacis semper auctor regi fuerat, monueratque, *sicut pater eius Philippus institutum vsq; ad vltimum vitæ diem seruabat, quotidie bis in die fœderis icti cum Romanis perlegendi, vt eum morem si non semper, crebro tamen vsurparet.* Postquam deterrere eum à bello nequit, primo subtrahere sese per alias atq; alias causas, ne interesset iis, quæ nõ probabat, cœpit: postremò quũ suspectum se esse cerneret, & proditionis interdum crimine insimulari, ad Romanos transfugit: magnoq; vsui consuli fuit: Ea introductus in curiam quùm memorasset, senatus in formulam sociorũ eum referri iussit: locum lautia præberi: agri Tarentini, qui public⁹ populi Romani esset, ducenta iugera dari, & ædes Tarenti emi: vri ea curaret, C. Decimio prætori mandatum. Censores censum idibus Decembribus seuerius quam ante habuerunt: multis equi adempti, inter quos P. Rutilio qui tribunus plebis eos violenter accusarat: tribu quoq; is motus, & operarius factus ad opera publica facienda. Quum eis dimidium ex vectigalibus eius anni attributum ex Senatusconsulto à quæstoribus esset: Tib. Sempronius ex ea pecunia quæ ipsi attributa erat, ædes P. Africani pone veteres ad Vortumni signum, laneasq; & tabernas coniunctas in publicum emit, basilicamque faciendam curauit, quæ postea Sempronia appellata est. Iam in exitu annus erat, & propter Macedonici maximè belli curam in sermonibus homines habebant, *quos in annum consules ad finiendum tandem id bellum crearent.* Itaque Senatusconsultum factum est, vt Cn. Seruilius primo quoque tempore ad comitia habenda veniret. Senatusconsultum Sulpicius prætor ad consulem post paucos dies recitauit, quibus ante diem in vrbem venturum, & Consul maturauit: & comitia eo die qui dictus erat, sunt perfecta. Consules creati L. Æmilius Paulus iterum, septimo decimo anno postquam primo Consul fuerat, & C. Licinius Crassus. Pr. postero die facti Cn. Bæbius Pamphilus, L. Anicius Gallus, Cn. Octauius, P. Fonteius Balbus, M. Ebutius Helua, C. Papirius Carba. Omnia vt maturius agerentur, belli Macedonici stimulabat cura. Itaque designatos extemplo sortiri placuit prouincias, vt vtri Macedonia consuli, cuique prætori classis venisset, sciretur, vt iam inde cogitarent, pararentque quæ bello vsui forent, senatumq; consulerent, si qua re consulto opus esset. Latinas vbi magistratum inissent, quod per religiones posset, primo quoque tempore fieri placere: neque consulem, cui eundum in Macedoniam esset, teneri. His decretis, consulibus Italia & Macedonia, prætoribus

Onesimus Macedo Romam perfugit.

Censura seueritas.

Basilica Sempronia.

totibus præter duas iurisdictiones in vrbe, classis, & Hispania, & Sicilia, & Sardinia prouinciæ nominatæ sunt. Consulum Æmilio Macedonia, Licinio Italia euenit. Prætores Cn. Bæbius vrbanam, L. Anicius peregrinam, & si quo senatus censuisset, Cn.
XVII Octauius classem, P. Fonteius Hispaniam, M. Eburius Siciliam, C. Papirius Sardiniam est sortitus. Extemplo apparuit omnibus non segniter id bellum L. Æmilium gesturum, præterquam quod alius vir erat, etiam quod dies noctesque intentus, ea, sola quæ ad id bellum pertinerent, animo cogitabat. Iam omnium primum à senatu petit, *vt Legatos in Macedoniam mitterent ad exercitus visendos classemque, & comperta referenda, quid aut terrestribus, aut naualibus copiis opus esset.* Præterea *vt explorarent copias regias quātum possent, quaque prouincia nostra, qua hostium foret: vtrum intra saltus castra Romani haberent, an iam omnes angustias exsuperata, & in æqua loca peruenissent: qui fideles nobis socij, qui dubij suspēsique ex fortuna fidei, qui certi hostes viderentur: quanti præparati commeatus, & vnde terrestri itinere, vnde nauib. supportarentur: quid ea æstate terra mariq́; rerum gestarum esset:* ex his bene cognitis, certa in futurum cōsilia capi posse ratus. Senatus Cn. Seruilio consuli negotiū dedit, vt is in Macedoniā quos L. Æmilio videretur, legaret. Legati biduo post ꝑfecti, Cn. Domitius Ænobarbus, A. Licinius Nerua, L. Bæbius. Bis in exitu anni ei⁹ lapidatū esse, nunciatū est, in Romano agro, simul in Veientibus: nouendiale sacrum factum est. Sacerdotes eo anno mortui sunt. P. Quintilius Varus flamen Martialis: & M. Claudius Marcellus Decemuir, in cuius locum Cn. Octauius suffectus. Et iam magnificentia crescente notatum est, ludis Circensibus P. Cornelij Scipionis Nasicæ, & P. Lentuli ædilium curulium LXIII. Africanas, & XL. vrsos & elephantos lusisse.

Legati in Macedoniam ad exercitus visendos.

XIX L. Æmilio Paulo, C. Licinio Consulibus Idibus Martijs principio insequentis anni quum in exspectatione patres fuissent, maxime quidnam Consul de Macedonia, cuius ea prouincia esset, referret: *nihil se habere,* Paulus *quod referret, quum nondum legati redissent,* dixit. *Ceterum Brundusij legatos iam esse, bis ex cursu Dyrrachium eiectos. Cognitis mox, quæ nosci prius in rem esset, relaturum: id fore intra perpaucos dies. Et ne quid profectionem suam retineret, pridie Idus Aprilis Latinis esse constitutam diem. Sacrificio rite perfecto, se & Cn. Octauium, simul senatus censuisset, exituros esse: C. Licinio collega suo fore curæ se absente, vt si qua parari mittive ad id bellum opus sit, parentur mittanturq́; Interea legationes exterarum nationum audiri posse.* Sacrificio rite perfecto, primi Alexandrini legati ab Ptolomæo & Cleopatra regibus vocati sunt. Sordidati, barba & capillo promisso, cum ramis oleæ ingressi curiam, procubuerunt: & oratio quam habit⁹ fuit miserabilior. *Antiochus Syriæ rex, qui obses Romæ fuerat per honestam speciem maioris Ptolemæi reducendi in regnum, bellum cum minore fratre eius, qui tum Alexandriam tenebat, gerens,*

Alexandrini legati de Antiocho queruntur.

& ad

& ad Pelusium nauali prælio victor fuerat, & tumultuario opere ponte per Nilum facto transgressus cum exercitu, obsidione ipsam Alexandriã tenebat: nec procul abesse, quin potiretur regno opulentissimo, videbatur. Ea legati querentes orabant senatum, vt *opem regno regibusque amicis imperio ferret. Ea merita populi Romani in Antiochum, eã apud omnes reges gentesq; auctoritatem esse, vt si legatos misissent, qui denunciarent, non placere senatui sociis regibus bellum fieri, extemplo abscessurus à mœnibus Alexandriæ, abducturusque exercitum in Syriam esset. Quod si cunctentur facere, breui extorres regno Ptolomæum & Cleopatram Romam venturos cum pudore quodam populi Romani, quod nullam opem in vltimo discrimine fortunarum tulissent.* Moti patres precibus Alexandrinorum, extemplo C. Popilium Lænatem, & C. Decimium, & C. Hostilium, legatos ad finiendum inter reges bellum miserunt. Prius Antiochum, dein Ptolomæum adire iussi, & nunciare, *ni absistatur bello, per vtrum stetisset, eum non pro amico, nec pro socio habituros esse.* His intra triduum simul cum legatis A- x
lexandrinis profectis, legati ex Macedonia quinquatribus vltimis adeo exspectati venerunt, vt nisi vesper esset, extemplo senatum vocaturi consules fuerint. Postero die senatus fuit, legatique auditi sunt. Ij nunciant, *maiore periculo quam emolumento exercitum per inuios saltus in Macedoniam inductum. Pieriam, quo processit, regem tenere: castra castris prope ita collata esse, vt flumine Enipeo interiecto arceantur: neque regem pugnandi potestatem facere, nec nostris vim ad cogendum esse, hyemem etiam asperam rebus gerendis interuenisse, in otio militem ali, nec plus quam sex dierum frumentũ habere. Macedonum dici triginta millia armatorum esse. Si Ap. Claudio circa Lychnidum satis validus exercitus foret, potuisse ancipiti bello distineri regem: nunc & Appium & quod cum eo præsidij sit, in summo periculo esse: nisi propere aut iustus exercitus eo mittatur, aut illi inde deducantur. Ad classem se ex castris profectos, sociorum naualium partem, morbo audisse absumptam: partem, maxime qui ex Sicilia fuerint, domos suas abisse, & homines nauibus deesse: qui sint, neque stipendium accepisse, neque vestimenta habere. Eumenem classemque eius, tanquã vento allatas naues sine causa & venisse, & abisse: ne animum eius regis constare satis visum. Sicut omnia de Eumene dubia, Attali egregiis constantem fidem nunciabant.* Legatis auditis, tunc de bello referre x
sese L. Æmilius dixit. Senatus decreuit, *vt in octo legiones parem numerum tribunorum consules & populus crearẽt: creari autem neminem eo anno placere, nisi qui honorem gessisset. Tum ex omnibus Tribunis militum vti L. Æmilius in duas legiones in Macedoniam, quos eorum velit, eligat, & vt solẽni Latinarũ perfecto, L. Æmilius Consul, Cn. Octauius Prætor, cui classis obtigisset, in prouinciam proficiscantur.* Additus est his tertius L. Anicius Prætor, cuius inter peregrinos iurisdictio erat, eum in prouinciam Illyricum circa Lychnidum Ap. Claudio succedere placuit. Delectus cura C. Licinio Consuli imposita:

Supplemẽtum belli aduersus Persea.

posita: is septem millia ciuium Romanorum, & equites ducẽtos scribere iussus: & socijs nominis Latini septem millia peditũ imperare, CCCC equites: & Cn. Seruilio Galliam obtinenti prouinciam literas mittere, vt sexcentos equites conscriberet. Hunc exercitum ad collegam primo quoq; tempore mittere in Macedoniam iussus, neq; in ea prouincia plus quam duas legiones esse, eas repleri, vt sena millia peditũ, trecentos haberent equites. ceteros equites peditesque in præsidiis disponi. Qui eorum idonei ad militandum non essent, dimitti. decem præterea millia peditum imperata socijs: & DCCC. equites. Id præsidij additum Anicio præter duas legiones, quas portare in Macedoniam est iussus,
XXII quina millia peditum & ducenos habẽtes, trecentos equites; & in classem quinq; millia naualium sociûm sunt scripta. Licinius consul duabus legionibus obtinere prouinciam iussus: eo addere sociorum decem millia peditum, & sexcentos equites. Senatusconf. perfectis L. Æmilius consul è curia in concionem processit, orationemque talem habuit: *Animaduertisse videor, Quirites, maiorem mihi, sortito Macedoniam prouinciam, gratulationem factam,* L. Æmilij *quam quum aut consul essem consalutatus, aut quo die magistratum in-* oratio. *issem: neq; id ob aliam causam, quam quia bello in Macedonia, quod diu trahitur; existimastis dignum maiestate populi Romani exitum per me imponi posse. Deos quoque huic fauisse sorti spero; eosdemq; in rebus gerendis affuturos esse. Hac partim opinari, partim sperare possum. Illud affirmare pro certo habeo, audeoq; me omni ope adnisurum esse, ne frustra vos hanc spem de me conceperitis. Quæ ad bellum opus sunt, & senatus decreuit, & (quoniã extemplo proficisci placet, neq; ego in mora sum) C. Licinius collega, vir egregius, aque enixe parabit, ac si ipse id bellum gesturus esset. Vos quæ scripsero senatui aut vobis, credite; rumores credulitate vestra ne alatis, quorum auctor nemo extabit. Nam nunc quidem, quod vulgo fieri hoc præcipue bello animaduerti, nemo tam famæ contẽptor est, cuius non debilitari animus possit. In omnibus circulis, atque etiam (si Dijs placet) in conuiuiis sunt. qui exercitus in Macedoniam ducant; vbi castra locanda sint sciant, quæ loca præsidiis occupanda, quando aut quo saltu intranda Macedonia, vbi horrea ponenda, qua terra, mari subuehantur commeatus; quando cum hoste manus conserendæ, quando quiescendum sit. Nec quid melius faciendum sit, modo statuunt, sed quidquid aliter quam ipsi censuere factum est, consulem veluti dicta die accusant. Hæc magna impedimenta res gerentibus sunt. Neque enim omnes tam firmi & constantis animi contra aduersum rumorem esse possunt, quam Fabius fuit: qui suum imperium minui per vanitatem populi maluit, quam secunda fama male rem gerere. Non sum is, qui non existimem admonendos duces esse: imo eum, qui de sua vnius sententia omnia gerat, superbum iudico magis, quam sapientem. Quid ergo est? Primum à prudentibus, & proprie rei militaris peritis, & vsu doctis monendi imperatores sunt: deinde ab his qui intersunt gerendis rebus, qui*

regum viribus reges oppugnare Attalo adiutore patrē suum oppressum. Eumene adiuuante, & quadam ex parte etiam Philippo patre suo, Antiochum oppugnatum: in se nunc & Eumenem & Prusiam armatos esse. Si Macedonia regnum sublatum foret, proximam Asiam esse: quam iam ex parte sub specie liberandarum ciuitatum suam fecerint. deinde Syriam. Iam Prusiam Eumeni honore praeferri, iam Antiochum victorem praemio belli ab Aegypto arceri. Hac cogitātem prouidere iubebat, vt aut ad pacē secum faciendam compellere Romanos, aut perseuerantes in bello iniusto communes duceret omnium rerum hostes. Ad Antiochum aperta mandata erant, ad Eumenem per speciem captiuorum redimendorum missus legatus erat. verùm occultiora quędam agebantur, quę in pręsentia inuisum quidem & suspectum Romanis Eumenem * falsis grauioribus. Proditor enim ac prope hostis habitus dum inter se duo reges captantes fraude & auaritia certant. Cydas erat Cretensis, ex intimis Eumenis; hic prius ad Amphipolim cum Chimaro quodam populari suo, militante apud Persea, inde postea Demetriadem semel cum Menocrate quodam. iterum cum Antiocho regiis ducibus sub ipsis mœnibus vrbis collocutus fuerat. Eropon quoque, qui tum missus est, duabus ad eundem Eumenem iam ante legationibus functus erat. Quae colloquia occulta & legationes infames quidem erant: sed quid actum esset, quidve inter reges conuenisset, ignorabatur.

XXV Res autem ita se habuit. Eumenes neque fauit victoriae Persei, neq; bello eum inuadere in animo habuit: non tam quia paternae inter eos inimicitiae erant, quàm ipsorum odiis inter se accensae. Non ea regum aemulatio, vt aequo animo Persea tantas adipisci opes tantamque gloriam quanta Romanis victis eum manebat, Eumenes visurus fuerit. Cernebat & Persea iam inde ab initio belli omni modo spem pacis tentasse, & indies magis quo propior admoueretur terror, nihil neque agere aliud, neq; cogitare, Romanos quoque, quia traheretur diutius spe ipsorum bellum, & ipsos duces & senatum non abhorrere à finiendo tam incommodo ac difficili bello. Hac vtriusq; partis voluntate explorata, quod fieri etiam sua spōte tędio validioris, metu infirmioris credebat posse, in eo suam operam venditare concilianda gratia magis cupiit. Nam modò ne iuuaret bello Romanos terra marique, modò pacis patrandae cum Romanis paciscebatur mercedem. ne bello interesset, M & L. talenta in vtroq; non fidem modò se, sed obsides quoque dare paratum esse ostendebat. Perseus ad rem inchoandam promptissimus erat cogente metu, & de obsidibus accipiendis sine dilatione agebat. conueneratq; vt accepti Cretam mitterentur. vbi ad pecuniae mentionem ventum erat, ibi haesitabat: & *vtique alterā in tanti nominis regibus turpem ac sordidam & danti & magis accipienti mercedem esse*. Malebat in spem Romanae pacis non recusare impensam, sed eam pecuniam perfecta re datu-

Perseus Gallorum auxilia non admittit.

darurum. interea Samothracæ in templo depositurum. Ea insula quũ ipsius ditionis esset, videre Eumenes nihil interesse, an Pellæ pecunia esset: id agere, vt partem aliquam præsentem ferret. Ita x nequiquam inter se captati, nihil præter infamiam mouere. Nec hæc tantum Perseo per auaritiam est dimissa res, quum pecuniam tutam & pacem habere per Eumenem, quæ vel parte regni redimenda esset: ac receptus protrahere inimicum mercede onustũ. & hostes merito ei Romanos posset facere: sed etiam Gentii regis parata societas, & tum Gallorum effusorum per Illyricum ingens agmen oblatum, auaritia dimissum est. Veniebant decem millia equitum, par numerus peditum, & ipsorum ingentium cursum equis, & in vicem prolapsorum equitum vacuos capientium ad pugnam equos. Hi pacti erãt, *eques denos præsentes aureos, pedes quinos, mille dux eorum.* Venientibus his Perseus ab Enipeo ex castris profectus obuiam cum dimidia copiarum parte, denunciare per vicos vrbesque quæ viæ propinquæ sunt, cœpit, *vt commeatus expedirent, frumenti, vini, pecorum vt copia esset.* Ipse equos phalerasque & sagula donum principibus ferre, & parum auri quod inter paucos diuideret: multitudinem credens trahi spe posse. Ad Alamanum vrbem peruenit, & in ripa fluminis Axii posuit castra: circa Desudabam in Mædica exercitus Gallorum consederat, mercedem pactam operiens. Eo mittit Antigonum ex purpuratis vnum, qui iuberet multitudinem Gallorum ad Bylazora (Pæoniæ is locus est) castra mouere, principes ad se venire frequentes septuaginta quinq; millia ab Axio flumine & castris regis aberant. Hęc mandata ad eos quùm pertulisset Antigonus, adiecisserque per viam quanta omnium præparata cura regis copia multitudini foret, quibusque muneribus principes aduenientes vestis, argenti, equorumque excepturus rex esset: *de his quidem secoram cognituros respondent. illud quod præsens pepigissent interrogant, ecquid aurum, quod in singulos pedites equitesq; diuidendum esset, secum adduxisset.* Quum ad id nihil responderetur, Clondicus regulus eorum: *Abi, renuncia ergo,* inquit, *regi, nisi aurum obsidesq; accepissent, nusquam inde Gallos longiùs vestigium moturos.* Hæc relata regi quum essent, aduocato concilio, quùm quid omnes suasuri essent, appareret: ipse, pecuniæ quam regni melior custos, institit de perfidia & feritate Gallorum disserere, *Multorũ iam ante cladibus expertum, periculosum esse tantam multitudinem in Macedoniam accipere, ne grauiores eos socios habeant, quam hostes Romanos. Quinque millia equitum sat esse, quibus & vti ad bellum possent, & quorum multitudinem ipsi non timeant.* Apparebat in omnibus mercedem multitudinis timere, nec quicquam aliud: sed quùm suadere consulenti nemo auderet, remittitur Antigonus qui nunciaret, quinque millium equitum opera tantum vti regem: contemnere multitudinem aliam. Quod vbi audiuere barbari, ceterorum quidem

xi

vii

quidem fremitus fuit, indignantium se frustra excitos sedibus suis: Clondicus rursus interrogat, *ecquid ipsis quinq; millibus, quod conuenisset, numeraret?* Quum auersus id quoq; misceri ambages cerneret, inuiolato fallaci nuncio (quod vix sperauerat ipse posse contingere) retro ad Istrum perpopulati Thraciam, qua vicina erat viæ, redierunt. quæ manus, quieto sedēte rege ad Enipeum aduersus Romanos Perræbiæ saltum in Thessaliam traducta, nō agros tantum nudare populando potuit, ne quos inde Romani commeatus exspectarent, sed ipsas exscindere vrbes tenente ad Enipeum Perseo Romanos, ne vrbib. sociis opitulari possent. Ipsis quoq; Romanis de se cogitandum fuisset: quando neq; manere amissa Thessalia, vnde exercitus alebatur, potuissent, neque progredi, cum ex aduerso castra Macedonum, * qui ea pependerant spe, haud mediocriter debilitauit. Eadem auaritia Gentium regē sibi alienauit, nam quum trecenta talenta Pella missis à Gētio numerasset, signare eos pecuniam passus est. Inde decem talenta ad Pantaucum missa, eaq; præsentia dari regi iussit: reliquam pecuniam signatam Illyriorum signo portantibus suis præcipit *paruis itinerib. veherent: dein quum ad finem Macedoniæ ventum esset, subsisterent ibi, ac nuncios ab se operirentur.* Gentius exigua parte pecuniæ accepta, quam assidue à Pantauco ad lacessendos hostili facto Romanos stimularetur, M. Perpēnam & L. Petillium legatos, qui tum fortè ad eum venerant, in custodiam coniecit. Hoc audito Perseus contraxisse eum necessitates ratus ad bellum vtiq; cum Romanis, ad reuocandum qui pecuniam portabat misit: velut nihil aliud agens, quam vt quanta maxima posset præda ex victo Romanis reseruaretur. Et ab Eumene Eropon, ignotis quæ occulte acta erant, redit. De captiuis actum esse & ipsi euulgauerant, & Eumenes consulem vitandæ suspicionis causa certiorē fecit.

XXVIII Perseus post reditum ab Eumene Eropōtis spe deiectus, Antenorē & Callippum præfectos classis cum quadraginta lēbis (adiectæ ad hunc numerum quinq; pristes eran(t) Tenedum mittit, vt inde sparsæ per Cycladas insulas naues, Macedoniam cum frumento petentes, tutarentur. Cassandreæ deductæ naues, in portus primum qui sub Atho monte sunt, inde Tenedum placido mari quum traiecissent: stantes in portu Rhodias apertas naues, Eudamumq; præfectum earum, inuiolatas atq; etiam benigne appellatos dimiserunt. Cognito deinde in latere altero quinquaginta onerarias suarum, stantibus in ostio portus Eumenis rostratis, quib. Damius præerat, inclusas esse: circumuectos propere ac summotis terrore hostium nauibus, onerarias, datis qui prosequerentur decē lembis, in Macedoniam mittit: ita vt in tutum prosecuti redirēt Tenedum. Nono post die ad classem iam ad Sigeum stantem redierunt. Inde Subora (insula est interiecta Eleæ & Atho) traiiciunt. Forte postero die quam Subota clas-

Quid Galli potuissent, si Perseus eos admisisset.

*

Persei auaritia.

FFFF sis

sis renuit, quinque & triginta naues, quas hyppagogos vocant, ab Elea profectæ cum equitibus Gallis, equisque, Phanas promontorium Chiorum petebant, vnde transmittere in Macedoniam possent: Attalo ab Eumene mittebantur. Has naues per altum ferri quum ex specula signum datum Antenori esset, profectus à Subotis, inter Erythrarum promontorium, Chiumque, qua arctissimum fretum est, iis occurrit. Nihil minus credere præfecti Eumenis, quam Macedonum classem in illo vagari mari: nunc Romanos esse, nunc Attalum, aut remissos aliquos ab Attalo ex castris Romanis Pergamum petere. Sed quum iam appropinquantium forma lemborum haud dubia esset, & concitatio remorum, directæque in se proræ, hostes appropinquare apparuisset: tunc iniecta trepidatio est, quum resistendi spes nulla esset inhabiliq; nauium genere, & Gallis vix quietem ferentibus in mari. Pars eorum qui propiores continenti littori erant, in Erythream enarunt: pars velis datis ad Chium naues eiecere, relictisq; equis effusa fuga vrbem petebant. Sed propius vrbem lembi accessuque commodiore quum exposuisset armatos, partim in via fugientes Gallos adepti Macedones ceciderunt: partim ante portam exclusos: clauserant enim Chij portam, ignari qui fugerent, aut sequerentur DCCC. fermè Gallorum occisi, CC. viui capti: equi, pars in mari fractis nauibus, absumpti partim neruos succiderunt in littore Macedones, viginti eximiæ equos formæ cum captiuis, eosdem decem lembos, quos antè miserat Antenor, deuehere Thessalonicam iussit, & primo quoq; tempore ad classem reuerti: Phanis se eos exspectaturum. Triduum fermè classis ad vrbem stetit. Phanas inde progressi sunt, & spe celerius reuersis decem lembis euecti, Ægeo mari Delum traiecerunt. Dum hæc geruntur, legati Romani C. Popilius, C. Decimius & C. Hostilius à Chalcide profecti, tribus quinqueremibus Delum quum venissent, lembos ibi Macedonum quadraginta & quinq; regis Eumenis quinqueremes inuenerunt. Sanctitas tépli insulæq; inuiolatos præstabat omnes. Itaq; permixti Romanique & Macedones, & Eumenis nauales socii, in templo, inducias religione loci præbéte, versabantur. Antenor Persei præfectus quũ aliquas alto præferri onerarias naues ex speculis significatum foret parte lemborum ipse insequens, parte per Cycladas disposita, præterquam si quæ Macedoniam peterent, omnes aut supprimebat, aut spoliabat naues: quibus poterat Popilius, aut Eumenis naues, succurrebat; sed victi nocte binis aut ternis plerũque lembis Macedones fallebant. per id ferè tempus legati Macedones Illyriiq; simul Rhodum venerunt, quibus auctoritatem addidit, non lemborum modo aduentus passim per Cycladas atque Ægeum vagantium mare, sed etiam coniunctio ipsa regum Persei Gentiique, & fama cum magno numero peditũ equitum-

Delii templi & insulæ religio. XII

Macedones legati Rhodum veniunt.

que

que venientium Gallorum. Et iam quum accessissent animi Dioni ac Polyarato, qui Persei partium erant, non benigne modo responsum regibus est, sed palam pronunciatum, *bello finem se auctoritate sua imposituros esse: itaque ipsi quoq; reges equos adhiberent animos ad pacem accipiendam*. Iam veris principium erat, nouiq; duces

XXX in prouinciam venerāt. Cos. Æmilius in Macedoniam, Octauius Oreum ad classem, Anicius in Illyricum cui bellandum aduersus Gentium. Patre Pleurato rege Illyriorum, & matre Eurydica genitus, fratres duos Platorem vtroq; parente, Carauantium matre eadem natum habuit. hoc propter ignobilitatē paternam minus suspecto, Platorem occidit: & duos amicos eius, Etritum & Epicadū, impigros viros, quo tutius regnaret. Fama fuit, *Monuni Dardanorum principis filiam Etutam pacto fratri eum inuidisse, tamquam his nuptiis adiungenti sibi Dardanorum gentem*. & similius id vero fecit ducta ea virgo. Platore interfecto: grauis deinde dempto fratris metu popularibus esse, cœpit: & violentiam insitam ingenio intemperantia vini accendebat. Ceterum, sicut ante dictum est, ad Romanum incitatus bellum, Lissum omnes copias contraxit, quindecim millia armatorum fuerunt. Inde fratre in Cauiorum gentem vi aut terrore subigendam cum mille peditibus & quinquaginta equitibus misso, ipse ad Bassaniam vrbem quinq; millia ab Lisso ducit. Socij erant Romanorum: itaq; per missos nuncios prius tentati, obsidionem pati quam dedere sese maluerunt. Carauantium in Camis Durnium oppidum aduenientem benignè accepit: Carauantis altera vrbs exclusit, & quum agros eorum effuse vastaret, aliquot palati milites agrestium concursu interfecti sunt. Iam & Ap. Claudius, adsumptis ad eum exercitum quem habebat Bullianorum & Apolloniatium & Dyrrachinorum auxiliis, psfectus ex hybernis circa Genusuū amnem castra habebat: audito fœdere inter Persea & Gentium, & legatorum violatorum iniuria accensus, bellum haud dubie aduersus eum gesturus. Anicius Prætor eo tempore Apolloniæ, auditis quæ in Illyrico gererētur, præmissisq; ad Appium literis, *vt se ad Genusuum opperiretur*, triduo & ipse in castra venit. & ad quæ habebat auxilia assumpti Parthinorum iuuentutis duob. millib. peditum, & equitibus ducentis, peditibus Epicadus, equitibus Agalsus præerat. parabat ducere in Illyricum, maxime vt Passanitas solueret obsidione: tenuit impetum eius fama lemborum, vastantium maritimam orā. octoginta erant lembi, auctore Pātauco missi à Gentio ad Dyrrachinorum, & Apolloniatium agros populandos. Tum classis ad

Gentij genus.

Gentius obsidet Bassaniā.

XXXI eō tradiderunt se: deinceps & vrbes regionis eius idem faciebant, adiuuante inclinationem animorum clementia in omnes & iustitia prætoris Romani. Ad Scodram inde ventum est, id quod

Scodram obsidet Anicius prætor.

quod belli caput fuerat: non eo solum quod Gentius eam sibi ceperat, velut regni totius arcem, sed etiam quod Labeatiū gentis munitissima longe est & difficilis aditu. Duo cingunt eum flumina, Clausala latere vrbis quod in orientē patet præfluens, Barbana ab regione occidentis ex Labeatide palude oriens. Hi duo amnes confluentes incidunt Oriundi flumini, quod ortum ex monte Scodro, multis & aliis auctum aquis mari Hadriatico infertur. Mons Scodrus longe altissimus regionis eius, ab oriente Dardaniam subiectam habet, à meridie Macedoniam, ab occasu Illyricum. Quanquam munitum situ naturali oppidum erat, gēsque id tota Illyricorum & rex ipse tuebatur: tamen prætor Romanus, quia prima successerant prospere, *fortunam totius rei principia secuturam esse* ratus, *& repentinum valiturum terrorem*, instructo exercitu ad mœnia succedit. Quod si clausis portis muros portarumq; turres dispositis armans defendissent, vano cum incœpto mœnibus pepulissent Romanos, nunc porta egressi prœlium loco æquo maiore animo commiserunt, quàm sustinuerunt. Pulsi enim & fuga conglobati, quàm ducenti amplius in ipsis faucibus portæ cecidissent, tantum intulerunt terrorē, vt oratores e tēplo ad prætorē mitteret Gentius, Tenticum & Bellum principes gētis, per quos inducias peteret, *vt deliberare de statu rerum suarum posset:* Triduo in hoc dato, quum castra Romana quingentos ferme passus ab vrbe abessent, nauem conscēdit & flumine Barbana nauigat in lacum Labeatum, velut secretum locum petēs ad consultandum, sed, vt apparuit, falsa spe exitus, *Carauantium fratrem multis millibus armatorum actis ex ea regione, in quam missus erat, aduentare.* qui postquam euanuit rumor, tertio post die nauem eandem secundo amni Scodram demisit: præmissisq; nuncijs, *vt sibi appellandi prætoris potestas fieret:* copia facta, in castra venit. Et principium orationis ab accusatione stultitiæ orsus suæ, postremo ad preces lacrymasq; effusus, genibus p̄toris accidens, in potestatem sese dedit. Primo *bonum animum habere iussus*, ad cœnam etiam inuitatus, in vrbem ad suos rediit, & cum prætore eo die honorifice est epulatus: deinde in custodiam C. Cassio Tribuno militum traditus, vix gladiatorio accepto decem talētis ab rege rex, vt in eam fortunam recideret. Anicius Scodra recepta, nihil prius q̄ requisitos Petilium Perpernamq; legatos ad se duci iussit: quibus splendore suo restituto, Perpernam extemplo mittit ad comprehendendos amicos cognatosque regis: qui Medeonem Labeatium gentis vrbem profectus, Etleuam vxorem cum filiis duobus Scerdileto Pleuratoque, & Carauantium fratrem Scodram in castra adduxit. Anicius bello Illyrico intra triginta dies perfecto, nuncium victoriæ Perpernam Romam misit: & post dies paucos Gentium regem ipsum cum parente, coniuge ac liberis ac fratre, alijsq; principibus Illyriorū. Hoc vnum bellū prius

Gentius inducias petit.

Gentius se dedit.

Captiuus Romam mittitur.

prius perperratum, quam cœptum, Romæ auditum est. Quibus diebus hæc agebantur, Perseus quoq; in magno terrore erat, propter aduentum simul Æmilij noui consulis, quem cum ingentib. minis aduētare audiebat, simul Octauij Prætoris. Nec minus terroris à classe Romana & periculo maritimæ oræ habebat. Thessalonicæ Eumenes & Athenagoras præerant cum paruo præsidio duorum millium cetratorum. Eo & Androclen præfectum mittit, iussum sub ipsis naualibus castra habere. Æniam mille equites cum Antigono misit ad tutandam maritimam oram, vt quocumque littore applicuisse naues hostium audissent, extemplo ferret agrestibus opem, quinq; millia Macedonum missa ad præsidium Pythoi & Petræ, quibus præpositi erant Histræus & Theogenes & Midon. His profectis ripam muuire Enipei fluminis aggressus est quia sicco alueo transiri poterat. Huic vt omnis multitudo vacaret, fœminæ ex propinquis vrbibus coactæ, cibaria in castra afferebant: miles iussus ex propinquis syluis

* *

XXXIII postremo sequi se vtrarios ad mare, quod minus trecentos passus aberat, iussit, & in litore alios alibi modicis interuallis fodere mōtes ingentis altitudinis spem faciebāt, eo magis quia nullos apertos euergerent riuos, occultos continere latices, quorū venæ in mare permanantes vndæ miscerentur. Vix deducta summa arena erat, quū scaturigines turbidæ primo & tenues emicare, dein liquidam multamq; fundere aquam velut Deûm dono cœperunt. Aliquantum ea quoq; res duci famæ & auctoritatis apud milites adiecit. Iussis deinde militib. *expedire arma*, ipse cum tribunis primisq; ordinibus vadit ad contemplandos transitus, qua descensus facilis armatis, qua in vlteriorē ripam minime iniquus ascensus esset. His satis exploratis, illa quoq; primum vt ordine ac sine tumultu omnia in agmine ad nutum imperiumq; ducis fierent, prouidit: *vbi omnibus simul pronunciaretur quod fieret, neq; omnes exaudirent: incerto imperio accepto, alios ab se adijcientes, plus eo quod imperatū sit: alios minus facere: clamores deinde dissonos oriri omnib. locis, & prius hostes q̄ ipsos quid paretur, scire. placere igitur, Tribunū militū primo pilo legionis secretum edere imperium: illum & dein singulos proximo cuiq; in ordine cēturioni dicere quid opus facto sit: siue à primis signis ad nouissimum agmen, siue ab extremis ad primos perferendum imperiū sit*. Vigiles etiam nouo more scutum in vigiliam ferre vetuit: nō n. in pugnam vigilem ire, vt armis vtatur, sed ad vigilandū, vt quū senserit hostiū aduentū, recipiat se, excitetq; ad arma alios. Scuto præ se erecto stare galeatos: deinde vbi fessi sint innixos pilo, capite super marginem scuti posito sopitos stare: vt fulgentibus armis procul conspici ab hoste possit, ipse nihil prouideat. Stationum quoq; morem mutauit. armati oēs, & frenatis equis equites, diem totum perstabant. id quū æstiuis diebus vrente assiduo sole, *Vigiles.* *Stationes.*

fieret, tot horarum æstu & languore ipsos equosq; fessos, integri sæpe adorti hostes vel pauci plures vexabant. Itaque ex matutina statione ad meridiem decedi, & in postmeridianā succedere alios iussit: ita numquam fatigatos recens hostis aggredi poterat. Hæc quum ita fieri placere concione aduocata pronunciasset, adiecit vrbanæ concioni conuenientem orationem. *Vnum imperatorem in exercitu prouidere & consulere quid agendum sit, debere, nunc per se nunc cum iis quos aduocauerit in concilium: qui non sint aduocati, eos nec palam nec secreto iactare consilia sua. Militem hæc tria curare debere, corpus vt quam validissimum & pernicissimum habeat, arma apta, animum paratum ad subita imperia: cetera scire de se Deis immortalibus & imperatori suo curæ esse. in quo exercitu milites consul, & imperator rumoribus vulgi circumagitur, ibi nihil salutare esse. Se quod sit officium imperatoris, prouisurum vt bene gerendæ rei occasionem ei prebeat: illos nihil quod futurum sit, quærere: vbi datum signum sit, tum militarem operam nauare.* Ab his præceptis concionem dimisit: vulgo etiam veteranis fatentibus, *se illo primum die tamquam tyrones quid agendum esset in re militari didicisse.* Non sermonibus tantum his, cum quanto assensu audissent verba consulis, ostendebatur: sed rerum præsens effectus erat. Neminem totis mox castris quietum videres: acuere alij gladios, alij galeas bucculasq;, scuta alij, loricasque tergere: alij aptare corpori arma, experirique sub his membrorum agilitatem: quatere alij pila, alij micare gladiis, mucronemque intueri: vt facile quis cerneret, vbi primum conserendi manum cum hoste data occasio esset, aut victoria egregia, aut morte memorabili inituros bellum. Perseus quoque quum aduentu consulis simul & veris principio, strepere omnia moueriq; apud hostes: velut nouo bello, cerneret, mota à Phia castra in aduersa ripa posita: nunc ad contemplanda opera sua circumire ducem, haud dubie transitus speculantem.

Pauli ad milites oratio.

XXIV

* *

norum esse. Quæ res Romanis auxit animos, Macedonibus regique eorum haud mediocrem attulit terrorem. Et primo supprimere in occulto famam eius rei est conatus, missis qui Pantaucum inde venientem appropiuquare castris vetarent: sed iam & pueri quidā visi ab suis erant inter obsides Illyricos ducti: & quo quæque accuratius curantur, eo facilius loquacitate regiorum ministrorum emanant. Sub idem tempus & Rhodii legati in castra venerunt, cum iisdem de pace mandatis, quæ Romæ ingentē iram patrum excitauere. Multo iniquioribus animis à castrensi consilio audiri sunt. Itaq; quum alii præcipites sine responso * agendos castris pronunciauit *post diem quintum decimum se responsum daturum.* Interim, vt appareret quantum pacificantium Rhodiorū auctoritas valuisset, consultare de ratione belli gerēdi cœpit. Placebat quibusdam, & maxime maioribus natu *per Enipei ripam mu-*

Rhodiorū legati ad Paulum.

XXV

pam munitionesq; vim facere: confertis & vim facientib. resistere Macedonas nõ posse, ex tot castellis aliquato altiorib. ac munitiorib. quæ validis præsidiis insedissent, priore anno deiectos. aliis placebat. *Octauium cũ classe Thessalonicã petere, & populatione maritimæ oræ distringere copias regias, vt altero ab tergo se ostẽdẽte bello, circũ actus ad interiorẽ partem regni tuendã, nudare aliqua parte transitus Enipei cogeretur.* Ipsi natura, & opetib. inexsuperabilis ripa videbatut: & præterq̃ quod tormenta vbiq; disposita essent, missilib. etiã melius & certiore ictu hostes vti audierat. Alio spectabat mens tota ducis: dimissoq; concilio Pertæbios mercatores Schœnũ & Menophilũ, notæ & fidei iã sibi & prudentiæ homines, accersitos secreto percunctatur, *quales ad Perrabiam transitus sint.* Quũ loca non iniqua esse dicerent, præsidiis autẽ regis obsideri: spem cepit, *si nocte improuiso valida manu aggressus nec opinãtes esset deijci præsidia posse. Iacula enim & sagittas & cetera missilia in tenebris, vbi quid petatur procul prouideri nequeat, inutilia esse. gladio cominus geri rem in permixta turba: quo miles Romanus vincat.* His ducibus vsurus, prætorẽ Octauiũ accersitum: exposito quid pararet, *Heracleam cum classe petere* iubet, *& mille hominib. decem dierum cocta cibaria habere.* Ipse P. Scipionem Nasicã Q. Fabium Maximum filium suum cũ quinq; delectus millib. Heracleam mittit, velut classem conscensuros ad maritimã oram interioris Macedoniæ quod in cõcilio agitatum erat, vastandam. Secreto indicatũ, *cibaria his præparata ad classem esse, ne quid eis moraretur.* inde iussi duces itineris ita diuidere viã, vt quarta vigilia tertio die Pythoum adoriri possent. Ipse postero die, vt distineret regem ab circumspectu rerũ aliarum, prima luce medio in alueo cum stationib. hostium prœlium cõmisit: pugnatumq; vtrimq; est leui armatura: nec grauiorib. armis in tam inæquali alueo pugnari poterat. Descensus ripæ vtriusq; in alueũ trecentorũ fermè passuum erat: medium spatiũ torrẽtis alibi aliter cauati paulo plus quã mille passus patebat. Ibi medio, spectãtib. vtrimq; ex vallo castrorũ hinc rege, hinc consule cum suis legionibus, pugnatum est. Missilib. procul regia auxilia melius pugnabant, cominus stabilior & tutior aut parma aut scuto Ligustino Romanus erat. Meridie ferè receptui cani suis consul iussit: ita eo die diremptũ prœliũ est haud paucis vtrimq; interfectis. Sole orto postero die, irritatis certamine animis, etiam acrius concursum est: sed Romani, non ab his tantum, cum quib. contractum certamen erat, sed multo magis ab ea multitudine, quæ disposita in turrib. stabat, omni genere missilium telorum ac saxis maximè vulnerabãtur. Vbi ppius ripam hostium subissent, tormẽtis missa etiam ad vltimos perueniebant. Multo pluribus eo die amissis, consul paulo serius recepit suos. Tertio die prœlio abstinuit, digressus ad imam partem castrorum, veluti per dequexum in mare brachium transitum tentaturus. Perseus quod in oculis erat. *Macedonum cum Romanis prœlium.*

nuntiauit: *nocte proxima, ne quis id pro portento acciperet, ab hora secunda usque ad quartam horam noctis lunam defecturam esse. Id quia naturali ordine statis temporibus fiat, & sciri ante & prædici posse. Itaq; quemadmodum, quia certi solis lunaq; & ortus & occasus sint, nunc pleno orbe, nunc senescente exiguo cornu fulgere lunam non mirentur: ita ne obscurari quidē, quum condatur umbra terræ, trahere in prodigium debere.* Nocte, quam pridie Nonas Septembr. insecuta dies, edita hora luna quum defecisset, Romanis militib. Galli sapientia prope diuina videri: Macedonas *ut triste prodigium occasum regni perniciemq; gentis portendens* mouit: nec aliter vates clamor vlulatusque in castris Macedonum fuit, donec luna in suā lucem emersit. Postero die tantus vtrique ardor exercitui ad cōcurrendum fuerat, vt & regem & consulem suorum quidam, quod sine prœlio discessum esset, accusarent. Regi prompta defensio erat, non eo solùm, quòd hostis prior apertè pugnam detrectans, in castra copias reduxisset: sed etiam, quòd eo loco signa constituisset, quo phalanx, quam inutilem vel mediocris iniquitas loci efficeret, promoueri non posset. Consul ad id, quod pridie prætermisisse pugnandi occasionem videbatur, & locū dedisse hosti, si nocte abire vellet, tunc quoq; per speciem immolandi terere videbatur tempus, quùm luce prima signū propositum pugnæ ad exeundum in aciem fuisset. tertia demum hora, sacrificio ritè perpetrato, concilium aduocauit: atq; ibi, quod rei gerendę tempus esset, loquendo & intempestiuè consultando videbatur quibusdam extrahere: post sermones tamen consul orationem habuit.

XXXVIII *P. Nasica egregius adolescens, ex omnibus vnus, quibus hesterna die pugnari placuit, denunciauit mihi suum consilium: idem postea, ita vt transisse in sententiam meam videri posset, tacuit. Quibusdam aliis absente carpere imperatorem, quàm præsentem monere, melius visum est. & tibi P. Nasica, & quicumq; idem, quod tu occultius senserunt, nō grauabor reddere dilatæ pugnæ rationem. Nam tātum abest, vt me hesternæ quietis pœniteat, vt seruatum à me exercitum eo consilio credam. In qua me opinione esse, ne quis sine causa vestrûm credat, recognoscat agedum mecum, si videtur, quàm multa pro hoste & aduersus nos fuerint. Iam omnium primùm quantū numero nos præstent, neminem vestrûm nec ante ignorasse, & hesterno die implicatam intuentes aciem animaduertisse certum habeo. Ex hac nostra paucitate quarta pars militū præsidio impedimentis relicta erat, nec ignauissimum quemq; relinqui ad custodiam sarcinarum scitis. Sed fuerimus omnes: paruum hoc tandem esse credimus, quod ex his castris, in quibus hac nocte mansimus, exituri in aciem hodierno aut summum crastino die, si ita videbitur, Diis benè iuuantibus sumus? Nihil interest, vtrum militem, quem nec via labor hodie, neque operis fatigauerit, requietum, integrum in tentorio suo arma capere iubeas, atque in aciem plenum virium, vigentem & corpore & animo educas: an longo itinere fatigatum, & onere fessum, maden-*

Pauli consulis ad milites oratio.

tem sudore, ardentibus siti faucibus, ore atque oculis repletis puluere, torrentem meridiano sole, hosti obijcias recenti, quieto, qui nulla re ante consumptas vires ad prœlium adferat? Quis, pro Deûm fidem, ita comparatus vel iners atque imbellis fortissimum virum non vicerit? Quid quod hostes per summum ocium instruxerant aciem, reparauerant animos, stabant compositis suis quisq; ordinibus: nobis tunc repente trepidandum in acie instruenda erat, & incompositis concurrendum? At hercule aciem quidem inconditam inordinatamq; habuissemus: castra munita, prouisam aquationem, tutum ad eam iter præsidiis impositis, explorata circa omnia: an nihil nostri habentes præter nudum campum in quo pugnaremus? Maiores vestri castra munita, portum ad omnes casus exercitus ducebant esse: vnde ad pugnam exirent, quo iactati tempestate pugna receptum haberent. ideo quum munimentis ea sepissent, præsidio quoq; valido firmabant: quod qui castris exutus erat, etiam si pugnando acie vicisset, pro victo haberetur. Castra sunt victori receptaculum, victo perfugium. Quam multi exercitus, quibus minus prospera pugna fortunæ fuit, intra vallum compulsi, tempore suo, interdum momento post eruptionem facta victorem hostem pepulerunt? Patria altera est militaris hæc sedes, vallumq; pro mœnibus, & tentorium suum cuiq; militi domus ac penates sunt. Sine vlla sede vagi dimicassemus, vt quo victores nos reciperemus? His difficultatibus & impedimentis pugnæ illud opponitur: Quid si hostis hac interposita nocte abisset, quantum rursus sequendo eo penitus in vltimam Macedoniam exhauriendũ laboris erat? Ego autem neq; mansurum eum, neq; in aciem copias educturum fuisse certum habeo: si cedere hinc statuisset. Quando enim facilius abire fuit quum procul abessemus, quàm nunc quùm in ceruicibus sumus? Nec falleret nos, nec interdiu, nec nocte abeundo. Quid autem est nobis optatius, quàm vt quorũ castra prealta fluminis ripa tuta, valle insuper septa ac crebris turribus oppugnare adorti sumus, eos relictis munimentis agmine effuso abeuntes in patentibus campis ab tergo adoriamur? Hæ dilatæ pugnæ ex hesterno die in hodiernum causæ fuerunt. Pugnare enim & ipsi mihi placet; & ideo quia per Enipeum amnem septa ad hostem via erat, alio saltu deiectis hostium præsidiis nouum iter aperui: neq; priusquam debellauero, absistam. XXII

Post hanc orationem silentium fuit, partim traductis in sententiam eius, partim verentibus nequiquam offendere in eo, quod vtcumq; prætermissum reuocati non posset. Ac ne illo ipso quidem die aut consule aut rege optante pugnatum est; rege quòd nec fessos vt pridie ex via, neq; trepidantes in acie instruenda & vix dũ cõpositos, aggressurus erat: consule, quòd in nouis castris nõ ligna, non pabulũ conuectum erat, ad quę petenda ex propinquis agris magna pars militum è castris exierat. Neutro imperatorum volente, fortuna, quę plus consiliis humanis pollet, contraxit certamen. Flumen erat haud magnum propius hostium castris, ex quo & Macedones & Romani aquabantur, prę̨sidiis ex vtraq; ripa positis.

Fortuna commissum certamen

sitis, vt id facere tuto possent. Duæ cohortes à parte Romanorũ erant, Marrucina, & Peligna; duæ turmæ Samnitiũ equitũ, quib. præerat M. Sergius Silus legatus: & aliud pro castris statiuum erat præsidium sub C. Cluuio legato tres cohortes, Firmana, Vestina, Cremonensis: duæ turmæ equitum, Placentina & Æsernina. Quũ ocium ad flumen esset neutris lacessentibus, hora circiter quarta iumentum è manibus curantium elapsum, in vlteriorem ripam effugit. Quod quum per aquam ferme genu tenus altam tres milites sequerentur, Thraces duo id iumentum ex medio alueo in suam ripam trahentes; altero * eorum occiso, receptoq; eo iumẽto, ad stationem suorum se recipiebant. Octingentorum Thracum præsidium in hostium ripa erat: ex his pauci primo ægre passi popularem in suo conspectu cæsum ad persequendos interfectores fluuium transgressi sunt: dein plures, postremo omnes, & cum præsidio

* *

11 prœliũ ducit. Mouebat imperii maiestas, gloria viri, ante omnia ætas, quod maior sexaginta annis iuuenum munia in parte præcipua laboris periculiq; capessebat. Interuallum, quod inter cetratos & phalanges erat, impleuit legio, atque aciem hostium interrupit. A tergo cetratis erat, frontem aduersus clypeatos habebat: aglaspides appellabantur. Secundam legionem L. Albinus consularis ducere aduersus Leucaspidem phalangem iussus: ea media acies hostium fuit. In dextrum cornu, vnde circa fluuium cõmissum prœlium erat, elephantes inducti, & ala sociorum: & hinc primum fuga Macedonum est orta. nam sicut pleraq; noua commenta mortalium in verbis vim habent, experimento, quũ agi, non quemadmodum agantur edisseri oportet, sine vllo effectu euanescunt: ita tum elephanti in acie nomen tantum sine vsu fuerũt. Elephantorum impetum subsecuti sunt socij nominis Latini, pepulerunt q; læuum cornu. In media secunda legio immissa dissipauit phalangem. neque vlla euidentior causa victoriæ fuit, quam quod multa passim prœlia erant, quæ fluctuantem turbarunt primo, deinde disiecerunt phalangẽ: cuius confertæ & intentis horrentis hastis intolerabiles vires sunt. Si carptim aggrediendo circumagere immobilem longitudine & grauitate hastam cogas, confusa strue implicantur: si vero ab latere, aut ab tergo aliquid tumultus increpuit, ruinæ modo turbantur: sicut tum aduersus cateruatim incurrentes Romanos, & interrupta multifariam acie obuiam ire cogebantur: & Romani quacunque data interualla essent, insinuabant ordines suos. Qui si vniuersa acie in frontem aduersus instructam phalangem concurrissent, quod Pelignis principio pugnæ incaute congressis aduersus cetratos euenit; in-
11 duissent se hastis, nec confertam aciem sustinuissent. Ceterum peditum passim cædes fiebant, nisi qui abiectis armis fugerunt: sic equita-

equitatus prope integer pugna excessit. Princeps fugæ rex ipse e-
Macedonũ ratiam à Pydna cum sacris alis equitum Pellam petebat. confe-
fuga. stim Castocus sequebatur, Odrysarumque equitatus. ceteræ quo-
que Macedonum alæ integris abibant ordinibus; quia interiecta
peditũ acies, cuius cædes victores tenebant, immemores fecerat
sequendi equites. Diu phalanx à fronte, à lateribus, ab tergo cæsa
est, postremo, qui ex hostium manibus elapsi erant, inermes ad
mare fugientes, quidam aquam etiam ingressi, manus ad eos, qui
in classe erant, tendentes, suppliciter vitam orabant: & quum sca-
phas concurrere vndique ab nauibus cernerent, ad excipiendos
sese venire rati, vt caperent potius, quam occiderẽt, longius in a-
quam quidam etiam natantes progressi sunt. Sed quum hostiliter
è scaphis cæderentur, retro qui poterant nando repetentes terrã,
in aliam fœdiorem pestem incidebant: elephanti enim ab rectori-
bus ad littus acti, exeuntes terebant, elidebantque. Facile con-
Interfecto- ueniebat Romanis, numquam vna acie tantum Macedonum in-
rum nu- terfectum. cæsa enim ad viginti millia hominum sunt: ad sex mil-
merus. lia, qui Pydnam ex acie perfugerant, viui in potestatem peruene-
runt: & vagi è fuga quinq; millia hominum capta. Ex victoribus
ceciderunt non plus centum, & eorum multo maior pars Peligni:
vulnerati aliquanto plures sunt. Quod si maturius pugnari cœ-
ptum esset, vt satis diei victorib. ad persequendum superesset, de-
letæ omnes copiæ forent: nunc imminens nox & fugientes texit,
& Romanis pigritiam ad sequendum locis ignotis fecit. Perseus XIII
ad Pietiam syluam via militari frequenti agmine equitum & re-
gio comitatu fugit. Simul in syluam ventum est. vbi plures diuer-
sæ semitæ erant, & nox appropinquabat, cũ perpaucis maxime fi-
dis via diuertit. Equites sine duce relicti, alij alia in ciuitates suas
Perseus à dilapsi sunt: perpauci inde Pellam celerius, quã ipse Perseus, quia
suis conte- tecta expedita via ierant, peruenerunt. Rex ad mediam ferme no-
mnitur. ctem terrore & variis difficultatib. vix vexatus est. In regia Per-
seo, qui Pellæ præerat ductus, regijq; pueri præsto erant: contra
ea amicorum, qui alij alio casu seruati ex prœlio Pellam venerãt,
quum sæpe accersiti essent, nemo ad eum venit. Tres erant tantũ
cum eo fugæ comites, Euander Cretensis, Neon Bœotius, & Ar-
chidamus Ætolus, cũ ijs, iam metuens, ne qui venire ab se abnue-
rent, maius aliquid mox auderent, quarta vigilia profugit. Secuti
eum sunt admodum quingenti Cretenses: petebat Amphipolim:
sed nocte à Pella exierat, properans ante lucem Axium amnem
traiicere; eum finem sequendi propter difficultatem transitus fo-
re ratus Romanis. Consulem quum se in castra victor recepisset, XIIII
ne sincero gaudio frueretur, cura de minore filio stimulabat. P.
Scipio A- Scipio is erat, Africanus & ipse postea deleta Carthagine appella-
fricanus tus, naturalis consulis Pauli, adoptione Africani nepos. Is septi-
minor. mum decimũ tunc annum agens, ꝙ ipsum curam augebat, dũ ef-
fuse

fuse sequitur: hostes in partem aliam turba ablatus erat: & serius quum redisset, tunc demum recepto sospite filio, victoriæ tantæ gaudium consul sensit. Amphipolim quũ iam famæ pugnæ peruenisset, concursusq; matronarum in templum Dianæ, q̃ Tauropolon vocant, ad opem exposcendam fieret, Diodorus, qui præerat vrbi, metuens, ne Thraces, quorum duo millia in p̄sidio erant, vrbem in tumultu diriperent, ab subornato ab se per fallaciam in tabellarij speciem, literas in foro medio accepit. Scriptum in iis erat, *ad Emathiã classem Romanam appulsam esse: agrosq; circa vexari: orare præfectos Emathiæ, vt præsidium aduersus populares mittat.* His lectis, hortatur Thracas, *vt ad tuendam Emathiæ oram proficiscantur: magnam eos cædem prædamq; palatis passim per agros Romanis facturos. simul eleuat famam aduersæ pugnæ, quæ si vera foret, alium super alium recentes ex fuga venturos fuisse.* Per hanc causam Thracibus ablegatis, simul transgressos eos Strymonẽ vidit, portas clausit. Tertio die Perseus, q̃ pugnatum erat, Amphipolim venit: inde oratores cum caduceo ad Paulum misit. Interim Hippias & Midon & Pantaucus principes amicorũ regis Berœam, quo ex acie confugerant, ipsi ad consulem p̄fecti Romanis dedunt: hoc idem & aliæ deinceps metu perculsæ parabant facere. Consul nunciis victoriæ Q. Fabio filio & L. Lentulo, & Q. Metello cum literis Romam missis, spolia iacentis hostium exercitus peditib. concessit. equitibus prædam circumiecti agri, dum ne amplius duabus noctibus à castris abessent. Ipse propius mare ad Pydnã castra mouit. Berœa primum, deinde Thessalonica & Pella, & deinceps omnis ferme Macedonia intra biduum dedita. Pydnei, qui proximi erant, nondum miserant legatos: multitudo incondita pluriũ simul gentium, turbaq;, quæ ex acie fuga in vnum compulsa erat, consilium & consensum ciuitatis impediebat: nec clausæ modo portæ, sed etiam inædificatæ erant. Missi Midon & Pantaucus sub muros ad colloquium Solonis, qui præsidio erat: per eum emittitur militaris turba. oppidum deditum militibus datur diripiendum. Perseus vna tantum spe Bisaltarum auxilij tentati, ad quos nequiquam miserat legatos, in concionem processit, Philippum secum filium habens, vt & ipsos Amphipolitanos, & equitum peditumque, qui aut semper secuti, aut fuga eodem delati erãt, adhortando animos confirmaret. Sed aliquoties dicere incipientẽ quum lacrymæ præpedissent, quia ipse dicere nequiit, Euandro Cretensi editis, quæ agi cum multitudine vellet, de templo descẽdit. Multitudo, sicut ad conspectum regis fletumq; tam miserabilem & ipsa ingemuerat lacrymaueratque, ita Euandri orationem aspernabatur: & quidam ausi sunt media ex concione succlamare, *Abite hinc, ne, qui pauci superfuimus, propter vos pereamus.* Horũ ferocia vocem Euandri clausit. Rex in domum se recepit, pecuniaque & auro argentoque in lembos, qui in Strymone stabant, delatis, & ipse

Persei oratores ad Paulum.

Macedoniæ vrbes Paulo Cõs. deduntur.

XLV

ipse ad flumen descendit. Thraces nauibus se committere non ausi, domos dilapsi & aliæ militaris generis turbæ: Cretenses spē pecuniæ secuti, & quoniā in diuidendo plus offensionum quam gratiæ erat, quinquaginta talēta iis posita sunt in ripa diripienda. Ab hac direptione quum per tumultum naues conscenderent, lēbum vnum in ostio amnis multitudine grauatum merserunt. Galipsum eo die, postero Samothracam quam petebant perueniunt: ad duo millia talentum peruecta eo dicuntur. Paulus per omnes XLI deditas ciuitates dimissis qui præessent, ne qua iniuria in noua pace victis fieret: retentisq; apud se caduceatoribus regis, P. Nasicam, ignarus fugæ regis Amphipolim misit cum modica peditum equitumque manu: simul vt Sinticen euastaret, & ad omnes conatus regis impedimento esset. Inter hæc Melibœa à Cn. Octauio capitur diripiturque: ad Æginium, ad quod oppugnandum Cn. Anicius legatus missus erat, ducenti eruptione ex oppido facta amissi sunt, ignaris Æginiensibus debellatum esse. Consul à Pydna profectus, cum toto exercitu die altero Pellam peruenit: & quum castra mille passus inde posuisset per aliquot dies ibi statiua habuit, situm vrbis vndique adspiciens, quam *non sine causa delectam esse regiam* aduertit. Sita est in tumulo vergente in occi..entem hybernum: cingūt paludes inexsuperabilis altitudinis, æstate & hyeme, quas restagnantes faciunt lacus. In ipsa palude qua proxima vrbi est, velut insula eminet, aggeri operis ingentis imposita: qui & murum sustineat, & humore circumfusæ paludis nihil lædatur. Muro vrbis coniuncta procul videtur: diuisa est intermurali amni, & eadem ponte iuncta: vt nec oppugnantē externo aditum ab vlla parte habeat: nec si quem ibi rex includat vllum nisi perfacillimæ custodiæ pontem effugium. Et gaza regia in eo loco erat. sed tūm nihil præter trecenta talenta, quæ missa Gentio regi, deinde retenta fuerant, inuentum est. Per quos dies ad Pellam statiua fuerunt, legationes frequentes, q̃ ad gratulandum conuenerant, maxime ex Thessalia, auditæ sunt. Nuncio deinde accepto. Persea ad Samothracam traiecisse, profectus à Pella consul quattuor castris Amphipolim peruenit. Effusa omnis obuiam turba, cuius indicio erat non bono ac iusto rege ob ra *

Pella Macedonum regia situs.

EPITOME LIBRI XLV.

PERSEVS *ab Æmilio Paulo in Samothracia captus est. Quum Antiochus Syriæ rex Ptolemæum & Cleopatram, Ægypti reges obsideret, & missis ad eum à senatu legatis, qui iuberent ab obsidione socii regis absistere: editisque mandatis consideraturum se, quid faciundum esset, respondisset: vnus ex legatis Popilius virga regem circumscripsit, iussitque antequam circulo excederet, responsum daret. qua asperitate effecit, vt Antiochus bellum omitteret. Legationes gratulantium populorum, ac regum in senatum admissa. Rhodiorum, quia eo bello contra*

popu-

populum Romanum fuerant, exclusa. postero die quum de eo quæreretur, vt iis bellum indiceretur: causam in senatu patriæ suæ legati egerunt, nec tamquam hostes, nec tamquam socii dimissi. Macedonia in prouinciæ formam redacta. Aemilius Paulus repugnantibus militibus suis propter minorem prædam, & contradicente Seruio Sulpicio Galba triumphauit: & Perseum cum tribus filiis ante currum duxit. cuius triumphi lætitia, ne solida ei contingeret, duorum filiorum funeribus insignita est, quorum alterius mors patris triumphum præcessit, alterius secuta est. Lustrum conditum est à censoribus. Censa sunt ciuium capita CCCXXIII. *millia* DCCCV. *Prusias Bithyniæ rex Romam, vt senatui gratularetur ob victoriam ex Macedonia partam, venit: & Nicomedem filium senatui commendauit: rex plenus adulationis, libertum se populi Romani dicebat.*

I Victoriæ nuncii Quintus Fabius & Lucius Lentulus, & Quintus Metellus, quanta potuit adhiberi festinatio, celeriter Romam quum venissent, præceptam tamen eius rei lætitiam inuenerunt. Quarto post die quam cum rege est pugnatum, quum in circo ludi fierent, murmur repente populi tota spectacula peruasit, *pugnatum in Macedonia, & deuictum regem esse*: dein fremitus increbuit, postremo clamor plausúsq; velut certo nuncio victoriæ allato est exortus. Mirari magistratus, & quærere auctorē repentinæ lætitiæ: qui postquam nullus erat, euanuit quidem tamquam incertæ rei gaudium, omen tamen lætum insidebat animis. Quod postquam veris nunciis Fabii Lentulique & Metelli aduentu firmatum est, quum victoria ipsa, tum augurio animorum suorum lætabantur. Et aliter traditur Circensis turbæ non minus similis veri lætitia. A D. decimum Calen. Octobris ludorum Romanorum secundo die, C. Licinio consuli ad quadrigas mittendas ascendenti, tabellarius, qui se ex Macedonia venire diceret, reddidisse laureatas literas dicitur. quadrigis missis cōsul currum conscendit: & quum per circum reueheretur ad foros publicos laureatas tabellas populo ostendit. Quibus conspectis, repente immemor spectaculi populus in medium decurrit: eo senatum consul vocauit, recitatisque tabellis, ex auctoritate patrū pro foris publicis denunciauit populo: *L. Aemilium collegam signis collatis cum rege Perseo pugnasse: Macedonum exercitum cæsum fusumque, regem cum paucis fugisse: ciuitates omnes Macedoniæ in ditionem populi Romani venisse.* His auditis, clamor cum ingenti plausu ortus, ludis relictis domus magna pars hominum ad coniuges liberosque lætum nuncium portabant. Tertiusdecimus dies erat ab

II eo quo in Macedonia pugnatum est. Postero die senatus in curia habitus, supplicationesque decretæ: & senatusconsultum factum est, *vt consul quos præter milites sociosque nauales coniuratos haberet, dimitteret: de militibus sociisque naualibus dimittendis referretur,* quum legati ab L. Æmilio consule à quibus præmissus tabellarius esset.

esset: venissent. A. D. sextum Calend. Octobris, haud fere secunda legati vrbem ingressi sunt, ingentem secum occurrentiũ quacumque ibant, prosequentiumq; trahentes turbam, in forum ad tribunal pertexerunt. Senatus forte in curia erat: eò legatos consul introduxit. Ibi tantum temporis retenti, dum exponerent, *quanta regia copia peditum equitumq; fuissent, quot millia ex his caesa, quot capta forent; quam paucorum militum iactura tanta hostium strages facta; quam cum paucis rex fugisset: existimari Samothraciam petiturũ, paratam classem ad persequendum esse, neq; terra, neq; mari elabi posse.* eadem hæc paulo post in concionẽ traducti exposuerunt: renouataq; lętitia, quũ Cõsul edixisset, vt oẽs ędes sacræ aperirentur, pro se quisq; ex concione ad gratias agendas ire Dijs: ingentiq; turba, non virorum modo, sed etiam fœminarum compleuerat

Supplicationes ob deuictum Persea

ferta tota vrbe Deûm immortalium templa adierunt. Senatus reuocatus in curiã, supplicationes ob rem egregie gestam ab L. Æmilio Consule in quinque dies circa omnia puluinaria decreuit, hostiisq; maiorib. sacrificari iussit. Naues, quæ in Tiberi paratæ instructæq; stabant, vt si rex posset resistere, in Macedoniã mitterentur, subduci, & in naualibus collocari: socios nauales dato annuo stipendio dimitti, & cum his omnes, qui in consulis verba iurauerant: & quod militum Corcyræ, Brundusij, ad mare superum, aut in agro Latinati esset (omnib. his locis disposit[9] exercitus fuerat, cum quo, si res posceret, C. Licinius collegę ferret opem) hos omnes milites dimitti placuit. Supplicatio ꝓ concione populi indicta est ex ante diem quintum Idus Octobris, cum

Ob captũ Gentium.

eo die in quinq; dies. Ex Illyrico duo legati, C. Licinius Nerua iii
& P. Decius nunciarunt, *exercitum Illyriorum caesum, Gentium regem captũ in ditione populi Romani & Illyricum esse.* Ob eas res gestas ductu auspicioq; L. Anicij Prætoris senatus in triduũ supplicationes decreuit, vt Latinæ edictæ consule sunt in ante v. & II. & pridie Id. Nouemb. Tradidêre quidam, *legatos Rhodios nondum missos: post victoriã nunciatã, velut ad ludibrium stolidæ superbiæ, in senatum vocatos esse* Ibi Agepolim principem eorum ita locutum:

De Rhodiis legatis.

Missos esse legatos ab Rhodijs ad pacem inter Romanos & Persea faciendam, quod id bellũ graue atq; incommodum Graeciae omni, sumptuosum, ac damnosum ipsis Romanis esset. Fortunam perbene fecisse, quando finito aliter bello, gratulandi sibi de victoria egregia Romanis opportunitatem dedisset. Hęc ab Rhodio dicta. Responsũ ab senatu esse, *Rhodios nec vtilitatum Graeciae, nec cura impensarum populi Romani, sed pro Perseo legationem eam misisse. Nam si ea fuisset cura, quae simularetur, tum mittendos legatos fuisse, quũ Perseus in Thessalia exercitu inducto per bienniũ Graecas vrbes, alias obsideret, alias denunciatione armorum terreret. Tum nullam pacis ab Rhodiis mentionem factam: postq̃ saltus superatos, & transgressos in Macedoniã Romanos audirent, & inclusum teneri Persea, tũc Rhodios legationem misisse nõ ad vllam*

ullam aliam rem, quam ad Persea ex imminenti periculo eripiendum.

IV Cum hoc responso legatos dimissos. Per eosdem dies & M. Marcellus ex prouincia Hispania decedẽs, Marcolica nobili vrbe capta, decem pondo auri, & argenti ad summam sestertium decies in ærarium retulit. Paulus Æmilius Cos. quum castra, vt supra dictum est, ad Siras terræ Odomantidicæ haberet, quum literas ab rege Perseo per ignobiles tres legatos cerneret, & ipse illacrymasse dicitur sorti humanæ: quod qui paulo antè non contentus regno Macedoniæ, Dardanos Illyriosq; oppugnasset, Bastarnarum sciuisset auxilia: is tum amisso exercitu, extorris regno, in paruã insulam compulsus, supplex, fani religione, non virib. suis tutus esset. Sed postquam *regem Persea cõsuli Paulo salutem*, legit, miserationem omnem stultitia ignorantis fortunam suam exemit. Itaq; quamquam in reliqua parte literarum minimè regiæ preces erãt, tamen sine respõso ac sine literis ea legatio dimissa est. Sensit Perseus, cuius nominis obliuiscendum victo esset: itaq; alteræ literæ cum priuati nominis titulo missæ, & petiere, & impetrauere, vt aliqui ad eum mitterentur, cum quib. loqui de statu & conditione suæ fortunæ posset. Missi sunt tres legati. P. Lentulus, A. Postumius Albinus, A. Antonius. nihil ea legatione perfectum est. Perseo *regium nomẽ omni vi complectente:* Paulo, *vt se suaq; omnia in fidem & clementiam populi Romani permitteret*, contendente. Dum

V hæc aguntur, classis Cn. Octauii Samothracam est appulsa. Is quoq; præsenti admoto terrore, modo minis, modo spe perlicere, vt se traderet quũ conaretur, adiuuit in hoc eum res seu casu contracta sed consilio. L. Attilius illustris adolescens quum in concione esse populũ Samothracum, animum aduertisset, à magistratib. petiit, vt sibi paucis alloquendi populi potestatem facerent. Permisso, *Vtrũ nos, hospites Samothraces, verè accepimus, an falso sacram hanc insulam & augusti totam atq; inuiolati soli esse?* Quum creditæ sanctitati assentirẽtur omnes, *Cur igitur*, inquit, *pollutam homicida sanguine regis Eumenis violauit? & quũ omnis præfatio sacrorũ eos, quib. non sint puræ manus, sacris arceat, vos penetralia vestra contaminari cruento latronis corpore sinetis?* Nobilis fama erat apud oẽs Græciæ ciuitates, Eumenis regis per Euãdrum Delphis ꝑpè perpetrata cædes. Itaq; præterquam quod in potestate Romanorum sese insulamque totam & templum cernebant esse, ne immerito quidem ea sibi exprobrari rati, Theondam, qui summus magistratus apud eos erat (regem ipsi appellant) ad Persea mittunt, qui nunciaret *argui cædis Euandrũ Cretensem: esse autem iudicia apud sese more maiorum comparata, de iis, qui incestas manus intulisse intra terminos sacratos templi dicãtur. Si confideret Euander, innoxium se rei capitalis argui, veniret ad causam dicendã: si cõmittere se iudicio nõ auderet, liberaret religione tẽplũ, ac sibimet ipse cõsuleret.* Perseus euocato Euandro, *iudicium subeundi nullo pacto auctor esse, nec causa, nec gra-*

Paulus illacrymat humanæ sorti.

L. Attilij ad Samothraces oratio.

tia parem voce. Suberat & ille metus, *ne damnatus auctorẽ se nefandi
facinoris protraheret. reliqui quid esset, nisi vt fortiter moriatur?* Nihil
palam abnuere Euander: sed quũ, *veneno se malle mori, quam ferro,*
dixisset, occultè fugam parabat. quod quum renunciatũ regi es-
set, metuens, ne tanquam à se subtracto pœnæ reo iram Samo-
thracum in se conuerteret, interfici Euandrum iussit. Qua perpe-
trata temere cæde, subiit extemplo animum, *in se nimirũ receptam
labem. quæ Euandri fuisset: ab illo Delphis vulneratũ Eumenem ab se
Samothracæ Euandrum occisum: ita duo sanctissima in terris templa se
vno auctore sanguine humano violata.* Huius rei crimen, corrupto
pecunia Theonda, auertitur, vt renunciaret populo *Euandrum si-
biipsum mortem consciuisse.* Ceterum tanto facinore in vnicum re- II
lictum amicum, ab ipso per tot casus expertum, proditumque,
quia non prodiderat, omnium ab se alienauit animos, pro se quis-
que transire ad Romanos: fugæque consilium capere solum pro-
pe relictũ coegerunt: Oroandemque Cretensem, cui nota Thra-
ciæ ora erat, quia mercaturas in ea regione fecerat, appellat, *vt se
sublatum in lembum ad Cotyn deueheret:* Demetrium est portus in
promontorio quodam Samothracæ: ibi lembus stabat. Sub oc-
casum solis deferuntur, quæ ad vsum necessaria erant: defertur &
pecunia, quanta clam deferri poterat. Rex ipse nocte media cum
tribus consciis fugæ per posticum ædium in propinquum cubicu-
lo hortum, atq; inde maceriam ægrè transgressus, ad mare perue-
nit. Oroandes iam tum, dum pecunia deferretur, primis tenebris
soluerat nauem, ac per altum Cretam petebat. Postquam in por-
tu nauis non inuenta est, vagatus Perseus aliquamdiu in littore,
postremo timens lucem iam appropinquantem, in hospitiũ red-
ire non ausus, in latere templi prope angulum obscurum delituit.
Pueri regii, apud Macedonas vocabãtur principum liberi, ad mi-
nisterium electi regis: ea cohors persecuta regẽ fugientem, ne tũ
quidem abscedebat, donec iussu Cn. Octauii pronunciatũ est per
præconem, *regios pueros, Macedonasq; alios, qui Samothracæ essent, si
transirent ad Romanos, incolumitatẽ libertatemq; & sua omnia serua-
turos, quæ aut secum haberent, aut in Macedonia reliquissent.* Ad hanc
vocem transitio omnium facta est, nominaq; dabant ad C. Postu-
mium tribunũ militum. Liberos quoq; paruos regios Ion Thessa-
lonicensis Octauio tradidit: nec quisquam, præter Philippũ, ma-
ximum natu è filiis, cũ rege relictus. Tum sese filiumq; Octauio
tradidit, fortunã Deosque, quorũ in templo erant, nulla ope sup-
plicem iuuantes, accusans. In prætoriã nauem imponi iussus eo-
dem & pecunia, quæ superfuit, delata est, extemploq; classis Am-
phipolim repetit. Inde Octauius regem in castra ad Cos. misit, ꝑ-
missis litteris, *vt in potestate eum esse & adduci sciret.* Secundam eam VII
Paulus, sicut erat, victoriam ratus, victimas cęcidit eo nuncio, &
concilio aduocato, literas prætoris quũ recitasset, Q. Ælium Tu-
bero-

Euander à Perseo interficitur.

Perseus cum filio sese Octauio tradit.

beronem obuiam regi misit, ceteros manere in prætorio frequẽtes iussit. Non alias ad vllum spectaculum tanta multitudo occurrit. Patrum ætate Syphax rex captus, in castra Romana adductus erat: præterquam quod nec sua, nec gentis fama comparandus: tunc quoque accessio Punici belli fuerat, sicut Gentius Macedonici. Perseus caput belli erat: nec ipsius tantum patris auique, quos sanguine ac genere contingebat, fama conspectum eũ efficiebat: sed effulgebant Philippus ac Magnus Alexander, qui summum imperium in orbe terrarum Macedonum fecerant. Pullo amictus pallio Perseus ingressus est castra, nullo suorum alio comite qui socius calamitatis miserabiliorem eum faceret. progredi præ turba occurrentium ad spectaculum non poterat, donec Cos. lictores misisset, qui summouendo iter ad prætorium facerent. Consurrexit Cos. & iussis sedere aliis, progressusq; paulum, introeunti regi dextram porrexit: summittentemq; se ad pedes sustulit: nec attingere genua passus, introductum in tabernaculum, aduersus aduocatos in concilium considere iussit. Prima percontatio fuit, *qua subactus iniuria contra populũ Romanum bellum tam infesto animo suscepisset, quo se regnumq; suum ad vltimum discrimen adduceret.* Quum responsum exspectantibus cunctis, terrã intuens, diu tacitus fleret, rursum Cos. *Si iuuenis regnum accepisses, minus equidem mirarer ignorasse te, quã grauis aut amicus, aut inimicus esset populus Romanus. nunc vero, quum & bello patris tui, quod nobiscum gessit, interfuisses, & pacis postea, quam cum summa fide aduersus eum coluimus, meminisses: quod consilium, quorum & vim bello, & fidẽ in pace expertus esset, cum iis tibi bellum esse, quam pacem malle?* Nec interrogatus, nec accusatus, quum responderet: *Vtcumque tamen hæc, siue errore humano, seu casu, seu necessitate inciderunt, bonum animum habe: multorum regum, populorum casibus cognita populi Romani clementia, non modo spem tibi, sed prope certam fiduciam salutis præbet.* Hæc Græco sermone Perseo, Latine deinde suis: *Exemplum insigne cernitis,* inquit, *mutationis rerũ humanarũ, vobis hoc præcipue dico iuuenes. ideo in secundis rebus nihil in quemquam superbe ac violenter consulere decet, nec præsenti credere fortunæ, quum quid vesper ferat, incertum sit. Is demum vir erit, cuius animum nec p̃spera flatu suo efferet, nec aduersa infringet.* Concilio dimisso, tuendi cura regis Q. Ælio mandatur. Eo die & inuitatus ad consulẽ Perseus, & alius omnis

Pauli in excipiendo Perseo modestia.

Pauli admonitio.

IIII (marked beside "culum, aduersus aduocatos")

II ei honos habitus est, qui haberi in tali fortuna poterat. Exercitus deinde in hyberna dimissus est: maximam partem copiarum Amphipolis, reliquas propinquæ vrbes acceperunt. Hic finis belli, quum quadriennium continuum bellatum esset, inter Romanos ac Persea fuit: idemque finis incliti per Europæ plerumq; atq; Asiam omnem regni. Vicesimum ab Carano, qui primus regnauit, Persea numerabant. Perseus Q. Fuluio, L. Manlio Coss. regnum accepit: à senatu rex est appellatus, M. Iunio, A. Manlio Consulib.

regnauit vndecim annos. Macedonum obscura admodũ fama vsque ad Philippum Amyntæ filiũ fuit: inde & per eũ crescere cum cœpisset, Europæ se tamen finib. continuit, Græciam omnem ac partem Thraciæ atque Illyrici amplexa. Superfudit deinde se in Asiam: & tredecim annis, quibus Alexander regnauit, primum omnia, qua Persarum prope immenso spatio imperium fuerat, suæ ditionis fecit. Arabas hinc Indiamque, qua terrarum vltimus finis rubrum mare amplectitur, peragrauit. tum maximum in terris Macedonum regnum nomenque. inde morte Alexandri distractum in multa regna, dum ad se quisque opes rapiunt lacerantes viribus, à summo culmine fortunæ ad vltimum finem centum quinquaginta annos stetit. Victoriæ Romanæ fama quũ pertulisset in Asiam: Antenor, qui cum classe lemborum ad Phanas stabat, Cassandriam inde traiecit. C. Popilius, qui ad Delum præsidio nauibus Macedoniam petentibus erat, postquam debellatum in Macedonia, & statione summotos hostium lembos audiuit, dimissis & ipse Atticis nauibus, ad susceptam legationem peragendam nauigare Ægyptum pergit: vt prius occurrere Antiocho posset, quam ad Alexandriæ mœnia accederet. Cum prætervcherentur Asiam legati, & Loryma venissent, qui portus viginti paulo amplius millia ab Rhodo abest, ex aduerso vrbi ipsi positus: principes Rhodiorum occurrunt (iam enim eo quoque victoriæ fama perlata erat) orãtes, *vt Rhodum deuehterentur, pertinere id ad famam salutemq; ciuitatis, noscere ipsos omnia, quæ acta essent, agerenturque Rhodi, & comperta per non vulgata fama Romam referre.* Diu negantes pepulerunt, vt moram nauigationis breuem pro salute sociæ vrbis paterentur. Postquam Rhodum ventum est, in concionem quoque eos ijdem precibus pertraxerunt. Aduentus legatorum auxit potius timorem ciuitati, quam minuit: omnia enim Popilius, quæ singuli vniuersique eo bello hostiliter dixerant, fecerantque, retulit, & vir asper ingenio, augebat atrocitatem eorum, quæ dicerentur, vultu truci & accusatoria voce, vt quum propriæ simultatis nulla causa cum ciuitate esset, ex vnius senatoris Romani acerbitate, qualis in se vniuersi senatus animus esset, coniectarent. C. Decimij moderatior oratio fuit, qui in plerisq; eorum, quæ commemorata à Popilio essent, *culpam non penes populum, sed penes paucos concitatore vulgi esse dixit: eos venalem linguam habentes decreta plena regiæ assentationis fecisse, & eas legationes misisse, quarum Rhodios semper non minus puderet, quàm pœniteret, quæ omnia, si potestas populo foret, in capita noxiorum versura.* Cum magno assensu auditus est, non magis eo, quod multitudinis noxam eleuabat: quam quod culpam in auctores verterat. Itaque quum principes eorum Romanis responderent, nequaquam tamen tã grata oratio eorum fuit, qui, quæ Popilius obiecerat, diluere vtcumq; conati sunt, quam eorum, qui Decimio in auctoribus

De Macedonũ imperio.

Popilij acerbitas in Rhodios.

ribus ad piaculum noxę obiiciendis assensi sunt. Decretum igitur extemplo, *vt qui pro Perseo aduersus Romanos dixisse quid, aut fecisse conuincerentur, capitis condemnarentur.* Excesserunt vrbe sub aduētum Romanorum quidam, alii mortem sibi consciuerunt. Legati non vltra, quam quinq; dies Rhodi morati, Alexandriam proficiscuntur. Nec eo segnius iudicia ex decreto corā his facto Rhodi exercebantur, quam perseuerantiam in exequenda re Decimij
XI lenitas afferebat. Quū hæc gererentur, Antiochus frustra tentatis mœnib. Alexandriæ abscesserat, ceteraq; Ægypto potitus, relicto Memphi maiore Ptolemæo, cui regnum quæri suis viribus simulabat, vt victorem mox aggrederetur, in Syriam exercitū abduxit. Nec huius voluntatis eius ignarus Ptolemæus, dum conterritum obsidionis metu minorem fratrem haberet, posse se recipi Alexandriæ & sorore adiuuante & non repugnantib. fratris amicis ratus: primum ad sororem, deinde ad fratrem amicosque eius non prius destitit mittere, quam pacem cum iis confirmaret. Suspectum Antiochum effecerat, quod cetera Ægypto sibi tradita, Pelusij validum relictum erat præsidium: *apparebat claustra Ægypti teneri, vt quum velit, rursus exercitum induceret. Bello intestino cū fratre eum exitum fore, vt victor fessus certamine, nequaquā par Antiocho futurus esset.* Hæc prudenter animaduersa à maiore, cum assensu minor frater, quiq; cum eo erant, acceperunt: soror plurimum adiuuit, non consilio modo, sed etiam precibus. Itaq; consentientibus cunctis pace facta Alexandriam recipiunt, ne multitudine quidem aduersante: quæ in bello non per obsidionē modo, sed etiam postquam à mœnibus abscessum est, quia nihil ex Ægypto subuehebatur, omnium rerū attenuata inopia erat. His quum lætari Antiochū conueniens esset, si reducendi eius causa exercitum Ægyptum induxisset, quo specioso titulo ad omnes Asiæ & Græciæ ciuitates legationibus recipiendis literisq; dimittendis vsus erat, adeo est offensus, vt multo acrius infestiusq; aduersus duos, quam ante aduersus vnum pararet bellum. Cyprum extemplo classem misit: ipse primo vere cum exercitu Ægyptum petens in Cœlen Syriam processit. Circa Rhinocolura Ptolemæi legatis agentib. gratias, ꝗ per eum regnum patrium recepisset, petentibusque, *vt suū munus tueretur, & diceret potius, quid fieri vellet, quam hostis ex socio factus, vi atq; armis ageret,* respondit, *non aliter neque classem reuocaturum, neq; exercitum reducturum, nisi sibi & tota Cypro & Pelusio, agroq; qui circa Pelusiacū ostium Nili esset, cederet:* diemq; præstituit, intra q̄ de conditionib. peractis responsum
XII acciperet. Postquam dies data induciis præteriit. * nauigantibus ostio Nili ad Pelusium per deserta Arabiæ ad Memphim incolebant, & ab ceteris Ægyptiis partim voluntate, partim metu, ad Alexandriam modicis itinerib. descendit. Ad Leusinem transgresso flumen, qui locus quatuor millia ab Alexandria abest, legati Romani

Antiochi res gestæ in Ægypto.

Romani legati Antiochum adeunt.

mani occurrerunt. quos quum aduenientes salutasset, dextramq; Popilio porrigeret, tabellas ei Popilius scriptum habentes tradit, atq; *omnium primũ id legere* iubet. Quibus perlectis, quum *se consideraturum adhibitis amicis, quid faciendum sibi esset*, dixisset: Popili° pro cetera asperitate animi, virga quam in manu gerebat, circũscripsit regem: ac, *Priusquam hoc circulo excedas*, inquit, *redde respõsum senatui, quod referam*. Obstupefactus tam violento imperio, parumper quum hæsitasset: *Faciam*, inquit, *quod censet senatus*. Tũ demum Popilius dextrã regi tamquã socio atq; amico porrexit. Die deinde finita quũ excessisset Ægypto Antiochus, legati concordia etiam auctoritate sua inter fratres firmata, inter quos vix dũ conuenerat, pars Cyprum nauigant: & inde, quæ iam vicerat prœlio Ægyptias naues classem Antiochi dimittunt. clara ea p gẽtes legatio fuit, q haud dubie adempta Antiocho Ægyptus habẽti iam, redditumq; patriũ regnum stirpi Ptolemæi fuerat. Cos. eius anni, sicut alterius clarus consulatus insigni victoria, ita alterius obscura fama, quia materiam res gerendi non habuit. Iã primum cum legionibus ad conueniendũ diem dixit, non auspicato templũ intrauit: *vitio diem dictam esse*, augures, quũ ad eos relatum est, decreuerunt. Profectus in Galliam circa Macros campos ad montes Siciminam & Papinũ statiua habuit; deinde circa eadem loca cũ sociis nominis Latini hybernabat. Legiones Romanæ, q vitio dies exercitui ad conueniendum dicta erat, Romæ manserant. & ptores, pter C. Papiriũ Carbonem, cui Sardinia euenerat, in puincias iere. eum ius dicere Romæ (nã eam quoq; sortem habebat) inter ciues & peregrinos patres censuerant. Et Popilius, & ea legatio, quæ missa ad Antiochum erat, Romam rediit: retulit *controuersias inter reges sublatas esse, exercitumq; ex Ægypto in Syriam reductum*. Post ipsorum regum legati venerũt: Antiochi legati referentes *omni victoria potiorem pacẽ regi, quæ senatui placuisset, visam: eumq; haud secus, quam Deorum imperio legatorum Romanorum iussis paruisse*, gratulari deinde victoriam sunt, ad quam summa ope, si quid imperatum foret, adfuturum regem fuisse. Ptolemæi legati communi nomine regis & Cleopatræ gratias egerunt, *plus eos Senatui populoq; Romano, quam parentib. suis, plus quam Diis immortalibus debere: per quos obsidione miserrima liberati essent, regnum patriũ prope amissum recepissent*. Responsum ab senatu est, *Antiochum recte atq; ordine fecisse, quod legatis paruisset, gratumq; id esse S. P. Q. R. Regib. Ægypti, Ptolemæo Cleopatræq; si quid per se boni cõmodiq; euenisset, id magnopere senatũ lætari: daturumq; operam, vt regni sui maximũ semper præsidiũ positũ esse in fide populi Romani ducant*. Munera legatis vt ex instituto mittenda curaret, C. Papirio prætori mandatũ. Literæ deinde Macedonia allatæ, q̃ victoriæ lætitiam geminarent: *Persea regem in potestatem* Cos. *venisse*. Dimissis legatis disceptatũ inter Pisanos Lunensesq; legatos; Pisanis querentibus *agro se à colonis*

Popilij seueritas.

Antiochi legati.

Ptolemæi legati.

lonis Romanis pelli, Lunensibus affirmantibus, *eum, de quo agatur, à triumuiris agrum sibi assignatū esse.* Senatus, qui de finib. cognoscerent, statuerentque, quinq; viros misit, Q. Fabium Buteonem, P. Cornelium Blasionem, T. Sempronium Muscam, L. Næuiū Balbum, C. Apuleium Saturnium. Et ab Eumene & Attalo, & ab Athenæo fratribus, cōmunis legatio de victoria gratulatum venit. Et Masgabæ regis Masanissæ filio Puteolis nauem egresso præsto fuit etiam missus cum pecunia L. Manlius quæstor, qui Romam eum publico sumptu perduceret. Aduenienti extemplo senatus datus est. Is adolescens ita locutus est, vt quæ rebus grata erant, gratiora verbis faceret. Cōmemorauit quot pedites equitesque, quot elephantos, quantum frumenti eo quadriennio pater suus in Macedoniam misit. *Sed duas rei rubori fuisse: vnam, quod rogasset eum per legatos senatus, quæ ad bellū opus essent, & non impetrasset: alteram, quod pecuniā ei pro frumento misisset. Masanissam meminisse, regnū à populo Romano partum auctumq; & multiplicatum habere: vsu regni contentum, scire dominium & ius eorum, qui dederint esse. Sumere itaq; eosdem, non se rogare æquum esse, neq; emere ea ex fructib. agri ab se dati, quæ ibi proueniant, Id Masanissæ satis esse & fore, quod populo Romano superesset. Cum iis mādatis à patre profectum postea consecutos equites, qui deuictam Macedoniam nunciarent: gratulatumq; senatui iuberent indicare: tantæ eam rem lætitiæ patri suo esse, vt Romā venire velit, Iouiq; Opt. Max. in Capitolio sacrificare, & grates agere: id, nisi molestum sit, vt ei permittatur, ab senatu petere.* Respōsum regulo est: *Facere patrē eius Masanissam, quod virum gratū bonumq; facere deceat, vt precium honoremq; debito beneficio addat. Et populum Romanum ab eo, bello Punico fortiq; fideliq; opera adiutū, & illū fauente populo Romano regnumq; adeptum: æquitate sua postea trium regū bellis deinceps omnib. functū officiis. Victoria vero populi Romani lætari eum regē, mirū nō esse, qui sortem omnem fortunæ regniq; sui cum reb. Romanis immiscuisset. Grates Diis pro populi Romani victoria apud suos penates ageret. Romæ filiū pro eo acturū. Gratulatum quoq; satis suo ac patris nomine esse. Ipsum relinquere regnū, & Africa excedere: præterquam q illi inutile esset, nō esse è republica populi Romani senatū censere.* peterent Masgabæ, vt Hanno Hamilcaris filius *obses in locum exigeret. Munera ex senatusconsulto emere regulo quæstor iussus ex centū pondo argēti, & prosequi eum Puteolos, omnemq; sumptū, quoad in Italia esset, præbere, & duas naues conducere, quib. ipse comitesq; regis in Africam deueherentur: & comitibus omnib. liberis seruisq; vestimenta data. Haud ita multo post de altero Masanissæ filio Misagene literæ allatæ sunt, *missum eū ab L. Paulo post deuictum Persea in Africam cum equitib. suis, nauigantem dispersa classe in Hadriatico mari Brundusium tribus nauib. ægrum delatum.* Ad eum cum iisdem muneribus, quæ data Romæ fratri eius erant, L. Stertinius quæstor Brundusium missus: iussusq; curare vt ædes hospi-

Masgaba Masanissæ filius Romam venit.

XV *Masgabæ senatus.*

De censura quadam cognitu digna.

In quatuor vrbanas tribus descripti erant libertini, præter eos, quibus filius quinquenni maior ex S.C. esset. Eos, vbi proximo lustro censi essent, censeri iusserunt: & eos, qui prędium prædiave rustica pluris sestertiûm triginta milliû haberent, censendi ius factum est. Hoc quum ita seruatum esset, negabat Claudius *suffragii lationem iniussu populi censorem cuiquam homini, nedum ordini vniuerso adimere posse. Neq; enim si tribu mouere posset, quod sit nihil aliud, quam mutare iubere tribum, ideo omnibus, quinq; & triginta tribubus emouere posse: id est, ciuitatẽ libertatemq; eripere, nõ vbi censeatur finire, sed cẽsu excludere.* Hæc inter ipsos disceptata: postremo eo descensũ est, vt ex quatuor vrbanis tribub. vnã palam in atrio Libertatis sortirentur, in quã omnes, qui seruitutem seruissent, cõicerent. Exquilinæ sors exiit: in ea Tib. Gracchus pronunciauit libertinos omnes censeri placere. Magno ea res honori censoribus apud senatum fuit, gratiæ actæ & Sempronio, qui in bene cœpto perseuerasset: & Claudio, qui non impedisset. Plures quam à superioribus & à senatu emoti sunt: & equos vendere iussi: omnes ijdem ab vtroque & tribu remoti, & ærarij facti: neque vllius, quem alter notaret, ab altero leuata ignominia. Petentibus, *vt ex instituto ad sarta tecta exigenda, & ad opera, quæ locassent, probanda, anni & bimensis tempus prorogaretur*: Cn. Tremellius tribunus, quia lectus non erat in senatum, intercessit. Eodem anno C. Cicereius ædem in monte Albano dedicauit, quinquennio postquam vouit. Flamen Martialis inauguratus est eo anno L. Postumius Albanus. Q. Ælio, M. Iulio Coss. de prouinciis referentibus, cen- XVI

Prouinciarum sortitio.

suere partes duas prouincias Hispaniam rursus fieri, quæ vna per bellum Macedonicum fuerat: & Macedoniam Illyricumq; eosdem L. Paulum, & L. Anicium obtinere, donec de sententia legatorum & res bello turbatas, & statum alium eius regni formando composuissent, Coss. Pisæ & Gallia decretæ cum binis legionibus peditum, & equitum quadringentenis. Prætorum sortes fuere, Qu. Cassij vrbana, M. Iuuencij Talnæ inter peregrinos. Tib. Claudii Neronis Sicilia, Cn. Fuluii Hispania citerior, C. Licinij Neruæ vlterior. A Manlio Torquato Sardinia obuenerat: nequijt ire in prouinciam, ad res capitales quęrẽdas, ex S.C. retentus. De

Prodigia.

prodigiis deinde nunciatis senatus est consultus. Ædes Deorum penatium in Velia de cœlo tacta erat, & in oppido Mineruio duæ portæ & muri aliquantum. Anagniæ terra pluerat, & Lanuuij fax in cœlo visa erat. Et Calatiæ in publico agro M. Valerius ciuis Romanus nũciabat, *è foco suo sanguinẽ per triduũ & duas noctes manasse.* Ob id maxime decemuiri libros adire iussi, supplicationẽ in diem vnũ populo edixerunt, & quinquaginta capris in foro sacrificauerunt: & aliorum pdigiorum causa diem alterũ supplicatio circa omnia puluin. fuit, & hostiis maiorib. sacrificatum est, & vrbs lustrata.

lustrata. Inde quod ad honorem Deûm immortalium pertineret, decreuit senatus, *vt quoniã perduelles superati Perseus & Gentius reges cum Macedonia atq; Illyrico in potestate Pop. Rom. essent, vt quanta dona App. Claudio, M. Sempronio Consulib. ob deuictũ Antiochũ regem data ad omnia puluinaria essent, tanta Q. Cassius & M. Iuuentius prae-*
XVII *tores curarent danda.* Legatos deinde, quorum de sentẽtia Impp. L. Paulus, L. Anicius, cõponerent res, decreuerunt: decẽ in Macedoniam, quinq; in Illyricũ. In Macedoniam sunt hi nominati, A. Postumius Luscus, L. Claudius, ambo cẽsorij: C. Licinius Crassus collega in consulatu Pauli, tum prorogato imperio prouinciam Galliam habebat. His consularibus addidere Cn. Domitium Ænobarbum, Ser. Cornelium Sullam, L. Iunium, C. Antistium Labeonem, T. Numisium Tarquiniensem, A. Terentiũ Varronẽ. In Illyricum autem hi nominati, P. Ælius Ligus consularis, C. Cicereius, & Cn. Bæbius Pamphilus (hic priore anno, Cicereius multis ante annis prætor fuerat) P. Terentius Tusciueicanus, P. Manilius. Moniti deinde Consules à patribus, vt quoniam alterũ ex his succedere C. Licinio, qui legatus nominatus erat, in Galliam oporteret: primo quoq; tempore prouincias aut compararent inter se aut sortirentur; sortiti sunt. M. Ienio Pisæ obuenerũt (quem priusquam in prouinciam iret, legationes quę vndique Romam gratulatum conuenerunt, introducere in senatum placuit) Q. Ælio Gallia. Ceterum quamquam tales viri mitterentur, quorum de consilio sperari posset, Imperatores nihil indignum nec clementia, nec grauitate populi Romani decreturos esse: tamen in senatu quoque agitata est summa consiliorum, vt inchoata o-

Decem legati ad res Macedoniæ componendas. In Illyricum quinque.

XVIII mnia legati ab domo ferre ad imperatores possent. *Omnium primum liberos esse placebat Macedonas atq; Illyrios; vt omnibus gentibus appareret, arma populi Romani nõ liberis seruitutem, sed cõtra seruientibus libertatem afferre, vt & in libertate gentes quæ essent, tutã eam sibi perpetuamq; sub tutela Populi Romani esse: & quæ sub regib. viuerẽt, & in præsens tẽpus mitiores eos iustioresq; respectu populi Romani habere se: & si quando bellum cum populo Romano regibus fuisset suis, exitum eius victoriam Romanis, sibi libertatem allaturum crederent. Metalli quoque Macedonici, quod ingens vectigal erat, locationesq; prædiorum rusticorum tolli placebat. nam neque sine publicano exerceri posse: & vbi publicanus est, ibi aut ius publicum vanum, aut libertatem sociis nullã esse. Ne ipsos quidem Macedonas idem exercere posse: vbi in medio præda administrantibus esset, ibi nunquam causas seditionum & certaminis defore. Commune concilium gentis esset, ne improbum vulgus à senatu aliquando libertatẽ salubri moderationi datam, ad licentiam pestilentem traheret. In quatuor regiones describi Macedoniam, vt suum quæq; concilium haberet, placuit: & dimidium tributi quã quod regibus ferre soliti erant, populo Romano pendere.* Similia his & in Illyricũ mandata. cætera ipsis imperatoribus legatisq; relicta. in quibus præ-

De Macedonibus atque Illyriis senatus decreta.

sens tractatio rerum certiora subiectura erat consilia. Inter multas regum gentiumque & populorum legationes Attalus frater regis Eumenis maxime conuertit in se omnium oculos, animosque. exceptus enim est ab his qui simul eo bello militauerunt, haud paulo benignius quam si ipse rex Eumenes venisset. Adduxerant eum duæ in speciem honestæ res: vna, gratulatio conueniens in ea victoria quam ipse adiuuisset; altera, querimonia Gallici tumultus, *Aduertaque gladiis regnum in dubium adductum esse.* Suberat & secreta spes honorum præmiorumque ab senatu, quæ vix salua pietate eius contingere poterant. Erant enim quidam Romanorum quoque non boni auctores, qui spe cupiditatem eius elicerent: *eam opinionem de Attalo & Eumene Romæ esse, tanquam de altero Romanis certo amico, altero nec Romanis, nec Persei filio socio. Itaq; vix statui posse, vtrum qua pro se, an qua contra fratrem petiturus esset. ab senatu magis impetrabiliora forent: adeo vniuersos omnia & huic tribuere & illi vero negare.* Eorũ hominum (vt res docuit) Attalus erat, qui quantũ spes spopondisset, cuperent, ni vnici amici prudens monitio velut frenos animo eius gestienti secundis reb. imposuisset. Stratius cum eo fuit medicus, ad idipsum à non securo Eumene Romam missus speculator rerum, quæ à fratre agerentur, monitorque fidus si decedi fide vidisset. Is ad occupatas iam aures solicitatumq; iam animum quum venisset, aggressus tempestiuis temporibus rem prope prolapsam restituit: *aliis alia regna creuisse rebus,* dicendo, *regnum eorum nouũ, nullis vetustis fundatum opibus fraterna stare concordia: quod vnus nomen regiũ & præcipuum capitis insigne gerat, omnes fratres regnent. Attalum vero, quia ætate proximus, quis non pro rege habeat? neque eo solum quia tantas præsentes eius opes cernat, sed quod haud ambiguum propediem regnaturum eum infirmitate ætateq; Eumenis esset, nullam stirpem liberum habẽtis* (necdum enim agnouerat eum, qui postea regnauit.) *Quid attineret vim afferre rei sua sponte mox ad eum aduenturæ? Accessisse etiam nouam tempestatem regno tumultus Gallici, cui vix consensu & concordia Regum resisti queat. Si vero ad externum bellũ domestica seditio adijciatur, sisti non posse: nec aliud enim [illegible] quam ne frater in regno moriatur, sibiipsi spem propinquam regni erepturũ. Si vtraq; gloriosa res esset, & seruasse fratri regnum, & erupisse: seruati tamen regni quæ iuncta pietati sit, potiorẽ laudem fuisse. Sed enim vero quũ det stabilis altera res, & proxima parricidio sit, quid ad deliberationẽ dubij superesse? Vtrum enim partem regni petiturum esse, an totum erepturum? si partem; ambo infirmos distractis viribus, & omnibus iniuriis obnoxios fore: si totum, priuatumne ergo maiorem fratrem, an exulem illa ætate, illa corporis infirmitate, an vltimum mori iussurum? Egregiũ enim (vt fabulis traditus impiorum fratrũ euẽtus taceatur) Persei exitum videri, qui ex fraterna cæde raptum diadema, in templo Samothracum, velut præsentibus Dijs exigentib. pœnas, ad pedes victoris hostis prostratus posuerit.*

Attalus Romam venit.

Attalus à Stratio prudenter admonetur.

XIX

fuerit. Eos ipsos, qui non illi amici, sed Eumeni infesti, stimulent eum,
XX *pietatem constantiamque laudaturos, si fidem ad vltimum fratri praestitisset.* Haec plus valuere in Attali animo. Itaq; introductus in senatum, gratulatus victoriam, & sua merita eo bello, fratrisque, si qua erant, & Gallorum defectionem, quę nuper ingenti motu facta erat, exposuit. Petiit *vt legatos mitteret ad eos, quorum auctoritate ab armis auocarentur.* His pro regni vtilitate editis mandatis *Ænum sibi & Maroneam petijt.* Ita destituta eorum spe, qui fratre accusato partitionem regni petiturum crediderant, curia excessit. Vt raro alias quisquam rex aut priuatus, tanto fauore tantoq; omnium assensu est auditus: omnibus honoribus muneribusq; & praesens est cultus, & proficiscentē prosecuti sunt. Interim multas Asiae Graeciaeq; legationes, Rhodiorum maxime legati ciuitatem conuerterunt. nam cum primo in veste candida visi essent, quod & gratulantes decebat, & si sordidam vestem habuissent, lugentium Persei casum praebere speciem poterant: postquam consulti ab Marco Iunio consule patres, *stantibus in comitio legatis an locum, lautia, senatumque darent,* nullum hospitale ius in iis seruandum censuerunt: egressus è curia consul, quum Rhodii gratulatum se de victoria, purgatumque ciuitatis crimina dicentes venisse, petissent vt senatus sibi daretur, pronunciat: *sociis & amicis, & alia comiter atque hospitaliter praestare Romanos, & senatum dare consuesse Rhodios non ita meritos eo bello, vt amicorum sociorum numero habendi sint.* His auditis prostrauerunt se omnes humi, consulemque & cunctos, qui aderant, orantes, *ne noua falsaq; crimina plus obesse Rhodijs aequum censerent, quam antiqua merita, quorum ipsi testes essent.* Extemplo veste sordida sumpta domos principum cum precibus ac lacrymis circumibant orantes, vt prius cognoscerent causam, quam condemnarent.

Rhodiorū legati.

XXI Marcus Iuuencius Talna praetor, cuius inter ciues & peregrinos iurisdictio erat, populum aduersus Rhodios incitabat: rogationemque promulgauerat, *vt Rhodijs bellum indiceretur, & ex magistratibus eius anni deligerent qui ad id bellum cum classe mitteretur* se eum sperans futurū esse. Huic actioni Marcus Antonius & Marcus Pomponius tribuni plebis aduersabantur. Sed & praetor nouo maloq; exemplo rem ingressus erat, quod ante non consulto senatu, non consulibus certioribus factis, de sua vnius sententia rogationem ferret, *vellent iuberentne Rhodiis bellum indici:* quū antea semper prius senatus de bello consultus esset, deinde ad populum latum: & tribuni plebis: eū ita traditū esset, ne quis prius intercederet legi, q̄ priuatis suadēdi dissuadendiq; legē potestas facta esset, eoq; persaepe euenisset, vt qui nō ꝓfessi essent se intercessuros, animaduersis vitiis legis ex ratione dissuadentiū, intercederēt: & q ad intercedendū venissēt, desisterent, victi auctoritatib. suadentium legem. Tum inter ꝓtorem tribunosque omnia intempestiue agendi certamen erat.

Rogatione in Rhodios à tribunis interceditur.

Tribuni

Tribuni festinationem prętoris ante tempus intercedendo in aduentum imperatoris

* * * *

Rhodiorū ad Patres conscriptos oratio.

peccauerimus ne adhuc dubium est, pœnas, ignominias omnes iam patimur. Antea Carthaginensibus victis, Philippo, Antiocho superatis, quū Romā venissemus, ex publico hospitio in curiam gratulatum vobis, Patres conscripti, ex curia in Capitolium ad Deos vestros dona ferentes veniebamus: nunc ex sordido diuersorio vix mercede recepti, ac prope hostiū more, extra vrbem manere iussi, in hoc squalore venimus in curiam Romanam Rhodii, quos prouinciis nuper Lycia atq; Caria, quos pramÿs atque honorib. amplissimis donastis. Et Macedonas Illyriosq; liberos esse, vt audiuimus, iubetis, quum seruierint antequam vobuscum bellaret, nec cuiusquam fortuna inuidemus, imo agnoscimus clementiam populi Romani Rhodios qui nihil aliud quam quieuerunt hoc bello, hostes ex socijs facturi estis? Certe quidem vos estis Romani, qui ideo felicia bella vestra esse, quia iusta sint, pra vobis fertis: nec tum exitu eorum quod vindicatis, quam principiis, quod non sine causa suscipiatis, gloriamini. Messana in Sicilia oppugnata, Carthaginenses, Athena oppugnata, & Gracia in seruitutem petita & adiutus Annibal pecunia, auxilijs; Philippum hostem fecerunt. Antiochus ipse vltro ab Ætolis hostibus vestris accersitus, ex Asia classe in Graciā traiecit: Demetriade & Chalcide, & saltu Thermopylarum occupato, de possessione imperij vos deijcere conatus. cum Perseo, socij vestri oppugnati. alij interfecti reguli principesq; gentium aut populorum, causa belli vobis fuere. Quem tandem titulum nostra calamitas habitura est, si perituri sumus? Nondum segrego ciuitatis causam à Polyarato & Dione ciuibus nostris, & ijs quos vt traderemus vobis, adduximus. Si omnes Rhodij aeque noxij essemus, quod nostrum in hoc bello crimen esset? Persei partibus fauimus: & quemadmodum Antiochi Philippiq; bello pro vobis aduersus reges, sic nunc pro rege aduersus vos stetimus. Quemadmodum soleamus socios iuuare, & quam impigre capessere bella, C. Liuium, L. Æmilium Regillum interrogate, qui classibus vestris in Asia prafuerunt. Nunquam vestra naues pugnauere sine nobis. nostra classe pugnauimus semel ad Samum, iterum in Pamphylia aduersus Annibalem imperatorem: qua victoria nobis eo gloriosior est, quod quum ad Samum magnam partem nauium aduersa pugna & egregiam iuuentutem amisimus, ne tanta quidem clade territi, iterum ausi sumus regia classi ex Syria venienti obuiam ire. Hac non gloriandi causa retuli, neq; enim ea nunc nostra est fortuna: sed vt admonerem, quemadmodum adiuuare socios solerent Rhodij. Pramia Philippo & Antiocho deuictis amplissima accepimus à vobis. Si qua vestra nūc est fortuna Deūm benignitate & virtute vestra, ea Persei fuisset, & pramia petitum ad victorem regem venissemus in Macedoniam, quid tandem diceremus? Pecuniane à nobis adiutum, an frumēto? auxiliis terrestribus, an naualib. Quod prasidium tenuisse nos? Vbi pugnasse, aut sub illius ducibus, aut per nos ipsos? Si qua-

Si quaereret, ubi miles noster, ubi nauis intra praesidia sua fuisset, quid responderemus? Causam fortasse dicerem apud victorem, quemadmodum apud vos dicimus. Hoc enim legatos utroq; de pace mittendo consecuti sumus, ut nec ab utraq; parte gratiam iniremus, ab altera etiam crimen & periculum esset. Quanquam Perseus vere obyceret, id quod vos non potestis Patres conscripsi, nos principio belli misisse ad vos legasos, qui pollicerentur vobis, quae ad bellum opus essent: naualibus armis, iuuentute nostra, sicut priorib. bellis ad omnia paratos fore, ne praestaremus, per vos stetit, qui de quacunq; causa tum aspernati nostra auxilia estis. Neq; fecimus igitur quicquam tanquam hostes, neq; bonorum sociorum defuimus officio, sed à vobis prohibiti praestare fuimus. Quid igitur? nihil factum neq; dictum est in ciuitate vestra Rhodij, quod nolletis, quo merito offenderetur populus Romanus? Hinc iam non quod factũ est, defensurus sum: non adeo insanio: sed publicam causam à priuatorũ culpa, segregaturus. Nulla enim est ciuitas, quae non & improbos ciues aliquando, & imperitam multitudinem semper habeat. Etiam apud vos fuisse audiui, qui assentando multitudini grassarentur: & secessisse aliquando à vobis plebẽ, nec in potestate vestra Rempublicam fuisse. Si hoc in hac tam bene morata ciuitate accidere posuit, mirari quisquã potest aliquos fuisse apud nos, qui regis amicitiam petentes plebem nostram consilijs deprauarent? qui tamen nihil ultra valuerunt, quam ut in officio cessaremus. Non praeteribo id quod grauissimum est in hoc bello crimen ciuitatis nostrae. Legatos eodem tempore & ad vos & ad Persea de pace misimus: quod infelix cõsiliũ furiosus (ut postea audiuimus) orator stultissimum fecit: quem sic locutum constat, tanquam C. Popilius legatus Romanus, quem ad summouendos à bello Antiochum & Ptolemaeum reges misistis, loqueretur. Sed tamẽ ea siue superbia siue stultitia, appellanda est, eadẽ quae apud vos, & apud Persea fuit. Tam ciuitatum q̃ singulorum hominum mores sunt: gentes quoq; aliae iracundae, aliae audaces, quaedam timidae: in vinum, in Venerem proniores aliae sunt. Atheniensium populum fama est celerẽ & supra vires audacem esse ad conandum: Lacedaemoniorum cunctatorem, & vix in ea quibus fidit ingredientem. Non negauerim & totã Asiae regionem inaniora parere ingenia, & nostrorum timidiorem sermonẽ esse, quod excellere inter finitimas ciuitates videamur: & idipsum non tam viribus nostris, quàm vestris honoribus ac iudicijs. Satis quidem & tunc in praesentia castigasa illa legatio erat, quũ tam tristi responso vestro dimissa, si tum parum ignominiae pensum est, haec certe tam miserabilis ac supplex legatio, esiam insolentioris quam illa fuit legationis satis magnum periculum esses. Superbiam, verborum praesertim, iracundi oderũt, prudentes irrident; utiq; si inferioris aduersus superiorem est: capitali poena nemo unquam dignam iudicauit. Id enimuero periculum erat, ne Romanos Rhodij contemnerent etiam Deos aliqui verbis ferociorib. increpant, nec ob id quemquam fulmine ictum audiuimus. Quid igitur superat quod purgemus, si nec factum hostile ullum nostrum est, & verba tumidiora legati offensionem aurium, nõ perniciem ciuitatis, meruerũt?

117

Volun-

Voluntatis nostræ tacite velut litem æstimari vestris inter vos sermonibus audio, Patres conscripti, fauisse nos regi, & illum vincere maluisse: ideo bello persequendos esse credunt. Alij vestrûm, voluisse quidem nos hoc, non tamen ob id bello persequendos esse: neque moribus, neque legibus vllius ciuitatis ita comparatum esse, vt si quis vellet inimicum perire, si nihil fecerit quo id fiat, capitis damnetur. His qui nos pœna, non crimine liberant, gratiam quidem habemus: ipsi nobis hanc dicimus legem: si omnes voluimus quod arguimur, non distinguimus voluntatem à facto, omnes plectamur. Si alij principum nostrorum vobis, alij regi fauerunt: non postulo vt propter nos, qui partium vestrarum fuimus, regis fautores salui sint, illud deprecor, ne nos propter illos pereamus. Non estis vos istis infestiores, quam ciuitas ipsa, & hoc qui sciebant, plerique eorum aut profugerunt aut mortem sibi consciuerunt. alij damnati à nobis, in potestate vestra erunt Patres conscripti. Ceteri Rhodij, sicut gratiam nullam meriti hoc bello, ita ne pœnam quidem sumus. Priorum nostrorum benefactorum cumulus hoc quod nunc cessatum in officio est, expleat. Cum tribus regibus gessistis bella per hos annos, ne plus obsit nobis quod vno bello cessauimus, quam quod duobus bellis pro vobis pugnauimus. Philippum, Antiochum, Persea tamquam tres sententias ponite. duæ nos absoluunt: vna dubia est, vt grauior sit. Illi de nobis si iudicarent, damnati essemus. vos iudicate Patres conscripti, sit Rhodus in terris, an funditus deleatur. Non enim de bello deliberatis Patres conscripti, quod inferre potestis, gerere non potestis, quum nemo Rhodiorum arma aduersus vos laturus sit. Si perseuerabitis in ira, tempus à vobis petemus quo hanc funestam legationem domum referamus: omnia libera capita, quidquid Rhodiorum virorum, fœminarum est, cum omni pecunia nostra naues conscendemus: ac relictis penatibus publicis priuatisque, Romam veniemus: & omni auro & argento, quicquid publici, quicquid priuati est in comitio in vestibulo curiæ vestræ cumulato, corpora nostra coniugumque ac liberorum vestræ potestati permittemus, hic passuri quodcumque patiendum erit. procul ab oculis nostris vrbs nostra diripiatur, incendatur. Hostes Rhodios esse, Romani iudicare possunt: est tamen & nostrum aliquod de nobis iudicium, quod numquam iudicauimus nos vestros hostes: nec quicquam hostile, etiam si omnia patiemur, faciemus. Secundum talem orationem XXI vniuersi rursus prociderunt, ramósque oleæ supplices iactantes, tandem excitati curia excesserunt. Tunc sententiæ interrogari cœptæ. Infestissimi Rhodijs erant, qui consules prætorésue aut legati gesserant in Macedonia bellum. Plurimum causam eorum adiuuit M. Porcius Cato, qui asper ingenio, tum lenem mitemque senatorem egit. Non inseram simulacrum viri copiosi, quæ dixerit referẽdo. ipsius oratio scripta extat, Originum quinto libro inclusa. Rhodijs responsum ita redditum est; *vt nec hostes fierent; nec socij permanerent.* Philocrates & Astymedes prin-

M. Porcius Cato Rhodiorum causam adiuuit.

principes legationis erant. *partem cum Philocrate renunciare Rhodum legationem placuit, partem cum Astymede Romæ subsistere. quaque agerentur sciret, certioresq; suos faceret.* In præsentia deducere ante certam diem ex Lycia Cariaque iusserunt præfectos. Hæc Rhodum nunciata, quæ per se tristia fuissent: quia maioris mali leuatus erat timor. quum bellum timuissent, in gaudium renunciata verterunt. Itaque extemplo coronam viginti millib. aureorum decreuerunt Theodotum præfectum classis in eam legationem miserunt, *Societatem ab Romanis ita volebãt peti, vt nullum de ea re scitum populi fieret, aut literis mandaretur: quod nisi impetrarent, maior repulsis ignominia esset.* Præfecti classis id vnius erat ius, vt agere de ea re sine rogatione vlla perlata posset. Nã ita per tot annos in amicitia fuerant, vt sociali fœdere se cum Romanis non illigarent: ob nullam aliam causam, quam ne spem regibus abscinderẽt auxilii sui, si cui opus esset, neu sibiipsis fructus ex benignitate & fortuna eorum percipiendi. Tunc vtique petenda societas videbatur, non quæ tutiores eos ab aliis faceret (nec n. timebant quemquam præter Romanos) sed quæ ipsis Romanis minus suspectos. Sub idem fere tempus & Caunii desciuere ab his, & Mylassenses Euromensium oppida occuparunt. Non ita fracti animi ciuitatis erant, vt non sentirent, *si Lycia & Caria adempta ab Romanis forent, cetera aut se ipsa per defectionem liberarent, aut à finitimis occuparetur: includi se insula parua, & sterilis agri litoribus, quæ nequaquam alere tantæ vrbis populum posset.* Missa igitur iuuentute propere ad Caunios, quanquam Cybiratarum asciuerant auxilia, coegerunt imperio parere; & Mylassenses Alabandenosque, qui Euromensium prouincia adempta, ad ipsos

Caunij desciscunt à Rhodijs.

LXVI coniuncto exercitu venerunt, circa Orthosiam acie vicerunt. Dũ hæc ibi, alia in Macedonia, alia Romæ geruntur; interim in Illyrico L. Anicius Rege Gentio, sicut ante dictum est, in potestatem redacto, Scodræ quæ regia fuerat præsidio imposito Gabinium præfecit: Rhizoni & Olzinio vrbibus opportunis C. Licinium. Præpositis his Illyrico, cum reliquo exercitu in Epirum est profectus. Vbi prima Phanota ei dedita, tota multitudine cum infulis obuiam effusa. Hic præsidio imposito in Molossidem transgressus: cuius oppidis præter Passarunem & Begmonem, & Phylacen & Horreum receptis, primum ad Passaronem ducit. Antinous & Theodorus Principes eius ciuitatis erant, insignes & fauore Persei, & odio aduersus Romanos, iidẽ vniuersæ genti auctores desciscendi ab Romanis. Hi conscientia priuatæ noxę, quia ipsis nulla spes veniæ erat, vt communi ruina patriæ opprimerentur, clauserunt portas: multitudinem, vt mortẽ seruituti præponerent, hortantes. Nemo aduersus præpotentes viros hiscere audebat. Tandem Theodotus quidã nobilis & ipse adolescens, quum maior à Romanis metus timorem à principibus suis

In Illyrico gesta & in Epiro.

suis vicisset: *Qua vos rabies, inquit, agitat, qui duorum hominũ noxa ciuitatis accessionem facitis? Equidem pro patria qui letum oppetissent, sæpe fando audiui: qui patriã pro se perire æquum censerent, hi primi inuenti sunt. Quin aperimus portas, & imperium accipimus, quod orbis terrarum accepit?* Hæc dicentem quum multitudo sequeretur, Antinous & Theodotus in primam stationem hostium irruperunt, atque ibi offerentes se ipsi vulneribus interfecti: vrbs dedita est Romanis. Simili pertinacia Cephalonis principis clausum Tegmonem, ipso interfecto, per deditionem recepit. Nec Phylace, nec Horreum oppugnationem tulerunt. Pacata Epiro, diuisisque in hybernа copiis per opportunas vrbes, regressus ipse in Illyricum. Scodræ, quo quinque legati ab Roma venerant, euocatis ex tota prouincia principibus, conuentum habuit. Ibi pro tribunali pronunciauit de sententia concilii, *senatum populumq; Romanum Illyrios esse liberos iubere, præsidia ex omnibus oppidis, arcibus & castellis sese deducturũ: non solum liberos, sed etiam immunes fore Issenses & Taulantios, Dassaretiorum Tirustas, Rizonitas Olciniatas, quod incolumi Gentio ad Romanos defecissent. Daorseis quoq; immunitatẽ dare, quod relicto Carauantio cum armis ad Romanos transissent, Scodrensibus & Dassarensibus & Selepitanis, ceterisque Illyriis vectigal dimidium eius quod regi pendissent.* Inde in tres partes Illyricum diuisit. vnam eam fecit quæ supra dicta est, alteram Labeatas omnes, tertiam Agrauonitas & Rizonitas, & Olciniatas, accolasq; eorum. Hac formula dicta in Illyrico, ipse in Epiri Passaronẽ in hyberna rediit. Dum hæc in Illyrico geruntur, Paulus ante aduentum decem legatorum Q. Maximum filium iam ab Roma regressum ad Æginium & Agassas diripiendas mittit: Agassas, quod quum Marcio Consuli tradidissent vrbẽ, petita vltro societate Romana, defecerant rursus ad Persea: Æginiensium nouum crimen erat. famæ de victoria Romanorum fidem non habentes, in quosdam militum vrbem ingressos hostiliter sæuierant. Ad Æniorum quoque hostiliter vrbem diripiendam L. Postumium misit, quod pertinacius quàm finitimæ ciuitates in armis fuerant. Autumni fere tempus erat, cuius temporis initio circumeundam Græciam, visendaque quæ nobilitata fama magis auribus accepta sunt, quam oculis noscuntur, vt statuit, præposito castris C. Sulpicio Gallo, profectus cum haud magno comitatu, tegentibus latera Scipione filio & Athenæo Eumenis regis fratre, per Thessaliam Delphos petit. inclytum Oraculum, vbi sacrificio Apollini facto, inchoatas in vestibulo columnas, quibus impositur statuas regis Persei fuerant, suis statuis victor destinauit. Lebadiæ, quoq; tẽplũ Iouis Trophonis adiit: ibi quum vidisset os specus per quod oraculo vtentes sciscitarũ Deos descendunt, sacrificio Ioui Hircinnæq; facto, quorũ ibi templum est, Chalcidem ad spectaculũ Euripi, * æuoq; ante insulę ponte cõtinenti iunctę descẽdit. A Chal-

Illyrica res componũtur.

Paulus vrbes aliquot diripi iubet.

Trophonis specus.

A Chalcide Aulidem traiicit, trium millium spacio distantē, portum inclitum statione quondam mille nauium Agamemnoniæ classis, Dianæque templum, vbi nauibus cursum ad Troiam, filia victima aris admota, rex ille regum petiit. Inde Oropum Atticæ venrum est, vbi pro Deo vates Amphilochus colitur, templumq; vetustum est fontibus riuisq; circa amœnum. Athenas inde plenas quidem & ipsas vetustate famæ, multa tamē visenda habētes: arcem, portus, muros Piræeum vrbi iungentes, naualia magnorū imperatorum, simulacra Deorum hominumque omni genere & materiæ & artiū insignia. Sacrificio Mineruæ præsidi arcis in vrbe facto profectus, Corinthum altero die peruenit. Vrbs erat tūc præclara ante excidiū, arx quoq; & Isthmus præbuere spectaculum: arx inter omnia in immanem altitudinem edita, scatēs fontibus: Isthmus duo maria ab occasu & ortu solis finitima, arctis faucibus dirimēs. Sicyonem inde & Argos nobiles vrbes adit: inde haud parem opibus Epidaurum, sed inclitam Æsculapii nobili templo: quod quinq; millibus passuum ab vrbe distans, nunc vestigiis reuulsorum donorum, tum donis diues erat, quæ remediorum salutarium ægri mercedem sacrauerantDeos. Inde Lacedæmonem adit. non operum magnificentia, sed disciplina institutisque memorabilem: vnde per Megalopolin Olympiam ascendit. Vbi & alia quidam spectanda visa, & Iouem velut præsentem intuens, motus animo est. Itaq; haud secus quā si in Capitolio immolaturus esset, sacrificium amplius solito apparari iussit. Ita peragrata Græcia, vt nihil eorum quæ quisq; Persei bello priuatim ac publicè sensisset, inquireret, ne cuius metu solicitaret animos sociorum: Demetriadem quū reuertit, in itinere sordidata turba Ætolorum occurrit mirantiq; & percunctanti *quid esset*, defertur: quingentos quinquaginta principes ab Lycisco & Tisippo circūsesso senatu per milites Romanos, missos à Bœbio præside, interfectos: alios in exiliū actos esse: bonaq; eorū qui interfecti essent, & exulum, possidere qui arguebant. Iussis Amphipolim adesse, ipse conuento Cn. Octauio Demetriade, postquam fama accidit traiecisse iam mare decē legatos, omnib. aliis omissis Apolloniam ad eos pergit, quo quū Perseus obuiam Amphipoli nimis soluta custodia processisset (id diei iter est) ipsum quidē benignè allocutus est: ceterū postquā in castra ad Amphipolim venit, grauiter increpuisse traditur C. Sulpiciū: *primū quod Persea tā procul à se vagari per quinciā passus est: deinde quod adeo indulsisset militibus, vt nudare tegulis muros vrbis ad tegēda hybernacula sua pateretur: referrique tegulas & resarciri tecta sicut fuerant, iussit.* Et Persea quidem cum maiore filio Philippo traditos, A Postumio in custodiā misit: filiā cum minore filio à Samothrace accitos Amphipolim, omni liberali cultu habuit. Ipse vbi dies venit, quo adesse Amphipoli denos principes ciuitatum iusserat, literasq; omnes, quæ vbique deposi-

Margin notes: *Aulis.* *Athenæ.* *Corinth'.* *Sicyon & Argi.* *Epidaurus.* *Lacedæmon.* *Olympia.* *Ætoli sordidati.* *Paulus cum decem legatis*

Left margin: XX·VIII (beside "materiæ & artiū insignia … in vrbe facto profectus"); XXIX (beside "rali cultu habuit. Ipse vbi dies venit")

dit omnes ab oriente sole in Macedoniam aditus. Secunda pars celeberrimas vrbes Thessalonicem & Cassandriam habet, ad hoc Pallenem fertilem ac frugiferam terram: maritimas quoque opportunitates ei præbent portus ad Toronem, ac montem Atho (Æneæ vocant hunc) alij ad insulam Eubœam, alii ad Hellespontum opportune versi. Tertia regio nobiles vrbes Edessam & Berœam, & Pellam habet, & Vettiorum bellicosam gentem: incolas quoq; permultos Gallos & Illyrios impigros cultores. Quartam regionem Eordei & Lyncestæ & Pelagones incolunt: iuncta his Atintania, & Stymphalis, & Elimiotis. Frigida hæc omnis, duraq; cultu & aspera plaga est: cultorum quoq; ingenia terræ similia habet: ferociores eos & accolæ barbari faciunt, nunc bello exercentes, nunc in pace miscentes ritus suos. Diuisæ itaque Macedoniæ partium vsibus separatis, quanta vniuersos teneat Macedonas formula dicta, quum leges quoq; se daturum ostendisset.

XXXI Ætoli deinde citati, in qua cognitione magis vtra pars Romanis, vtra regi fauisset, quæsitum est, quam vtri fecissent iniuriam, aut accepissent. Noxa liberari inter interfectores, exilium pulsis'que ratũ fuit, ac mors interfectis. A. Bæbius vnus est damnatus. quod milites Romanos præbuisset ad ministerium cædis. Hic euentus Ætolorum causæ, in omnibus Græciæ gentib. populisque eorum qui partis Romanorum fuerant, inflauit ad intolerabilem superbiam animos: & obnoxios pedibus eorum subiecit, quos aliqua parte suspicio fauoris in regem contigerat. Tria genera principũ in ciuitatibus erant: duo, quæ adulando aut Romanorum imperiũ, aut amicitiam regum sibi priuatim opes oppressis faciebant ciuitatibus: medium vnum, vtriq; generi aduersum, libertatem & leges tuebatur: His vt maior apud suos caritas, ita minor apud externos gratia erat. Secundis reb. elati Romanorum partis eius fautores, soli tum in magistratibus, soli in legationibus erant. Hi quum frequentes & ex Peloponneso, & ex Bœotia, & ex alijs Græciæ conciliis adessent, impleuere aures decem legatorum: *non eos tantum, qui se propalam per vanitatem iactassent, tanquam hospites & amicos Persei, sed multo plures alios ex occulto fauisse, reliquos per speciem tuendæ libertatis in cõciliis aduersus Romanos omnia instruxisse: nec aliter eas mansuras in fide gentes, nisi fractis animis partiũ, aleretur confirmaretur q; auctoritas eorũ, qui nihil præter imperiũ Romanorum exspectarẽt.* Ab his editis nominibus, euocati literis imperatoris ex Ætolia Acarnaniaq; & Epiro & Bœotia, qui Romã ad causam dicendam sequerentur: in Achaiã ex decem legatorũ numero profecti duo, C. Claudius. & Cn. Domitius. vt ipsi edicto euocarẽt. Id duabus de causis factum: vna; quod fiduciæ plus animorumque esse Achæis ad non parendum credebant, & forsitan etiam in periculo fore Callicratem & ceteros criminum auctores delatoresque: altera, cur præsentes euocarent, causa erat, quod ex aliis

De Ætolis quid Paulus decreuerit.

generibus principum literas deprehensas in commentariis regiis habebant: in Achæis cæcum erat crimen, nullis eorum literis in-
Acarnanes.
uentis. Ætolis dimissis, Acarnanum citata gens: in his nihil nouatum, nisi quod Leucas exempta est Acarnanum concilio. Quærendo deinde latius, *qui publice aut priuatim partium regis fuissent,* in Asiam quoq; cognitionem extendere: & ad Antissam in Lesbo insula diruendam, traducendos Methymnam Antissæos, Labeonẽ miserunt: *quod Antenorem regium præfectum quo tempore cum lẽbis circa Lesbum est vagatus, portu receptum commeatib. iuuissent.* Duo securi percussi viri insignes: Andronicus Andronici filius Ætolus, quod patrem secutus, arma contra populum Romanum tulisset; & Neo Thebanus, quo auctore societatem cũ Perseo iunxerant. XII-
His rerum externarum cognitionibus interpositis, Macedonum II
rursus aduocatum concilium: pronunciatum, *quod ad statum Macedoniæ pertinebat, senatores quos Synedros vocant legendos esse, quorum consilio Respublica administraretur.* Nomina deinde sunt recitata principum Macedonum, quos cum liberis maiorib. quam quindecim annos natis præcedere in Italiam placeret. Id prima specie sæuum, mox apparuit multitudini Macedonum pro libertate sua esse factum. nominati sunt enim regis amici purpuratique duces exercituum, præfecti nauium aut præsidiorum, seruire regi humiliter, aliis superbe imperare assueti: prædiuites alij, alij quos fortuna non æquaret his sumptib. pares: regius omnibus victus vestitusque, nulli ciuilis animus, neq; legum, neq; libertatis æquæ patiens. Omnes igitur qui in aliquib. ministerijs regijs, etiam qui
Leges Macedonibus dantur à Paulo.
in minimis legationib. fuerant *iussi Macedonia excedere: atq; in Italiam ire: qui non paruisset imperio, mors denunciata.* Leges Macedoniæ dedit cũ tanta cura, vt non hostib. victis, sed sociis bene meritis dare videretur: & quas ne vsus quidẽ longo tẽpore, qui vnus est legum corrector, experiendo argueret. Ab seriis rebus ludicrum, q̃ ex multo ante præparato, & in Asiæ ciuitate, & ad reges missis qui denunciarent, & quũ circumiret ipse Græciæ ciuitates indixerat principibus, magno apparatu Amphipoli fecit. Nam &
Ludicrum Amphipoli.
artificum omnis generis, qui ludicram artem faciebant, ex toto orbe terrarum multitudo & athletarum & nobiliũ equorum cõuenit: & legationes cum victimis, & quidquid aliud Deorum hominumq; causa fieri magnis ludis in Græcia solet. Ita factum est, vt non magnificentiam tantum, sed prudentiam in dandis spectaculis, ad quæ rudes tum Romani erãt, admirarentur. Epulę quoq; legationibus paratæ, & opulentia, & cura eadem. Vulgo dictum ipsius ferebant, *& conuiuium instruere, & ludos parare, eiusdẽ esse qui vincere bello sciret.* Edito ludicro omnis generis, clypeisq; æreis in XXI-
Macedonũ arma succendit.
naues impositis, cetera omnis generis arma cumulata in ingen- III
tem aceruum, precatus Martem, Mineruam Luamque matrem & ceteros Deos, quibus spolia hostium dicare ius fasque est, ipse im-

ipse imperator face subdita succendit. deinde circũstantes tribuni militum pro se quisque ignes cõiecerunt. Notata est in illo cõuentu Europæ Asiæq; vndiq; partim ad gratulationem, partim ad spectaculum contracta multitudine, tantis naualibus terrestribusq; exercitibus, ea copia rerum, ea vilitas annonæ, vt & priuatis, & ciuitatibus, & gentibus dona data pleraque eius generis sint ab imperatore, non in vsum modo præsentem, sed etiã quod domos auceherent. Spectaculo fuit ei quæ venerat turbæ, non scenicum magis ludicrum, non certamina hominum, aut curricula equorum, quam præda Macedonica omnis vt visceretur exposita, statuarum tabularumq;, textilium, & vasorum ex auro & argento, & ære, & ebore factorum ingenti cura in ea regia: vt nõ in præsentem modo speciem, qualib. referta regia Alexandriæ erat, sed in perpetuum vsum fierent. Hæc in classem imposita, deuehenda Romam Cn. Octauio data. Paulus benigne legatis dimissis, transgressus Strymonẽ, mille passuum ab Amphipoli castra posuit: inde profectus, Pellam quinto die peruenit. Prætergressus vrbẽ, ad Spelæum (quod vocant) biduum moratus, P. Nasicam, & Q. Maximum filium cum parte copiarum ad depopulãdos Illyrios, qui Persea iuuerãt bello, misit, iussos ad Oricum sibi occurrere: ipse Epirum petens, quintisdecimis castris Passaronẽ peruenit. Haud procul inde Anicij castra aberant. ad quem literis missis, *nequid Epiri ciuitas ad ea quæ fierent moueretur: senatum prædam Epiri ciuitatum, quæ ad Persea defecissent exercitui dedisse:* summissis centurionibus in singulas vrbes, qui se dicerent *ad præsidia deducenda venisse, vt liberi Epirotæ sicut Macedones essent:* denos principes ex singulis euocauit ciuitatibus. Quibus quum denunciasset, *vt aurum atq; argentum in publicum proferretur*, per omnes ciuitates cohortes dimisit, ante in vlteriores quã in propiores profecti, vt vno die in omnes peruenirentur. Edita tribunis centurionibusq; erant, quæ agerentur: mane omne aurum, argentumque collatum: hora quarta signum ad diripiendas vrbes datũ est militibus: tantaq; pda fuit, vt in equitem quadringeni denarij, peditibus duceni diuiderentur, centum quinquaginta millia capitum humanorum abducerẽtur. Muri deinde direptarũ vrbium diruti sunt: ea fuere oppida circa septuaginta. vendita præda omnium, de ea summa, militi numeratũ est. Paullus ad mare Oricũ descendit, nequaquã vt ratus erat expletis militum animis: qui tamquã nullum in Macedonia gessissent bellũ, expertes regiæ prædæ esse indignabantur. Orici quũ missas cum Scipione Nasica Maximoq; filio copias inuenisset, exercitu in naues imposito, in Italiam traiecit. Et post paucos dies Anicius conuentu reliquorum Epirotarum Acarnanumq; acto, iussisq; in Italiam sequi principibus, quorum cognitionem causæ reseruaret: & ipse nauibus exspectatis, quibus vsus Macedonicus exercitus erat, in Italiam traiecit. Quum hæc in Macedonia Epiroq;

Macedonica præda.

Epiri ciuitates diripiuntur.

Paulus in Italiam traiecit.

gesta sunt, legati, qui cum Attalo ad finiendum bellũ inter Gallos
& regem Eumenem missi erant, in Asiam peruenerunt. Induciis
per hyemem factis, & Galli domos abierant, & rex in hyberna cõ-
cesserat Pergamum, grauiq; morbo æger fuerat. Ver primum ex
domo exciuit: iamque Synnadã peruenerant, quum Eumenes ad
Sardeis vndiq; exercitum contraxerat. Ibi & Romani Solouerti-
um ducem Gallorum Synnadis allocuti, & Attalus cum eis profe-
Regulus Gallogræcorum. ctus: sed castra Gallorum intrare eum non placuit, ne animi ex
disceptatione irritarentur. P. Licinius cum regulo Gallorum est
locutus, retulitq; ferociorem eum deprecando factum: vt mirum
videri posset, *inter opulentos reges Antiochum Ptolemæumq; tantum
legatorum Romanorum verba valuisse, vt extemplo pacẽ facerent, apud
Gallos nullius momenti fuisse.* Romam primum reges captiui Per- III-
seus & Gentius in custodiam cum liberis abducti, dein turba a- I
lia captiuorum: tum quibus Macedonum denunciatum erat, vt
Romam venirent, principumq; Græciæ. nam hi quoque non so-
lum præsentes exciti erant, sed etiam si qui apud reges esse dice-
bantur, literis accersiti sunt. Paullus ipse post dies paucos regia
naue ingentis magnitudinis, quam sexdecim versus remorum a-
gebant, ornata Macedonicis spoliis, non insigniũ tantum armo-
rum sed etiam regiorum textilium, aduerso Tiberi ad vrbem est
subuectus, completis ripis obuiam effusa multitudine. Paucos
Paulo Anicio & Octauio triumphus decernitur. post dies Anicius & Octauius classe sua aduecti. Tribus iis omni-
bus decretus est ab senatu triumphus: mãdatumq; Q. Cassio præ-
tori cum tribunis plebis ex auctoritate patrum ageret, rogationẽ
ad plebem ferrent; *vt iis quo die vrbem triumphantes inueherentur,
imperium esset.* Intacta inuidia media sunt, ad summa ferme tendit.
nec de Anicij, nec de Octauii triumpho dubitatum est, Paullum,
cui ipsi quoq; se comparare erubuissent, obtrectatio carpsit. An-
tiqua disciplina milites habuerat: de præda parcius quam spera-
uerant ex tantis regiis opibus dederat; nihil relicturus, si auiditati
indulgeretur, quod in ærarium deferret: totus Macedonicus ex-
ercitus imperatori erat negligenter adfuturus comitiis ferendæ
Seruius Galba Pauli inimicus. legis. Sed eos Ser. Sulpicius Galba, qui tribunus militũ secũdæ le-
gionis in Macedonia fuerat, priuatim imperatori inimicus, pren-
sando ipse, & per suæ legionis milites solicitando stimulauerat, vt
frequentes ad suffragium adessent: *imperiosum ducem & malignum,
antiquando rogationẽ quæ de triumpho eius ferretur, vlciscerentur, ple-
bem vrbanam secuturam esse militum iudicia. pecuniam illum dare non
potuisse, militem honorem dare non posse. ne speraret ibi fructum gratiæ,
vbi non meruisset.* His incitatis, quum in Capitolio rogationẽ eam III-
T. Sempronius trib. plebis ferret, & priuatis legi dicendi locus VI
esset ad suadendum, vt in re minime dubia, si quisquam procede-
ret: Seruilius Galba repente processit, & à Tr. postulauit, *vt quoniã
hora iam octaua diei esset, nec satis temporis ad demonstrandum haberet,*

cur L.

eur L. Æmilium non iuberent triumphare, in diem posterum differrent, & mane eam rem agerent. Integro sibi die, ad causam eam orandam opus esse. Quum tribunus dicere eo die, si quid vellet, iuberet, in noctē rem dicendo extraxit, referendo admonendoq; *exacta acerbe munia militiæ, plus laboris, plus periculi quā desiderasset res iniunctū, cōtra in præmiis, in honorib. omnia arctata: militiāq;, si talib. succedat ducibus horridiorē asperioremq; bellantib. eandem victorib. inopem atq; inhonoratam futuram. Macedonas in meliori fortuna, quam milites Romanos, esse. Si frequentes postero die ad legem antiquandā adessent, intellecturos potentes viros, non omnia in ducis, aliquid & militum manu esse:* His vocib. incitati, postero die milites tanta frequentia Capitolium compleuerunt, vt aditus nulli præterea ad suffragium ferendum esset. Intro vocatę primæ trib quū antiquarent, concursus in Capitolium principum ciuitatis factus est, *indignum facinus esse clamitantium, L. Paulum tanti belli victorem despoliari triumpho, obnoxios imperatores tradi licentiæ atq; auaritiæ militari: in vno nimis se per ambitionem peccare. Quid si domini milites imperatorib. imponātur?* in Galbam pro se quisq; probra ingerere. Tandē hoc tumultu sedato, M. Seruilius qui Cos. & magister equitum fuerat, vt de integro eam rem agerent ab tribunis petere, dicendiq; sibi ad populū potestatem facerent. Tribuni quum ad deliberandum secessissēt: victi auctoritatib. principum, de integro agere cœperunt, reuocaturosq; se easdem tribus renūciarunt, si M Seruilius aliiq; pri-
xxx uati qui dicere vellēt, dixissent. Tum Seruilius: *Quantus imper* L. Seruilij *Æmilius fuerit, Quirites, si ex alia re nulla æstimari possit, vel hoc satis* oratio. *erat, quod quum tam seditiosos & leues milites, tam nobilem, tam temerarium, tam eloquentem ad instigandam multitudinem inimicū in castris haberet, nulla in exercitu seditionē habuit. Eadē seueritas imperij, quā nunc oderunt, tunc eos continuit. Itaq; antiqua disciplina habiti neque fecerunt. Seruius quidē Galba, si in L. Paulo accusando tyrocinium ponere & documentum eloquentiæ dare voluit, non triumphū impedire debuit, quem, si nihil aliud, senatus iustū esse iudicauerat: sed postero die quam triumphatum est, priuatum quum visurus esset, nomen deferret, & legibus interrogaret: aut serius paulo quum primum magistratus ipse cepisset, diem diceret, inimicum ad populum accusaret. Ita & precium recte facti, triumphum haberet L. Paulus pro egregie bello gesto: & pœnam, si quid & vetere gloria sua & noua indignū fecisset. Sed videlicet cui crimen nullum probrum dicere poterat, eius obtrectare laudes voluit. Diem integrum hesterno die ad accusandum L. Paulum petijt: quatuor horas, quantum superarat diei, dicendo absumpsit. Quis vmquam tam nocens reus fuit, cuius vitia vitæ tot horis expromi non possent? Quid interim obiecit, quod L. Paulus, si causam dicat, negatum velit? Duas mihi aliquis conciones parumper faciat: vnam militum Macedonicorum, puram alteram, integrioris iudicij, & à fauore & odio, vniuerso iudicante populo Romano apud concionem togatam &*

 vrba-

urbanam prius reus agatur. Quid apud Quirites Romanos, Serui Galba, diceres? illa enim tibi tota abscissa oratio esset: in statione seuerius & intentius institisti: vigilia acerbius, & diligentius circumita sunt, operis plus quàm antea fecisti, quum ipse imperator & exactor circumires. Eodem die & iter fecisti, & in aciem ex itinere duxisti. Ne victorem quidem te acquiescere passus est: statim ad persequendos hostes duxit. Quum te præda partienda locupletem facere posset, pecuniã regiã translaturus in triumpho est, & in ærarium laturus. Hæc sicut ad militum animos stimulandos aliquem aculeum habent, qui parum licentiæ, parum auaritiæ suæ inseruitum censent: ita apud populum Romanum nihil valuissent: qui ut vetera atque audita à parentibus suis non repetat, quæ ambitione imperatorum clades acceptæ sint, quæ seueritate imperij victoria parta: proximo certè Punico bello, quid inter M. Minutium magistrum equitum, & Q. Fabium Maximum dictatorem interfuerit, meminit. Itaque accusatorem id scire potuisse, & superuacaneam defensionem Pauli fuisse. Transeatur ad alteram concionem: nec Quirites vos, sed milites videor appellaturus, si nomen hoc saltem ruborem incutere, & verecundiam aliquam imperatoris violandi afferre possit. Equidem ipse XXXVIII
aliter affectus animo sum, qui apud exercitum mihi loqui videar, quam paulo ante eram, quum ad plebem urbanam spectabat oratio. Quid etiam dicitis milites? Aliquis est Romæ, præter Persea, qui triumphari de Macedonibus nolit: & eum non iisdem manibus discerpitis, quibus Macedonas vicistis? Vincere vos prohibuisset, si potuisset, qui triumphantes urbem inire prohibet. Erratis milites, si triumphum imperatoris tantum, & non militum quoque, & uniuersi populi Romani esse decus censetis. Non unius hoc Pauli. Multi etiam qui ab senatu non impetrarunt triumphum, in monte Albano triumpharunt. Nemo L. Paullo magis eripere decus perfecti belli Macedonici potest, quam C. Lutatio primi Punici belli, quam P. Cornelio secundi, quam illis qui post eos triumphauerunt. Nec L. Paullum minorem aut maiorem imperatorem triumphus faciet. militum magis in hoc uniuersique populi Romani fama agitur: primum ne inuidiæ & ingrati animi aduersus clarissimum quemque ciuem opinionem habeat: & imitari in hoc populum Atheniensem lacerãtem inuidia principes suos videatur. Satis peccatum in Camillo à maioribus vestris est, quem tamen ante receptam per eum à Gallis urbem violarunt: satis insuper vobis in P. Africano, Literni domicilium & sedem fuisse domitoris Africæ, Literni sepulchrum ostendi. Erubescamus, gloria si par illis viris L. Paulus, iniuria vestra exæquetur. Hæc igitur primum infamia deleatur, fœda apud alias gentes, damnosa apud nostros. Quis enim aut Africani, aut Pauli similis esse in ingrata & inimica bonis ciuitate, velit? Si infamia nulla esset, & de gloria tantũ ageretur, qui tandẽ triumphus non communem nominis Romani gloriam habet? Tot de Gallis triumphi, tot de Hispanis, tot de Pœnis, ipsorum tantum imperatorum, an populi Romani dicuntur? Quemadmodum non de Pyrrho modo, nec de Annibale, sed de Epirotis Cartha-

Carthaginensibusque triumphi acti sunt: sic nō M. Curius tantum, nec P. Cornelius, sed Romani triumpharunt. Militum quidem propria est causa, qui & ipsi laureati, & quisque donis quibus donati sunt insignes, triumphum nomine cient, suasque & Imperatoris laudes canentes per urbem incedunt. Si quando non deportati ex prouincia milites ad triumphum sint, fremunt, & tamen tam quoque se absentes, quod suis manibus parta victoria sit, triumphare credunt. Si quis vos interroget, milites ad quam rem in Italiam deportati, & non statim confecta prouincia dimissi situ: quid Romam frequentes sub signis veneritis, quid moremini hic, & non diuersi domos quisque abeatis vestras: quid aliud respondeatis, quam vos triumphantes videri velle? Vos certe victores conspici velle debeatis. Triumphatum nuper de Philippo patre huius & de Antiocho est: ambo regnabant, quum de his triumphatum est. De Perseo capto in urbem cum liberis abducto non triumphabitur? Quod si in currum scandentes Capitolium auratos purpuratosque ex inferiore loco Lucius Paulus in turba togatorum unus priuatus interroget; Luci Anici, Cn. Octaui, utrum vos digniores triumpho esse, an me censetis? currum et cessuri, & prae pudore videntur insignia ipsi sua tradituri, & vos Gentium quam Persea duci in triumphum maualitis Quirites, & de accessione potius belli quam de bello triumphari? Et legiones ex Illyrico laureata urbem inibunt, & nauales socij: Macedonica legiones suo abrogato, triumphos alienos spectabunt? Quid deinde tam opima praeda, tam opulenta victoria spolijs fiet? Quonam abdentur illa tot millia armorum detracta corporibus hostium? an in Macedoniam remittentur? Quo signa aurea, marmorea, eburnea, tabulae pictae, textilia, tantum argentū caelati, tantum auri, tanta pecunia regia? An noctu, tanquam furtiua, in aerarium deportabuntur? Quid illud spectaculum maximū? nobilissimus opulentissimusq; rex captus ubi victori populo ostendetur? Quos Syphax rex captus, accessio Punici belli, concursus fecerit, plerique meminimus. Perseus rex captus, Philippus & Alexander filij regis, tanta nomina subtrahentur ciuitatis oculis? Ipsum L. Paullum bis Consulem domitorem Graeciae, omnium oculi conspicere urbem curru ingredientem auent. Ad hoc fecimus consulem, ut bellum per quadriennium ingenti etiam pudore nostro tractum perficeret: cui sortito prouinciam, cui proficiscenti praesagientibus animis victoriam triumphumque destinauimus: ei victori triumphum negaturi? & quidem non homines tantum, sed Deos etiam suo honore fraudaturi? Dijs quoque enim, non solum hominibus, debetur. Utrum maiores vestri omnium magnarum rerum & principia exorsi ab Dijs sunt, & finem eum statuerunt? Consul proficiscens praetorve paludatis lictoribus in prouinciam & ad bellum, vota in Capitolio nuncupat: victor perpetrato eodē, in Capitolio triumphans, ad eosdē Deos quib. vota nuncupauit, merita dona populi Romani traducit: pars nō minima triumphi est, victimae praecedentes, ut appareat Dijs grates agentē Imperatorem ob Rempublicā bene gestam redire. Omnes illas victimas quas traducendas in triūpho iudicauit, alias alio

cedente maiestate. illas quidem epulas senatus, quæ nec priuato loco, nec publico profanò, sed in Capitolio eduntur: vtrum hominum voluptatis causa, an Deorum hominumq; auctore Seruio Galba turbaturi estis? L. Pauli triumpho portæ claudentur? rex Macedonum Perseus cum liberis & turba alia captiuorũ, spolia Macedonum, circa flumen relinquentur? L. Paulus priuatus, tamquã rure rediens, à porta domum ibit? Et tu cẽturio, miles, quid de imperatore Paulo senatus decreuit, potius quã quid Seruius Galba fabuletur, audi: & hoc dicere me potius quam illũ audi. Ille nihil præter quã loqui, & ipsum maledicè ac malignè didicit: ego ter & vicies cum hoste per prouocationem pugnaui: ex omnibus cum quibus manũ conserui, spolia retuli, insigne corpus honestis cicatricibus omnibus aduerso corpore exceptis habeo. Nudasse deinde se dicitur: & quo quæque bello vulnera accepta essent, retulisse. Quæ dum ostẽtat adapertis fortè quæ velanda erant, rumor inguinũ p̃ximis risum mouit tum: *Hoc quoq; quod ridetis,* inquit, *in equo dies noctesq; persedendo habeo: nec magis me eius quam cicatricum harum pudet pœnitetq; quando numquam mihi impedimento ad Rempublicam benè gerendam domi militiæq; fuit. Ego hoc ferro sæpe vexatum corpus vetus miles adolescentibus militibus ostendi. Galba nitens & integrum denudet. Reuocate, si videtur, tribuni ad suffragium tribus: ego ad vos milites.*

* *

summam omnis captiui auri argentique translati H. S. millies 11 ducenties fuisse, Valerius Antias tradit: quæ haud dubiè maior aliquanto summa ex numero plaustrorum ponderibusque auri argenti generatim ab ipso scriptis efficitur. Alterum tantum aut in bellum proximũ absumptum, aut in fuga, cum Samothracem peteret, dissipatum, tradunt: eoque id mirabilius erat, quod tantum pecuniæ intra triginta annos post bellum Philippi cum Romanis, partim ex fructu metallorum, partim ex vectigalibus aliis coaceruatum fuerat. Itaque admodum inops pecuniæ Philippus, Perseus contra prædiues, bellare cum Romanis cœpit. Ipse postremo Paulus in curru magnam cum dignitate alia corporis, tum senecta ipsa maiestatem præ se ferens, post currum inter alios illustres viros filii duo, Q. Maximus & P. Scipio: deinde equites turmatim, & cohortes peditum suis quæque ordinibus. Pediti in singulos dati centeni, duplex centurioni, triplex equiti: tantum pediti daturum fuisse credunt, & p[illegible] iataaliis, si aut non refragati honori eius fuissent, aut benignè hac ipsa summa nunciata acclamassent. Sed non Perseus tantum per illos dies documentum humanorum casuum fuit, in catenis ante currum victoris ducis per vrbem hostium ductus: sed etiam victor Paulus auro purpuraque fulgens. Nam duobus è filiis, quos duob. datis in adoptionẽ, solos nominis, sacrorum familiæq; heredes retinuerat domi: minor fermè duodecim annos nat⁹, quinque diebus ante triumphũ; maior quatuordecim annorũ triduo post

Pauli triumphus.

Duorum Pauli liberorum mors.

post triumphum decessit: quos prætextatos curru vehi cum patre, sibi ipsos similes prædestinantes triumphos, oportuerat. Paucis post diebus data à M. Antonio tribuno plebis concione, quum de suis rebus gestis more ceterorum imperatorum disseruisset,
I memorabilis eius oratio & digna Romano principe fuit. *Quamquam & quam feliciter Rempublic. administrauerim, & quod duo fulmina domum meam per hos dies perculerint, non ignorare vos Quirites,* Pauli de *arbitror, quum spectaculo vobis nunc triumphus meus, nunc funera li-* reb. gestis *berorum meorum fuerint: tamen paucis quæso sinatis me eum publica* oratio. *felicitate comparare eo quo debeo animo, priuatam meam fortunam. Profectus ex Italia classem à Brundusio sole orto solui nona diei hora: cum omnibus meis nauibus Corcyram tenui. Inde quinto die Delphis Apollini pro me exercitibusque & classibus vestris sacrificaui. A Delphis quinto die in castra perueni: vbi exercitu accepto, mutatis quibusdā, quæ magna impedimēta victoriæ erant, progressus quia inexpugnabilia castra hostium erant, neq; cogi pugnare poterat rex, inter præsidia eius saltum ad Petram euasi: & ad pugnam rege coacto acie vici: Macedoniam in potestatem populi Romani redegi & quod bellum per quadrienniū quatuor ante me consules ita gesserunt, vt semper successori traderet grauius, id ego quindecim diebus perfeci. Aliarum deinde secundarum rerum velut prouentus secutus: ciuitates omnes Macedoniæ se dederunt: gaza regia in potestatem venit: rex ipse tradentibus prope ipsis Diis, in templo Samothracum cum liberis est captus. Mihi quoque ipsi nimia iam fortuna mea videri, eoq; suspecta esse. Maris pericula timere cœpi in tanta pecunia regia in Italiam traiicienda, & victore exercitu transportando. Postquam omnia secundo nauium cursu in Italiam peruenerunt, neque erat quod vltra precarer: illud optaui, vt quum ex summo retro volui fortuna consuesset, mutationem eius domus mea potius, quam Respublica sentiret. Itaq; defunctam esse fortunam publicam mea tam insigni calamitate spero, quod triumphus meus, velut ad ludibrium casuū humanorum duob. funeribus, liberorū meorū est interpositus. Et quum ego & Perseus nunc nobilia maxime sortis mortaliū exempla spectemur, ille qui ante se captiuos captiuus ipse duci liberos vidit, incolumes tamen eos ha-*
II *bet: ego qui de illo triumphaui, ab alterius funere filij curru ex Capitolio ad alterū prope iam exspirātem veni: neq; ex tanta stirpe liberum superest, qui L. Æmilij Pauli nomen ferat. Duos enim tamquam ex magna progenie liberorum in adoptionem datos, Cornelia & Fabia gens habet; Pauli in domo præter se nemo superest. Sed hanc cladē domus mea, vestra felicitas & secunda fortuna publica consolatur.* Hæc tanto dicta animo magis confudere audientium animos, quam si miserabiliter orbitatem suam deflendo locutus esset. C. Octauius Calendis Decembribus de rege Perseo naualem triumphū egit. Is triumphus Octauii sine captiuis fuit, sine spolijs. Dedit socijs naualibus in singulos trium- denarios septuagenos quinque, gubernatoribus qui in nauibus phus. fuerant duplex, magistris nauium quadruplex. Senatus deinde

habitu,

habitus est: patres censuerunt, *vt Quintus Cassius Persea regem cum Alexandro filio Albam in custodiam duceret, comites, pecuniam, argentum, instrumentum quod haberet.* Bitis regis Thracum filius cum obsidibus in custodiam Carseolos est missus. Ceteros captiuos, qui in triumpho ducti erant, in carcerem condi placuit. Paucos post dies q̃ hæc acta, legati ab Cotye rege Thracum venerunt, pecuniam ad redimendum filium aliosq; obsides apportãtes. Eis in senatum introductis, & idipsum argumenti prætẽdentibus orationis, *non sua voluntate Cotyn bello iuuisse Persea, quod obsides dare coactus esset:* orantibusque *vt eos pretio, quantum ipsi statuissent patres, redimi paterentur:* responsum ex auctoritate senatus est: *populum Romanum meminisse amicitiæ, qua cum Cotye maioribusq; eius & gente Thracum fuisset. obsides datos crimen, non criminis defensionem esse, quum Thracum genti ne quietus quidem Perseus, nedum bello Romano occupatus, timendus fuerit. Ceterum etsi Cotys Persei gratiã prætulisset amicitiæ populi Romani, magis quid se dignum esset, quam quid merito eius fieri posset, æstimaturum: filium atq; obsides ei remissurum.* Beneficia gratuita esse populi Romani, precium eorum malle relinquere in accipientium animis, quam præsens exigere. Legati nominati, T. Quintius Flaminius, C. Licinius Nerua, M. Caninius Rebilus, qui obsides in Thraciam reducerent: & Thracibus munera data in singulos binum millium æris. Bitis cum ceteris obsidibus à Carseolis accersitus, ad patrem cum legatis missus. Naues regiæ captæ de Macedonibus inusitatę ante magnitudinis in campo Martio subductæ sunt. Hærente adhuc non in animis XIIII modo, sed pene in oculis memoria Macedonici triumphi, L. Anicius Quirinalis triumphauit de rege Gentio, Illyrijsque. Similia omnia magis visa hominib., q̃ paria: minor ipse imperator, & nobilitate Anicius cum Æmilio, & iure imperii Prætor cum consule collatus: non Gentius Perseo, non Illyrij Macedonibus, nõ spolia spolijs, non pecunia pecuniæ, non dona donis comparari poterant. Itaque sicut præfulgebat huic triumphus recens: ita apparebat ipsum per se intuentibus nequaq̃ esse contemnendum. Perdomuerat intra paucos dies terra mariq; ferocem, locisq; munitis freram gentem Illyriorum: regem, regiæq; omnes stirpis ceperat: transtulit in triumphum multa militaria signa, spoliaque alia & supellectilem regiam: auri viginti & septem, argenti decem & nouem pondo: denariũm tria millia: & cxx millia Illyrici argenti. Ante currum ducti Gentius rex cũ coniuge & liberis, & Carauantius frater regis, & aliquot nobiles Illyrii. De præda militib. in singulos quadragenos quinos denarios, duplex centurioni, triplex equiti, socijs nominis Latini quantũ ciuibus; & socijs naualib. dedit quantum militib. Lætior hunc triumphũ est secutus miles, multisq; dux ipse carminibus celebratus. H.S. ducentis ex ea præda redactum esse, auctor est Antias, præter aurum argentumq; quod

Legati regis Thracum Romã veniunt.

L. Anicij triumph.

quod in ærarium sit latum: quod quia vnde redigi potuerit, non apparebat, auctorem pro te posui. Rex Gentius cum liberis & cõiuge & fratre Spoletium in custodiam ex Senatusconsulto duct⁹, ceteri captiui Romæ in carcerem coniecti: recusantibusq; custodiam Spoletinis, Iguuium reges traducti. Reliquum ex Illyrico prædæ ccxx. lembi erant: de Gentio rege captos eos Corcyreis & Apolloniatibus & Dyrrachinis Q. Cassius ex senatusconsulto tri-
LIV buit. Consules eo anno agro tantum Ligurum populato, quũ hostes exercitus numquam eduxissent, nulla re memorabili gesta, Romam ad magistratus subrogandos redierunt: & primo comitiali die consules crearunt, M. Claudium Marcellum, C. Sulpitiũ Gallum. Deinde prætores postero die L. Linium, L. Apuleium Saturninum, A. Licinium Neruam, P. Rutilium Caluũ, P. Quintilium Varum, M. Fonteium. His prætorib. duæ vrbanæ prouinciæ sunt decretæ, duæ Hispaniæ, Sicilia & Sardinia. Intercalatum eo anno: postridie Terminalia intercalares fuerunt. Augur eo anno mortuus est, C. Claudius: in eius locum augures legerunt T. Quintium Flamininum, & flamen Quirinalis mortuus, M. Fabi⁹ Pictor. Eo anno rex Prusias venit Romam cũ filio Nicomede. Is magno comitatu vrbem ingressus, ad forum à porta, tribunalque Q. Cassij prætoris perrexit: concursuq; vndiq; facto, *Deos qui vrbem Romam incolerent, senatumq́, & populum Romanum salutatum se dixit venisse: & gratulatum quod Persea Gentiumq́, reges vicissent, Macedonibusque & Illyrijs in ditionem redactis, auxissent imperium.* Quum prætor senatũ ei, si velit, eo die daturũ dixisset: biduũ petijt. quo tẽpla Deûm vrbemq; & hostes amicosq; viseret. Datus qui circumduceret eum L. Cornelius Scipio quæstor, qui & Capuam ei obuiam missus fuerat: & ædes, quæ ipsum comitesq; eius benigne reciperent, conductæ. Tertio post die senatum adit, gratulatus victoriam est: merita sua in eo bello cõmemorauit: petijt, *vt votum sibi soluere, Romæ in Capitolio decem maiores hostias, & Præneste vnam Fortunæ liceret: ea vota pro victoria populi Romani esse. Et vt societas secum renouaretur: agerq́, sibi de rege Antiocho captus, quem nulli datum à populo Romano Galli possiderent, daretur. Filium postremo Nicomedem senatui commendauit.* Omniũ qui in Macedonia imperatores fuerant, fauore est adiutus. Itaq; cetera quę petebat cõcessa; de agro responsum est, *legatos ad rem inspiciendam missuros. Si ager populi Romani fuisset, nec cuiquam datus esset; dignissimum eo dono Prusiam habituros esse. Si autem Antiochi non fuisset, eo ne populi quidem Romani factum apparere: aut si datus Gallis esset; ignoscere Prusiam debere, si ex nullius iniuria quidquam ei datum vellet populus Romanus. Ne quod detur quidem, gratum esse donum posse, quod eũ, qui det vbi vellet ablaturum esse sciat. Facile Nicomedis commendationem accipere. Quanta cura regum amicorum liberos tueatur populus Romanus, documento Ptolemaum Ægypti regẽ esse.* Cũ hoc responso Prusias est di-

Intercalaria.

Prusias rex Romã venit.

est dimissus. Munera ei ex sestertiis iussa dari, & vasorum argenteorum pondo L. & filio Regis Nicomedi ex ea summa munera dari censuerūt, ex qua Masgabæ filio regis Masanissæ data essent: & vt victimæ aliaque quæ ad sacrificium pertinerent, seu Romæ, seu Præneste immolare vellet, regi ex publico sicut magistratib. Romanis præberentur: & vt ex classe quæ Brundusij esset, naues longæ viginti assignarentur, quibus vteretur: donec ad classem dono datā ei rex peruenisset. L. Cornelius Scipio ne ab eo abscederet, sumptumq; ipsi & comitibus præberet, donec nauem conscendissent. Mire lætum & ea benignitate in se populi Romani regem fuisse, ferunt: munera sibi ipsum emisse: filium iussisse *donā populi Romani accipere.* Hæc de Prusia nostri scriptores. Polybius eum regem indignum maiestate nominis tanti tradit: *pileatum capite raso, obuiam ire legatis solitum, libertumq; se populi Romani ferre, & ideo insignia ordinis eius gerere. Romæ quoq; quū veniret in curiam, summisisse se, & osculo limen curiæ contigisse: & Deos seruatores suos senatum appellasse: aliamq; orationem non tam honorificam audientib. quam sibi deformem habuisse.* Moratus circa vrbem triginta haud amplius dies, in regnum est profectus.

IN RELIQVOS T. LIVII LIBROS, QVI DESIDERANTVR, Epitome.

LIBRI XLVI.

EVMENES Rex Romam venit: *qui, quia Macedonico bello se medium egerat, ne aut hostis iudicatus videretur, si exclusus esset, aut liberatus crimine, si admitteretur: in commune lex lata est, ne cui regi Romam venire liceret. Claudius Marcellus consul Alpinos Gallos. C. Sulpicius Gallus Consul Ligures subegit. Legati Prusiæ regis conquesti sunt de Eumene, quod fines suos depopularetur: dixeruntq; eum conspirasse cum Antiocho contra populum Romanum. Societas cum deprecantibus Rhodijs iuncta est: Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita* CCCXXVII *millia,* XXII. *Princeps senatus lectus M. Æmilius Lepidus. Ptolemæus Ægyptiorum rex, à minore fratre è regno pulsus, missis ad eum legatis, restitutus est. Ariarathe Cappadociæ rege mortuo, filius eius Ariarathes accepit regnum: & amicitiam per legatos cum populo Romano renouauit. Res præterea aduersus Ligures, Corsos, & Lusitanos vario euentu gestas, & motus Syria mortuo Antiocho, qui filium Antiochum puerum admodum reliquerat, continet. Hunc Antiochum puerum cum Lysia tutore eius Demetrius, Seleuci filius, qui Romam obses missus fuerat, clam, quia minime dimittebatur à Romanis, interemit: & ipse in regnum receptus. L. Æmi-*

Æmilius Paulus, qui Perseum vicerat, mortuus, cuius tanta abstinentia fuit, vt quum ex Hispania & Macedonia maximas opes retulisset, vix ex auctione bonorum eius redactum sit, vnde dos vxori eius redderetur. Pomptina paludes à Cornelio Cethego consule, cui ea prouincia euenerat, siccata, agerq́; ex iis factus.

LIBRI XLVII.

CN. Tremellio tribuno plebis mulcta dicta est, quòd cum M. Aemilio Lepido pontifice maximo iniuriosè contenderat: Sacrorumq́; quia magistratuum ius potentius fuit. Lex de ambitu lata. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita trecenta viginti octo millia, trecenti quatuordecim. Princeps senatus lectus Aemilius Lepidus. Inter Ptolemaeos fratres, qui dissidebant, fœdus ictum, vt alter in Ægypto alter Cyrenis regnaret. Ariarathes Cappadociæ rex consilio Demetrij regis Syriæ, & virib. pulsus regno, à senatu restitutus est. Missi à senatu qui inter Masanissam & Carthaginenses de agro iudicarēt. C. Marcius consul aduersum Dalmatas parum prosperè primum, postea feliciter Romani socios vastauerant, eandemq́; gentem Cornelius Nasica consul domuit. Q. Opimius consul transalpinos Ligures, qui Massiliensium oppida Antipolim & Nicæam vastabant, subegit. Praterea res in Hispania à compluribus parum prosperè gestas continet. Consules anno quingentesimo nonagesimo octauo ab vrbe condita magistratum, peractis comitiis, insequentisq́; anni consulibus creatis, inire cœperunt. Mutandi comitia causa fuit, quòd Hispani rebellabant. Legati ad disceptandum inter Masanissam & Carthaginenses missi, nunciauerunt, vim naualis materiæ se Carthagine deprehendisse. Aliquot pratores à prouinciis auaritiæ nomine accusati, damnati sunt.

LIBRI XLVIII.

LVstrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita trecenta viginti quatuor millia. Semina tertij belli Punici referuntur. Quum in finibus Carthaginensium maximus Numidarum exercitus, Archobarzane duce Syphacis nepote, diceretur esse. M. Porcius Cato suasit, vt Carthaginensibus, qui exercitum specie cōtra Masanissam regem, sed reuera contra Romanos, accitum in finibus haberēt, bellum indiceretur, contradicente P. Cornelio Nasica placuit legatos mitti Carthaginē, qui specularentur, quid ageretur. Castigato senatu Carthaginensiū quod contra fœdus exercitum & nauales materias haberent, pacem inter eos & Masanissam facere voluerunt: Masanissa agro, de quo lis erat, cedente, sed Giso, Hamilcaris filius, homo seditiosus, qui tunc in magistratu erat, quùm senatus pariturum se iudicio legatorū dixisset, ita bellum aduersus Romanos suadendo concitauit; vt legatos, quo minus violarentur, fuga explicuerit. Id nunciantes, infestū iam senatū Carthaginensibus, infestiorem fecerunt: M. Porcius Cato funus mortui filij in prætura tenuissimo, vt valuit, (nam pauper erat) sumptu fecit. Andriscus, qui se

Porsi

Persei filium, regis quondam Macedoniæ, ingenti asseueratione mentiretur Romam missus. M. Aemilius Lepidus qui princeps senatus ab sextis iam censorib. erat lectus, antequam exspiraret præcepit filiis lecto se strato sine linteis sine purpura efferrēt: in reliquum funus ne plus quā æris denos consumerēt: imaginum specie, non sumptib. nobilitari maximorum virorum funera solere. De veneficiis quæsitum, Publicia, & Licinia nobiles fœminæ, quæ viros suos necasse insimulabātur, cognita causa, quum prætori prædes vadesq; dedissent, cognatorum decreto necatæ sunt. Gulussa Masanissæ filius denunciauit, Carthagine delectus agi, classem comparari, & haud dubiū bellum strui. Quum Cato suaderet, vt iis bellum indiceretur: P. Cornelio Nasica dicente, nihil temere faciundum, placuit, decem mitti legatos exploratum. L. Licinius Lucullus, A. Postumius Albinus consules cum delectū seuere agerent, nec quemquam gratia dimitterent: à tribunis plebis, qui pro amicis suis vacationē impetrare non poterāt in carcerē coniecti sunt. Hispaniense bellū quum parū prosperè aliquoties gestū ita cōfudisset ciuitatē Romanam, vt ne ii quidē inuenirentur, qui aut tribunatū exciperent, aut legati ire vellent: P. Corn. Aemilianus processit: & excepturū se militiæ genus, quodcumq; imperatū esset: professus est. quo exēplo ad militandi studiū omnes incitauit. L. Lucullus Consul quū Claud. Marcell. cui successerat, pacasse omnes Celtiberiæ populos videretur, Vacceos Cantabros, & alias incognitas adhuc nationes in Hispania subegit. Ibi P. Corn. Africanus Scipio Æmilianus, L. Paulli filius, Africani nepos, sed adoptiuus, prouocatorē barbarū tribunus militum occidit: & in expugnatione Intercatiæ vrbis maius multo etiā periculum adiit. nam murum primus omniū transcendit. Seruius Sulpicius Galba prætor male aduersus Lusitanos pugnauit. Quum legati ex Africa cum Carthaginensium oratoribus, & Gulussa Masanissæ filio redissent, dicerentq; & exercitum se & classem Carthagine deprehendisse, perrogari sententias placuit; Catone, & aliis principibus senatus suadentibus vt in Africam confestim transportaretur exercitus, quia vero Cornelius Nasica dicebat, nondum sibi iustam causam belli videri: placuit vt bello desisteretur, si Carthaginenses classem exussissent, & exercitum dimisissent: si minus, proximi consules de bello Punico referrent. Quum locatum à Censoribus theatrum extrueretur, P. Cornelio Nasica auctore, tamquam inutile, & nociturum publicis moribus, ex senatusconsulto destructum est, populusque aliquamdiu stans ludos spectauit. Carthaginenses quum aduersum fœdus bellum Masanissæ intulissent, victi ab eo, annos habente nonaginta duos, & sine pulpamine mandere & gustare panem tantummodo solito, insuper Romanum bellum meruerunt.

LIBRI XLIX.

Tertiȳ Punici belli initium altero & sexcētesimo anno ab vrbe condita intra quintum annū, quā erat cœptū, consummati. Inter M. Porciū Catonē, & Scipionem Nasicam, quorum alter sapientissimus vir in ciuitate habebatur, alter etiā vir optimus à senatu iudicatus erat, di- *uersis*

uersis certatum est sententiis, Catone suadente bellum, & ut tolleretur, deleretur que Carthago: Nasica dissuadente: placuit tamen eo quod contra fœdus naues haberent, quod extra fines exercitum duxissent, quod socio populi Romani & amico Masanissæ arma intulissent, quod filium eius Gulussam, qui cum legatis Romanis erat in oppidum non recepissent, bellum iis indici. Prius quam ulla copia in naues imponerentur, Uticenses legati Romam venerunt, se suaque omnia dedentes. Ea legatio, veluti omen, grata patribus, acerba Carthaginensibus fuit. Diti patri ludi ad Tarentum, ex præcepto librorum Sibyllinorum, facti, qui anno centesimo, primo Punico bello, quingentesimo & altero anno ab urbe condita facti erant. Legati triginta Romam venerunt, per quos se Carthaginenses dedebant. Catonis sententia peruicit, ut in decreto perstaretur, & ut consules quamprimum proficiscerētur ad bellum. Qui ubi in Africam transierunt, acceptis, quos imperauerant, trecentis obsidibus, & armis omnibus, instrumentisque belli, si qua Carthagine erant: tunc quum ex auctoritate patrum iuberent, ut in alium locum, dum procul à mari decem millia passuum nec minus remotum, oppidum facerent: indignitate res ad bellandum Carthaginenses compulerunt. Obsideri, oppugnarique cœpta est Carthago à L. Martio, M. Manilio Consulibus. In qua oppugnatione, quum neglectos ab una parte muros duo tribuni temere cum cohortibus, irrupissent, & ab oppidanis grauiter cæderētur, à Scipione Africano expliciti sunt per quem & castellum Romanorum quod nocte oppugnabant, paucis equitibus iuuantibus liberatum est: castrorumque, quæ Carthaginenses omnibus copiis pariter ab urbe egressi oppugnabant liberatorum is ipse præcipuam gloriam tulit. Præterea quum ab irrita oppugnatione Carthaginis Consul (alter enim Romam ad comitia ierat) exercitum duceret aduersus Hasdrubalem, qui cum altera manu iniquum saltum insederat, suasit primo consuli, ne tam iniquo loco confligeret victus deinde complurium, qui & prudentiæ eius, & virtuti inuidebant, sententiis & ipse saltum ingressus est. quumque sicut prædixerat, fusus fugatusque esset Romanus exercitus & duæ cohortes ab hoste obsiderētur, cum exiguis equitum turmis in saltum reuersus, liberauit eas, & incolumes reduxit. Quam virtutem eius & Cato vir promptioris ad vituperandum lingua in senatu sic prosecutus est, ut diceret, reliquos, qui in Africa militarent, umbras militare, Scipionem vigere. Et populus Romanus eo fauore & illum complexus est, ut comitiis complurimæ eum tribus consulem scriberent, quum hoc per ætatem minime liceret. Quum L. Scribonius tribunus pleb. is rogationem promulgasset, ut Lusitani qui in fidem populo Romano dediti, à Sergio Galba in Galliam venissent in libertatem restituerentur, M. Cato acerrime suasit. extat oratio in Annalibus eius inclusa. Q. Fuluius Nobilior & sæpe ab eo in senatu laceratus, respondit pro Galba: ipse quoque Galba quum se damnari videret, complexus duos filios prætextatos, & filium Caij Sulpicij, cuius tutor erat, ita miserabiliter

IIII præsi

pro se locutus est, ut rogatio antiquaretur extant tres orationes eius: dua aduersum Libonem tribunum plebis, rogationesque eius habita de Lusitanis: una contra L. Cornelium Cethegum, in qua Lusitanos prope sese castra habentes caesos fatetur: quod compertum habuerit, equo atq; homine suo ritu immolato per speciē pacis adoriri exercitum suum in animo habuisse. Andriscus quidā ultima sortis homo, Persei regis se filium ferens, & mutato nomine Philippus vocatus, quum ab urbe Roma quo illum Demetrius Syriæ rex ob hoc ipsum mendacium miserat, clam profugisset multis ad falsam eius fabulam, velut ad veram euntibus, contracto exercitu, totam Macedoniam aut voluntate incolentium, aut armis occupauit. Fabulam autē huiusmodi finxerat. Ex pellice se & Perseo rege ortum, traditū educandum Cretensi cuidam esse, ut in belli casus, quod ille cum Romanis gereret, aliquod velut semen stirpis regiæ extaret. Perseo demortuo, Adramiti se educatū usq; ad duodecimum annum ætatis, patrem eum esse credentē, à quo educaretur, ignarū generis fuisse sui. affecto deinde eo, quum prope ad ultimū finem vitæ esset, detectam sibi tandem originem suam, falsaque matri libellum datum signo Persei regis signatum, quem sibi traderet, quum ad puberem ætatem venisset: obtestationesq; ultimas adiectas, ut res in occulta ad id tempus seruaretur. pubescēti libellum traditum: in quo relicti sibi duo thesauri à patre dicerentur. tum scientem mulierem subdititium se esse, veram stirpem ignoranti edidisse genus: atque obtestatam, ut prius quam ad Eumenem manaret res, Perseo inimicum, excederet iis locis, ne interficeretur. eo se exterritum, simul sperantem aliquod auxilium à Demetrio, in Syriam se contulisse: atque ibi primum quis ipse omnino esset palam exprimere ausum.

LIBRI L.

Thessalia, quum & illam inuadere armis, atque occupare Pseudophilippus vellet, per Romanorum legatos auxiliis Achæorum defensa est. Prusias rex Bithyniæ omnium, humilimorumque vitiorum, à Nicomede de filio adiuuante Attalo rege Pergami occisus est. Habebat alterum filium, qui pro superiore ordine dentium enatum habuisse unum os continens dicitur. Quum legatos ad pacem inter Nicomedem & Prusiam faciendam Romani misissent: & unus ex iis caput multis cicatricibus sparsum haberet, alter pedibus æger esset, tertius ingenio socors haberetur: dixit Cato, eam legationem nec caput, nec pedes, nec cor habere. In Syria, quæ eo tempore ex stirpe generis Persei regis Macedonum, inertia socordiaque similem Prusiæ regem habebat: iacente eo in ganeo & lustris, Hammonius regnabat, per quem & amici omnes regis, & Laodice regina, & Antigonus Demetrii filius, occisi. Masanissa Numidiæ rex, maior nonaginta annis, decessit, vir insignis. Inter cætera opera iuuenilia, quæ ad ultimum edidit: adeo etiam versus in senectam viguit, ut post sextum & octogesimum annum filium genuerit. Inter tres liberos eius,

eius, maximus natu Micipsa, Gulussa, Manastabal, qui etiam Graecis literis eruditus erat. P. Scipio Æmilianus, quum commune eis pater regnum reliquisset, diuidere eos arbitrio Scipionis iussisset, administrationem regni diuisit. Item Phameæ Himilconis præfecto equitum Carthaginensium, viro forti, & cuius præcipua opera Pœni vtebantur, persuasit, vt cum equitatu suo ad Romanos transiret. Ex tribus legatis qui ad Masanissam missi fuerant, Claudius Marcellus coorta tempestate fluctibus obrutus est. Carthaginenses Asdrubalem Masanissæ nepotem, quem prætorem habebant, proditionis suspectum, in curia interemerunt. quæ suspicio inde emanauit, quod propinquus esset Gulussæ, Romanorũ auxilia iuuantis. P. Scipio Æmilianus quum ædilitatem peteret, consul à populo dictus, quoniam per annos consuli fieri nõ licebat, cum maximo certamine suffragantibus plebeis, & repugnantibus aliquamdiu patribus, legibus solutus, & consul creatus est. M. Æmilius aliquot vrbes circumpositas Carthagini expugnauit. Pseudophilippus in Macedonia, cæso cum exercitu M. Iuuentio prætore, à quo Cæcilio victus, captusque est, & recepta Macedonia.

LIBRI LI.

Carthago in circuitu viginti tria millia passus patens, magno labore obsessa, & per partes capta est: primum à Mancino legato, deinde à Scipione consule, cui extra sortem prouincia Africa data erat. Carthaginenses portu nouo (quia vetus à Scipione erat obstructus) facto, & cõtracta clã exiguo tempore ampla classe, nauali prœlio infeliciter pugnauerunt. Hasdrubalis quoque eorum ducis castra ad Nepherim oppidum loco difficillimo sita cũ exercitu deleta sunt à Scipione, qui tandem vrbem expugnauit LXX. anno, quam erat condita. spoliorum maior pars Siculis, quibus ablata erant, reddita. Vltimo vrbis excidio quum se Hasdrubal Scipioni dedisset, vxor eius, quæ paucis ante diebus de marito impetrare non potuerat, vt ad victorem transfugeret, in medium se flagrãtis vrbis incendium duobus cum liberis, ex arce præcipitauit. Scipio exemplo patris sui Æmilij Pauli, qui Macedoniam vicerat, ludos fecit. transfugas ac fugitiuos bestiis obiecit. Belli Achaici semina referuntur hæc, quod legati populi Romani ab Achaicis pulsati sint: Corinthum missi, vt eas ciuitates quæ sub ditione Philippi fuerant, ab Achaico concilio secernerent.

LIBRI LII.

Cum Achæis, qui in auxilium Bœotios & Chalcidenses habebant, Q. Cæcilius Metellus ad Thermopylas bello conflixit, quibus victis, dux eorum Critolaus veneno sibi mortem consciuit, in cuius locum Diæus Achaici motus primus auctor ab Achæis dux creatus, ad Isthmon à L. Mummio consule victus est, qui, omni Achaia in deditionem

accepta, Corinthum ex Senatusconsulto diruit, quia ibi legati Romani violati erant. Thebæ quoque & Chalcis, quæ auxilio fuerant, dirutæ. Ipse L. Mummius abstinentissimum virum egit, nec quicquam ex ijs opibus ornamentisque quæ prædiues Corinthus habuit, in domum eius peruenit. Q. Cæcilius Metellus de Andrisco triumphauit. P. Cornelius Africanus Scipio Æmilianus de Carthagine & Asdrubale. Viriathus in Hispania primum ex pastore venator, è venatore latro, mox iusti quoque exercitus dux factus, vniuersam Lusitaniã occupauit. M. Vitilium prætorem, fuso eius exercitu, cepit, post quẽ C. Plautius prætor nihilo felicius rem gessit. tantumque terrorem is hostis intulit, vt aduersus eum consulari opus esset & duce & exercitu. Præterea motus Syriæ, & bella inter reges gesta referuntur: Alexander homo ignotus, & incertæ stirpis, occiso (sicut ante dictũ est) Demetrio rege, in Syria regnabat. hunc Demetrius, Demetrij filius, qui à patre quondam, ob incertos belli casus, ablegatus Gnidon fuerat, contempta secordia inertiaque eius, adiuuante Ptolemæo Ægypti rege, cuius filiam Cleopatram acceperat in matrimonium, bello interemit. Ptolemæus in caput grauiter vulneratus, inter curationem, dum ossa medici terebrare contendunt, exspirauit: atque in locum eius frater minor Ptolemæus, qui Cyrenis regnabat, successit. Demetrius ob crudelitatem quam per tormenta in suos exercebat, à Diodoto quodam vno ex subiectis, qui Alexandri filio bimulo admodum regnum asserebat, bello superatus, Seleuciam confugit. L. Mummius de Achais triumphauit. signa ærea, marmoreaq;, & tabulas pictas in triumpho tulit.

LIBRI LIII.

A P. Claudius Consul Salassos, gentem alpinam domuit. Alter Pseudophilippus in Macedonia à L. Tremellio quæstore cum exercitu cæsus est. Q. Cæcilius Metellus proconsul Celtiberos cecidit. à Q. Fabio proconsule pars maxima Lusitaniæ, expugnatis aliquot vrbibus, recepta est. C. Iulius senator Græce res Romanas scribit.

LIBRI LIV.

Q. Pompeius consul in Hispania Termestinos subegit cum eisdem & Numantinis pacem ab infirmitate fecit. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita trecenta viginti octo millia, trecenta quadraginta duo. Quum Macedonum legati conquestum venissent de D. Iunio Syllano prætore, quod acceptis pecunijs prouinciam spoliasset, & senatus de querelis eorum vellet cognoscere: T. Manlius Torquatus, Sillani pater, petijt impetrauitque, vt sibi cognitio mandaretur. & domi causa cognita, filium condemnauit, abdicauitque. ac ne funeri quidem eius, quum suspendio vitam finisset, interfuit: sedensque domi potestatem consultantibus ex instituto fecit. Q. Fabius proconsul, rebus in Hispania prospere gestis labem imposuit, pace cum Viriatho æquis conditionibus

tionibus facta. Virathus à proditoribus, consilio Seruilij Capionis interemptus est, & ab exercitu eius multum comploratus ac nobilissime tumulatus, vir duxque magnus, & per XIV. *annos, quibus cum Romanis bellum gessit, frequentius superior.*

LIBRI LV.

PVblico Cornelio Nasica, cui cognomen Serapion fuit, ab irridente Curiatio tribuno plebis impositum: & D. Iunio Bruto consulibus delectum habentibus in cōspectu tyronum, res saluberrimi exempli facta est: nam C. Matienus accusatus est apud tribunos plebis, quod exercitum in Hispania deseruisset: damnatusque sub furca, diu virgis cæsus est, & sestertio nummo veniit. Tribuni plebis quia non impetrarent, vt sibi denos, quos vellent, milites eximere liceret, consules in carcerem mitti iusserunt. Iunius Brutus consul in Hispania, iis qui sub Viriatho militauerant agros, oppidumque dedit, quod Valentia vocatum est. M. Popilius à Numantinis, cum quibus pacem factam senatus irritam fieri censuerat, cum exercitu fusus fugatusq́. C. Hostilio Mancino consule sacrificāte, pulli ex cauea euolauerunt. cōscēdenti deinde in nauim, vt in Hispaniā proficisceretur, accidit audiri: mane Mancine*: quæ auspicia tristia fuisse, euentu probatum est, victus enim à Numantinis, & castris exutus, quum spes nulla seruandi exercitus esset, pacem cum eis fecit ignominiosam, quam ratam esse senatus vetuit. Triginta millia Romanorum à Numantinorum millibus quatuor victa erant. D. Iunius Lusitaniam, vrbium expugnationibus vsq́ ad Oceanum perdomuit: & quum fluuium* Obliuionem *transire nollent, raptum signifero signum ipse trāstulit, & sic vt transgrederentur persuasit. Alexandri filius rex Syriæ, decē annos admodum habens, à Diodoto: qui Tryphon cognominabatur, tutore suo, per fraudem occisus est: corruptis medicis, qui ipsum calculi dolore consumi, ad populum mentiti, dum secant occiderunt.*

LIBRI LVI.

DEcimus Iunius Brutus in vlteriore Hispania feliciter aduersus Gallæcios pugnauit. dissimili euētu M. Æmilius Lepidus proconsul aduersus Vaccæos rem gessit: cladémque similem Numantinæ passus est. Ad exsoluendum Numantini fœderis religione populum. Mancinus, quum huius rei auctor fuisset, deditus Numantinis, non est receptus. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita trecenta viginti tria millia. Fuluius Flaccus consul Vardeos in Illyrico subegit. M. Cosconius prætor in Thracia cum Scordiscis prospere pugnauit. Quum vitio ducum bellum Numantinum non sine publico pudore duraret, delatus est vltro Scipioni Africano à senatu populoque Romano consulatus: quem quum illi capere ob legem, quæ vetabat quemquam intra decem annos iterum consulem fieri non liceret, sicuti priori consulatu, legib.

solutus est. Bellum seruile in Sicilia ortum, quum opprimi à prætoribus non potuisset: C. Fuluio Consuli mandatum est, huius belli initium fuit Eunus seruus, natione Syrus, qui contracta agrestium seruorum manu & solutis ergastulis, iusti exercitus numerum impleuit. Cleon quoque alter seruus ad septuaginta millia seruorum contraxit: & copijs iunctis, contra populum Romanum, exercitumque eius bellum sæpe gesserunt.

LIBRI LVII.

Scipio Africanus Numantiam obsedit: & corruptū licentia luxuriaque exercitum, ad seuerissimam militiæ disciplinam reuocauit. omnia deliciarum instrumenta recidit: duo millia scortorum à castris eiecit. militem quotidie in opere habuit: & triginta dierum frumentum ad septenos vallos ferre cogebat, ægre propter onus incedenti dicebat: Cum gladio te vallare scieris, vallum ferre desinito. *Alij scutum paruum habiliter ferenti, eum scutum amplius iusto ferre iussit: neque id se reprehendere, quando melius scuto, quam gladio vteretur. Quem militem extra ordinem deprehendit, si Romanus esset, vitibus, si extraneus, virgis cæcidit. Iumenta omnia, ne exonerarent militem, vendidit. sæpe aduersus eruptiones hostium feliciter pugnauit. Vaccæi obsessi, liberis & cōiugibus trucidatis, ipsi se interemerunt. Scipio amplissima munera sibi ab Antiocho rege Syriæ missa, quum celare aliis imperatoribus regum munera mos esset, pro tribunali accepturum se esse dixit, eaque omnia referre quæstorem in publicas tabulas iussit: ex ijs, viris fortibus dona se daturum. Quum vndique Numantiam obsidione clausisset, & oppressos fame videret vrgeri, hostes qui pabulatum exierant, vetuit interimi: quod diceret, velocius eos absumpturos frumentum, quod haberent, si plures fuissent.*

LIBRI LVIII.

Tib. Sempronius Gracchus tribunus plebis, quum agrariam legem ferret aduersus voluntatem senatus, & equestris ordinis, ne quis ex publico agro plus quam decem iugera possideret, in eum furorem exarsit, vt M. Octauio collegæ, caussam diuersæ partis defendenti, potestatem lege lata abrogaret: seque & fratrem Caium, & Ap. Claudium socerum triumuiros ad diuidendum agrum crearet. Promulgauit & aliam legem Agrariam qua sibi latius agrum patefaceret, vt ijdem triumuiri iudicarent qua publicus ager, qua priuatus esset. deinde quum minus agri esset, quam quod diuidi posset sine offensa etiam plebis (quoniam eos ad cupiditatem amplum modum sperandi incitauerat) legem se promulgaturum ostendit, vt ijs qui Sempronia lege agrum accipere deberent, pecunia quæ regis Attali fuisset, diuideretur. Hæredem autem populum Romanum reliquerat Attalus, rex Pergami,

gami, Eumenis filius. Tot in lignationibus commotus grauiter senatus, ante omnes T. Annius consul: qui quum in senatu in Gracchum perorasset, raptus ab eo ad populum, delatusq; plebi: rursus in eum pro rostris concionatus est. Quum iterum tribunus plebis creari vellet Gracchus, auctore P. Cornelio Nasica, in Capitolio ab optimatibus occisus est, ictus primum fragmentis subselliorum: & inter alios, qui in eadem seditione occisi erant, insepultus in flumen proiectus. Res praeterea in Sicilia vario euentu aduersum fugitiuos gestas continet.

LIBRI LIX.

NVmantini fame coacti, ipsi se per vicem tradentes trucidauerunt. Captam vrbem Scipio Africanus deleuit, & de ea triumphauit, quartodecimo anno post Carthaginem deletam. P. Rutilius consul in Sicilia cum fugitiuis debellauit. Aristonicus regis Eumenis filius, Asiam occupauit, quum testamento Attali regis legata populo Romano, libera esse deberet, aduersus eum P. Licinius Crassus Consul quum idem pontifex maximus esset (quod nunquam antea factum erat) extra Italiam profectus praelio victus, & interemptus est. M. Perpenna consul victum Aristonicum in deditionem accepit. Q. Pompeius, & Q. Metellus, tunc primum vterque ex plebe censores facti lustrum condiderunt. Censa sunt ciuium capita CCCXVI. millia, DCCCXXIII. praeter pupillos & viduas. Q. Metellus censor censuit, vt omnes cogerentur ducere vxores liberorum creandorum causa, extat oratio eius, quam Augustus Caesar, quum de maritandis ordinibus ageret, velut in hac tempora scriptam in senatu recitauit. C. Atinius Labeo tribunus plebis Q. Metellum censorem, à quo in senatu in legendo praeteritus erat, de saxo deiici iussit: quod ne fieret, ceteri tribuni plebis auxilio fuerunt. Quum Carbo tribunus plebis rogationem tulisset, vt eundem tribunum plebis quoties vellet, creari liceret: rogationem eius P. Africanus grauissima oratione dissuasit. in qua dixit, T. Gracchum iure caesum videri. Gracchus contra suasit rogationem: sed Scipio tenuit. Bella inter Antiochum Syriae, & Phrahatem Parthorum regem gesta, nec magis quieta res Aegypti referuntur. Ptolemaeus Euergetes cognominatus, ob nimiam crudelitatem suis inuisus, incensa à populo regia, clam in Cyprum profugit. & quum sorori eius Cleopatrae, quam (filia eius virgine per vim compressa, atque in matrimonium ducta) repudiauerat, regnum à populo datum esset, infensus, filium quem ex illa habebat, in Cypro occidit, caputque eius, & manus, & pedes matri misit. Seditiones à triumuiris Fuluio Flacco, & C. Graccho, & C. Carbone agro diuidendo creatis excitatae. quibus quum P. Scipio Africanus aduersaretur, fortisque ac validus pridie domum se recepisset, mortuus in cubiculo inuentus est. Suspecta fuit, tanquam ei venenum dedisset Sempronia vxor: hinc maximè, quod soror esset Gracchorum, cum quibus simultas Africano fuerat, de morte tamē eius

nulla quæstio acta. Eo defuncto, seditiones triumphales acrius exarserunt. C. Sempronius consul contra Iapidas primo rem male gessit, mox victoria cladem acceptam emendauit, virtute D. Iunij Bruti, eius qui Lusitaniam subegerat.

LIBRI LX.

L. Aurelius Consul rebellantes Sardos subegit. M. Fuluius Flaccus primus omnium Transalpinos Ligures bello domuit, missus in auxilium Massiliensibus aduersus Saluios Gallos, qui populabantur fines Massiliensium. L. Opimius prætor Fregellanos, qui defecerãt, in deditionem accepit: Fregellas diruit. Pestilentiam in Africa ab ingenti multitudine locustarum, & deinde necatarum strage, fuisse traditur. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCXC. millia DCCXXXVI. C. Gracchus, Tiberij frater, tribunus plebis eloquentior quam frater, perniciosas aliquot leges tulit: inter quas frumentariam, vt semisse & triente frumentum plebi daretur: alteram legem agrariam quam & frater eius tulerat: tertiam, qua equestrem ordinẽ tunc cum senatu consentientem corrumperet: sexcenti ex equitibus vt trecentis senatoribus admiscerentur, id est, vt equester ordo bis tantum virium in senatu haberet, & continuato in alterum annum tribunatu, legibus agrariis latis effecit, vt complures coloniæ in Italia deducerentur, & vna in solo dirutæ Carthaginis, quo ipse triumuir creatus, coloniam deduxit. Præterea res à Q. Metello, consule aduersus Baleares gestas continet, quas Græci Gymnesias appellant, quia æstatem nudi exigant. Baleares à teli missu appellati: vel à Baleo Herculis comite ibi relicto tunc, quum Hercules ad Geryonem nauigaret. Motus quoque Syriæ referuntur, in quibus Cleopatra Demetrium virum suum, & Seleucum filium, indignata, quod occiso patre eius à se, iniussu suo diadema sumpsisset, interemit.

LIBRI LXI.

Caius Sextius proconsul, victa Saluiorum gente, coloniam Aquas Sextias condidit, ob aquarum copiam & calidis & frigidis fontibus, atque à nomine suo ita appellatas. Cn. Domitius proconsul contra Allobroges ad oppidum Vindalium feliciter pugnauit. Quibus bellum inferendi causa fuit, quod Teutomalium Saluiorum regem fugientem recepissent, & omni ope iuuissent: quodque Æduorum agros, sociorum populi Romani vastauissent. C. Gracchus seditioso tribunatu acto, quum Auentinum quoque armata multitudine occupauisset, à L. Opimio consule ex Senatusconsulto vocato ad arma populo pulsus, interemptus est, & cum eo Fuluius Flaccus consularis, socius eiusdem furoris. Q. Fabius Maximus consul, Pauli nepos, aduersus Allobroges, & Bituitum Aruernorum regem, feliciter pugnauit. Ex Bituiti exercitu cæsa millia hominum centum viginti & quum ipse ad satis-

satisfaciendum senatui Romam profectus esset, Alba custodiendus datus est, quia contra pacem videbatur, vt in Galliam remitteretur. Decretum quoque est, vt Congentiatus, filius eius, comprehensus, Romam mitteretur: Allobroges in deditionem recepti. L. Opimius accusatus apud populum à Q. Decio tribuno plebis, quod indemnatos ciues in carcerem coniecisset, absolutus est.

LIBRI LXII.

QVintus Marcius Consul Stœnos, gentem Alpinam, expugnauit. Micipsa Numidarum rex mortuus, regnum tribus filiis reliquit, Adherbali, Hiempsali, & Iugurthæ fratris filio, quem adoptauerat. L. Cæcilius Metellus Dalmatas subegit. Iugurtha Hiempsalem fratrem bello petijt, quem victum interemit: Adherbalem regno expulit, qui à senatu restitutus est. L. Cæcilius Metellus, Cn. Domitius, Aenobarbus censores, duos & triginta senatu mouerunt. Præterea motus Syriæ regum continet.

LIBRI LXIII.

CAius Porcius Consul in Thracia malè aduersus Scordiscos pugnauit. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCXCIV. millia, CCCXXXVI. Æmilia, Licinia, Marcia, virgines Vestales incesti damnatæ sunt: idq; incestum quemadmodum & commissum, & deprehensum, & vindicatum sit, refertur. Cimbri, gens vaga: populabundi in Illyricum venerunt: ab iis Papirius Carbo Consul cum exercitu fusus est. Liuius Drusus Consul aduersus Scordiscos, gentem à Gallis oriundam, in Thracia feliciter pugnauit, magnumq; honorem tulit.

LIBRI LXIV.

ADherbal bello petitus à Iugurtha, & in oppido Cirta obsessus, contra denunciationem senatus ab eo occisus est. Ob hoc ipsi Iugurthæ bellum indictum: idque Calpurnius Bestia Consul gerere iussus, pacem cum Iugurtha iniussu populi & senatus fecit. Iugurtha fide publica euocatus ad indicandos auctores consiliorum suorum, quod multos, pecunia in senatu corrupisse dicebatur, Romam venit: & propter cædem admissam in regulum quendam nomine Massiuam, qui regnum eius populo Romano inuisi appetebat, Romæ interfectum, quùm periclitaretur: causam capitis dicere iussus, clàm profugit, & cedens vrbe fertur dixisse: O vrbem venalem, & citò perituram, si emptorem inuenerit. *A. Postumius legatus infeliciter prœlio aduersus Iugurtham gesto consilii, pacem quoque adiecit ignominiosam, quam non esse seruandam senatus censuit.*

LIBRI LXV.

QVintus Cæcilius Metellus Consul duobus prœliis Iugurtham fudit, totamq; Numidiam vastauit. M. Iunius Sillanus Consul

aduersum Cimbros infeliciter pugnauit. legatis Cimbrorum sedem & agros, in quibus considerent, postulantibus senatus negauit. M. Minucius proconsul contra Thracas prosperè pugnauit. L. Cassius consul à Tigurinis Gallis, pago Heluetiorum. qui à ciuitate secesserant, in finibus Allobrogum, cum exercitu cæsus est. milites qui ex ea clade superauerunt, obsidibus datis, & dimidia rerum omnium parte, vt incolumes dimitterentur, cum hostibus pacti sunt.

LIBRI LXVI.

IVgurtha pulsus à C. Mario ex Numidia, auxilio Bocchi Maurorum regis adiutus est, & cæsis prælio Bocchi quoq; copiis, nolente Boccho bellũ infeliciter susceptum diutius sustinere, vinctus ab eo & Mario traditus est: in qua re præcipua opera L. Cornelij Sullæ, quæstoris Marij fuit.

LIBRI LXVII.

M. Aurelius Scaurus legatus cõsulis à Cimbris fuso exercitu captus est: & quùm in consilium ab iis euocatus deterreret eos, ne Alpes transirent Italiã petituri, eò quod diceret Romanos vinci non posse, à Bolo rege feroce iuuene occisus est. Ab iisdẽ hostib. C. Manlius Consul & Q. Seruilius Cæpio proconsul victi prælio castris quoq; binis exuti sunt: octoginta millia militũ occisa, calonum ac lixarum quadraginta: Secundum populi Romani iussionem, Cæpionis, cuius temeritate clades accepta erat, damnati bona publicata sunt: primi post regẽ Tarquinium: imperiumq; ei abrogatum. In triumpho C. Marij ductus ante currum eius Iugurtha cum duobus filiis, & in carcere necatus est. Marius triũphali veste in senatum venit, quod nemo ante eum fecerat, eique propter Cimbrici belli metum continuatus per complures annos magistratus est: consulatu secundo & tertio absens consul creatus. quartum consulatum dissimulanter captans consecutus est. Cn. Domitius pontifex maximus populi suffragio creatus est. Cimbri, vastatis omnibus quæ inter Rhodanum & Pyrenæum sunt, per saltum in Hispaniam transgressi, ibiq; multa loca populati, à Celtiberis fugati sunt: reuersiq; in Galliam, bellicosis se Teutonis coniunxerunt.

LIBRI LXVIII.

M. Antonius prætor in Ciliciam maritimos prædones persecutus est. C. Marius consul summa vi oppugnata à Teutonis & Ambronibus castra defendit: duobus deinde præliis circa Aquas Sextias eos hostes deleuit: in quibus cæsa traduntur hostium ducenta millia, capta nonaginta. Marius absens quintum Consul creatus est. triumphum oblatum, donec & Cimbros vinceret, distulit. Cimbri repulso ab Alpibus fugatoq; Q. Catulo proconsule, qui fauces Alpium obsederat, & ad flumen Athesim castellum editum insederat, reliqueratq; quùm virtu-

virtute sua explicata fugientem proconsulem, exercitumque consecuti, in Italiam traiecissent, iunctis eiusdem Catuli & C. Marij exercitibus, prœlio victi sunt ab eis: in quo cæsa traduntur hostium centum quadraginta millia, capta sexaginta. Marius totius ciuitatis consensu exceptus, pro duobus triumphis qui offerebantur, vno contentus fuit. Primores ciuitatis, qui aliquamdiu, vt nouo homini ad tantos honores euecto, inuiderant, conseruatam ab eo Rempublicam fatebantur. Publicius Malleolus, matre interempta, primus omnium insutus culeo, in mare præcipitatus est. Ancilia cum strepitu mota esse, antequam Cimbricum bellū consummaretur, referuntur. Bella præterea inter Syriæ reges gesta continet.

LIBRI LXIX.

CN. Apuleius Saturninus adiuuante C. Mario, & per milites occiso A. Nonio competitore, tribunus plebis per vim creatus, non minus violenter tribunatum, quàm petierat, gessit, & quum legem Agrariam per vim tulisset, Metello Numidico eo quod in eam non iurauerat, diem dixit, qui quum à bonis ciuibus defenderetur, ne causa maiorum certaminum esset, in voluntarium exilium Rhodum profectus est. ibiq; legendo, & audiendis magnis viris vacabat. Profecto C. Marius seditionis auctor, qui sextum consulatum per tribus sparsa pecunia emerat, aqua & igni interdixit. Idem Apuleius Saturninus tribunus plebis C. Memmiū candidatum consulatus, quem maxime aduersarium actionibus suis timebat, interemit, quibus rebus concitato senatu in eius causam, & C. Marius homo mutabilis & varii consilij ingeniiq;, qui semper secundam fortunam transierat, quum enim tueri minime posset, oppressus armis cum Glaucia Prætore, & aliis eiusdem furoris sociis à Rabirio quodam interfectus est. Q. Cæcilius Metellus ab exilio, ingenti totius fauore ciuitatis reductus est. C. Aquilius proconsul in Sicilia bellum seruile excitatum confecit.

LIBRI LXX.

QVum M. Aquilius de pecuniis repetundis causam diceret, ipse rogare iudices noluit, M. Antonius qui pro eo perorabat: tunicam à pectore eius discidit, vt honestas cicatrices ostenderet: quibus conspectis, indubitanter absolutus est. Cicero eius rei solus auctor. T. Didius proconsul aduersum Celtiberos feliciter pugnauit. Ptolemæus Cyrenarum rex, cui cognomentum Apionis fuit, mortuus hæredem populum Romanum reliquit, & eius regni ciuitates senatus liberas esse iussit. Ariobarzanes in regnum Cappadociæ à L. Cornelio Sulla reductus est. Parthorum legati à rege Arsace missi ad Sullam venerunt, vt amicitiam P. R. peterent. P. Rutilius vir summæ innocentiæ, quoniam legatus C. Mucij proconsulis à publicanorum iniuriis Asiam defenderat, inuisus equestri ordini, penes quem iudicia erant, repetundarum damna-

damnatus, in exilium missus est. C. Geminius prætor contra Thraces infeliciter pugnauit. Senatus quum impotentiam equestris ordinis in iudiciis exercendis ferre nollet, omni vi niti cœpit, ut ad se iudicia transferrentur, sustinente causam eius M. Liuio Druso tribuno plebis, qui, ut vires sibi acquireret, perniciosa spe largitionum plebem concitauit. Præterea motus Syriæ regum continet.

LIBRI LXXI.

Marcus Liuius Drusus tribunus plebis ut maioribus viribus senatus causam susceptam tueretur, socios, & Italicos populos, spe ciuitatis Romanæ solicitauit: iisque adiuuantibus, per vim legibus agrariis frumentariisq; latis, iudiciariam quoq; pertulit: ut æqua parte iudicia penes senatum & equestrem ordinem essent. Quum deinde promissa sociis ciuitas præstari non posset; irati Italici defectionem agitare cœperunt, eorum coitus, coniurationes, orationesq; in conciliis principum referuntur: propter quæ Liuius Drusus etiam senatui inuisus factus, velut socialis belli auctor, incertum à quo, domi occisus est.

LIBRI LXXII.

Italici populi defecerunt, Picentes, Vestini, Marsi, Peligni, Marrucini, Samnites, Lucani: initio belli à Picentibus moto. Q. Seruilius proconsul in oppido Asculo cum omnibus ciuibus Romanis, qui in eo oppido erant, occisus est: saga populus sumpsit. Seruius Galba à Lucanis comprehensus: vnius fœminæ opera, ad quam diuertebatur, captiuitate exemptus est. Æsernia & Alba coloniæ ab Italicis obsessæ sunt. Auxilia deinde Latini nominis, externarumq; gentium missa populo Romano, & expeditiones inuicem, vrbiumq; expugnationes referuntur.

LIBRI LXXIII.

L. Iulius Cæsar consul male aduersus Samnites pugnauit. Nola colonia in potestatem Samnitium venit cum L. Postumio prætore, qui ab iis interemptus est. Complures populi ad hostes defecerunt, quum P. Rutilius consul parum prospere contra Marsos pugnasset, & in prælio cecidisset. C. Marius Legatus eius meliore euentu cum hostibus conflixit. Seruius Sulpicius Pelignos prælio fudit. Q. Cœpio legatus Rutilii, quum obsessus prospere in hostes erupisset, & ob eum successum æquatum ei cum C. Mario esset imperium, temerarius factus, & circumuentus insidiis, fuso exercitu cecidit. L. Cæsar Consul feliciter contra Samnites pugnauit, ob eam victoriam Romæ saga posita sunt, & ut varia belli fortuna esset, Æsernia colonia cum M. Marcello in potestatem Samnitium venit. Sed C. Marius prælio Marsos fudit Hirno Asinio prætore Marrucinorum occiso. C. Cæcilius in Gallia transalpina Saluios rebellantes vicit.

LIBRI

LIBRI LXXIV.

CN. Pompeius Picentes prœlio fudit, & obsedit, propter quam victoriam Romæ prætexta, aliaq; magistratuum ornamenta & insignia sumpta sunt. C. Marius cum Marsis dubio euentu pugnauit. Libertini tum primum militare cœperunt. Aulus Plotius legatos Vmbros, L. Porcius prætor Marsos, quum vterq; populus defecisset, prœlio vicerunt. Nicomedes in Bithynia, Ariobarzanes in Cappadocia regna reducti sunt. Cn. Pompeius consul Marsos acie vicit. Quum ære alieno oppressa esset ciuitas, A. Sempronius Asellio prætor, quoniam secundum debitores ius dicebat, ab iis qui fœnerabantur, in foro occisus est. Præterea incursiones Thracum in Macedoniam, populationesque continet.

LIBRI LXXV.

AVlus Postumius Albinus legatus, quum classi præesset, infamis crimine proditionis, ab exercitu suo interfectus est. L. Cornelius Sulla legatus Samnites prœlio vicit, & bina castra eorum expugnauit. Cn. Pompeius Vestinos in deditionem accepit. L. Porcius consul rebus prospere gestis, fusisq; aliquoties Marsis, dum castra eorum expugnat, cecidit. ea res hostibus victoriam eius prælij dedit. Cosconius & Luceius Samnites acie vicerunt, Marium Egnatium, nobilissimum hostium ducem occiderunt, compluraq; eorum oppida in deditionem acceperunt. L. Sulla Hirpinos domuit, Samnites multis prœliis fudit ; aliquot populos recepit: quantisque raro quisquam alius ante consulatum rebus gestis, ad petitionem consulatus Romam est profectus.

LIBRI LXXVI.

AVlus Gabinius legatus, rebus aduersum Lucanos prospere gestis, & pluribus oppidis expugnatis, in obsidione castrorum hostilium cecidit. Sulpicius legatus Marrucinos cecidit, totamq; eam regionem recepit. Cn. Pompeius proconsul Vestinos & Pelignos in deditionem accepit. Marsi quoq; à L. Murena, & Cæcilio Pinna legatis aliquot prœliis fracti, pacem petierunt. Asculum à Cn. Pompeio captum est, cæsis & à Mamerco Æmilio legato Italicis. Silo Popadius, dux Mersorum, auctor huius rei, in prœlio cecidit. Ariobarzanes Cappadocia, Nicomedes Bithynia regno à Mithridate Ponti rege pulsi sunt. Præterea incursiones Thracum in Macedoniam populationesq; continet.

LIBRI LXXVII.

QVum P. Sulpicius tribunus plebis, auctore C. Mario, perniciosas leges promulgasset, vt exules reuocarentur, & noui ciues, libertinique distribuerentur in tribus, & vt Marius aduersus Mithridatem Ponti regem dux crearetur: & aduersantibus consulibus Q. Pompeio, & L. Sulla, vim intulisset, occisoque Pompeij consulis filio, genero Sullæ: L. Sulla consul cum exercitu in vrbem venit, & aduersus factionem Sul-

Sulpicii & Marii in ipsa vrbe pugnauit, eamq; expulit, ex qua duodecim à senatu hostes, inter quos C. Marius pater & filius iudicati sunt. P. Sulpicius quum in quadam villa laceret, indicio serui sui retractus & occisus est. seruus, vt præmium promissi indicij haberet, manumissus est, & ob scelus proditi domini de saxo deiectus. C. Marius filius in Africam traiecit. C. Marius pater, quum in paludibus Minturnensium lateret, extractus est ab oppidanis: & quum ad occidendum eum missus seruus natione Gallus, maiestate tanti viri perterritus recessisset, impositus publica naui delatus est in Africam. L. Sulla ciuitatis statum ordinauit: exinde colonias deduxit. Q. Pompeius consul ad accipiendum à Cn. Pompeio proconsule exercitum profectus, consilio eius occisus est. Mithridates Ponti rex Bithynia & Cappadocia occupatis, & pulso Aquilio legato, Phrygiam prouinciam populi Romani cum ingenti exercitu intrauit.

LIBRI LXXVIII.

Mithridates Asiam occupauit: Q. Oppium proconsulem, iteris Aquilium legatum in vincula coniecit: iussuq; eius, quicquid ciuium Romanorum in Asia fuit, vno die trucidatum est: vrbem Rhodum, quæ sola in fide permanserat, oppugnauit, & aliquot prœliis naualib. victus recessit. Archelaus præfectus regis in Græciam cum exercitu venit; Athenas occupauit. Præterea trepidationem vrbium insularumq;, aliis ad Mithridatem, aliis ad populum Romanum ciuitates suas trahentibus, continet.

LIBRI LXXIX.

L. Cornelius Cinna quum perniciosas leges per vim atq; arma ferret, pulsus vrbe à Cn. Octauio collega, cum sex tribunis plebis: imperioq; ei abrogato, corruptum Ap. Claudii exercitum in potestatem suam redegit, & bellum vrbi intulit, accersito C. Mario ex Africa cum aliis exulib. in quo bello duo fratres, alter ex Pompeij exercitu, alter ex Cinna, ignorantes concurrerunt: & quum victor spoliaret occisum, agnito fratre, ingenti lamentatione edita rogo ei extructo ipse supra rogum se transfodit, & eodem igni consumptus est. Et quum opprimi inter initia potuisset, Cn. Pompeii fraude qui vtramq; partem fouendo, vires Cinnæ dedit, nec nisi profligatis optimatium rebus auxilium tulit, & consulis segnitie confirmati Cinna & Marius quatuor exercitibus, quorum duo Q. Sertorio & Carboni dati sunt vrbem circumsederunt. Ostiam coloniam Marius expugnauit, & crudeliter diripuit.

LIBRI LXXX.

Italicis populis à senatu ciuitas data est. Samnites, qui soli arma retinebant, Cinnæ & Mario se coniunxerunt. ab iis Plancius cum exercitu cæsus est. Cinna & Marius cum Carbone & Sertorio Ianiculum occupauerunt, & fugati ab Octauio consule, recesserunt. Marius Antium,

Antium, & Ariciam, & Lauinium colonias deuastauit. Quùm nulla spes esset optimatib. resistendi propter segnitiẽ & perfidiam & ducum & militum, qui corrupti aut pugnare nolebant, aut ad diuersas partes transibant. Cinna & Marius in vrbem recepti sunt, qui velut captam eam cædibus & rapinis vastarunt: Cn. Octauio consule occiso, & omnib. aduersæ partis nobilibus trucidatis, inter quos M. Antonio eloquentissimo viro, L. & C. Cæsare, quorum capita in rostris posita sunt. Crassus filius ab equitibus Fimbriæ interemptus. pater Crassus, ne quid indignum virtute sua pateretur, gladio se transfixit, Et citra vlla comitia consules in sequentem annum seipsos renunciauerunt. Eodemq; die quo magistratum inierant, Marius Sex. Licinium senatorem de saxo deiici iussit: editisque multis sceleribus. Idib. Ianuar. decessit: vir, cuius si examinentur cum virtutibus vitia, haud facile sit dictu, vtrum bello melior, an pace perniciosior fuerit. adeò quam Rempublicam armatus seruauit, eam primo togatus omni genere fraudis, postremò armis hostiliter euertit.

LIBRI LXXXI.

L. Sulla Athenas, quas Archelaus præfectus Mithridatis occuparat, circumsedit, & cum maximo labore expugnauit, vrbi libertatem, & ciuibus quæ habuerant, reddidit. Magnesia, quæ sola in Asia ciuitas in fide manserat, summa virtute aduersus Mithridatem defensa est. Præterea transitus Thracum in Macedoniam continet.

LIBRI LXXXII.

SVlla copias regis, quæ Macedonia occupata in Thessaliam venerant, prœlio vicit, cæsis hostium centum millibus, & castris quoq; expugnatis. renouato deinde bello, iterum exercitum regis fudit ac deleuit. Archelaus cum classe regia Syllæ se tradidit. L. Valerius Flaccus consul collega Cinnæ missus, vt succederet, propter auaritiam inuisus exercitui suo, à C. Fimbria legato ipsius vltimæ audaciæ homine occisus est: & imperium ad Fimbriam translatum. Præterea expugnatæ in Asia vrbes à Mithridate, & crudeliter direpta pecunia incursionesq; Thracum in Macedoniam referuntur.

LIBRI LXXXIII.

CAius Fimbria in Asia fusis prœlio aliquot copiis Mithridatis, vrbem Pergamum cepit, obsessumq; regem non multum abfuit, quin caperet. vrbem Ilion, quæ se potestati Sullæ reseruabat, expugnauit ac deleuit, & magnam partem Asiæ recepit. Sulla multis prœliis Thracas cecidit. Cum L. Cinna & Cn. Papirius Carbo à seipsis consules per biennium creati bellum contra Sullam pararent: effectum quidem est per L. Valerium Flaccum principem senatus, qui orationem in senatu habuit, & per eos qui concordiæ studebant, vt legati ad Sullam de pace mitterentur. Cinna ab exercitu suo, quem inuitum cogebat naues con-

conscendere, & aduersus Sullam proficisci, interemptus est. consulatum Carbo solus gessit, Sulla quùm in Asiam traiecisset, pacem cum Mithridate fecit, ita vt his cederet prouinciis Asia, Bithynia, Cappadocia. Fimbria desertus ab exercitu, qui ad Sullam transierat, ipse se percussit: impetrauitq; de seruo suo præbens ceruicem, vt se interficeret.

LIBRI LXXXIV.

SVlla legatis, qui à senatu missi erant, futurum se in potestate senatus respondit, si ciues qui à Cinna pulsi ad se fugerant, restituerentur. quæ conditio quùm iusta senatui videretur, per Carbonem factionemq; eius, cui bellum videbatur vtilius, ne conueniret, effectum est. Idem Carbo, quùm ab omnibus oppidis Italiæ coloniisq; obsides exigere vellet, vt fidem illorum contra Sullam obligaret, consensu senatus prohibitus est. Nouis ciuibus SC. suffragium datum est. Q. Metellus Pius qui partes optimatium sequutus erat, quùm in Africa bellum moliretur, à C. Fabio prætore pulsus est senatusq; consultum per factionem Carbonis, & Marianarum partium factum est, vt omnes vbiq; exercitus dimitterentur. Libertini in quinq; & triginta tribus distributi sunt. Præterea belli apparatum quod contra Sullam excitabatur, continet.

LIBRI LXXXV.

SVlla in Italiam cum exercitu traiecit, missisq; legatis qui de pace agerent, & à consule C. Norbano violatis, eundem Norbanum prælio vicit. Et quùm L. Scipionis alterius consulis, cum quo per omnia id egerat, vt pacem iungeret, nec potuerat, castra oppugnaturus esset, vniuersus exercitus consulis solicitatus per emissos à Sulla milites, signa ad Sullam transtulit, Scipio, quùm interimi posset, dimissus est. Cn. Pompeius, Cn. F. eius qui Asculum ceperat, conscripto voluntariorum exercitu, cum tribus legionibus ad Sullam venerat, ad quem se nobilitas omnis conferebat, ita vt deserta vrbe ad castra veniretur. Præterea expeditiones per vniuersam Italiam vtriusq; partis ducum referuntur.

LIBRI LXXXVI.

QVùm C. Marius, C. Marij filius consul ante annos viginti per vim creatus esset. C. Fabius in Africa propter crudelitatē & auaritiam in prætorio suo viuus exustus est. L. Philippus legatus Sullæ Sardiniam, Qu. Antonio prætore pulso & occiso, occupauit. Sulla cū Italicis populis, ne timeretur ab iis, velut erepturus ciuitatem, & suffragii ius nuper datum, fœdus percussit, idemque ex fiducia iam certæ victoriæ litigatores à quibus adibatur, vadimonia Romam differre iussit, quùm à parte diuersa vrbs adhuc teneretur. L. Damasippus prætor, ex voluntate C. Marii consulis, quùm senatum contraxisset, omnem, quæ in vrbe erat, nobilitatem trucidauit. ex cuius quidem numero Q. Mucius Scæuola pontifex maximus fugiens, in vestibulo ædis Vestæ occisus est.

est. Praeterea bellum à L. Murena aduersus Mithridatem in Asia renouatum continet.

LIBRI LXXXVII.

SVlla C. Marium, exercitu eius fuso deletoq; ad Sacriportum, in oppido Praeneste obsedit: vrbem Romam ex inimicorum manibus recepit. Marium erumpere tentantem repulit. Praeterea res à legatis eius, eadem vbiq; fortuna partium, gestas continet.

LIBRI LXXXVIII.

SVlla Carbonem, exercitu eius ad Clusium, ad Fauentiam, Fidentiamque caeso, Italia expulit: cum Samnitibus, qui soli Italicorum populorum nondum arma posuerant, iuxta vrbem Romam ante portam Collinam debellauit: recuperataque Republica, pulcherrimam victoriam crudelitate, quanta in nullo hominum vnquam fuit, inquinauit. Octo millia deditorum in villa publica trucidauit: tabulam proscriptionis posuit: vrbem ac totam Italiam caedibus repleuit: inter quas omnes Praenestinos inermes concidi iussit: Marium senatorij ordinis virum cruribus brachijsq; fractis, auribus praesectis, & effossis oculis necauit. C. Marius Praeneste obsessus à Lucretio Ofella, Sullanarum partium viro, quum per cuniculum captaret euadere, septus ab exercitu, mortem sibi consciuit: id est, in ipso cuniculo, quum sentiret se euadere minime posse, cum Pontio Telesino fuga comite stricto vtrimque gladio concurrrit: quem quum occidisset, ipse saucius impetrauit à seruo, vt se occideret.

LIBRI LXXXIX.

MBrutus à Cn. Papirio Carbone, qui Corcyram appulerat, missus naue piscatoria Lylibaum, vt exploraret, an ibi Pompeius esset, & circumuentus nauibus, quas Pompeius miserat, in se mucrone verso ad transtrum nauis obnixus corporis pondere, occubuit. Cn. Pompeius in Siciliam cum imperio à senatu missus, Cn. Carbonem, qui flens muliebriter mortem tulit, captum occidit, Sulla dictator factus, quod nemo vnquam fecerat, cum fascibus viginti quatuor processit: rebus nouis Reipublicae statum confirmauit, tribunorum plebis potestatem minuit, & omne ius legum ferendarum ademit. pontificum, augurumque collegium ampliauit, vt essent quindecim, senatum ex equestri ordine suppleuit, proscriptorum liberis ius petendorum honorum eripuit, & bona eorum vendidit, ex quibus plurima primo rapuit. redactum est sestertium ter millies, quingenties. Lucretium Ofellam consulatum, contra voluntatem suam petere ausum iussit interimi in foro: & quum hoc indignè ferret populus Romanus, concione aduocata, se iussisse dixit. Cn. Pompeius in Africa Cn. Domitium proscriptum & Hiarbam regem Numidarum bellum molientes, victos interemit:

& quatuor & viginti annos natus, adhuc eques Romanus, quod nulli contigerat, ex Africa triumphauit. Cn. Norbanus consularis proscriptus, in vrbe Rhodo quum comprehenderetur, ipse se interemit. Mutilus vnus ex proscriptis clam capite adoperto, ad posticias ædes Bastiæ vxoris quum accessisset, admissus minime est, quia illum proscriptum diceret: itaq; se transfodit, & sanguine suo fores vxoris respersit. Sulla Nolam in Samnio recepit. quadraginta septem legiones in agros captos deduxit, & eos ijs diuisit. Volaterras, quod oppidum adhuc in armis erat, obsessum in deditionem accepit. Mitylenæ quoq; in Asia, quæ sola vrbs post victum Mithridatem arma retinebat, expugnatæ dirutæq; sunt.

LIBRI XC.

Sulla decessit, honosq; & à senatu habitus est, vt in campo Martio sepeliretur. M. Lepidus, quum acta Sullæ tentaret rescindere, bellum excitauit, & à Q. Catulo collega Italia pulsus est, & in Sardinia, frustra bellum molitus, perijt. M. Brutus, qui Cisalpinam Galliam tenebat, à Cn. Pompeio occisus est. Q. Sertorius proscriptus, in vlteriore Hispania ingens bellum excitauit. L. Manlius proconsul, & M. Domitius legatus ab Herculeio quæstore prœlio victi sunt. Præterea res à P. Seruilio proconsule aduersus Cilicas gestas continet.

LIBRI XCI.

Cn. Pompeius quum adhuc eques ter esset, cum imperio consulari aduersus Sertorium missus est. Sertorius aliquot vrbes expugnauit, plurimasq; ciuitates in potestatem suam redegit. Ap. Claudius proconsul Thracas pluribus prœlijs vicit. Q. Metellus proconsul L. Herculeium, quæstorem Sertorij, omni cum exercitu cecidit.

LIBRI XCII.

Cn. Pompeius dubio euentu cum Sertorio pugnauit, ita vt singula ex vtraq; parte cornua vicerint. Q. Metellus Sertorium, & Perpernam cum duobus exercitib. prœlio fudit: cuius victoriæ partem cupiens ferre Pompeius, parum prospere pugnauit. obsessus deinde Calaguri Sertorius assiduis eruptionibus non leuiora damna obsidentibus intulit. Præterea à Curione proconsule in Thracia res gestas aduersus Dardanos, & Q. Sertorij multa crudelia in suos facta continet, qui plurimos ex amicis & secum proscriptis, crimine proditionis insimulatos, interemit.

LIBRI XCIII.

P. Seruilius proconsul in Cilicia Isauros domuit, & aliquot vrbes piratarũ expugnauit. Nicomedes Bithyniæ rex moriens populum Romanum fecit hæredem, regnumq; eius in prouinciæ formam redactũ est. Mithridates, fœdere cũ Sertorio icto, bellum populo Romano intulit. Apparatus deinde regiarum copiarũ pedestrium naualiumq;: & occupata

Bithynia.

Bithynia. M. Aurelius Cotta consul ad Chalcedonem prælio à rege victus est. resq; à Pompeio & Metello aduersum Sertorium, qui omnibus belli militiaq; artibus par fuit. & ab obsidione Calagurij oppidi depulsos, coegit diuersas regiones petere, Metellum vlteriorem Hispaniam, Pompeium Galliam.

LIBRI XCIV.

L. Lucullus consul aduersus Mithridatem equestribus prælijs feliciter pugnauit: & expeditiones aliquot prosperas fecit, poscentesque pugnam milites à seditione inhibuit. Deiotarus Gallogræcia tetrarches, præfectos Mithridatis bellum in Phrygia mouentes cecidit. Præterea res à Pompeio in Hispania contra Sertorium prosperè gestas continet.

LIBRI XCV.

C. Curio proconsul Dardanos in Thracia domuit. Quatuor & septuaginta gladiatores Capua ex ludo Lentuli profugerũt: & congregata seruorũ ergastulorumq; multitudine, Crixo & Spartaco ducibus bello excitato, Claudium Pulchrum legatum, & P. Varenum prætorem prælio vicerunt. L. Lucullus proconsul ad Cyzicum vrbem exercitum Mithridatis fame ferroq; deleuit, pulsumq; Bithynia regem varijs belli ac naufragiorum casibus fractum coegit in Pontum refugere.

LIBRI XCVI.

Q. Arrius prætor Crixum, fugitiuorum ducem, cum viginti millibus hominum cecidit. Cn. Lentulus consul male aduersus Spartacum pugnauit. Ab eodem L. Gellius consul & Q. Arrius prætor acie victi sunt, Sertorius M. Antonio, & M. Perperna & alijs coniuratis in conuiuio interfectus est, octauo ducatus sui anno, magnus dux, & aduersus duos Imperatores, Pompeium & Metellum sæpe par, vel frequentius victor: ad vltimum desertus & proditus. Imperium partium ad Marcum translatum est, quem Cn. Pompeius victum captumq; interemit, ac recepit Hispanias decimo fere anno, quam cœptum est bellum. C. Cassius proconsul, Cn. Manlius prætor male aduersus Spartacum pugnauerunt, idq; bellum M. Crasso prætori mandatum est.

LIBRI XCVII.

M. Crassus prætor primum cum parte fugitiuorum, quæ ex Gallis Germanisq; constabat, feliciter pugnauit, cæsis hostium triginta quinque millibus, & duce eorum Granico. Cum Spartaco deinde bellauit, cæsis cum ipso millibus quadraginta. M. Antonius prætor bellum aduersus Cretenses parum prosperè susceptum, morte sua finiuit: M. Lucullus proconsul Thracas subegit. L. Lucullus in Ponto aduersus Mithridatem feliciter pugnauit, cæsis hostium amplius quam sexaginta millibus. M. Crassus, & Cn. Pompeius Consules facti (vt Crassus ex

pratura, sic Pompeius antequam quasturam gereret, ex equite Romano) tribunitiam potestatem restituerunt. Iudicia quoq; per M. Aureliū Cottam pratorem ad equites Romanos translata sunt. Mithridates desperatione rerum suarum coactus, ad Tigranem Armenia regē confugit.

LIBRI XCVIII.

M*Achares filius Mithridatis, Bosphori rex à L. Lucullo in amicitiā receptus est. Cn. Lentulus, & L. Gellius censores asperam censuram egerunt, quatuor & sexaginta senatu motis, à quibus, lustro cōdito, censa sunt ciuium capita CCCCL. millia L. Metellus prator in Sicilia aduersum piratas prospere rem gessit. Templū Iouis in Capitolio, quod incendio consumptū ac refectum erat, à Q. Catulo dedicatum est. L. Lucullus in Armenia Mithridatem & Tigranem, & immensas vtrusq; regis copias, pluribus praliis fudit. Q. Metellus proconsul, bello sibi aduersum Cretenses mandato, Cydoniam vrbem obsedit. C. Triarius legatus Luculli aduersus Mithridatem parū prospere pugnauit Lucullum, ne persequeretur Mithridatem, ac Tigranem, summamq; victoria imponeret, seditio militum tenuit, qui nolebant: id est, legiones Valeriana, qua impleta à se stipendia dicentes, Lucullum reliquerunt.*

LIBRI XCIX.

Q.*Metellus proconsul Gnoson, & Lyctum, & Cydoniam, & alias plurimas ciuitates expugnauit. L. Roscius tribunus plebis legē tulit, vt equitib. Romanis in theatro quatuordecim gradus proximi assignarentur. Cn. Pompeius lege ad populum lata, persequi piratas iussus, qui commercium annona intercluserant, intra quadragesimum diem toto mari eos expulit, belloq; cum iis in Cilicia confecto, acceptu in deditionem piratu, agros & vrbes dedit. Praterea res gestas à Q. Metello aduersus Cretenses continet: & epistolas Metelli, & Cn. Pompeij inuicem missas, queritur Metellus gloriam rerum à se gestarum à Pompeio sublatam prateriri, qui in Cretam miserit legatum suum ad accipiendas vrbium deditiones. Pompeius Roma rationem reddit, hoc se facere debuisse.*

LIBRI C.

C.*Manilius tribunus plebis indignatione maxima nobilitatis legem tulit, vt Pompeio bellum Mithridaticum mandaretur. Concio eius bona. Q. Metellus perdomitis Cretensibus, libera in id tempus insula, leges dedit. Cn. Pompeius ad gerendum bellum aduersus Mithridatem profectus, cum rege Parthorum Phrahate amicitiam renouauit: equestri prœlio Mithridatem vicit. Praterea bellum inter Phrahatem regem Parthorum, & Tigranem Armeniorum regem, ac deinde inter filium Tigranem, patremq; gestum, continet.*

LIBRI

LIBRI CI.

CN. Pompeius Mithridatem nocturno prœlio victum coegit Bosphoron profugere. Tigranem in deditionem accepit, eiq; ademptu Syria, Phœnice, Cilicia, regnum Armeniæ restituit. Coniuratio eorum, qui in petitione consulatus ambitus damnati erant, facta de interficiendis consulibus, oppressa est. Cn. Pompeius quum Mithridatem persequeretur, in vltimas ignotas'q; gentes penetrauit. Iberos, Albanosque, qui transitum non dabant, prœlio vicit. Praeterea fugam Mithridatis per Colchos, Heniochosque, & res ab eo in Bosphoro gestas continet.

LIBRI CII.

CN. Pompeius in prouinciæ formam Pontum redegit. Pharnaces filius Mithridatis bellum patri intulit. ab eo Mithridates obsessus in regia quũ veneno sumpto parum profecisset, ad mortem, à milite Gallo, nomine Bitoco, à quo, vt iuuaret se, petierat, interfectus est. Cn. Pompeius Iudæos subegit fanum eorum Hyerosolymo, inuiolatum ante id tempus, cepit. L. Catilina bis repulsam in petitione consulatus passus, cum Lentulo prætore & Cethego & pluribus aliis coniurauit, de cade consulum & senatus, incendiis vrbis, & opprimenda Republica: exercitu quoq; in Etruria comparato. Ea coniuratio industria M. Tullij Ciceronis eruta est. Catilina vrbe pulso, de reliquis coniuratis supplicium sumptum est.

LIBRI CIII.

CAtilina à C. Antonio proconsule cum exercitu cæsus. P. Clodius accusatus, quod in mulieris habitu in sacrarium, in quod virum intrare nefas est, intrasset: quumq; vxorem Metelli Pontificis stuprauisset, absolutus est. Cn. Pontinus prætor Allobroges, qui rebellauerant, ad Solonem domuit. P. Clodius ad plebem transiit. C. Cæsar Lusitanos subegit: eoq; consulatus candidato, & captante Rempublicam inuadere, conspiratio inter tres principes ciuitatis facta est, Cn. Pompeium, M. Crassum, C. Cæsarem. Leges agrariæ à Cæsare consule cum maxima contentione, inuito senatu, & altero consule M. Bibulo, latæ sunt. C. Antonius proconsul in Thracia parum prospere rem gessit. M. Cicero, lege à P. Clodio tribuno plebis lata, quod indemnatos ciues necauisset, in exilium missus est. Cæsar in prouinciam Galliam profectus, Heluetios, vagã gentem, domuit: quæ sedem quærens, per prouinciam Cæsaris Narbonem iter facere volebat. Præterea situm Galliarum continet. Pompeius de liberis Mithridatis, Tigrane, & Tigranis filio triumphauit: Magnusque à tota concione consalutatus est.

LIBRI CIV.

PRima pars libri situm Germaniæ, moresque continet. C. Cæsar

cum contra Germanos, qui Ariouisto duce in Galliam descenderant, exercitum duceret, rogatus ab Æduis & Sequanis, quorum ager possidebatur: trepidationem militum, propter metum nouorum hostium ortam, allocutione exercitus inhibuit, & victos prælio Germanos Gallia expulit. M. Cicero, Pompeio inter alios orante, & T. Annio Milone tribuno plebis agente, ingenti gaudio senatus, ac vniuersæ Italiæ, ab exilio reductus est. Cn. Pompeio per quinquennium annonæ cura mandata est. Cæsar Ambianos, Suessiones, Vtromanduos, Atrebates, Belgarum populos, quorum maxima multitudo erat, prælio victos in deditionem accepit: ac deinde contra Neruios vnam harum ciuitatum cum maximo discrimine pugnauit, eamq; gentem deleuit: quæ bellum gessit, donec ex sexaginta millibus armatorum trecenti superessent: ex nonaginta quinque senatoribus tres tantummodo euaderent. Lege lata de redigenda in prouinciæ formam Cypro, & publicanda pecunia regia, C. Catoni administratio eius rei mandata est. Ptolomæus Ægypti rex ob iniurias, quas patiebatur à suis, regno pulsus Romam venit. C. Cæsar Venetos gentem Oceano iunctam, nauali prælio vicit. Præterea à legatis eius eadem fortuna res gestas continet.

LIBRI CV.

QVum C. Catonis tribuni plebis intercessionibus comitia tollerentur, senatus vestem mutauit M. Cato in petitione præturæ prælato Vaticinio, repulsam tulit. idem quum legem impediret, qua prouincia consulibus in quinquennium, Pompeio Hispania, Crasso Syria & Parthicum bellum, Cæsari Gallia & Germania dabantur, à C. Trebonio tribuno plebis legis auctore in vincula ductus est. A. Gabinius proconsul Ptolemæum reduxit in regnum Ægypti, reiecto Archelao, quem sibi regem asciuerant. Cæsar, victis Germanis, & in Gallia cæsis, Rhenum transcendit, & proximam partem Germaniæ domuit: ac deinde Oceano in Britanniam, primo parum prospere tempestatibus aduersis, traiecit: iterum parum felicius, maximaq; hominum multitudine cæsa, aliquam partem insulæ in potestatem redegit.

LIBRI CVI.

IVlia Cæsaris filia, Pompeij vxor, decessit, honosq; ei à populo habitus est, vt in campo Martio sepeliretur. Gallorum aliquot populi, Ambiorige duce Eburonum defecerunt à quib. Cotta, & Titurius legati Cæsaris circumuenti insidijs, cum exercitu, cui præerant, cæsi sunt, & quũ aliarum quoq; legionum castra oppugnata maximo labore defensa essent, interq; eos, qui in Treuiris præerat, Q. Cicero, ab ipso Cæsare hostes prælio fusi sunt, M. Crassus bellũ Parthis illaturus, Euphratẽ flumium trã-sit, victusq; prælio, in quo & filius eius cecidit, quũ reliquias exerci-in collẽ recepisset, euocat' in colloquiũ ab hostibus, vt de pace acturis, quo-

quorum dux erat Surenas, comprehensus, & ne quid viuus pateretur, repugnans interemptus est, & ita periit.

LIBRI CVII.

CÆsar Treuiris in Gallia victis, iterum in Germaniam transijt: nulloq; ibi inuento hoste, reuersus in Galliam Eburones, & alias ciuitates, quæ conspirauerant, vicit, & regē Ambiorigem in fuga persecutus P. Clod, à T. Annio Milone candidato consulatus, in Appia via ad Bouillas occisi corpus plebs in curia cremauit. Quum seditiones inter candidatos consulatus Hypsæum, Scipionem, & Milonem essent, qui armis ac vi contendebant, ad comprimendas eas, Cn. Pompeius legatus, à senatu consul tertium factus est absens, & solus, quod nulli alii vnquam. Quæstione decreta de morte P. Clodii, Milo iudicio damnatus in exilium actus est. Lex lata est, vt ratio absentis Cæsaris in petitione consulatus haberetur, inuito & contradicente M. Catone. Præterea res gestas à C. Cæsare aduersum Gallos, qui prope vniuersi Vercingentorige Aruerno duce, defecerunt, & laboriosas obsidiones vrbium continet: inter quas Auarici Biturigum, & Gergouia Aruernorum.

LIBRI CVIII.

C. Cæsar Gallos ad Alexiam vicit, omnesq; Galliæ ciuitates, quæ in armis fuerant, in deditionem accepit. C. Cassius quæstor M. Crassi Parthos, qui in Syriam transcenderant, cæcidit. In petitione consulatus M. Cato repulsam tulit, creatis Consulibus Ser. Sulpitio, & M. Marcello. C. Cæsar Bellouacos cum aliis Gallorum populis domuit. Præterea contentiones inter Consules, de successore C. Cæsari mittendo, agente in senatu M. Marcello consule, vt Cæsar ad petitionem consulatus veniret, quum is, lege lata in id tempus consulatus prouincias obtinere deberet, resque à M. Bibulo gestas in Syria continet.

LIBRI CIX.

CAusa ciuilium armorum & initia referuntur, contentionesq; de successore C. Cæsari mittendo, quum se dimissurum exercitus negaret, nisi à Pompeio dimitterentur. & C. Curionis tribuni plebis primum aduersus Cæsarem, dein pro Cæsare actiones continet. Quum senatusconsultum factum esset, vt successor Cæsari mitteretur: M. Antonio, & Q. Cassio tribunis plebis, quoniam intercessionibus id senatusconsultum impediebant, vrbe pulsis: mandatum à senatu consulibus, & Cn. Pompeio, vt videret, ne quid Respublica detrimenti caperet. C. Cæsar bello inimicos persecuturus cum exercitu in Italiam venit: Corfinium cum. L. Domitio, & L. Lentulo cepit, eosq; dimisit. Cn. Pompeium, cæterosque partium eius Italia expulit.

LIBRI CX.

C. Cæsar Massiliam, quæ portas ipsi clauserat, obsedit: & relictis

in obsidione vrbis eius legatis C. Trebonio, & D. Bruto, profectus in Hispaniam, L. Afranium, & C. Petreium legatos Cn. Pompeij, cum septem legionibus ad Ilerdam in deditionem accepit, omnesque incolumes dimisit: Varrone quoq; legato Pompeij cum exercitu in potestatem suam redacto. Gaditanis ciuitatem dedit, Massilienses duobus naualibus prælijs victi, post longam obsidionem potestati Cæsaris se permiserunt. C. Antonius legatus Cæsaris, male contra Pompeianos rebus gestis, in Illyrico captus est. in quo bello Opitergini Transpadani Cæsaris auxiliares rate sua ab hostibus nauibus clausa, potius quam in potestatem hostium venirent, inter se concurrentes occubuerunt. C. Curio legatus in Africa cum prospere aduersus Varum Pompeianarum partium ducem pugnasset, à Iuba rege Mauritaniæ cum exercitus cæsus est. C. Cæsar in Græciam traiecit.

LIBRI CXI.

M. Cæcilius Rufus prætor quum seditiones in vrbe concitaret, nouarum tabularum spe plebe sollicitata, abrogato magistratu pulsus vrbe, Miloni exuli, qui fugitiuorum exercitum contraxerat, se coniunxit. vterque quum bellum molirentur, interempti sunt. Cleopatra Ægypti regina à Ptolemæo fratre regno pulsa est. Propter Q. Cassij prætoris auaritiam crudelitatemq; Cordubenses in Hispania cum duabus Varianis legionibus à partibus Cæsaris desciuerunt. Cneus Pompeius ad Dyrrachium obsessus à Cæsare, & præsidijs eius cum magna clade diuersæ partis expugnatis, obsidione liberatus, translato in Thessaliam bello, apud Pharsaliam acie victus est. Cicero in castris remansit, vir nihil minus quam ad bella natus. omnibusq; aduersarum partium, qui se potestati victoris permiserunt, Cæsar ignouit.

LIBRI CXII.

Trepidatio victarum partium per diuersas orbis terrarum partes, & fuga referuntur. Cn. Pompeius quum Ægyptum petisset, iussu Ptolemæi regis pupilli, auctore Theodoto præceptore, cuius apud regem maxima erat auctoritas, & Photino, occisus est ab Achilla, cui delegatum id erat facinus, in nauicula, antequam in terram exiret. Cornelia vxor, & Sex. Pompeius filius in Cyprum refugerunt. Cæsar post tertium diem insecutus, quum ei Theodotus caput Pompeij, & annulum obtulisset, & infensus est, & illacrymauit. sine periculo Alexandriam tumultuantem intrauit. Cæsar dictator creatus, Cleopatram in regnum Ægypti reduxit, & inferentem bellum ijsdem auctoribus Ptolemæum, quibus Pompeium interfecerat, cum maximo suo discrimine vicit. Ptolemæus, dum fugit, in Nilo nauicula subsedit. Præterea laboriosum M. Catonis in Africa, per deserta cum legionibus iter: & bellum à Cn. Domitio contra Pharnacem prospere gestum continet.

LIBRI

LIBRI CXIII.

Confirmatis in Africa Pompeianis partibus, earum imperium P. Scipioni delatum est, Catone, cui ex aequo deferebatur, cedente. Et quum de diruenda urbe Utica propter fauorem ciuitatis eius in Caesarem deliberaretur, idq; ne fieret, M. Cato tenuisset, Iuba suadente, ut dirueretur: tutela eius, & custodia mandata est Catoni. Inde Pompeius Magni filius in Hispania contractis viribus, quarum ducatum nec Afranius, nec Petreius excipere volebant, bellum aduersus Caesarem renouauit. Pharnaces Mithridatis filius rex Ponti, sine ulla belli mora victus est. Quum seditiones Romae à P. Dolabella tribuno plebis legem ferente de nouis tabulis, excitatae essent, & ex ea causa plebs tumultuaretur, inductis à M. Antonio magistro equitum in urbem militibus, octingenti è plebe caesi sunt. Caesar veteranis cum seditione missionem postulantibus dedit; & quum in Africam traiecisset, contra copias Iubae regis cum discrimine maximo pugnauit.

LIBRI CXIV.

Bellum in Syria Caecilius Bassus eques Romanus Pompeianarum partium excitauit, relicto à legione Sexto Caesare, qua ad Bassum transierat: occisoq; eo. Caesar Scipionem praetorem, Afranium, Iubamq; vicit ad Thapsum, castris eorum expugnatis. Cato audita re quum se percussisset Uticae, & interueniente filio curaretur, inter ipsam curationem rescisso vulnere exspirauit, anno aetatis quadragesimo nono. Petreius Iubam, seq; interemit. P. Scipio in naue circumuentus honestae morti vocem quoq; adiecit. quaerentibus enim imperatorem hostib. dixit, Imperator bene se habet. *Faustus & Afranius occisi. Catonis filio venia data, Brutus legatus Caesaris in Gallia Bellouacos rebellantes praelio vicit.*

LIBRI CXV.

Caesar quatuor triumphos duxit: ex Gallia, ex Aegypto, ex Ponto, & Africa. epulum, & omnis generis spectacula dedit. M. Marcello consulari, senatu rogante, reditum concessit, qui Marcellus beneficio eius frui non potuit, à Cn. Magio Chilone cliente suo Athenis occisus. Et censum egit, quo censa sunt ciuium capita centum quinquaginta millia. profectusq; in Hispaniam aduersus Sex. Pompeium, multis utrimq; expeditionibus factis, & aliquot urbibus expugnatis, summam victoriam cum maximo discrimine ad Mundam urbem consecutus est. Pompeius Sex. effugit.

LIBRI CXVI.

C. Caesar ex Hispania quintum triumphum egit. & quum plurimi maximiq; honores ei à senatu decreti essent; inter quos, ut Pater Patriae *appellaretur, & sacrosanctus, ac Dictator in perpetuum esset,*

inuidia causam aduersus eum praestitere, quod senatui deferenti honores, quum ante aedem Veneris Genitricis sederet, non assurrexit, & quod M. Antonio consule collega suo inter Lupercos currente, diadema capiti suo impositum in sella reposuit; & quod Epidio Marullo, & Caesetio Flauo tribunis plebis, inuidiam ei tanquam regnum affectanti mouentibus, potestas abrogata est. Ex iis causis conspiratione in eum facta (cuius capita fuerunt, M. Brutus, & C. Cassius, & ex Caesaris partibus D. Brutus & C. Trebonius) in curia Pompeii occisus est viginti tribus vulneribus, occupatumque ab interfectoribus eius Capitolium. Obliuioni deinde adiu eius à senatu decreta, obsidibus Antonii & Lepidi liberis acceptis, coniurati à Capitolio descenderunt. Testamento Caesaris haeres ex parte dimidia institutus C. Octauius sororis nepos, & in nomen adoptatus est. Caesaris corpus quum in campum Martium ferretur, à plebe ante rostra crematum est. Dictaturae honos in perpetuum sublatus est. Chamates humillima sortis homo, qui se Marii filium ferebat, quum apud credulam plebem seditiones moueret, interfectus est.

LIBRI CXVII.

C. *Octauius Romam ex Epiro venit, eo enim illum Caesar praemiserat bellum in Macedonia gesturus, ominibusque prosperis exceptus: etiam nomen Caesaris sumpsit: in confusione rerum ac tumultu Lepidum pontificem maximum interemit. Sed M. Antonius Consul, quum impotenter dominaretur, legemque de prouinciarum permutatione per vim tulisset, & Caesarem quoque petentem, vt sibi aduersum auunculi percussores adesset, magnis iniuriis affecit, Caesar, & Reipublicae vires contra eum paraturus, deductos in colonias veteranos excitauit. Legiones quoque quarta & Martia signa ab Antonio ad Caesarem tulerunt deinde & complures saeuitia M. Antonii passim in castris suis trucidati, quia & suspecti erant, ad Caesarem desciuerunt D. Brutus, vt petenti Cisalpinam Galliam Antonio obsisteret, Mutinam cum exercitu occupauit. Praeterea discursus vtriusque partis virorum ad accipiendas prouincias, apparatusque belli continet.*

LIBRI CXVIII.

M. *Brutus, in Graecia sub praetextu Reipublicae, & suscepti contra M. Antonium belli, exercitum cui Vatinius praeerat, cum prouincia in potestatem suam redegit. C. Caesari qui primus Reipublicae arma sumpserat, propraetoris imperium à senatu datum est cum consularibus ornamentis, adiectumque, vt senator esset. M. Antonius D. Brutum Mutinae obsedit. missique ad eum legati à senatu de pace, parum ad eam componendam valuerunt. Populus Romanus saga sumpsit. M. Brutus in Epiro C. Antonium praetorem, cum exercitu potestati suae subegit.*

LIBRI

LIBRI CXIX.

C. Trebonius in Asia fraude P. Dolobellæ occisus est. ob id facinus Dolabella hostis à senatu iudicatus est. Quum Pansa Consul male aduersus Antonium pugnasset, A. Hirtius Consul cum exercitu superueniens, fusis M. Antonij copijs, fortunam vtriusq; partis æquauit. Victus deinde ab Hirtio & Cæsare Antonius in Galliam confugit, & M. Lepidum cum legionibus, quæ sub ipso erant, sibi iunxit: hostisq; à senatu cum omnibus, qui intra præsidia eius erant, indicatus est. A. Hirtius, qui post victoriam ipsis in hostium castris ceciderat, & L. Pansa è vulnere, quod in aduerso prælio exceperat, defunctus, in Campo Martio sepulti sunt. Aduersus C. Cæsarem, qui solus è tribus ducibus superenat, parum gratus senatus fuit, qui D. Bruto obsidione Mutinensi à Cæsar liberato, honore triumphi decreto, Cæsaris militumq; eius mentionem non satis gratam habuit: ob quæ C. Cæsar reconciliata per M. Lepidum cum M. Antonio gratia, Romam cum exercitu venit, & perculsis aduentu eius ijs, qui in eum iniqui erant, cum annos nouendecim haberet, consul creatus est.

LIBRI CXX.

Cæsar Consul legem tulit de quæstione habenda in eos, quorum opera pater occisus esset, postulatiq; ea lege M. Brutus, C. Cassius, D. Brutus, absentes damnati sunt. Quum M. Antonio vires Asinius quoque Podio, & M. Munatius Plancus cum exercitibus suis adiuncti ampliassent, & D. Brutus cui senatus vt persequeretur Antonium mandauerat, relictus à legionibus suis profugisset, iussu Antonij, in cuius potestatem venerat, à Capeno Sequano interemptus est. C. Cæsar pacem cum Antonio & Lepido fecit; ita, vt Tres viri Reipublicæ constituendæ quidem per quinquennium essent, ipse & Lepidus, & Antonius, & vt suos quisq; inimicos proscriberent. in qua proscriptione plurimi equites Romani; CXXX. senatorum nomina fuerunt, & inter eos L. Pauli fratris M. Lepidi, & L. Cæsaris Antonij auunculi, & M. Ciceronis, huius occisi à Popilio legionario milite, quum haberet annos LXIII. caput quoq; cum manu dextra in rostris positum est. Præterea res à M. Bruto in Græcia gestas continet.

LIBRI CXXI.

C. Cassius, cui mandatum à senatu erat, vt Dolabellam hostem iudicatum bello persequeretur: auctoritate Reipublicæ auditus, Syriam cum tribus exercitibus, qui in eadem prouincia erant, in potestatem suam redegit: Dolabellam in vrbe Laodicæa obsessum mori coegit, M. quoq; Bruti iussu C. Antonius captus, occisus est.

LIBRI

LIBRI CXXII.

M. Brutus aduersus Thracas parum prosperè rem gessit; omnibusq; transmarinis prouincijs, exercitibusq; in potestatem eius & C. Cassij redactis, coierunt Smyrnæ uterq; ad ordinanda belli futuri consilia. M. Messala Publicolam fratrem victum, communi consilio condonauerunt.

LIBRI CXXIII.

Sex. Pompeius, Magni filius, lectis ex Epiro proscriptis ac fugitiuis, cū exercitu diu, sine ulla loci cuiusquam possessione, prædatus in mari, Messanam oppidum in Sicilia primum, deinde totam prouinciam occupauit: occisoq; A. Pompeio Bithynico prætore, Q. Saluidienum legatum Cæsaris nauali prœlio vicit. Cæsar & Antonius cum exercitibus in Græciam traiecerunt; bellum contra Brutum & Cassium gesturi. Q. Cornificius in Africa T. Sestium Cassianarum partium ducem, prœlio vicit.

LIBRI CXXIV.

C. Cæsar, & Antonius, apud Philippos vario euentu contra Brutum & Cassium pugnauerunt: ita ut utriusque dextra cornua vincerent, & castra quoq; utrimq; ab ijs qui vicerant, expugnarentur. Sed inæqualem fortunam partium mors Cassij fecit, qui quum in eo cornu fuisset, quod pulsum erat, totum exercitum fusum ratus, mortem sibi consciuit. Altero deinde prœlio victus M. Brutus, & ipse vitam finiuit, exorato Stratone fugæ comite, ut sibi gladium adijceret, annorum erat circiter ætatis quadraginta. Inter quos Q. Hortensius occisus est.

LIBRI CXXV.

C. Cæsar, relicto Antonio (transmarina prouincia ex parte imperiū ei cessit) reuersus in Italiam, veteranis agros diuisit. seditiones exercitus sui, quas corrupti à Fuluia M. Antonij uxore milites contra imperatorem suum concitauerant, cum graui periculo inhibuit. L. Antonius Consul M. Antonij frater, eadem Fuluia consiliante, bellum Cæsari intulit: receptis in partes suas populis, quorum agri veteranis assignati erant. & M. Lepido, qui custodiæ urbis cum exercitu præerat, fuso hostiliter in urbem irrupit.

LIBRI CXXVI.

C. Cæsar, quum esset annorum XXIII. obsessum in oppido Perusia L. Antonium, conatumq; aliquoties erumpere, & repulsum fame coegit in deditionem venire: ipsique, & omnibus militibus eius ignouit:

ignouit: Perusiam diruit: redactu in potestatem suam omnibus diuersa partu exercitibus, bellum citra vllum sanguinem confecit.

LIBRI CXXVII.

Parthi Labieno, qui Pompeianarum partium fuerat, duce, in Syriam irruperunt: victoq; Decidio Saxa, M. Antonij legato, vniuersam eam prouinciam occupauerunt. M. Antonius cum ad bellum contra Caesarem gerendum incitaretur, vxore Fuluia dimissa, ne concordia ducum obstaret; pace facta cum Caesare, sororem eius Octauiam in matrimonium duxit. Q. Saluidienum consilia nefaria contra Caesarem molitum, indicio suo protraxit. isq; damnatus, mortem sibi consciuit. P. Ventidius Antonij legatus, Parthos praelio victos Syria expulit; Labieno eorum duce occiso. Quum vicinus Italiae hostis Sex. Pompeius Siciliam teneret, & annona commercium impediret, cum eo postulatam pacem Caesar & Antonius fecerunt, ita vt Siciliam prouinciam haberet. Praeterea motus Africae, & bella gesta continet.

LIBRI CXXVIII.

Qvum Sex. Pompeius rursus latrocinijs mare infestum redderet: nec pacem, quam acceperat, praestaret: Caesar necessario bello contra eum suscepto, duobus naualibus praelijs dubio euentu pugnauit. L. Ventidius legatus M. Antonij, Parthos in Syria praelio vicit, regemq; eorum interemit. Iudaei quoq; à legatis Antonij subacti sunt. Praeterea belli Siculi apparatum continet.

LIBRI CXXIX.

Aduersus Sex. Pompeium vario euentu naualibus certaminibus pugnatum est: ita vt ex duabus Caesaris classibus altera, cui Agrippa praeerat, vinceret: altera, quam Caesar duxerat, deleta, expositi in terram milites in magno periculo essent. victus deinde Pompeius in Siciliam profugit. M. Lepidus qui ex Africa velut ad societatem belli contra Sex. Pompeium à Caesare gerendi traiecerat; quum bellum Caesari quoque inferret, relictus ab exercitu, abrogato triumuiratus honore, vitam impetrauit. M. Agrippa nauali corona à Caesare donatus est, qui honos nemini ante eum habitus erat.

LIBRI CXXX.

M. Antonius, dum cum Cleopatra luxuriatur tardè Mediam ingressus, bellum cum legionibus XVIII. *& XVI. millibus equitum, Parthis intulit, & cum duabus legionibus amissis, nulla re prosperè cedente retro rediret, insecutis subinde Parthis & ingenti trepidatione, & magno totius exercitus periculo, in Armeniam reuersus est.* XXI *die trecenta millia fuga emensus, circa octo millia hominum tempestatibus amisit. tempestates quoq; infestas super tam infeliciter susceptum Parthicum bellum culpa sua passus est: quia hyemare in Armenia nolebat, dum ad Cleopatram festinat.*

LIBRI

LIBRI CXXXI.

SEx. Pompeius, quum in fidem M. Antonij veniret, bellum aduersus eum in Asia moliens, oppressus à legatis eius, occisus est. Cæsar seditionem veteranorum cum magna pernicie motam inhibuit: Lapidas, & Dalmatas & Pannonios subegit. Antonius Artauasdem Armeniæ regẽ fide data perductum, in vincula iussit, regnumq; Armeniæ filio suo ex Cleopatra nato dedit: quam vxoris loco, iampridem captus amore eius, habere cœperat.

LIBRI CXXXII.

CÆsar in Illyrico Dalmatas domuit. Quum M. Antonius ob amorem Cleopatræ, ex qua duos filios habebat Philadelphum, & Alexandrum, neq; in vrbem venire vellet, neq; finito triumuiratus tempore imperium deponere, bellumq; moliretur, quod vrbi Italiaque inferret: ingentibus tam naualibus, quam terrestribus copijs ob hoc contractu, remissoq; Octauiæ sorori Cæsaris repudio, Cæsar in Epirum cum exercitu traijcit. Pugnæ deinde nauales, & prœlia equestria secunda Cæsaris referuntur.

LIBRI CXXXIII.

M. Antonius ad Actium classe victus, Alexandriam profugit, obsessusq; à Cæsare in vltima rerum desperatione, præcipue occisæ Cleopatræ falso rumore impulsus, se ipse interemit. Cæsar, Alexandria in potestatem redacta, Cleopatra, ne in arbitrium victoris veniret, voluntaria morte defuncta) in vrbem reuersus, tres triumphos egit, vnum ex Illyrico, alterum ex Actiaca victoria, tertium de Cleopatra: imposito fine ciuilibus bellis altero & vicesimo anno, M. Lepidus, Lepidi, qui triumuir fuerat, filius, coniuratione contra Cæsarem facta, bellum moliens oppressus & occisus est.

LIBRI CXXXIV.

C. Cæsar rebus compositis, & omnibus prouincijs in certam formam redactis, Augustus quoq; nominatus est: & mensis Sextilis in honorem eius appellatus est. Quum ille conuentum Narbone ageret, census à tribus Gallijs, quas Cæsar pater vicerat, actus. Bellum contra Bastarnas, & Mœsos, & alias gentes, à M. Crasso refertur.

LIBRI CXXXV.

BEllum à M. Crasso aduersus Thracas, & à Cæsare aduersus Hispanos gestum refertur, & Salassi, gens Alpina, perdomiti.

LIBRI

LIBRI CXXXVI.

RÆtia à Tiberio Nerone, & Druso Cæsaris priuigno, domita. Agrippa Cæsaris gener mortuus. à Druso census actus est.

LIBRI CXXXVII.

CIuitates Germaniæ cis Rhenum & trans Rhenum positæ, oppugnãtur à Druso: & tumultus qui ob censum exortus in Gallia erat, compositus. Ara D. Cæsari ad confluentem Araris & Rhodani, dedicata, sacerdote creato C. Iulio Vercondaridubio Æduo.

LIBRI CXXXVIII.

THraces domiti à Capione: item Cherusci, Tenchateri, Chauci, aliaq; Germanorum trans Rhenum gentes subacta, à Druso referuntur. Octauia soror Augusti defuncta, ante amisso filio Marcello, cuius monimenta sunt, theatrum & porticus, nomine eius dicata.

LIBRI CXXXIX.

BEllum contra Transrhenanas gentes à Druso gestum refertur. in quo inter primores pugnauerunt Senectius & Anectius, tribuni ciuitatis Neruiorum, Dalmatas & Pannonios Nero frater Drusi subegit. Pax cum Parthis facta est: signis à rege eorum, quæ sub Crasso, & postea sub Antonio capta erant, redditis.

LIBRI CXL.

BEllum aduersus Germanorum trans Rhenum ciuitates gestum à Druso refertur. ipse ex fractura, equo super crus eius collapso, xxx. die quam acciderat, mortuus est. corpus à Nerone fratre, qui nuncio valetudinis euocatus raptim accurrerat, Romam peruectum, & in C. Iulij tumulo conditum. Laudatus est à Cæsare Augusto vitrico, & supremis eius plures honores additi.

FINIS.

Heus Lector: Biennium est quod Caspar Lusignanus Venetus edidit fragmentum, quod deesse volebat Libro Liuij XXXIII. præmittendumque paginæ huius editionis 829. nactus id erat à Francisco Bart[illegible]no, Vrbinate I.C. qui descripserat è Codice vetusto Bibliotheca Capituli Eccl. Bambergensis. notæ marginales sunt à Bartholino, aut P. Quarengio. Equidem; cum Polybius isthæc ferè Græca habeat, nescio quid pronunciare debeam. nullo incommodo Lectoris heic collocari posse hoc scio. Interim notemus Librum istum vocari ab ipsis XLIII. non, vt nobis est, trigesimus tertius.

T. LIVII

TITI LIVII HISTORIARVM
Ab Vrbe condita
LIBER XLIII.

HÆc per hyemem gesta. Initio autem veris Quinctius Attalo Elatiam excito, Bœotiorum gentem incertis ad eam diem animis fluctuantem ditionis suæ facere cupiens, profectus, per Phocidem quinque millia ab Thebis, quod caput est Bœotiæ, posuit castra. Inde postero die cum vnius signi militibus, & Attalo legationibusque quæ frequentes vndique conuenerant, pergit ire ad vrbem, iussis legionis hastatis (ea duo millia militum erant) sequi se mille passuum interuallo distantes. Ad medium ferme viæ Bœotiorum Prætor Antiphilus obuius fuit, cætera multitudo è muris aduentum Imperatoris Romani, Regisque prospeculabatur, rara arma, paucique milites circa eos apparebant: hastatos, sequentes procul, anfractus viarum, vallesque interiectæ occulebant. Cum iam adpropinquaret vrbi, velut obuiam egredientem turbam salutaret, tardius incedebat. Causa erat moræ, vt hastati consequerentur. Oppidani, ante lictorem turba acta, insecutum confestim agmen armatorum non ante quam ad hospitium Imperatoris ventum est, conspexere. Tum, velut prodita dolo Antiphili Prætoris vrbe, captaque obstupuerunt omnes. Et apparebat nihil liberæ consultationis concilio, quod in diem posterum indictum erat, Bœotis relictum. [1. Texerunt] dolorem, quem & nequicquam, & non sine periculo ostendissent. In Concilio Attalus primus verba fecit. Orsus à maiorum suorum, suique, & communibus in omnem Græciam & proprijs in Bœotiorum gentem meritis, segnior iam, & infirmior, quam vt contentionem dicendi sustineret, obmutuit, & concidit. Et dum regem auferunt, perferuntque, parte membrorum captum paulisper [2. contentio intermissa est. Aristhenus inde Achæorum P. R.] eo cum maiore auctoritate auditus, quod non alia,

1 f. Texerunt tamen.
2 Concio intermissa e Aristhenus in de Achæorum prætor. Ex tódum lect. Antonij Quærengij.

LLLL quam

quam q̃ Achæis suaserat, Bœotis suadebat. Pauca ab ipso Quinctio adiecta fidem magis Romanam, quam arma, aut opes extollente verbis. Rogatio inde [ablata insidice archolata, recitataque cum Romanis iungenda nullo contra adducere audente, omnium Bœoticæ] ciuitatum suffragiis accipitur, iubeturque. Concilio dimisso Quinctius tantum Thebis moratus, quantum Attali repens casus coegit. Postquam non vitæ præsens periculum vis morbi attulisse, sed membrorum debilitatem visa est, relicto eo ad curationem necessariam corporis, Elatiam, vnde profectus erat, redit. Bœotis quoque, sicut prius Achæis, ad societatem adscitis, [& quomodo] tuta ea, pacataque ab tergo relinquebantur, omnibus iam cogitationibus in Philippum, & quod reliquum belli erat conuersis. Philippus quoque primo vere, postquam legati ab Roma nihil pacati retulerant, delectum per omnia oppida regni habere instituit, in magna inopia iuniorum: absumpserant enim per multas iam ætates continua bella Macedonas, ipso quoque regnante, & naualibus bellis aduersus Rhodios, Attalumque, & terrestribus aduersus Romanos ceciderat magnus numerus, ita & tyrones ab XVI. annis milites scribebat, & emeritis quidam stipendiis, quibus modo quidquam reliqui roboris erat, ad signa reuocabantur. Ita suppleto exercitu, secundum vernum æquinoctium omnes copias [3 diu] contraxit, ibique statiuis positis, exercendo quotidie milites, hostem opperiebatur. Et Quinctius per eosdem ferme dies ab Elatia profectus, præter Thronium [4 & Scarpeam,] ad Thermopylas peruenit. Ibi concilium Aetolorum, Heracleam indictum, tenuit, consultantium quantis auxiliis Romanum ad bellum sequerentur. Cognitis sociorum decretis, tertio die ab Heraclea Xynias progressus in confinio Æníanum, Thessalorumque positis castris, Ætolica auxilia opperiebatur. Nihil morati Ætoli sunt. [5 Phanea duce ducenti pedites cum equitibus quadringentis venerunt ne] dubium esset quid exspectasset, confestim Quintius mouit castra. Transgressi in [6 Ptiocum] agrum quingenti Gortynii Cretensium duce Cyndate, & trecenti Apolloniatæ haud dispari [7 armatum] se coniunxere: nec ita multo post Amynander cum Athamanum peditum ducentis & mille. Philippus cognita profectione ab Elatia Romanorum, vt cui de summa rerum adesset certamen adhortandos milites ratus multa iam sæpe memorata de maiorum virtutibus, simul de militari laude Macedonum cum disseruisset, [8 de rerum maximè animos terrebant, quibusque] ad aliquam spem poterant venit ----- Acceptæ [9 ad Aouum] fluuium in angustiis cladi [10 terra Macedonum phalange ad Attagem] vt pulsos Romanos opponebat, & illic tamen vbi insessas fauces Epiri non tenuissent, primam culpam fuisse eorum, qui negligenter custo-

di-

1 à Plataiis Die iarcholata recitataq; de societate cum Romanis iungenda, nullo contradicere audente omnib. Bœotia.

2 Et quanda. A. Q.

3 Dium.

4 & Scarphen. A. Q.

5 Phanea duce MM. ped. cum equitibus. CCCC. venerunt. Et ne. A. Q.

6 Thtbioticum.

7 armatura. A. Q.

8 ad ea quatum maximè animos terrebant, quibusquam erigi.

9 territa.

10 Mac. Phalange ad Atracem. A. Q. & A. Q.

dias seruassent; secundam, in ipso certamine leuis armaturæ, mercenariorumque militum. Macedonum vero phalangem, & tunc stetisse, [1 rex] loco æquo, iustaque pugna semper mansuram [2 inuitam; decem, & vndecim mil. militum hæc fuere, robur omne virium, & regni. Ad hoc xx. cettatorum, quos peltas appellant, Thracumque & Illyriorum, traclis est nomen gentis par numerus bina millia erant, & misti ex pluribus gentibus mercede educti auxiliares x. ferme, & xx. equitum.] Cum iis copiis rex hostem opperiebatur. Romanis ferme par numerus erat, qui tum copiis tantum, (quod Ætoli accesserant superabat. Quinctius ad Thebas Phthioticas castra cum mouisset, spem nactus per Dimonem principem ciuitatis prodi vrbem, cum paucis equitum, leuisque armaturæ ad muros successit. Ibi adeo frustrata spes est, vt non certamen modo cum erumpentibus, sed periculum quoque atrox subiret [3 in] castris exciti repente pedites, equitesque in tempore subuenissent. Et postquam nihil conceptæ temere spei succedebat, vrbis quidem amplius tentandæ in præsentia conatu absistit, cæterum satis gnarum iam in Thessalia regem esse, nondum comperto quam in regionem venisset, milites per agros dimissos, vallum cædere, & parare iubet. Vallo, & Macedones, & Græci vsi sunt, sed vsum nec ad commoditatem ferendi, nec ad ipsius munitionis firmamentum aptauerunt. Nam & maiores & magis ramosas arbores cædebant, quam quas ferre cum armis miles posset, & cum castra his ante obiectis [4 sæpissent,] facilis molitio eorum valli erat, nam & quia tanti stipites magnarum arborum eminebant, multique & validi rami præbebant quod recte manucaperetur, duo aut summum tres iuuenes connixi arborem vnam euellebant, quæ vulsa portæ instar extemplo patebat, nec in promptu erat quod obmolirentur. Romanus læues, & bifurcos plerosque, & trium aut [5 complurium] quatuor ramorum vallos cædit, vt & suspensis ab tergo armis ferat plures apte miles, & ita densos affigunt, implicantque ramos, vt neque quæ cuiusque stipitis palma sit prouideri possit, & adeo acuti, aliusque per alium immissi radij locum ad inserendam manum non relinquunt, vt neque prehendi, quod trahatur, neque trudi, cum inter se innexi rami vinculum inuicem præbeant, possit. & si vulsus forte est vnus, nec loci multum aperit, & alium reponere perfacile est. Quinctius postero die, vallum secum ferente milite, vt paratus omni loco castris ponendis esset, progressus modicum iter, sex ferme millia à Pheris cum consedisset, speculatum in qua parte Thessaliæ hostis esset, 6 qui diu pararet misit. Circa Larissam erat Rex, certior iam factus Romanum ab Thebis Phthias mouisse, defungi quam

1 *Et A. Q.*
2 *inuitam X & VI. M. militum hæc fuere, robur omne viriū & regni. Ad hoc ∞ ∞ cetratorū, quos peltastas appellāt Thracumq. & Illyricorum. (Triballi nomen est genti) par numerus bina millia. Erant, & misti ex pluribus gentibus mercede educti auxiliarium ∞ ferme, & ∞ ∞ equitum. A. Q.*
3 *Ni A. Q.*
4 *Sepsissent.*
5 *Cum pluribusmum. A. Q.*
6 *Qui iret A. Q.*

omnis generis pabulatum missa aliquandiu inops consilij trepidauit, deinde postquam nuntij instabant 1 etiam iuga montium detexerat nebula, & in conspectu erant Macedones in tumulum maxime editum inter alios compulsi, loco se magis, quam armis tutantes, committendam rerum summam in discrimen vtcunque ratus, ne partis indefensæ iactura fieret, Athenagoram ducem mercede militantium cum omnibus, præter Thracas, auxiliis, & equitatu Macedonum, ac Thessalorum mittit, eorum aduentu, depulsi ab iugo Romani, non ante 2 restituerunt, quam in planiorem vallem peruentum est. Ne effusa deturbarentur fuga plurimum in Ætolis equitibus præsidij fuit. Is longe tum optimus eques in Græcia erat, 3 pedites inter finitimos vincebantur. Lætior res quam pro successu pugnæ nuntiata, cum alij super alios recurrentes ex prælio clamarent fugere pauidos Romanos, inuitum & cunctabundum, & dicentem temere fieri, non locum sibi placere, non tempus, pertulit, vt educeret omnes copias in aciem. Idem & Romanus magis necessitate, quam occasione pugnæ inductus fecit, dextrum cornu elephantis ante signa instructis in subsidiis reliquit, 4 Lætio cum omni leui armatura in hostem vadit, simul admonens cum iisdē Macedonibus pugnaturos, quos ad Epiri fauces montibus, fluminibusque septos, victa naturali difficultate locorum, expulissent, acieque expugnassent, cum iis quos P. Sulpitij prius ductu obsidentes in eodem aditu vicissent. Famam stetisse non viribus Macedoniæ regnum. Eam quoque famam tandem euanuisse. Iam peruentum ad suos in ima valle stantes erat, qui aduentu exercitus, Imperatorisque pugnam renouant, impetuque facto rursus auertunt hostem. Philippus cum cetratis, & cornu dextro peditum, robore Macedonici exercitus, quam phalangem vocabant, propero cursu ad hostem vadit. Nicanori ex purpuratis vni, vt cum reliquis copiis confestim sequatur, imperat. Primo vt in iugum euasit, & iacentibus ibi paucis armis, corporibusque hostium prœlium eo loco fuisse, pulsosque inde Romanos, & pugnari prope castra hostium vidit, ingenti gaudio est elatus. mox refugientibus suis & terrore verso paulisper incertus an in castra reciperet copias, trepidauit. deinde vt adpropinquabat hostis, & præterquam quod cædebantur aduersi, nec nisi defenderentur seruari poterant, ne ipsi quidem in tuto iam receptus erat, coactus nondum adsecuta parte suorum periculum summæ rerum facere, equites, leuemque armaturam, qui in prælio fuerant, dextro in cornu 5 locat, cetratas Macedonum phalanges hastis positis, quarum longitudo impedimento erat, gladiis rem gerere iubet, simul ne facile perrumperetur acies dimidium de fronte demptum introrsus porrectis ordinibus duplicat vt longa potius, quam lata acies esset, simul & densari ordines iussit, vt

1 *Et i. m.*
2 *Resti erat. A. Q.*
3 *Pedi e. A. Q.*
4 *Laue. A. Q.*
5 *Locat, cetratos, & Macedonum. A. Q.*

vir viro, arma armis ingererentur. Quinctius his qui in prœlio fuerant inter signa, & ordines acceptis, tuba dat signum. Raro alias tantus clamor dicitur in principio pugnæ exortus, nam forte vtraque acies simul conclamauere, nec solum qui pugnabant, sed subsidia etiam, quique tum maxima in prœlium veniebant. Dextro cornu Rex, loci plurimum auxilio, ex iugis altioribus pugnans, vincebat, 1 sinistrorum cum maxime adpropinquante phalangis parte, quæ nouissimi agminis fuerat sine vllo ordine, trepidabatur. media 2 acies quæ propior dextrum cornu erat, stabat, spectaculo velut nihil ad se pertinentis pugnæ intenta. Phalanx, quæ venerat, agmen magis quam acies, aptiorque itineri quam pugnæ, vix dum in iugum euaserat. In hos compositos Quinctius, quamquam pedem referentes in dextro cornu suos cernebat, elephantis prius in hostem actis, impetum facit, ratus partem profligatam cetera tracturam. Non dubia res fuit, extemplo terga vertere Macedones, terrore primo bestiarum auersi, & cæteri quidem hos pulsos sequebantur. Vnus è tribunis militum extemplo capto consilio cum viginti signorum militibus relicta ea parte suorum, quæ haud dubie vincebat, breui circuitu dextrum cornu hostium auersum inuadit, 3 nullam aciem ab tergo adortus 4 non turbasset. Ceterum ad communem omnium in tali re trepidationem accessit, quod phalanx Macedonum grauis, atque immobilis, nec circumagere se poterat, nec hos 5 quia fronte paulo ante pedem referentes, tunc vltro territis instabant, patiebantur. Ad hoc, loco etiam premebantur, quia iugum ex quo pugnauerant, dum per procliue pulsos 6 inseruntur tradiderant hosti à terga sua circumducto. Paulisper in medio cæsi, deinde omissis plerique armis capessunt fugam. Philippus cum paucis peditum, equitumque primo tumulum altiorem inter cæteros cœpit, vt specularetur quæ in læua parte suorum fortuna esset, deinde postquam fugam effusam animaduertit, & omnia circa iuga signis atque armis fulgere, tum, & ipse acie excessit. Quinctius cum cedentibus institisset, repente quia erigentes hastas Macedonas conspexerat, quidnā pararet, incertus paulisper nouitate rei constituit: 7 signa deinde vt accepit hunc morem esse Macedonum tradentium sese, parcere victis 8 in animū habebat. Ceterum ab ignatis militibus omissam ab hoste pugnā, & quid imperator vellet, impetus in eosdem factus, & primis cæsis, cæteri in fugam dissipati sunt. Rex effuso cursu Tempe petit. Ibi ad Gonnos diem vnum substitit ad excipiendos si qui prœlio superessent. Romani victores in castra hostium spe prædæ 9 ... ea magna iam 10 ... direpta ab Ætolis inueniunt. Cæsa eo die VIII. hostium 11 .. capta. Ex victoribus septingenti ferme cecide-

1 Sinistro vel sinistrorsum A. Q.
2 Media acie A. Q.
3 Nudam A. Q.
4 Cum turbasset A. Q.
5 Nec hos qui à fronte. A. Q.
6 Insequuntur.
7 Constituit signa. Deinde A. Q.
8 In animo A. Q.
9 Irruunt, verum.
10 Ea magna iam ex parte.
11 M. V. capta.

ceciderunt. 1 Si Vario qui credat omnium rerum immodice numerum augenti XL. millia hostium eodem die sunt cæsa, capta ibi. Modestius mendacium est V. millia D.CC. signa militaria CCXLXI. mil. Claudius quoq; duo & XXX. millia hostiũ cæsa scribit, capta IV. & CCC. Nos non minimo potissimum numero credidimus, sed Polybium secuti sumus, non incertum authorem, 2 cum omnium Romanorum, tum præcipuè in Græcia gestarum Philippus collectis ex fuga, qui variis casibus pugnæ dissipati vestigia eius secuti fuerant, missisq; Larissam ad commentarios regios cõburendos, ne in hostium venirent potestatem, in Macedoniam cessit. Quinctius captiuis, prædaque venundatis, partim militi concessis, Larissam est profectus, haud dum satis gnarus quam regionem petisset rex, quidve pararet. Caduceator eo regius venit, specie vt induciæ essent, donec tollerentur ad sepulturam, qui in acie cecidissent, re vera ad petendam veniam legatis mittendis. Vtrumque ab Romano, imperatum, adiecta, & illa vox bono animo esse regem, vt iuberet, quæ maximè Ætolos offendit, iam tumentes, querentisque mutatum victoria imperatorem; Ante pugnam omnia magna, paruaque communicate cum sociis solitum, nunc omnium expertes consiliorũ esse, suo ipsum arbitrio cuncta gere, cum Philippo iam gratiæ priuatæ locum quærere, vt dura atque aspera belli Aetoli exhauserint, pacis gratiam, & fructum Romanus in se vertat: Et haud dubiè decesserat iis aliquantum honoris. sed cur negligerentur, ignorabant. Donis 4 regis imminere credebant inuicti ab ea cupiditate animi virum, sed & 5 succensebant non immerito Ætolis ob insatiabilem auiditatem prædæ, & arrogantiam eorum, victoriæ gloriam in se rapientium, quæ vanitate sua omnium aures offendebat, & Philippo sublato, fractis opibus Macedonici regni, AEtolos habendos Græciæ dominos cernebat. Ob eas causas multa sedulo, vt viliores, leuioresque apud omnes essent, & viderentur faciebat. induciæ XV dierum datæ hosti erant, & cum ipso rege constitutum conloquium, cuius priusquam tempus veniret, in consilium aduocauit socios. Retulit quas leges pacis placeret dici. Amynander Athamanum Rex paucis sententiam absoluit. ita componendam pacem esse, vt Græcia etiam absentibus Romanis satis potens tuendæ .... simul pacis, libertatisque esset. Ætolorum asperior oratio fuit, quia pauca præfati, rectè, atque ordine Imperatorem Romanum facere, quod quos belli socios habuisset, cum iis communicaret pacis consilia, falli autem eum tota re, si aut Romanis pacem, aut Græciæ libertatem satis firmam se credat relicturum, nisi Philippo aut occiso, aut regno pulso, quæ vtraq; procliuia esse, si fortuna vti vellet. Ad hęc Quinctius negare Ætolos, aut moris Romanorum memores, aut sibiipsis conuenientem sententiam dixisse,

1 si Valerio quis credat, omnium rerum immodicè numerum augenti XL. M. hostium eo die sunt cæsa, capta (vbi modestius mendacium est) V. M DCC. signa milit. CCLXI. Claudius quoque duo & XXX. millia hostium cæsa scribit. capta IV. M. & CCC. A. Q.

2 cum omnium Romanorum rerum. A. Q.

3 imperatum. A. Q.

4. timentes. querentesq; A. Q.

4 regii, A. Q.

5 succensebat. A. Q.

1 *Celloquiisque de. A. Q.* & illos prioribus omnibus consiliis, 1 conloquiis, & de conditionibus pacis semper, vt ad internecionē bellaretur dissernisse, & Romanos præter vetustissimum morem victis parcendi præcipuum clementiæ documentum dedisse pace Hannibali, & Carthaginensibus data. Omittere se Carthaginenses. Cum Philippo ipso quoties ventum in conloquium, nec vnquam vt cederet regno actum esse, an quia 2 victis prœlio foret, inexpiabile bellum factum. Cum armato hoste infestis animis concurri debere. Aduersus victos mitissimum quemque animum maximum habere. Libertati Græciæ videri graues Macedonum reges. si regnum, gensque tollatur, Thracas, Illyrios, Gallos deinde, gentes feras & indomitas, in Macedoniam se, & in Græciam effusuras. Ne proxima quæque amoliendo maioribus, grauioribusque aditum ad se facerent. Interfanti deinde 3 Phaneæ Prætori Ætolorum 4 testificanti, quæ si lapsus eo tempore Philippus foret, mox grauius eum rebellaturum, 5 *destitit tetumultuari*, inquit, *vbi consultandum est. Non iis conditionib. inligabitur pax, vt mouere bellum possit.* Hoc dimisso concilio postero die rex ad fauces, quæ feruut in Tempe (is datus erat locus conloquio) venit, tertio die datur ei Romanorum, ac sociorum frequens concilium. Ibi Philippus perquam prudenter iis, sine quibus pax impetrari non poterat, sua potius voluntate omissis, quam altercando extorquerentur, quæ priore conloquio aut impetrata à Romanis, aut postulata ab sociis essent omnia se concedere, de ceteris Senatui se permissurum dixit. Quamquam vel inimicissimis omnib. præclusisse vocē videbatur, 6 Phaneas tamē Ætolus cunctis tacentibus. *Quid nobis* (inquit) *Philippe, reddis ne tandem Pharsalum, & Larissam, Cremasten & Echinum, & Thebas* 7 *Pthias?* Cum Philippus nihil morari diceret quo minus reciperent, disceptatio inter Imperatorem Romanum, & Ætolos orta est de Thebis, nam eas P.R. iure belli factas esse, Quinctius dicebat, quod integris rebus 8 exercitum ab se admoto vocati in amicitiam, cum potestas libera desciscendi ab rege esset, regiam societatem Romanæ præposuissent. Phæneas, & pro societate belli, quæ ante bellum habuissent, restitui Ætolis æquum censebat, & ita in fœdere primo cautum esse, vt belli præda, rerum quæ 9 fieri agique possent Romanos, ager, vrbesque captæ Ætolos sequerentur. *Vos*, inquit, ipsi Quinctius *societatis istius leges rupistis, quo tempore relictis nobis cum Philippo pacem fecistis, quæ si maneret, captarum tamen vrbium illa lex foret. Thessaliæ ciuitates sua voluntate in ditionem nostram venerunt.* Hæc cum omnium sociorum adsensu dicta Ætolis non præsentia modo grauia auditu, sed mox belli etiam causæ, magnarumque ex eo cladium iis fuerunt. Cum Philippo ita conuenit, vt Demetrium filium, & quosdam ex amicorum numero obsides & cc. talenta daret.

2 *Victus. A. Q.*

3 *Phanea.*

4 *testificantique elapsus. A. Q.*

5 *desistite tumultuari.*

6 *Phaneas.*

7 *Pthias.*

8 *Exercitu.*

9 *ferri. A. Q.*

ret. de cæteris Romam mitteret legatos. Ad eam rem IIII. mensium induciæ essent. Si pax non impetrata ab Senatu foret, obsides, pecuniamque reddi Philippo receptum. Causa Romano Imperatori non alia maior fuisse dicitur pacis maturandæ, quam quod Antiochum bellum, transitumque in Europam moliri constabat. Eodem tempore, atque, vt quidam tradidere, eodem die ad Corinthum Achæi ducem regium Androsthenem iusto prœlio fuderunt. Eam vrbem pro arce habiturus Philippus aduersus Græciæ ciuitates, & principes inde euocatos per speciem conloquendi. quantum equitum dare Corinthii ad bellum possent, retinuerat pro obsidibus, & præter quingentos Macedonas, mistosque ex omni genere auxiliorum octingentos, quod iam ante ibi fuerat, mille Macedonum eo miserat, & mille ac ducentos [1 Illirios,] Thracasque, & Cretêses, qui in vtraque parte militabant, octingentos; his additi Bœoti, Thessalique, & Acarnanes [2 x] scutati omnes, & ipsorum Corinthiorum iuuentute, impleta vt essent VI. millia armatorum, fiduciam Androstheni fecerunt aciæ decernendi. Niceratus [3 P.R.] Achæorū Sicyone erat cum duobus [4 militibus] peditum. & equitibus, sed imparem se & numero, & genere militum cernens, mœnibus non excedebat. Regiæ copiæ peditum, equitumq; [5 vagare] Pellenensem, & Phliasium & Cleonem agrum depopulabantur. Postremo exprobrantes metum hosti in fines Sicyoniorum transcendebant; nauibus etiam circumuecti omnem oram Achaiæ vastabant. Cum id effusius hostes, & vt fit ab nimia fiducia negligentius etiam facerēt, Niceratus spem nactus nec opinantes eos adgrediendi, circa finitimas ciuitates nuntium occultum mittit, [6 quotidie, & ꝙ] ex quaque ciuitate armati ad Apelautū (Stymphaliæ terræ is locus est) conuenirent. Omnibus ad diem edictam paratis [7 Præfectus inde extemplo] per Phliasiorum fines nocte Cleonas insciis omnibus quid pararet, peruenit. Erāt autem cum eo V. millia peditum, ex quibus armaturæ leuis, & CCC. equites cum iis copiis dimissi, qui specularentur, quam in partem hostes effunderent sese opperiebantur. Androsthenes omnium ignarus Corintho profectus ad Nemeam (amnis est Corinthium, & Sicyonium interfluens agrum) castra locat. Ibi parte dimidia exercitus dimissa, dimidiam trifariam [8 dimisit,] & omnes equites discurrere ad depopulandos simul Pellenensium, Sicyoniumq; agros, & Philiasium iubet. Hæc tria diuersa agmina discessere, quod vbi Cleonas ad Nicostratum perlatum est, extemplo validam mercenariorum manum præmissam ad occupandum saltum, per quem transitus in Corinthium est agrum, ante signa equitibus vt prægrederentur locatis, ipse confestim agmine duplici sequitur. Parte vna mercenarii milites ibant cum leui armatura, altera clypeati, dein aliarum gentium [9 exercitibus] robur erat. Iam haud procul castris

1 *Illyrios.*
2 ∞ *A.Q.*
3 *Prætor.*
4 *millibus. A.Q.*
5 *f. vagantes.*
6 *quo die, & quot A.Q.*
7 *Profectus inde extemplo. A.Q.*
8 *diuisit A.Q.*
9 *exercitus. A.Q.*

aberant pedites, equitesque, & Thracum quidam in vagos, palatosque per agros hostis impetum fecerunt, cum repens terror castris infertur. Trepidare dux, vt qui hostes nusquam, nisi raro, in collibus ante Sicyonem, non audentes agmen dimittere in campos, vidisset, ad Cleonas quidem accessuros nũquam credidisset. reuocari tuba iubet vagos castris [1 dilapsus.] Ipse raptim capere arma iussis militibus, [2 in frequenti agmine portæ gressus] per flumen instruit aciem. Ceteræ copiæ vix colligi, atque instrui cũ potuissent, primum hostium impetum non tulerunt. Macedones, & maximè omnium frequentes ad signa fuerant. & diu ancipitem victoria spem fecerunt, postremo fuga ceterorum nudati, cum duę iam acies hostium ex diuerso [3 leuis armaturæ ab latere clypeati, cetratique à fronte vrgerent] & ipsi re inclinata primo retulere pedem, deinde impulsi terga vertunt, & plerique abiectis armis, nulla spe castrorum tenendorum relicta Corinthum petierunt. Niceratus mercenariis militibus ad hos persequendos, equitibus, Thracumque auxiliis in populatores agri Sicyonii missis, magnam [4 ibique] cædem edidit, maiorem prope quam in prœlio ipso. Ex iis quoque qui Pellenem Phiiuntaq; depopulati erant, [5 compositi partim omnium ignari] ad castra reuertentes in hostium stationes tanquam in suas inlati. [6 sed partim ex discursu id q erat supplicauit à se] in fugã passim sparserãt, vt ab ipsis agrestibus errantes [7 circumuenirent. Ceciderunt eo die x. & decapti ccc. [Achaia omnis magno liberata metu. Priusquam dimicaretur ad Cynoscephalas L. Quinctius Corcyram excitis Acarnanum principibus, quæ sola Græciæ gentium 8 manserat, initium quoddam ibi motus fecit. Duæ autem maximæ causæ eos tenuerant in amicitia regis, vna fides insita genti, altera metus, odiumque Ætolorum. Concilium Leucaden indictum est. Eo neque cuncti conuenere Acarnanum populi, [9 nec in iis] qui cõuenerant idem placuit sed & principes, & magistratus peruicerunt, vt priuatum decretum Romanæ societatis fieret. Id omnes qui adfuerant ægre passi, & in hoc fremitu gentis à Philippo missi duo principes Acarnanũ Androcles, & [10 Erhidemus] non ad tollendum modo decretũ Romanæ societatis valuerunt, sed etiam vt Archelaus, & [11 Bianos] principes gentis ambo quod auctores eius sententiæ fuissent, proditionis in concilio damnarentur, & Leuxidæ prætori, quod de ea re retulisset, imperiũ abrogaretur. Rem temerariam, sed euentu prosperam damnati fecerunt, suadentibus [12 nam amicis cederetur] tẽpori, & Corcyram ad Romanos abirent, [13 statuerent] offerre se multitudini, & aut eo ipso lenire iras, aut pati quod casus tulisset. Cum se frequenti concilio intulissent primo murmur, ac fremitus admirantium silentium mox verecundia simul pristinę dignitatis, ac misericordia præsentis fortunæ ortum est. potestate quoq; dicendi facta,

principio

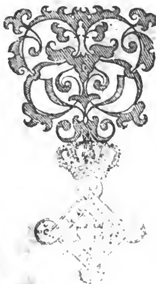
1 dilapsos. A. Q.
2 infrequenti agmine porta egressus. A. Q.
3 leuis armatura ab latere, clypeati, cetratiq. à fronte vrgerent. A. Q.
4 vbiq. A. Q.
5 incompositi partim omniumq. ignari. A. Q.
6 & partim ex discursu id quod erat suspicati, sta se. A. Q.
7 circumuenirentur. Ceciderunt eo die ∞. & D. capti ccc. A. Q.
8 Videtur deesse aliquid, ac forte, In partib. Philippi. A. Q.
9 nec ipsis A. Q.
10 Echidemus. A. Q.
11 Bianor.
12 namq. amicis cederent. A. Q.
13 statuerunt.

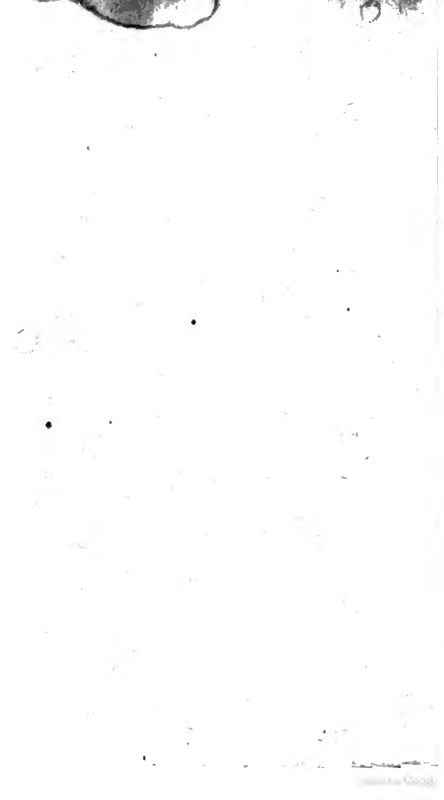
principio suppliciter, procedente autem oratione, vbi ad crimina diluenda ventum est, cum tanta fiducia, quantam innocentia dabat differuerunt, postremo vltro aliquid etiam queri, & castigare iniquitatem simul in se, crudelitatemque ausi, ita adfecerunt animos, vt omnia, quę in eos decreta erant frequentes [1 colerēt,] neque eo minus redeundum in societatem Philippi, abnuendamque Romanorum amicitiam censerent Leucade hæc sunt decreta, id [2 capiti] Acarnaniæ erat, eoq; in concilium omnes populi conueniebant, [3 namq; cum hæc repentina mutatio Corcyram ad legatum Flaminium perlata esset, extemplo cum classe profectus, [4 Leucade] ad Heræum quod vocant, naues applicuit. Inde cum omni genere tormentorum, machinarumq;, quibus expugnantur vrbes, ad muros accessit, ad primum terrorem ratus inclinari animos posse. Postquam pacati nihil ostendebatur, tum vineas, turresque erigere, & arietem admouere muris cœpit. Acarnania vniuersa inter Ætoliam, atque Epirum posita solem occidentem, & mare Siculum spectat. [Leucadia non insula est vadoso freto, quod perfossum manu, & ab Acarnania diuisa tum paen insula erat occidentis regione? ratis faucibus cohęrens, Acarnaniæ] 6 quingentos ferme passus longæ fauces erant: latæ haud &c.

1 tollerent
2 caput *A. Q.*
3 Itaq. *A. Q.*
4 Leucadi, aut Leucadem. *A. Q.*
5 Leucadia nunc insula est vadoso freto, quod perfossum manu, & ab Acarnania diuisa. Tum peninsula erat occidentis regione artis faucib. cohærens Acarnaniæ. *A. Q.*
6 Hactenus quod desiderabatur. Sequebantur in impressis codicib. hæc. (In partibus cohærens Acarnaniæ, &c.) sed mendosa, ideo ex manuscripto restituta sunt.

Ac vide sequentia initio paginæ nostræ istius editionis 829.

FINIS.

INDEX
RERVM ET VERBORVM,
QVÆ IN TITO LIVIO, AVT VBI IS DESIDERATVR, IN FLORI EPITOMIS CONTINENTUR, locupletissimus.

In hoc Indice prior quisque numerus librum, posterior caput denotat, p adiectum indicat capitis initium m. medium: f. finem. Ad propria nomina quod attinet, memineris tibi, non è pronomine sed ex nomine gentilitio vnumquemque Latinum & Romanum, quærendum esse. Exempli gratia: A. Virginium, *non in A, sed in V. In gentilitiorum vero serie, non temporis, sed prænominum habita est ratio: verbi causa, in* Valerijs, *nō* Voleso, *nec* Publio *primus datus est locus, à quibus cæteri sunt orti: sed secundum prænominum seriem præmissus est* Lucius Valerius, *& deinceps* M. Valerius, P. Valerius, Volesus, Valerius, *itidemque in aliis. E synonymis quoque ad synonyma & affinia tibi quandoque transeundum memineris, vt, (verbi causa) si quid in* Imaginē *non inuenias, id in* Statua *quæras: itidemque in aliis.*

A.

Ædes

Amici-

 Ani-

cit

A.An-

Ariſto

Aucto-

Ba

Flam

Carcer

Sp.

Calidæ

Classis

 A.Cor-

Cubal-

Cynus

C.Duel

Q Fabius

G.

Gabi-

de

Grauisc a

Liu-

Lapi-

Lauren-

Libri

M.

Miner-

Mœsia

Mulie-

N.

N.

Ne-

Rufi

Pec-

Phalan-

Philip-

Pisaurum

tanauer

Priuæ

Murus

Publicius

Regio

Romulus

S.

Salie

Samnites

Senatus-

S mo-

Tribus

V.

Vale-

Viam

xxiv.

FINIS INDICIS IN TITVM LIVIVM Historiographum Romanum.